

เนติบัณฑิต ปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2462 (อายุ 19 ปี)

ฉบับรำลึกพระคุณท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์

ของ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 พ.ศ. 2527



❋ คิดถึงบึก่อนฟ้าเก่าที่ริมผึ้งเจ้าพระยา
ก่อนนั้นสุขนัก เมื่อเราเป็นนักศึกษา

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พนมยงค์
www.pridi-phoonsuk.org
ChangeFusion OPENBASE.in.th
เครือข่ายจัดอาสา
เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ข้าวรพุทธเจ้า เอามโนและศีระกราน

นบพระภูมิบาล บรมกษัตริย์ไทย

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะศิษย์ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2



สารบัญ

ประธานรุ่นแถลง	
สกุลพนมยงค์	1
วัดพนมยงค์	11
คนดีศรีอยุธยา	16
ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443–2526	29
สมุดปกเหลืองเค้าโครงการเศรษฐกิจ	39
การประชุมกรรมานุการณ์	81
ท่านปรีดีกับการอภิวัฒน์ 2475	98
พูนศุข พนมยงค์ คู่ทุกข์ท่านปรีดี	117
บันทึกชีวิตสมถะ	123
ปาฐกถาธรรมขอพระราชนันทมุนี แสดงหน้าสรีระ ฯ พณ ฯ ปรีดีพนมยงค์ ก่อนการฌาปนกิจ	129
ปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี ในโอกาส ฯ พณ ฯ รัฐบุรุษอาวุโสอสัญญกรรม	136
ปาฐกถาธรรม เกี่ยวกับ ฯ พณ ฯ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีพนมยงค์	154
สมเด็จพระสังฆราช ประทานพระธรรมเทศนาครบ 100 วัน	172
Pridi's Tumultuous Life	177
Pridi Banomyong 'I want to die in Thailand'	191
Pridi Dies of Heart Failure	200
Thammasat Holds Rites for Pridi	202
Pridi as a Talented Poet	204
รำลึกถึงท่านผู้ประศาสน์การ	206

อาจารย์ปรีดีในทัศนะของ ส. ศิวรักษ์ 209
"คุณหลวงประดิษฐ ฯ โดนขโมยบุหรี่" 215
สดุดี แด่ท่าน ปรีดี พนมยงค์ 216
ประกาศสันติภาพ 218
บันทึกการสนทนา 221
"หลังโดม" 231
วันรับใบประกาศนียบัตร ต.ม.ธ.ก. รุ่นที่ 2 234
ขบวนการเสรีไทย 236
ประชาธิปไตย สมัยนายปรีดี พนมยงค์ 241
Concert for Pridli Banomyong Foundation 247
หนทางประหยัด 258
เขียนไปตามวิสัยผม 266
ผมฟังเขาเล่ามาถึงยาแก้มะเร็ง 282
ท่านอาจารย์ปรีดีกับครอบครัวของเรา 284
ท่านผู้ประศาสน์การ มธก. ที่ผมรู้จัก 287
ครั้งหนึ่งยังจำได้ 293
แด่ท่านผู้ให้แสงสว่าง 297
ธารน้ำใจจากเพื่อน 298
เพื่อนที่เรายังไม่พรากจากกัน 303
เพื่อนที่ไม่ทราบที่อยู่ 329
เพื่อนที่จากไปแล้ว 330
ครอบครัวเพื่อนที่ถึงแก่กรรม 332
เพื่อนทำบุญและหรรษา 334

ถ้อยแถลงของประธานจัดงานชุมนุมรุ่น

เผลอไปแผล็บเดียวจริง ๆ นี่ก็เท่ากับว่าเราสลัดเครื่องแบบสมุทรเสนา และเครื่องแบบยุวชนทิ้งไปแล้วตั้ง 44 ปี และในระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมานี้พวกเราเหล่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ก็มีความยินดีปรีดามาชุมนุมพบปะสังสรรค์ในวันเสาร์แรกของเดือนมีนาคมทุกปีมามิได้ขาด ซึ่งเป็นการแสดงถึงความรักและความผูกพันที่ ต.ม.ธ.ก. รุ่นนี้มีต่อกันอย่างเด่นชัด และความรักความผูกพันเช่นว่านี้ยิ่งกระชับแน่นเข้าไปอีกเมื่อพวกเราที่พ้นภาระกิจจากการหาเลี้ยงชีพแล้วได้จัดให้มีการพบปะรับประทานอาหารกลางวันร่วมกันเดือนละหนึ่งครั้ง ณ สถานที่และตามเวลาที่อำนวย

พลังแห่งความสามัคคีระหว่าง ต.ม.ธ.ก. ประจำปีนี้เห็นจะไม่มีอะไรน่าประทับใจเท่ากับการที่ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1—8 ร่วมกันไปทอดกฐินที่วัดพนมยงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้ประศาสน์การ ม.ธ.ก. ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ เป็นกุศลกรรมที่อาจกล่าวได้ว่าสำเร็จลุล่วงไปได้ก็เพราะสามัคคีธรรมของบรรดาศิษย์เก่าของอดีตผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยท่านนั้นโดยแท้ และปัจจัยที่รวบรวมได้และถวายวัดพนมยงค์ไปแล้วจำนวนสามแสนกว่าบาทเพื่อเป็นทุนบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุของวัดนั้น บัดนี้ก็ได้รับทราบโดยทางจดหมายจากคุณสมนึก สุพรรณสาร ว่าขณะนี้ทางการวัดพนมยงค์กำลังรื้อหลังคาพระอุโบสถเพื่อจะได้เปลี่ยนกระเบื้องใหม่แล้ว จากนั้นก็คงจะได้ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์สิ่งอันสมควรกระทำอีกต่อไป ในอนาคตเมื่อพวกเราจะเดินทางไปเยือนวัดพนมยงค์กันอีกก็คงจะได้ปลาบปลื้มกับความสง่าสวยงามของพระอุโบสถอันเกิดจากผลแห่งกุศลกรรมที่พวกเราได้ร่วมกันประกอบไว้เมื่อปีกลายนี้

ครั้งหนึ่งใน ส.จ.จ. ผมได้คร่ำครวญถึงบรรดาเพื่อน ๆ ให้รับทราบถึงอุปสรรคทางการเงินของผู้ที่ร่วมกันรับผิดชอบในการทำ ส.จ.จ. และหนังสือที่ระลึกสำหรับงานชุมนุมรุ่นประจำปีว่าถ้าขาดทั้งเงินและขาดทั้งเรื่องและบทความแล้ว เอกสารสองอย่างนั้นก็คงไม่มีปัญญาจะนำตัวเองออกมาพบปะเพื่อน ๆ ได้ ต่อมาคณะผู้จัดทำสารและหนังสือก็ได้รับการสนองตอบทางไมตรีจิตจากมิตรสหายหลายท่านในเรื่องข้างต้น เช่น คุณประวิทย์

เนาวเขตต์ กรุณาส่งเงินจำนวน 500 บาทมาให้ บอกว่าขอช่วยเป็นทุนจัดทำ ส.จ.จ. ติดตามมาด้วยคุณประวัติ วิริยวงศ์ กรุณาส่งเงิน 2,000 บาทมาให้ บอกว่าขอช่วยเป็นเงินค่าโฆษณาในหนังสือที่ระลึก และก่อนจะถึงวันงานก็คิดว่าคงจะมีเพื่อนอีกหลายท่านมีไมตรีจิตส่งเงินมาช่วยในทำนองเดียวกันนี้อีก จึงขอเรียนให้ทราบเสียเลยว่าเงินที่กรุณาส่งไปให้นี้ก็จะใช้เป็นทุนในการพิมพ์หนังสือที่ระลึกสำหรับงานชุมนุมรุ่นต่อไป ถึงแม้จะเป็นเงินที่ไม่มากมายนัก แต่ก็ช่วยรักษาหน้าของผู้มีหน้าที่หาโฆษณาไม่ต้องตะลอน ๆ ไปอ้อนวอนขอความร่วมมือจากวงการภายนอกมากเกินไปนัก

ผมขอเรียนเปิดเผยความจริงใจสักเรื่องหนึ่งว่า ผมจำใจยอมรับหน้าที่เพื่อเพื่อนร่วมรุ่นประจำ พ.ศ. 2526—2527 ด้วยความไม่เต็มใจนัก ที่ไม่ค่อยเต็มใจก็เนื่องด้วยเหตุผลทางวัยและสุขภาพ แต่อย่างก็ดี ผมก็ได้พยายามอย่างดีที่สุดที่จะรับใช้เพื่อน ๆ ที่กรุณาให้เกียรติแก่ผมมาแล้ว ดีที่สุดอย่างไรนั้นผมเห็นจะไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะผมขอทำความดีก็เพื่อความดี ไม่ใช่เพื่อผลตอบแทนอย่างอื่น อย่างไรก็ดี ผมก็จำเป็นที่จะต้องกล่าวด้วยว่า อันการพยายามจะกระทำความดีของผมนั้นเกือบจะเป็นไปไม่ได้เลยหากผมไม่ได้รับความเห็นอกเห็นใจและการร่วมมือร่วมใจอย่างจริงจังจากเพื่อน ๆ หลายท่าน เช่น คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร คุณชุ่ม แก้วกมล คุณสนั่น เกิดลาภผล คุณไทยเลิศ จุลละจาริตต์ คุณชัยยะ จูฑะพุทธิ คุณดำรง วิทยาสุข คุณเภตรา เวศอุรัย คุณรำจวน วิชัยไพบูลย์ และคุณเสน่ห์ โพธิปฐม โดยเฉพาะท่านผู้ที่ผมเอ่ยนามถึงหลังสุดนี้เขาช่วยแบกภาระจากผมไปเสียหลังแอ่น ทั้งนี้เพราะเขารับผิดชอบอย่างหนักแน่นในการจัดทำและจัดพิมพ์ ส.จ.จ. และหนังสือที่ระลึก ผมจึงใคร่ขอขอบพระคุณในความมีน้ำใจต่อเพื่อนฝูงแทนบรรดาเพื่อน ๆ ต่อผู้ที่ผมไม่ได้ออกนามมาแล้วนั้นด้วย

ผมขออาราธนาคุณพระคุณเจ้าและปวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกทรงประทานพระพรให้เพื่อนร่วม ต.ม.ธ.ก. และครอบครัวทุกท่านประสบความสุขความสำราญตลอดไป และโดยเฉพาะขอให้มีสุขภาพที่ดีงามล้ำเลิศเพื่อจะได้มีโอกาสมาพบปะสนุกสนานกันเช่นนี้ต่อไปนานเท่านาน

ด้วยความรักและไมตรีจิตจากผม

ประสงค์ สุวรรณประเทศ

ประธานรุ่น พ.ศ. 2526—2527

ครูบาอาจารย์

คณะครูและผู้สอนโรงเรียนเตรียมปริญญา
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

พุทธศักราช 2482—2483

◎ นายปรีดี พนมยงค์	ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย
◎ นายเดือน บุนนาค	เลขาธิการมหาวิทยาลัย
นายวิจิตร ลุลิตานนท์	ผู้ช่วยเลขาธิการมหาวิทยาลัย
◎ นายทวี ตะเวทิกุล	ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมปริญญา
นายเสริม วินิจฉัยกุล	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมปริญญา
◎ หม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ
◎ นายอาบ คอมันตร์	รองผู้อำนวยการฝ่ายปกครอง
นายประจวบ ลียากาศ	ผู้ช่วยรองผู้อำนวยการฝ่ายปกครอง
◎ ศาสตราจารย์ เค.เอฟ ฮัตเจสัน	
ศาสตราจารย์ อาร์. แลงกาต์	
มิสเตอร์ เค.เอ. ลอร์สัน	
นายถนัดกิจ คอมันตร์	
◎ นายขุน ศรียาภัย	
◎ นายโฉลก โกมารกุล ณ นคร	
นายแดง คุณะดิลก	
◎ นายประสิทธิ์ คุณะดิลก	
นายเกษร คุณะดิลก	
◎ พันตำรวจโทกษม จาติกวณิช	
◎ นายยอดรัก กรรณสูตร	

◎ ถึงแก่กรรม

นายอุภัย พินธุโยธิน

นายเมธี ดุลยจินดา

◎ นายผ่านภพ บุษยากร

◎ นายแพทย์บุญ สุวรรณศร

นางปรียา ศรีเพ็ญ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

◎ นายทับ วรกัณฑ์

◎ นายประยูร บุรณศิริ

◎ นายแพทย์คำหมื่น เทพมณี

นายศิริ อินทร

นายเกษ ดีฤกษ์

◎ พระเจนดุริยางค์

◎ พันตำรวจโทลิขิต จิตรมั่นคง

◎ นายวิบูลย์วงศ์ วิมลประภา

นายพิภพ ตังคณะสิงห์

◎ นายปลั่ง ศิริสุทธิ์

◎ นายประมวล รังสิคุต

นายเทียม ชัยพฤกษ์

นายทองดี กลมละม้าย

นายเจือ แสงกระจ่าง

◎ นายสมปอง บุนนาค

◎ นายนารถ จันทรสันติ

นายอาณัติ คริสเตียนเสน

◎ นายไววิทย์ ไวทยพิทักษ์

◎ นายสง่า สุขะบุตร

มาดามอุภัย พินทุโยธิน

นางสาวนวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร์

นางสาวนวลนาฏ อมาตยกุล

นายธนิต อยู่โพธิ์

◎ นายยัญ คงสมจิตร

◎ นายวิจิตร ทิมาภรณ์

◎ นายเชื้อ ปริญญาธวัช

◎ นายพร มลิทอง

นายกมล มลิทอง

นายสุวัฒน์ นิลรังษี

นายพร้อย สุนันทเศวต

นายธำรง ทรงกำพล

นายสะอาด กลิ่นศรีสุข

นายสมบัติ วัฒนา

นางชื้น โยธะพันธ์

◎ ถึงแก่กรรม

ที่ปรึกษาและคณะกรรมการ

จัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

ประจำปี 2526–2527

ที่ปรึกษาคณะกรรมการ

คุณสุสุทธิ์ วิจิตรานนท์
คุณบุญธรรม ทองไข่มุกต์
คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร
คุณประพจน์ เรขะรุจิ
คุณชัยยะ จูฑะพุทธิ
พล.ต.ต. ชนม์เจริญ สมบัติศิริ
คุณมนตรี ดวงเด่น
คุณเสน่ห์ โพธิปฐม
คุณดำรง วิทยาสุข
คุณเศรณี จินวาลา
คุณมณีพรรณ มหาผล
คุณปรีชา สุมาวงศ์
คุณสุทธิ มนูญปรัชญาเมธี
คุณดำรง สุนทรศารทูล
พ.อ. สงวน คำวงษา
คุณประทีป ตันฑประศาสน์
คุณสำรวย โกสิยะกุล
คุณพูน จักรเสน

ที่ปรึกษาพิเศษ

คุณเจิม ภูมิจิตร
น.พ. ชัยศิริ เขตตานุรักษ์

คณะกรรมการบริหาร

ประจำปี 2526–2527

คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ	ประธาน
คุณชุ่ม แก้วกมล	รองประธาน
คุณเภตรา เวศอุรัย	รองประธาน
คุณไทยเลิศ จุลละจาริตต์	เลขานุการ
พ.ต.อ. ประดับ ธีระเกาศัลย์	ผู้ช่วยเลขานุการ
คุณสวรรค์ สุมานนท์	ผู้ช่วยเลขานุการ
คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร	เหรัญญิก
คุณบุญปลิว อภิสิงห์	ผู้ช่วยเหรัญญิกและผู้สอบบัญชี
คุณใจประสาน สาริกบุตร	ผู้สอบบัญชี
คุณรำจวน วิชัยไพบูลย์	ศูนย์ประสานงาน และประชาสัมพันธ์
คุณสงวน ศรีเสริมวงศ์	กรรมการ
คุณไพโรจน์ ไวกาสี	กรรมการ
คุณไพบูลย์ ไวกาสี	กรรมการ
คุณสมชัย ทรัพย์วณิช	กรรมการ
คุณบรรทม จาตกานนท์	กรรมการ
คุณดำเกิง โล่ห์สุวรรณ	กรรมการ
คุณแต่ง ทองภักดี	กรรมการ
คุณประจวบ อัมพเศวต	กรรมการ
คุณประวัติ วิริยวงค์	กรรมการ
คุณธาดา วัชรานันท์	กรรมการ
คุณอารีพัฒน์ พิศาลบุตร	กรรมการ

กรรมการฝ่ายกีฬา

คุณมนตรี ดวงเด่น	ประธาน
คุณสุทธิ มนูญปรัชญาเมธี	กรรมการ
คุณผุสชา วรศะริน	กรรมการ
คุณชั้น นิยมฤกษ์	กรรมการ
คุณพิเศษพงศ์ มัธยมจันทร์	กรรมการ
คุณแปลก สรรพช่าง	กรรมการ
คุณสมบุญ โรจนากร	กรรมการ

กรรมการฝ่ายศาสนา

คุณปรุง เชาวน์ชาติ	ประธาน
คุณประจำ ไวทยาภรณ์	กรรมการ
คุณปรีชา พิทักษ์สินากร	กรรมการ
พล.ต.ต. แวน สุขวัจน์	กรรมการ
คุณบำรุงจิตร การุณยกร	กรรมการ

กรรมการฝ่ายหารายได้

คุณเสน่ห์ โพธิปฐม	ประธาน
คุณดำรง วิทยาสุข	กรรมการ
พ.ต.อ. ทศ กาญจนทัพพะ	กรรมการ
คุณทองอ่อน ผลชอบ	กรรมการ
พ.ต.อ. ประดับ ธีระเกาศัลย์	กรรมการ
คุณสมรรค ศิริจันทร์	กรรมการ
คุณรัตน์ ศยามานนท์	กรรมการ
คุณสุทิน เหล่าไพโรจน์	กรรมการ

คุณเรือง เยรบุตร	กรรมการ
คุณเครือ กนิษฐเสน	กรรมการ
ร.ต.ต. จิตติ กาญจนสุต	กรรมการ
คุณลออ เชื้ออภัย	กรรมการ
พ.ต.อ. พงษ์ประยูร อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
คุณจรินทร์ นันทสุคนธ์	กรรมการ

กรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือรุ่น

คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ	ประธาน
คุณเสน่ห์ โพธิปฐม	กรรมการ
คุณสมัย บุนนาค	กรรมการ
พล.ต.ต. กัมปนาท จินตวิโรจน์	กรรมการ
คุณสมนึก สุพรรณสาร	กรรมการ
คุณรำจวน วิชัยไพบูลย์	กรรมการ
คุณสวรรค์ สุมานนท์	กรรมการ
คุณพล วงศ์พรหม	กรรมการ
คุณเดือน จิตรกร	กรรมการ
คุณอุทัย สินธุสาร	กรรมการ
คุณฉลอง กล้าแข็ง	กรรมการ

กรรมการฝ่ายจัดเลี้ยงและสถานที่

คุณสุทธิ มนูญปรัชญาเมธี	ประธาน
คุณชัยยะ จูฑะพุทธิ	กรรมการ
คุณเภตรา เวศอุรัย	กรรมการ
พ.ท. หญิง จำนงค์ เจริญผล	กรรมการ

พ.ต.อ. สมจิตร บัวรอด	กรรมการ
คุณประวิทย์ ตรีรัตน์	กรรมการ
คุณประวิทย์ เนาวเขตต์	กรรมการ
คุณมนัส นัยพินิจ	กรรมการ

คณะกรรมการเงินทุนสงเคราะห์ ประจำปี พ.ศ. 2526–2527

คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ	ประธาน
คุณเภตรา เวศอุรัย	รองประธาน
คุณประจวบ อัมพเศวต	นายทะเบียน
คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร	เหรัญญิก
คุณไทยเลิศ จุลละจาริตต์	เลขานุการ

ระเบียบการสงเคราะห์
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

หมวด 1 คณะกรรมการเงินทุนสงเคราะห์ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

ข้อ 1. ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการเงินทุนสงเคราะห์ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เหรัญญิก นายทะเบียน และเลขานุการรวม 5 ท่าน โดยให้ประธานกรรมการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปีเป็นประธานโดยตำแหน่ง

ข้อ 2. ให้คณะกรรมการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปีเลือกตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ทุกปี เมื่อตั้งคณะกรรมการแล้ว ให้ประธานจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปี ที่เลือกกรรมการประจำปีนั้น แจ้งให้ผู้มีสิทธิกับการสงเคราะห์ตามระเบียบการนี้ทราบ

ข้อ 3. การดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับเงินทุนสงเคราะห์และให้การสงเคราะห์จะต้องได้รับมติเป็นเอกฉันท์ของคณะกรรมการที่เข้าประชุม

ข้อ 4. องค์ประชุมของคณะกรรมการต้องไม่น้อยกว่า 3 ท่าน

ข้อ 5. คณะกรรมการต้องรายงานผลการดำเนินงานของตนโดยละเอียดต่อที่ประชุมใหญ่ ศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปี

หมวด 2 เงินทุนสงเคราะห์

ข้อ 6. เงินทุนสงเคราะห์ ประกอบด้วย

(1) เงินทุนสงเคราะห์เริ่มแรก ซึ่งคณะกรรมการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ปี 2506 ได้มอบให้

(2) เงินเหลือจ่ายจากการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปีซึ่งคณะกรรมการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปี จะได้พิจารณามอบให้

(3) เงินสมทบจากศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

(4) เงินหรือทรัพย์สินอื่นใดที่มีผู้บริจาค

(5) เงินผลประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากเงินทุนสงเคราะห์

ข้อ 7. ให้คณะกรรมการนำเงินทุนสงเคราะห์ฝากธนาคาร หรือซื้อหลักทรัพย์รัฐบาลตามส่วนที่คณะกรรมการเห็นสมควร โดยพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับตอบแทนจากการนั้น ๆ ประกอบด้วย

ข้อ 8. คณะกรรมการต้องส่งมอบบัญชีเงินฝากธนาคาร และหลักทรัพย์รัฐบาล สำเนาหนังสือขอบคุณ ทะเบียนจ่ายเงินทุนสงเคราะห์ บัญชีรายละเอียดรับจ่ายเงินทุนสงเคราะห์และหลักทรัพย์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแก่คณะกรรมการชุดใหม่ในเวลาไม่เกินหนึ่งเดือนนับแต่วันประกาศแต่งตั้งกรรมการชุดใหม่

ข้อ 9. ให้คณะกรรมการทำหนังสือขอบคุณและสำเนาไว้ทุกครั้ง ในกรณีมีผู้บริจาค

ข้อ 10. ให้คณะกรรมการจัดการทำทะเบียนถาวร เพื่อบันทึกการจ่ายเงินทุนสงเคราะห์ ลงในทะเบียนนี้ทุกรายไป

ข้อ 11. การจ่ายเงินทุนสงเคราะห์ทุกครั้งให้จ่ายเป็นเช็ค โดยให้ประธานหรือรองประธาน และเหรัญญิกเป็นผู้ลงชื่อร่วมกันในการสั่งจ่ายทุกครั้ง

หมวด 3 ผู้มีสิทธิได้รับการสงเคราะห์

ข้อ 12. ผู้มีสิทธิได้รับการสงเคราะห์ ได้แก่ศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 กับสามีหรือภรรยา และ บุตร

ข้อ 13. คณะกรรมการจะพิจารณาให้การสงเคราะห์ ต่อเมื่อผู้มีสิทธิตามข้อ 12 ได้ติดต่อเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อขอรับการสงเคราะห์ต่อกรรมการคนใดคนหนึ่ง

หมวด 4 หลักเกณฑ์การพิจารณาให้การสงเคราะห์

ข้อ 14. หลักการพิจารณาให้การสงเคราะห์แก่ผู้มีสิทธิตามข้อ 12 ให้พิจารณาตามความสำคัญลดหลั่นกันตามลำดับต่อไปนี้

(1) ถึงแก่กรรม

(2) เจ็บป่วย และอยู่ในฐานะไม่อาจช่วยตัวเองได้

(3) ได้รับความเดือดร้อน หรือตกอยู่ในสถานะลำบากด้วยสาเหตุอื่น

ข้อ 15. เมื่อคณะกรรมการได้รับการติดต่อขอรับการสงเคราะห์จากผู้มีสิทธิให้ประธานหรือเลขานุการดำเนินการเรียกประชุมคณะกรรมการภายใน 7 วัน (นับแต่วันได้รับการติดต่อ)

ข้อ 16. ให้คณะกรรมการพิจารณาเหตุผลตามความจำเป็น ประกอบกับความเดือดร้อนอย่างแท้จริงของผู้รับการสงเคราะห์ และตามกำลังเงินอันพึงจะให้การสงเคราะห์ได้

ในการพิจารณาของคณะกรรมการ หากจำเป็นให้ขอหลักฐานจากผู้เข้ารับการสงเคราะห์มาประกอบการพิจารณาด้วย และให้ถือเป็นความลับ

ข้อ 17. หากคณะกรรมการพิจารณาเห็นว่า ผู้มีสิทธิได้รับการสงเคราะห์อยู่ในวิสัยที่อาจช่วยตัวเองได้ คณะกรรมการอาจให้การสงเคราะห์ตามข้อ 14 (2) และ (3) ในรูปของการให้การยืมแทนการให้เปล่าได้

ข้อ 18. คณะกรรมการอาจกำหนดเงื่อนไขใดๆ ให้ผู้มีสิทธิได้รับการสงเคราะห์รับไปปฏิบัติเพื่อรักษาประโยชน์ของกองทุนสงเคราะห์ได้

ข้อ 19. ผู้มีสิทธิตามข้อ 12 จงใจฝ่าฝืนระเบียบการสงเคราะห์ หรือเงื่อนไขใดๆ ที่คณะกรรมการได้กำหนดไว้ในการพิจารณาให้การสงเคราะห์ ให้ถือว่าผู้นั้นหมดสิทธิที่จะได้รับการสงเคราะห์ เว้นแต่ผู้นั้นถึงแก่กรรม

หมวด 5 การแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม และการใช้ระเบียบการสงเคราะห์

ข้อ 20. การแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมระเบียบการสงเคราะห์เพื่อน ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 นี้จะกระทำด้วยคะแนนเสียง 2 ใน 3 ของคณะกรรมการจัดงานชุมนุมศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ประจำปี

ข้อ 21. ให้ใช้ระเบียบการนี้ ตั้งแต่วันประกาศตั้งคณะกรรมการตามข้อ 1 แล้ว

รายนามผู้ใจบุญทอดกฐินวัดพนมยงค์

รายนามผู้บริจาคเงินทอดกฐินสามัคคี ณ วัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันเสาร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2526 ของ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

1. คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ ประธานรุ่น	3,220.—	2. คุณชัยยะ จูฑะพุทธิ และคณะ	1,380.—
3. คุณดำรัส แสงดอก	200.—	4. พล.ท. ประหยัด บุญมงคล	200.—
5. คุณเฉียบ ปรางค์พันธ์	100.—	6. พ.ต.อ. สมจิตร บัวรอด	500.—
7. พ.ต.อ. ทศ กาญจนทัพพะ	700.—	8. คุณดำรง วิทยาสุข และคณะ	2,600.—
9. คุณพูน จักรเสน	1,000.—	10. คุณเภตรา เวศอุรัย	1,200.—
11. คุณประดิษฐ์ โสมกุล	200.—	12. คุณสังวร ดวงพลอย	200.—
13. คุณผาศุข ลิมปะพันธุ์	200.—	14. พ.ท. หญิง จำนงค์ เจริญผล	500.—
15. คุณประทีป ตัณฑประศาสน์	200.—	16. คุณสมนึก สุพรรณสาร และคณะ	2,100.—
17. คุณสุทิน เหล่าไพโรจน์	700.—	18. คุณไพบูลย์ ไวกาสี	200.—
19. คุณไทยเลิศ จุลละจาริตต์	510.—	20. คุณบำรุงจิต การุณยกร	250.—
21. คุณชุ่ม แก้วกมล	130.—	22. คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร และคณะ	3,630.—
23. คุณแถม ดุลยสุข	400.—	24. พ.ต.อ. พงษ์ประยูร อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา	800.—
25. คุณอำไพ ไวถนอมสัตว์	500.—	26. คุณบรรยง ลิ้มจำรูญ	2,000.—
27. พระชีพ ชุมะโชติ	180.—	28. คุณพ้อง อึ่มเอิบธรรม	220.—

29. คุณปรีชา วัชรพงศ์ 100.—
30. คุณประจวบ บุนนาค 100.—
31. คุณสมบุญ โรจนกร 100.—
32. คุณจรัล กุวานนท์ 500.—
33. คุณสุทธิ มนูญปรัชญาเมธี 200.—
34. คุณประมวลพรรณ อหันฑริก 490.—
35. คุณบุญปลิว อภิสิงห์ 470.—
36. คุณปรุง เชาวน์ชาติ 1,000.—
37. คุณอารีพัณน์ พิศาลบุตร 100.—
38. คุณรำจวน วิชัยไพบูลย์ 100.—
39. พ.ต.อ. ประสิทธิ หุตายน 100.—
40. คุณวีรพันธ์ มหากายี 100.—
41. คุณธาดา วัชรานันท์ 100.—
42. พ.ต.ท. วิจารณ์ แสงไชย และคณะ 300.—
43. คุณบุญรักษ์ วิตร์ราชคำตา 100.—
44. คุณปสม เอกกิจกำจร 100.—
45. บริษัทสุราขอนแก่น, สุราเพชรบุรีจำกัด 4,000.—
46. คุณประธาน ตันฑเกษม 2,000.—
47. บริษัทสุรานามทอง จำกัด 2,000.—
48. บริษัทโรงงานสุราพิเศษ สุวรรณภูมิ จำกัด 1,000.—
49. บริษัทรังนกแหลมทอง (สยาม) จำกัด 1,000,—
50. บริษัทชุมพรผลิตสุรา จำกัด 1,000.—
51. บริษัทไทยอมฤตบริวเวอรี่ จำกัด 1,000.—
52. บริษัท ที.ซี. ฟาร์มาซู-ติคอลอุตสาหกรรม ฯ 1,000.—
53. บริษัทตะวันออกเคมีเก็ล จำกัด 500.—
54. คุณสมพร คีรีวงศ์ สรรพสามิตเขต 4 500.—
55. คุณจิตต์ มาศดิตถ์ สรรพสามิต จ. กาญจนบุรี 500.—
56. คุณดิเรก บุญวานิช สรรพสามิต จ. สิงห์บุรี 500.—
57. คุณบุญเจียม โรจนวิสิษฐ์ สรรพสามิตเขต 2 500.—
58. คุณเจริญ พัฒนา สรรพสามิต จ. ชลบุรี 500.—

59.	ข้าราชการและพนักงาน ฝ่ายตรวจไร่ยาสูบ	300.—	
60.	ข้าราชการและพนักงาน ควบคุม ร.ง. บางยี่ขัน	205.—	
61.	ข้าราชการฝ่ายใบอนุญาต	150.—	
62.	คุณวิรัตน์ ชัชวาลย์ สรรพสามิต จ. สระบุรี	200.—	
63.	ข้าราชการและพนักงาน ควบคุม ร.ง. เบียร์บุญรอด	200.—	
64.	คุณสำราญ รังสิภัทร์	100.—	
65.	บริษัทแพนไซแอม-โทแบคโค จำกัด	100.—	
66.	บริษัทไทย—แอมยาสูบ จำกัด	100.—	
67.	บริษัทเอเซียอาคเนย์ จำกัด	100.—	
68.	บริษัทใบคำ จำกัด	100.—	
69.	บริษัทไซแอมโทแบคโค เอ็กซ์ปอร์ตคอปอเรชั่น	100.—	
70.	บริษัทเทพวงศ์ จำกัด	100.—	
71.	คุณดนุพล บุญสถิตย์	500.—	
72.	ข้าราชการและพนักงาน ฝ่ายตรวจสอบ ฯ	300.—	
73.	บริษัทดีไทย จำกัด	340.—	
74.	พนักงานบริษัทแองโกลไทย จำกัด	205.—	
75.	คุณประดิษฐ์ ลิ้มสงวน	100.—	
76.	คุณวิชัย	100.—	
77.	พนักงาน บ. วานิชวัฒนา (กรุงเทพ) จำกัด	270.—	
78.	ห.จ.ก. เถลิงอมฤต	100.—	
79.	ห.จ.ก. เอเชี่ยนฟูด-ดิสทริบิวทิ่ง	100.—	
80.	บริษัทสุราทิพย์-เวียงวัชระจำกัด	5,000.—	
81.	บริษัทสุราทิพย์อโยธยา จำกัด	5,000.—	
82.	บริษัทสุราทิพย์ศรีบุรี จำกัด	5,000.—	
83.	บริษัทสุราทิพย์รังสิมา จำกัด	5,000.—	
84.	บริษัทสุราทิพย์สีหราช จำกัด	5,000.—	

85. บริษัทสุราทิพย์เวียงละโว้ จำกัด 5,000.—

86. บริษัทสุราทิพย์ศรีบูรพา จำกัด 5,000.—

87. คุณสาโรช รามโกมุท สรรพสามิต จ.ประจวบฯ 200.—

88. คุณอนุตร นันทโพธิเดช สรรพสามิต จ. อุดรธานี 500.—

89. ข้าราชการและพนักงาน ควบคุม ร.ง. เบียร์อมฤต 300.—

90. คุณจรูญ ณ บ้อมเพชร 300.—

91. คุณไชยยงค์ กุลละวณิชย์ 300.—

92. ผู้อย่เวรสูบน้ำของ ร.ง.ไพ่ 300.—

93. คุณวรวัฒน์ พุ่มพิพัฒน์ 100.—

94. คุณรุ่ง เกาะศิริ 50.—

95. ข้าราชการและพนักงาน ฝ่ายควบคุมการผลิต และจำหน่าย 120.—

96. คุณเนาวรัตน์ อัศวศิริสุข 150.—

97. คุณคม ขาวสะอาด 200.—

98. บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด 1,000.—

99. คุณมานพ รัตนสูงเนิน สรรพสามิต จ.เพชรบูรณ์ 500.—

100. ย่องฮะเอง 80.—

101. คุณเรณู รื่นกลิ่น กรมสรรพสามิต 200.—

102. คุณธันยพร โพธิปฐม 100.—

103. คุณสงวน ศรีเสริมวงศ์ 200.—

104. คุณประวัติ วิริยวงศ์ 1,000.—

105. ผู้จัดการ ร.ง. สุราอยุธยา และคณะ 860.—

106. คุณวิทยา อัศวนิก สรรพสามิต จ. อยุธยา และคณะ 6,500.—

107. คุณจรูญ ณ พัทลุง สรรพสามิต จ. อ่างทอง 300.—

108. คุณเกียรติชัย น้ำเจริญ บริษัทสุราทิพย์สีหราช จำกัดมหานคร สิงห์บุรี 1,000.—

109. คุณเฉลิม นวนพรัตน์สกุล อ่างทอง 1,000.—

110. คุณเสนอ ภักดี กองการ-เจ้าหน้าที่และคณะ 250.—

111. คุณประยูร ติสนธิ ผู้ช่วยสรรพสามิต จ. ตราด 100.—

112. ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 บริจาควันเลี้ยงรุ่น 9,990.—

— รวมเงินที่รับจากคุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร เลขที่ 1—44 และ 112 เป็นเงิน 37,870.— บาท

— รวมเงินที่รับจากคุณเสน่ห์ โพธิปฐม เลขที่ 45—110 เป็นเงิน 70,380.— บาท

รับเงินบริจาคทั้งหมด ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1 — 8 และผู้ร่วมทำบุญ มีดังนี้

ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1	เงิน	6,840.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2	เงิน	100,000.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 3	เงิน	44,760.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 5	เงิน	8,500.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 6	เงิน	3,350.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 7	เงิน	11,997.— บาท
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 8	เงิน	45,443.50 บาท
อุบาสกอุบาสิกาทางวัดพนมยงค์		25,988.— บาท
คุณสมคิด พนมยงค์		100,000.— บาท
รวมเงิน		346,928.50 บาท
จ่ายเป็นค่าผ้าบ่า		2,100.— บาท
ของถวายพระองค์กฐิน		3,800.— บาท
ปัจจัยถวายพระ		4,500.— บาท
รวมเงิน		10,400.— บาท

งบรายได้—รายจ่าย ประจำปี 2526—2527

จากงานชุมนุม ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

เพียงวันที่ 25 มิถุนายน 2526

คุณพูน จักรเสน ประธานคณะกรรมการจัดงาน

รายได้			**รวม**
	จากเพื่อนช่วยงาน	11,700.00 บาท	
	จากค่าโฆษณา	36,467.00 บาท	
	จากโฆษณาปีก่อน	500.00 บาท	48,667.00 บาท
รายจ่าย			
	ค่าอาหารและเครื่องดื่ม	10,900.00 บาท	
	ค่าพิมพ์หนังสือรุ่น	30,860.00 บาท	
	ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ	7,658.10 บาท	49,418.10 บาท
		คงจ่ายเกิน	— 751.10 บาท

ลงชื่อ สุดจิตต์ ภูมิจิตร

(นางสุดจิตต์ ภูมิจิตร)

เหรัญญิก

งบเงินทุนสงเคราะห์

เพียงวันที่ 25 มิถุนายน 2526

คุณพูน จักรเสน เป็นประธานคณะกรรมการเงินทุนสงเคราะห์

เงินทุนสงเคราะห์รับ–จ่าย		รวม
เงินทุนยกมาจากปีก่อน	56,631.75 บาท	
รับบริจาคจากเพื่อน	4,620.00 บาท	
ได้รับคืนเงินยืม	1,000.00 บาท	62,251.75 บาท
จ่ายสงเคราะห์ให้ขาด	6,400.00 บาท	
จ่ายสงเคราะห์พระภิกษุ 1 รูป	2,070.00 บาท	
จ่ายการกุศลอื่น ๆ	7,000.00 บาท	
จ่ายสมทบทุนงานชุมนุมรุ่น	751.10 บาท	16,221.10 บาท
ยอดคงเหลือยกไป		46,030.65 บาท

ฐานะเงินทุนสงเคราะห		
เงินฝากประจำธนาคารกรุงเทพสาขาประตูน้ำ	30,000.00 บาท	
เงินฝากออมทรัพย์ บ/ช 4250	7,257.00 บาท	
เงินฝากออมทรัพย์ บ/ช 4268	8,773.65 บาท	
ยอดคงเหลือยกไป		46,030.65 บาท
ลูกหนี้ยกไป		32,350.— บาท
รวมฐานะเงินทุนสงเคราะห์		78,380.65.— บาท

ลงชื่อ สุดจิตต์ ภูมิจิตร

(นางสุดจิตต์ ภูมิจิตร)

เหรัญญิก



คติธรรม

ครบรอบ 100 วัน แห่งการอสัญกรรม

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

อังคาร ที่ 9 สิงหาคม 2526

ชูดี

คนดีใยมิด้อม ดูดี กันพ่อ
ดีแต่คอยจับที่ ท่าร้าย
ร้ายน้อยกลับทอยทวี ถวิลเพิ่ม มากนา
หรือมิผิดคิดป้าย โปะร้อนซ้อนสุม.

ดีชุมเช่นนี้ขาด คุณงาม
ดีแต่ก่อชั่วลาม เลอะเปื้อน
ดีจริงส่งเสริมความ ดีทั่ว กันแฮ
ดีท่านดีตนเออน ออกอ้างสร้างดี.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
กรุงเทพมหานคร

ประกาศ

อานันทมหิดล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญ ๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์-สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอนกประการ

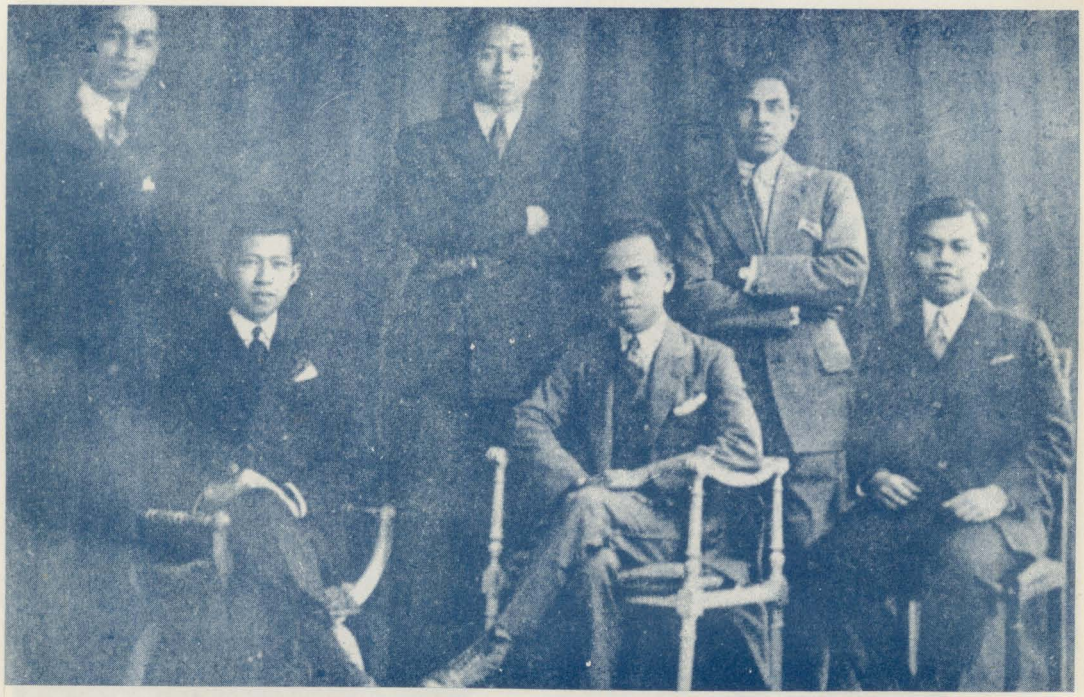
จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2488
เป็นปีที่ 12 ในรัชการปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช
นายกรัฐมนตรี

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62 ตอนที่ 70 วันที่ 11 ธันวาคม 2488



สมัยศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๗๐



ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์ ถ่ายที่กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๗๖



เปิดตึกโดม ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙



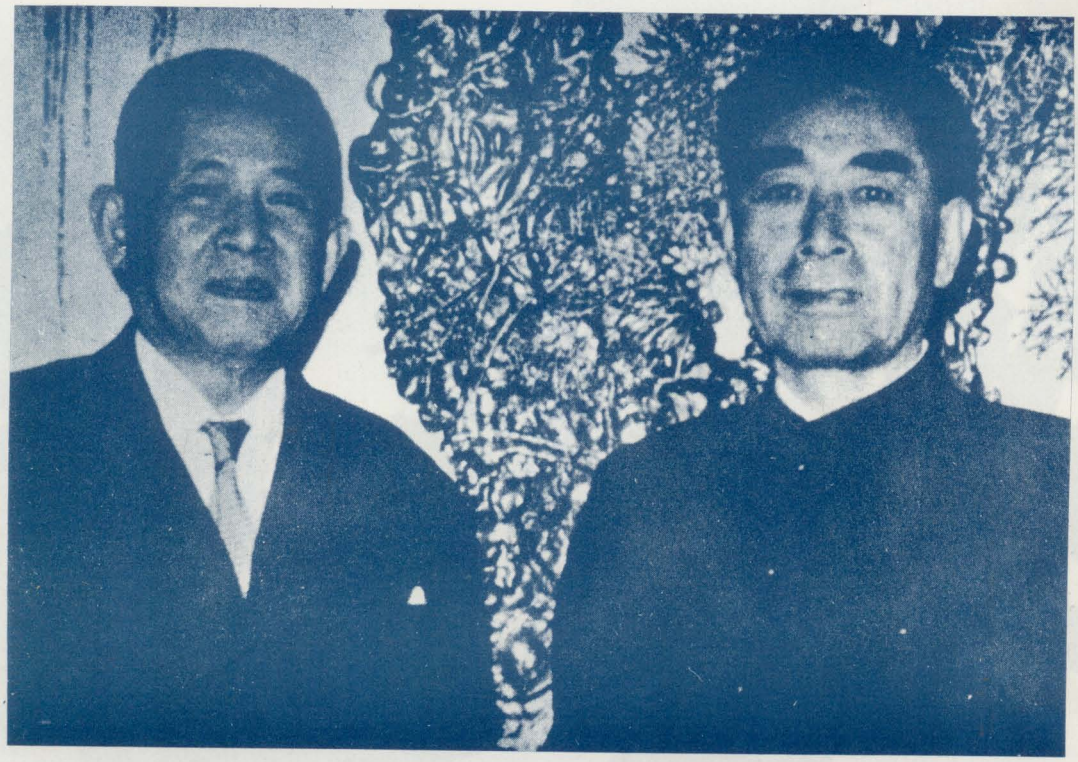
คำปฏิญาณในการรับปริญญาตรี
แห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ข้าพเจ้าจะรักษาไว้และปฏิบัติตาม
ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
สยาม

ข้าพเจ้าจะดำรงตนอยู่ในทางที่ชอบ
จะไม่ปฏิบัติผิดศีลธรรม อันจะนำมา
ซึ่งเกียรติคุณ แห่ง มหาวิทยาลัยวิชา
ธรรมศาสตร์และการเมือง และ เพื่อ
ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ
รัฐธรรมนูญ ฯ



ณ บ้านเกิดเหมาเจ๋อตุง ที่ฮูนาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗



ถ่ายกับโจวเอ็นไล พ.ศ. ๒๕๐๒



ประธานเหมาเจ๋อตุง และปรีดี พนมยงค์ ณ กรุงปักกิ่ง ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๘



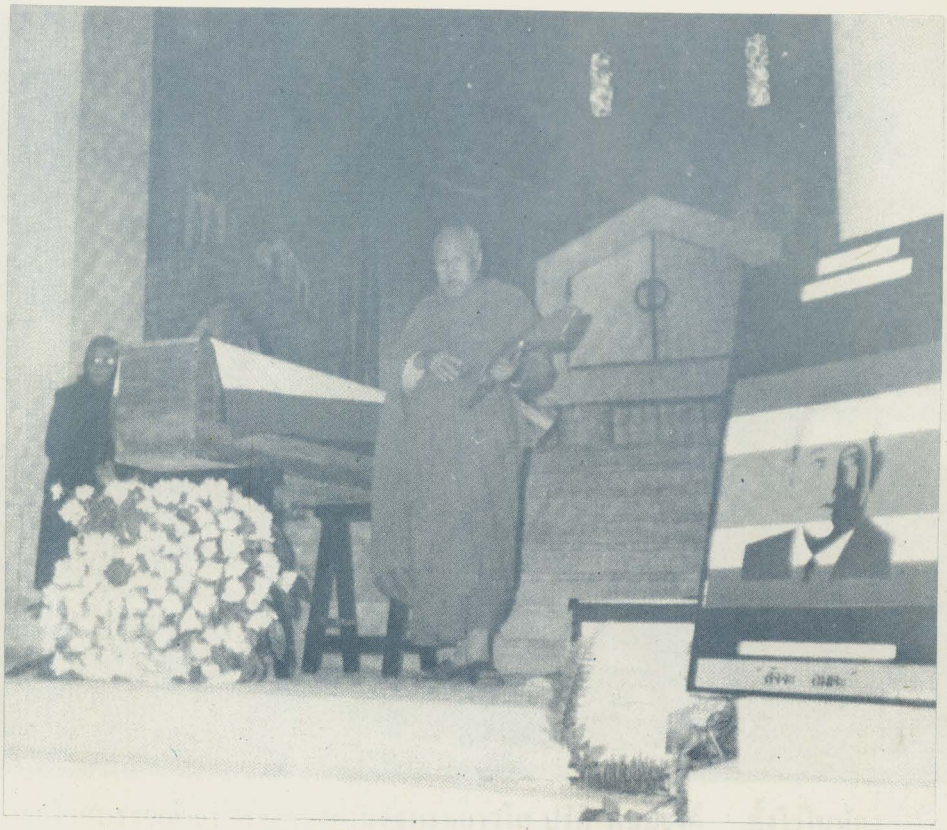
กำลังรับการรดน้ำเนื่องในวันสงกรานต์ ปี 2526 นี้ จากศิษย์



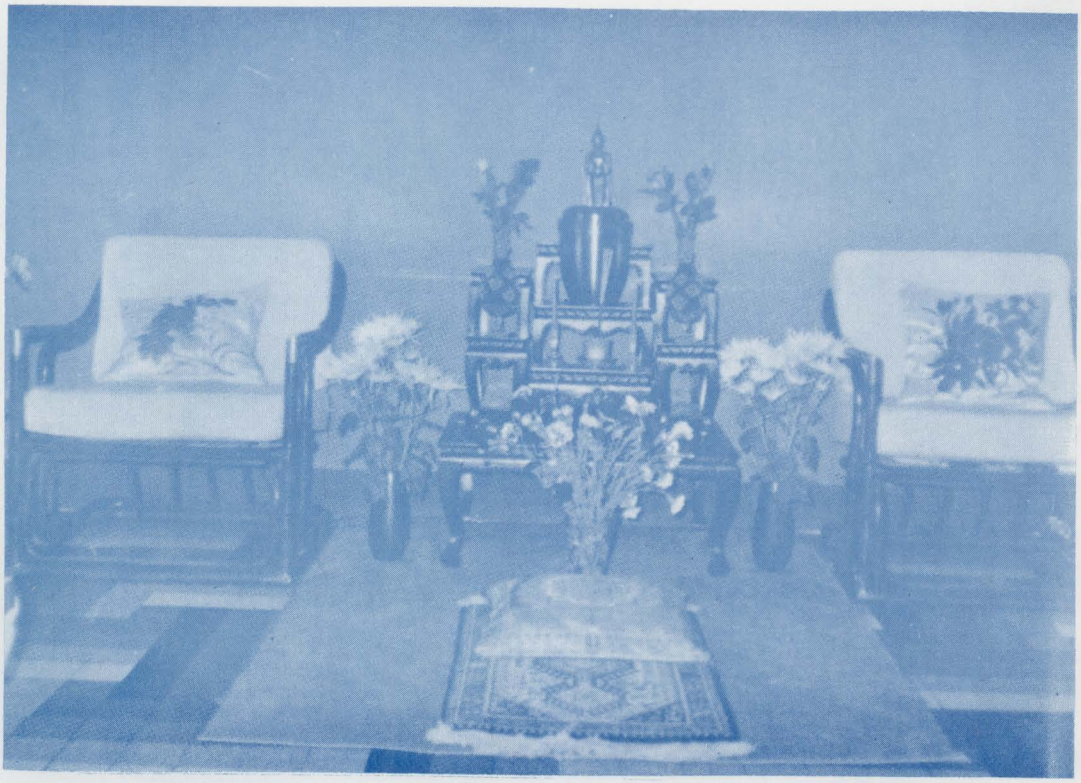
ที่โต๊ะทำงานนี้เองที่ท่านวายชนม์ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ถ่ายไว้ก่อนประมาณหนึ่งสัปดาห์



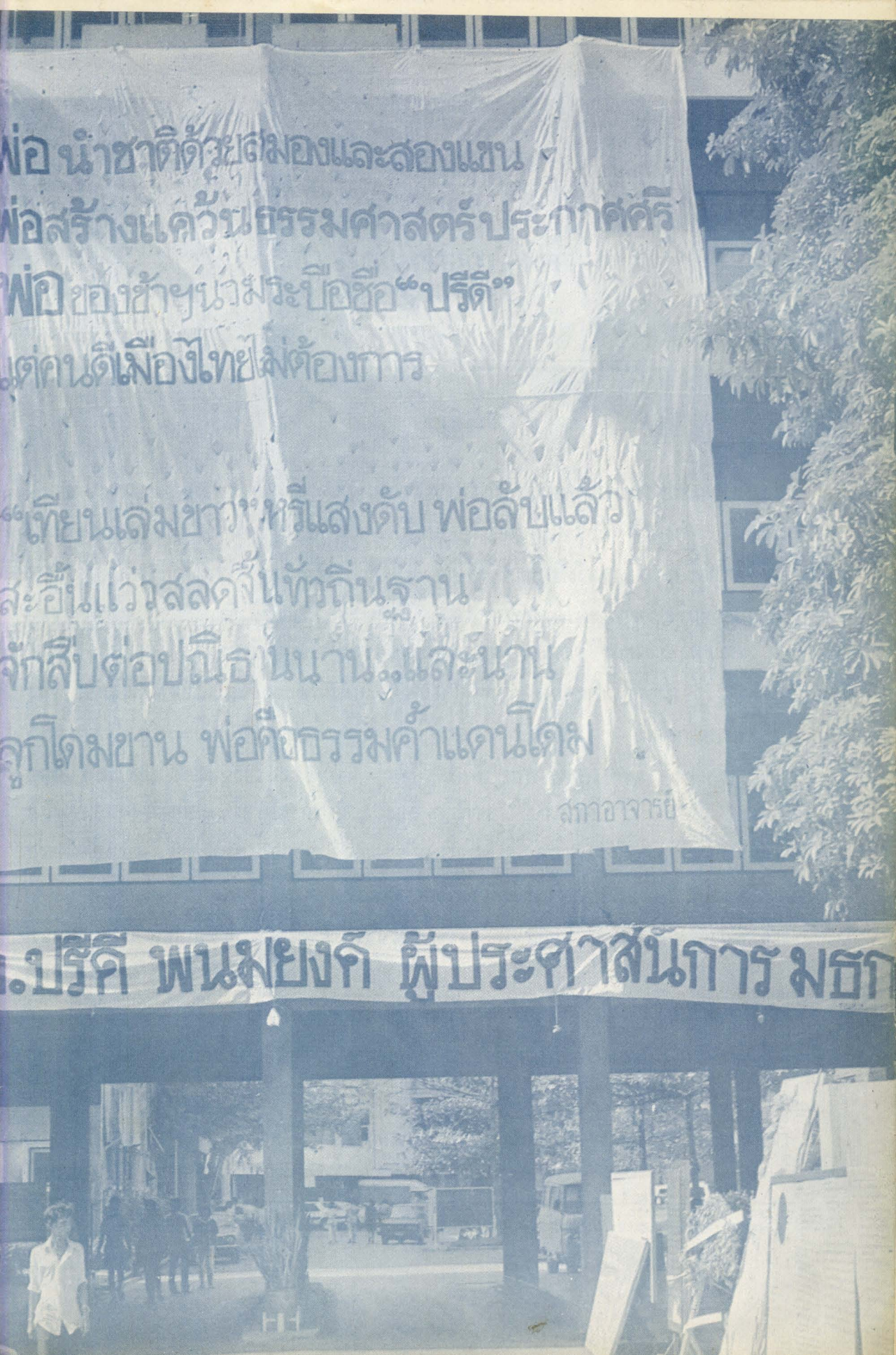
คุณวาณี สายประดิษฐ์, คุณสุดา พนมยงค์, ท่านผู้หญิงฯ, คุณศุขปรีดา พนมยงค์
และคุณดุษฎี บุญทัศนกุล หน้าศพท่านอาจารย์



ท่านเจ้าคุณราชนันทมุนี ชักผ้าบังสุกุลศพท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์
ณ ฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส กรุงปารีส วันที่ 9 พฤษภาคม 2526



โกศบรรจุเถ้าแห่งร่างของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ตั้งไว้ในห้องอเนกประสงค์ ณ บ้านชานกรุงปารีส ตรงที่ท่านพอใจจะนั่งพักผ่อนและสนทนาเป็นประจำ ตราบจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต


พ่อ นำชาติด้วยปรีชาสมองและสองแขน
พ่อสร้างแดนธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อ ของข้าฯ นามระบือชื่อ "ปรีดี"
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ
"เทียนเล่มยาวหรี่แสงดับ พ่อลับแล้ว
สะอื้นแว่วสลดสั่นทั่วถิ่นฐาน
จักสืบต่อปณิธานนานๆ และนาน
ลูกโดมขาน พ่อคือธรรมค้ำแดนโดม
สภาอาจารย์
ป.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ มธก

๑. สกุลพนมยงค์

ปรีดี พนมยงค์

—๑—

ณ บริเวณฝั่งเหนือของคลองเมืองห่างจากมุมกำแพงพระราชวังโบราณ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ด้านตะวันตกประมาณเกือบ ๑ กิโลเมตร มีวัดหนึ่งตั้งอยู่ ผู้เฒ่าได้เล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมาว่า พระนมแห่งพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้สร้างวัดนั้น พระนมนั้นมีชื่อว่า "ประยงค์" (ตรงกับชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งเรียกตามภาษาบาลีว่า "ปิยงคุ") ในสมัยโน้นชาวกรุงออกเสียงเรียกพระนมว่า "พะนม" โดยไม่มี "ร" กล้ำ และเขียนโดยไม่ประวิสรรชนีย์เป็น "พนม" ทำนองเดียวกับใช้คำว่า "ข้าพเจ้า" แทนคำว่า "ข้าพระเจ้า" และทำนองเดียวกับอีกหลายคำที่ชาวกรุง ฯ ไม่ออกเสียง "ร" กล้ำ และเขียนโดยไม่ประวิสรรชนีย์ ส่วนบุคคลที่มีชื่อหลายพยางค์นั้น ชาวกรุง ฯ ก็นิยมเรียกแต่พยางค์ต้นหรือพยางค์ท้าย เช่นเรียกผู้ที่ชื่อ "ประยงค์" ว่า "ยงค์" พระนมประยงค์จึงเป็นที่รู้จักของชาวกรุง ฯ ในนาม "พนมยงค์" วัดนั้นจึงมีชื่อตามชื่อของผู้สร้างวัด "พนมยงค์" และมีการเขียนชื่อวัดตามอักษรวิธีเช่นนั้นสืบทอดกันมาหลายชั่วคน (เมื่อประมาณ พ.ศ. 2466 ได้มีผู้เขียนชื่อวัดนั้นว่า "พนมยง" ซึ่งมีความหมายแตกต่างกับชื่ออันเป็นประวัติของวัดนั้น)

เมื่อพระนมประยงค์หรือพนมยงค์ได้สร้างวัดนั้นสำเร็จแล้ว ได้ไปนมัสการพระพุทธบาท และพระพุทธฉายแขวงเมืองสระบุรี แล้วได้สถาปนาพระเจดีย์ องค์หนึ่งเป็นพุทธบูชาบนยอดเขาหนึ่ง ซึ่งอยู่ทิศใต้ของเขาพระฉายประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ราษฎรจึงเรียกเขานั้นว่าเขา "พนมยงค์" (กาลล่วงเลยมาช้านานจึงมีบางคนเขียนชื่อเขานั้นว่า "พนมยงค์")

หมายเหตุ : งานเขียนชิ้นนี้ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ เขียนขึ้นสมัยเมื่อพำนักอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน

พระนมประยงค์หรือพนมยงค์ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณฝั่งใต้ของคลองเมือง ตรงข้ามวัดพนมยงค์ ผู้สืบสายจากท่านก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่นั้นและในบริเวณใกล้เคียงวัดนั้น เมื่อกาลล่วงเลยมานาน ผู้สืบสายจากท่านไม่อาจลำดับวงศ์ญาติถอยหลังขึ้นไปหลายชั่วคนได้ แต่มีสิ่งผูกพันธ์อย่างหนึ่ง คือผู้สืบสายเหล่านั้นนับถือว่าวัดพนมยงค์เป็นวัดของปู่ย่าตายายหรือของบรรพบุรุษ แม้ผู้ที่อพยพไปตั้งภูมิลำเนาห่างไกลก็ได้ทำบุญ ณ วัดนั้นตามโอกาส

โดยเฉพาะที่ดินซึ่งเรือนของพระนมประยงค์ปลูกอยู่นั้น เป็นมฤดกตกทอดมาหลายชั่วคนถึงนายเกริ่น ซึ่งเกิด ณ ที่นั้นในระหว่างที่กองทัพแห่งกษัตริย์พม่ารุกรานกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310

บิดาของนายเกริ่น เป็นนายกองคนหนึ่งแห่งกองทัพไทยที่ทำการต่อต้านกองทัพพม่า ณ ตำบลสีกุก และได้สิ้นชีวิตในการต่อสู้ข้าศึก ณ ตำบลนั้น เมื่อมารดานายเกริ่นรู้ข่าวการตายของสามี และการรุกของข้าศึกเข้ามาใกล้กรุง ฯ ยิ่งขึ้นแล้ว ก็ได้พานายเกริ่นพร้อมด้วยญาติบางคนลงเรือ รีบแจวและพายออกไปทางแม่น้ำป่าสักถึงบ้านญาติ ณ ตำบลท่าหลวงแขวงเมืองสระบุรี ซึ่งคิดคเนว่าห่างไกลจากกรุง ฯ อันเป็นเป้าหมายของข้าศึก และได้อาศัยอยู่กับญาติที่นั้นจนกระทั่งพระเจ้าตากสินได้นำราชฎรขับไล่กองทหารพม่าออกไปจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว มารดานายเกริ่น จึงได้พานายเกริ่นกลับมาบ้านหน้าวัดพนมยงค์ซึ่งถูกข้าศึกทำลายเช่นเดียวกับบ้านของชาวกรุง ฯ และวัดต่าง ๆ ในกรุงนั้น

มารดานายเกริ่นได้ปลูกเรือนไม้ไผ่เพื่ออาศัยเป็นการชั่วคราวขึ้น ณ ที่ดินนั้น แล้วได้ทำขนมชนิดต่าง ๆ จำหน่าย ขนมนั้นมีรสโอชะซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวกรุง ฯ ว่าขนมบ้านหน้าวัดพนมยงค์ ฝีมือในการทำขนมของมารดานายเกริ่นนั้น ได้ถ่ายทอดให้แก่ผู้สืบสายซึ่งประกอบอาชีพนั้นต่อมาอีกหลายชั่วคน

เนื่องจากครอบครัวของพวกที่อยู่ในบริเวณวัดพนมยงค์มาแต่ก่อนซึ่งหลบภัยจากกองทัพพม่า แล้วได้อพยพกลับมาบ้านเดิมภายหลังที่กองทัพพม่าถูกขับไล่ไปแล้วนั้น จึงเป็นเหตุให้บริเวณใกล้เคียงวัดนั้นกลับฟื้นเป็นย่านตลาดขึ้นอีก มารดานายเกริ่นได้ขยายการค้าดังกล่าวแล้วยิ่งขึ้น จึงสามารถสร้างเรือนฝากระดานขึ้น ณ ที่เดิมนั้น และได้เป็น

หัวแรงในการออกเงินกับชักชวนญาติมิตรกับผู้มีจิตศรัทธา สถาปนาโบสถ์วัดพนมยงค์ที่ถูกทำลายขึ้นใหม่บนรากฐานของโบสถ์เก่า และสถาปนาศาลาการเปรียญกับกุฏิสงฆ์ขึ้นแล้วนิมนต์พระภิกษุจากวัดอื่นมาอยู่ที่วัดพนมยงค์

เมื่อนายเกริ่นมีอายุครบ 20 บีบริบูรณ์ ก็ได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่ที่วัดนั้นเป็นเวลากว่า 10 พรรษา แล้วได้เป็นสมภารแห่งวัดนั้น แล้วลาสิกขาบทเป็นฆราวาส

นายเกริ่นลาสิกขาบทแล้วแต่งงานกับแก้วบุตรีของหัวหน้าคณะบีพาทย์ตำบลสวนพริก มีบุตรี 4 คน คือ บีน บุญมา ทรัพย์ อ้น

บีน แต่งงานกับ ก๊กแซ่ตัง มีบุตรชาย 2 คนคือ เกิด และตั้ว ทายาทสืบต่อมาได้แยกย้ายภูมิลำเนาจากบ้านเดิม จึงมีนามสกุลต่าง ๆ กันตามที่ทางการตั้งให้ แต่มีทายาทสาขาหนึ่งที่มีนามสกุลว่า "พนมยงค์"

บุญมา แต่งงานกับ พระพิทักษ์เทพธานี (ด้วง) ผู้ช่วยรักษากรุง (สมัยที่ทางการยังคงถือว่าพระนครศรีอยุธยาเป็นกรุงเก่าของไทย จึงเรียกตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนี้ว่าผู้รักษากรุง) ทายาทสืบต่อมามีนามสกุลว่า "ณ บ้อมเพ็ชร์"

ทรัพย์ แต่งงานกับจีนผู้หนึ่ง มีบุตรชาย 2 คนชื่อ รื่น และผึ้ง (ขุนประเสริฐ) มีบุตรี 3 คนชื่อ สุข เผือก จันทร์ และอื่น ๆ ที่ไม่แต่งงาน

—2—

นายก๊กแซ่ตังซึ่งเป็นบรรพบุรุษฝ่ายชายของสกุลพนมยงค์นั้น เกิดเมื่อ พ.ศ. 2337 ที่หมู่บ้านเอ้ตังแขวงเท่งไฮ้ (แปลว่า ทะเลแห่งสันติภาพ) เขตต์แต้จิ๋ว ประเทศจีน (บรรพบุรุษได้อพยพจากเขตต์ฮกเกี้ยน มาตั้งเป็นหมู่บ้านเอ้ตังขึ้น หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากตำบลไฮฮวง) นายก๊กได้เข้ามาพึ่งโพธิสมภารของประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2357

ตามบันทึกของบรรพบุรุษแซ่ตังแห่งหมู่บ้านเอ้ตังกล่าวว่าก๊กเป็นลูกของเส็ง เส็งเป็นลูกของเฮง เฮงไปเมืองไทยเมื่อเส็งยังเล็กอยู่ แม่ของเฮงเป็นอาของ "แต้ฮ่อง" (จีนแต้จิ๋วเรียกพระเจ้ากรุงธนว่า "แต้อ๋อง") เฮงช่วยแต้อ๋องรบพม่าตาย เส็งส่งก๊กลูกชายไปค้าขายที่เมืองไทย

ตามที่บรรพบุรุษได้เล่าให้ฟังเพิ่มเติมประกอบด้วยอาศัยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเฮงปู่ของก๊กเป็นดังต่อไปนี้

เฮงได้เข้ามาเมืองไทยในรัชสมัยของพระเจ้าที่นั่งสุริยามรินทร์ ได้พักอยู่กับญาติฝ่ายจีนของพระเจ้าตากในบริเวณคลองสวนพลู (สมัยนั้นเป็นบริเวณที่ชาวจีนอาศัยอยู่)

เมื่อกษัตริย์พม่าได้ส่งกองทัพมารุกรานอาณาจักรไทย และสามารถทำลายแนวต้านทานที่มีอยู่ประปรายได้แล้วเคลื่อนกำลังเข้ามาใกล้กรุง ฯ นั้น พระมหากษัตริย์จึงได้มีพระบัญชาให้เจ้าหน้าที่รวบรวมราษฎรจำนวนหนึ่งเข้าไปรักษาป้องกันกำแพงกรุง โอกาสนั้น มีชาวจีนจำนวนหนึ่งซึ่งรวมถึงนายเฮงได้อาสาสมัครเข้าร่วมกับราษฎรไทยในการนั้น ด้วยทางการไทยจึงได้มอบจีนเหล่านั้น ให้สังกัดอยู่ในกองที่พระยาตากเป็นผู้บังคับบัญชา

โดยที่ฝ่ายไทยไม่มีหน่วยต้านทานนอกกำแพงกรุง ฯ เหลืออยู่เลย กองทัพพม่าจึงสามารถล้อมกรุง ฯ ไว้รอบด้าน แล้วใช้ปืนใหญ่ระดมยิงกรุง ฯ พระยาตากเห็นว่าตามสภาพเช่นนั้นประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ไม่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และอ่อนแอในการป้องกันประเทศชาติ กรุงศรีอยุธยาจะต้องเป็นอันตราย พระยาตากจึงได้ชักชวนทหารไทยจีนภายใต้การบังคับบัญชาของตนตีฝ่าวงล้อมพม่า เพื่อรวบรวมราษฎรไทยในชนบทและในหัวเมืองตะวันออกจัดตั้งเป็นของทัพราษฎรขึ้นใหม่ เพื่อกอบกู้เอกราชแห่งชาติไทย

ฝ่ายครอบครัวของนายเฮงในประเทศจีนนั้นไม่ได้รับข่าวคราวจากนายเฮงเป็นเวลาหลายปี เพราะภายหลังกรุง ฯ แตกแล้ว การเดินเรือสำเภาระหว่างเขตแต้จิ๋วกับเมืองไทยได้หยุดชะงักไปชั่วคราวหนึ่ง ต่อมาภายหลังที่พระยาตากซึ่งราษฎรไทยยกย่องให้เป็นประมุขแห่งชาติไทย ได้ย้ายเมืองหลวงของชาติไทยไปตั้งอยู่ที่ธนบุรีแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้มีการเดินเรือค้าขายติดต่อกับประเทศจีนอีก มารดาของนายเฮงจึงได้ฝากจดหมายมากับนายเรือ เพื่อมาถวายพระเจ้ากรุงธนหนึ่งฉบับ แสดงความชื่นชมยินดีในการที่ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งชาติไทย และได้ถามข่าวนายเฮงด้วย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตอบไปว่านายเฮงได้สิ้นชีพในการรับใช้พระองค์ต่อสู้กับศัตรูของชาติไทย และได้พระราชทานเงินพดด้วงจำนวนหนึ่งแก่ครอบครัวของนายเฮง

นายเฮงมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อเส็ง ซึ่งเกิดในประเทศจีน ก่อนที่นายเฮงเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาเพียงไม่กี่เดือน มารดาของนายเฮงตั้งใจไว้ว่า เมื่อนายเส็งเป็นหนุ่มพอสมควรแล้ว ก็จะให้เดินทางมาประเทศไทยเพื่อรับใช้พระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ต่อมาเกิดมีการเปลี่ยนพระราชวงศ์ใหม่ในประเทศไทย นายเส็งจึงมิได้เข้ามาในประเทศไทย โดยทำมาหากินทางกสิกรรมในประเทศจีนต่อไป นายเส็งได้แต่งงานมีบุตรหลายคน คนหนึ่งเป็นชายชื่อก๊ก

เมื่อนายก๊กมีอายุ 20 ปีเศษแล้ว การทำมาหากินของบิดามารดาในประเทศจีนฝืดเคืองมาก บิดานายก๊กจึงให้นายก๊กเดินทางเข้ามาพึ่งโพธิสมภารของราษฎรไทย ก่อนออกเดินทางบิดานายก๊กได้มอบเงินพดด้วง 1 ตำลึงดังกล่าวข้างบน ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาให้แก่นายก๊กโดยกำชับว่า จะใช้เงินนั้นได้เฉพาะเป็นการลงทุนในการทำมาหากินเท่านั้น วันหนึ่งของเดือน 3 (กุมภาพันธ์) ในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรือสำเภาที่นายก๊กโดยสารมาจากประเทศจีนได้ถึงกรุงเทพฯ นายก๊กพักอยู่ที่กรุงเทพฯ ไม่นานก็เดินทางไปอยุธยาเพื่อตั้งต้นประกอบอาชีพ ณ ที่นั้น

นายก๊กมีความรู้ในการทำแป้งข้าวหมัก ทำขนมแบบจีนทำเต้าหู้และเต้าเจี้ยว จึงได้เอาเงินพดด้วง 1 ตำลึงที่มีติดตัวมาออกมาจำหน่ายเพื่อได้เงินและเบี้ยที่ใช้กันในสมัยนั้นเป็นทุนในการทำแป้งข้าวหมัก และทำข้าวหมักจำหน่ายปรากฏว่าจำหน่ายได้มากขึ้นเป็นลำดับ นายก๊กปรารถนาที่จะขยายการค้ากว้างขวางขึ้น จึงได้ขอยืมเงินจำนวนหนึ่งจากญาติสมทบกับเงินที่นายก๊กทำมาหาได้ ซื้อแพหนึ่งหลังไปจอดอยู่ที่บริเวณตลาดใกล้วัดพนมยงค์แล้วขยายการค้าที่มีอยู่ต่อไปอีกทั้งได้นำขนมแบบจีน เต้าหู้ เต้าเจี้ยว เพิ่มขึ้นอีก ในเวลาไม่ช้านายก๊กสามารถชำระหนี้ให้แก่ญาติได้หมดสิ้นแล้ว ยังมีเงินเหลืออยู่จึงได้เอาเงินนั้นให้ผู้อื่นกู้ยืม ฐานะของนายก๊กจึงเปลี่ยนจากผู้มีทุนน้อยมาเป็นนายทุนขนาดกลางของหัวเมืองนั้น

เมื่อนายก๊กมีฐานะเป็นนายทุนขนาดกลางแล้วได้แต่งงานกับปิ่นบุตรีนายเกริ่นโดยมีสินสอดทองหมั้นและเงินกองทุน และใช้แพของนายก๊กเป็นแพหอ ดังนั้นนายก๊กจึงได้ย้ายแพจากที่เดิมมาจอดที่หน้าบ้านของนายเกริ่นตรงข้ามวัดพนมยงค์

นายก๊กนางปี่ นได้ร่วมกันขยายการค้า ซึ่งทั้งสองฝ่ายเคยทำมาแต่ก่อนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือมีการทำขนมแบบจีนและแบบไทย อีกทั้งปรุงแต่งขนมขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง

นายก๊กได้ปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมแก่ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของครอบครัวนางปี่น โดยสงวนความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมจีนที่ไม่ขัดต่อความเป็นอยู่และวัฒนธรรมไทย นายก๊กได้มีจิตศรัทธานับถือพุทธศาสนาตามแบบไทย เป็นอุปัฏฐากวัดพนมยงค์ นอกจากบำเพ็ญกุศลตามเทศกาลไทยแล้ว นายก๊กยังคงทำพิธีกรรมระลึกถึงคุณบุพการีในเทศกาลตรุษและสารทจีน

แม้นายก๊กนางปี่นจะมีทาษไว้ใช้แรงงานตามสภาพของผู้มีเงินเหลือกินเหลือใช้ในสมัยนั้นก็ดี แต่เนื่องจากเป็นผู้เลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้ปลดปล่อยทาษชายให้เป็นไทหลายคนโดยทำการอุปสมบททาษเหล่านั้นเป็นพระภิกษุ วิธีการปลดปล่อยทาษเช่นนั้นได้สืบทอดต่อมาจนถึงบุตรหลานของนายก๊กนางปี่นในสมัยที่ระบบทาษยังคงมีอยู่

นายก๊กได้ถึงแก่กรรมในวัยชรา นางปี่นจึงได้จัดการฌาปนกิจศพนายก๊กตามประเพณีไทย แล้วได้ส่งอัฐิและอังคารมาบรรจุไว้ในสุสานใกล้บ้านของนายก๊ก ต่อมาอีกไม่นานนางปี่นก็ถึงแก่กรรม

นายก๊กนางปี่นมีบุตรชาย 2 คน คือนายเกิดกับนายตั้ว

นายเกิดแต่งงานแล้วยังคงอยู่ที่บ้านหน้าวัดพนมยงค์ และรับมฤดกที่บ้านนั้นสืบต่อมา ส่วนนายตั้วเมื่อแต่งงานแล้ว ได้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากบ้านหน้าวัดพนมยงค์ประมาณ 400 เมตร

นายเกิดได้เกิดในรัชกาลที่ 3 เมื่อยังเยาว์ขณะที่เพิ่งเริ่มคลาน ได้ตกจากแพลงไปในคลอง บิดามารดาพร้อมทั้งคนในบ้านได้ช่วยกันงมขึ้นมาได้ นางปี่นมารดาจึงตั้งชื่อให้บุตรนั้นว่า "บุญเกิด" ซึ่งหมายถึงบุญกุศลช่วยให้เด็กนั้นเกิดมา นายก๊กบิดาเห็นชอบด้วยในการตั้งชื่อบุตรเช่นนั้น แต่ต่อมานิยมเรียกชื่อนั้นแต่พยางค์ท้ายว่า "เกิด"

นายเกิดได้เรียนหนังสือไทยที่กุฏิสมภารวัดพนมยงค์ เมื่อมีอายุ 20 ปี บริบูรณ์ได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่วัดพนมยงค์ 1 พรรษา แล้วลาสิกขาบทเป็นฆราวาสช่วยเหลือบิดามารดาในการทำมาหากินต่อไป

ต่อมานายเกิดได้แต่งงานกับคุ้ม บุตรีของผู้ประกอบการค้าขายที่ตำบลพระงาม แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ (บัดนี้เป็นอำเภอวิเศษชัยชาญ)

นายเกิดนางคุ้ม รับมฤดกกิจการของนายก๊กนางปิ่นแล้วได้ขยายกิจการกว้างขวางยิ่งขึ้นในการนั้นได้ปรับปรุงคุณภาพขนมให้ดีขึ้นหลายอย่าง และได้ปรับปรุงการทำเต้าหู้และเต้าเจี้ยวให้ดีขึ้น โดยจ้างครูจากประเทศจีนมาทำการสอนให้แก่บุตรของนายเกิดนางคุ้ม เต้าเจี้ยวที่ปรับปรุงใหม่นั้นชาวกรุง ฯ เรียกกันว่าเต้าเจี้ยวหวาน การทำเต้าเจี้ยวอยุธยาของญาติรุ่นต่อ ๆ มาบางคนนั้นได้อาศัยวิธีที่สืบทอดมาจากที่กล่าวนี้ นายเกิดนางคุ้มมีฐานะเป็นนายทุนและเจ้าทาษมากยิ่งขึ้นกว่าบิดามารดา

นายเกิดได้สนใจในศิลปดนตรีอันเป็นมฤดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษฝ่ายมารดา จึงได้มีวงเครื่องสาย 1 วง และบุตรชายของนายเกิดก็ได้รับการฝึกหัดการดนตรีนั้น

นายเกิดได้ถึงแก่กรรมในวัยชรา เมื่อฌาปนกิจศพแล้วนางคุ้มและบุตรได้จัดการสร้างเก๋งจีนเล็ก ๆ ไว้ที่ข้างกำแพงโบสถ์วัดพนมยงค์ แล้วได้บรรจุอัฐิและอังคารไว้ในเก๋งนั้น

นายเกิดนางคุ้มมีบุตร 8 คนคือ

1. นางแฟง
2. นายฮวด
3. นายชุน
4. นางสาวง้วย
5. นายฉาย
6. นายฮ้อ
7. นายเสียง
8. นางบุญช่วย

บุตรชายนายเกิดนางคุ้มซึ่งแต่งงานแล้ว ได้แยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบลหรือจังหวัดอื่น คือนายฮวดได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้วัดเชิง นายชุนตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้วัดสามวิหารต่อมาย้ายไปอยู่หน้าวัดมณฑป นายฉายย้ายไปอยู่ที่ตำบลปากน้ำบางพุดซาจังหวัดสิงห์บุรี นายฮ้อย้ายไปอยู่ที่เกาะลอยใกล้วัดสะพานเกลือ

บุตรหญิงของนายเกิดนางคุ้มซึ่งแต่งงานแล้ว มีแพหอซึ่งฝ่ายชายจัดหามาและจอดอยู่ที่หน้าวัดพนมยงค์ คือนางแฟง 1 หลังและนางบุญช่วย 1 หลัง

นายเสียงได้ไปทำป่าไม้และทำนาในอำเภออื่น แต่ครอบครัวยังคงอยู่ที่บ้านเดิม

ส่วนนางสาวง้วยมิได้แต่งงาน พี่น้องจึงตกลงให้เป็นผู้รับมฤดกที่บ้านร่วมกับนายเสียง และดำเนินวิสาหกิจของบิดามารดาต่อไป

ผู้ที่แต่งงานแยกครอบครัวแล้วนั้น ต่างก็ทำมาหากินตามกำลังทุนที่ได้รับแบ่งจากบิดามารดาบางคนก็พัฒนาทุนต่อไปได้บางคนทำมาค้าขายไม่ขึ้นจึงทรุดโทรมลงยิ่งกว่าบิดามารดา บางคนร่ำรวยอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วทรุดโทรม ส่วนกิจการที่นายเกิดนางคุ้มเคยทำอยู่นั้นบุตรไม่สามารถที่จะพัฒนาหรือรักษาไว้ให้คงที่ได้ คือมีแต่ทรุดโทรมลงตามลำดับเพราะมีผู้อื่นทำการแข่งขันมากขึ้น และบริเวณใกล้วัดพนมยงค์หมดสภาพเป็นย่านตลาดเพราะคลองเมืองตื้นเขินยิ่งขึ้น ต่อมารัฐบาลได้จัดตั้งศาลารัฐบาลมณฑลขึ้นที่วังจันทรเกษมและศูนย์การปกครองขึ้นในบริเวณนั้น อีกทั้งได้มีตลาดใหม่ขึ้นที่หัวรอ และโรงบ่อนเบี้ยได้ย้ายจากที่ตั้งเดิมข้างวัดพนมยงค์ ไปอยู่ที่ตลาดหัวรอ จึงทำให้บริเวณใกล้วัดพนมยงค์หมดสภาพเป็นย่านตลาดอีกต่อไป การทำมาหากินของผู้ที่ยังอยู่บ้านเดิมนั้นจึงฝืดเคืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

—3—

นายเสียงเกิดเมื่อ พ.ศ. 2409 ได้ศึกษาภาษาไทยกับภาษาบาลีที่วัดศาลาปูน ได้แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนสั้น ๆ ไว้หลายเรื่อง ได้ฝึกฝนทางดนตรีมีฝีมือพิเศษทางซออู้และซอด้วงและหีบเพลง

เมื่อครบอายุ 20 บีบริบูรณ์ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ ณ วัดพนมยงค์ 3 พรรษา

เมื่อลาสิกขาบทเป็นฆราวาสแล้ว ได้แต่งงานกับลูกจันทน์บุตรีหลวงพานิชย์พัฒนากร (เบ็ก) และนางพานิชย์พัฒนากร (เล็ก กิจจาทร)

ภายหลังแต่งงานแล้ว มีผู้แนะนำให้นายเสียงสมัครเข้าทำราชการ เพราะมีพื้นความรู้ทางหนังสือพอสมควร แต่นายเสียงชอบอาชีพอิสระ จึงได้สมัครเรียนการปลูกฝี

ป้องกันไข้ทรพิษณ์ ณ สำนักหมออาดัมซัน (ซึ่งต่อมามีบรรดาศักดิ์เป็นพระบำบัดสรรพโรค) สอบได้ประกาศนียบัตร์แล้วทำแล้วการปลูกผีแก่ราษฎรหลายราย ต่อมาได้ไปทำป่าไม้ในบริเวณพระพุทธบาท ซึ่งขณะนั้นมีไข้จับสั่นระบาดเป็นประจำ นายเสียงไม่สามารถต้านทานต่อโรคนั้นได้ จึงต้องเลิกกิจการป่าไม้นั้นด้วยการขาดทุนมาก

ต่อมานายเสียงกับนางลูกจันทน์ได้ไปทำนาที่ตำบลท่าหลวงแต่เนื่องจากฝนแล้งติดๆ กัน 2 ปี การทำนาไม่ได้ผลต้องเป็นลูกหนี้ผู้อื่นจึงเลิกจากการทำนา ณ ที่นั้น

ต่อมานายเสียงได้ทำการหักร้างถางพงที่ว่างเปล่า ที่ตำบลอู่ตะเภา ในสมัยที่ทุ่งบริเวณนั้นมีช้างป่า ก่อนที่ทางราชการจัดตั้งอำเภออุทัยน้อย (ปัจจุบันอำเภอวังน้อย) นายเสียงได้ทำนาในที่หักร้างไว้นั้น โดยต้องทำการต่อสู้ช้างที่มารบกวนคอยกินต้นข้าว การทำนาไม่ได้ผล เพราะฝนแล้งบ้าง หรือบางปีมีน้ำท่วมมากบ้าง อีกทั้งมีเพลี้ยคอยรบกวนต้นข้าว ครั้นต่อมาบริษัทขุดคลองคูนาสยาม ซึ่งได้รับสัมปทานจากรัฐบาลทำการขุดคลองได้ขุดคลองมาถึงบริเวณที่ดินซึ่งนายเสียงหักร้างไว้นั้น นายเสียงก็จำต้องจ่ายเงินให้บริษัทเป็นค่าขุดคลองตามอัตรา นายเสียงไม่มีเงินของตนเองจึงจำต้องยืมเงินผู้อื่นมาจ่ายให้บริษัท ซึ่งทำให้นายเสียงมีหนี้สินรุงรังยิ่งขึ้นจากหนี้สินที่มีอยู่แล้ว เนื่องจากการทำนาไม่ได้ผล ฐานะของนายเสียง ได้เปลี่ยนจากนายทุนน้อยในเมือง มาเป็นชาวนาผู้มีทุนน้อยในชนบท ที่กำลังอัตคัดขัดสนมีหนี้สินยิ่งขึ้น นายเสียงต้องต่อสู้กับการอัตคัดมาเป็นเวลาหลายปีจนกระทั่งโครงการชลประทานป่าสักใต้ของรัฐบาล ได้ขยายไปถึงบริเวณที่นาของนายเสียง จึงช่วยให้นายเสียงกลับฟื้นเป็นชาวนา นายทุนน้อยแห่งชนบท

ในระหว่างอยู่ที่ชนบทนั้น นายเสียงได้มีภรรยาอีกคนหนึ่งชื่อ "ปุ้ย"

นายเสียงมีบุตรกับนางลูกจันทน์ 6 คน คือ

1. นางธราทรพิทักษ์ (เก็บ)
2. นายปรีดี
3. นายหลุย
4. นางนิติทัณฑ์ประภาศ (ชื่น)

5. นางเนื่อง ลิมปีนันท์

6. นายถนอม

นายเสียงมีบุตรกับนางปุ้ย 2 คนคือ

นายอรรถกิติกำจร (กลึง)

นางน้อม ตามสกุล

—4—

ภายหลังที่นายเกิดกับนางคุ้มได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว 30 ปีเศษ จึงได้มีประกาศพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 สมัยนั้นราษฎรส่วนมากในหัวเมืองและชนบทไม่สนใจมากนักในการขอจดทะเบียนของตนภายในกำหนด กรมการอำเภอจึงคิดและแต่งตั้งจดทะเบียนให้ตามความสะดวกของกรมการอำเภอ

เนื่องจากบุตรชายหลายคนของนายเกิด ได้แยกย้ายจากบ้านเดิมไปอยู่ตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่น ฉะนั้นกรมการอำเภอจึงแต่งตั้งนามสกุลให้ตามตำบลที่ผู้นั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ และหลานของนายเกิดบางคนที่กำลังรับราชการทหาร ก็ได้รับการแต่งตั้งนามสกุลจากผู้บังคับบัญชา

ส่วนนายเสียงได้รับทราบจากผู้ใหญ่บ้านว่า กรมการอำเภอคิดตั้งนามสกุลให้ นายเสียงเห็นว่านามสกุลนั้นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษเลย จึงได้ไปนมัสการท่านเจ้าคณะเมือง (จังหวัด) ขณะนั้นคือพระสุวรรณวิมลศีล เพื่อขอให้ท่านตั้งนามสกุลที่เหมาะให้ และขอให้ท่านแนะศิษย์คนหนึ่งของท่าน ซึ่งเป็นผู้คิดนามสกุลประจำอำเภอรอบกรุง (ปัจจุบันคืออำเภอพระนครศรีอยุธยา) ให้ช่วยแก้ไขนามสกุลที่ตั้งไว้เดิมนั้น ท่านเจ้าคณะเมืององค์นั้นรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษนายเสียงเป็นอย่างดี ท่านจึงได้บอกนายเสียงว่าสมควรใช้นามสกุลว่า "พนมยงค์" ครั้นแล้วท่านได้ให้คนไปตามศิษย์ของท่านมาจากอำเภอ ฯ แล้วท่านแจ้งแก่ผู้นั้นว่า ให้แนะนำกรมการอำเภอแต่งตั้งนามสกุลให้แก่นายเสียงว่า "พนมยงค์" ผู้นั้นเห็นชอบด้วยจึงจัดการให้กรมการอำเภอแต่งตั้งนามสกุลให้แก่นายเสียงว่า "พนมยงค์"

2. วัดพนมยงค์

คำสัมภาษณ์พระอธิการเอื้อ เจ้าอาวาส

"เวลาอาตมาเข้ากรุงเทพ ฯ พอบอกว่าอยู่ที่วัดพนมยงค์" คนชอบร้องว่า อ้อ...วัดปรีดี พนมยงค์น่ะเอง จริง ๆ ไม่ใช่หรอก วัดพนมยงค์เป็นวัดเก่าแก่มานมนานแล้ว ทางปรีดีเขามาเอาชื่อวัดไปเป็นชื่อนามสกุลอีกทีหนึ่งต่างหาก" พระเกษม อติเมโธ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าให้ฟัง

วัดพนมยงค์ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณหน้าวัดเป็นคลองเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา และได้กลายมาเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวพันกับบุคคลในประวัติศาสตร์ ก็คือ ริมฝั่งตรงข้ามวัดพนมยงค์เป็นที่ตั้งเรือนแพ บ้านเดิมของปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทยนั่นเอง

ย้อนอดีตครั้งกรุงเก่า

"วัดพนมยงค์เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าเทียรราชา" พระอธิการเอื้อ สุณทริโก เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าว่า สมัยพระไชยราชาธิราชกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพขึ้นไปตีเมืองศรีสัตนาคนหุต แล้วได้นำนางแก้วแจ่มฟ้าธิดาเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตมาเป็นมเหสี มีโอรสด้วยกันหนึ่งพระองค์คือพระแก้วฟ้า

นางแก้วแจ่มฟ้าเมื่อคลอดโอรสได้เพียง 7 วัน ก็สิ้นพระชนม์ ทางเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตได้ส่งพระนมนามว่า มะยงค์มาดูแลพระแก้วฟ้าต่างพระเนตรพระกรรณ

เมื่อพระแก้วฟ้าอายุ 11 ปี พระไชยราชาธิราชสิ้นพระชนม์ บรรดามุขอำมาตย์ทั้งหลายก็ยกพระแก้วฟ้าขึ้นครองราชย์ มีพระเทียรราชา อนุชาพระไชยราชาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการ และนางศรีสุดาจันทร์ มเหสีพระไชยราชาธิราชเป็นพระเจ้าแม่อยู่หัว

นางศรีสุดาจันทร์นั้นเป็นชู้กับขุนวรวงศา เมื่อพระแก้วฟ้าครองราชย์ได้ระยะหนึ่งก็ถูกนางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาลอบวางยาพิษสิ้นพระชนม์

หลังจากนั้นนางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาก็ร่วมกันกลั่นแกล้งบรรดาข้าราชการที่เป็นฝ่ายพระแก้วฟ้าและพระเฑียรราชาจนพระเฑียรราชาทนไม่ได้ หนีไปบวชอยู่ที่วัดราชประดิษฐาน บ้านเมืองจึงเริ่มระส่ำระสาย

ขุนพิเรนทรเทพจึงคิดวางแผนลอบฆ่านางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศา โดยบอกแก่นางศรีสุดาจันทร์ว่า ขณะนี้ทางเมืองเชียงใหม่แจ้งมาว่ามาพบช้างเผือก ขอให้นางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาเสด็จไปคล้องช้าง เมื่อทั้งสองออกนอกเมืองก็ถูกขุนพิเรนทรเทพลอบฆ่า แล้วนำหัวไปเสียบประจานที่วัดแร้ง หลังจากนั้นก็อัญเชิญพระเฑียรราชาขึ้นครองราชย์ สถาปนาเป็นพระมหาจักรพรรดิ

พระมหาจักรพรรดิทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้แก่ข้าราชการที่จงรักภักดี รวมทั้งนางมะยงค์ พระนมพระแก้วฟ้าซึ่งถูกขังไว้ที่กรุสนมขณะที่นางศรีสุดาจันทร์เรืองอำนาจ นางมะยงค์หรือเจ้าจอมมะยงค์ขอร้องให้พระมหาจักรพรรดิ ทรงสร้างวัดให้แก่ตนให้อยู่คู่กับวัดแก้วฟ้า ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังการสิ้นพระชนม์เนื่องมาจากเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตทรงฝันเห็นพระแก้วฟ้ามาขอร้องให้หาที่อยู่ให้แก่ตน ทางอยุธยาจึงสร้างวัดแก้วฟ้าน้อยให้

วัดที่สร้างให้แก่นางมะยงค์นั้นทรงพระราชทานนามว่า "วัดพระนมมะยงค์" ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุง วัดนี้ถูกเผาไปด้วย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้บูรณะขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และชื่อได้เพี้ยนเป็น "วัดพนมยงค์" ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ต้นตระกูล

ถิ่นกำเนิดพนมยงค์

ต้นตระกูลฝ่ายบิดาท่านปรีดีเป็นชาวนา เชื้อชาติจีน สกุลแซ่ตั้ง มีพี่น้องร่วมบิดาท่าน 8 คน ชื่อฮวด, ชุ้น, แฟง, ง้วย, ใช้, ฮ้อ, เสียง และบุญช่วย

ส่วนต้นตระกูลฝ่ายมารดานั้นเป็นพ่อค้าวานิช ต่อมานายเสียงได้นางลูกจันทน์เป็นภรรยาและมีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน คือ เก็บ, ปรีดี, หลุย, ชื่น, เนื่องและถนอม

บ้านเดิมนั้นเป็นเรือนแพ ปลูกอยู่ในคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์ซึ่งกว้างกว่าสภาพปัจจุบันมาก ครั้นต่อมาที่ดินข้างคลองเกิดทลายลงเรื่อย ๆ จนตื้นเขินและแคบเข้า จึงรื้อเรือนแพขึ้นสร้างในที่ดินฝั่งตรงข้ามหน้าวัดนั้น โดยมีบ้านน้องชายคือนายหลุย และบ้านญาติพี่น้องคนอื่น ๆ รายรอบบริเวณเดียวกันอีก 3—4 หลัง

"ปัจจุบันบ้านของท่านถูกรื้อไปสร้างรวมอยู่กับบ้านหลานชาย" เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าว่า "เมื่อ 2 ปีที่แล้วมหาวิทยาลัยในกรุงปารีสได้ส่งสถาปนิกชาวฝรั่งเศส 2 คน มาสเก็ตช์ภาพบ้านเดิมของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของโลก แต่ต้องพบกับความผิดหวัง สถาปนิกเหล่านั้นจึงต้องเสาะหาบ้านที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทดแทน"

สัมพันธ์แน่นแฟ้น

ด้วยเหตุที่มีบ้านพำนักอาศัยอยู่ใกล้วัดพนมยงค์เช่นนั้น ความผูกพันจึงก่อสายใยอย่างแนบแน่นมาเนิ่นนานเมื่อถึงรุ่นบิดาคือนายเสียง และนายใช้สองพี่น้องมักจะมาทำบุญที่วัดเป็นประจำ เมื่อทางวัดมีงานอะไรก็คอยช่วยเหลือ เมื่อครั้นจะตั้งนามสกุลจึงนำเรื่องไปปรึกษาท่านเจ้าคุณวิมลมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน อ. กรุงเก่า ขณะนั้นขอให้ท่านตั้งนามสกุลให้

พระอธิการเอื้อกล่าวว่า "เขาก็คงพูดกันทำนองว่า ก็เมื่อเอ็งจะตั้งนามสกุลจะไปตั้งชื่ออื่นทำไม เอาชื่อวัดนั่นแหละเป็นชื่อสกุล"

จวบจนทุกวันนี้ บรรดาพี่น้องและท่านปรีดีในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่มักจะบริจาคเงินเป็นจำนวนหลายหมื่นบาทเป็นประจำทุกปีนอกจากนั้นท่านปรีดียังได้ก่อตั้งมูลนิธิลูกจันทน์ พนมยงค์ เพื่อช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้แก่วัดก่อนที่ท่านจะเดินทางไปไปจากประเทศไทยโดยซื้อที่นาเป็นจำนวน 42 ไร่ มอบให้เป็นสมบัติของมูลนิธิซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ทางมูลนิธิได้นำที่นาเหล่านี้ไปให้ชาวบ้านเช่าต่อ โดยคิดค่าเช่าจากความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต ปีใดผลิตผลอุดมสมบูรณ์ก็คิดไร่ละแปดพันบาท ปีไหนผลผลิตต่ำก็คิดไร่ละพันกว่าบาท

ศาลาการเปรียญของวัดในปัจจุบันเป็นผลผลิตเนื่องมาจากเงินมูลนิธิลูกจันทน์ พนมยงค์ ที่บริจาคให้เป็นจำนวน สี่แสนหกหมื่นบาทจากราคาการก่อสร้าง 2 ล้านบาท

ในบริเวณรอบวัดได้ปรากฏสาธารณสมบัติที่มีชื่อสกุลพนมยงค์ ไม่ว่าจะเป็นศาลาชายน้ำ "เสียง พนมยงค์" สะพานไม้ข้ามคลองเมือง "เสียง พนมยงค์" และถนน "ลูกจันทน์ พนมยงค์" ที่เชื่อมสะพานเสียงพนมยงค์สู่ถนนใหญ่ นี่คือสิ่งยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลและวัดพนมยงค์

ดังนั้นที่วัดนี้จึงปรากฏฮวงซุ้ยของนายหลุย พนมยงค์ น้องชาย และเจดีย์สีขาวใหญ่ที่บรรจุอัฐิของบิดา มารดา และบ้าของท่านปรีดี รวมทั้งนายปาล พนมยงค์ บุตรชายในบริเวณโบสถ์เก่า

เวลา 20.00 น. วันที่ 9 พ.ค. ที่ผ่านมาทางวัดได้จัดการสวดมาติกาบังสกุล ซึ่งตรงกับเวลา 16.00 น. ณ กรุงปารีส ขณะที่มีการจัดงานฌาปนกิจศพท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสแห่งประเทศไทยด้วย

เกียรติคุณครั้งแรก

นายวุฒิ สิงห์โตขำ ชาวเมืองอยุธยา ซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านเลขที่ ต. 28 สามแยกไปอ่างทอง หน้าโรงเรียนประตูชัย และเป็นผู้หนึ่งที่ศรัทธาและเลื่อมใสท่านปรีดี พนมยงค์ เล่าให้ฟังด้วยความชื่นชมว่า ในสมัยที่ท่านปรีดีอายุได้ 19 ปี หลังจากสอบเนติบัณฑิตได้ใหม่ๆ ได้เกิดคดีหนึ่งคือ มีเรือเอี๊ยมจุ๊นของพ่อค้าชาวจีนจากเมืองนครศรีธรรมราช (พ่อค้าชื่อ นายลิมซุ่น หง่วน—ผู้เขียน) ขนสินค้ามาขายที่กรุงเทพฯ ขณะที่เดินทางมาถึงจังหวัดสมุทรปราการได้เกิดพายุ กัปตันเรือไม่สามารถบังคับเรือได้ เรือจึงไปชนพลับพลาที่ประทับที่ปลูกอยู่ริมน้ำได้รับความเสียหาย ทางรัฐบาลได้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากพ่อค้าเจ้าของเรือ ในขณะนั้นไม่มีใครยอมรับว่าความคดีให้พ่อค้าชาวจีนผู้นั้น หลวงประดิษฐ์ฯ เมื่อทราบเรื่องจึงตัดสินใจว่าความให้ แต่เนื่องจากท่านอายุยังน้อยทางสภาเนติฯ ไม่รับรองให้ว่าความ ท่านจึงขออนุญาตจากคณะกรรมการตุลาการให้ทดสอบความรู้ ภายหลังการทดสอบท่านได้รับอนุญาตให้ว่าความได้

ท่านปรีดีว่าความคดีนี้ชนะโดยอ้างถึงกฎหมายในสมัยพระเอกาทศรถที่กล่าวถึงเรื่อง ภัยนอกอำนาจ "กฎหมายฉบับนี้ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ คุณไปหาดูได้เลย" นายวุฒิกล่าว

ในสมัยพระเอกาทศรถนั้นได้มีเรือของชาวต่างประเทศขับไปชนเกาะและได้พ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากรัฐบาลไทยโดยกล่าวหาว่าไม่นำร่องให้แก่เขา แต่ทางพระเอกาทศรถไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหายให้ อ้างว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของ "ภัยนอกอำนาจ" เป็นเหตุสุดวิสัย ในกรณีคดีของพ่อค้าชาวจีนผู้นั้นก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องของภัยนอกอำนาจที่อยู่เหนือวิสัยจะป้องกัน

เป็นการว่าความคดีครั้งแรกของท่าน และเป็นคดีที่สร้างชื่อเสียงให้กับท่านเป็นอย่างมาก

ก่อนที่จะลาจากกัน พระอธิการเอื้อ เจ้าอาวาสกล่าวว่า

"ช่วงเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านมักเขียนจดหมายถามข่าวคราวเรื่องราวของวัดอยู่เสมอ วันเกิดของท่านทุกปีท่านก็บริจาคเงินให้แก่วัดเป็นประจำ เวลามีใครไปหาท่านก็มักจะฝากฝังให้ช่วยดูแลวัดพนมยงค์ด้วย"

มติชน, 15 พฤษภาคม 2526

3. ปรีดี พนมยงค์
คนดีศรีอยุธยา

ดร. วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร
เรียบเรียงจาก "ชีวประวัติย่อ"
ของนายปรีดี พนมยงค์

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุตรนายเสียง กับ นางลูกจันทน์ พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายปรีดีฯ ได้เริ่มศึกษาหนังสือไทยที่บ้านครูแสง ตำบลท่าวาสุกรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่บ้านหลวงปราณีฯ (เปี่ยม) อำเภอท่าเรือ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดรวก อำเภอท่าเรือ สอบไล่ได้ชั้น 1 แห่งประโยค 1 ต่อมาได้ย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนวัดศาลาปูน อำเภอกรุงเก่า สอบไล่ได้ชั้นประถมบริบูรณ์แล้วย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมเตรียมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่าจนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม 6 แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีก 6 เดือน จึงลาออกเพื่อกลับไปช่วยบิดาทำนาใน พ.ศ. 2460 เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา โดยอาจารย์เลเดแกร์ (E. Ladeker) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน ใน พ.ศ. 2462 สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ แต่ตามข้อบังคับสมัยนั้นยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้เพราะมีอายุยังไม่ครบ 20 บีบริบูรณ์ ต้องรอจนถึงมีอายุครบ 20 บีบริบูรณ์ใน พ.ศ. 2463 จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภาระหว่าง พ.ศ. 2460—2461 นายปรีดีฯ ทำงานเป็นเสมียนสำนักงานทนายความพระวิชิตมนตรี (สุด กุณฑล-จินดา) อดีตอธิบดีศาลมณฑลชุมพรและอดีตผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารบก ต่อมา

ระหว่าง พ.ศ. 2462—2463 เข้ารับราชการเป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ และเคยได้รับอนุญาตพิเศษเป็นทนายความบางคดี

เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2463 นายปรีดี ฯ ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดินถึงทางประเทศฝรั่งเศส ได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศส และความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัย (Lycèe) กอง (Caen) และศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลอบอนนัวส์ (Lebonnois) ซึ่งเป็นเลขาธิการสถาบันคุรุศาสตร์ระหว่างประเทศ (Institut Pédagogique International) ต่อมาได้เข้าศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น "บาเชอลิเอร์" กฎหมาย (Bachelier en Droit) และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น "ลิซองซิเอ" กฎหมาย (Licenciè en Droit) จากนั้นเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น "ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย" (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d'Etudes Supèrieuresd 'Economiè Politique) เมื่อต้นปี 2470 (ในครั้งกระนั้นเป็นปลายปี 2469) รวมเวลาซึ่งศึกษาในประเทศฝรั่งเศสประมาณ 6 ปีครึ่ง

ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสระหว่าง พ.ศ. 2466—2467 (ค.ศ. 1924—1925) นายปรีดี ฯ ได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม กรุงปารีส ตั้งสมาคม เรียกชื่อว่า "สามัคยานุเคราะห์สมาคม" อักษรย่อ "ส.ย.า.ม." เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "Association Siamoise d'Intellectualité et d' Assistance Mutuelle" อักษรย่อ "S.I.A.M." และได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก ต่อมาใน พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1925) และใน พ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1926) ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกสมาคม เป็นเวลา 2 ปีติดต่อกัน

ในการประชุมประจำปีระหว่างหยุดฤดูร้อนประจำปี พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1926) ระหว่างเดือนกรกฎาคม—สิงหาคม ที่คฤหาสน์ ณ ตำบลชาเตรตต์ คณะกรรมการสมาคม ฯ ได้จัดให้มีปาฐกถาทางการเมือง โดยมุ่งให้มีการร่วมกันต่อสู้ท่านอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เพราะท่านอัครราชทูตได้ปฏิบัติการที่ไม่เหมาะสมหลายประการ ซึ่งในโอกาสนั้นนายปรีดี ฯ ได้เสนอให้ที่ประชุมอภิปรายถึงวิธีการจ่าย

เงินกระเป๋า (Pocket Money) และเงินค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่นักเรียนส่วนมากไม่ได้รับเท่าที่ควร เพราะเงินแฟรงค์มีค่าตกต่ำอยู่เรื่อย ๆ โดยที่นายปรีดี ฯ ซึ่งเป็นนักเรียนชั้น "อาวุโสสูง" ได้รับเงินเดือนจากสถานทูตมากกว่านักเรียนอาวุโสธรรมดา และกำลังจะสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกภายในไม่ช้า ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวใด ๆ เกี่ยวข้อง ในการนี้นายปรีดี ฯ ได้เสนอที่ประชุมสมาคมให้ทำหนังสือต่อท่านอัครราชทูตขอให้จ่ายเงินค่าใช้จ่ายให้กับนักเรียนเป็นเงินปอนด์ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากกรุงเทพ ฯ ท่านอัครราชทูตจึงได้โทรเลขด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศขอให้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ส่งตัวนายปรีดี ฯ กลับประเทศสยามโดยด่วน ด้วยเหตุผลว่านายปรีดี ฯ ทำการประดุจเป็นหัวหน้าสหภาพแรงงาน ยุยงให้นักเรียนเรียกร้องเงินเพิ่ม อีกทั้งยังได้ปฏิบัติการอันเป็นการขัดคำสั่งท่านอัครราชทูต ฯลฯ กับบรรดาสมาชิกของสมาคม ฯ ซึ่งนายปรีดี ฯ ก็ได้ถวายฎีกากราบบังคมทูลโต้แย้งคำกล่าวหาของท่านอัครราชทูต

ในเบื้องแรก เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้ส่งโทรเลขถึงท่านอัครราชทูต แจ้งว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่านายปรีดี ฯ ต้องรับผิดชอบอย่างสำคัญในการที่สมาคมนักเรียนไทยได้เบี่ยงไปจากวัตถุประสงค์เดิม และในการยุยงนักเรียนให้เกิดความรู้สึก ละเมิดวินัยและไม่ไว้วางใจอัครราชทูต จึงมีพระกระแสรับสั่งให้เรียกตัวนายปรีดี ฯ กลับสยาม อย่างไรก็ตามเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้มีโทรเลขตามมาอีกฉบับหนึ่ง ความว่าบิดาของนายปรีดี ฯ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเวลาการเดินทางกลับของนายปรีดี ฯ ไปจนกว่าที่นายปรีดี ฯ สอบไล่ได้ปริญญาเอกกฎหมายแล้ว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้เป็นไปตามบิดาของนายปรีดี ฯ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกา หากให้นายปรีดี ฯ เขียนคำขอขมาต่อท่านอัครราชทูตและทำทานบนว่าจะอยู่ในถ้อยคำของท่านอัครราชทูตต่อไป ซึ่งต่อมาก็ได้มีหนังสือยืนยันข้อความในโทรเลขดังกล่าว

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 (ในครั้งกระนั้นเป็นปลายปี 2469) นายปรีดี ฯ ร่วมกับสหายอีก 6 คนคือ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ร.ท. แปลก ขีตตะสังคะ

ร.ต. ทัศนัย มิตรภักดี นายตั้ว ลพานุกรม หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) และนายแนบ พหลโยธิน ได้ประชุมครั้งแรกที่กรุงปารีสเพื่อก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และได้กำหนดนโยบายของคณะราษฎรไว้ 6 ประการ คือ รักษาความเป็นเอกราชของชาติ รักษาความปลอดภัยในประเทศ บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน ให้ราษฎรมีเสรีภาพ และให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้นายปรีดี ฯ เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป เมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรดังกล่าวแล้ว นายปรีดี ฯ ซึ่งบัดนั้นสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายแล้ว ก็เดินทางกลับสยาม

นายปรีดี ฯ ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2470 ซึ่งในตำแหน่งดังกล่าวได้ฝึกหัดเป็นอัยการศาลและศาลคดีต่างประเทศเป็นเวลา 6 เดือน ตลอดจนได้ทำบันทึกกระทงแถลงสำนวนคดีฎีกาประจำศาลฎีกาอีกเป็นเวลา 6 เดือน ก่อนที่จะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายในขณะเดียวกัน นายปรีดี ฯ ก็ได้เป็นผู้สอนวิชากฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมซึ่งได้เป็นผู้สอนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ตอนว่าด้วย "ห้างหุ้นส่วน, บริษัท, สมาคม" กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และเป็นผู้สอนคนแรกวิชากฎหมายปกครองนอกจากนั้น นายปรีดี ฯ ก็ได้เปิดการอบรมทบทวนวิชากฎหมายให้กับนักเรียนโดยไม่คิดค่าสอน เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์กับนักเรียนกฎหมายให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในการสอน ณ โรงเรียนกฎหมาย ฯ นั้น นายปรีดี ฯ ได้มุ่งปลุกจิตสำนึกของนักเรียนกฎหมายให้สนใจการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นขั้น ๆ ไป นายปรีดี ฯ ได้รับพระราชทานยศรองอำมาตย์เอก และอำมาตย์ตรีเป็นลำดับ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์มนูธรรม. สำหรับในชีวิตส่วนตัวนั้นก็ได้สมรสกับนางสาวพูนศุข ณ ป้อมเพชร บุตรีมหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดาอดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2471 ซึ่งต่อมาได้มีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นายปรีดี ฯ ได้ร่วมกับสมาชิกคณะราษฎร ที่เป็นทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนภายใต้การนำของนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เข้ายึดอำนาจรัฐทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475

นายปรีดี ฯ ได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นเลขาธิการคนแรกของสภา ฯ นั้น ต่อมาได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นอนุกรรมการคนหนึ่งในจำนวน 9 คน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยร่วมมือกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบด้วยแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ในขณะเดียวกัน นายปรีดี ฯ ได้รับเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็น "กรรมการราษฎร" คนหนึ่งในจำนวน 15 คน ซึ่งทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินร่วมกับ "เสนาบดี" และภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 นายปรีดี ฯ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลซึ่งมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐบาลได้มอบหมายให้นายปรีดี ฯ เป็นผู้ร่างโครงการเศรษฐกิจ ตามที่ได้มีการแถลงไว้ในประกาศของคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจที่นายปรีดี ฯ ได้ร่างขึ้นเสนอ อนุกรรมการส่วนข้างมากเห็นชอบด้วยกับเค้าโครงการ ฯ ดังกล่าว แต่เมื่อนำเรื่องเสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรีปรากฏว่ารัฐมนตรีส่วนมากไม่เห็นชอบด้วย นายปรีดี ฯ จึงได้แถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่าจะขอลาออกจากคณะรัฐมนตรีตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยจะนำเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นเสนอต่อราษฎรในการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งนายปรีดี ฯ จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร

เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีส่วนหนึ่งได้นำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา "ปิดสภาผู้แทนราษฎร" และ "งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา" คือให้คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายพร้อมกันนั้นรัฐบาลก็ได้ออกกฎหมาย "พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ 2476" และออกแถลงการณ์ประณามนายปรีดี ฯ ว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" อีกทั้งบังคับให้นายปรีดี ฯ กับภรรยาต้องออกเดินทางจากประเทศไทยไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

ต่อมาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนาได้เป็นหัวหน้านำทหารบก ทหารเรือและพลเรือนเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง และนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ถึงความประสงค์ที่จะให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งประธานสภา ฯ ก็ได้กระทำเช่นเดียวกัน พระมหากษัตริย์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปิดประชุมสภา ฯ ได้ตั้งแต่วันที่ 21 มิถุนายน 2476 และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่แทนรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาซึ่งลาออกไป เมื่อได้จัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นแล้ว นายกรัฐมนตรีได้นำความกราบบังคมทูลถึงความประสงค์ของรัฐบาลในอันที่จะให้นายปรีดี ฯ กลับมาช่วยราชการแผ่นดิน และต่อมาได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งนายปรีดี ฯ เป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยนายปรีดี ฯ และภรรยาได้เดินทางกลับประเทศไทย

นายปรีดี ฯ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2477 (ในครั้งกระนั้นเป็นปี 2476) และได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 ในระหว่างระยะเวลาดังกล่าว นายปรีดี ฯ ได้ปฏิบัติงานเป็นผลดีแก่บ้านเมืองที่สำคัญหลายประการ อาทิเช่น การร่างพ.ร.บ.เทศบาลเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรจนกระทั่งออกใช้เป็นกฎหมาย ซึ่งเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและท้องที่ การจัดตั้งกรมโยธาเทศบาล การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย การสร้างโรงพยาบาลหลายแห่งในต่างจังหวัด การ

สร้างฝายและพนังหลายแห่งเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร และการสร้างทัณฑนิคมเพื่อให้ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตนเอง เป็นต้น นอกจากนั้น ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย นายปรีดี ฯ ได้เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้เป็นตลาดวิชาอำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาเศรษฐกิจ และวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ข้าราชการ และประชาชนแสวงหาความรู้ในระดับสูงได้อย่างแพร่หลาย และขณะเดียวกันก็เป็นการเผยแพร่และปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยด้วย รัฐบาลได้มอบให้นายปรีดี ฯ เป็นผู้ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 เพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสภา ฯ เห็นชอบด้วยและอนุมัติให้เป็นกฎหมายได้เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2477 , (ในครั้งกระนั้นเป็น 2476) ต่อมารัฐบาลได้เสนอขอความเห็นชอบจากสภา ฯ เพื่อนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์แต่งตั้งให้นายปรีดี ฯ เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแห่งนั้นเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2477 นายปรีดี ฯ ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัย ฯ อยู่เป็นเวลา 18 ปี จนกระทั่ง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยฯ ฉบับใหม่เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2495 ได้ยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การ

ในปี 2478 รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาได้มอบหมายให้นายปรีดี ฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เดินทางไปประเทศอังกฤษเพื่อเจรจาขอลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ซึ่งรัฐบาลไทยได้กู้เงินจากธนาคารอังกฤษเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภคในสมัยรัชกาลที่ 6 จากอัตราร้อยละ 6 ต่อปีเป็นอัตราร้อยละ 4 ต่อปี ซึ่งนายปรีดี ฯ ได้กระทำเป็นผลสำเร็จ ทำให้ประหยัดรายจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ของประเทศไทยลงได้มาก หลังจากการเจรจาดังกล่าวแล้ว นายปรีดี ฯ ได้เดินทางไปเยี่ยมประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ เช่น ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมันนี สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เพื่อทาบทามถึงการที่รัฐบาลไทยจะเปิดการเจรจาใหม่เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศเหล่านั้น

นายปรีดี ฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 และดำรงตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งถึงวันที่ 15 ธันวาคม 2481 ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายปรีดี ฯ ได้ปฏิบัติภารกิจที่สำคัญคือ

ได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ และเจรจาโดยอาศัยหลัก "ดุลยภาพแห่งอำนาจ" ให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ซึ่งประเทศไทยได้รับเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทั้งในด้านการเมือง การศาล และการเศรษฐกิจตามปณิธานซึ่งอยู่ในหลัก 6 ประการของคณะราษฎร และเนื่องจากผลงานอันเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินอันสูงส่งดังที่กล่าวนี้ นายปรีดี ฯ จึงได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา และเข็มราชการแผ่นดินเป็นเกียรติยศ นอกจากการปฏิบัติภารกิจดังกล่าวนี้แล้วนายปรีดี ฯ ในระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศยังประสบความสำเร็จในการเจรจาให้รัฐบาลอังกฤษโอนดินแดนของไทยส่วนหนึ่งที่อังกฤษได้ไปจากไทยตามสนธิสัญญาฉบับบักษ์นั่นเขตแดนระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ปากน้ำจั๋นระหว่างจังหวัดระนองกับวิคตอเรียพอยท์ของอังกฤษซึ่งมีดินงอกทางฝั่งไทย และอีกแห่งหนึ่งที่มีดินแดนริมฝั่งไทยด้านริมแม่น้ำสายจังหวัดเชียงราย โดยรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงยินยอมให้ดินแดนที่งอกที่ฝั่งไทยนั้นเป็นดินแดนของไทย

นายปรีดี ฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในรัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ตั้งแต่วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2481 และดำรงตำแหน่งนี้จนถึงวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ซึ่งในระหว่างที่อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว นายปรีดี ฯ ได้สร้างเสถียรภาพทางการเงินและการคลังให้กับชาติไทยในหลายด้านที่สำคัญ อาทิเช่น การยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการ การยกเลิกอากรค่านา การปรับปรุงระบบภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่สังคม การริเริ่มจัดเก็บภาษีอากรทางอ้อมสำหรับสินค้าบริโภคฟุ่มเฟือย การสถาปนา "ประมวลรัษฎากร" เป็นแบบฉบับครั้งแรกในประเทศไทยซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่เป็นธรรมแก่สังคม และการโอนวิสาหกิจยาสูบของบริษัทอังกฤษอเมริกันมาเป็นของรัฐบาลสำเร็จก่อนที่ญี่ปุ่นจะยึดไปดำเนินการระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

นอกจากนั้น ผลงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนายปรีดี ฯ ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังก็คือการเอาเงินปอนด์ที่เป็นทุนสำรองเงินตราของประเทศจำนวนหนึ่งไปซื้อทองคำเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ 1 ล้านเอานซ์ และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัยกระทรวงการคลังซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาท

จนกระทั่งทุกวันนี้ การตัดสินใจที่ถูกต้องของนายปรีดี ฯ ได้กระทำก่อนที่เงินปอนด์-สเตอร์ลิงจะลดค่าลงตามลำดับ และเช่นเดียวกัน นายปรีดี ฯ ระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้เป็นผู้เสนอกฎหมายจัดตั้งธนาคารกลางของชาติ คือธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2482 จึงอาจกล่าวได้ว่านายปรีดี ฯ เป็นผู้วางรากฐานระบบการเงินของประเทศไทยซึ่งสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ภายหลังที่กองทัพญี่ปุ่นได้บุกประเทศไทย สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดี ฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 คนหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการ ฯ ซึ่งมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเป็นประธาน เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 การที่นายปรีดี ฯ ต้องพ้นจากคณะรัฐบาลไปดำรงตำแหน่งสูงที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองครั้งนั้นสืบเนื่องมาจากความประสงค์ของทางการญี่ปุ่น ด้วยญี่ปุ่นเห็นว่านายปรีดี ฯ เป็นผู้นิยมฝ่ายสัมพันธมิตร สำหรับนายปรีดี ฯ นั้นมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะผู้สำเร็จราชการ ฯ ยับยั้งระบบเผด็จการซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นในประเทศไทยในสมัยนั้น และขณะเดียวกันปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยสามารถคงรักษาไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ซึ่งนายปรีดี ฯ ได้ใช้ความสามารถ ความพากเพียร และความกล้าหาญ ทำการจนกระทั่งเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือสามารถยับยั้งพระราชกฤษฎีกาให้อำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีอำนาจสั่งการทุกกระทรวงทบวงกรมได้ ระหว่างปี 2485—2486 และในที่สุดก็เป็นผู้มีส่วนให้รัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เมื่อปี 2487 ต่อมาเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติตั้งนายปรีดี ฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นายปรีดี ฯ ร่วมกับคนไทยซึ่งรักชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศ จัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านและกวาดล้างกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย และเพื่อให้ประเทศไทยได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 โดยที่งานรับใช้ชาติที่มีความสำคัญยิ่งคราวนั้นเป็นงานที่ล่อแหลมต่ออันตรายและมีเอกราชอธิปไตยของชาติไทยเป็นเดิมพัน นายปรีดี ฯ หรือ

"รัฐ" แห่งองค์การขบวนเสรีไทยจึงต้องปฏิบัติการอย่างสุขุมรอบคอบทุกขั้นตอนอีกทั้งด้วยความกล้าหาญและเสียสละ จนกระทั่งได้รับการรับรองและยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นตัวแทนของประเทศไทย การปฏิบัติงานรับใช้ชาติดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน และปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม และการผ่อนหนักเป็นเบา ภารกิจดังกล่าวเป็นผลสำเร็จและเมื่อญี่ปุ่นได้ยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว นายปรีดี ฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็ได้ "ประกาศสันติภาพ" เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 มีผลให้การประกาศสงครามเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาโดยรัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย

เมื่อได้ประกาศสันติภาพซึ่งถือว่าสถานสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว นายปรีดี ฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จกลับประเทศไทย เพื่อทรงบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองในระบอบประชาธิไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในระหว่างนั้นสภาผู้แทนราษฎรกำลังดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามสภาพและเหตุการณ์บ้านเมืองที่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการยกเลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 นายปรีดี ฯ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ฯ ได้เป็นผู้ปรารภเรื่องนี้กับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ก่อนสงครามสงบลง ซึ่งรัฐบาลก็ได้เสนอ ญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่งเพื่อดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ตั้งแต่กลางปี 2488 ซึ่งต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติให้ใช้เป็นกฎหมายได้ตั้งแต่วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 วันต่อจากวันที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ทรงลงพระปรมาภิไธย

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เสด็จนิวัตสู่พระนครเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2488 และในวันนั้นนายปรีดี ฯ ก็ได้คืนพระราชอำนาจและพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต่อมาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ศกเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็

ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ยกย่องนายปรีดี ฯ ไว้ในฐานะ "รัฐบุรุษอาวุโส" และให้มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดินเพื่อความพัฒนาถาวรของชาติสืบไป ทั้งนี้โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่านายปรีดี ฯ "ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอนกประการ" และต่อมาในวันที่ 10 ธันวาคมของปีเดียวกัน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราชวราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า ฯ แก่นายปรีดี ฯ ด้วย

เมื่อรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2489 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่เห็นว่าประเทศไทยในขณะนั้นยังมีภาระที่จะต้องเจรจาต่อรองกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นผลประโยชน์สำคัญของประเทศชาติอีกหลายประการ จึงได้ประชุมขอร้องให้นายปรีดี ฯ รับเป็นนายกรัฐมนตรีเองสักระยะหนึ่ง นายปรีดี ฯ พิจารณาเห็นความจำเป็นของสถานการณ์ในขณะนั้น จึงได้ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีซึ่งได้มีพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเมื่อวันที่ 24 มีนาคม ศกเดียวกัน ในระหว่างที่นายปรีดี ฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันทมหิดลได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ต่อจากนั้นภายหลังที่ได้เปิดประชุมรัฐสภาอันประกอบด้วยพฤฒสภาและผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว นายปรีดี ฯ ก็ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามมารยาททางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2489

ในวันที่ 8 มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐสภาได้นำความกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ตามความเห็นชอบของสมาชิกพฤฒสภาและสภาผู้แทนราษฎร สมควรโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งนายปรีดี ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งนายปรีดี ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีตามคำกราบบังคมทูลของประธานรัฐสภา แต่ยังไม่ทันที่นายปรีดี ฯ จะประกอบคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันทมหิดลก็เสด็จสวรรคตในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 นายปรีดี ฯ นายกรัฐมนตรีได้เสนอขอ

ความเห็นชอบต่อรัฐสภาให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ซึ่งรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ เมื่อเสร็จการประชุมรัฐสภาแล้ว นายปรีดี ฯ ก็ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญ ต่อมาเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐสภา ด้วยความเห็นชอบของสภาชิกรัฐสภาส่วนมาก ได้เสนอคณะผู้สำเร็จราชการชั่วคราวให้แต่งตั้งนายปรีดี ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งซึ่งนายปรีดี ฯ ได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งถึงวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2489 จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งเพราะเหตุได้ตรากตรำทำงานฉลองพระเดชพระคุณมาเป็นเวลาพอสมควร จนกระทั่งอนามัยเสื่อมโทรม ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างเต็มที่ต่อไป รวมระยะเวลาที่นายปรีดี ฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีทั้ง 3 ครั้ง 4 เดือน 22 วัน ภายหลังที่ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายปรีดี ฯ ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลของพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เป็นหัวหน้าคณะทูตสันถวไมตรีเดินทางไปเยือนมิตรประเทศต่าง ๆ และได้ไปช่วยเหลือคณะผู้แทนไทย ซึ่งไปร่วมประชุมสหประชาชาติซึ่งการเดินทางดังกล่าวได้มีส่วนเพิ่มพูนเกียรติภูมิของชาติเป็นอันมาก นายปรีดี ฯ ได้ลาออกจากสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2490 ภายหลังที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 บุคคลคณะหนึ่งใช้ชื่อว่า "คณะรัฐประหาร" ได้ทำการยึดอำนาจรัฐได้ส่งกำลังทหารเข้าระดมยิงทำเนียบท่าช้างวังหน้า ซึ่งรัฐบาลให้เป็นที่พำนักอาศัยของนายปรีดี ฯ และครอบครัว และบุกเข้าไปในทำเนียบเพื่อจับกุมนายปรีดี ฯ แต่นายปรีดี ฯ ได้เล็ดลอดหลบหนีไปได้ และต่อมาได้เดินทางไปอาศัยอยู่ที่สิงคโปร์ และเดินทางต่อไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน ซึ่งขณะนั้นจอมพล เจียง ไคเช็ค ยังมีอำนาจปกครองแผ่นดินส่วนใหญ่ของประเทศจีนอยู่

ภายหลังที่นายปรีดี ฯ ได้เดินทางออกไปนอกประเทศแล้ว คณะบุคคลซึ่งกุมอำนาจในประเทศได้แพร่ข่าวให้ร้ายนายปรีดี ฯ ว่า มีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันทมหิดล ซึ่งในกาลต่อมานายปรีดี ฯ ได้ยื่นฟ้องผู้ที่โฆษณาใส่ร้ายต่อศาลยุติธรรมไทยจนกระทั่งจำเลยในคดีต่าง ๆ ดังกล่าวได้ยอมประกาศขอ

ขมานายปรีดี ฯ การโฆษณาใส่ร้ายนายปรีดี ฯ ในกรณีสวรรคตมีทั้งเพื่อเหตุผลในทางการเมือง ทั้งเหตุผลในด้านความอิจฉาริษยา และด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งบรรดาบุคคลผู้มีจิตใจรักความเป็นธรรมย่อมจะตระหนักดีถึงความบริสุทธิ์ของนายปรีดี ฯ ประกอบด้วยหลักฐานที่เชื่อถือได้ต่าง ๆ ซึ่งพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนในความบริสุทธิ์ของนายปรีดี ฯ

นายปรีดี ฯ ได้เดินทางกลับสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำ "ขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์" ทำการยึดอำนาจรัฐกลับคืนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ด้วยพิจารณาเห็นว่าการยึดอำนาจรัฐเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นการกระทำซึ่งล้มระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นอย่างถูกต้องตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามขบวนการซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 กระทำการไม่เป็นผลสำเร็จ นายปรีดี ฯ ได้หลบอยู่ในประเทศไทยประมาณ 6 เดือน ครั้นแล้วก็ออกเดินทางไปนอกประเทศ ผ่านสิงคโปร์และฮ่องกงไปขอลี้ภัยอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลาประมาณ 21 ปี จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2513 จึงได้เดินทางออกจากประเทศจีนไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งถึงอสัญกรรม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 ก่อนที่จะมีอายุครบ 83 ปีเพียง 9 วัน พิธีปลงศพนายปรีดี ฯ ได้กระทำที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม ศกเดียวกัน

ในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ นายปรีดี ฯ ได้เขียนหนังสือและบทความซึ่งมีคุณค่าในทางวิชาการ ทัศนคติ ปรัชญา และประวัติศาสตร์ไว้เป็นอย่างมาก อาทิเช่น "ความเป็นอนิจจังของสังคม" "ปรัชญาคืออะไร" "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" "ความเป็นมาของชื่อประเทศสยามกับประเทศไทย" "ความเป็นไปในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2" และ "มหาราชและรัตนโกสินทร์" เป็นต้น รวมทั้งบทภาพยนตร์เรื่อง "พระเจ้าช้างเผือก" งานเขียนต่าง ๆ ของนายปรีดี ฯ เหล่านี้ โครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" กำลังดำเนินการรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ทางภูมิปัญญาแก่ผู้สนใจและอนุชนรุ่นหลัง และเมื่อโครงการดังกล่าวซึ่งได้จัดตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2524 ได้ปฏิบัติภารกิจลุล่วงตามวัตถุประสงค์แล้วก็จะได้มอบงานดังกล่าวให้มูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์ รับทอดดำเนินการต่อไป

4. ปรีดี พนมยงค์
ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443 – 2526

กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. ชาติภูมิ

ท่านปรีดี เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ณ บ้านริมคลองเมืองฝั่งใต้ ตำบลท่าวาสุกรี ตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ อำเภอกรุงเก่า (อำเภอพระนครศรีอยุธยา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ท่านเป็นลูกคนที่สองของนายเสียงและนางลูกจันทน์ มีอาชีพชาวนา พี่น้องทั้งหมดมีอยู่ 8 คน เป็นชาย 4 คน เป็นหญิง 4 คน

นามสกุล "พนมยงค์" นั้นท่านเจ้าคุณวิมลมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน อำเภอกรุงเก่าขณะนั้นเป็นผู้ตั้ง ตามคำขอร้องของนายเสียงผู้เป็นบิดา โดยให้ชื่อวัด "พนมยงค์" มาเป็นนามสกุล

2. การศึกษา

ท่านปรีดี เริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกเมื่ออายุ 5 ขวบที่โรงเรียนบ้านครูแสง ซึ่งเป็นโรงเรียนเชลยศักดิ์ แล้วได้ย้ายไปเรียนที่บ้านหลวงปราณีประชาชน ต่อมาได้ไปอยู่กับยายที่อำเภอท่าเรือและเรียนอยู่ที่วัดรวกจนจบชั้นมัธยมปีที่ 2 ขณะนั้นมีอายุ 9 ขวบ (พ.ศ. 2452) ซึ่งนับว่าเป็นเด็กที่เรียนดีมากคนหนึ่ง

เนื่องจากโรงเรียนวัดรวกล้มเลิกไปเพราะครูที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงเกิดตายลง เด็กชายปรีดีจึงกลับมาอยู่บ้านเดิมที่อำเภอกรุงเก่า และเข้าเรียนต่อโรงเรียนวัดศาลาปูนจนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2453 อายุตอนนั้น 10 ขวบ พ่อแม่และตายายได้ส่งให้

เข้าไปเรียนที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2454 โดยอาศัยอยู่กับท่านมหาบางที่วัดเบญจมบพิตร จนกระทั่งจบชั้นมัธยมเตรียม ขณะนั้นที่วัดเสนาสนราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมตัวอย่างขึ้น เด็กชายปรีดีจึงกลับไปเรียนต่อที่บ้าน เกิดจนจบชั้นมัธยม 6 เมื่อปี พ.ศ. 2457 อายุได้ 14 ปี

หลังจากนั้น ยายได้นำเข้ามาในกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งเพื่อศึกษาเล่าเรียนในชั้นสูงต่อไป โดยได้พักอยู่กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายแม่คือ คุณหลวงพลจันทร์ (เอม จีรเศรษฐ์) และนางงับ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเสาชิงช้า และได้เข้าเรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบเรียนอยู่ได้ 6 เดือน จึงได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมเมื่อต้นปี พ.ศ. 2460 ขณะนั้นอายุ 17 ปี

ท่านปรีดีใช้เวลาเรียนกฎหมาย 2 ปีเศษ ก็สอบไล่ได้เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 ในปี พ.ศ. 2462 มีอายุเพียง 19 ปีเท่านั้น นับว่าเป็นเนติบัณฑิตที่มีอายุน้อยที่สุดคนหนึ่งในขณะนั้น

เมื่อจบกฎหมายใหม่ๆ ท่านมีอาชีพเป็นทนายความได้ว่าความคดีเรือสำเภา ของนายลิมซุ่นหง่วน ซึ่งเป็นคดีที่สร้างชื่อเสียงให้ท่านเป็นอย่างมาก

ต่อมาได้เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล ในตำแหน่งเสมียนโท จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2463 ท่านสามารถสอบได้ทุนนักเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายที่ฝรั่งเศส

เมื่อท่านได้ไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส ในชั้นต้นได้ศึกษาภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาฝรั่งเศส, ภาษาอังกฤษ และภาษาลาติน ใช้เวลาไม่ถึงปีก็สามารถสอบเข้าคณะนิติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเมืองกัง (Caen) ใช้เวลาเรียนที่นั่น 3 ปี และสอบได้ปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ (Licencie en droit) หลังจากนั้น ท่านปรีดีได้ย้ายไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยปารีสในระดับปริญญาโทและเอก

ท่านปรีดีจบการศึกษาระดับปริญญาโททั้งทางด้านกฎหมายแท้และเศรษฐศาสตร์ และได้ทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก หรือที่เรียกว่า Docteur en droit (Sciénces Juridiqués) เรื่อง Du sort des sociétés de Personnes en cas deces dun associe

(Etude de droit francais et de droit cempare) แปลเป็นภาษาไทย "ในกรณีที่หุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตาย ฐานะของหุ้นส่วนส่วนบุคคลจะเป็นอย่างไร (ศึกษาตามกฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ)"

ท่านปรีดี สอบได้ระดับเกียรตินิยมดีมาก (tres bien) จัดได้ว่า เป็นคนไทยคนแรกที่สอบได้ปริญญาเอกของรัฐ (Docteur d'Etat) ซึ่งคนไทยโดยทั่วไปจะได้ดุษฎีบัณฑิตของมหาวิทยาลัย (Docteur de l'Universite)

ระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้น กลุ่มนักเรียนไทยในยุโรปได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมนักเรียนไทยภาคพื้นยุโรป (ยกเว้นภาษาอังกฤษ) ขึ้นโดยชื่อว่า สามัคยานุเคราะห์สมาคม (มีอักษรย่อว่า ส. ย. า ม. อักษรย่อภาษาอังกฤษว่า SIAM) ส่วนชื่อเต็มในภาษาฝรั่งคือ Association Siamoise d'interlectualite et d' assistance mutuelle ท่านปรีดีได้ตำแหน่งนายกสมาคมใน พ.ศ. 2468

สมาคมนี้กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งสำคัญของการรวบรวมแนวความคิดของผู้นำรุ่นใหม่อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ได้มีการประชุมกลุ่มผู้ก่อการ 2475 ขึ้นเป็นครั้งแรกที่บ้านเลขที่ 9 Rue du Sommerard ณ กรุงปารีส

หลังจากที่ท่านปรีดี พนมยงค์ สำเร็จการศึกษาแล้วได้เดินทางกลับสยามและถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2470

3. ชีวิตการทำงาน

เมื่อกลับมาถึงกรุงเทพฯ ท่านได้รับตำแหน่งผู้พิพากษาชั้น 6 กระทรวงยุติธรรม ได้ทำการฝึกหัดเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา และต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมายเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2470

ต่อมาได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์ เป็นรองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2471 และได้รับการเลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรีในปีต่อมา

ในช่วงที่รับราชการในกระทรวงยุติธรรมนี้ ท่านปรีดีได้รวบรวมกฎหมายไทยตั้งแต่แรกจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในสภาพกระจัดกระจายให้มารวมเป็นเล่มเดียว ใช้ชื่อว่า "ประชุมกฎหมายไทย" หนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์นิติสาส์น ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ส่วนตัวของท่านปรีดีเอง

นอกจากงานที่กรมร่างกฎหมายแล้ว ท่านปรีดียังเป็นอาจารย์ผู้บรรยายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมอีกด้วย โดยท่านเริ่มสอนเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 ในชั้นแรกได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ว่าด้วยลักษณะหุ้นส่วนบริษัทและสมาคม ต่อมาได้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคลอีกด้วย ลูกศิษย์ของท่านในช่วงดังกล่าวนี้ได้แก่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์, นายจิตติ ติงศะภัทิย์, นายดิเรก ชัยนาม, นายเสริม วินิจฉัยกุล, นายเสวต เปี่ยมพงศ์สานต์, นายไพโรจน์ ชัยนาม เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2474 โรงเรียนกฎหมายได้เปลี่ยนหลักสูตรการสอน มีการเพิ่มเติมวิชาใหม่ ๆ เข้าไปในหลักสูตร เช่น วิชากฎหมายปกครอง ซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกและท่านปรีดีเป็นผู้บรรยายวิชาดังกล่าว ลูกศิษย์ของท่านในช่วงนี้ ได้แก่ นายทองเปลว ชลภูมิ, นายยวด เลิศฤทธิ์, นายเยื่อ สุสายัณห์, นายประยูร กาญจนดุล, นายชัย เรืองศิลป์, นายฟอง สิทธิธรรม, นายมาลัย หุวะนันท์ เป็นต้น

กล่าวกันว่าวิชากฎหมายปกครองนี้เป็นวิชาที่สร้างชื่อเสียงให้ท่านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะสาระของวิชานี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชากฎหมายมหาชน ซึ่งอธิบายถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยอันเป็นหัวใจของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในการสอนวิชาดังกล่าวนี้ต้องอาศัยความกล้าหาญ และความมุ่งมั่นทางการเมืองอยู่ไม่น้อย เมื่อคำนึงถึงว่าในขณะนั้นประเทศยังปกครองอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

4. ท่านปรีดีกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ภายหลังการเปลี่ยนการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย คณะราษฎรได้ตระหนักถึงความจำเป็นในอันที่จะปูพื้นฐานความคิดทางการเมืองให้สิทธิและโอกาสกับประชาชนส่วนใหญ่ที่จะได้รับการศึกษา

ท่านปรีดีได้เสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476 ต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 8 ก.พ. 2476 สภาผู้แทนราษฎรได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวดังปรากฏใน พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 ว่า

"โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้วก็เป็นการสมควรจะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยประเทศ และให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ"

เมื่อพิจารณาถึงคำกราบบังคมทูลของท่านปรีดี ในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยต่อสมเด็จกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในวันเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ก็จะเห็นได้ชัดถึงจุดมุ่งหมายของการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ที่ว่า

"การตั้งสถานศึกษา ตามลักษณะของมหาวิทยาลัยย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดีตั้งแต่ชั้นต่ำตลอดจนการศึกษาชั้นสูง เพราะฉะนั้นในการที่จะอำนวยความประสงค์และประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้จึงจำต้องมีสถานศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น"

ท่านปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย เป็นผู้วางหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยจัดหาบุคลากร, สถานที่, ผู้บรรยาย เป็นผู้ให้ความคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย

หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในระยะเริ่มแรกเป็นวิชาที่เกี่ยวเนื่องด้วยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่สำคัญๆ คือ กฎหมายรัฐศาสตร์

เศรษฐศาสตร์และการทูต ซึ่งจะแบ่งการสอนในมหาวิทยาลัยออกเป็น 3 ระดับ คือ ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก รวมถึงการศึกษาในระดับเตรียมปริญญา ที่เรียกว่า เตรียม ม.ธ.ก. รวมทั้งจัดการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรคือหลักสูตรการศึกษาวิชาการบัญชี

ลักษณะการศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นตลาดวิชา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากที่สุดได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาหาความรู้ ดังปรากฏว่าในปีแรกที่มีการเปิดสอน มีผู้มาสมัครเข้าเป็นนักศึกษาเป็นจำนวนถึง 7,094 คน ซึ่งมีทั้งคนที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ และต่างจังหวัดทั่วประเทศ

5. ชีวิตทางการเมือง

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ท่านปรีดีเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนร่วมกับคณะราษฎรทำการยึดอำนาจ เปลี่ยนมูลฐานระบอบการปกครอง ท่านปรีดีเป็นผู้ร่างแถลงการณ์ และธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นหนึ่งในเจ็ดคนของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นหนึ่งในสมาชิกผู้แทนราษฎรชั่วคราวในจำนวน 70 คน

การจัดตั้งรัฐบาลภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญชุดแรก (28 มิ.ย. 2475—10 ธ.ค. 2475) ประกอบด้วยคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) 15 คน ในจำนวนนี้ท่านปรีดีได้ร่วมเป็นกรรมการด้วย

ท่านปรีดีได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการราษฎรให้เป็นผู้ร่างหลักการเศรษฐกิจประจำชาติ "เค้าโครงการเศรษฐกิจ" และได้เสนอต่อคณะกรรมการราษฎรในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475 หลังจากนั้น ร. 7 ได้มีข้อวินิจฉัยเค้าโครงเศรษฐกิจว่าเป็นแนวความคิดที่ลอกเลียนแบบ "บอลเชวิค" ของโซเวียต ทำให้เป็นที่กล่าวขวัญกันมาก ในที่สุดท่านปรีดีจำต้องเดินทางออกไปประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งด้วยข้อกล่าวหาดังกล่าวในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476

หลังจากนั้นได้เกิดการรัฐประหารซึ่งนำโดย พ.อ. พระยาพหล ฯ ท่านปรีดีได้เดินทางกลับมาประเทศสยาม และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นพิสูจน์แนวความคิดและการกระทำของท่านว่ามิใช่คอมมิวนิสต์

เมื่อมีการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2476 ท่านปรีดีได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยติดต่อกัน 2 สมัย จนกระทั่งมีการปรับปรุงคณะรัฐบาลเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2478 ท่านปรีดีได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองของโลกกำลังเข้าสู่ภาวะตึงเครียดที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงนี้นี่เองที่ท่านได้พยายามเจรจากับชาติมหาอำนาจตะวันตกเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ประเทศเสียเปรียบ โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นผลสำเร็จ

ในการตั้งรัฐบาลชุดใหม่เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 โดยมี พ.อ. หลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านปรีดีได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ในช่วงที่เกิดสงครามอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2483 สถานการณ์ภายในประเทศมีความสับสนมาก เนื่องจากรัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนเดินขบวนเรียกร้องดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงจากฝรั่งเศส ท่านปรีดีกลับมีแนวนโยบายที่เรียกร้องให้มีการใช้สันติวิธีโดยการเจรจาทางการทูตแทนการทำสงคราม

ในปลายปี พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นยาตราทัพผ่านไทยไปยังพม่าและสิงคโปร์ และรัฐบาลไทยประกาศเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น และได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษในต้นปี พ.ศ. 2485 นโยบายเข้าร่วมสงครามดังกล่าวขัดแย้งกับแนวทางของท่านปรีดี ดังนั้นหลังจากการประกาศสงครามเพียง 9 วัน ท่านปรีดีก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งมีผลให้ท่านปรีดีพ้นไปจากตำแหน่งทางการเมือง

ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ฯ นั้นท่านปรีดีได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นภายในประเทศซึ่งภายหลังได้ร่วมมือกับขบวนการเสรีไทยที่ก่อตั้งขึ้นก่อนหน้า

นั้น ในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษโดยท่านปรีดีได้ใช้รหัสว่า "รูธ" (Ruth) ในการติดต่อกับขบวนการเสรีไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2488 ท่านได้รับพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นรัฐบุรุษอาวุโสเพื่อเป็นการยกย่องและตอบแทนคุณความดีของท่านปรีดี

24 มีนาคม พ.ศ. 2489 ท่านปรีดีได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลก โดยเฉพาะปัญหาภาวะเงินเฟ้อ เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2489 คณะรัฐบาลชุดนี้จึงหมดวาระไปเนื่องจากมีการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ท่านปรีดีก็ได้รับโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2489 แต่ยังไม่ทันจะมีการประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ก็ได้เกิดกรณีสวรรคตขึ้น ท่านปรีดีจึงได้กราบบังคมทูลลาออก และได้รับแต่งตั้งให้กลับมาเป็นนายก ฯ อีกครั้ง ในวันที่ 13 มิถุนายน ปีเดียวกันและดำรงตำแหน่งอยู่เพียง 2 เดือนก็ลาออกอีกครั้งหนึ่ง

วันที่ 8 พ.ย. พ.ศ. 2490 เกิดการรัฐประหารโดยกลุ่มทหารบก ซึ่งนำโดย พ.อ. ผิน ชุณหะวัณ และ พ.ท. หลวงกาจสงคราม ท่านปรีดีจึงได้ลี้ภัยไปพำนักยังสิงคโปร์อยู่ระยะหนึ่ง หลังจากนั้นได้มีการเลือกตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2491 แต่คณะรัฐมนตรีได้ถูกคณะรัฐประหาร 2490 บังคับให้ลาออกเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 ท่านปรีดีจึงได้เดินทางกลับเข้ามาทำรัฐประหาร ที่เรียกกันว่า "กบฏวังหลวง" ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 หลังเหตุการณ์นี้ท่านปรีดีได้ลี้ภัยไปยังประเทศจีน และต่อมาได้เดินทางไปยังกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ตลอดเวลาที่พำนักต่างประเทศนี้ท่านได้เขียนหนังสือและเสนอแง่คิดคำแนะนำทางการเมืองให้กับสังคมไทยอยู่ตลอดเวลา จวบจนท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 เวลาเที่ยงตามเวลาท้องถิ่นที่ประเทศฝรั่งเศส

6. ชีวิตครอบครัว

ท่านปรีดีได้สมรสกับท่านผู้หญิงพูนศุข (ณ บ้อมเพชร์) บุตรพระยาพิชัยวิชิต-วิศิษฏ์ธรรมธาดา (ชำ ณ บ้อมเพชร์) เมื่อ พ.ศ. 2471 มีบุตรชายหญิงทั้งสิ้น 6 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 4 คน คือ

1. นางสาวลลิตา พนมยงค์
2. นายปาล พนมยงค์ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2524
3. นางสาวสุดา พนมยงค์
4. นายสุปรีดา พนมยงค์
5. นางดุษฎี บุญทัศน์กุล
6. นางวาณี สายประดิษฐ์

จากการที่มีชีวิตพัวพันกับปัญหาสำคัญ ๆ ของประเทศเสมอมา การดำเนินชีวิตในครอบครัวของท่านจึงได้รับผลกระทบจากการเมืองไปด้วย ครอบครัวของท่านมีบุตรชายคนแรก คือ ปาล พนมยงค์ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2474 ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเพียง 6 เดือนเท่านั้น และเมื่อท่านได้รับการขอร้องให้เดินทางออกนอกประเทศไปยังฝรั่งเศสด้วยกรณี "เค้าโครงเศรษฐกิจ" ใน พ.ศ. 2476 ท่านจึงต้องพลัดพรากจากครอบครัวเป็นครั้งแรกในขณะที่บุตรยังเล็กมาก

ความกระทบกระเทือนที่ใหญ่หลวงมากสำหรับครอบครัวของท่านคือ กรณีรัฐประหาร ในปี พ.ศ. 2490 ตัวท่าน ต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่สิงคโปร์ ส่วนครอบครัวของท่านนั้นก็ได้รับการคุกคามจากคณะรัฐประหาร ท่านผู้หญิงพูนศุข และลูก ๆ ต้องลี้ภัยไปอยู่สัตหีบชั่วคราว ความยุ่งยากที่ตามมาก็คือท่านถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคต ซึ่งมีผลให้ถูกงดบำนาญ นับตั้งแต่วันยื่นฟ้องคดีประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทำให้ครอบครัวขาดรายได้ที่สำคัญไปบ้านพักต้องถูกเอาไปให้เช่าเพื่อหารายได้มาจุนเจือแก่ครอบครัว ท่านผู้หญิงต้องกลับไปอยู่บ้านเดิมกับพ่อแม่ และหารายได้เพิ่มด้วยการทำขนมขาย

ในปี พ.ศ. 2495 ท่านผู้หญิง และ ปาล พนมยงค์ ถูกจับในกรณีกบฏ-สันติภาพ ซึ่งการจับกุมครั้งนี้ได้มีผู้ถูกจับกุมคุมขังเป็นจำนวนมาก เช่น นักศึกษาของมหาวิทยาลัย หนังสือพิมพ์ ปัญญาชน นักสันติภาพ เป็นต้น ท่านผู้หญิงถูกคุมขังอยู่ 84 วัน แต่เนื่องด้วยกรมอัยการได้พิจารณาแล้วเห็นว่าไม่มีหลักฐานพอที่จะฟ้องฐานกบฏ จึงได้รับการปล่อยตัว ในขณะที่ ปาล พนมยงค์ ถูกส่งตัวฟ้องศาล และพิพากษาจำคุกในข้อหากบฏเป็นเวลา 20 ปี และได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษเหลือ 13 ปี 4 เดือน แต่ก็ได้รับนิรโทษกรรมใน พ.ศ. 2500 หลังจากถูกจำคุกเป็นเวลา 4 ปีเศษ

หลังจากที่ท่านผู้หญิงได้รับอิสรภาพจึงได้เดินทางไปสมทบกับท่านปรีดีที่ประเทศจีนโดยนำบุตรเล็ก ๆ ไปด้วย

ท่านปรีดีและครอบครัวพำนักอยู่ที่ประเทศจีนจนถึง พ.ศ. 2513 จึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านหลังเล็กเลขที่ 173 ถนนARISTIDE BRIAND ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เวลาส่วนใหญ่ของท่านอุทิศให้กับการเขียนหนังสือ โดยเฉพาะการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทย เป็นครั้งคราวท่านจะตอบรับเชิญจากคนไทยกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศสเพื่อแสดงปาฐกถาในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมไทย ดังที่จะปรากฏในสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ในระยะเวลาต่อมา

วันพฤหัสบดีที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 เวลาประมาณเที่ยงวันตามเวลาท้องถิ่น หลังจากที่ท่านทำภารกิจประจำวันเช่นเคย ท่านก็ได้ถึงแก่อสัญกรรมเนื่องจากหัวใจวาย ณ ที่บ้านพักของท่านนั่นเอง

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้า ๆ นามระบือชื่อ "ปรีดี"
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

๕. สมุดปกเหลือง "เค้าโครงการเศรษฐกิจ"

ปรีดี พนมยงค์

ท่านปรีดี พนมยงค์

เสนอคำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจ ข้อระลึกในการอ่านคำชี้แจงนี้

การคิดจะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ ข้าพเจ้าได้เพ่งเล็งถึงสภาพอันแท้จริงตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมาก ว่าการที่จะส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์นั้น ก็มีอยู่ทางเดียวซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้ามีอุปาทานผูกมั่นอยู่ในลัทธิใด ๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะแก่ประเทศสยาม แล้วจึงได้ปรับปรุงขึ้นเป็นเค้าโครงการ

แต่มีข้อควรระลึกว่า การจัดบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจนั้น ย่อมมีลัทธิอยู่มากหลายอย่าง แต่ผู้ที่นิยมนับถือในลัทธิต่าง ๆ ยังมิอาจที่จะตกลงกันได้ ทั้งนี้ศาสตราจารย์เดสซองป์สแห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีสได้กล่าวไว้ มีอยู่ 3 ประการ

1. เพราะบุคคลทุกคนยังไม่รู้ในลัทธิต่าง ๆ การไม่รู้นี้เป็นโดยไม่ตั้งใจ เช่นผู้ที่ไม่ได้ศึกษาหรืออ่านตำราที่แท้จริงของลัทธิต่าง ๆ บุคคลผู้นั้นก็มิอาจที่จะทำความตกลงอย่างไรได้

2. เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่นบุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโพนทนาตลาดว่า ลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกันริบทรัพย์ของผู้มั่งมีเอามาแบ่งให้แก่คนจนเท่า ๆ กัน เอาผู้หญิงเป็นของกลาง แล้วก็หลงเชื่อตามคำตลาด และมีอุปาทานยึดมั่นอยู่ในคำชั่วร้าย แล้วไม่ค้นคว้าและสืบต่อไปให้ทราบความว่า ลัทธินั้นได้ยุยงให้คนฆ่าฟันกัน จริงหรือ เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง จริงหรือ ริบทรัพย์เอามาแบ่งให้เท่า ๆ กัน จริงหรือ

3. เพราะเหตุประโยชน์ส่วนตน กล่าวคือ บุคคลที่แม้รู้ลัทธิต่าง ๆ ว่ามีส่วนดีอย่างไร ก็แกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่ยอมที่จะดำเนินตาม เพราะเหตุที่ตนมีประโยชน์ส่วนตัวที่จะป้องกันไม่ให้ลัทธิต่าง ๆ นั้น เช่น ลัทธิโซเชียลลิสท์ที่ประสงค์ให้รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง เพื่อประโยชน์ของราษฎรเสียทั้งหมด ดังนี้ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมก็ไม่นิยมลัทธิโซเชียลลิสท์ เพราะเกรงไปว่าประโยชน์ที่ตนมีอยู่ในอุตสาหกรรมนั้นจะต้องถูกริบ หรือบุคคลที่เกลียดชังรัฐบาลด้วยเหตุส่วนตัว แม้จะรู้ลัทธิต่าง ๆ และจะเห็นว่าลัทธินั้นดีก็ตาม แต่เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการลัทธินั้น ตนเองได้ตั้งใจเป็นปรปักษ์กันกับรัฐบาล แสร้งทำเป็นถืออีกลัทธิหนึ่ง บุคคลจำพวกนี้จัดเป็นพวกอุบาทว์กาลีโลก เพราะเหตุที่ตนมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ หาได้มุ่งถึงประโยชน์ของราษฎรโดยทั่วไปไม่

สำหรับประเทศไทยที่ข้าพเจ้าเคยสังเกตมา ยังเห็นว่ามีเหตุหนึ่ง คือ ทิษฐิมานะ ข้าพเจ้าเคยอ่านคำบรรยายของท่านนักปราชญ์ในเมืองไทยบางส่วน ซึ่งอธิบายกล่าวภัยในลัทธิหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามท่านผู้นั้นว่า ท่านได้อ่านจากหนังสือปรปักษ์ของลัทธินั้นหรือคำเล่าลือ ได้ความว่าท่านได้ยินคำเล่าลือ ข้าพเจ้าจึงแนะนำให้อ่านหนังสือของผู้ที่เป็นกลาง ท่านอ่านและเห็นจริงว่าที่บรรยายมาแล้วเป็นคำเท็จ แต่เพื่อที่จะสงวนชื่อเสียงส่วนตัวของท่าน ท่านก็มีทิษฐิมานะ แสร้งบรรยายอยู่ตามเดิม ทั้ง ๆ ที่รับกับข้าพเจ้าแล้วว่าท่านผิด แต่ท่านต้องทำโดยมานะ ท่านนักปราชญ์เหล่านี้เป็นพวกอุบาทว์กาลีโลก เช่นเดียวกับพวกที่นึกถึงประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่

ฉะนั้น ผู้ที่อ่านคำชี้แจงของข้าพเจ้าขอได้โปรดตั้งใจเป็นกลาง หลีกเลี่ยงจากเหตุชั่วร้ายดังกล่าวข้างต้นนี้ และวินิจฉัยว่า เค้าโครงการที่ข้าพเจ้าคิดอยู่นี้จะช่วยราษฎรได้ตามที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้นั้นหรือไม่ เมื่อติดขัดประการใดก็ขอได้โปรดถามผู้แย้งว่าเหตุผลนั้นเป็นของเขาเองหรือเป็นเหตุผลที่เขาได้ยินจากปากตลาดอย่างใด พร้อมทั้งสอบถามถึงเอกสารอันเป็นหลักฐานใด ๆ ซึ่งผู้แย้งได้อ่านหรือได้พบ แล้วโปรดแจ้งมายังข้าพเจ้าด้วย

อ่านคำชี้แจงนี้ ไม่ใช้ต้องการว่าผู้มีปริญญาจึงจะวินิจฉัยได้ แม้ผู้ไม่ได้ปริญญาถ้าค้นคว้าสืบสวนจริงไม่ใช่เชื่อแต่ข่าวลือ ก็วินิจฉัยได้ดีกว่าผู้ไม่ค้นคว้าสืบความจริง

หมวดที่ 1

ประกาศของคณะราษฎร

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 คณะราษฎรได้ประกาศต่อประชาชนถึงวัตถุที่ประสงค์ คือหลัก 6 ประการ หลักซึ่งเกี่ยวแก่เศรษฐกิจของประเทศ มีความว่า

"จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

ความข้อนี้ย่อมฝังอยู่ในใจของประชาชนถ้วนหน้า และจะจารึกลงในประวัติของการเปลี่ยนการปกครอง ข้าพเจ้าจึงยังคงยืนยันความข้อนี้อยู่เสมอ และเห็นว่าถ้ารัฐบาลได้จัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้เหมาะสมแล้ว การหางานให้ราษฎรทุกคนทำหาใช่เป็นการสุดวิสัยไม่ การบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรนี้เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญ คือ "บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้นเข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ มิใช่นำให้ราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลอง ด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ซึ่งรับหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่จะต้องจัดการให้เป็นไปตามวัตถุที่ประสงค์ของคณะราษฎรนั้น

หมวดที่ 2

ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ

ผู้ที่มีจิตเป็นมนุษย์ ประกอบด้วยความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว เมื่อเห็นสภาพชาวนาในชนบทก็ดี เห็นคนยากจนอนาถาในพระนครก็ดี ก็จะปรากฏความสมเพชเวทนาขึ้นในทันใด ท่านคงจะเห็นว่าอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ อันเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตของบุคคลเหล่านี้แร้นแค้นปานใด แม้วันนี้มีอาหาร

รับประทาน พรุ่งนี้และวันต่อไปจะยังคงมีหรือขาดแคลนก็ทราบไม่ได้ อนาคตย่อมไม่แน่วแน่ เมื่อท่านปลงสังขารต่อไปว่า ชีวิตของเรานี้ย่อม ชรา เจ็บป่วย ก็แหละเมื่อบุคคลเข้าอยู่ในสภาพเช่นนั้น จะยังคงมีอาหารรับประทานอีกหรือ แม้แต่กำลังวังชาจะแข็งแรงก็ยังขาดแคลนอยู่แล้ว

ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิตนี้ มิใช่จะมีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม ขอให้คิดว่าเงินทองที่ท่านหามาได้ในเวลานี้ ท่านจะคงเก็บเงินนั้นไว้ได้จนกว่าชีวิตของท่านจะหาไม่ และอยู่ตลาดไปสืบถึงบุตรหลานเหลนของท่านได้หรือ ตัวอย่างมีอยู่มากหลาย ที่ท่านคงพบเห็นว่า คนมั่งมีในสมัยหนึ่งต้องกลับเป็นคนยากจนอีกในสมัยหนึ่ง หรือมรดกที่ตกทอดไปถึงบุตรต้องละลายหายสูญ ไม่คงอยู่ตลอดชีวิตของบุตร บุตรของผู้มั่งมีกลับตกเป็นผู้ยากจน เช่นนี้ท่านก็คงเห็นแล้วว่า เงินนั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้อันจะเป็นประกันการดำรงชีวิตของท่านได้ ท่านจะรู้แน่หรือว่าสังขารของท่านจะยังคงแข็งแรงทำงานได้จนตลอดชีวิต ถ้าท่านป่วยหรือพิการอย่างใดขึ้น ท่านทำงานไม่ได้ ท่านต้องใช้เงินที่ท่านมีอยู่แล้ว เงินนั้นย่อมสูญสิ้นหมดไป เช่นนี้แล้วท่านจะได้อาหารที่ไหนมารับประทาน เพราะท่านป่วยหรือพิการทำงานไม่ได้ ท่านลองนึกว่าถ้าท่านอยู่ในสภาพเช่นนั้นท่านจะรู้สึกอย่างไร

หมวดที่ 3

การประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

ความไม่เที่ยงแท้ในการเศรษฐกิจเป็นอยู่เช่นนี้ จึงมีนักปราชญ์คิดแก้โดยวิธีให้รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (SOCIAL ASSURANCE) กล่าวคือ ราษฎรที่เกิดมาย่อมจะได้รับประกันจากรัฐบาลว่า ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งสิ้นชีพ ซึ่งในระหว่างนั้นจะเป็นเด็กหรือเจ็บป่วยหรือพิการหรือชราทำงานไม่ได้ก็ดี ราษฎรจะได้มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เมื่อรัฐบาลได้ประกันเช่นนี้ แล้วราษฎรทุกคนจะนอนตาหลับ เพราะตนไม่ต้องกังวลว่า เมื่อเจ็บป่วยหรือพิการหรือชราแล้วจะต้อง

อดอยาก หรือเมื่อตนมีบุตรจะต้องเป็นห่วงใยในบุตรเมื่อตนสิ้นชีพไปแล้วว่าบุตรจะอดอยากหรือหาไม่ เพราะรัฐบาลเป็นผู้ประกันอยู่แล้ว การประกันนี้ย่อมวิเศษดียิ่งกว่าการสะสมเงินทอง

เพราะเงินทองนั้นก็ย่อมเป็นของไม่เที่ยงแท้ ดังได้พรรณนามาแล้ว การประกันเช่นนี้เป็นการเหลือวิสัยที่บริษัทเอกชนจะพึงทำได้ หรือถ้าทำได้ราษฎรก็จะต้องเสียค่าประกันแพงจึงจะคุ้มราษฎรจะเอาเงินที่ไหนมา การประกันเช่นนี้จะทำได้ก็แต่โดย "รัฐบาล" เท่านั้น เพราะรัฐบาลไม่จำเป็นที่จะต้องเก็บเบี้ยประกันภัยจากราษฎรโดยตรง รัฐบาลอาจจัดหาสิ่งอื่นแทนเบี้ยประกันภัยได้ เช่น จัดให้แรงงานของราษฎรได้ใช้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น การเก็บภาษีอากรโดยทางอ้อมเป็นจำนวนมากคน คนหนึ่งวันละเล็กละน้อยซึ่งราษฎรไม่รู้สึก ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น

ความคิดที่จะให้รัฐบาลได้มีประกันเช่นนี้แก่ราษฎร ในต่างประเทศนับวันแต่จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในการที่จะจัดให้รัฐบาลได้มีประกันแก่ราษฎรเช่นนี้ ก็ต้องออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ซึ่งบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องจ่ายเงินให้ราษฎรทุกคนเป็นจำนวนพอกับที่ราษฎรจะนำเงินนั้นไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ตนต้องการในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ได้ตามสภาพ (ดูร่างพระราชบัญญัตินี้ต่อไปข้างท้าย)

การจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรถ้วนหน้านี้ เห็นว่าถูกต้องต่อนิสัยของราษฎรไทยโดยแท้ เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ทุก ๆ คนชอบการทำราชการ ชอบมีเงินเดือน แต่กระนั้นยังมีข้าราชการบางคนเที่ยวบ่าวประกาศและป้องกันกีดขวางไม่อยากให้ราษฎรได้ทำราชการบ้าง ทั้ง ๆ ที่ผู้นั้นเองก็เป็นข้าราชการมีเงินเดือน

ก็เมื่อรัฐบาลต้องจ่ายเงินเดือนแก่ราษฎรเช่นนี้จะเอาเงินที่ไหนมาจ่าย ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้ ขอเตือนให้ระลึกเสียก่อนว่า เงินเป็นสิ่งที่รับประทานไม่ได้ เงินย่อมเป็นสิ่งที่จะใช้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ การจ่ายเงินก็เท่ากับการจ่ายอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ขอให้ระลึกว่าเงินที่ท่านหาได้ ท่านนำเอาเงินนั้นไปทำไม ท่านก็นำไปแลกเปลี่ยนกันกับปัจจัยแห่ง

การดำรงชีวิต เหตุฉะนั้น ถ้าจะเปรียบเทียบว่าเงินเป็นคะแนนชนิดหนึ่งก็ไม่ผิด การจ่ายเงินเดือนก็เท่ากับจ่ายคะแนนให้ราษฎรที่จะจับจ่ายแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎร

ผลที่สุดราษฎรจะพึงได้รับก็คือ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่น อาหาร สถานที่อยู่ ฯลฯ

ฉะนั้นในการจ่ายเงินให้แก่ราษฎรนั้น รัฐบาลไม่ต้องริบทรัพย์ของผู้มั่งมีมาจ่าย รัฐบาลอาจจัดให้มีปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต โดยจัดให้มีสหกรณ์ให้พร้อมมูลเพื่อรับแลกกับเงินเดือน ซึ่งรัฐบาลจ่ายให้ราษฎรเป็นการหักกลบลบหนี้กันไป เช่น ราษฎรคนหนึ่งได้รับเงินเดือน 20 บาท และราษฎรต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวน 20 บาท ดังนี้แล้ว เงินที่รัฐบาลจ่ายให้แก่ราษฎรไปก็กลับมาเป็นของรัฐบาลอีก เงินที่จะคงตกแก่ราษฎรต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวนราคาน้อยกว่าจำนวนที่ตนได้รับ เงินที่ตกอยู่ในมือราษฎรนี้เท่านั้นที่รัฐบาลจะต้องจัดหาทุนสำรองตามประเพณีนิยมของโลก เช่น ทองคำ หรือเนื้อเงิน หรือถ้าจะไม่ต้องออกธนบัตรให้มาก ซึ่งต้องการทุนสำรองมาก รัฐบาลอาจจัดให้มีธนาคารแห่งชาติอันเป็นที่เชื่อถือได้ ซึ่งราษฎรผู้จะได้นำเงินมาฝาก และการจับจ่ายก็ใช้เช็คและวิธีหักกลบลบหนี้ CLEARING ดังนี้ ธนบัตรที่จะออกให้หมุนเวียนก็จะไม่จำเป็นที่จะต้องมีจำนวนมากมาย

ฉะนั้นการที่จะให้รัฐบาลเป็นผู้ประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยรัฐบาลเป็นผู้จ่ายเงินเดือนให้ราษฎรแล้ว ก็จำเป็นอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องจัดให้สหกรณ์เป็นผู้ทำสิ่งของซึ่งเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตและเป็นผู้จำหน่ายสิ่งเหล่านี้เสียเอง หรือเป็นผู้ควบคุม แล้วรัฐบาลจะประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรได้อย่างไร รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ราษฎร

การประกอบการเศรษฐกิจใด ๆ ย่อมต้องอาศัย

1. ที่ดิน ซึ่งรวมทั้งทรัพย์ซึ่งติดอยู่กับที่ดินและซึ่งอยู่บนพื้นดินและใต้ดิน
2. แรงงาน
3. เงินทุน

ราษฎรในเวลานี้ต่างคนมีที่ดินและเงินทุนเพียงพออยู่หรือ เราจะเห็นได้ว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ของราษฎรหามีที่ดินและเงินทุนพอที่จะประกอบการเศรษฐกิจแต่ลำพังให้ถูกต้องครบถ้วนไม่ ราษฎรต่างก็มีแรงงานประจำตนของตน แรงงานนี้ตนจะเอาไปทำอะไรเมื่อตนไม่มีที่ดินและเงินทุนเพียงพอ

แต่ถ้าจะพิจารณาถึงที่ดิน แรงงาน เงินทุนของราษฎรรวมกันแล้วจะเห็นได้ว่าในประเทศไทยมีที่ดินถึง 500,000 ตารางกิโลเมตรเศษ (คิดเป็นไร่ได้กว่า 320,000,000 ไร่) บนพื้นดินอุดมไปด้วยต้นไม้และพืชผลที่จะปลูก ในใต้ดินนั้นอุดมไปด้วยแร่โลหะธาตุทั้งหลาย มีพลเมืองถึง 11 ล้าน คนเศษ ส่วนเงินทุนเหล่านั้นแม้เราจะไม่มีมากมาย แต่ประเทศไทยไม่ใช่บ่าเถื่อนเสียทีเดียว ทรัพย์สินและชื่อเสียงของประเทศที่ได้มีอยู่ก็อาจเป็นทางที่จะหาเงินทุนมาได้บ้างโดยนโยบายการคลังอันไม่ทำให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎร

หมวดที่ 4

แรงงานที่สูญเสียไปและพวกหนักโลก

น่าเสียใจซึ่งที่ดินของเราอันอุดมอยู่แล้วนี้ ยังมิได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้เพราะการประกอบการเศรษฐกิจตามทำนองที่เอกชนต่างคนต่างทำดังที่เป็นมาแล้ว ทำให้แรงงานสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์บ้าง และขาดเครื่องจักรกลที่จะช่วยแรงงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้นบ้าง มีพวกหนักโลก (SOCIAL PARASITE) บ้าง ดังจะได้พรรณนาต่อไปนี้

บทที่ 1

แรงงานเสียไปโดยที่มิได้ใช้เต็มที่

จะเห็นได้ว่าชาวนาซึ่งเป็นพลเมืองส่วนมากของประเทศไทย ทำนาปีหนึ่งคนหนึ่งไม่เกิน 6 เดือน (รวมทั้งไถ หว่าน เกี่ยว ฯลฯ) ยังมีเวลาเหลืออีก 6 เดือนซึ่งต้องสูญเสียไป ถ้าหากว่าเวลาที่เหลือ 6 เดือนนี้ราษฎรมีทางที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบการเศรษฐกิจได้แล้ว ความสมบูรณ์ของราษฎรก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้ ข้าพเจ้ายินดี

ที่จะได้รับคำชี้แจงจากผู้สนใจในการเศรษฐกิจว่า การที่แก้ไขให้ราษฎรได้ใช้เวลาว่างที่เหลืออยู่นี้ ให้เป็นประโยชน์ได้ โดยวิธีที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำนั้นสำเร็จได้อย่างไร ข้าพเจ้าเห็นว่าจะมีอยู่ก็แก่รัฐบาล ที่จะกำหนดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติให้ราษฎรได้ใช้เวลาที่เหลืออีก 6 เดือนนี้เป็นประโยชน์

บทที่ 2

แรงงานเสียไปเพราะจัดการเศรษฐกิจไม่เหมาะ

แม้แรงงานที่ใช้ในการประกอบการเศรษฐกิจในระหว่าง 6 เดือนก็ดี แรงงานเหล่านี้ยังเปลืองไปโดยใช้เหตุ เพราะเอกชนต่างคนต่างทำ เช่น ชาวนาที่ต่างแยกกันทำเป็นราย ๆ ไป ดังนี้แรงงานย่อมเปลืองมากกว่ารวมกันทำ ชาวนารายหนึ่งย่อมเลี้ยงกระบือของตนเอง ไถ หว่าน เกี่ยวของตนเอง (ยกเว้นมีการลงแขกบางครั้งบางคราว) ต้องหาอาหารเอง แต่ถ้าชาวนารวมกันทำก็อาจประหยัดแรงงานลงได้ เช่น กระบือหนึ่งตัว ชาวนาที่แยกกันทำจะต้องเลี้ยงเอง ถ้ารวมกันปลายๆ ตัวแล้ว กระบือนั้นก็อาจรวมกันเลี้ยงและใช้คนเลี้ยงรวมกันได้ เป็นการประหยัดแรงงานได้ส่วนหนึ่งนอกจากนั้นการบ้าน เช่น อาหารก็จะรวมกันทำได้เหมือนดังเช่น สโมสรหรือร้านจำหน่ายอาหารที่วันหนึ่ง ๆ มีคนมารับอาหารหลายสิบคน และอาจใช้คนปรุงอาหารเพียงคนหนึ่งหรือสองคนก็ได้

ดังนี้ แรงงานในการทำอาหาร ในการเลี้ยงกระบือ ฯ ล ฯ นั้น เมื่อชาวนารวมกันทำแล้วก็จะประหยัดได้อีกมาก และแรงงานที่ยังเหลืออยู่ก็จะนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการประกอบการเศรษฐกิจที่เรายังขาดอยู่ ก็ถ้าหากปล่อยให้เอกชนต่างทำอยู่เช่นนี้ตลอดไปแล้ว การประหยัดแรงงานก็ย่อมจะมีไม่ได้

บทที่ 3

แรงงานที่เสียไปโดยไม่ได้ใช้เครื่องจักรกล

เรื่องนี้ย่อมทราบกันดีแล้วว่า การทำนาของเราได้ใช้วิธี ไถ หว่าน เกี่ยว ของตนเอง ฯ ล ฯ เหล่านี้ โดยแรงคนและสัตว์พาหนะ จริงอยู่ วิธีทำด้วยแรงคนและ

สัตว์พาหนะนี้ ย่อมเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งในสมัยบ่าเถื่อน และในสมัยที่เครื่องจักรกลยังมิได้คิดขึ้นในเวลานั้น แต่ถ้าให้ผู้ชำนาญการจักรกลปรับปรุงเครื่องจักรกลให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศแล้ว ซึ่งสามารถเป็นได้ เพราะวิทยาศาสตร์ใด ๆ ในโลกที่จะไม่สามารถทำได้นั้นไม่มี เว้นแต่จะไม่ได้สนใจกันเท่านั้น

และเป็นธรรมดาของการเศรษฐกิจ เมื่อมีเครื่องจักรกลแรงงานก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้มาก เช่น การไถที่ได้ทดลองทำกันในเวลานี้ ก็ย่อมเห็นได้ชัดแล้วว่า เครื่องไถนาเครื่องหนึ่งซึ่งใช้คนสองคนอาจทำการได้ในฤดูกาลหนึ่งหลายพันไร่ คนไทยเป็นผู้ที่มีร่างกายเล็กและแข็งแรงน้อยกว่าคนจีนหรือฝรั่งการทำเศรษฐกิจใดถ้าอาศัยกำลังคนแล้ว เราจะสู้คนจีนหรือฝรั่งไม่ได้ เราจะสู้เขาได้ก็ต่อเมื่อเราใช้เครื่องจักรกล การนำเครื่องจักรกลมาใช้นี้ ชาวนาทุก ๆ คนสามารถมีเครื่องจักรกลได้หรือชาวนามีทุนพอที่จะซื้อหรือ เป็นความจริงที่เอกชนบางคนย่อมหามาได้เพราะมีเงินทุน ไม่จำเป็นต้องอาศัยรัฐบาล แต่ให้พึงระวังว่า เครื่องจักรกลมีคุณอนันต์และมีโทษมหันต์เหมือนกัน การที่ในต่างประเทศมีคนที่ไม่มีงานทำมากขึ้นในทุกวันนี้ ไม่ใช่เพราะเครื่องจักรกลที่มีแทนแรงงานของคนดอกหรือ เครื่องจักรกลเมื่อมีมาก คนไม่มีงานทำย่อมมีมากขึ้น สมมติว่า โรงทอผ้าซึ่งแต่เดิมเป็นโรงงานที่ทำด้วยมือใช้คนงาน 1,000 คน เมื่อโรงทอผ้านั้นเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรกลต้องการคนงานเพียง 100 คน เช่นนี้แล้ว คนอีก 900 คนก็จะต้องออกจากโรงงานนั้นกลายเป็นคนไม่มีงานทำ แต่ทั้งนี้ก็จะโทษเครื่องจักรกลก็มิได้ เพราะเครื่องจักรกลเป็นสิ่งที่ช่วยมนุษย์มิให้ต้องทรมาน การที่มีคนไม่มีงานทำเพราะโรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรกลนั้น เป็นโดยเหตุที่เอกชนต่างคนต่างทำ และเป็นธรรมดาอยู่เอง ซึ่งเมื่อโรงงานต้องการคนงาน 100 คน คนงานที่เหลืออีก 900 คน เจ้าของโรงงานจะมีความจำเป็นอย่างไรที่จะจ้างเอาไว้ให้เปลืองเปล่า ๆ และอีก 900 คนนี้จะไปหางานที่ไหนทำ ถ้าโรงงานต่าง ๆ หรือการกสิกรรมต่าง ๆ ได้ใช้เครื่องจักรกลไปทั้งนั้น คนที่ไม่มีงานทำจะมีจำนวนมาก ผลสุดท้ายความหายนะก็มาสู่ แต่ถ้ารัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองแล้วก็มีแต่ผลดีอย่างเดียวที่จะได้รับจากเครื่องจักรกล

สมมติว่าโรงงานทอผ้าตามตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเปลี่ยนใช้เครื่องจักรกล มีคนงานที่ต้องออกจากโรงงานนั้น 900 คน รัฐบาลอาจรับคนเหล่านี้ไปทำในโรงงานทอผ้าอื่นที่จะตั้งขึ้นใหม่ เช่น โรงทำไหม โรงทำน้ำตาล หรือสร้างถนนหนทาง โก่นสร้างป่า หรือทำการเพาะปลูก ฯลฯ และสมมติว่าโรงงานและการประกอบเศรษฐกิจต่าง ๆ มีอยู่พร้อมบูรณ์เพียงพอไม่จำต้องขยายต่อไปแล้ว ก็ลดเวลาทำงานของคนงานลง เช่นเดิมทำวันละ 8 ชั่วโมง เมื่อเครื่องจักรกลมีมากขึ้นคนงานก็ลดลง เช่น เหลือวันละ 7—6—5—4—3—2—1 ดังนั้น โดยไม่ต้องลดเงินเดือนของคนงาน ด้วยวิธีนี้ก็จะได้รับผลดีจากเครื่องจักรกล คือ ลดความทรมานร่างกายของมนุษย์ได้มากขึ้น จริงอยู่ การที่เอกชนเป็นเจ้าของโรงงาน เอกชนอาจลดเวลาทำงานได้ แต่การลดเวลาทำงานนั้นเป็นเอกชนย่อมลดค่าจ้างลงได้ ยิ่งกว่านั้น ถ้าจำนวนคนไม่มีงานทำมีมากกว่างานที่จะมีให้ทำแล้ว ค่าจ้างก็ลดลงเป็นธรรมดา และเป็นกฎแห่งการเศรษฐกิจ ผลร้ายจะตกอยู่แก่ราษฎร และเครื่องจักรกลจะเป็นสิ่งประหัตประหารราษฎร เมื่อไม่ต้องการประหัตประหารก็ไม่ต้องใช้เครื่องจักรกล เมื่อไม่ใช้เครื่องจักรกลความล้าหลังก็จะมีอยู่ตลอดไป

การที่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเองโดยจัดให้มีสหกรณ์นั้น นอกจากจะแก้ปัญหาเรื่องงานแล้วการหาทุนยังสะดวกยิ่งกว่าเอกชน เพราะรัฐบาลอาจวางนโยบายการคลัง เช่นการเก็บภาษีทางอ้อม (INDIRECT TAX) ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันหนึ่งเล็กน้อย ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกเดือดร้อนนักเมื่อรวมเป็นปีก็ได้เงินจำนวนมาก เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใดซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันละ 1 สตางค์ ในปีหนึ่งพลเมือง 11 ล้านคนก็คงได้ 40 ล้านบาทเศษ นอกจากนี้รัฐบาลยังอาจที่จะอาศัยชื่อเสียงและทรัพย์สินของรัฐบาลจัดการกู้เงินอันเป็นประกันดีกว่าเอกชน หรือรัฐบาลอาจตกลงกับต่างประเทศซื้อเครื่องจักรกลมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ราคาถูกและผ่อนส่งเป็นงวด ๆ ดังที่ต่างประเทศได้เคยทำมาได้ผลดี

บทที่ 4

แรงงานที่เสียไปเพราะบุคคลที่เกิดมาหนักโลก

ในประเทศไทยนี้มีบุคคลที่เกิดมาหนักโลกอาศัยบุคคลอื่นกินมีจำนวนไม่น้อย กล่าวคือ ตนไม่เป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจหรือกิจการใดให้เหมาะสมกับแรงงานของตน

อาศัยอาหารเครื่องนุ่งห่มและสถานที่ของผู้อื่น หรือบางทีก็ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นในกรุงเทพ ฯ หรือในหัวเมือง เมื่อสังเกตตามบ้านของคนชั้นกลางหรือตามบ้านของคนมั่งมีแล้ว ก็จะเห็นว่าผู้ที่อาศัยกินมีอยู่เป็นจำนวนมาก บุคคลจำพวกนี้นอกจากจะหนักโลกแล้วยังเป็นเหตุที่ทำให้ราคาสิ่งของเพิ่มขึ้นได้ เช่นในประเทศหนึ่งมีคนทำงาน 100 คน ทำข้าวได้คนหนึ่ง 1 ตัน ได้ข้าว 100 ตัน แต่มีคนที่อาศัยอยู่เปล่า 50 คน ดังนี้ ถ้าพวกหนักโลกนี้ทำงานร่วมกับอีก 100 คนก็คงจะได้ข้าวเพิ่มขึ้นอีก 50 ตัน เงินก็ย่อมได้เพิ่มขึ้นเพราะข้าวมีจำนวนมากขึ้น บุคคลจำพวกนี้ถ้าปล่อยให้คงอยู่ตราบปัจจุบันนี้ก็จะกลายเป็นคนขี้เกียจไป การปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และปล่อยให้มีคนเกียจคร้านคอยอาศัยกินดังนั้น ผลเศรษฐกิจของประเทศก็จะลดน้อยลง ไม่มีวิธีใดที่ดีกว่าที่รัฐบาลจะประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง และหาทางที่จะบังคับและให้ราษฎรประเภทนี้ทำงานจึงจะใช้แรงงานของผู้ที่หนักโลกนี้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้

หมวดที่ 5

วิธีซึ่งรัฐบาลจะหาที่ดิน แรงงาน เงินทุน

หลักสำคัญที่ควรคำนึงก็คือ รัฐบาลจำต้องดำเนินวิธีละม่อม ต้องอาศัยการร่วมมือระหว่างคนมั่งมีกับคนจน รัฐบาลจะต้องไม่ประหัตประหารคนมั่งมี

บทที่ 1

การจัดหาที่ดิน

เวลานี้ที่ดินซึ่งทำการเพาะปลูกได้ตกอยู่ในมือของเอกชน นอกนั้นเป็นบ่าที่จะต้องโก่นสร้าง ที่ดินซึ่งอยู่ในมือเอกชนเวลานี้ ผลจากที่ดินนั้นย่อมได้แทบไม่คุ้มค่าใช้จ่ายและค่าอาหาร หรือค่าดอกเบี้ย เพราะชาวนาเวลานี้แทบกล่าวได้ว่า 99 เปอร์เซ็นต์ที่เป็นลูกหนี้เอาที่ดินไปจำนองหรือเป็นประกันต่อเจ้าหนี้ ฝ่ายเจ้าของเองก็เก็บดอกเบี้ยหรือต้นทุนไม่ได้ หรือผู้ที่มีนาให้เช่า เช่นนาในทุ่งรังสิต เป็นต้น เจ้าของนาแทนที่จะเก็บค่าเช่าได้กลับจำต้องออกเงินเสียค่านาเป็นการขาดทุนย่อยยับกันไป ไม่ว่าคนจนหรือคนมีเงิน

เจ้าของนาเป็นส่วนมากนิยมขายนา แม้จะต้องขาดทุนลงบ้าง หรือฝ่ายเจ้าหนี้ให้ชาวนายืมเงินก็อยากได้เงินของตนคืน

การบังคับจำนองหรือการเอาที่ดินออกขายทอดตลาดนั้น เวลานี้ราคาที่ดินก็ตกต่ำ ทั้งนี้เป็นผลที่การประกอบเศรษฐกิจด้วยรัฐบาลปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้ว ถ้ารัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านั้นกลับคืนมา ก็เชื่อว่าชาวนา เจ้าของที่ดินผู้รับจำนองทั้งหลายคงจะยินดีไม่ใช่น้อย เพราะการที่ตนยังคงมีกรรมสิทธิ์อยู่ในที่ดินหรือยังคงยึดที่ดินไว้เป็นประกันมีแต่จะขาดทุนอย่างเดียว การซื้อที่ดินกลับคืนมานี้เป็นวิธีแตกต่างกันวิธีริบทรัพย์ของคอมมิวนิสต์

รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อที่ดิน

ในเวลานี้ รัฐบาลไม่มีเงินจะซื้อที่ดินได้เพียงพอ แต่รัฐบาลอาจออกใบกู้ให้เจ้าของที่ดินถือไว้ตามราคาที่ดินของตน ใบกู้นั้นรัฐบาลจะได้กำหนดให้เงินผลประโยชน์แทนดอกเบี้ย ให้ตามอัตราดอกเบี้ยของการกู้เงินในขณะที่ซื้อซึ่งไม่เกินร้อยละ 15 อันเป็นอัตราสูงสุดในกฎหมาย เช่าที่ดินราคา 1,000 บาท เจ้าของที่ดินก็ถือใบกู้เป็นราคา 1,000 บาท และสมมติว่าดอกเบี้ยในขณะนั้นเป็นร้อยละ 7 เจ้าของที่ดินก็ได้ดอกเบี้ยปีละ 70 บาท เป็นต้น ดังนี้เป็นการได้ที่แน่นอนยิ่งกว่าการให้เช่าหรือให้ทำเอง ทั้งนี้ก็เท่ากับเจ้าของที่ดินแทนที่จะถือโฉนดหรือหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินบอกจำนวนที่ดิน เจ้าของที่ดินถือใบกู้ของรัฐบาลบอกจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้

ที่ดินชนิดใดบ้างที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืน

ที่ดินที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืนนี้ ก็คือที่ดินที่จะใช้ประกอบการเศรษฐกิจ เช่น ที่นาหรือไร่เป็นต้น ส่วนที่บ้านอยู่อาศัยนั้นไม่จำเป็นที่รัฐบาลต้องซื้อคืน เว้นไว้แต่เจ้าของประสงค์จะขายแลกกับใบกู้ การจัดให้มีบ้านสำหรับครอบครัว (HOME STEAD) ซึ่งเมื่อคิดเทียบกับเนื้อที่ทั้งหมดในประเทศแล้ว ไม่มีจำนวนมากมายที่จะเป็นการขัดขวางต่อการดำเนินการเศรษฐกิจ เหตุฉะนั้นจะยังคงให้มีอยู่ได้ก็ไม่เป็นการแปลกประหลาดอันใด

เมื่อที่ดินได้กลับคืนมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว รัฐบาลจะได้กำหนดลงไปได้ถนัดว่า การประกอบการเศรษฐกิจในที่ดินนั้นจะแบ่งออกเป็นส่วนอย่างไร และจะต้องใช้

เครื่องจักรกลชนิดใดเป็นจำนวนเท่าใด การทดน้ำจะต้องขุดคูหรือทำคันนาอย่างไร ในเวลานี้ที่ดินที่แยกย้ายอยู่ระหว่างเจ้าของต่าง ๆ นั้น ต่างเจ้าของก็ทำคูทำคันนาของตน แต่เมื่อที่ดินตกมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว ถ้าที่ที่มีระดับเดียวกันก็จะประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก เช่นการทำคูทำคันนาอาจจะทำน้อยลงได้ นอกจากนั้นการใช้เครื่องจักรกล เช่นการไถก็จะได้ดำเนินติดต่อกัน มิฉะนั้นจะต้องไถที่นี่แห่งหนึ่ง ที่โน่นแห่งหนึ่ง เป็นการชักช้าเสียเวลา และการบำรุงที่ดินโดยวิชาเทคนิคย่อมจะทำได้สะดวก เราจะเห็นได้ว่าในเวลานี้ราษฎรยังหลงเชื่อโดยวิธีโบราณ แม้ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะพร่ำสอนก็ต้องกินเวลานาน เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง รัฐบาลอาจกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ ราษฎรซึ่งเป็นลูกจ้างของรัฐบาลก็จำต้องปฏิบัติตาม

ความรักในที่ดิน

ในตำราเศรษฐวิทยา ซึ่งผู้แต่งนิยมในลิทธิปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และพวกรัฐบาลที่กลัวว่ารัฐบาลจะถูกโค่นโดยการที่ราษฎรรวมกันทำงานมาก ๆ แล้วเกรงจะเป็นภัยต่อรัฐบาลนั้นมักจะเสี้ยมสอนว่าการที่รัฐบาลจะมีที่ดินเสียเองแล้ว จะทำให้ราษฎรไม่มีความรู้สึกรักในที่ดินเหมือนกับที่ราษฎรได้เป็นเจ้าของที่ดินนั้นเอง การบำรุงที่ดินจะไม่เกิดผล คำกล่าวเช่นนี้ เปรียบเหมือนผู้กล่าวหลับตาพูด การที่เพาะราษฎรให้รักที่ดินของตัวนั้น พูดตามหลักปรัชญาแล้วก็เนื่องมาจากความคิดที่รักตัว (EGOISM) กล่าวคือ ให้รักตนของตน ให้รักทรัพย์สินของตน ดังนี้ย่อมเป็นการตรงกันข้ามกับการที่เพาะให้รักชาติ รักผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ที่ร่วมชาติ (ALTRUISM)

มีผู้พูดถึงการรักชาติเสมอ การที่เพาะให้รักตัวให้รักทรัพย์สินของตัวนี้มิเป็นการตรงกันข้ามกับการที่ว่า รักชาติหรือ ข้าพเจ้าสงสัยนักว่า ผู้ที่อ้างว่ารักชาติแต่เที่ยวสั่งสอนให้รักตนเองด้วยเช่นนี้ จะรักชาติจริงแต่ปากและน้ำใจจะรักชาติจริงหรือไม่ อนึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าเพื่อที่จะไม่ตัดความรู้สึกในครอบครัวของราษฎร รัฐบาลก็ยอมให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในบ้านที่อยู่ได้แล้ว ก็ควรจะมีความรักในที่ดินอันเป็นของตนเพียงพออยู่แล้ว เวลานี้ขอให้สังเกต เช่นในกรุงเทพมหานครมีผู้ที่เช่าที่ดิน หรือที่เช่าบ้านเขาอยู่

หรือเช่าห้องแถวอยู่เป็นมากมายก่ายกอง พวกนั้นมีที่ดินที่ไหนที่เขาจะรักและถ้าถือว่าคนต้องมีที่ดินจึงจะรักชาติแล้ว ก็คนที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้น มิเป็นผู้ที่ไม่รักชาติหรือ ข้าพเจ้ามิเชื่อเลยว่าผู้ที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้นจะเป็นผู้ที่ไม่รักชาติไปทั้งหมด ความจริงผู้ที่มีที่ดินอยู่มากนั่นแหละ บางคนที่จะตกลงในแผนเศรษฐกิจใดก็นึกพะวงแต่ที่ดินของตน ขอให้ผู้อ่านสังเกตและเปรียบเทียบให้ดี และมองดูรอบ ๆ ข้างของท่าน และสังเกตดูบุคคลเหล่านั้นว่า คนที่มีที่ดินรักชาติยิ่งกว่าคนที่ไม่มีที่ดิน หรืออย่างดีที่สุด ข้าพเจ้าก็จะตัดสินให้ว่ามีความรักชาติเท่ากัน เหตุฉะนั้นการที่มีที่ดินและไม่มีที่ดินไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความรักชาติยิ่งหย่อนกว่ากันเลย

ส่วนข้อที่ว่าผู้ที่ไม่ใช่เจ้าของที่ดิน จะไม่ตั้งใจบำรุงที่ดินนั้น เห็นว่าการเป็นไปไม่ได้ ก็เมื่อที่ดินรัฐบาลกลับซื้อเอามาเป็นของกลาง ก็เท่ากับว่าราษฎรทั้งหมดเป็นเจ้าของที่ดินนั้น เหมือนดังบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นมาก ๆ และเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์เช่นนี้ บริษัทนั้นจะมิบำรุงที่ดินของเขาดอกหรือ เรากลับจะเห็นเป็นการตรงกันข้ามที่บริษัทที่มีที่ดินกลับจะบำรุงที่ดินของเขาดีกว่าเอกชนที่มีที่ดินเสียอีก เวลานี้เรามีผู้ชำนาญการกสิกรรมเป็นข้าราชการคอยดูแลแนะนำในการบำรุงที่ดิน ต่อไปเมื่อที่ดินเป็นของรัฐบาล เราก็คงมีข้าราชการที่เป็นผู้ชำนาญในการกสิกรรมที่จะตรวจตราบำรุงที่ดินด้วย อาศัยวิชาความรู้ความชำนาญ ความสามารถ เหมือนดังที่ข้าราชการกสิกรรมในเวลานี้ ถ้าหากจะกล่าวว่าที่ดินจะไม่ได้รับการบำรุงขึ้นนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการพูดอย่างดูหมิ่นข้าราชการผู้ชำนาญการกสิกรรมโดยมิบังควร

ข้าพเจ้าเห็นเป็นการตรงกันข้าม ที่ที่ดินจะได้รับการบำรุงยิ่งขึ้น เช่น ในการทดน้ำ ในการปรับปรุงที่ดินและการเพาะปลูกที่จะใช้เมล็ดพันธุ์หรือปุ๋ยเหล่านี้ ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะได้ใช้วิชาความรู้ความสามารถของเขาเต็มที่ ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ แม้ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะพร่ำสอนสักเท่าใด ๆ ราษฎรก็ไม่ใคร่จะเชื่อ เพราะนิยมอยู่แต่ในแบบโบราณ ไม่เปิดหูเปิดตา

ราษฎรที่ปราศจากที่ดินในการทำกสิกรรมก็ยังคงเป็นข้าราชการ ซึ่งอาจสมัครทำการกสิกรรมตามเดิมหรือถ้างานทางกสิกรรมมีไม่พอ ก็สมัครทำงานอื่นได้ คงมีอาหาร

กิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ เป็นต้น ไม่เดือดร้อนอันใดไปกว่าที่ประกอบการกสิกรรม แต่กลับจะได้รับความสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยที่รัฐบาลเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง

ขอให้เปรียบเทียบข้าราชการในปัจจุบันนี้ส่วนมาก ตระกูลของพวกนี้เดิมทีเดียวก็ทำกสิกรรมเป็นใหญ่ และผู้นั้นก็ต้องละที่นาของตระกูลเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ หรือในหัวเมืองเช่นนี้ ข้าราชการผู้นั้นทำไมจึงจะทิ้งที่ดินเช่นนั้น และข้าราชการเหล่านั้นจะมิรักชาติน้อยกว่าชาวนาที่มีที่ดินดอกหรือ ถ้าหากเป็นเช่นนั้นก็ไม่ควรจะละที่นาของตนมา ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นไปตามคำกล่าวหานั้นไม่ได้

เท่าที่ได้พิจารณาคำกล่าวหาของบุคคลบางจำพวกที่ต้องการให้เอกชนมีที่นาอยู่นั้น มูลเหตุแห่งคำกล่าวนั้นเนื่องมาจากผู้ที่ถือลัทธินิยมให้เอกชนต่างคนต่างทำ และเสกแสร้งเหตุผลสนับสนุน ซึ่งล่อใจเอกชนให้มีทรัพย์สินคล้ายเป็นการให้สินบนโดยทางอ้อม และพวกรัฐบาลที่ขวัญหนีดีฝ่อในการที่ราษฎรจะลงนามสมัครในการทำอุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งราษฎรต้องอยู่ร่วมกันเป็นส่วนมาก ๆ และเกรงว่าถ้าราษฎรอยู่รวมกันเป็นส่วนมาก ๆ เช่นนี้ จะเห็นการมิดีมิร้ายของตน หรือตนอ่อนแอ ไม่สามารถจะปฏิบัติให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจได้ และเกรงว่าตนจะหลุดพ้นจากตำแหน่ง ซึ่งเป็นการหน่วงความเจริญโดยแท้ และพวกนี้เที่ยวบ่าวร้องให้คนนิยมในเหตุผลของตน ซึ่งคนที่ไม่ตรึกตรองก็หลงเชื่อเองได้ง่าย ๆ และบ่าวร้องกันต่อ ๆ ไป

บทที่ 2

การจัดหาการงาน

นิสัยของคนไทยชอบทำราชการ คือชอบเอาแรงงานของตนมาแลกกับเงินเดือนของรัฐบาล นิสัยเช่นนี้มีอยู่แน่ชัด แม้ในหมู่บุคคลที่คัดค้านว่ารัฐบาลไม่ควรทำอุตสาหกรรมเองก็ดี บุคคลเช่นนั้นก็เป็นข้าราชการส่วนมาก ตนเองหาได้เหลียวแลดูว่าในขณะที่ตนพูดอยู่นั้นว่าตนเป็นข้าราชการหรือไม่ ตนเคยแต่กีดกันผู้อื่นมิให้เป็นข้าราชการ ซึ่งผู้อื่นก็มีนิสัยทำราชการเหมือนดังตน ฉะนั้นคารมของบุคคลจำพวกนี้ ท่านผู้อ่านพึงระวังจงหนัก และจงย้อนถามผู้นั้นเสมอว่า "ท่านเป็นข้าราชการหรือเปล่า เมื่อท่านเป็นข้าราชการแล้ว เหตุใดท่านกีดกันราษฎรไม่ให้เป็นข้าราชการบ้างเล่า"

เมื่อนิสัยของคนไทยชอบทำราชการเช่นนี้แล้ว ไม่เป็นการยากอันใดที่จะรับคนไทยทั้งหมดให้เข้าทำราชการ แต่การทำราชการไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่เป็นการนั่งบัญชาในสำนักงาน การประกอบการเศรษฐกิจที่รัฐบาลทำก็เรียกว่าเป็นราชการด้วย

ในการนี้รัฐบาลอาจจะกำหนดให้ราษฎรที่มีอายุเช่นตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปถึง 55 ปี ต้องทำงานตามคุณวุฒิกำลังและความสามารถของตน ต่อจากนั้นขึ้นไปราษฎรผู้นั้นจะได้รับบำนาญจนตลอดชีวิต และในระหว่างที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีก็ต้องเล่าเรียนและทำงานเล็กน้อยตามกำลังของราษฎร จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์เหมือนดังข้าราชการในทุกวันนี้

เงินเดือนนั้นจำต้องต่างกันตามคุณวุฒิกำลังความสามารถของตน แต่อย่างไรก็ตาม เงินเดือนขั้นต่ำที่สุดจะเพียงพอแก่การที่ข้าราชการผู้นั้นจะซื้ออาหาร ซื้อเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตได้

รัฐบาลบังคับให้ราษฎรทั้งหมดเป็นข้าราชการหรือ

รัฐบาลไม่จำเป็นต้องบังคับราษฎรทั้งหมดให้เป็นข้าราชการ

รัฐบาลอาจยอมยกเว้นให้เอกชนที่มั่งมีอยู่แล้วในเวลานี้ หรือผู้อื่นซึ่งไม่ประสงค์เป็นข้าราชการประกอบการเศรษฐกิจของตนเอง เมื่อผู้นั้นแสดงได้ว่าการประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของเขานั้น เขาจะมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตของเขาได้ตลอดแม้เจ็บป่วยหรือชราภาพ และสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรของตนให้ได้รับการศึกษาและมีฐานะที่จะเลี้ยงตนส่วนบุคคลอื่นซึ่งอยู่ในฐานะที่ไม่เที่ยงแท้นั้น ก็จำเป็นต้องเป็นข้าราชการ เพราะการทำราชการนั้นก็เท่ากับได้ออกแรงสะสมไว้เป็นทุนสำรองในเวลาเจ็บป่วยหรือชราแล้ว

แต่เมื่อรัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียหมดเช่นนี้ ราษฎรที่เป็นเอกชนจะหาอาชีพตามลำพังได้อย่างไร

การประกอบการเศรษฐกิจนั้นมีลักษณะการบางอย่าง ซึ่งเอกชนจะประกอบตามลำพังได้ผล เช่นการอาชีพอิสระ (LIBERAL PROFESSION) เช่น นักประพันธ์ แพทย์ ทนายความ ช่างเขียน ครูในวิชาบางอย่าง ฯลฯ เหล่านี้ เมื่อราษฎรใดประสงค์จะทำโดยลำพังไม่อยากเป็นข้าราชการแล้วก็อนุญาตให้ทำได้ หรืออาชีพอื่น เช่น การ

โรงงานซึ่งเอกชนเป็นเจ้าของอยู่แล้วในเวลานี้ เมื่อผู้นั้นประสงค์จะทำต่อไปโดยไม่อยากเป็นข้าราชการแล้วก็อนุญาตเช่นเดียวกัน นอกจากผู้นั้นจะขายให้แก่รัฐบาลและตนถือใบหุ้นกู้ ได้ดอกเบี้ยจากรัฐบาลเลี้ยงชีพของตน หรือการพาณิชย์ การกสิกรรมบางอย่างเมื่อเอกชนแสดงได้ว่า การที่ตนจะประกอบได้ผลพอเลี้ยงตนแล้ว จะอนุญาตให้ทำเป็นพิเศษก็ได้

การที่ราษฎรส่วนมากได้สมัครเป็นข้าราชการเช่นนี้ ผลร้ายไม่มีอย่างใด รัฐบาลกลับจะได้ผลดี คือ แรงงานของราษฎรจะได้ใช้เป็นประโยชน์ได้ตลอด เช่น ในปีหนึ่งเมื่อหักวันเวลาซึ่งต้องหยุดพักผ่อนแล้ว ราษฎรจะได้ทำงานตลอดไป ข้อที่เราวิตกว่าชาวนามีเวลาว่างอีก 6 เดือนนั้นย่อมจะต้องไม่วิตกอีกต่อไป รัฐบาลคงใช้เวลาว่างอีก 6 เดือนนั้นให้เป็นประโยชน์ เช่นเมื่อว่างจากทำนาก็อาจทำไร่อย่างอื่น หรือทำถนนหนทางสุดแต่แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะกำหนดไว้ นอกจากนั้นเมื่อถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการแล้ว รัฐบาลยังอาจบังคับให้ศึกษาให้อบรมในศิลปวิทยาใดๆ ให้รู้ในการฝึกวิชาทหาร ซึ่งทุ่นเวลาที่จะต้องรับราชการทหารได้อีกโสดหนึ่ง

บทที่ 3

การจัดหาเงินทุน

เงินทุนที่รัฐบาลจำต้องมีในการประกอบการเศรษฐกิจนี้มี 2 ชนิด

1. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อซื้อเครื่องจักรกลและวัตถุที่รัฐบาลทำไม่ได้
2. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อใช้จ่ายเป็นค่าแรง

เงินทุนประเภทที่ 2 นี้ เป็นเงินที่หมุนเวียนและหักกลบลบหนี้กันได้ เช่น ราษฎรที่รับเงินเดือนก็นำเอาเงินเดือนซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่จากรัฐบาล ถ้าจำนวนเงินพอดีก็เป็นการหักกลบลบหนี้กันไป ถ้ายังมีเงินเหลืออยู่ในมือข้าราชการ เงินที่เหลือนี้แหละ ซึ่งรัฐบาลจำต้องหาทุนสำรองมาไว้ แต่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ถ้ารัฐบาลจัดให้มีธนาคารชาติแล้ว ข้าราชการก็จะได้นำเงินมาฝากธนาคาร เท่ากับข้าราชการเป็นเจ้าหนี้รัฐบาลตามจำนวนที่ฝากนั้น ไม่จำเป็นต้องเก็บธนบัตรไว้แก่ตนซึ่งอาจเป็นอันตรายสูญหายได้

ทุนทั้งสองประเภทนี้ รัฐบาลจะหาได้ด้วยวิธีไหน ตามวิธีที่กล่าวกันว่าเป็นวิธีคอมมิวนิสต์นั้น นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านว่าต้องริบทรัพย์ของเอกชน การริบทรัพย์นี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เห็นว่ารัฐบาลควรจัดทุนโดยทางอื่น วิธีจัดหาทุนก็คือ การเก็บภาษีบางอย่าง เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ หรือภาษีทางอ้อม (INDIRECT TAX) ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันหนึ่งเล็กน้อย ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกเดือดร้อนนัก เมื่อรวมกันเป็นปีก็ได้เงินเป็นจำนวนมาก เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใดซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันละหนึ่งสตางค์ ในปีหนึ่งพลเมือง 11 ล้านคนก็คงได้ 40 ล้านบาทเศษ ภาษีทางอ้อมนี้มีเป็นต้นว่า ภาษีเกลือ ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จำหน่ายเอง เช่น รัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำเกลือตามราคาที่กำหนดขายตามสมควร ครั้นแล้วรัฐบาลจำหน่ายเกลือแก่ผู้บริโภค ภาษีน้ำตาล ภาษีบุหรี่ ภาษีไม้ขีดไฟ ฯลฯ

การออกสลากกินแบ่ง (ลอตเตอรี่) ซึ่งไม่เห็นมีทางผิดศีลธรรมอย่างใด จริงอยู่การออกสลากกินแบ่งเป็นการพนัน ผู้ถือสลากย่อมต้องเสี่ยงโชค แต่การเสี่ยงของผู้ถือสลากนั้นต้องเสียเงินเป็นจำนวนเล็กน้อย

การกู้เงินอาจเป็นการกู้ภายใน ซึ่งรัฐบาลจะร่วมมือกับคนมั่งมีในเวลานี้ ซึ่งอาจเป็นการกู้โดยตรงหรือออกใบกู้สำหรับโรงงานโดยเฉพาะ เช่น ถ้ารัฐบาลจะตั้งโรงทำน้ำตาลต้องการทุน 1 ล้านบาท รัฐบาลออกใบกู้ทำน้ำตาล 1 ล้านบาท ผู้ถือใบกู้มีสิทธิ์ได้ดอกเบี้ยตามกำหนดและได้ผลที่โรงงานนั้นทำได้ หรือกู้จากต่างประเทศในเมื่อต่างประเทศยินดีให้กู้ ความจริงการกู้เงินจากต่างประเทศก็ควรนำเงินนั้นซื้อเครื่องจักรกลหรือวัตถุที่เรายังทำไม่ได้ภายในประเทศ ไม่ควรนำเงินนั้นมาใช้จ่ายภายในประเทศ เมื่อเราตกลงใจเช่นนี้แล้ว ถ้าเรากู้เงินจากต่างประเทศไม่ได้ เราก็อาจตกลงซื้อเครื่องจักรกลโดยตรงจากบริษัทในต่างประเทศ และผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ดังเช่นบางประเทศเคยกระทำ

สำหรับประเทศไทยเรา เห็นควรซื้อจากประเทศสหาย คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เว้นแต่จะไม่ยอมขายโดยผ่อนส่งเป็นงวดๆ หรือมีราคาแพง อนึ่งรัฐบาลอาจตกลงกับบริษัทให้มาตั้งโรงงาน และรัฐบาลเอาโรงงานและผลประโยชน์ของโรงงานนั้นเป็นประกันหนี้ของบริษัทจนกว่าจะใช้เงินหมด วิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นวิธีที่รัฐบาลสามารถทำได้ในเวลานี้ บริษัทต่าง ๆ ต้องการขายสินค้าของตนแม้จะโดยวิธีผ่อนส่งเงินก็ดี

หมวดที่ 6

การจัดทำให้รายจ่ายและรายได้เข้าสู่ดุลยภาพ

เมื่อพูดถึงการที่รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง โดยจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรเช่นนี้ ปัญหาก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้อ่านเสมอมาว่า รัฐบาลจะเข้าสู่ดุลยภาพได้อย่างไร ผลจะมิเป็นว่ารัฐบาลต้องล้มละลาย ราคาของเงินเราจะตกต่ำโดยที่รัฐบาลจะต้องออกธนบัตรมากมายกระนั้นหรือ

บทที่ 1

ดุลยภาพภายในประเทศ

ข้าพเจ้าได้กล่าวประปรายในตอนต้นแล้วว่า เงินเดือนที่ราษฎรได้รับก็จะหักกลบลบหนี้กันไปกับสิ่งที่ราษฎรซื้อจากรัฐบาล ฉะนั้นรัฐบาลจำต้องจัดทำสิ่งที่เป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตซึ่งราษฎรต้องการเอาไว้ให้พร้อมบริบูรณ์ เมื่อราษฎรต้องการสิ่งใดก็ซื้อได้ที่รัฐบาล เช่นนี้แล้ว แม้ในเดือนหนึ่งๆ หรือปีหนึ่งๆ จะมีเงินเหลืออยู่ที่ราษฎร เงินนี้ราษฎรก็เก็บสะสมไว้เพื่อใช้จ่ายในภายหน้า ซื้อก็ต้องซื้อจากรัฐบาล ดุลยภาพก็คงต้องมีขึ้นภายในประเทศเป็นแน่แท้ นอกจากนั้นการทำให้สู่ดุลยภาพยังอาจจะทำได้ด้วยการกำหนดราคาสิ่งของที่จำหน่าย แต่วิธีนี้ไม่ควรใช้ รัฐบาลควรหาวิธีที่เพิ่มสิ่งที่ราษฎรต้องการให้มากขึ้น

ความต้องการของมนุษย์ในปัจจัยดำรงชีวิตอาจมีแตกต่างกัน และยิ่งมนุษย์มีความเกี่ยวพันกันกว้างขวางขึ้นและเจริญขึ้นแล้ว ความต้องการก็ยิ่งมีมากขึ้น ศาสตราจารย์ชาร์ลจ็อดกล่าวไว้ว่าที่เรียกว่าเจริญนั้นก็หมายความว่า ความต้องการของมนุษย์ได้มีมากขึ้น (คำสอนเศรษฐวิทยา เล่มหนึ่ง หน้า 49) เช่นคนป่าต้องการเครื่องนุ่งห่มแต่พอปิดบังร่างกายบางส่วน ครั้นคนจำพวกนั้นเจริญขึ้นก็ต้องการเครื่องนุ่งห่มปิดบังร่างกายมากขึ้น ดังนี้เป็นต้น

ฉันใดก็ดี เมื่อราษฎรไทยเจริญขึ้น ความต้องการก็ย่อมมีมากขึ้นตามส่วน เช่น เครื่องนุ่งห่มก็จะต้องการผ้าหรือแพรมากขึ้น สถานที่อยู่และภาชนะมากขึ้น การคมนาคม

มากขึ้น เช่นต้องการรถยนต์ ต้องการเดินทางไกลติดต่อกับประเทศอื่น ต้องการพักผ่อนหาความเพลิดเพลิน เช่นการมหรสพ การกีฬาเหล่านี้เป็นต้น เมื่อรัฐบาลจัดให้มีสิ่งเหล่านี้อย่างพร้อมมูลแล้ว เงินเดือนที่รัฐบาลจ่ายก็จะกลับมายังรัฐบาลซึ่งต้องสู่ดุลยภาพได้

บทที่ 2

ดุลยภาพระหว่างประเทศ

รัฐบาลยังคงเป็นลูกหนี้ต่างประเทศในการซื้อเครื่องจักรกลและวัตถุที่รัฐบาลยังทำเองไม่ได้ รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาใช้เจ้าหนี้

ในการนี้จึงเป็นการจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องจัดทำสิ่งที่ทำได้ในประเทศให้เหลือเพื่อจากการใช้จ่ายภายในประเทศ และนำสิ่งที่เหลือนี้ออกไปจำหน่ายหักกลบลบหนี้จำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้ เช่น ข้าว ไม้สัก แร่ เป็นต้น

ความจริงแม้แต่เอกชนต่างคนต่างทำ ในเวลานี้ประเทศไทยก็ยังมีสินค้าออกถึง 134 ล้านบาท คือสินค้าที่เหลือจากใช้ภายในประเทศ แต่ประเทศไทยได้นำสินค้าอื่นซึ่งนอกจากเครื่องจักรกลเข้ามาเป็นจำนวนมาก เช่นของรับประทาน น้ำตาล เสื้อผ้า เหล่านี้ ถ้าหากรัฐบาลจัดทำสิ่งที่เราสามารถทำได้เองเสียให้เกือบหมดแล้ว สินค้าออก 134 ล้านบาทนี้ก็จะใช้แลกเปลี่ยนกับเครื่องจักรกลซึ่งเรายังไม่สามารถที่จะทำได้ เราจะเห็นได้ว่าความเจริญของเราจะมีเพิ่มขึ้นสักปานใด นอกจากนั้นแรงงานที่ว่างอยู่ซึ่งรัฐบาลยังอาจใช้ประโยชน์ได้อีกนั้น ก็จะทำให้เรามีสินค้าที่เหลือจากใช้ภายในประเทศมากขึ้น ซึ่งกำลังของประเทศในการที่จะแลกเปลี่ยนเอาสิ่งซึ่งเรายังทำไม่ได้ เช่น เครื่องจักรกลได้มากยิ่งขึ้น ดุลยภาพระหว่างประเทศก็จะเป็นไปได้

หมวดที่ 6 (ต่อ)

การจัดเศรษฐกิจโดยรัฐบาลต้องระวังมิให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์

ท่านผู้อ่านโดยมีอุปาทานร้าย มักจะเหมาทันทีว่ารัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเองนี้จะทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ กล่าวคือ ผู้หญิงจะมิเป็นของกลางไปทั้งหมดหรือ

ชีวิตในครอบครัวจะไม่มีคนจะหมดความมานะพยายามในการที่จะช่วยกันส่งเสริมความเจริญ คำกล่าวนี้ ถ้าจะมีผู้กล่าว ก็จะใส่ร้ายโดยไม่ตริตรอง

ความจริงเท่าที่ได้กล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้ถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการ มีฐานะเหมือนข้าราชการทุกวันนี้ที่ทำงานแล้วได้รับเงินเดือน และเมื่อเจ็บป่วยชราได้เบี้ยบำนาญ ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเป็นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ปราศจากการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องมาจากเหตุเศรษฐกิจ ข้าพเจ้ายังเคารพต่อครอบครัวของผู้นั้น ผู้หญิงไม่ใช่เป็นของกลาง ความเกี่ยวพันในระหว่างครอบครัว ผู้บุพการี เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย บิดา มารดา กับผู้สืบสันดาน เช่น บุตร หลาน ยังคงมีตามกฎหมาย ลักษณะผัวเมียยังไม่ยกเลิก ราษฎรคงมีบ้านอยู่ตามสภาพที่จะจัดให้ดีขึ้น ราษฎรก็ยังคงมีมานะที่จะส่งเสริมความเจริญเหมือนดังข้าราชการในทุกวันนี้ ถ้าหากราษฎรหมดมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญแล้ว ข้าราชการในทุกวันนี้ก็จะมิเป็นบุคคลจำพวกที่หมดมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญหรือ

อาจมีผู้กล่าวอีกว่า การค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์จะมีไม่ได้ ข้อนี้จะเป็นการกล่าวให้ร้ายเกินไป นักวิทยาศาสตร์ยังคงค้นคว้าได้เสมอ รัฐบาลจะมีรางวัลให้ และจะยอมรับกรรมสิทธิ์แห่งการคิดประดิษฐ์สิ่งใดได้ไม่ต่างกับข้าราชการในทุกวันนี้อย่างไรเลย ขออย่าให้ผู้อ่านหลงเชื่อคำกล่าวที่ใส่ร้ายว่า มนุษย์จะต้องกินข้าวกะทะ อยู่ในรู ถ้าท่านถามผู้กล่าว ว่าเขาอ่านจากหนังสือเล่มไหนที่กล่าวเช่นนั้น แล้วแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบจะเป็นพระคุณมาก

หมวดที่ ๗

การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์

แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองก็ดี แต่ในประเทศที่กว้างขวางมีพลเมืองกว่า ๑๑ ล้านคน ดังเช่นประเทศไทยนี้ การประกอบการเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งนั้น แล้วการควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปโดยทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้นจำต้องแบ่งการประกอบการเศรษฐกิจนี้เป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

ในสหกรณ์หนึ่ง ๆ นั้น ราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกของสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนจากสหกรณ์ตามอัตรา และตนจำต้องทำงานตามความสามารถ เว้นไว้แต่เจ็บป่วยหรือพิการหรือชราก็จะได้รับเบี้ยบำนาญ

สหกรณ์นี้จะได้ประกอบการเศรษฐกิจตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ เช่น สหกรณ์ในทางกสิกรรมก็จะประกอบกสิกรรม เช่น การเพาะปลูกพืชพันธุ์ การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และการกระทำกิจการอื่นเมื่อมีแรงงานเหลืออยู่ เช่น การสร้างถนนหนทาง การสร้างบ้านและสถานที่ในสหกรณ์นั้น

ราษฎรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์นั้น นอกจากจะได้รับเงินเดือนประจำตามอัตรายังคงได้รับเงินรางวัลเป็นพิเศษตามผลที่สหกรณ์นั้นทำได้อีกสถานหนึ่ง ด้วยวิธีนี้ไม่ว่าคนจนอนาถาก็ย่อมเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ซึ่งต่างกับสหกรณ์ที่รัฐบาลจัดอยู่ในเวลาปัจจุบัน คือผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเท่านั้นจึงจะเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ส่วนชาวนาที่ต้องเช่านาทำอันมีจำนวนมากในเวลานี้ไม่มีโอกาสที่จะเป็นสมาชิกสหกรณ์

สหกรณ์จะมีอาณาเขตเท่าใด และจะมีสมาชิกสักเท่าใดนั้น ก็แล้วแต่สมาชิกของสหกรณ์ประเภทหนึ่งเช่น สหกรณ์อุตสาหกรรม ย่อมมีสมาชิกที่เป็นคนงานของอุตสาหกรรมนั้น ตามแต่อุตสาหกรรมจะใหญ่น้อยปานใด และสหกรณ์ในทางกสิกรรมก็สุดแท้แต่ความเหมาะสมแห่งการที่จะแบ่งเขตที่ดินที่จะประกอบกสิกรรมว่าควรจะเพียงใด และจะต้องใช้คนงานเท่าใดจึงจะควบคุมและใช้วิชาเทคนิคได้สะดวก

สหกรณ์เหล่านี้ผู้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ย่อมรวมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป คือ

1. ร่วมกันในการประดิษฐ์ (PRODUCTION) โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกที่ดินและเงินทุน สมาชิกสหกรณ์เป็นผู้ออกแรง

2. ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง (CIRCULATION) กล่าวคือ ผลที่สหกรณ์ทำได้นั้นสหกรณ์ย่อมทำการขนส่งและจำหน่ายในความควบคุมของรัฐบาล

3. ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิก เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม แต่อาหารนั้นไม่จำเป็นที่สหกรณ์จะต้องทำอาหารสุกจำหน่าย สหกรณ์อาจจำหน่ายอาหารดิบ เช่น ข้าวสาร เนื้อดิบ เหล่านี้ ให้สมาชิกซื้อไปจัดปรุงเองตามชอบใจสมัคร

4. ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ คือสหกรณ์จะได้จัดสร้างที่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล สมาชิกครอบครัวหนึ่งก็จะมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง และปลูกตามแผนผังของสหกรณ์ให้ถูกต้องตามอนามัย และสะดวกในการที่จะจัดการปกครองและระวังเหตุภยันตราย

เมื่อราษฎรได้ร่วมกันเป็นสหกรณ์มีบ้านอยู่เป็นหมู่ด้วยกันแล้ว การจัดให้สหกรณ์ได้มีการปกครองแบบเทศบาล (MUNICIPALITY) ย่อมทำได้สะดวก ตลอดจนการอนามัยและการสาธารณสุข เช่น สหกรณ์จะได้จัดให้มีแพทย์ออกข้อบังคับว่าด้วยการรักษาอนามัย และการศึกษาอบรมหมู่คนก็ทำได้ง่าย เพราะสมาชิกอยู่ใกล้กัน เมื่อเสร็จจากทำงานวันหนึ่ง ๆ สหกรณ์อาจออกข้อบังคับให้มาเรียนหรืออบรม การเรียนอาจเป็นโดยวิธีหนังสือหรือวิธีแสดงภาพ ฉายภาพ และการแสดงอื่น ๆ การระงับปราบปรามโจรผู้ร้ายก็สะดวก นอกจากนี้ในทางทหาร อาจอาศัยสหกรณ์เป็นเครื่องมือที่จะอบรมวิชาทหารบุคคลที่ถูกเกณฑ์หรือพวกกองเกินอัตรา (Military Preparation) การเกณฑ์ทหารการระดมเหล่านี้ ย่อมสะดวกด้วยประการทั้งปวง ฯลฯ

หมวดที่ 8

รัฐบาลจัดให้มีการเศรษฐกิจชนิดใดบ้างในประเทศ

รัฐบาลจะต้องถือหลักว่า จะต้องจัดการกสิกรรม อุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้นซึ่งในที่สุดประเทศไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกันภยันตรายอันที่จะเกิดจากการปิดประตูการค้าได้ เมื่อเรามีสิ่งที่ต้องการภายในประเทศครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว แม้จะถูกปิดประตูค้าก็ไม่เป็นการเดือดร้อนอันใด ผู้ที่หลงเชื่อในลัทธิอดัมสมิทว่า ประเทศต่าง ๆ จะต้องแบ่งแยกการงานกัน ประเทศใดทำแต่กสิกรรมก็ทำแต่กสิกรรม ไม่ต้องประกอบการอุตสาหกรรมนั้น ความจริงเป็นหลักที่ดีในเมื่อประเทศต่าง ๆ สุจริตต่อกัน ไม่มีการปิดประตูค้ากดราคาแกล้งกัน แต่ในปัจจุบันนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่

เราจำต้องดำเนินตามหลักของนักเศรษฐวิทยาเยอรมันผู้หนึ่ง ชื่อ เฟรดอริค ลิสต์ซึ่งแสดงความเห็นว่า เยอรมันนีต้องทำตนให้เป็นรัฐบริบูรณ์เสียก่อน กล่าวคือ มีอุตสาหกรรมกสิกรรม ศิลปวิทยาให้พร้อมมูล และเมื่อได้เป็นเช่นนี้แล้ว จะมีการแข่งขัน

ในประเทศก็ควร เยอรมันนีได้เจริญขึ้นก็เพราะถือหลักนี้กันทั้งประเทศเยอรมันนีเอง การที่รัฐบาลจัดทำได้ผลดีเพียงใด เช่น การรถไฟ เป็นต้น และในปัจจุบันนี้เองประเทศเยอรมันนีเห็นว่า บ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ

ประเทศเยอรมันนีเห็นว่าบ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจจึงได้มอบตำแหน่งในรัฐบาลให้แก่ฮิตเลอร์ ซึ่งฮิตเลอร์เป็นผู้นิยมในลัทธิที่รัฐบาลจัดทำเศรษฐกิจเอง ในอังกฤษมีท่านแมคโดนาล ในฝรั่งเศสมีท่านดาลาดิเอร์ เป็นหัวหน้าในรัฐบาล ท่านเหล่านี้ดำเนินลัทธิอย่างไรย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า ดำเนินลัทธิที่ต้องการให้ราษฎรทำร่วมกับรัฐบาลและต้องการการประกันของรัฐบาล (Social Assurance) ไม่มากก็น้อย

หมวดที่ 9

การป้องกันความยุ่งยากในปัญหาเรื่องนายจ้างกับลูกจ้าง

ประเทศไทยจะดำเนินตามลัทธิที่ปล่อยให้เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานแล้วให้ผู้ที่สนับสนุนลัทธินั้นพึงสำนึกว่า ตนจะนำเอาความระส่ำระสายและความหายนะมาสู่ประเทศ ผู้ที่เคยออกไปศึกษาวิชาในยุโรปช่างไม่รู้บ้างหรือว่า การที่กรรมกรนายจ้างได้เกิดวิวาทบาดหมางกันถึงกับบางคราวนายจ้างต้องปิดโรงงาน (Lockout) บางคราวกรรมกรพากันหยุดงาน (Strike) อันโต้เถียงกันด้วยเรื่องอัตราค่าจ้างบ้าง เรื่องเวลาทำงานบ้าง เรื่องการพักผ่อน การประกันภัยของกรรมกรบ้าง เหล่านี้มิใช่เป็นเพราะเหตุที่เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานดอกหรือ ในประเทศไทยเรานี้ แม้โรงงานจะมีเพียงเล็กน้อย เราก็เห็นแล้วว่า ปัญหาเริ่มเกิดขึ้น เช่นกรรมการรถรางเป็นต้น ยิ่งบ้านเมืองเจริญขึ้น โรงงานมีมากขึ้น คราวนั้นแหละท่านคงจะเห็นว่า ความระส่ำระสายจะเกิดขึ้นเพียงใด แต่ถ้าเราประกอบการเศรษฐกิจทั้งหลาย รัฐได้เป็นเจ้าของเสียเองแล้ว ราษฎรทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นราษฎรหรือข้าราชการประเภทใด เมื่อทำงานตามกำลังและความสามารถเหมือนกับข้าราชการและกรรมกรประเภทอื่นแล้ว ก็จะได้รับผลเช่นเดียวกัน เป็นการเสมอภาคตามกำลังและความสามารถ รัฐบาลเป็นผู้แทนราษฎร ก็เท่ากับราษฎรได้เป็นเจ้าของการเศรษฐกิจทั้งปวงนั้น

เมื่อผลแห่งการเศรษฐกิจมีมาก ราษฎรผู้เป็นกรรมกรและข้าราชการก็ได้เงินเดือนมากขึ้นตามส่วน รัฐบาลจะได้กีดกันเอาไว้เพื่อประโยชน์ของใครก็ไม่มีเลย ซึ่งต่างกับเอกชนผู้เป็นเจ้าของโรงงาน ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองที่เอกชนนั้นจะต้องกีดกันเอาผลกำไรไว้ให้มาก และกดขี่หรือฉ้อแรงของกรรมกรเอาไว้เป็นประโยชน์ส่วนตน

จริงอยู่ มีผู้กล่าวว่า ถ้ารัฐบาลจัดการประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง รัฐบาลทำมีแต่ขาดทุน คำกล่าวนี้ผู้กล่าวเอาตัวอย่างที่เลวของบางประเทศมาใช้ กล่าวคือ ในประเทศที่วินัยบกพร่อง คนทำงานไม่เต็มที่ ทั้งที่มิใช่แต่รัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจรัฐบาลจะขาดทุน แม้แต่เอกชนก็ตาม ถ้าหากการประกอบการเศรษฐกิจนั้นคนงานไม่มีวินัยหรือวินัยบกพร่อง เอกชนนั้นก็จะต้องขาดทุนเช่นเดียวกัน ทางแก้ในเรื่องของวินัยแห่งโรงงานนี้ จึงไม่อยู่ในเรื่องที่รัฐบาลหรือเอกชนเป็นเจ้าของ ความจริงอยู่ที่ระเบียบของโรงงานและการควบคุมของหัวหน้างาน อีกประการหนึ่ง ถ้าจะพิจารณาถึงการประกอบการเศรษฐกิจทั้งหมดแล้ว จะได้เห็นว่ารัฐบาลมีแต่กำไรเพราะได้ใช้แรงงานที่สูญสิ้นไปนั้นได้เป็นประโยชน์ทั้งหมด และจักประหยัดแรงงานได้ กับทั้งเพิ่มแรงงานได้ด้วยวิธีใช้เครื่องจักรกล อะไรเล่าจะเป็นเหตุที่ทำให้รัฐบาลเกิดขาดทุน

หมวดที่ 10

แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ

เพื่อที่การประกอบเศรษฐกิจจะได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยและได้ผลดี รัฐบาลก็จำต้องวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ การวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้จะต้องคำนวณและสืบสวนเป็นลำดับต่อไปนี้

๑. จะต้องคำนวณและสืบสวนว่า ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎรนั้นมีอะไรบ้าง ฯลฯ และ จะต้องมีจำนวนเท่าใดจึงจะพอเพียงแก่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามควรแก่ความเจริญ ไม่ใช่คำนวณอย่างแร้นแค้น เช่น อาหารก็จะคิดถึงจำนวนข้าว เนื้อสัตว์ เกลือ ผัก ผลไม้ น้ำตาล ฯลฯ ซึ่งบุคคลธรรมดาไม่ยากจนจะต้องมีรับประทาน เครื่องนุ่งห่มก็จะต้องคิดถึงจำนวนผ้าและแพร ซึ่งบุคคลธรรมดาที่ไม่ยาก

จนจะต้องมี เช่น หมวก เสื้อ กางเกง ถุงเท้า รองเท้า ฯลฯ เหล่านี้ ในเรื่องสถานที่อยู่ก็จะต้องคิดว่าในครอบครัวหนึ่งมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง บ้านนั้นไม่ใช่กระท่อมหรือกระต๊อบ จะต้องเป็นบ้านที่บุคคลธรรมดาอยู่ได้ด้วยความผาสุกและทนทานได้นาน เช่น ตึกเป็นต้น ต้องคิดถึงความเปลี่ยนสภาพจากกระท่อมหรือโรงนา ซึ่งเหมือนกับคนบ่าในเวลานี้ มาเป็นตึกรามซึ่งมีสภาพเท่าเทียมกับอารยประเทศ ในการคมนาคมนั้นเล่า ก็ต้องคิดถึงการคมนาคมทางบกว่าจะต้องสร้างรถไฟ ถนนหนทางอันเชื่อมราษฎรทุก ๆ สหกรณ์ ทุก ๆ ตำบล ในพระราชอาณาจักรให้ทั่วถึงกัน การสร้างคลองหรือท่าอันเป็นการคมนาคมทางน้ำ และการคมนาคมทางอากาศ ตลอดจนยวดยานที่ราษฎรครอบครัวหนึ่งหรือในสหกรณ์หนึ่ง ๆ ควรมีใช้ เช่น รถยนต์ เหล่านี้ต้องเทียบสภาพของคนไทยที่จะให้มีสิ่งเหล่านี้เท่าเทียมกับคนที่มีอยู่ในประเทศที่เจริญแล้ว

2. เมื่อคำนวณและสอบสวนดังกล่าวในข้างต้นแล้ว ก็ต้องคำนวณและสืบสวนต่อไปว่า สิ่งเหล่านั้นถ้าจะทำขึ้นจะต้องอาศัยที่ดิน แรงงาน เงินทุน เป็นจำนวนเท่าใด ซึ่งการปลูกข้าวจึงจะเพียงพอแก่การที่พลเมือง 11 ล้านคนรับประทาน เช่น สมมติจะต้องการข้าวสาร 2,931 ล้านกิโลกรัม จะต้องอาศัยที่นา 15 ล้านไร่ และจะต้องอาศัยแรงงานตามวิธีต่าง ๆ สุดแต่การทำนาจะใช้แรงคนกับแรงสัตว์พาหนะ หรือจะใช้แรงคนกับเครื่องจักรกล เช่น การไถ ถ้าคนตามธรรมดาไถได้วันละ 1/2 ไร่ ในการไถก็สิ้นแรง 30 ล้านแรง แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกลซึ่งเครื่องจักรไถนาเครื่องหนึ่งไถได้วันละ 40 ไร่ ซึ่งต้องการคนขับคนหนึ่ง และผู้ช่วยคนหนึ่ง แล้วแรงงานของคนก็จะได้เพียง 750,000 แรงเท่านั้น ทุ่นแรงงานได้หลายเท่า สมมติว่าการคราดและหว่าน ถ้าใช้แรงคนก็สิ้น 15 ล้านแรง (แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกล ก็ต้องใช้เพียง 750,000 แรง (เทียบตามข้างต้น)

การเกี่ยว ถ้าใช้แรงงานคนก็ต้องสิ้น 30 ล้านแรง แต่ถ้าเครื่องจักรกลนำมาใช้ได้โดยปรับที่นาให้ไขน้ำออกได้ ซึ่งเครื่องจักรเกี่ยวถ้าใช้ได้แล้ว ก็จะต้องใช้แรงเพียง 750,000 แรง

ดังนี้ รวมแรงงานที่จะต้องใช้จึงอาจเป็นดังนี้

ก. ถ้าใช้แรงคนผสมกับแรงสัตว์พาหนะเท่านั้นสิ้นแรงงาน 90 ล้านแรง

ข. ถ้าใช้เครื่องจักรกลในการไถ คราด หว่าน ลากขน ส่วนการเก็บเกี่ยวใช้แรงคน เมื่อเครื่องจักรกลยังนำมาใช้ไม่ได้ ก็จะต้องสิ้นแรงงาน 32,250,000 แรง

ค. ถ้าใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด ก็จะใช้แรงคนเพียง 3 ล้านแรงเท่านั้น และเงินทุนที่จะต้องใช้ก็ต่างกัน เช่นถ้าใช้เครื่องจักรก็ต้องหาซื้อเครื่องจักรกลและน้ำมัน สมมติว่า 15 ล้านไร่ ใช้เครื่องไถนา 5,000 เครื่อง ๆ ละ 3,000 บาท ดังนี้ทุนที่จะซื้อเครื่องจักรไถนาก็คงเป็นเงิน 15 ล้านบาท ซึ่งรัฐบาลอาจผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ได้ และหาทุนในการซื้อน้ำมัน หรือตั้งโรงกลั่นกรองขุดหาน้ำมันหรือเชื้อเพลิงอื่น ๆ

3. เนื่องจากการคำนวณดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็จะต้องคำนวณและสืบสวนถึงที่ดินแรงงาน เงินทุนของรัฐบาลที่มีอยู่ในเวลานี้และที่จะมีขึ้น เพื่อทราบกำลังแห่งการที่จะประกอบเศรษฐกิจ เช่น ที่ดินเรามี 320 ล้านไร่เศษ เป็นที่นาแล้ว 18 ล้านไร่ และเป็นที่ไร่ที่ป่าซึ่งจะปลูกพืชผลได้อย่างไร และจัดการทำป่าไม้อย่างไร ในใต้ดินมีแร่อย่างไร ซึ่งเราจะจัดการขุดขึ้นมาใช้ได้ และคำนวณถึงแรงงาน เช่นพลเมือง 11 ล้านคนนี้ สมมติคงเป็นเด็กและคนชราซึ่งทำงานไม่ได้ 5 ล้านคน คงเป็นคนที่ทำงานได้ 6 ล้านคน ในวันหนึ่งทำงาน 8 ชั่วโมง และปีหนึ่งทำงาน 280 วัน หยุด 85 วัน คงได้แรงงาน 1,680 ล้านวัน แรงงานในบรรดาแรงงานเหล่านี้ก็แยกเป็นแรงงานที่ทำด้วยน้ำพักน้ำแรงเท่าใด แรงงานฝีมือเท่าใด แรงงานวิชาพิเศษ เช่น นายช่าง แพทย์ ครู เท่าใด แรงงานในการควบคุม เช่นหัวหน้างานและข้าราชการฝ่ายปกครองเท่าใด และจะต้องคำนวณถึงเงินทุนที่รัฐบาลจะจัดให้มีได้ เช่น การกู้ยืมภายในร่วมกับผู้มั่งมี การเก็บภาษีทางอ้อมอันไม่ให้เป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎร

เมื่อเราคำนวณได้ดังนี้แล้วก็จะทราบได้ว่า เราจะเริ่มใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติในท้องที่ใดก่อน และเริ่มการเศรษฐกิจใดก่อน เช่นนี้เป็นลำดับไปจนทั่วพระราชอาณาจักร

การกระทำสิ่งใด ๆ เมื่อไม่คำนวณกำลังให้ดีแล้ว การนั้นจะสำเร็จได้ยาก และเมื่อเราทราบว่าเราขาดกำลังอันใด เราก็ควรหากำลังอันนั้น เช่นเราขาดผู้ชำนาญการพิเศษ เราต้องจ้างชาวต่างประเทศซึ่งเป็นผู้ชำนาญการพิเศษใช้ไปพลาง ๆ ก่อน และอบรมคนของเราซึ่งจักต้องวางแผนการอบรมไว้ด้วย

หมวดที่ 11

ผลสำเร็จอันเกี่ยวแก่หลัก 6 ประการ

การที่รัฐบาลจัดการประกอบเศรษฐกิจเสียเองโดยแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์นั้น ย่อมทำให้วัตถุที่ประสงค์อื่น ๆ ของคณะราษฎรได้สำเร็จได้อย่างดียิ่งกว่าที่จะปล่อยการเศรษฐกิจให้เอกชนต่างคนต่างทำ ดังจะเห็นได้ตามที่ได้ชี้แจงต่อไปนี้

บทที่ 1

เอกราช

ก. เอกราชในทางศาล

ในการที่จะจัดทำประมวลกฎหมายให้ครบถ้วนตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายไว้นั้น ในข้อนี้ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะเหตุที่ว่าการร่างในขณะที่เขียนคำชี้แจงอยู่นี้ได้จวนจะเสร็จอยู่แล้ว

ข. เอกราชในทางเศรษฐกิจ

เมื่อเราจัดทำสิ่งอุปโภคบริโภค ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตพร้อมบริบูรณ์ เรามีอาวุธในการป้องกันประเทศได้เพียงพอ และเราบำรุงการศึกษาได้ด้วย มีแรงงานที่จะจัดให้ครูอบรมสั่งสอน เราจัดบำรุงอนามัยของราษฎรโดยอาศัยวิธีรัฐบาลจัดการเศรษฐกิจเสียเอง อันเปิดช่องทางความสะดวกแก่การบำรุงการอื่น ๆ แล้วจะมีประเทศใดเขามาราวีเวลานี้มีแต่พากันบ่นกลัวฝรั่งไม่กล้าทำอะไรลงไป ก็เมื่อเราจะจัดบ้านเมืองของเราตามความเอกราชของเราที่มีอยู่ เรารักษาสัญญาและข้อตกลงกับเขา เราไม่เบียดเบียนหรือกีดกันอาชีพของเขาที่มีอยู่ในเมืองไทยเวลานี้ เรายังคงแลกเปลี่ยนสินค้ากับเขา คือซื้อสินค้าของเขาในประเภทที่เราทำเองไม่ได้ เช่นเครื่องจักรกล เราซื้อเขามากขึ้นแทนที่จะซื้ออาหารจากเขาซึ่งเราทำของเราเองได้ ดังนี้ต่างประเทศใดเขาจะมาข่มเหงเรา ถ้าเรามัวกลัวฝรั่งว่าเขาจะข่มเหงเราในทางที่ผิด แม้เราจะเป็นฝ่ายที่ทำถูกเช่นนี้แล้ว เราก็อย่าทำอะไรเสียเลยดีกว่า แม้แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ในชั้นแรกเรามิกลัวฝรั่งว่าเขาจะข่มเหง

หรือ แต่เขาก็มีน้ำใจดีพอที่จะไม่มาข่มเหงอันใด ฝรั่งเขาเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ จริงอยู่แม้จะมีผู้หาว่าสันนิบาตชาติว่าทำอะไรไม่ได้จริงจัง แต่ก็ยังเป็นเครื่องยับยั้งการกดขี่ข่มเหงโดยไม่เป็นธรรมได้บ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งผิดกว่าในครั้งแต่ก่อน ขอให้ดูการพิพาทระหว่างบริษัทน้ำมันอังกฤษกับประเทศเปอร์เซีย ซึ่งประเทศเปอร์เซียมีอาณาเขตและพลเมืองไล่เลี่ยกับเรา ความเจริญในทางการศึกษาส่วนมากของพลเมืองก็ไล่เลี่ยกับเรา แต่ทำไมประเทศเปอร์เซียถอนสัมปทานบริษัทอังกฤษ ประเทศอังกฤษก็ไม่จู่โจมมาข่มเหง ข้าพเจ้าคิดว่าเขามีธรรมะพอ จึงนำเรื่องนี้ขึ้นมากล่าวในสันนิบาตชาติ แทนที่จะยกกองทัพไปรบ เมื่อเราไม่ต้องการข่มเหงเบียดบังชาวต่างประเทศ เราต้องการบำรุงประเทศเรา เหตุไฉนเขาจะมากดขี่ข่มเหงเรา

บทที่ 2

การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน

ข้าพเจ้าเคยแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์เมื่อ พ.ศ. 2471 ว่าเหตุแห่งการบุคคลกระทำผิดอาญานั้น มีอยู่ 2 ประการ

1. เหตุอันเกี่ยวแก่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิดนั้นเอง

2. เหตุอันเนื่องจากการเศรษฐกิจ เช่น ลักทรัพย์ ปล้น เหล่านี้ ก็เมื่อรัฐบาลได้จัดให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์ มีอาหารกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ แล้ว ก็เหตุไฉนเล่าการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องจากการเศรษฐกิจจะยังคงมีอยู่อีกเล่า เหตุแห่งการกระทำผิดในทางอาญาจะยังคงเหลืออยู่ก็แต่เหตุอันเนื่องแต่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิด ซึ่งจะต้องคิดแก้ไขด้วยทางอบรมและสั่งสอนดัดนิสัย และเมื่อผู้อบรมสั่งสอนผู้ดัดนิสัยได้มีความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจแล้ว การอบรมสั่งสอนดัดนิสัยก็จะได้ผลดียิ่งขึ้น

บทที่ 3

การเศรษฐกิจ

การเศรษฐกิจซึ่งคณะราษฎรได้ประกาศไว้ว่า รัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก ก็จะเป็นการสมจริง

ไม่ใช่หลอกลวงประชาชน ซึ่งข้อนี้มีผู้เข้าใจผิด เพราะเห็นว่ารัฐบาลยังมิได้ทำการอันใด แต่ที่มิได้กระทำการใดลงไปก็เพราะยังมิได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้า เมื่อได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้าที่ให้รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรทุกคนจะมีงานทำ โดยเหตุที่รัฐบาลรับราษฎรทั้งหมดเข้าทำงานเป็นข้าราชการ แม้แต่เด็ก คนบ่วย คนพิการ คนชราซึ่งทำงานไม่ได้ก็จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล แล้วราษฎรก็จะไม่อดอยาก เพราะเงินเดือนที่รัฐบาลจะให้ในอัตราขั้นต่ำก็จะได้กำหนดให้เพียงพอที่จะซื้อแลกเปลี่ยนกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ตามความต้องการของราษฎร

บทที่ 4

เสมอภาค

ความเสมอภาคก็มีขึ้นได้ในสิทธิและหน้าที่ ซึ่งนอกจากเสมอภาคกันบนกระดาษยังเป็นการเสมอภาคที่จะเข้ารับราชการ แม้จะเป็นในทางปกครองและในทางเศรษฐกิจก็ดี ราษฎรจะมีสิทธิเสมอภาคกันในการที่จะไม่อดตาย แต่มิใช่เสมอภาคในการที่คนหนึ่งมีเงิน 100 บาท จะต้องริบเอามาแบ่งเท่า ๆ กันในระหว่าง 100 คน ๆ ละ 1 บาท ตามที่นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านอ้างว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เขาแบ่งกันเช่นนั้น เราเกลียดชังลัทธิคอมมิวนิสต์ตามที่ท่านนักปราชญ์ในประเทศไทยท่านกล่าวนั้น และเราจะไม่ดำเนินวิธีริบทรัพย์มาแบ่งกันดังที่นักปราชญ์ท่านกล่าว

บทที่ 5

เสรีภาพ

ข้อนี้ผู้ที่มองแต่ผิด ๆ จะคัดค้านทันทีว่า การที่รัฐบาลกับราษฎรทั้งหมดเป็นข้าราชการนั้น และการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองนั้นจะเป็นการตัดเสรีภาพ จริงอยู่ เมื่อรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ย่อมเป็นการตัดเสรีภาพ แต่การตัดเสรีภาพนั้นก็เพื่อจะทำให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ ทั้งหมดเป็นการปฏิบัติหลักข้อ 3 รัฐบาลไม่ได้ตัดเสรีภาพในการอื่น ๆ ราษฎรคงมีเสรีภาพในร่างกาย ในเคหสถาน ในการพูด ใน

การศึกษาอบรม ในการสมาคม เมื่อราษฎรได้มีความสุขภายในเศรษฐกิจนี้แล้ว ราษฎรก็ย่อมมีความสุขกาย ราษฎรจะต้องการเสรีภาพโดยไม่มีอาหารรับประทานเช่นนั้นหรือ ทั้งนี้ไม่ใช่ความประสงค์ของราษฎรเลย แม้ในเวลานี้เองราษฎรก็ต้องทำงานเองเพื่อเลี้ยงชีพ นอกจากที่เกิดมาหนักโลกอาศัยคนอื่นเขากิน (SOCIAL PARASITE) ไม่ว่าในประเทศใด ๆ เสรีภาพย่อมจำกัดเพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหมดด้วยกัน และคณะราษฎรก็ได้ประกาศไว้แล้วว่าเสรีภาพนั้นจะทำให้เกิดได้เมื่อไม่ขัดกับหลัก 4 ประการดังที่ได้กล่าวข้างต้น

บทที่ 6

การศึกษา

ราษฎรจะมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์โดยรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรก็ย่อมจะได้รับการศึกษาแทนที่จะคอยพะวงถึงทรัพย์สินของตนว่าจะเป็นอันตรายสูญหาย และรัฐบาลก็ยังอาจที่จะบังคับให้ราษฎรที่เป็นข้าราชการจำต้องเล่าเรียน แม้ราษฎรผู้นั้นจะเป็นผู้ใหญ่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปจนถึง 55 ปี ก็ตาม เมื่อเป็นข้าราชการแล้วก็จำเป็นต้องเรียน โดยวิธีที่เอกชนต่างคนต่างทำนั้น การบังคับให้ผู้ใหญ่เรียนย่อมเป็นการยาก

ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง 6 ประการของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ได้ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่าศรีอาริยะ ก็จะพึงบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า ไฉนเล่าพวกเราที่ได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎรแล้วจะรี ๆ รอ ๆ ไม่นำราษฎรต่อไปให้ถึงต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งราษฎรจะได้เก็บผลจากต้นไม้นั้น คือผลแห่งความสุขความเจริญดังที่ได้มีพุทธทำนายกล่าวไว้ในเรื่องพระศรีอารย์ ในเรื่องนี้ผู้ถือศาสนาพุทธทุกคน ในการทำบุญปรารถนาจะประสบศาสนาพระศรีอารย์ แม้ในการสาบานในโรงศาลก็ดี ในการพิธีใด ๆ ก็ดี ก็อ้างกันแต่ว่าเมื่อซื่อสัตย์หรือให้การไปตามความจริงแล้ว ก็ให้ประสบพบศาสนาพระศรีอารย์ ก็เมื่อบัดนี้เราจะดำเนินวิธีไปสู่อาริยะสมัย แต่ก็ยังจะมีบุคคลที่ถอยหลังเข้าคลอง ซึ่งถอยหนัก ๆ เข้าก็จะกลับไปสู่สมัยก่อนพุทธกาล คือเมื่อ 2475 ปีที่ล่วงมาแล้ว

เค้าร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

.....

.....

.....

มาตรา 1 พ.ร.บ. นี้ให้เรียกว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร พ.ศ. 2475

มาตรา 2 ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

หมวดที่ 1
เงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร

มาตรา 3 ตั้งแต่วันที่ประกาศใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไปนั้น ในบรรดาบุคคลที่มีสัญชาติไทยซึ่งอยู่ในประเทศไทยถ้วนทุกคน ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ ตามอัตราขั้นต่ำ[ก] ดังต่อไปนี้

1. บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 1 ปี เดือนละ.....บาท
2. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 1 ปีถึง 5 ปี เดือนละ.....บาท
3. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 6 ปีถึง 10 ปี เดือนละ.....บาท
4. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปีถึง 15 ปี เดือนละ.....บาท
5. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 16 ปีถึง 18 ปี เดือนละ.....บาท
6. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีถึง 55 ปี เดือนละ.....บาท
7. บุคคลที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป เดือนละ.....บาท

มาตรา 4 บุคคลที่มีคุณวุฒิหรือความสามารถพิเศษ หรือมีกำลังพิเศษจะได้รับเงินเดือนสูงขึ้นไปตามคุณวุฒิความสามารถกำลัง และตามชนิดที่ทำ ตามอัตรา[ข] ดังต่อไปนี้

* (ตัวอักษรในเค้าร่างนี้ตั้งแต่ ก ถึง ถ พิมพ์เยื้องด้านบนเป็นเชิงอรรถ)

ชั้น 1	80 บาท	ชั้น 2	90 บาท
ชั้น 3	100 บาท	ชั้น 4	110 บาท
ชั้น 5	120 บาท	ชั้น 6	130 บาท
ชั้น 7	140 บาท	ชั้น 8	150 บาท
ชั้น 9	160 บาท	ชั้น 10	170 บาท
ชั้น 11	180 บาท	ชั้น 12	190 บาท
ชั้น 13	200 บาท	ชั้น 14	220 บาท
ชั้น 15	240 บาท	ชั้น 16	260 บาท
ชั้น 17	280 บาท	ชั้น 18	300 บาท
ชั้น 19	320 บาท	ชั้น 20	350 บาท
ชั้น 21	400 บาท	ชั้น 22	450 บาท
ชั้น 23	500 บาท	ชั้น 24	550 บาท
ชั้น 25	600 บาท	ชั้น 26	650 บาท
ชั้น 27	700 บาท	ชั้น 28	800 บาท
ชั้น 29	900 บาท	ชั้น 30	1,000 บาท

มาตรา 5 นอกจากเงินเดือนที่ได้รับ ให้ผู้ที่ทำงานหรือรับราชการได้รับเงินรางวัลอีกโสดหนึ่งตามผลแห่งการงานของตน ซึ่งรัฐบาลหรือสหกรณ์จะได้กำหนดส่วนลงไว้[ค]

มาตรา 6 ผู้ที่รับราชการหรือทำงานได้เงินเดือนสูงกว่าชั้นสามัญ เมื่อออกจากราชการจะได้รับเบี้ยบำนาญสูง[ง] กว่าอัตราขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในมาตรา 3

มาตรา 7 เงินเดือนและเงินรางวัลและเบี้ยบำนาญจะเพิ่มส่วนขึ้นได้ตามส่วน[จ] แห่งการที่รัฐบาลหรือสหกรณ์ได้ผลในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

หมวดที่ 2
ว่าด้วยการทำงาน

มาตรา 8 ให้บรรดาบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปจนถึง 55 ปี รับราชการตามประเภทงาน ให้กำหนดแบ่งตามกำลังความสามารถ คุณวุฒิ และตามเพศ อายุ ดังนี้

1. ผู้ใดมีคุณวุฒิอย่างใดก็ให้สมัครเข้าทำงานในประเภทที่ใช้คุณวุฒินั้น ถ้างานประเภทใดมีผู้สมัครมากกว่างานประเภทนั้นต้องการจำนวนคนก็ให้มีการสอบแข่งขัน ผู้ใดที่สอบได้ตามที่กำหนดก็ให้รับเข้าทำงานตามที่ผู้นั้นได้สมัคร

2. ความสามารถให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับคุณวุฒิ

3. กำลังบุคคลที่ไม่มีคุณวุฒิหรือความสามารถเป็นพิเศษก็ให้ผู้นั้นทำงานตามกำลังแห่งความแข็งแรงของตน ให้เหมาะสมกับประเภทของตน

4. เพศ ตามธรรมดางานเบา เช่น งานเกี่ยวแก่การรักษาสถานที่ การเสมียน การเป็นครู การอนุบาลเด็ก การจำหน่ายของอุปโภคบริโภค ให้พยายามผ่อนผันให้เพศหญิง เว้นแต่จำเป็นจึงใช้เพศชาย แต่ทั้งนี้ไม่ตัดสิทธิ์ของเพศหญิงซึ่งมีคุณวุฒิและความสามารถเป็นพิเศษ

5. อายุ จะต้องให้ผู้ที่มีอายุมากทำงานเบากว่าผู้ที่มีอายุอยู่ในวัยฉกรรจ์

มาตรา 9 บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 11 ปีถึง 18 ปี และบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป ตามปกติไม่ต้องทำงานใด เว้นไว้แต่เหตุฉุกเฉินเมื่อขาดแรงงานในการที่จะป้องกันภยันตรายในทางเศรษฐกิจ ก็ให้ระดมบุคคลจำพวกนี้เข้าทำงานได้ ตามกำลังที่ผู้นั้นจะทำได้มิให้เป็นการหักโหมหรือทรมานเกินไป เช่นการระดมเพื่อเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อขาดแรงงาน หรือการระดมกันกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อพืชผล เป็นต้น

มาตรา 10 บุคคลต่อไปนี้ แม้จะมีอายุอยู่ในวันที่ต้องทำงานหรือรับราชการก็ดีแต่ให้ได้รับความยกเว้นที่จะไม่ต้องทำงานโดยตนและบุตรของตนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ได้รับเงินเดือนตลอด คือ

1. หญิงมีครรภ์ [ช]

2. คนเจ็บป่วย [ช]

3. คนพิการ [ช]

4. นักเรียนมหาวิทยาลัยและโรงเรียนอุดม ซึ่งสอบไล่แข่งขันเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยหรือในโรงเรียนอุดมได้ [ช]

5. บุคคลที่มีเวลาราชการพอที่จะได้รับเบี้ยบำนาญ

มาตรา 11 บุคคลดังต่อไปนี้ได้รับความยกเว้นที่จะไม่ต้องรับราชการ แต่ตนเองและบุตรของตนไม่มีสิทธิ์ที่จะรับเงินเดือนในขณะที่มิได้รับราชการ คือ [ญ]

1. บุคคลซึ่งแสดงได้ว่ามีทรัพย์สินหรือรายได้อันมั่นคงที่จะเลี้ยงตนได้

2. บุคคลที่ถืออาชีพอิสระ เช่น แพทย์ ทนายความ ช่างฝีมือ นักประพันธ์ หรือบุคคลซึ่งได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ประกอบเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น การพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การกสิกรรมบางชนิด เมื่อบุคคลเหล่านั้นแสดงได้ว่า การประกอบอาชีพอิสระของตนจะทำให้ตนมีรายได้พอเลี้ยงชีวิตของตนและบุตรของตนได้ตลอด

หมวดที่ 3
ว่าด้วยวิธีจ่ายเงินเดือน

มาตรา 12 ให้รัฐบาลหรือสหกรณ์จ่ายเงินราษฎรโดยวิธีใดวิธีหนึ่งดังต่อไปนี้

1. จ่ายเงินตราให้แก่ราษฎรตามอัตราที่ราษฎรนั้น ๆ มีสิทธิ์ได้รับ

2. จ่ายโดยเช็คของธนาคารแห่งชาติ ตามอัตราที่ราษฎรนั้น ๆ มีสิทธิ์ได้รับ และให้มีการหักกลบลบหนี้ (Compensation) กับเงินที่ราษฎรนั้น ๆ เป็นลูกหนี้ต่อรัฐบาลหรือต่อสหกรณ์ ในการซื้ออาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ และปัจจัยอื่น ๆ แห่งการดำรงชีวิต เมื่อหักแล้วราษฎรยังเป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาลหรือสหกรณ์อยู่เท่าใด ราษฎรก็มีสิทธิ์ที่จะฝากเงินนั้นไว้ต่อธนาคารแห่งชาติหรือซื้อใบกู้ของรัฐบาลหรือสหกรณ์ หรือจะถอนมาใช้จ่ายก็ได้ตามใจสมัคร

หมวดที่ 4

ข้าราชการต่างประเทศ

มาตรา 13 รัฐบาลอาจจ้างชาวต่างประเทศผู้ชำนาญการพิเศษ ชาวต่างประเทศนี้มีสิทธิ์ตามที่กำหนดไว้ในสัญญา

หมวดที่ 5

วินัยข้าราชการ

มาตรา 14 ข้าราชการทั้งหลายไม่ว่าประเภทเจ้าหน้าที่ปกครองหรือกรรมกรในทางเศรษฐกิจของรัฐบาล จะต้องอยู่ในวินัย ทำงานเต็มกำลังและความสามารถในการงานที่ตนกระทำ ผู้ใดเกียจคร้านจะต้องลงโทษ เช่น ตัดเงินเดือน หรือเพิ่มเวลาทำงาน หรือโทษสถานอื่นตามที่จะได้มีระเบียบกำหนดไว้

ประกาศ ณ วันที่..... พุทธศักราช.....
เป็นปีที่.....

ฟุตโน๊ตอธิบายความ

ก. อัตราขั้นต่ำนี้ต้องกำหนดให้เป็นการเพียงพอแก่การซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ

ข. อัตรานี้ได้จำลองอัตราเงินเดือนข้าราชการประจำชั้นสัญญาบัตรในปัจจุบันนี้ที่ตกลงใหม่

ค. รางวัลเช่นนี้เป็นไปในทำนองให้กรรมกรมีส่วนในผลกำไรที่เรียกกันว่า (Profit Sharing)

ง. เงินเดือนของข้าราชการและของกรรมกรย่อมต่างกันตามคุณวุฒิและความสามารถ ใครได้เงินเดือนสูงก็ควรได้รับเบี้ยบำนาญสูง

จ. ในเรื่องนี้ย่อมมีได้ เมื่อปรากฏว่าการประกอบการเศรษฐกิจของรัฐบาลได้ผลยิ่งขึ้น การเพิ่มนั้นอาจเป็นได้ เช่นเพิ่มเงินเดือนอีก 25 เปอร์เซ็นต์ สมมติว่าเงินเดือน 80 คงเพิ่มเป็น 100 เงินเดือน 400 คงเพิ่มเป็น 500 เป็นต้น

ฉ. ในบางประเทศ เมื่อต้องการขจัดแมลงได้มีกฎหมายระดมราษฎรช่วยกันกำจัด ในประเทศเราอาจเห็นได้ หรือในบางสมัยที่เครื่องจักรกลในการเกี่ยวข้าวยังใช้ไม่ได้ เมื่อมีข้าวในนาจะเก็บเกี่ยวแล้วก็อาจระดมบุคคลจำพวกนี้ช่วยตามกำลังอันมิใช่งานหนักเกินไป

ช. ในการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามวิธี SOCIAL ASSURANCE บุคคลจำพวกนี้ได้เบี้ยบำนาญ

ซ. ทั้งนี้เพื่อเพาะผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยา

ฌ. การยกเว้นนี้เพื่อผู้มั่งมีหรือผู้รังเกียจที่จะเป็นข้าราชการ ได้มีโอกาสประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของตนเมื่อตนสามารถเช่นนี้

เค้าร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ

มาตรา 1 พ.ร.บ. นี้ให้เรียกว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยประกอบการเศรษฐกิจ พุทธศักราช.....

มาตรา 2 ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 ตั้งแต่วันที่ใช้แผนการเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไป ให้รัฐบาลมีอำนาจประกอบการเศรษฐกิจ คือประดิษฐกรรมทั้งหลาย ไม่ว่าการประดิษฐ์นั้นจะเป็นการกสิกรรมหรืออุตสาหกรรมใดๆ ตลอดจนการขนส่งและจำหน่าย (ปริวรรตกรรม) ทั้งสิ้น

เว้นไว้แต่การประกอบการเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลให้สัมปทานแก่เอกชนมีอำนาจกระทำได้ มีตัวอย่างต่อไปนี้

1. การทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และการประกอบกิจอันเป็นสาธารณูปโภค ซึ่งรัฐบาลได้ให้สัมปทานหรืออาชญาบัตรไปแล้วในเวลานี้

2. โรงงานของเอกชน [ก] ที่ได้ตั้งอยู่แล้วในเวลานี้ รัฐบาลจะผ่อนผันให้คงตั้งได้ โดยออกสัมปทานให้

3. ห้างร้านค้าขายของเอกชนต่างด้าว [ข] ซึ่งมีสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพิเศษกับประเทศไทย

4. การประกอบเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่นการพาณิชย์ อุตสาหกรรม กสิกรรม ซึ่งเอกชนได้ขออนุญาตหรือสัมปทานเป็นราย ๆ ไป เมื่อได้แสดงเป็นที่เข้าใจแก่รัฐบาลว่าการประกอบอาชีพอิสระนั้น ได้ผลเพียงพอที่ผู้ประกอบจะเลี้ยงชีวิตไปได้ตลอด และตามเงื่อนไขอื่น ๆ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนด โดยคำนึงถึงเศรษฐกิจแห่งชาติ

หมวดที่ 1
ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน

มาตรา 4 ให้รัฐบาลมีอำนาจซื้อบรรดาที่ดินทั้งหลาย นอกจากที่อยู่สำหรับครอบครองของเอกชน และนอกจากที่ดินซึ่งเอกชนได้รับอนุญาตหรือสัมปทาน ให้ประกอบการเศรษฐกิจในที่ดินนั้น

บรรดาที่ดินรกร้างว่างเปล่า ซึ่งยังไม่อยู่ในความครอบครองหรือกรรมสิทธิ์ของผู้ใดนั้น ผู้ใดจะขอครอบครองหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้นไม่ได้ นอกจากได้รับสัมปทานจากรัฐบาล

มาตรา 5 ในการกำหนดราคาที่ดินนั้น ให้เจ้าของที่ดินและรัฐบาลต่างฝ่ายตั้งอนุญาโตตุลาการฝ่ายละหนึ่งคน และรวมกันตั้งผู้ชี้ขาดหนึ่งคน การกำหนดราคาที่ดินนั้นต้องไม่เกินกว่าที่เป็นอยู่ ณ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

มาตรา 6 ในการชำระราคานั้น ให้รัฐบาลจ่ายเงินตราหรือใบกู้ให้เจ้าของที่ดินยึดถือไว้ตามราคาที่ดินซึ่งรัฐบาลซื้อใบกู้นั้น ให้กำหนดดอกเบี้ยตามอัตราดอกเบี้ยธนาคารในขณะที่ตกลงซื้อขาย แต่ไม่ให้เกินร้อยละ 15 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดในเวลานี้

ผู้ที่ถือใบกู้ยังคงมีสิทธิที่จะได้รับเงินปันผลอีกโสดหนึ่งจากผลที่สหกรณ์อันรับโอนที่ดินของตนได้ทำประโยชน์ตามส่วนที่รัฐบาลจะกำหนดไว้

หมวดที่ 2
ว่าด้วยการจัดหาเงินทุนและเครดิต

มาตรา 7 ให้รัฐบาลจัดหาเงินทุนและเครดิตเพื่อประกอบการเศรษฐกิจดังต่อไปนี้

1. โดยเก็บภาษีมรดก [จ]

2. โดยเก็บภาษีเงินได้ของเอกชน

3. โดยเก็บภาษีทางอ้อมใน ยาสูบ [ฉ] ไม้ขีดไฟ [ฉ] เกลือ [ช] ฯลฯ

4. โดยบังคับให้นักเลงการพนัน [ซ] ซึ่งปรารถนาเล่นการพนันมาขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตประจำคน และเสียค่าจดทะเบียนเป็นงวดๆ ตามชนิดของการพนันซึ่งตานปรารถนาจะเล่น และห้ามมิให้จดทะเบียนบุคคลซึ่งในขณะใช้พระราชบัญญัตินี้เล่นการพนันไม่เป็น

นอกจากการเสียค่าจดทะเบียนประจำตัวแล้ว การเล่นทุกคราวจะต้องได้รับอนุญาต และเสียค่าธรรมเนียมอีกต่างหากทุกคราว

5. ออกใบกู้เพื่อคนที่มั่งมีภายในพระราชอาณาจักรซื้อใบกู้ โดยรัฐบาลเอาโรงงานหรือทรัพย์สินอื่นเป็นประกัน [ญ]

6. ออกฉลากกินแบ่ง [ด]

7. กู้เงินจากธนาคารแห่งชาติ [ต]

8. กู้เงินจากต่างประเทศ

9. ตกลงหาเครดิตกับบริษัทที่จำหน่ายเครื่องจักรกลต่างประเทศ เพื่อส่งเงินเป็นงวดๆ

หมวดที่ 3

ว่าด้วยการธนาคารแห่งชาติ

มาตรา 8 ให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติ โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาล และเงินที่กู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารแห่งชาติ ให้ธนาคารแห่งชาติกระทำกิจการเหมือนดังธนาคารทั้งหลาย และให้มีอำนาจออกธนบัตรโดยโอนกรมเงินตราในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาอยู่ในธนาคารแห่งชาติ โอนคลังจังหวัดต่างๆ ในเวลานี้เป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ

มาตรา 9 ธนาคารแห่งชาติจำต้องให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ

หมวดที่ 4

ว่าด้วยแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ [๓]

มาตรา 10 ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่ง มีหน้าที่จัดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ คือ กำหนดการประดิษฐกรรม ซึ่งจะเป็นกสิกรรมและอุตสาหกรรมทั้งหลาย และการปริวรรตกรรม คือการขนส่งและคมนาคม การจัดสร้างที่อยู่ให้แก่ราษฎรทั้งหลาย และจัดแยกการงานออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

มาตรา 11 แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ กำหนดประมาณว่าในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลจะทำได้อย่างไร และให้แจ้งผลแห่งการกระทำนั้นต่อมหาชนทุกสัปดาห์

มาตรา 12 ในระหว่างเวลาที่ใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินั้น ถ้ามีเหตุจำเป็นต้องแก้แผนเพราะรัฐบาลจัดหาทุนและแรงงานไม่ได้ตามกำหนดก็ดี หรือรัฐบาลมีทุนและแรงงานเพิ่มขึ้นก็ดี ให้กรรมการสภาแผนเศรษฐกิจแห่งชาติประชุมกันแก้แผนนั้น ๆ แล้วแจ้งผลให้มหาชนทราบ

มาตรา 13 แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะเริ่มใช้ในเขตใดให้ประกาศเป็นราย ๆ ไป และให้ชี้แจงถึงที่ดิน เงินทุน แรงงานของข้าราชการและกรรมกรและผู้ชำนาญการพิเศษว่า พอเพียงประการใด

หมวดที่ 5

กรรมสิทธิ์ของเอกชน

มาตรา 14 ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลาย ซึ่งเอกชนนั้นหามาได้

มาตรา 15 บรรดาผู้ที่คิดประดิษฐ์วัตถุสิ่งใด ซึ่งจะเข้าลักษณะที่จะมีกรรมสิทธิ์ในการค้าได้ก็ให้ผู้นั้นเป็นกรรมสิทธิ์ในการนั้น (BREVET D'INVENTION) บุคคลนั้นจะขอสัมปทานประกอบการนั้นเอง หรือจะร่วมกับรัฐบาลในการประดิษฐ์ก็อาจทำได้ตามใจสมัคร

ประกาศมา ณ วันที่.....

ฟุตโน๊ตอธิบายความ

ก. ทั้งนี้เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนรุนแรงต่อเอกชนที่ประกอบการอาชีพของตนในทางเศรษฐกิจได้

ข. ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้กระทบกระเทือนชาวต่างประเทศ

ค. เพื่อเปิดโอกาสให้เอกชนที่รังเกียจในการเป็นข้าราชการที่จะทำการของตนเอง

ง. การบังคับซื้อที่ดินในเวลานี้ก็มีอยู่แล้ว เช่น การทำถนน ทางรถไฟ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้ถือว่า ทางรถไฟ ถนน ฯลฯ นั้น เป็นสาธารณูปโภค เพราะถ้ารัฐบาลไม่จัดจะเป็นอันตรายต่อราษฎร

จ. ภาษีมรดกนี้มิใช่จะอิจฉาคนมั่งมี เป็นเพราะตามหลักนั้นคนมั่งมีได้สะสมเงินทองไว้เงินทองนั้นได้มาก็โดยอาศัยราษฎรร่วมกัน และผู้มั่งมีได้ไว้โดยทางตรงหรือทางอ้อม การกำหนดภาษีมรดกนั้น ถ้าผู้มั่งมีมากจนเหลือเพื่อควรเก็บให้มาก (SUPER TAX) คนชั้นกลางจึงผ่อนผันเก็บแต่น้อย ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบผู้มั่งมีมากเกินไป

ฉ. ภาษียาสูบและไม้ขีดไฟนั้น ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีรายได้ใช้หนี้เยอรมันเมื่อ ค.ศ. 1890 ได้รวดเร็ว และเงินฝรั่งเศสมีฐานะดีขึ้นก็เพราะภาษีจำพวกนี้ ในเมืองเราถ้าสมมติมีคนสูบบุหรี่เป็น 1 ล้านคน เราเก็บภาษีทางอ้อมในการจำหน่ายวันละ 1 สตางค์ ซึ่งไม่รู้สึกมากนักก็คงได้เงินเพิ่มขึ้นอีกกว่า 3 ล้านบาทแต่การผูกขาด (MONOPOLY) ภาษียาสูบเกี่ยวกับสัญญาทางพระราชไมตรี ฉะนั้นเราอาจดำเนินนโยบายในการเก็บภาษีร้านจำหน่ายยาสูบ โดยระวังมิให้เสียเปรียบยาสูบต่างประเทศที่นำเข้ามา

ช. เกลือนี้ก็หาทางเก็บภาษีทางอ้อมได้ โดยรัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำนาเกลือตามอัตราที่กำหนดไว้แล้วในการจำหน่ายรัฐบาลจะจำหน่ายเองหรือให้ผูกขาด สมมติว่าในการนี้รัฐบาลได้ภาษีราษฎรคนหนึ่งวันละ 1/10 สตางค์ 1 ปี ได้เงินกว่า 3 ล้านบาท

ซ. ผู้ที่เป็นนักเลงการพนันในเวลานี้จะพยายามหาวิธีมิให้เล่นด้วยการห้ามขาดนั้นเหลือวิสัย คือ คงลักลอบเล่น ฉะนั้นควรหาวิธีป้องกันคนชั้นหลังที่เล่นไม่เป็นอย่าให้เล่น ส่วนผู้ที่เล่นเป็นอยู่แล้วก็คงเล่นได้ แต่ต้องมาขึ้นทะเบียนคล้าย ๆ กับคนติด

ผืน ค่าธรรมเนียมอาจเก็บเป็นงวด ๆ เช่นงวดละ 1 บาท ปีหนึ่งมี 5 งวด สมมติว่าคนเล่นการพนันเป็นมี 1 ล้านคน ปีหนึ่งคงเก็บค่าอนุญาตประจำตัวได้ 5 ล้านบาท และเก็บทุก ๆ คราวที่เล่น เช่นในตำบลหนึ่ง ๆ ย่อมมีการเล่นไพ่ไม่ต่ำกว่า 2 วงต่อ 1 วัน ตำบลในพระราชอาณาจักรมี 5,000 ตำบล ต้องมีการอนุญาตเล่นไพ่ 10,000 วง ถ้าค่าอนุญาตวงละ 5 บาท คงได้เงินวันละ 50,000 บาท ปีหนึ่งคงได้เงินราว 18 ล้านบาท การเล่นการพนันควรกำหนดเวลาใหม่ไม่ให้เสียเวลาทำงานที่กำหนดเดิม แต่เที่ยงจนถึง 22 นาฬิกา ส่วนเวลาอื่น ๆ ผู้เล่นการพนันต้องทำงาน ไม่เสียงานไม่ให้เสียในทางเศรษฐกิจ

และการพนันนี้ต้องจำกัดให้น้อยลงทุกที และต้องป้องกันคนชั้นหลังไม่ให้เล่นเป็น ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะนิยมการพนัน

ญ. ในเรื่องนี้เราต้องการประสานกับคนมั่งมี ไม่ใช่ประหัตประหารคนมั่งมี

ด. สลากกินแบ่งหรือลอตเตอรี่ แม้เป็นการพนันมีการเสี่ยงโชค แต่ผู้เสี่ยงได้เสี่ยงแต่น้อย เช่น ปีหนึ่งมีลอตเตอรี่ออก 30 ครั้ง ๆ หนึ่งล้านบาท และราษฎรคนหนึ่งเสี่ยงโชคครั้งหนึ่งราว 20—50 สตางค์

การจัดให้มีสลากกินแบ่งนี้ คนไทยบางคนหน้าบางเกรงจะถูกติฉินนินทาว่าจัดให้เล่นการพนัน แต่ขอให้ดูตัวอย่างในฝรั่งเศสว่า ใบกู้ (NATIONAL CREDIT) ซึ่งต้องการเงินไปสร้างบ้านเมืองที่หักพังในสงคราม ก็เป็นใบกู้ชนิดที่ออกลอตเตอรี่ให้แก่ผู้ถือด้วย ในอังกฤษเองมีสนามม้าคนอังกฤษนิยมแข่งม้ามีไม่น้อย แต่เราไม่ประสงค์ให้เลยไปถึงนั่น เราประสงค์มีแต่ลอตเตอรี่ซึ่งราษฎรเสียสละคนละน้อย ๆ แต่มีโอกาสได้เงินมาก

ต. ธนาคารแห่งชาติจะช่วยรัฐบาลได้มาก เพราะภาษีอากรที่ค้างอยู่ในคลังจังหวัดก็จะนำมาหมุนได้ นอกจากนั้นเงินเดือนที่ข้าราชการฝากไว้ในธนาคารก็นำมาหมุนได้เช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้นมีวิธีการหลายอย่างที่รัฐบาลจะกู้เงินธนาคารแห่งชาติได้

ถ. นอกจากแผนในการปกครองก็ต้องอนุโลมตามแบบเศรษฐกิจแห่งชาติด้วย

6. การประชุมกรรมานุการพิจารณา

เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

ณ วังปารุสกวัน

วันที่ 12 มีนาคม พุทธศักราช 2475

ผู้ที่เข้าประชุม

คือ

1. หลวงคหกรรมบดี
2. หลวงเดชสหกรณ์
3. หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์
4. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช
5. นายทวี บุณยเกตุ
6. นายแนบ พหลโยธิน
7. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
8. นายปรีดี พนมยงค์
9. พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
10. พล.ร.ท. พระยาราชวังสัน
11. นายวิลาศ โอสถานนท์
12. พระยาศรีวิสารวาจา
13. ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ
14. หลวงอรรถสารประสิทธิ์

เปิดประชุมเวลา 8.20 นาฬิกา

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม แถลงว่า—ก่อนจะมาชี้แจงในที่นี้ ได้ประชุมผู้เริ่มก่อการครั้งหนึ่งแล้ว และทำเรื่องขึ้นเสนอรัฐมนตรี ๆ จึงตั้งกรรมานุการชุดนี้ให้พิจารณา การโต้เถียงนั้นอาจใช้ถ้อยคำรุนแรงไปบ้าง เมื่อเป็นคำแสลงโดยบังเอิญก็ต้องขออภัย หัวข้อสำคัญในการประชุมวันนี้ เนื่องจากหลักหกประการที่ได้รับประกาศไว้ในข้อ 3 มีใจความอยู่ 3 ประการ ในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ คือจะจัดมิให้ราษฎรอดอยาก จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ในการจัดการไม่ให้ราษฎรอดอยากนั้น ต้องจัดให้มีความเป็นอยู่พอควร หางานให้ราษฎรทำเหมือนกับพวกเราที่อยากทำงาน ข้อความละเอียดมีอยู่ในหนังสือนี้แล้ว แต่เราไม่ทำโครมครามทีเดียว จะทำตามกำลังของเรา ข้อความที่เป็นตัวเลขบางตอนจะถือเคร่งครัดไม่ได้ เป็นการอุปมาพอเป็นเค้าเท่านั้น โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตัลลิสม์และโซเชียลลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมากกว่า ยังรับรองพวกมั่งมีให้มีอยู่ ความนี้กล่าวแล้วว่าตัวเลขนั้นเป็นการอุปมาเท่านั้น หน้าที่ของเราในที่นี้ก็คือ จะรับโปลิซีนี้หรือไม่ เมื่อรับแล้วจึงเรียกผู้ชำนาญมาทำการพิจารณาให้ละเอียดในภายหลัง

นายทวี บุณยเกตุ เสนอว่า ในการที่จะพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงและสนับสนุนข้อความของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเพื่อเป็นแนวทางที่จะพิจารณาต่อไป ถ้าเราอ่านดูแต่เพียงผิวเผิน ๆ โดยไม่ได้ไตร่ตรองหรือคิดให้ซึ้ง หรือมีใจลำเอียงไปในลัทธิใดลัทธิหนึ่งแล้ว ก็จะเห็นว่าโครงการฉบับนี้ส่อไปในทางคอมมิวนิสม์หรือโซเชียลลิสม์ แต่ถ้าเราพิจารณาถึงวิธีการให้ละเอียดไปสักหน่อย แล้วจะเห็นได้ว่าในวิธีการของโครงการอันนี้ เราไม่ได้ริบทรัพย์ใคร เราไม่ได้เอาเงินของราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับหรือเกณฑ์คนทั้งหมดให้ทำงานให้แก่สหกรณ์ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาส เพราะฉะนั้น จะเรียกหรือเหมาเอาว่าโครงการอันนี้จะมีวิธีการเป็นคอมมิวนิสม์หรือโซเชียลลิสม์อย่างไรได้ ความประสงค์ของรัฐบาลก็คือต้องการให้ราษฎรทุกคนและทุกชั้นได้รับประกันจากรัฐบาลโดยร่วมกันทำและโดยการควบคุมของสหกรณ์ เราไม่ต้องการให้คนทุกคนเป็นทาสของสหกรณ์ โดยเลิกการทำมาหากินส่วนตัว แต่เราต้องการให้ผู้ที่มีกำลังทรัพย์ที่ได้ทำมาหากินอยู่ก่อนแล้วคงดำเนินการต่อไป

หรือผู้ที่สามารถจะทำมาหากินส่วนตัวได้ก็ให้ทำไป เราจะช่วยแต่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือคนจนกับพวกที่ไม่มีงานทำ ที่ไม่มีที่อยู่อาศัย และที่ได้รับทุกข์ลำบากเท่านั้น หาได้พาดพิงไปบังคับคนที่มั่งมีดังในบางประเทศทำกันอยู่ไม่ เพราะถ้าคนจนเหล่านี้ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้ช่วย ความหายนะจะต้องมาสู่อย่างแน่นอน ธรรมดาของคนจะต้องเสียไปโดยไม่ต้องสงสัย และความไม่สงบสุขจะต้องเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นแน่ ไม่ควรวิตกที่สหกรณ์จะไม่มีคนทำงาน เพราะในเวลานี้คนว่างงานมีอยู่มาก เมื่อเรารับรองว่าจะให้ความสุขแก่เขาเช่นนี้แล้ว ใครเล่าที่ไม่อยากจะมีความสุข ใครเล่าที่ไม่อยากมีเงิน และใครเล่าที่อยากอดตาย พูดกันอย่างง่าย ๆ การที่จะตั้งเป็นสหกรณ์ก็ไม่ผิดอะไรกับบริษัทหรือห้างร้านที่ทำการค้าขายใหญ่ ๆ ถ้าจะมีผู้เถียงว่ารัฐบาลไม่ควรทำการค้าเองแล้ว ก็ไฉนเล่ารัฐบาลจึงสร้างทางรถไฟ รัฐบาลจึงสร้างโรงไฟฟ้า รัฐบาลจึงทำประปา รัฐบาลจึงต้มเหล้าต่าง ๆ เหล่านี้เสียเองเป็นต้น โดยไม่ยอมให้ราษฎรทำ การที่จะตั้งสหกรณ์นี้ นอกจากจะช่วยเหลือพวกชาวนาที่ยากจนแล้ว สหกรณ์ยังช่วยเปิดเมืองและบำรุงความเจริญของประเทศอีกด้วยในผลกำไรที่ได้จากสหกรณ์นี้เอง วิธีการโดยย่อของโครงการอันนี้ก็คือ รัฐบาลจะซื้อที่นาจากเจ้าของที่ดินโดยออกใบบอนด์และให้ดอกเบี้ยตามสมควร การที่ต้องการเนื้อที่เป็นจำนวนมากและเป็นผืนเดียวกันก็เพื่อความสะดวกในการปกครองและในการประกอบการกสิกรรม เช่น การไถ การคราด การทดน้ำ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อสหกรณ์ได้เนื้อที่นาตามจำนวนที่ต้องการแล้ว สหกรณ์ก็ประกาศรับกรรมกรหรือที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเรียกว่าข้าราชการเฉพาะผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลกับผู้ที่ไม่มีอาชีพอย่างอื่น คือพวกที่เบียดเบียนเขากิน แต่จะไม่บังคับผู้ที่มั่งมีและผู้ที่ไม่ประสงค์จะทำงานให้แก่สหกรณ์ในเมื่อเขาหางานหรืออาชีพอื่นทำได้ คือเขาจะไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็ได้สุดแต่ความพอใจของตน การบังคับตนที่ไม่มีข้าวกินให้มีข้าวกิน บังคับให้คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยมีบ้านอยู่อย่างสบาย บังคับให้คนที่เกิดทุกข์ได้ยากได้มีความสุขเหล่านี้ข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นของเสียหายอะไร เรื่องเช่นนี้พระยารัษฎา (คอซิมบี้) ก็ได้เคยใช้บังคับคนในความบังคับบัญชาของท่านทางมณฑลปักษ์ใต้มาแล้ว ปรากฏว่าได้ผลดี จนบัดนี้ก็มีผู้นึกถึงบุญคุณ อนึ่งการประกาศรับสมาชิกสหกรณ์นี้ก็เท่ากับ

สหกรณ์จ้างให้มาทำงานให้กับสหกรณ์ โดยให้เงินเป็นรายเดือนหรือรายปี ซ้ำยังจะได้ส่วนแบ่งในกำไรของสหกรณ์อีกด้วย เช่นเดียวกับงานของห้างหรือของบริษัทต่าง ๆ ส่วนเงินจ้างที่สหกรณ์จะวางอัตราลงไปนั้น คงทำได้ดังนี้ ให้สอบสวนดูถึงกำลังแรงงานของชาวนาคนหนึ่งที่มีร่างกายอ่อนแอที่สุด ขี้เกียจที่สุด และโง่ที่สุด ว่างานชิ้นหนึ่ง ๆ ที่สหกรณ์จะให้ทำนั้นจะต้องสิ้นเวลาแรงงานเท่าใด และจะคุ้มกับราคาเงินเท่าใด ดูพอที่เงินที่ได้มานั้นจะมาใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเพื่อยังชีวิตของตน เช่นค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เมื่อทราบอันตรายและวางไว้ลงไปเป็นที่แน่นอนแล้วเราก็ไม่ต้องเสียเวลาที่จะต้องคอยควบคุม ส่วนคนงานใดที่ทำงานเสร็จก่อนคนงานนั้นก็ได้เปรียบในการที่จะได้พักผ่อนหรือใช้เวลาที่เหลือไปทำงานให้แก่สหกรณ์ เพื่อหารายได้ให้งอกเงยขึ้นอีก ด้วยวิธีเช่นนี้ก็จะเป็นการย้อมน้ำใจให้คนที่ทำงานดีได้ทำงานเต็มความสามารถอยู่ในตัว เมื่อผลประโยชน์ที่ได้จากการกระทำเท่าใดผลประโยชน์นั้นเป็นของสหกรณ์ทั้งสิ้น สหกรณ์เป็นผู้ขนและเป็นผู้ขาย เมื่อได้เงินมาเท่าใดเหลือจากเงินเดือนแล้วก็หักกำไรไว้แบ่งออกเป็นส่วน ๆ ถือไว้เป็นทุนสำรองบ้าง เป็นทุนที่จะเปิดสมาคมและความเจริญของสหกรณ์บ้าง ส่วนเงินที่จะจ่ายเป็นเงินเดือนหรือเงินปีของสมาชิกสหกรณ์นั้นถ้าจะคิดดูให้ดีแล้วก็จะไม่เป็นตัวเงินจริงเท่าใดนัก เพราะเป็นเงินที่หักกลบลบหนี้และหมุนเวียนอยู่เสมอ คือ โดยที่สหกรณ์วางข้อบังคับว่าสมาชิกของสหกรณ์ทุกคนจะต้องซื้อของจากสหกรณ์ โดยที่สหกรณ์ขายให้โดยราคาย่อมเยาว์ที่สุด เมื่อการปรากฏดังนี้แล้วก็ไม่น่าจะมีข้อวิตกอันใดในความสำเร็จของโครงการอันนี้ ซึ่งจะนำมาซึ่งความสุขและความปลอดภัยของราษฎรชาวนาไทยที่ยากจนทั้งหลาย

พล. ร.ท. พระยาราชวังสัน ตามหนังสือโครงการที่ข้าพเจ้าได้อ่านนั้นเป็นหนังสือ IDEAL ข้าพเจ้าก็นิยมหลักนี้ แต่การทำนั้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องวิเคราะห์ DETAILS เป็นเรื่อง ๆ ไป หลักการเก่าซึ่งรัฐบาลเก่าทำหรือที่ชุดนี้ทำก็ดี แม้เขาจะไม่ได้ระบุชื่อ แต่ความจริงเป็นแบบโซซิอาลิสม์ ที่จริงหลักการก็ควรเป็นเช่นนั้น เพราะแคปิตัลลิสม์เป็นชาวต่างประเทศส่วนมาก ในปริ้นสิเปิลข้าพเจ้าไม่คัดค้าน แต่ยังขาดรายละเอียด คือวิธีปฏิบัติ

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ตามหลักของข้าพเจ้าเป็นลัทธิหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศไทย แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซซิอาลิสม์ ไม่ใช่คอมมิวนิสม์ คือถือว่ามนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ต่อกัน (SALIDARISM) เช่นคนจนนั้น เพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยมือครั้นมีเครื่องจักรแข่งขันคนที่ทอด้วยมือต้องล้มเลิกหรือคนที่รวยเวลานี้ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่นผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพ ฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพงสร้างตึกสูง ๆ ดังนี้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของคนนั้น ฉะนั้นจึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจริยาต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมในการประกอบการเศรษฐกิจ

ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ คนที่มีที่ดินรวย ๆ มีไม่กี่คน

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม คนของเราเวลานี้เปรียบเหมือนเด็ก รัฐบาลต้องนำโดยบังคับในทางตรงหรือในทางอ้อมให้ขมักเขม้นประกอบการเศรษฐกิจ ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความผิดเคืองของราษฎร แบบที่เราต้องเดินนั้น ต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการวิธีโซเซียลลิสม์ เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้ รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลว่าการเปลี่ยนแปลงปกครองคราวนี้ไม่ใช่ COUP D'ETAT เป็น REVOLUTION ในทางเศรษฐกิจไม่มีในทางปกครองซึ่งเปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายคนเท่านั้น

พล.ร.ท. พระยาราชวังสัน โครงการของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมไม่เป็นลัทธิอันหนึ่งอันใดแน่ อยากทราบว่า ถือหลักอะไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ถือหลักอะไรโดยเฉพาะ อะไรดีก็เลือกเอามา

พระยาราชวังสัน การพูดถึงโซเซียลลิสม์ทั้งหมดนั้นอาจยาวเกินไป แต่ขอแบ่งพูดย่อ ๆ ว่าเป็นสเตตโซเซียลลิสม์อยู่หนึ่ง กับคอมมิวนิสต์อีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าอยากรับรองว่าลัทธิของชาร์สจิ๊ดคือเดินแบบโคออเปราตีฟต่าง ๆ

พระยาทรง ฯ อยากได้ฟังความเห็นต่าง ๆ ของหลาย ๆ ท่าน และของพระยามโนปกรณ์ ฯ มีอะไรบ้างอยากขอฟัง

พระยามโน ฯ เอาไว้ภายหลัง

หลวงประดิษฐ์ ฯ ยังมีรายละเอียดเรื่องนัชชันนัลแบงก์และอื่น ๆ อีกมาก แต่ต้องรับโปลิซีเสียก่อน โปลิซีของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเซียลลิสม์ผสมลิเบรัล

ม.จ. สกล ฯ ตามโครงการของผู้เสนออาศัยหลัก SURPLUS VALUE คนทำที่ดินไม่ได้ค่าของที่ดินเต็มที่ แต่เห็นว่าชาวนาได้ค่าที่ดินเต็มที่แล้ว และเรื่องคนไทยยากจนนั้น หมอซิมเมอแมน ได้สำรวจกล่าวว่า ความเป็นอยู่ของเมืองไทยนั้นดีกว่าชาวอินเดียและจีนตั้งสองเท่า และทางภาคอุดรนั้นตกแก่คนพื้นเมืองเป็นส่วนมาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ ในเรื่องที่ดินนี้ การอธิบายข้าพเจ้าไม่ได้อาศัยหลัก SURPLUS VALUE ของคาร์ลมาร์กซ์เลย แต่อาศัยที่ว่าแรงงานของคนไทยเสียไปปีหนึ่งมาก ๆ จะทำอย่างไรจึงจะใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ ส่วนที่ว่าชาวอินเดียและจีนนั้นความเป็นอยู่ต่ำ เราดีกว่าเขานั้น ถ้าพูดเช่นนั้นเท่ากับเรายอม เรารับว่าอยู่อย่างพริมิตีฟ (PRIMITIVE) ดีกว่าความจริงดีเหมือนกัน ถ้าเราจะถอยหลังเข้าคลอง ใช้คนที่มีความต้องการเพียงผ้าที่ปิดร่างกายนิดหน่อยเหมือนคนป่า เท่าที่ราษฎรมีในเวลานี้ดีกว่าคนป่าแล้ว และถ้ากลับเป็นคนป่าเราไม่ต้องทำอะไรมาก ปัญหามีอยู่ว่าเรากลับเป็นคนป่านั้นต้องการกันหรือไม่ เวลานี้มนุษย์สัมพันธ์กันมาก เราต้องเทียบฐานะของเรากับประเทศที่เจริญแล้ว จึงจะเห็นว่าเราแร้นแค้นเพียงใด เราต้องพยายามทำให้ถึงเขา

ม.จ. สกล ฯ ก็เป็นห่วงเวลาที่เหลือของคนงานต่าง ๆ เหมือนกัน แต่แม้จะเป็นเวลาว่าง 6 เดือนก็เป็น LEISURE ของเขาก็เป็นการดีใช่ไหมที่จะปล่อยให้มีเวลาพักมาก ๆ

หลวงประดิษฐ์ ฯ ถ้าเราจะพูดถึงความสุขส่วนตัวของราษฎร ถ้าไม่ให้ทำงานเสียเลยยิ่งชอบใจ คือปล่อยให้เป็นป่าเถื่อนได้ไม่ต้องทำอะไร เช่น คนป่า แต่เห็นว่าพิจารณาถึงประโยชน์ของประเทศแล้ว การว่างงานเกินไปใช้ไม่ได้ คือเราจะถูกรุกรานทางเศรษฐกิจมากขึ้นทุกที

ม.จ. สกล ฯ ยอมรับหรือไม่ว่าการมีเวลาว่างงานเป็นของดี

หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ยอมรับ เพราะเช่นนั้นเราก็ไม่มีโอกาสเทียมหน้าต่างประเทศเขา

ม.จ. สกล ฯ อยากให้เดินแบบ COMPROMISE คือร่วมกับพวก CAPITALIST

หลวงประดิษฐ์ ฯ หลักโครงการของข้าพเจ้านี้ไม่ขัดกับ CAPITALIST เดินคู่กันไปแท้ ๆ เราต้องการให้มีทุน เราต้องการอาศัยทุนของพวกมั่งมีในนี้และต่างประเทศ

ม.จ. สกล ฯ ตามรูปที่อ่านนั้นไม่เป็นแนวทางพอ ต้องแสดงไปเป็นลำดับ

หลวงประดิษฐ์ ฯ โครงการเสนอเพื่อให้รับรองโปลิซีเท่านั้น เมื่อรับรองโปลิซีแล้ว การที่จะดำเนินต่อไปนั้นต้องเรียกผู้ชำนาญมาภายหลัง

ม.จ. สกล ฯ ตามความเห็นของนายซิมเมอแมน ข้าพเจ้ายังพอใจอยู่ เราค่อยทำค่อยไปก็ได้

หลวงประดิษฐ์ ฯ ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพ ฯ จึงรู้หัวอกคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองยังยากจนอีกมาก นายซิมเมอแมนไม่เคยอยู่อย่างยากจนในเมืองไทย ผู้ที่ไม่เคยประสบแล้วจะรู้สึกอย่างไรได้ สำรวจที่ไหนเจ้าหน้าที่ก็เตรียมผัดหน้าไว้รับ แม้ข้าราชการในกรุงเทพ ฯ ออกไปก็ไม่ทันเห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบายไม่เคยทุกข์ร้อนเหมือนชาวนาที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้

ม.จ. สกล ฯ พริมิตีฟนั้นแล้วแต่ความเคยชิน หากว่าเคยอยู่อย่างไรก็ชินอยู่อย่างนั้น ไม่รู้สึกลำบาก จึงอยากให้เคารพในกรรมสิทธิ์ของบุคคลให้มาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ โครงการนี้เราต้องเคารพกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหมือนกัน เช่นที่ที่เป็นบ้านอยู่ เราไม่เข้าเกี่ยวข้อง เว้นแต่ที่จำเป็น การที่ต้องรวมนี้ก็เพราะที่ดินของเจ้าของต่าง ๆ มีเป็นหย่อม ๆ ไม่สะดวกแก่การควบคุม และทางวิทยาศาสตร์จึงต้องรวมให้เป็นผืนเดียวกัน

ม.จ. สกล ฯ เราเข้าใจเอาเองว่าที่ดินนั้นมีเป็นหย่อม ๆ ยกตัวอย่างเมืองสุพรรณ ไม่แน่ว่าของใครมีเท่าใด เพราะยังไม่ได้สำรวจ ปัญหาสำคัญในเรื่องนี้จึงมีวิธีการที่จะรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ์ฯ ปัญหาเรื่องรายละเอียดเอาไว้ทีหลัง แต่พฤติการณ์มีอยู่แน่ชัดว่า ที่ดินในเมืองไทยมีอยู่เป็นหย่อมๆ การรวมกันได้ผลดีในทางวิทยาศาสตร์ เราจะทำอย่างไรจึงจะให้รวมกันได้ หลวงเดชสหกรณ์เองแต่ก่อนเปลี่ยนการปกครองถูกถามความเห็นก็เสนอให้ริบทรัพย์ แต่ข้าพเจ้าว่าให้เดินทางสายกลาง คือ ซื้อเอาโดยออกใบบอนด์ให้ และในที่นี้ใครมีปริ้นสิเบิลอย่างไรก็ให้แสดงรายละเอียดนั้นขอให้พูดภายหลัง

ม.จ. สกลฯ การรวมที่ดินและรวมแรงเพื่อการกสิกรรมนั้นเห็นด้วย

พระยาศรีวิสารวาจา จะสมมติว่าหลักนี้เป็นหลักใหญ่ และรายละเอียดเป็นหลักย่อยนั้นไม่เห็นด้วย เราจะต้องดูว่าจะทำอะไรบ้าง กิจการที่ทำทุกอย่างเป็นหลักใหญ่ทั้งนั้น

ม.จ. สกลฯ หลักนี้ไม่มีใครคัดค้าน และตามที่ถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดินนั้นใช้ได้ดีในเมืองไทยในการรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ์ฯ หลักนี้วิเศษจริง แสดงว่าที่ดินเป็นของรัฐ

ม.จ. สกลฯ นโยบายเรื่องที่ดินนั้นควรแยกออกจากนโยบายอื่นๆ

พระยามโนฯ นโยบายแรกนั้นคือที่ดินกสิกรรมใช่ไหม

หลวงประดิษฐ์ฯ นั่นเป็นแต่ส่วนหนึ่ง

พระยามโนฯ ถ้าเช่นนั้นนโยบายมีอะไร

หลวงประดิษฐ์ฯ มีทั้งรัฐบาลจัดทำเองและเอกชนจัดทำ ไม่ใช่รัฐบาลจัดทำเองทั้งหมด เช่น การสัมปทานต่างๆ มีเหมืองแร่เป็นต้น ยังคงให้เอกชนจัดทำ และเรื่องวิตกกว่าเจ้าของที่ดินจะไม่พอใจนั้น ไม่น่าวิตกอย่างใด การออกกฎหมายบังคับซื้อนั้น เพื่อป้องกันคนเกเรและหน่วงไม่ขายหรือเกี่ยงเอาราคาแพงๆ เท่านั้น

ม.จ. สกลฯ บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นด้วยให้รวมที่ดินที่นอกเมืองเป็นที่กสิกรรม และยังเห็นต่อไปว่าควรรวมที่ในเมืองเป็นหัตถกรรมและที่อยู่ด้วย ควรจัดวางโปรแกรมไว้ว่าที่ใดเป็นหัตถกรรมและที่ใดเป็นที่กสิกรรม การมีที่ดินเป็นหย่อมๆ ข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นภัย ควรรวมเอามาทั้งหมด แปลนจึงจะครบรูปเรียบร้อย

หลวงเดชสหกรณ์ ปัญหาใหญ่เรื่องรวมที่ดินนั้นสำคัญอยู่ที่ว่าจะรวมด้วยวิธีไหน ในหลักการนั้นเห็นด้วย หลักการเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ทุกข้อทุกระยะต้องดูว่าเราจะทำได้แค่ไหน โครงการมีถึงการที่รัฐบาลทำการค้าขายเองด้วย จะกระทบถึงชาวต่างประเทศมากไหม เช่น การค้าขายตกอยู่ในมือของคนต่างประเทศส่วนมาก

หลวงประดิษฐ์ฯ การที่เราไม่ทำนั้น คนต่างประเทศชอบมาก ข้าพเจ้ารับรอง แต่ถ้าเราจะทำแล้วเขาจะว่าอย่างไร

ม.จ. สกลฯ เราต้องร่วมทำกับคนต่างประเทศไปก่อน แล้วโน้มเข้ามาหาจุดหมายของเราว่าจะเป็นโดยรัฐบาลทำเองหรือมีหุ้นส่วนอยู่ด้วยก็ตาม เช่น อย่างบริษัทไฟฟ้าเจรจากันง่าย

พระยาศรีวิสารวาจา แต่เมื่อรัฐบาลทำเองจะทำอย่างไร

หลวงเดชฯ ความมุ่งหมายต้องค่อยทำค่อยไป

หลวงประดิษฐ์ฯ เราจะก็เดินรูปนั้น เราจะพยายามเจรจากับต่างประเทศ จนกระทั่งไม่มีทางจึงจะหาวิธีใหม่

พระยามโนฯ (ถามหลวงคหกรรมบดี) เห็นอย่างไร

หลวงคหกรรม ในทางเศรษฐกิจต้องทำอย่างหลวงประดิษฐ์ มิฉะนั้นผลประโยชน์ก็คงตกอยู่แก่คนกลางทั้งหมด จะแก้ด้วยวิธีอื่นไม่ได้

พระยาราชวังสัน วิธีตัดคนกลางนั้นมีหลายวิธี เช่น แบบร้านสหกรณ์ต่างๆ

หลวงประดิษฐ์ ร้านสหกรณ์นั้นทำได้ แต่ในเมืองอื่นเราตั้งขึ้นไม่สำเร็จ ชาวนาจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อ เวลานี้ก็เป็นหนี้เจ๊กอยู่ท่วมตัว

พระยาราชวังสัน จะเอาอย่างไร วิธีร้านสหกรณ์นั้นข้าพเจ้าเห็นว่าทำได้ แต่ขอสงวนไว้ก่อน

หลวงคหกรรมฯ ต้องทำอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ คือสหกรณ์อย่างครบรูป

พระยามโนฯ (ถามนายแนบ) เห็นอย่างไร

นายแนบ พหลโยธิน เห็นด้วยกับโครงการของหลวงประดิษฐ์ฯ แต่ขอแก้เรื่องเงินเดือน

หลวงประดิษฐ์ ฯ เรื่องเงินเดือนเป็นแต่เพียงอุปมา ใช้ได้จริงเมื่อโครงการสำเร็จ และต้องการแก้ไขให้ถูกต้อง

พระยามโน ฯ (ถามหลวงเดชาติ ฯ) จะว่าอย่างไร

หลวงเดชาติ ฯ เศรษฐกิจโดยทั่วไปแล้วข้าพเจ้าไม่มีความรู้ แต่เศรษฐกิจทางขนส่งแล้ว เช่น รถไฟเป็นต้น พอพูดได้ เมื่อรัฐบาลได้ลงทุนมาตั้ง 260 ล้านบาทแล้ว ถ้าปล่อยให้มีคนแข่งขัน รัฐบาลไม่ควบคุมเสียเองก็จะเก็บทุนไม่ขึ้น ดังตัวอย่างในประเทศอังกฤษเวลานี้จะตายอยู่แล้ว ถึงแก่บริษัทรถไฟต้องเดินรถยนต์เอง เพื่อแข่งขันกับบริษัทรถยนต์อื่นที่แข่งขันกับรถไฟในเรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกัน เราจึงต้องจัดการเสียเอง ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับความเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ

พระยาศรีวิสาร ฯ รถไฟที่หลวงเดชาติ ฯ ว่านั้นเป็นของรัฐอยู่แล้ว จะควบคุมเองก็เป็นของรัฐอยู่แล้ว จะควบคุมเองก็เป็นของง่ายไม่เหมือนเรื่องนี้

พระยามโน ฯ (ถามหลวงเดชาติ ฯ) จะว่าอย่างไร

หลวงเดชาติ ฯ นั่นแหละเกี่ยวกับรายละเอียดของการกระทำ

พระยาศรีวิสาร ฯ (รับรองและถามหลวงประดิษฐ์ ฯ) ความคิดมีอย่างไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ หลักการก็คือรวมแรง รวมทุน รวมที่ดินกันมาทำ

พระยาศรีวิสาร ฯ ถ้าเรารับรองหลักการแล้วต้องเดินไปอย่างนั้นทั้งหมดข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เราต้องเดินเป็นขั้น ๆ ข้าพเจ้าเห็นว่าความคิดนี้เป็นความคิดโซเชียลลิสม์

พระยามโน ฯ รวมใจความในโครงการดังนี้ใช่ไหม รวมที่ดินโดยบังคับซื้อ หรือสมัครหรือบังคับทางอ้อม รัฐบาลเป็นผู้หาทุนโดยขึ้นภาษีทางอ้อม แล้วมีอะไรอีก

นายวิลาศ ฯ วิธีหาเงินนั้นมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือแล้ว

นายทวี ฯ (ได้นำเอาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ ฯ มาอ่านให้ที่ประชุมฟังถึงวิธีหาทุนในโครงการนี้ 5—6 ตัวอย่าง)

พระยามโน ฯ การที่ยกเว้นให้เอกชนโดยที่รัฐบาลไม่จัดเองนั้นมีอะไรบ้าง

หลวงประดิษฐ์ ฯ ในโครงการเสนอข้อยกเว้นต่าง ๆ มีในหนังสือที่แจกแล้ว

พระยามโน ฯ แปลนเรื่องให้เงินเดือนเอาไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ นั่นเป็นขั้นสุดท้ายเมื่อโครงการเปิดเต็มที่แล้ว อันที่จริงเรื่องเงินเป็นคะแนนเท่านั้น และเราจะต้องให้ราษฎรมีประกันในการดำรงชีวิตด้วย

พระยามโน ฯ เจ้าคุณทรงเห็นอย่างไร

พระยาทรง ฯ โครงการนี้เป็นโครงการมหึมาซึ่งจะทำสำเร็จได้ตั้ง 50 หรือ 100 ปี ถ้าเราตกลงจะไม่ประกาศจะได้ไหม เมื่อเราทำอะไรก็ทำไป พูดง่าย ๆ เรื่องรวมที่ดินอย่างเดียว รัฐบาลจะต้องใช้เงินมากมายอีก 20—30 ปีก็ซื้อไม่หมด และการรวมแรงเราก็ยังไม่มีเงินจ่าย แต่ที่เราหวังอยู่ว่าเมื่อเราซื้อที่ดินหมดแล้ว เราก็บังคับราษฎรได้เหมือนอย่างเจ๊ก จะทำอะไรก็ได้ตามที่ชอบใจเรา และมีความเห็นสอดคล้องกับพระยาประเสริฐสงครามว่าที่ดินว่างเปล่านั้นมีมากมายคนว่างงานก็มากมาย เราจองที่ดินที่ว่าง และเอาคนว่างงานไปบรรจุก็ช่วยคนไม่มีงานทำให้มีงานทำได้มาก เพียงเท่านี้ก็ทำไม่สำเร็จ เราอย่าประกาศดีกว่า

หลวงประดิษฐ์ ฯ การที่เราเปลี่ยนแปลงคราวนี้ยังไม่ได้แสดงพอว่าเราจะบำรุงเศรษฐกิจไปในทางใด มีหลายคนอยากทราบ เช่น พวกคณะชาติ การที่กระทำอะไรปิด ๆ บัง ๆ นั้นทำให้คนระแวงและอาจจะเกิดผลร้ายได้ ดังเช่น พระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริจะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎรส่งให้พระยาศรีวิสารวาจา แต่ไม่ประกาศให้ประชาชนทราบ จึงเกิดมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น อย่างเดียวกัน ถ้าเราได้ประกาศโครงการให้ทราบแล้วเรื่องระแวงคงไม่มี เราประกาศให้ทราบทั้งโครงการใหญ่และทั้งการที่จัดเป็นลำดับ และมอบให้เขาทราบเป็นระยะทุกขั้นไป ชี้แจงผลที่ได้ทำทุกสัปดาห์

พระยาทรง ฯ ขออย่าได้ประกาศ เราจะทำอะไรก็ทำไป

ม.จ. สกล ฯ อายหรืออย่างไรจึงไม่กล้าประกาศหลักโฆษณา ข้าพเจ้าคิดไว้นานว่าเป็นของดี

พระยาทรง ฯ เห็นว่าการประกาศเป็นโทษ เช่นเพียงแต่ประกาศว่าเราจะซื้อที่ดินทั้งหมดก็ตกใจ

หลวงประดิษฐ์ ฯ ถูกแล้ว ถ้าประกาศสั้น ๆ เช่นนั้น แต่ถ้าประกาศใช้คำพูดให้เข้าใจชี้แจงจุดหมายคืออะไร เราจะทำเป็นระยะอย่างไร คนคงเข้าใจ การเข้าใจผิดเพราะเราจัดการเรื่องโฆษณาไม่ดี

พระยาทรง ฯ ราษฎร 11 ล้านคนมีความเข้าใจเพียงใด

ม.จ.สกล ฯ วิธีโฆษณานั้นได้เตรียมวิธีไว้แล้ว ค่อย ๆ ทำความเข้าใจให้ราษฎรรู้หลักแล้วแก้อุปาทานที่เข้าใจผิด ถ้าเราแปลนค่อยทำค่อยไปแล้วเขาก็เข้าใจเอง และไม่น่าจะเกรงกลัวต่างประเทศ เพราะถ้าเรารวมกำลังกันเป็นปึกแผ่นก็ไม่เห็นน่ากลัวอะไร แม้ทำให้คนแก่ ๆ ตกใจบ้างก็เป็นไรไป

พระยาทรง ฯ เราประกาศแต่สิ่งที่เราทำได้จริง ที่ว่ามีใน 5—10 ปี เพราะราษฎรใจร้อน

หลวงประดิษฐ์ ฯ การประกาศโครงการแห่งชาตินี้เท่ากับเราเพาะนิสัยให้รักชาติด้วย เพื่อให้พลเมืองกระตือรือร้นในความเจริญของชาติ

พระยาทรง ฯ เราประกาศเพียงในสิ่งที่ทำใน 5 ปี หรือ 10 ปีไม่ดีหรือ เพราะตามโครงการ 200—300 ปี ก็ไม่สำเร็จ ดูแต่รัฐบาลเก่าเขาปกครองเรามาตั้ง 150 ปี โดยไม่มีโครงการก็ไม่เป็นไร เราประกาศเท่าที่ทำได้

พระยามโน ฯ ข้าพเจ้ารับรองในชั่วชีวิตของข้าพเจ้าว่า ทำไม่ได้

ม.จ.สกล ฯ เจ้าคุณเชื่อมั่นเกินไป เวลาเศรษฐกิจตามลัทธิกำลังตึงเครียดในยุโรปนั้นทำให้เกิดความปั่นป่วนทั่วไปแล้ว วิธีโซเซียลลิสม์จะเข้ามาเป็นแทนที่

หลวงประดิษฐ์ ฯ ตามที่ท่านสกล ฯ รับสั่งถูกต้อง มีผู้ทำนายว่าการต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้นจะต้องเกิดมีขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งมากขึ้น คือมีคนยากจนแร้นแค้นเราจะป้องกันเสียในชั้นต้น ถ้าเราไม่ประกาศเสียให้เขาทราบให้หมด ถ้าคณะชาติทำการโฆษณาเป็นทางโซเชียลลิสม์ เราก็แพ้เขา และป้องกันการเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ

พระยาทรง ฯ ลองประกาศเป็นความคิดส่วนตัวของคนใดคนหนึ่ง เช่นของคุณหลวงเองอย่าให้เป็นความคิดของรัฐบาลจะได้ไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ ถ้าเช่นนั้นก็ยิ่งดี ราษฎรจะได้เข้าใจกันเสียที ข้าพเจ้าไปไหนมีแต่คนมาต่อว่าไม่เห็นทำอะไรกัน และข้าพเจ้ารับผิดชอบเมื่อประกาศไปแล้วให้ราษฎรด่าข้าพเจ้าเถิด

นายวิลาศ ฯ ขอเงินทำโฆษณานี้

หลวงประดิษฐ์ ฯ ได้เงินสำหรับโฆษณาก็ดี

พระยาทรง ฯ ได้

ม.จ. สกล ฯ เราจะโฆษณาไปทั้งหมดนี้ไม่ได้ ราษฎรไม่เข้าใจ

หลวงประดิษฐ์ ฯ ต้องแก้ถ้อยคำเสียใหม่ เพื่อความเข้าใจของราษฎร

พระยามโน ฯ เข้าใจว่าพวกเราส่วนมากในที่ประชุมนี้เห็นอย่างเดียวกับโครงการของหลวงประดิษฐ์ ฯ แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นอีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าเป็นคนเคราะห์ร้ายด้วยเหตุ 2 ประการ ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนเศรษฐกิจประการหนึ่ง และอยู่ในฐานะที่ต้องมีความรับผิดชอบทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติ แต่ข้าพเจ้ามีความมั่นใจ มีหลายครั้งที่เราเห็นว่างานอย่างนี้ถูก แต่แล้วอาจกลับผิดไปได้ ความเห็นของข้าพเจ้าในเวลานี้ คือว่า เราทำไม่ได้ทั้งหมด ขาดผู้ชำนาญ ขาดประกัน และขาดความนิยมของคนทั่วไป เพราะข้องใจว่า ราษฎรคงไม่มีความนิยมในโครงการนี้ ถ้าเราประกาศโครงการออกไป ในเมื่อเขาไม่มีความยินยอมแล้วมันก็เป็นผลร้าย และต้องดูว่าประชาชนเขามีความรู้สึกเพียงใด เช่นเรื่อง

เล่าลือต่าง ๆ เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ประชาชนยังสงสัย ข้าพเจ้าเคยถูกกล่าวหาว่ากลัวฝรั่ง แต่ข้าพเจ้ามีความมั่นใจอยู่อย่างนั้นก็ต้องรับ มีคนเข้าใจว่าข้าพเจ้าต้องการบงการจนมีข่าวลือว่าข้าพเจ้าเดินหลัก "มโนเครซี่" ขอให้เข้าใจว่า ข้าพเจ้ามาเพื่อหวังดี อะไรที่เห็นว่าจะนำไปสู่ความหายนะแล้ว ข้าพเจ้าไม่ทำ เมื่อจะทำไปโดยไม่เห็นด้วยข้าพเจ้าก็ต้องลา แต่ถ้าเราประกาศแต่เพียงขยายสหกรณ์ประเภทเครดิตแบบช่วยชาวนาหรือขยายร้านสหกรณ์อย่างนี้ พอทำได้ถ้าเราประกาศหลักการลงไปมีคนส่วนมากไม่เข้าใจเพียงแต่คำลือนิดเดียวยังมีความปั่นป่วนในการ เราอยู่ในฐานะที่ต้องถูกบีบทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ถ้าเขาคิดจะแกล้งเราเข้าใจว่าเจ้าคุณทรง ฯ ก็รับไม่อยู่ เห็นว่าประกาศหลักนั้นราษฎรไม่เข้าใจ จะนำความเข้าใจผิดและไม่เห็นด้วย โครงการนี้อีกกี่ร้อยปีจึงจะทำได้นั้นไม่ทราบ ถ้าคนอยู่ในสมัยพระศรีอาริย์แล้วทำอย่างนี้ได้

ม.จ. สกล ฯ ขอให้สังเกตว่า แคปิตัลลิสม์เวลานี้จนเต็มที่แล้ว อยากจะขายที่ดิน

พระยาศรีวิสาร ฯ นั่นเป็นแต่ความคิดเห็น

หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่เพียงแต่ความเห็น เป็นความจริงด้วย

นายทวี ฯ ข้าพเจ้าเคยถามคนที่มีที่ดินมากคนหนึ่ง เขาอยากจะขาย แม้แต่เพียงครึ่งราคาก็เอา

พระยามโน ฯ การประกาศโครงการออกมานั้นขอให้พึงเสียงข้างนอกบ้างว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ นั้นเป็นผู้บงการในวงการรัฐบาลนี้ และนายสงวน นายซิม เป็นโมคคัลลา สารีบุตรของหลวงประดิษฐ์ ฯ แยกกันไม่ออก

หลวงประดิษฐ์ ฯ ว่าที่จริงนั้นสงวนกับซิมนั้นเป็นลูกศิษย์ของใต้เท้า ขอให้ไปเปิดดูทะเบียนที่โรงเรียนกฎหมาย จะเห็นได้ว่าสงวนสอบไล่ได้ในปี 2470 เวลานั้นผมยังไม่ได้สอน และใต้เท้าเป็นครูสอนกฎหมายมรดก

พระยามโน ฯ จริง ควรจะเป็นลูกศิษย์ข้าพเจ้ามากกว่า

นายวิลาศ ฯ คนที่เข้าใจว่าสองคนนี้เป็นลูกศิษย์หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็มีแต่คนข้างใน เพราะสองคนนั้นเป็นสายของหลวงประดิษฐ์ ฯ คนนอกไม่รู้ การที่คนนอกเข้าใจว่าเป็นคนของหลวงประดิษฐ์ ฯ ก็เพราะคนข้างในที่เป็นหนอนบ่อนไส้นำไปกระพือ แต่ความจริงคนทั้งสองก็ไม่อะไร นอกจากคนที่เกลียดจะนำไปปั้นทำขึ้น

พระยาทรง ฯ สกีมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาที่ประกาศได้นั้นมีอะไร

พระยามโน ฯ มี เป็นต้นว่าขยายสหกรณ์เครดิต ไซโลประนอมหนี้ รายละเอียดจะให้หลวงเดชา ฯ กับหม่อมเจ้าสกล ฯ ทำ

หลวงประดิษฐ์ ฯ เรื่องประกาศนั้นว่าอย่างไร

พระยาราชวังสัน ฯ จะประกาศโครงการกว้าง ๆ ไว้ แต่ให้ประกาศเป็นข้อ ๆ ในเวลาเดียวกัน เราสอนราษฎรเป็นข้อ ๆ เพื่อไม่ให้ตกใจ

พระยาทรง ฯ ในที่ประชุมตกลงให้หลวงประดิษฐ์ ฯ ประกาศโครงการใหญ่เอง ถ้ารัฐบาลรับเอาโครงการจึงประกาศซ้ำ แต่ถ้ารัฐบาลไม่รับรู้ในโครงการ จะถือตามโครงการของรัฐบาลเอง หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ขัดข้องใช่ไหม

พระยามโน ฯ ที่ข้าพเจ้าเสนอนั้นเป็นความเห็นของคน ๆ เดียว ไม่ทราบว่ารัฐบาลจะตกลงหรือไม่ สมาชิกในรัฐบาลที่อยู่ในที่นี้ก็คือ เจ้าคุณศรี ฯ เจ้าคุณทรง ฯ นายแนบ หลวงประดิษฐ์ ฯ นายประยูร ฯ เจ้าคุณราชวังสัน และข้าพเจ้า

หลวงประดิษฐ์ ฯ ของใต้เท้าหรือของรัฐบาลก็เหมือนกัน

พระยาราชวังสัน ฯ การประชุมนี้ไม่ใช่การประชุมของรัฐมนตรีไม่ใช่หรือ

หลวงประดิษฐ์ ฯ ส่วนมากเป็นของรัฐมนตรี

พระยามโน ฯ ในที่นี้ตกลงให้ทำตามโครงการของหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่หรือ ข้าพเจ้าคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย แต่จะมีใครอีกบ้างไม่ทราบ

พระยาศรีวิสาร ฯ ข้าพเจ้าพูดไว้แล้วแต่ต้นว่า ถ้าทำทั้งหมดตามโครงการนั้นข้าพเจ้าไม่เอา ถ้าจะแบ่งทำเป็นบางส่วนข้าพเจ้ายอมรับ

หลวงประดิษฐ์ ฯ เราตั้งกรรมานุการแล้ว ควรจะแนะนำความเห็นบางอย่างได้ ไม่ทราบว่า พระยามโน ฯ จะเอาอย่างไร

พระยาทรง ฯ ก็ให้พระยามโน ฯ บอกหัวข้อให้จดไว้

พระยามโน ฯ ในเวลานี้เห็นว่าเราจะทำ เช่น ขยายสหกรณ์เครดิตที่มีอยู่แล้วในเวลานี้

หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็ให้หลวงเดชสหกรณ์จดให้หลวงอรรถสาร ฯ ก็แล้วกัน เพราะหลวงเดชสหกรณ์ทราบดีหมดแล้ว

หลวงเดชาติ ฯ ถ้าเช่นนั้นรัฐบาลคงดำเนินตามวิธีของรัฐบาลเก่าใช่ไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ ตามความเห็นของเจ้าคุณมโน ฯ ฟังได้ว่า รัฐบาลจะทำตามโอกาสที่จะทำได้อย่างรัฐบาลเก่า แต่มีข้อแปลกกว่ารัฐบาลเก่าใช่ไหม

พระยามโน ฯ คิดว่าจะทำอย่างนั้น (ตกลงให้หลวงเดชสหกรณ์ส่งให้หลวงอรรถสาร ฯ จดความเห็นพระยามโน ฯ ว่า)

1. ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิตโดยใช้วิธีประนอมหนี้และให้ทุนแก่ชาวนา
2. ขยายร้านสหกรณ์เพื่อให้ชาวนาซื้ออาหารและของใช้โดยราคาถูก
3. ตั้งยุ้งข้าวในท้องที่ต่าง ๆ เพื่อรับซื้อข้าวจากชาวนาและขนส่งทางกรุงเทพ ฯ
4. ตั้งโรงสีรับสีข้าวที่สหกรณ์ส่งมาเพื่อจำหน่ายต่างประเทศ
5. ชาวนาที่ไม่มีนาของตัวเอง รัฐจะทำเซตเติลเมนต์สกีม คือจัดหาที่ดินให้ผู้ไม่มีนาของตัวเอง การตั้งยุ้งข้าว การขนและการสีข้าวเป็นปับลิคคอร์ปอเรชั่น

หลวงประดิษฐ์ ฯ จะเอาอย่างไรกัน ฝ่ายหนึ่งไม่เอาเลย คือลิเบรัล และทำแล้วแต่โอกาสและเพิ่มเติมช้างบ้าง แต่อีกฝ่ายหนึ่งทำทั้งหมด ความเห็นของพระยามโน ฯ รับส่วนย่อยของโครงการแต่มีนโยบาย เช่นตั้งโรงสี จะตั้งอย่างลิเบรัลก็ได้ โซเชียลลิสต์ก็ได้

พระยาทรง ฯ วันนี้เราไม่ได้ตกลงกัน เว้นแต่มาแสดงความเห็นเท่านั้น

ที่ประชุมตกลงว่า ให้เสนอรายงานประชุมต่อผู้ก่อการ และเสนอคณะรัฐมนตรี ถือว่าความเห็นแตกเป็นสองทาง

1. พระยามโน ฯ ให้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างรัฐบาลเก่า และเลือกทำให้แปลกกว่าตามโอกาสอำนวย ไม่วางนโยบายเศรษฐกิจไว้

2. หลวงประดิษฐ์มนูธรรมให้วางหลักที่จะทำและดำเนินนโยบายตามเค้าโครงการ เมื่อตกลงนโยบายอันใดแล้ว ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติสำรวจและวางแผน เมื่อมีกำลังแรงทุนเท่าใดทำเพียงเท่านั้น และตกลงว่า ถ้าความเห็นไม่ลงรอยกัน และถ้ารัฐบาลเห็นทางพระยามโน ฯ ให้หลวงประดิษฐ์ประกาศโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ในนามของตนเอง และอย่าให้มาทำความเข้าใจผิดว่ารัฐบาลจะทำอย่างนั้น ได้ชี้แจงว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่เป็นผู้ชี้ขาดในคณะรัฐมนตรี

(ลงนาม) *อรรถสารประสิทธิ์ ผู้จดรายงาน*

7. ท่านปรีดีกับการอภิวัฒน์ 2475

เช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 วันที่ประวัติศาสตร์ชาติไทยพลิกโฉมหน้าไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่า เมื่อคณะราษฎร์อันเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยทหารและพลเรือน ได้ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

การอภิวัฒน์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น มีรากฐานบ่อเกิดมาจากปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทยในช่วงขณะนั้นที่จำเป็นและต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เลย ผลสะเทือนของการอภิวัฒน์ได้พลิกโฉมหน้าโครงสร้างและระบบของการเมืองไทยไปสู่แบบใหม่ ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการกุมชะตาของบ้านเมืองมากขึ้นกว่าเดิม นั่นคือเจตนารมณ์ของการอภิวัฒน์ 2475

ท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลผู้หนึ่งที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ อีกทั้งเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะราษฎร์อุบัติการณ์ริเริ่มแห่งความคิดของท่าน บังเกิดขึ้นภายใต้สภาวะที่ได้พบพานกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งจากการที่ได้ศึกษาและจากชีวิตจริงที่ประสบ

เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2525 นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา พร้อมทั้งคณะได้เดินทางไปยังปารีสทำการสัมภาษณ์ท่านปรีดี และได้นำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ "ประสบการณ์และความเห็นบางประการของท่านบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์" ในนามของ "โครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย"

ท่านปรีดีได้อธิบายให้ทราบถึงรากฐานแห่งบ่อเกิดของความคิด อุดมการณ์ของท่านอันเกิดจากปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในขณะนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคณะราษฎร์ และการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองตามมา

อีกทั้งกล่าวถึงสิ่งที่คณะราษฎร์ได้แก้ไขหลังจากการยึดอำนาจได้แล้ว อีกทั้งปัญหาภายในคณะราษฎร์ดังช่วงที่ได้ตัดตอนจากหนังสือมานำเสนอต่อไปนี้

ฉัตรทิพย์ : ตรงนี้รู้สึกว่าชัดเจนดี ผมรู้สึกถูกใจมาก จะก้าวผ่านเศรษฐกิจไปอุดมการณ์ได้หรือยังครับตรงนี้

ท่านปรีดี : ได้ ต่อไปนี้ภรรยาผมจะอ่านบันทึกการประกอบขึ้นซึ่งจิตสำนึกทางอภิวัฒน์ของผม

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อ่านบันทึก ฯ

"ก่อนปรีดีไปศึกษาในฝรั่งเศสนั้น ปรีดีได้ค่อย ๆ รู้และได้ค่อย ๆ เกิดจิตสำนึกเห็นสมควรเปลี่ยนการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมายมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงอยู่ใต้กฎหมายนั้น ตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ในชั้นประถมนั้นเคยได้ยินบิดาสนทนากับชาวนาที่ปรับทุกข์ถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน บิดาได้บอกแก่ชาวนานั้น ๆ ถึงการที่ท่านได้ยินเจ้าคุณเล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมีสภาผู้แทนราษฎร คือสภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างใดก็แจ้ง แก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้ ขณะนั้นปรีดียังเป็นเด็กอยู่มาก จึงไม่สนใจเรื่องนี้ พอจำได้เค้าลาง ๆ เท่านั้น

1.1 ต่อมาเมื่อปรีดีได้เข้าเรียนในชั้นมัธยม ซึ่งต้องเรียนภูมิศาสตร์กว้างขวางขึ้นบ้าง รวมทั้งประวัติศาสตร์ของทั่วโลกโดยสังเขป ครูสอนว่า แบบการปกครองประเทศแยกออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. พระเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือกฎหมายเรียกว่า "สมบูรณาญาสิทธิราช"

2. พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายการปกครองแผ่นดิน

3. ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเป็นประมุขเรียกว่า "รีปับลิก" (สมัยนั้นแปลเป็นไทยว่า "ประชาธิปไตย" ต่อมาภายหลัง พ.ศ. 2475 จึงแปลคำว่า "รีปับลิก" เป็นภาษาไทยว่า "สาธารณรัฐ") มีคณะเสนาบดีการปกครองประเทศตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีจึงทราบวิธีการปกครองจากหัวข้อย่อ ๆ นั้น

1.2 ครั้นถึง ร.ศ. 130 คือ พ.ศ. 2454 มีเหตุการณ์สำคัญ 2 ประการเกิดขึ้นที่ทำให้ปรีดีสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมายคือ

1. นสพ. ลงข่าวตื่นเต้นติดต่อกันถึงสงครามในประเทศจีนระหว่างฝ่ายเก็กเหม็ง (สำเนียงแต้จิ๋ว) ภายใต้การนำของซุนยัดเซ็นกับฝ่ายกษัตริย์ราชวงศ์แมนจู ครูบางท่านที่ก้าวหน้า ได้ติดตามข่าวและเอามาวิจารณ์ให้นักเรียนฟังว่า วันไหนฝ่ายใดชนะฝ่ายใดแพ้ซึ่งทำให้ปรีดีและนักเรียนที่สนใจเกิดสนุกกับข่าวนั้นฝ่ายพวกจีนเก็กเหม็งที่อยุธยาก็ได้ใช้วิธีโฆษณาโดยเช่าห้องไว้ที่ตลาดหัวรอไว้เป็นห้องอ่านหนังสือ มีภาพการรบเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้สนใจส่วนงิ้วที่ศิลปินจีนแสดงประจำที่วัดเชิง (วัดพนัญเชิง) นั้นก็เปลี่ยนเรื่องเล่นใหม่ให้สมกับสมัยคือเล่นเรื่องกองทหารเก็กเหม็งรบกับกองทหารกษัตริย์ จึงทำให้คนดูเห็นเป็นการสนุกด้วย ต่อมาในไม่ช้าความปรากฏว่าฝ่ายกษัตริย์แห่งราชวงศ์แมนจูต้องพ่ายแพ้ครูที่ก้าวหน้าจึงพูดเปรย ๆ กับปรีดีว่าระบบสมบูรณาญา ฯ ก็สิ้นไปแล้วในจีนยังเหลือ แต่รุสเซียกับเมืองไทยเท่านั้นครูไม่รู้ว่าระบบสมบูรณา ฯ ก็สิ้นไปแล้วในจีน ยังเหลือแต่รัสเซียกับเมืองไทยเท่านั่นครูไม่รู้ระบบสมบูรณา ฯ ใดใน 2 ประเทศนี้ ประเทศใดจะสิ้นสุดก่อนกัน

2. ต่อมาปลายปี ร.ศ. 130 ก็มีข่าวแพร่ไปถึงบ้านปรีดีที่อยุธยาว่า นายทหารจำนวนหนึ่งกับพลเรือนอีกบางคนได้เตรียมการเปลี่ยนการปกครองระบบ สมบูรณา ฯ เพื่อให้มีการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมาย แต่ยังไม่ทันลงมือกระทำก็ถูกรัฐบาลจับกุมส่งศาลพิเศษพิจารณาตัดสินลงโทษขนาดหนัก ปรีดีสนใจในข่าวนี้มากเพราะเห็นว่าเมืองไทยก็มีคณะ ร.ศ. 130 รักชาติกล้าหาญเตรียมการเลิกระบบสมบูรณา ฯ หากแต่มีคนหนึ่งในขณะนั้นทรยศนำความไปแจ้งแก่รัฐบาล ปรีดีจึงพยายามสอบถามแก่ผู้รู้เรื่องของคณะ ร.ศ. 130 ด้วยความเห็นใจมาก

3. ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2458—59 ปรีดีได้ออกไปช่วยบิดาทำนาก่อนที่จะเข้าโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมดังกล่าวในบทที่ 2 นั้น ปรีดีได้สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริง"

ท่านปรีดี : คือเวลานั้นผมสำเร็จมัธยมซึ่งเขาถือว่าบริบูรณ์แล้ว ตามปกติเข้าเรียนที่ไหนก็ได้ แต่ผมอายุ 15 ปีเศษ จะเข้าโรงเรียนรัฐประศาสนศาสตร์ไม่ได้ผมก็ออกไปอยู่นาตอนนี้ได้ประโยชน์ เมื่ออายุ 17—18 ปี จึงเข้าเรียนกฎหมาย

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อ่านบันทึก ฯ

"อันเป็นบทเรียนให้ปรีดีทราบความยากลำบากอัตคัดขัดสนของชาวนา อาทิ

1. ในบริเวณเนื้อที่นา เนื้อที่ประมาณ 1 ล้านไร่ที่อยู่ภายในเขตบริษัทขุดคลอง คูนาสยาม ชาวนาร้อยละ 60 เป็นผู้เช่านาซึ่งต่างกับชาวนาในท้องที่อื่น ๆ ซึ่งผู้เช่านามีจำนวนน้อยกว่านั้น และต่างกับชาวนาในท้องที่ซึ่งราษฎรบุกเบิกที่ว่างเปล่า หรือจับจองเป็นเจ้าของเอง"

ท่านปรีดี : ถ้าที่นา อ. เสนา อ. ผักไห่ อ. รอบกรุง อ. บางประอิน ใกล้ฝั่งแม่น้ำลำคลองอะไรเราจะเห็นได้มีเรือนฝากระดานมาก

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อ่านบันทึก ฯ

2. ชาวนาที่เป็นเจ้าของนาเองก็ดี ที่เช่ามาจากผู้อื่นก็ดีนั้น ต้องประสบความอัตคัด เช่นเดียวกับดังจะกล่าวใน (3) แต่ชาวนาที่เช่านาผู้อื่นต้องแบกภาระ โดยต้องเสียค่าเช่าให้เจ้าของนาเป็นเงินหรือข้าว เจ้าของนาหลายรายกดขี่เบียดเบียน

3. ในฤดูแล้งชาวนาที่อยู่ห่างลำคลองที่มีน้ำตลอดปีนั้นอัตคัดน้ำกินสำหรับคนและสัตว์ ส่วนฤดูฝนชาวนาต้องประสบภัย เช่น ฝนน้อยไม่พอเพาะปลูก หรือฝนตกมากเกินไป ทำให้พันธุ์ข้าวที่ปลูกไว้เสียหาย แม้พันธุ์ข้าวที่งอกงามแล้วก็มีศัตรูพืช อาทิ ที่ชาวนาเรียกว่า เพลี้ยมาลงกินข้าวเสียไปเป็นอันมาก ควายซึ่งเป็นพาหนะช่วยแรงคนอย่างสำคัญก็ต้องตาย เพราะเป็นโรคระบาดสัตว์ ชาวนาช่วยตนเองไม่ไหว จึงทำนาไม่ได้ผลตามที่ลงแรงไว้ เมื่อถึงหน้านาใหม่ก็ต้องกู้เงินผู้มีเงินมาทำทุนเสียดอกเบี้ยแพงมาก และปีต่อไปถ้าประสบเหตุการณ์เช่นเดิม ชาวนาก็ต้องมีหนี้สินเพิ่มขึ้นล้นพ้นตัว ทางราชการไม่สามารถช่วยได้

4. โจรผู้ร้ายชุกชุม เพราะมีคนมิจฉาชีพลักขโมยควายของชาวนาเพื่อเรียกค่าไถ่ ชาวนาก็ต้องกู้เงินมาไถ่ซึ่งเป็นการเพิ่มหนี้สินของตนทางราชการก็ไม่สามารถช่วยได้

5. ปีใดชาวนาพอทำข้าวได้บ้าง แต่ก็ต้องขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าซึ่งเอาเปรียบในการชั่ง ตวง และกดราคาข้าว

6. ถ้าส่งข้าวเปลือกไปสีที่โรงสี แต่โรงสีมีอุบายล่อใจชาวนาว่าไม่คิดค่าสีข้าว โดยขอเขาแต่แกลบ ปลายข้าวและรำเท่านั้น ชาวนาส่วนมากที่ไม่รู้เท่าทันก็พอใจที่ตนไม่ต้องเสียค่าสีข้าว แต่ความจริงโรงสีมีทางเอาเปรียบชาวนาโดยเดินเครื่องให้มีปลายข้าวมากขึ้นเพื่อเป็นของโรงสี ซึ่งคิดแล้วโรงสีได้กำไรจากการสีข้าวมาก

7. ปีหนึ่ง ๆ ชาวนาต้องตายเพราะโรคระบาดจำนวนไม่น้อย

8. ความอัตคัด ขัดสนของชาวนามีอีกมากมายหลายประการที่แสดงว่า ชาวนาไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ แต่ชาวนาก็มีภาระต้องเสียเงินรัชชูปการ ถ้าไม่มีเงินเสียก็ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานประมาณปีละ 15—30 วัน และต้องเสียอากรค่านา ปรีดีจึงพูดกับชาวนาว่า มีผู้ปกครองบ้านเมืองกล่าวว่า ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาตินั้น ก็พูดไปโดยตนเองไม่เห็นนั่นเองว่า ชาวนานั้นเป็นกระดูกสันหลังหัก จากการที่ปรีดีได้ประสบพบเห็นจากการได้คลุกคลีใกล้ชิดกับชาวนาดังกล่าว แล้วปรีดีจึงระลึกถึงคำสอนของครูและเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวในข้อ 1.1 และ ข้อ 1.2 นั้นว่า ถ้าเมืองไทยมี Parliament คือสภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม เพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้วก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้"

ท่านปรีดี : นี่ละที่ผมได้ประสบไว้ ต่อไปจะถึงตอนผมมาเรียนโรงเรียนกฎหมาย ผมประสบพบเห็นอย่างไร

กนกศักดิ์[1] : ผมขอเรียนถามเพิ่มเติม ในส่วนที่เขียนออกมาเป็นประวัติที่เห็นชาวนา ถูกโกงจากโรงสีทราบจากชาวนาเล่าหรือเห็นเอง

ท่านปรีดี : คำชี้แจงของผมข้างบนนั้น ผมมิได้ใช้ความว่า "ชาวนาถูกโกงจากโรงสี" หากผมใช้ความว่า "โรงสีมีทางเอาเปรียบชาวนา" ชาวนาก็รู้แต่ยินยอม เพราะเห็นแก่ความสะดวก ผมเห็นด้วยตนเองคือ ครั้งหนึ่งผมไปกับแม่เลี้ยง เอาข้าวเปลือกไปสี 2 กระบุง เจ้าของโรงสีเกรง ๆ อยู่ ให้ข้าวสาร 2 กระบุงเหมือนกันเป็นกรณีพิเศษ โดยเจ้าของโรงสีใส่ข้าวสารของเขาให้เต็มกระบุง 2 กระบุง แต่ชาวนาทั่วไปได้ข้าวสาร 1 กระบุงครึ่ง ชาวนาก็รู้ แต่จิตสำนึกยังไม่ตื่น ก็ผมบอกแล้ว เขาก็บอกว่าเสียเวลาสีข้าว ไปจ้างโรงสีก็ได้ข้าวสารมา โรงสีเบียดเบียนคนละนิดหน่อยหลาย ๆ รายก็มากอยู่ คุณก็ต้องเข้าใจ แต่ทว่าการสีข้าวเองใช้เวลามากมาก

ผมจึงชอบวิธีของท่านเหมาอยู่คือ สำหรับพวกนักศึกษาท่านว่าไม่ได้ไปลงมือทำงานแล้วละก็ไม่รู้ชีวิตชาวนา เป็นความจริง คือว่าถ้าคุณไม่เอาข้าวเปลือกไปที่โรงสี เวลาที่จะกินข้าวคุณจะต้องเอาข้าวเปลือกมาสีเป็นข้าวกล้อง แล้วก็ต้องทำต่อไปอีกจนเป็นข้าวสาร หรือมิฉะนั้นชาวนาใหญ่ ๆ ก็มีกระเดื่องสีข้าวกล้อง ชาวนากินข้าวจะต้องทำอย่างนี้เสียเวลา จึงมอบโรงสีดีกว่า เพราะโรงสีเขาให้ความสะดวก บทความบางคนที่เขาเขียนภายหลัง 6 ตุลาคมนั้น ผมอ่านดูแล้ว เขาชมชีวิตในป่าว่าสะดวกสบายเหลือเกิน ผมก็คิดว่าแปลกกว่าที่ผมเองเคยประสบพบเห็นเมื่อก่อนที่ผมต้องจากเมืองไทยโดยรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 อนึ่ง ผมขอย้ำว่าคำตอบของผมเกี่ยวกับสภาพชาวนาไทยนั้น เป็นเรื่องที่ผมประสบแก่ตนเองที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกตั้งแต่ก่อนผมไปศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศส ส่วนสถานภาพชาวนาในปัจจุบันถูกขูดรีดจากโรงสีหรือไม่ ผมไม่มีโอกาสดูด้วยตนเอง

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อ่านบันทึก ฯ

"ใน พ.ศ. 2460 ปรีดีได้เป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แม้ว่าสมัยนั้นโรงเรียนกฎหมายได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นประเภทกฎหมายเอกชนนั้นเป็นส่วนใหญ่ แต่ในวิชาพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และวิชาพิจารณาความอาญา และความแพ่งนั้น อาจารย์ผู้สอนก็ต้องกล่าวถึงบุคคลที่มีสิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรมสำหรับพลเมืองส่วนมาก คือ

1. พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไปนั้น ถ้าทรงกระทำความผิดอาญาก็เป็นอำนาจของศาลรับสั่งกระทรวงวังที่พิจารณา และนำความเห็นกราบบังคมทูลพระบรมราชวินิจฉัย จึงต่างกับพลเมืองไทยส่วนมากที่ขึ้นต่อศาลอาญา ถ้าในหลวงทรงวินิจฉัยว่าเจ้านายองค์ใดทรงกระทำความผิด ความอาญา เจ้านายองค์นั้นก็ถูกขังในที่แห่งหนึ่งของกระทรวงวัง เรียกว่า "สนม" ไม่ใช่เรือนจำ และไม่ต้องถูกใส่โซ่ตรวน เพียงแต่เจ้าหน้าที่เอาตรวนใส่พานไว้ในห้องขังนั้น อนึ่งแม้ว่าประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2475) ให้ยกเลิกกฎหมายอาญาเก่าหลายฉบับก็ดี แต่มิได้กำหนดไว้ให้เลิกกฎหมายเก่า ห้ามชายที่เป็นธรรมดาสามัญร่วมประเวณีกับเจ้าหญิง ตั้งแต่ชั้น ม.จ. หญิงขึ้นไปผิดอาญาระวางโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี

2. คนสัญชาติในบังคับต่างประเทศ ที่มีสัญญาไม่เสมอภาคกับสยามนั้น มีสิทธิพิเศษในทางอาญาและแพ่งคือ ถ้าทำผิดในทางแพ่งหรืออาญา ศาลยุติธรรมไม่มีอำนาจชำระ ผู้เสียหายและอัยการต้องฟ้องผู้กระทำผิดนั้นต่อศาลกงสุลของชาติต่างประเทศนั้น ๆ นอกจากชาวยุโรปและชาวญี่ปุ่นแล้ว มีชาวเอเชียแห่งอาณาจักรนิคมของฝรั่งญี่ปุ่นได้สิทธิพิเศษเช่นเดียว ส่วนคนจีนหลายคนที่เห็นว่าได้ประโยชน์จากการเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้น ก็หาทางเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้นด้วย เพราะได้ประโยชน์ที่กงสุลบางประเทศ ให้ความคุ้มครองในการทำผิดกฎหมายไทย คือเมื่อตำรวจไทยจับตัวได้ส่งอัยการที่ฟ้องต่อศาลกงศุล แต่กงสุลหลายคนก็ตัดสินเข้าข้างคนในบังคับของตน"

ท่านปรีดี : ครูของผมแม้จะเป็นครูบ้านนอก คือ ครูที่อยุธยาไม่ใช่กรุงเทพฯ แต่ท่านมีลักษณะก้าวหน้า ผมสงสัยว่าท่านได้รับการจัดตั้งจากพวก ร.ศ. 130

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์ครับ อาจารย์ที่สอนอาจารย์คิดว่าได้ความคิดมาจากพวก ร.ศ. 130 มากกว่าพวกเก็กเหม็งหรือครับ

ท่านปรีดี : ก็ ร.ศ. 130 มีสมัญญานามเรียกกันว่า "ไทยเหม็ง" แต่ก่อนที่จะมีพวกนั้นก็ต้องมีพวกกลับจากนอกได้พบปะชักชวนให้คนมีความคิดที่จะเปลี่ยนการปกครอง

ฉัตรทิพย์ : อุดมการณ์ชาวนาไทยสมัยนั้นเป็นอย่างไร

ท่านปรีดี : ธรรมชาติของมนุษย์ที่ถูกกดขี่เบียดเบียนก็ต้องการหลุดพ้นจากการนั้นและต้องการความเป็นอยู่ที่ไม่อัตคัดขัดสน ฉะนั้นชาวนาที่ถูกกดขี่เบียดเบียนจากบุคคลจำพวกใดดังที่ผมกล่าวมาแล้ว ก็ต้องการหลุดพ้นจากบุคคลจำพวกนั้น และเมื่อหลุดพ้นแล้วก็ต้องการความเป็นอยู่ที่ไม่อัตคัดขัดสน

แต่วิธีแก้ปัญหาโดยเปลี่ยนการปกครองลดอำนาจพระมหากษัตริย์นั้นเราต้องคำนึงว่า ราษฎรไทยได้รับการอบรมมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษให้นับถือพระเจ้าแผ่นดิน

ฉัตรทิพย์ : มีอุดมการณ์อะไรแฝงอยู่บ้างไหมครับ เช่น พระศรีอาริย์

ท่านปรีดี : มีพระศรีอาริย์ เคยมีพูดกฎหมายตราสามดวงของรัชกาลที่ 1 ก็ได้มีพูดให้ทุกคนบำเพ็ญถือศีลจะได้ไปถึงพระศรีอาริย์

ฉัตรทิพย์ : แต่พระศรีอาริย์คิดถึงในรูปของการเปลี่ยนแปลง ผู้ที่อยากเปลี่ยนแปลงคิดถึงของที่ดีกว่า ในรูปนี้มีไหมครับ

ท่านปรีดี : คือว่าชาวนามีการต่อสู้ ต่อสู้โดยการดื้อแพ่ง เช่น ข้าวได้มาก็ไม่อยากให้เจ้าของที่ดิน เป็นต้น แต่จะมารวมเป็นขบวนอย่างนิยายจีนก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เคยมีมาก่อน ๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงกันภายในวังที่ เขาเรียกว่า Palace Revolution ซุนยัดเซ็นเป็นชาวนาที่ไหนมา เหมาเจ๋อตุงใครได้ไปดูบ้านท่านบ้าง บางคนเอามาบิดเบือนกันว่าเหมาเจ๋อตุงเป็นชาวนาชั้นกลาง ก็ผมได้ไปดูมา ชาวนาชั้นกลางมีถังไม้ตวงข้าวอย่างดีแล้วสลักยี่ห้อเหมาที่ถังตวงข้าว แต่ทว่าลูกน้องหนุนเลิศลอยไป อย่าว่าแต่ท่านเหมาเลย แม้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชของเราก็ตามเถอะ มีคนหนุนผู้ใหญ่เกินเลยไปแต่เฉินยี่ได้บอกผมตรง ๆ ว่า "ข้าพเจ้าเป็นลูกเจ้าที่ดิน สหายเหมาก็เหมือนกัน" แต่ทีนี้ลูกศิษย์ท่านเหมาก็โฆษณาไปเสียอีกอย่างหนึ่งทั้ง ๆ ที่ผมไปเห็นด้วยตามาแล้ว

กาญจนา : อาจจะมีการต่อสู้ของชาวนาเป็นรายบุคคลอย่างที่อาจารย์ว่า แต่เราไม่มีการเขียนไว้ในประวัติศาสตร์เฉพาะที่จะมีบันทึกก็สมัย ร. 5 ที่มีขบถ ชาวนาทางภาคอีสานก็ได้ศึกษารายละเอียดว่าเวลาที่ชาวนาต่อสู้เป็นตามแบบที่อาจารย์ว่าคือ มักจะมีพวกที่ก้าวหน้าที่เคยบวชเป็นพระมาก่อนเป็นคนไปรวบรวมผู้คนขึ้นมาให้เป็นกลุ่มหรือเป็นขบวน โดยที่กลุ่มพวกหัวหน้านี้สิ่งที่จะใช้ในการรวมคนมักจะใช้อุดมการณ์ที่เมื่อก็อาจารย์ฉัตรทิพย์ว่าไว้เรื่องพระศรีอาริย์

ท่านปรีดี : เรื่องพระศรีอาริย์นั้น ในสมัยก่อนเปลี่ยนวิธีพระ "บอกศักราช" จากแบบเดิมมาเป็นแบบใหม่ในรัชกาลที่ 6 (ซึ่งใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้) นั้นชาวนาและพุทธศาสนิกไทย ได้ฟังพระบอกศักราชโดยเริ่มต้นเท่าที่ผมระลึกเค้าความได้ว่า "ศิริศุภมัสดุ พระพุทธศาสนายุกาล นับจำเดิมแต่องค์สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพานแล้วเท่านั้นพรรษา" ในตอนท้ายของการบอกศักราชนั้น พระได้บอกคำถามว่า "ปียังจะมาอีกกี่ปี เดือนจะยังมาอีกกี่เดือน วันจะมาอีกกี่วัน ศาสนาขององค์พระทรงธรรม์ก็จะบรรจบครบจำนวนถ้วน 5,000 พรรษา" หมายความว่าเป็นเวลายืดเท่าใดจะถึงถึงศาสนาพระศรีอาริย์อันเป็นสิ่งที่ชาวพุทธ ปรารถนายิ่งนัก

ส่วนเรื่องทางอีสานก็มีเรื่องที่ทางราชการสมัยเก่าเรียกว่า "ผีบุญผีบ้า" ไม่ใช่หรือ ซึ่งบางพรรคโฆษณาชักจูงให้มีผู้เชื่อว่าเป็น "ขบถชาวนา" เพราะในประเทศจีนเคยมีขบวนการชาวนาต่อสู้เจ้าที่ดิน บางพรรคจึงเสาะหาขบวนการชาวนาไทยทำนองเดียวกับชาวนาจีนขึ้นมาบ้าง ผมขอให้คุณศึกษาประวัติศาสตร์ดินแดนภาคอีสานให้ถูกต้อง คุณก็จะทราบได้ว่าดินแดนส่วนใหญ่ของภาคอีสานที่มีชนเชื้อชาติลาวอยู่เป็นส่วนมากนั้นเคยขึ้นกับกรุงศรีสัตนาคนหุตก่อนขึ้นกับไทย เมื่อประมาณ 90—100 ปี มาแล้ว มีขบวนการที่ทางราชการสมัยนั้นเรียกว่า "ผีบุญ ผีบ้า" แต่ที่จริงเขาเป็นชาวชนบทอีสานที่ไม่ชอบระบอบการปกครองที่ส่งคนไปจากกรุงเทพ ฯ

ฉัตรทิพย์ : ปัญหาชนชาติด้วยใช่ไหมครับ

ท่านปรีดี : คือปัญหาอันนั้น ทีนี้นักโฆษณาจับโปโลโปเลเอาว่าชาวนาลุกขึ้นต่อสู้เจ้าที่ดิน เรื่องที่จริงเป็นการต่อสู้เจ้าพนักงานที่ไปจากส่วนกลาง มีปัญหาชนชาติอยู่ไม่ใช่น้อย เพราะฉะนั้นก็ต้องวิจารณ์ผู้โฆษณาที่แต่งเรื่องโบราณ ถ้าเราเชื่อแล้วก็กลายเป็นเครื่องจักรถูกปั่นหัวไป เมื่อชาวนายังไม่สู้เราก็ต้องยอมรับความจริง เราก็จะได้วางแผนของเราได้ถูกใช่ไหมเล่าหลักของซุนจื่อที่เหมาเจ๋อตุงเอามาพูดเสมอคือรู้จักเขารู้จักเรา รบร้อยครั้งก็ชนะทั้งร้อยครั้ง

ฉัตรทิพย์ : เป็นโจรธรรมดาหรือครับ โจรกอไผ่ที่ราชบุรีได้ข่าวว่าถูกเผาทั้งหมู่บ้านเท่าที่ผมทราบเจ้าพนักงานใช้วิธีปราบโดยเผาทั้งหมู่บ้าน ลูกเด็กเล็กแดงเลยตายกันไปหมด

ท่านปรีดี : มีคนกลุ่มหนึ่งเช่นอย่าง ร.ศ. 130 ก็มีคนกลุ่มหนึ่งที่เขาจะทำแต่ถูกหักหลัง ถ้าไม่ถูกหักหลังเขาก็ทำสำเร็จ ก็เป็นเช่นนี้เขาก็ถูกแล้วถ้าไปชักชวนชาวนาที่ยังไม่มีจิตสำนึกตื่นก็รั่วไหล แม้แต่จิตสำนึกมีแล้วก็ยังมีคนไปขายทำให้เสียหายมาก ผมก็เอาบทเรียนที่เขาพลั้งพลาดมาแล้วมาศึกษา แต่ผมก็รับรองไม่ได้ว่าถ้าผมทำช้าไปจะเกิดมีอะไรขึ้นในหมู่คณะก่อการ สำหรับคนที่ทนไม่ได้ ผมก็รับรองไม่ได้...

ฉัตรทิพย์ : ผมขอขอบพระคุณท่านมากในประเด็นแรกกำลังคิดว่าจะเลื่อนมาประเด็นที่สอง เรื่องเกี่ยวกับความสำเร็จและความไม่สำเร็จของคณะราษฎร์

(อ. ปรีดี ตอบเรื่องจุดอ่อนของการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย จากหนังสือตะวันใหม่ฉบับ 19 พ.ค. 23 พาดพิงการขัดแย้งภายในพรรคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของโซเวียตและพรรคคอมมิวนิสต์จีน ความขัดแย้งภายในรุนแรงจึงมีการกวาดล้างกันภายในพรรค)

ท่านปรีดี : ผมได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็น 2 คือ

1. ความขัดแย้งที่เหมือนกันทุกขบวนการและ

2. ความขัดแย้งเฉพาะของคณะราษฎร์ ขอให้คุณชี้มาว่าขบวนการไหนไม่มีความขัดแย้ง แม้แต่ขบวนการของเจ้าเมื่อครั้งกรุงเก่า ราชวงศ์เดียวกันเล่นงานกันขนาดไหน

ฉัตรทิพย์ : ความขัดแย้งอาจจะเป็นความขัดแย้งในรูปของไม่ใช่หักล้างกันก็ได้ อาจในแง่แนวนโยบายซึ่งอาจไม่ถึงทำลายล้างกัน

ท่านปรีดี : ผมเอาในประเด็นทั่วไปที่ขัดแย้งกันที่ไม่ถึงทำลายกันก็มี และที่ทำลายกันก็มีสุดแม้แต่ขัดแย้งรุนแรงขนาดไหน

ประเด็นที่สอง คือจุดอ่อนของคณะราษฎร์โดยเฉพาะ

ประการที่ 1 คือ ขาดการศึกษาถึงความขัดแย้งในขบวนการการเมืองและตัวอย่างในประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วในข้อ ก. จึงทำให้สมาชิกส่วนมากขาดความระมัดระวังต่อการที่สมาชิกจำนวนหนึ่งจะฟื้นซากเผด็จการแห่งซากศักดินา ซึ่งเป็นการโต้ต่อการอภิวัฒน์ซึ่งตนเองได้เคยชิน

ประการที่ 2 คิดแต่เพียงเอาชนะทางยุทธวิธีในการยึดอำนาจรัฐเป็นสำคัญ โดยมิได้คิดให้รอบคอบว่าจะรักษาชัยชนะนั้นไว้ได้อย่างไร จึงจะไม่ถูกการโต้อภิวัฒน์ (Counter Revolution) อันนี้สำคัญทุกขบวนการคุณคิดดูเถอะ จุดอ่อนที่ว่าไม่ได้คิดถึงการณ์ล่วงหน้าให้เพียงพอว่า จะรักษาชัยชนะไว้ได้อย่างไร คุณบอกมาว่ามียกเว้นไหม ในคณะราษฎร์มุ่งแต่ให้ได้อำนาจรัฐแล้วก็ได้จริง แต่การรักษาไว้ได้อันนี้ เป็นจุดอ่อนที่ไม่สามารถรักษาอำนาจรัฐไว้ได้

ฉัตรทิพย์ : ผมขอความกรุณาอาจารย์ขยายความตรงนี้ว่า การอภิวัฒน์ในเมืองไทยมีลักษณะพิเศษอย่างไร มีความแข็งแกร่งอย่างไร หรือไม่แข็งแกร่ง แรงโต้ตอบมากหรือไม่มาก

ท่านปรีดี : คือว่ามีการโต้ 2 อย่าง โต้ภายในคณะราษฎร์เอง คณะราษฎร์ประกอบด้วยบุคคลหลายๆ ฝ่าย ไม่ใช่ฝ่ายเดียว แต่มีจุดร่วมกันคือเปลี่ยนระบบสมบูรณาฯ มาเป็นระบบกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย แต่ละชนชั้นและแต่ละอุดมการณ์ที่เหลือมาเป็นมรดกของแต่ละคนนั้นฟื้นขึ้นได้ ที่นี้เมื่อฟื้นขึ้นได้พวกนี้ก็ต่อสู้ขบวนการของตัวเอง

ฉัตรทิพย์ : ทำไม อุดมการณ์ที่เหลือมา ถึงมีความแข็งแกร่งมากถึงกับฟื้นได้ ถ้าไม่แข็งแกร่งก็อาจสลายไปได้

ท่านปรีดี : คุณต้องรู้กฎธรรมชาติและที่เป็นจริง แม้ทุกวันนี้ในฝรั่งเศสที่เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยแบบเจ้าสมบัติ ตั้งแต่ ค.ศ. 1789 นั้น ขบวนการเก่าฟื้นขึ้นมาอย่างไรและในขบวนการตั้งแต่ ค.ศ. 1789 เวลานั้น ก็รวมกันหลายฝ่าย บางคนก็ต้องการหยุดอยู่เพียงแค่นี้ แต่ที่นี้จะก้าวหน้าไปมันไปไม่ได้ ส่วนขบวนการภายนอกมันก็ยังโต้กันอยู่ เช่น การอภิวัฒน์ใหญ่ฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ในขบวนการนั้นพวกเก่าโต้อย่างแรงที่สุด หนุนให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 หนีไปทางลุ่มแม่น้ำไรน์ เพื่อไปเอาทหารจากกองทัพนั้นมาตีโต้ แต่เผอิญไปกลางทางปลอมตัวไป อัยการที่นั่นเห็นเข้าเขาเกิดสงสัยจึงเชิญเสด็จกลับมาปารีส

ขณะนั้นฝ่ายอภิวัฒน์ยังไม่ทำอะไร มเหสีของท่านก็อดไม่ได้ไปติดต่อขอทหารปรัสเซีย ปรัสเซียยกกองทัพมาใกล้เมืองแรงซ์ ทางนี้ก็เลยต้องประกาศล้มราชาธิปไตยและมีการโต้กับฝ่ายระบบเก่าหลายยกผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะระหว่างเวลา 100 ปี แม้ประเทศจีนที่ปลดแอกแผ่นดินใหญ่แล้ว 34 ปี แต่ซากเก่าทำการโต้และแอบโต้มีเพียงใดบ้าง ? ในเมืองไทยเวลานี้ซากทาส—ศักดินายังมีพลังมากหรือน้อยเพียงใดก็ไม่ควรประมาท คิดว่าได้อำนาจรัฐแล้วก็จะไม่มีซากเก่าคอยจองล้างจองผลาญกระนั้นหรือ ?

ฉัตรทิพย์ : มันเป็นเพราะระบบราชการทหารด้วยหรือเปล่าครับ

ท่านปรีดี : คุณกาญจนา คุณเรียนทางจิตวิทยาอธิบายหน่อย ต้องเอาหลักจิตวิทยามาอธิบายระบบทหารมาอย่างไร คุณก็ต้องรู้

ฉัตรทิพย์ : ตกลงปัญหาที่ว่า คณะราษฎร์ใช้เครื่องกลไกของรัฐเดิมเพื่อเปลี่ยน ท่านเห็นว่าไม่เป็นอุปสรรคเท่าไหร่ ใช่ไหมครับ

ท่านปรีดี : มันเป็นความจำเป็น ผมขอถามหน่อยเถอะครับ คือเรื่องนี้พวกหนุ่มๆ พวกบางพรรคเขาก็พูดเหมือนอย่างคุณ แต่ถ้าคุณไปอ่านหนังสือที่พิมพ์จากบทความของเลนิน หรือของสตาลินและของเหมาเจ๋อตุง และดูการปฏิบัติจริงของท่านเหล่านี้ก็จะทราบได้ว่าสำหรับตำบลเล็กๆ นั้น เอาเจ้าหน้าที่ใหม่ไปช่วยเปลี่ยนแปลงได้โดยจำเป็นต้องใช้ของเก่าแต่ความจริงเมื่อจีนคอมฯ ได้ปลดแอกทางเหนือแล้ว ตอนที่จะเคลื่อนมาทางใต้เขาประกาศเผงทีเดียว บอกว่าบรรดาเจ้าหน้าที่เก่าให้คงอยู่ การต่อต้านมันก็ลดน้อยลงถ้าเขาบอกว่าเปลี่ยนคนเก่าหมดแล้ว พวกกองทัพคอมมิวนิสต์ปกครองได้ไหม ทำไม่ได้น่ะคุณนา คุณต้องรู้นี่เราพูดกันในแง่ปฏิบัติก็จำเป็นต้องใช้คนเก่า ปัญหาอยู่ที่ว่าเราจะใช้คนเก่าอย่างไรให้ได้ผล ไม่ใช่ปลดคนเก่าออกหมดคนเก่าไม่ดีก็ต้องเอาออกไป

ฉัตรทิพย์ : ที่นี้คงไว้ก็ต้องเปลี่ยนมารับใช้จุดหมายของการเปลี่ยน มีปัญหาหรือเปล่าครับ

ท่านปรีดี : มีปัญหาคือ เขาจะซื่อสัตย์ไหม เขารับใช้เมื่อเขาได้โอกาสหรือเปล่า

ฉัตรทิพย์ : แสดงว่า ความคิดของกลุ่มใหม่ของคณะราษฎร์ ยังไม่สามารถที่จะเปลี่ยนอุดมการณ์ (ideology) ของระบบราชการได้

ท่านปรีดี : เปลี่ยนเร็วยังไม่ได้ต้องใช้เวลา แต่เดี๋ยวนี้เมื่อผ่านไปสักชั่วอายุคนหนึ่งแล้วคนรุ่นใหม่ควรจะดีขึ้น แต่เดี๋ยวนี้ดีขึ้นหรือเปล่า ในหมู่พวกผมนี้มีหักหลังกันบางคนเอาความคิดเพื่อเอาใจพวกเก่าเขา ผลสุดท้ายก็ยิ่งเตลิดเปิดเปิงใหญ่ไปคนละแนวห่างไกล ไปจากคณะราษฎร์ส่วนใหญ่

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์ครับ คณะราษฎร์ได้ปรับปรุงระบบการบริหารแผ่นดินหรือเปล่า

ท่านปรีดี : เปลี่ยน ทำไมจะไม่เปลี่ยนออกพระราชบัญญัติเยอะแยะไป

ฉัตรทิพย์ : เปลี่ยนอะไรบ้างครับ

ท่านปรีดี : 1. มีพระราชบัญญัติปรับปรุงทบวงกรม เปลี่ยนระบบราชการเก่า 2. มีระบบเทศบาลเกี่ยวแก่การศึกษา ได้มีเขียนไว้ในหนังสือหลายเล่ม ที่ไม่ให้เชื่อไสยศาสตร์ ข้าราชการพลเรือนมีสอบแข่งขัน...

คุณกาญจนาอ่านให้หมดก่อน

กาญจนา[1] : อ่านบทความ

ประการที่ 3 นอกจากหัวหน้าคณะราษฎร์ 3 ท่านคือ พระยาพหล ฯ พระยาทรง ฯ และพระยาฤทธิ ฯ นี่มีความรู้ความชำนาญการทหาร สามารถทำการยึดอำนาจรัฐได้สำเร็จแล้ว ส่วนสมาชิกหลายคนแม้มีความรู้ทางทฤษฎีวิชาเกี่ยวกับการสถาปนาประเทศ แต่ก็ขาดความชำนาญในการติดต่อกับราษฎร ประการที่ 4 การเชิญข้าราชการเก่าบริหารประเทศนั้น ผมหวังให้ท่านเหล่านั้นก้าวหน้าไปกว่าที่ท่านเหล่านั้นจะทำได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงในขบวนการอภิวัฒน์ ถึงกับมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธ.ค. พ.ศ. 2475

ท่านปรีดี : คือว่าเราเร็วไป ความจริงพวกท่านผู้ใหญ่ที่เข้ามาก็ต้องการร่วมมือ แต่เราเร็วเกินไปที่ท่านจะรับได้

กาญจนา : แล้วในช่วงระหว่างนั้น หลังจากเปลี่ยนการปกครองแล้ว มีการพูดคุยกันในแง่ของการที่จะทำการเข้าใจกันให้มากขึ้นกับพวกท่านผู้ใหญ่เหล่านี้ เช่น ความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศโดยเปลี่ยนระบบ

ท่านปรีดี : ตัวอย่างเรื่องของการเศรษฐกิจความจริงก่อนเปลี่ยนการปกครองเจ้าคุณมโน ฯ ท่านก็แสดงว่าท่านก็ซ้ายมากอยู่เหมือนกัน ก็เรื่องเป็นอย่างนั้น แต่ในหมู่ด้วยกันก็มีบางคนนิยมไปทางฮิตเลอร์ ความแตกแยกในขบวนการว่าเกิดขึ้นหลายแขนง คือในระหว่างผู้ก่อการ ฯ และผู้ที่มิใช่ผู้ก่อการ ฯ แต่ยุพระยามโน ฯ ให้เข้าใจผิด

กาญจนา : ก่อนจะทำ อาจารย์เห็นริ้วรอยของพวกนี้บ้างไหมคะ พวกที่นิยมไปทางเยอรมันหรือฮิตเลอร์มาก่อนไหมคะ

ท่านปรีดี : เห็นบางคนนิยมลัทธิทหารเผด็จการ แต่ก็นึกว่าไม่เป็นอะไร เมื่อเปลี่ยนแล้วเราก็เข้าใจกันได้

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์ครับ จุดหมายที่จะเปลี่ยนถึงระบบเศรษฐกิจ มีการพูดกันก่อนทำไมครับ

---

1. อาจารย์กาญจนา แก้วเทพ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ท่านปรีดี : ก็มีพูดกัน คำชี้แจงเพิ่มเติมเรื่องความคิดทำโครงการเศรษฐกิจสำหรับสยาม ความคิดของผมที่เห็นว่าสยามควรมีโครงการเศรษฐกิจนั้น มิใช่เกิดขึ้นทันใดและมิใช่เป็นไปตามความนึกคิดเดา ๆ โดยไม่มีหลักทฤษฎีเศรษฐกิจ

ผมได้กล่าวแล้วถึงสภาพสังคมไทยที่ผมประสบพบเห็นแก่ตนเองว่าราษฎรได้มีความอัตคัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ และไม่มีสิทธิเสรีภาพกับเสมอภาคในทางการเมืองอีกทั้งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม ผมมีความคิดก่อนที่ได้มาศึกษาในฝรั่งเศสแล้วว่า จะต้องค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมว่ามีวิธีใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น

เมื่อผมได้ทุนรัฐบาลไปศึกษากฎหมายที่ฝรั่งเศสนั้น แม้ผมเป็นเนติบัณฑิตสยามแล้ว แต่ผมมีอายุเพียง 20 ปี อาจารย์ของผมจึงแนะนำให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ขั้นต้นเหมือนนักเรียนฝรั่งเศส ตามหลักสูตรคณะกฎหมาย (Faculte de Droit) ที่ต่างกับการศึกษาในสยามและในประเทศแองโกล – แซกซอน คือ สมัยก่อนสถาปนาสาธารณรัฐฝรั่งเศสครั้งที่ 3 (Le Republique, ค.ศ. 1870) นั้น คณะกฎหมายฝรั่งเศสก็สอนเฉพาะกฎหมายเอกชนและกฎหมายรัฐธรรมนูญทำนองหลายประเทศแองโกล – แซกซอน แต่ต่อมารัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสครั้งที่ 3 ได้เพิ่มหลักสูตรคณะกฎหมาย คือ นอกจากสอนวิชาประเภทกฎหมายเอกชนแล้ว ก็ให้มีวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ถือว่าเป็นรากฐานของสังคม และให้มีกฎหมายมหาชนอีกหลายสาขา ซึ่งถือว่าเป็นโครงสร้างเบื้องบนของสังคม

ผมจึงศึกษาเศรษฐศาสตร์ภาค 1 ในปีที่ 1 และภาค 2 ในปีที่ 2 ของปริญญาตรีกฎหมายและในปริญญา Licence ปีที่ 3 ก็ได้เรียนกฎหมายการคลังและกฎหมายแรงงานด้วย

โดยที่ผมสนใจในวิชาเศรษฐศาสตร์ ฉะนั้นเมื่อผมสอบไล่ได้ปริญญาเอกกฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์แล้ว ผมจึงสอบไล่ได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือ "ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจการเมือง" (Diplomed' Etudes Superieures d'Economie Politique) ซึ่งมีวิชาเศรษฐศาสตร์พิสดาร, ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ, กฎหมายและวิทยาศาสตร์การแรงงาน ผมจึงได้ศึกษาระบบเศรษฐกิจหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมที่เกี่ยวกับแผนเศรษฐกิจ

ผมจึงเกิดจิตสำนึกว่าสมควรที่สยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ โดยสมานกับสภาพท้องที่กาลสมัยของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็นและที่ได้เปลี่ยนแปลงต่อ ๆ มาในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่นั้น

ฉะนั้นผมจึงได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอที่ประชุมเพื่อนที่ร่วมผู้ก่อตั้งคณะราษฎร์ที่กรุงปารีส

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์เอาอะไรต่ออะไรไปแจกหลายอย่าง เห็นในหนังสือคุณประยูร ฯ ว่า

ท่านปรีดี : เขากล่าวคลาดเคลื่อนหลายเรื่องเช่นว่าไปแจกในคลองประปาอะไรต่ออะไร ผมถึงได้พ้องสำนักพิมพ์และกระทรวงศึกษา ฯ ซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งคณะกรรมการ ฯ ให้รางวัลหนังสือ ฯ

ฉัตรทิพย์ : ตกลงมีการทำความเข้าใจกันแค่ไหนก่อนปฏิวัติ

ท่านปรีดี : ผมก็บอกแล้ว ผมเปลี่ยนการปกครองคราวนี้ไม่ใช่เปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ผมเขียนไว้คุณอ่านแล้วใช่ไหม

ฉัตรทิพย์ : ผมอ่านแล้วครับ แล้วท่านผู้อื่นเข้าใจอันนี้ไหมครับ

ท่านปรีดี : คืออย่างนี้ครับ เวลานั้น ร.ท. แปลก (จอมพลพิบูล ฯ) บอกว่า "อาจารย์เอาอย่างไร ผมเอาอย่างนั้น ขอให้ได้เปลี่ยนการปกครองเท่านั้น เสร็จแล้วตั้งโต๊ะให้อาจารย์เขียนเอาตามชอบใจ" ก็แปลว่ายอมตามผม เปลี่ยนการปกครองแล้วก็เกิดมีการยุแหย่ให้แตกกันขึ้น

ฉัตรทิพย์ : ตอนหลังบอกว่า เมื่อการปฏิวัติสำเร็จแล้ว คนจีนได้มาหาท่านอาจารย์ มีทางด้านหวังหลีนำมา แล้วบอกว่าคณะนายทุนเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงคราวนี้ แต่สรุปแล้วคณะนายทุนเห็นด้วยหรือเปล่าครับ

ท่านปรีดี : ไม่จริง เรื่องนี้ภายหลังเรื่องกรณีขบถบวรเดชเสร็จไปแล้ว ตอนนั้นผมอยู่มหาดไทย ทีนี้พวกกรรมกรจีนโรงสีนัดหยุดงาน ปัญหามาจากตรงนี้ก่อน ผมก็ไม่ได้ปราบปราม เพราะถือว่าเป็นสิทธิกรรมกรโรงสี ดังนั้นฝ่ายนายทุนเจ้าของโรงสีจึงไปหาหลวงพิบูล ฯ สั่งผ่านมาทางหลวงอดุลย์ ฯ ให้จับหัวหน้ากรรมกรโรงสี และสิ่งที่รัฐบาลสมัยเจ้าคุณมโน ฯ กล่าวหาว่าผมเป็นคอมมิวนิสต์ คนก็ช่วยเผยแพร่ซ้ำเติมกันอีก...

ฉัตรทิพย์ : เรื่องการปฏิรูปที่ดิน มีใครคิดบ้างไหมครับ

ท่านปรีดี : บางคนก็มีที่ตามแนวทางผม บางคนบอกว่าเอาอะไรก็เอากัน ผมตอบแล้วว่าคณะราษฎร์เป็นแนวร่วมชนิดหนึ่ง ซึ่งเห็นพ้องกันในการเปลี่ยนระบบกษัตริย์ที่อยู่เหนือกฎหมายมาเป็นกษัตริย์ภายใต้กฎหมายส่วนต่อไปนั้น ก็มีระดับความต้องการต่าง ๆ กัน โปรดอย่าลืมว่าที่เราสนทนากันครั้งนี้เราพิจารณาถึงสภาพสังคมสยามเมื่อก่อน พ.ศ. 2475 อันเป็นเวลาประมาณ 50 ปีมาแล้วว่าเปลี่ยนพรวดพราดก็ทำได้ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ และผมก็ต้องลูกเนรเทศมากับปรับปรุงภาษีอากร เลิกรัชชูปการ ผมก็ได้อธิบายไว้แล้ว

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์ครับ อุปสรรคที่คณะราษฎร์ไม่สามารถแก้ไขปัญหาจนกระทั่งลุล่วงไปเต็มที่คือ แก้ได้เพียงส่วนเดียวในชนบทไทย เป็นเพราะปัญหาของนายทุนหรือว่าเป็นปัญหาของเจ้าของที่ดิน ที่เป็นพลังที่ต่อต้าน

ท่านปรีดี : ผมนึกว่า ถ้าจะพูดพลังต่อต้านละก็ ก็คือพลังที่มีอยู่ภายในคณะราษฎร์ ส่วนหนึ่งซึ่งต้องการที่จะปกครองอย่างฮิตเล่อร์ที่เป็นตัวสำคัญ และพวกปฏิกิริยาบางคนภายในรัฐบาลและภายนอกรัฐบาล

ฉัตรทิพย์ : มันต้องมีฐาน ฐานเดิมเป็นอะไรครับ

ท่านปรีดี : ฐานเดิมคือ อุดมการณ์ของเขาเข้ามาร่วมในฐานะที่อยากจะตัดอำนาจพระเจ้าแผ่นดินลงไปใช่ไหมล่ะ ให้มีการปกครองแผนใหม่

ฉัตรทิพย์ : แต่ไม่ใช่ทุนนิยมใช่ไหมครับ เพราะทุนนิยมยังไม่เกิด เป็นฐานระบบราชการเดิมใช่ไหมครับ

ท่านปรีดี : มันราชการซีคุณ อย่างจอมพล ป. คุณว่าเป็นชนชั้นอะไร

ฉัตรทิพย์ : เป็นนายทุนน้อยที่ใช้ฐานของระบบราชการดั้งเดิม

ท่านปรีดี : มันก็ใช่ตรงนั้น ถึงคุณล่ะใช้ฐานอะไร นี่พูดจริง ๆ

ฉัตรทิพย์ : ผมใช้ฐานนายทุนน้อยเหมือนกัน

ท่านปรีดี : บางทีจะมากนะ คุณไปเมืองนอกด้วยทุนอะไร ถ้ายิ่งทุนส่วนตัวแล้วละก็หลายทีเดียว

ฉัตรทิพย์ : ทุนฝรั่งครับ

ท่านปรีดี : ลูกศิษย์คุณที่เรียนในมหาวิทยาลัยปีหนึ่งต้องมีทุนเท่าไรถึงจะเรียนได้ คือเมื่อจะพูดเรื่องชนชั้นละก็มันมากผมจะขอสรุปคือ คุณยอมรับไหมว่านักศึกษาเวลานี้ในระบบการเมืองของไทย เราอย่าบีดบังกันเลยเราแสดงตัวเลขกันดีกว่า ผมก็แสดงตัวแล้วว่าผมชนชั้นอะไร อย่างพวกลูกศิษย์ของคุณเวลานี้เรียนในมหาวิทยาลัยจะต้องใช้เงินปีละเท่าไหร่เพื่อจะให้ได้ปริญญา เดือนละ 2,000 บาทพอไหม จะไม่พอเอาละกระมัง หมายความว่า ปีละ 24,000 บาทพอไหม ทีนี้จะหาเงินมา 24,000 บาทจะต้องมีทุนแล้วทีนี้ขอทราบสถิติ คุณจะพอบอกผมได้ไหมว่าพวกที่เรียนในมหาวิทยาลัยเป็นลูกชาวนาที่แท้จริง กับเป็นลูกกรรมกรที่แท้จริงกี่เปอร์เซ็นต์ เราจะต้องยอมรับความจริง แล้วถ้าคุณไม่ยอมรับความจริงอย่างนี้ คุณแก้ปัญหาสังคมก็ไม่ได้ ก็เพราะว่าผมผิดพลาดผมบอกแล้ว ผมน่ะมีเจตนาดี ผมสามารถสละชนชั้นได้ แต่ว่าเราไปเร็วจนเกินไป ผลมันก็เลยกลับช้าลงไป

ฉัตรทิพย์ : แม้กระทั่งเดี๋ยวนี้จะเป็นการเร็วไปไหมครับที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมนิยม ควจะปฏิวัติกระฎุมพีให้เรียบร้อยไปเสียก่อนเป็นประชาธิปไตยกันก่อนก็พอ

ท่านปรีดี : คำว่า "กระฎุมพี" นั้นผมชี้แจงไว้ในหลายบทความแล้วว่า ไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นคำแปลศัพท์ฝรั่งเศส "บูร์จัวส์" (Bourgeois) และ "บูร์จัวซี" (Bourgeoisie) ผมขอให้คุณอ่านหลายบทความที่ผมชี้แจงรากของศัพท์และที่มีของศัพท์นั้น และเหตุใดมาร์กซและเองเกลส์ที่เป็นชาวเยอรมันจึงนำเอาคำฝรั่งเศสนั้นมาใช้ทับศัพท์ในแถลงการณ์ และในบทความมากมายหลายตอนของท่านที่เขียนเป็นภาษาเยอรมันและภาษาอังกฤษ

ส่วนการอภิวัฒน์ที่เรียกว่า "บูร์จัวส์ เรบโวลูชัน" (Bourgeois Revolution) นั้น ขอให้คุณศึกษาประวัติศาสตร์ของการนั้นก็จะทราบได้ว่า เมื่อชาวบุรีฝรั่งเศสในยุคกลางได้พัฒนาเป็นคนร่ำรวยขึ้นแล้ว พระราชาธิบดีฝรั่งเศสได้ให้มี "ฐานันดรอันดับที่ 3" ของสังคมฝรั่งเศส ต่อมา "บูร์จัวส์" หรือเจ้าสมบัติใหม่นี้ได้ต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพและเสมอภาคของพลเมืองด้วย และเป็นผู้ออกทุนให้พลเมืองทำการอภิวัฒน์ เช่น พลเมืองที่

ปารีสโจมตีคุก "บาสติล์ย" เมื่อ ค.ศ. 1798 ซึ่งชาวฝรั่งเศสถือว่าเป็นการอภิวัฒน์ใหญ่นั้น บูร์จัวส์ซึ่งเป็นนายธนาคารเป็นผู้ออกเงินซื้ออาวุธและเงินค่าใช้สอยอื่น ๆ ให้แก่พลเมืองเหล่านั้น

การอภิวัฒน์ดังกล่าวจึงมีชื่อว่า "บูร์จัวส์ เรปโวลูชัน" สมกับที่ "บูร์จัวส์" ที่เป็นตัวการสำคัญในการกระทำนั้น มาร์กซ กับเองเกลส์และสานุศิษย์โดยตรงจากท่านจึงเรียกชื่ออภิวัฒน์นั้นถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว ถ้าคุณจะเอาอย่างที่คุณเรียกว่า "ปฏิวัติกระฎุมพี" แล้ว แม้คำว่า "กระฎุมพี" คุณจะหมายถึง "บูร์จัวส์" ก็ตาม แต่จะมี "บูร์จัวส์" เป็นนายทุนสมัยใหม่ เจ้าของปัจจัยการผลิตทางสังคม (Modern Capitalist, owners of the means of social production) คนใดบ้างที่ยอมออกทุนจำนวนมากในการอภิวัฒน์

ผมเห็นว่าศัพท์ไทยที่คนไทยส่วนมากพอเข้าใจได้คือ "ประชาธิปไตย" ไม่จำเป็นต้องนำเอาคำ "กระฎุมพี" ที่มีความหมายดังที่ผมกล่าวไว้ในหลายบทความแล้วนั้นมาเป็นคุณศัพท์ก็ได้ แม้มาร์กซซึ่งเป็นเมธีใหญ่ของคอมมิวนิสต์นั้น ผมเคยกล่าวไว้ว่าท่านได้เตือนสานุศิษย์ของท่านไว้ว่า การอภิวัฒน์ต้องไปทีละขั้น ๆ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นใหญ่ โบราณไทยสอนไว้ว่า "ขึ้นต้นไม้ทีเดียวสุดยอดจะพลัดตกลงมา"

ฉัตรทิพย์ : แต่คราวนี้ในประเทศด้อยพัฒนาเขาไม่อยากจะรอมันล้าหลังมามากประสบการณ์คนละอันกับยุโรป

ท่านปรีดี : ระวังหกคะเมน แล้วจะถูกฝ่ายขวาดึงเอาไป และยิ่งจะกลายเป็นช้าได้อำนาจรัฐแล้วถูกปราบเปล่า ๆ นี่ผมบอกจริง ๆ อำนาจอิทธิพลเก่ามันไม่ใช่หมดไปได้ง่าย ๆ ต้องไปทีละขั้นกว่าจะถึงขั้นที่ 3 อีกนาน เอาอย่างประเทศจีน ทุกวันนี้ประเทศจีนที่บอกว่าโซเวียตทำไม่ดีจะถอยหลังกลับอะไรต่ออะไร เตี้งเสี่ยวผิงขึ้นมาปฏิบัติอย่างไรทุกวันนี้ จนพวกที่หลงตามจีนไปพักใหญ่ก็เกิดไม่เข้าใจ

ฉัตรทิพย์ : ตอนคณะราษฎร์ขึ้นมาตอนนั้นคณะราษฎร์ต้องการที่จะใช้ชนชั้นไหนเป็นฐานหรือเป็นชนชั้นนำของการเปลี่ยนแปลง

ท่านปรีดี : ถ้าเมื่อจะเป็นชนชั้น เราก็จะต้องดูว่าราษฎรส่วนมากของเราเป็นอะไร ราษฎรส่วนมากคือชาวนา กรรมกรเวลานั้นคุณนึกว่ากรรมกรไทยหรือกรรมกรจีน ขอถามความจริงเท่าที่คุณรู้

ฉัตรทิพย์ : กรรมกรจีนอยู่เยอะมาก

ท่านปรีดี : กรรมกรไทยมีที่ไหน

ฉัตรทิพย์ : มีในยาสูบ รถรางมีบ้าง รถไฟ

ท่านปรีดี : กรรมกรไทยที่มีคือ วิสาหกิจของรัฐ ส่วนวิสาหกิจเอกชนนั้น กรรมกรเป็นจีน เพราะว่าค่าแรงคนจีนต่ำ และสบายใจเพราะด่าว่าได้ คนไทยด่าเข้านายจ้างก็แย่ ฉะนั้น

1. รถไฟมีกรรมกรไทย
2. ยาสูบนี่สมัยเป็นของฝรั่งเขาก็มีลูกครึ่งบ้าง
3. โรงงานช่างแสง

ที่มีกรรมกรไทยอีกก็คือ

4. กรรมกรรถรางเป็นกรรมกรที่ก้าวหน้า นำโดยถวัติ ฤทธิ์เดช คุณเคยได้ยินชื่อหรือเปล่า แต่ทว่าบางพวกอ้างแต่นายวาด สุนทรจามร ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายวาดไปสมัครเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ขณะที่ถวัติทำนั้น นายวาดเป็นนายตำรวจยศร้อยตำรวจตรี ผมยังเป็นนักเรียนอยู่ในฝรั่งเศสยังไม่ได้กลับไป กรรมกรรถรางสไตร์ค์ถวัติเป็นคนทำ ถวัติก็ได้จัดตั้งกรรมกรไว้ได้ดี เมื่อเปลี่ยนการปกครองก็ดีหรือกรณีกบฏบวรเดชก็ดี ส่วนกรรมกรรถไฟเป็นคนอีสานโดยมาก กรรมกรทั่วไปค่าแรงเดือนละ 15 บาท เมื่อเปลี่ยนการปกครองแล้ว เราก็ได้ปรับขึ้นให้เป็น 20 บาท แต่ว่าโดยมากทีเดียวก็มาจากชาวนา

ฉัตรทิพย์ : ตกลงชนชั้นที่จะเป็นพื้นฐาน ของคณะราษฎร์ในการที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นประชาธิปไตยต่อไปก็คือ ชาวนาใช่ไหมครับ

ท่านปรีดี : ขอให้คุณไปอ่านสมุดปกเหลืองของผมอีกที คุณก็จะทราบได้ว่าในนั้นผมต้องการอะไร คุณไปวิเคราะห์เอาอีกทีจากในนั้น

8. พูนศุข พนมยงค์ คู่ทุกข์ท่านปรีดี

"ผมกับภรรยาสืบมาจากเชียดเดียวกัน"

ท่านปรีดี พนมยงค์ กล่าวตอนหนึ่งในการสนทนากับนายฉัตรทิพย์ นาถสุภา เมื่อเดือนเมษายน 2525 ถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดระหว่างท่านกับท่านผู้หญิงพูนศุข ผู้เป็นศรีภริยา

คำว่า "เชียด" นั้นเป็นคำโบราณที่ไม่ค่อยมีใครในปัจจุบันเรียกกันหมายถึงพ่อของชวด (ทวด) ตามประวัติของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้น เชียดของท่านมีบุตรอยู่หลายคน บุตรีคนหนึ่งชื่อปิ่นได้แต่งงานกับก๊กจีน แซ่ตั้ง เป็นพ่อค้าเชื้อชาติจีน ทั้งสองมีบุตรหลายคนคนหนึ่งชื่อเกิด ได้แต่งงานกับนางคุ้ม มีบุตร 8 คน ชื่อ ฮวด ชุ้น แฟง ง้วย ใช้ ฮ้อ เสียงและบุญช่วย

ท่านปรีดี เป็นบุตรคนที่สองของนายเสียงกับนางลูกจันทน์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดารวมทั้งสิ้น 6 คนคือ เก็บ ปรีดี หลุย ชื่น เนื่องและถนอม บุพการีของท่านล้วนแต่ประกอบอาชีพ ค้าขาย และทำนาทั้งสิ้น

เชียดของท่านปรีดีนั้น นอกจากจะมีบุตรีที่ชื่อปิ่นแล้ว ยังมีบุตรีอีกคนหนึ่งชื่อบุญมา ได้แต่งงานกับพระพิทักษ์ เทพธานี (ด้วง) มีบุตรหลายคน คนหนึ่งชื่อพระยาไชยวิชิต สิทธิสาตรา (นาค) เป็นบิดาของพระยาวิชิตวิศิษฏ์ ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร) ซึ่งเป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุขทำให้ท่านปรีดีกับท่านผู้หญิงได้เป็นญาติเกี่ยวดองกันด้วยเหตุฉะนี้

ท่านปรีดีเกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ที่บ้านเดิมอยู่ฝั่งตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดนี้เดิมชื่อวัดพระนมมะยงค์ เป็นวัดเก่าแก่มาแต่สมัยพระเทียรราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเพี้ยนไปเป็นวัดพนมยงค์ ด้วยความผูกพันระหว่างตระกูลของท่านกับวัด จึงได้ตั้งชื่อสกุลตามชื่อวัดนั่นเอง

แม้วัดนี้ จึงมิได้สร้างโดยบรรพบุรุษของท่านตามที่ส่วนใหญ่เข้าใจกันแต่ตระกูลพนมยงค์ ก็ได้ใกล้ชิดและเกื้อกูลตลอดมา นายเสียงบิดาของท่านมักไปทำบุญที่วัดนี้เป็นประจำ ตัวท่านเองก็เคยบริจาคเงินซ่อมแซมพระอุโบสถเมื่อปี 2471 แม้จะเป็นเงินเพียง 20 บาท แต่ก็มากพอสมควรสำหรับค่าของเงินในสมัยนั้น ปัจจุบันลูกหลานญาติพี่น้องของท่านก็ยังอุปถัมภ์ค้ำชูวัดนี้อยู่ไม่ขาดสาย

เมื่อท่านปรีดีอายุได้ 5 ขวบ ได้เรียนหนังสือที่บ้านนายแสง และที่บ้านหลวงปราณีประชาชน ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของท่าน แล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนวัดรวกโรงเรียนศาลาปูน จนกระทั่งปี 2454 ได้เข้ามาเรียนที่วัดเบญจมพิตร กรุงเทพ ฯ โดยอาศัยอยู่กับพระวัดนี้ แต่เรียนอยู่เพียงปีเดียวก็กลับมาเรียนต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดอยุธยาจนจบชั้นมัธยมปีที่หก จึงได้กลับมากรุงเทพ ฯ อีกครั้งหนึ่ง โดยอาศัยอยู่กับพระวิชิตมนตรี (สุต กุณฑลจินดา)

ต่อมาย้ายมาอยู่กับมหาอำมาตย์ตรีพระยาชัยวิชิต วิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ บ้อมเพชร) เรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ฯ อยู่ได้ 6 เดือน ก็ลาออกมาเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมด้วยเวลาเพียงสองปีครึ่งก็สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตสยาม-ชั้น 1 เมื่ออายุได้เพียง 19 ปี

และทันทีที่ได้เรียนจบหมาด ๆ ก็ได้ว่าความให้จำเลยคดีหนึ่ง สามารถเอาชนะทนายความโจทก์ซึ่งอาวุโสกว่าและจัดอยู่ในชั้นบรมครู จนเป็นที่เลื่องลือกันไปทั่ว หลังจากนั้นก็มิได้เป็นทนายความอีกเลย เพราะท่านได้เข้ามารับราชการตำแหน่งเสมียนโทกรมราชทัณฑ์ จนกระทั่งปี 2463 สอบชิงทุนไปเรียนที่มหาวิทยาลัยเมืองกังประเทศ-ฝรั่งเศสแล้วต่อมหาวิทยาลัยปารีส

เมื่อจบการศึกษาได้ปริญญาเอกทางกฎหมายเป็นคนไทยคนแรก ท่านก็เดินทางกลับจากฝรั่งเศสเข้ารับราชการเป็นทั้งผู้พิพากษา ผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายและอาจารย์สอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมขณะนั้นอายุได้ 28 ปี ก็ได้สมรสกับนางสาวพูนศุข เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2471 ท่านผู้หญิงมีอายุอ่อนกว่าท่านปรีดี 12 ปี จบการศึกษาจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟนับเป็นสตรีในจำนวนน้อยคนนักที่ในสมัยนั้นที่ได้เข้ารับการศึกษาเมื่อเทียบกับปัจจุบัน

ทั้งสองมีบุตรรวมทั้งสิ้น 6 คน เป็นชายสองหญิงสี่ บุตรคนโตชื่อนางสาวลลิตา ปัจจุบันยังเป็นโสด คนที่สองชื่อนายปาล เป็นบุตรหัวแก้วหัวแหวนของท่านผู้หญิง แต่ก็เป็นผู้ที่อาภัพที่สุดในบรรดาพี่น้องทั้งหมด มีอาชีพเป็นทนายความเปิดสำนักงานที่ซอยสวนพลูและเปิดสำนักพิมพ์ จัดพิมพ์งานเขียนของท่านปรีดี แต่เนื่องจากสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงนัก จึงได้เสียชีวิตลงเมื่อปี 2524 ด้วยพิษของมะเร็งร้ายที่ลำไส้ใหญ่

คนที่สามชื่อนางสาวสุดา ยังเป็นโสดเช่นเดียวกับพี่สาวคนโต คนที่สี่ชื่อนายศุขปรีดา แต่งงานกับนางสาวจีรวรรณ วรดิลก น้องสาวของนายสุวัฒน์ วรดิลก นักเขียนชื่อดัง คนที่ห้าชื่อนางดุษฎี แต่งงานกับนายชาญ บุญทัศย์กุล ปัจจุบันนางดุษฎีเป็นครูสอนดนตรี และคนสุดท้องชื่อนางวาณี แต่งงานกับนายสุรพันธ์ สายประดิษฐ์ ลูกชายของ "ศรีบูรพา" หรือกุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนชื่อดังเช่นกัน

ชีวิตในครอบครัวของท่านปรีดีนั้น เปี่ยมไปด้วยความรักและความเข้าใจกัน ท่านผู้หญิงนั้นเป็นรักแรกและรักเดียวของท่านปรีดี ท่านไม่เคยมีเล็กมีน้อยเก็บซุกซ่อนแต่อย่างใด ส่วนท่านผู้หญิงนั้นเล่า ก็วางตนได้สมกับศรีภริยารัฐบุรุษเป็นยิ่งนัก แม้จะเกิดในชาติตระกูลสูงลูกพระยา แต่ก็มิได้เกี่ยงงอนในการช่วยการงาน

อาทิ ตอนก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 สมัยที่ท่านปรีดีรับราชการ และสอนในโรงเรียนกฎหมาย ท่านได้เปิดสอนพิเศษแก่ลูกศิษย์ลูกหาที่ใฝ่ในการเรียน โดยจัดติวให้ที่บ้าน และยังได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นใช้ชื่อว่า "นิติสาส์น" พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับคำอธิบายกฎหมายต่าง ๆ ออกจำหน่ายในราคาที่ไม่แพง โดยมีท่านผู้หญิงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ ในการช่วยเหลือ

"ท่านผู้หญิงท่านแม่นยำในเรื่องภาษามาก ท่านก็ช่วยตรวจปรู๊ฟ จัดห่อ ส่งสมาชิก" นายสุภา ศิริมานนท์ ศิษย์ผู้ใกล้ชิดท่านปรีดีผู้หนึ่งเปิดเผยกับ "สยามใหม่" กิจการโรงพิมพ์ดำเนินเรื่อยมา โดยมิได้มีกำไรมากนักเพราะท่านต้องการจะให้ประชาชนได้มีความรู้มากกว่าที่จะกอบโกยเงินทองจวบจนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองท่านจึงหยุดกิจการลง

"ท่านเกรงจะมีเสียงครหาว่าเอาชื่อเสียงตำแหน่งหน้าที่ มาเป็นประโยชน์ต่อกิจการส่วนตัว" ต่อมาเมื่อท่านได้ตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ท่านก็ได้มอบชื่อ "นิติสาส์น" ให้แก่มหาวิทยาลัย ได้นำไปตั้งเป็นชื่อหนังสือพิมพ์อยู่ได้ระยะหนึ่ง หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มหาวิทยาลัยก็ยุติการออกหนังสือพิมพ์

สำหรับงานภายในบ้านทั่วไปนั้นท่านผู้หญิง ก็สามารถจัดการได้เป็นที่เรียบร้อย ส่วนงานการบ้านการเมืองก็มิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านปรีดีก็มิได้บอกกล่าวให้รับรู้แม้แต่น้อยในวันที่ 23 มิถุนายนก่อนการเปลี่ยนแปลงหนึ่งวัน ท่านปรีดีบอกแก่ท่านผู้หญิงว่าจะไปอยุธยาเพื่อเตรียมการจะบวชตัวท่านเอง ในตอนบ่ายของวันนั้น ท่านผู้หญิงก็ยังได้ไปส่งท่านปรีดีที่สถานีรถไฟหัวลำโพง

เมื่อรถไฟเคลื่อนขบวนมาถึงสถานีสามเสน ท่านปรีดีก็กระโดดลงจากรถไฟเพื่อดำเนินการงานอันสำคัญที่สุด ที่จะมีในวันรุ่งขึ้น นั่นคือการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง โค่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จากวันนั้นเป็นเวลาร่วมเดือนได้แต่กินอยู่หลับนอนในพระที่นั่งอนันตสมาคมท่านผู้หญิงก็อุตส่าห์เอาใจใส่ ให้คนเอาข้าวน้ำมาส่งให้อยู่เนืองนิจ จวบจนวันที่ 3 กรกฎาคม 2475 ท่านปรีดีได้เขียนจดหมายฝากคนไปยังท่านผู้หญิง

ตอนหนึ่งของจดหมายกล่าวอธิบายถึงสาเหตุที่มิได้บอกกล่าวแก่ท่านผู้หญิงให้รับทราบถึงความเป็นจริงว่า "ถ้าบอกความจริง ก็เกรงว่าจะออกจากบ้านไม่ได้ และผลร้ายก็จะเกิดขึ้นเป็นแม่นมั่น คือทางเจ้าหน้าที่ได้คิดจะจับกุมฉัน ในวันรุ่งขึ้นเวลา 10 นาฬิกาเท่าที่ได้ทราบมา "..." "...ที่ไม่บอกมาแต่ต้นก็เพราะกลัวว่าจะตกใจ และเมื่อข่าวตกใจแพร่งพรายออกไปก็จะเสียการที่คิดไว้ทั้งหมด"

ท่านปรีดี เป็นผู้คิดคำนึงถึงชาติบ้านเมืองเสียยิ่งกว่าตนเองและครอบครัว ท่านเองก็ทราบดีว่าหากงานครั้งนี้เกิดเพลี่ยงพล้ำ นั่นย่อมหมายถึงภัยพิบัติอันใหญ่หลวงที่จะบังเกิดแก่ตัวท่านอย่างแน่นอน แต่กระนั้นก็ตาม ท่านก็มิได้หวั่นเกรงถึงภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น เพราะความเห็นแก่ส่วนรวมที่ซึมซาบอยู่ถ้วนทุกอณู แห่งความรู้สึกนึกคิด

ดังตอนหนึ่งของจดหมายที่กล่าวมา "...การที่ทำอะไรลงไป ทั้งนี้ก็เพื่อเห็นแก่ชาติ และราษฎรเป็นส่วนมากเห็นว่าเกิดมาครั้งเดียว เมื่อมีโอกาสทำได้ก็ควรทำไม่ควรบำเพ็ญตนให้เป็นคนหนักโลก..."

และ "...แต่จะทำอย่างไรได้เมื่อเราทำการเพื่อชาติ และในชีวิตของคนอีกหลายร้อยล้านหามีโอกาสไม่ ไม่ช้าเมื่อเรียบร้อยแล้วเราคงอยู่ด้วยกันเป็นปกติต่อไป ขอให้ถึงชาติและราษฎรให้มาก ๆ การทั้งหลายฉันได้เริ่มมาตั้งแต่ปารีส เมื่อมุ่งทางนี้อยู่แล้วจะสละเกียรติยศทิ้งเสียอย่างไรได้ การเมืองก็การเมือง ส่วนตัวก็ส่วนตัว..."

แต่ถึงอย่างไร ท่านปรีดีก็เป็นปุถุชนคนหนึ่งจึงอดไม่ได้ที่จะระลึกถึงและเป็นห่วงเป็นใยต่อครอบครัวในเวลานั้น ท่านเพิ่งมีบุตรเพียงสองคนท่านก็ได้ถามไถ่ทุกข์สุขทางบ้านอยู่ไม่ขาด เป็นความผูกพันที่ท่านมีต่อครอบครัวอย่างลึกซึ้งและแนบแน่น ดังตอนท้ายของจดหมายกล่าวว่า "...พวกบ้านมาทีไร หรือเมื่อมีใครไปเยี่ยมกลับมาก็ถามข่าวคราวทุกข์สุขเสมอ คิดถึงหนูและปานอยู่เป็นนิตย์เหมือนกันไม่ใช่นิ่งเฉย"

ในยามสุข ครอบครัวของท่านปรีดีก็มีแต่ความสุขสดชื่นกันถ้วนหน้า ส่วนในยามขมขื่นจากการถูกมรสุมการเมืองโหมพัดกระหน่ำ มิเพียงแต่ท่านปรีดีเท่านั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข บุตรอีก 6 คน รวมทั้งญาติพี่น้องคนอื่นๆ ก็ถูกผลแห่งพายุการเมืองซัดสาดด้วย

ตลอดเวลาที่อยู่ปารีส รายได้ที่ใช้เลี้ยงครอบครัว ก็มีเพียงแค่เงินบำนาญของท่านปรีดี เดือนละประมาณ 5,000 บาท ที่กว่าจะได้มาก็ต้องฟ้องร้องจากรัฐบาล แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย บ่อยครั้งที่ท่านผู้หญิงต้องบินกลับมาเมืองไทยเพื่อขายที่ดิน อันเป็นมรดกแต่ดั้งเดิมของบิดามารดาทิ้งไว้ให้ในย่านสาธรและสีลม

อีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ครั้งที่จอมพลผิน ชุณหะวัณ นำคณะยึดอำนาจการปกครองคณะรัฐประหาร ได้นำรถถังเข้าถล่มบ้านพักท่านปรีดีที่ท่าช้าง ท่านปรีดีหลบหนีออกนอกประเทศ ท่านผู้หญิงพร้อมกับลูก ๆ ได้หลบหนีไปที่สัตหีบ

และในคราว "ขบถสันติภาพ" ปี 2495 นายปาลก็เป็นผู้หนึ่งที่ถูกจับกุมในในคราวนั้นด้วย

ครั้งหนึ่งของการพิจารณาคดีนายปาล ท่านผู้หญิงได้เข้าไปสวมกอดลูกชายพร้อมทั้งพรรณาถึงชะตากรรมของครอบครัวที่ลูกต้องกลายเป็นผู้ต้องหาตั้งแต่ยังเด็ก โดยที่ไม่มีความผิดแต่ประการใด ส่วนพ่อผู้ได้ทำกรรมดีต่อบ้านเมืองไว้มากมาย กลับเป็นผู้ไม่มีแผ่นดินจะอยู่พร้อมกับกล่าวสอนให้นายปาลจงอดทนและเอาอย่างพ่อ ทำคุณงามความดีให้กับบ้านเมือง โดยไม่คิดกอบโกยหาประโยชน์ใส่ตน ภาพความรักระหว่างสองแม่ลูกนั้นสร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้ที่อยู่ ณ ที่นั้นเป็นยิ่งนัก

9. บันทึกชีวิตสมณะ
ปัจฉิมวัยที่กรุงปารีส

แอปเปิ้ลต้นนั้นแผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงา ครึ้มอยู่ภายในรั้วเหล็กที่กั้นบ่งบอกอาณาเขตของบ้านสีขาวเลขที่ 173 ซึ่งตั้งอยู่บนถนนอะริสติค บริอัง เขต 92160 เมืองอังตัวนี ถัดจากกรุงปารีสลงมาทางใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร หากมองจากภายนอกรั้วจะเห็นสนามหญ้าเล็ก ๆ เขียวขจีปูลาดอยู่หน้าตัวบ้านชั้นเดียวทรงยุโรปอย่างที่ปลูกกันอยู่ทั่ว ๆ ไป

"บ้านหลังนี้ซื้อจากสองตายายชาวฝรั่งเศสโดยขายบ้านที่สาธร กรุงเทพ ฯ แล้วเอาเงินมาซื้อหลังนี้ในราคาที่ไม่แพงนักเพราะเป็นบ้านเล็กๆ "ดุษฎี บุญทัศย์กุลบุตรคนรองสุดท้องของท่านปรีดี พนมยงค์ บอกเล่าถึงความเป็นมาและชีวิตความเป็นอยู่ของท่านรัฐบุรุษอาวุโสภายใต้ชายคาแห่งนี้กับ "สยามใหม่"

หลายคนอาจคิดว่าคนอย่างท่านปรีดี บุคคลสำคัญระดับชาติ คงมีชีวิตความเป็นอยู่โอ่อ่าภูมิฐานดังเช่นผู้นำที่มีอันจะกินคนอื่น ๆ ทั่วไป แต่...ในความเป็นจริงสภาพภายในบ้านเล็ก ๆ กะทัดรัดหลังนั้น เมื่อผ่านเข้าไปจะพบห้องรับประทานอาหารที่ใช้รับแขกไปด้วยในตัว ถัดไปเป็นห้องทำงานของท่านปรีดีที่มีหนังสืออัดแน่นอยู่อย่างเป็นระเบียบ

ต่อจากนั้นก็เป็นห้องนอนของท่านกับท่านผู้หญิงที่มีเพียงเตียงเดี่ยวสองตัว ตั้งห่างกันคับกว่าๆ มีตู้ใช้บรรจุเสื้อผ้าของบุคคลทั้งสองเพียงไม่กี่ชุด ทีวี. เครื่องเล็กที่บุตรหลานซื้อให้เนื่องในวันคล้ายวันเกิดเมื่อ 3 ปีที่ผ่านมา และหิ้งวางพระพุทธรูปกับภาพถ่ายของลูก ๆ หลาน ๆ ด้านหลังของตัวบ้านเป็นห้องครัวขนาด 1.5 คูณ 3 เมตร มีตู้เย็นขนาดย่อมและเตาแก๊สหุงต้มอาหารเพียงเท่านั้นก็แทบจะไม่มีพื้นที่ให้เดินสวนกันได้ ส่วนล่างสุดที่ลึกลง

ไปจากระดับพื้นบ้านใช้เป็นเป็นที่เก็บรถ ในขณะที่ส่วนชั้นบนตรงห้องใต้เพดาน ซึ่งฝรั่งทั่วไปมักใช้เป็นที่เก็บของก็ต้องเจียดแบ่งให้หลาน ๆ ใช้เป็นห้องหลับนอน

เฟอร์นิเจอร์ ก็แสนจะธรรมดานอกจาก ทีวี. เครื่องเล็กในห้องนอนท่านแล้วก็มีเครื่องใหญ่อีกเครื่องผลิตในฝรั่งเศสราคาไม่แพงนัก วิทยุหนึ่งเครื่องที่ท่านใช้ฟังข่าวเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นก็เป็นพวกตู้และชั้นวางหนังสือโต๊ะเก้าอี้อีกไม่กี่ตัว และบรรดาแผนที่กับรูปภาพต่าง ๆ ที่แขวนอยู่ตามฝาผนังเสื้องผ้าที่ท่านสวมใส่ก็มีอยู่น้อยชุด หากอยู่ภายในบ้าน ท่านมักสวมกางเกง เสื้อเชิ้ตทับด้วยเสื้อไหมพรม และผ้าพันคอปกป้องความหนาวเย็น

แต่หากออกไปไหนมาไหนนอกบ้าน ก็มักจะใส่สูทสีกรมท่าตัวโปรดที่ตัดที่สิงคโปร์เมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว สวมหมวกและถือไม้เท้า ตั้งแต่มาอยู่ที่ฝรั่งเศสท่านไม่เคยตัดสูทที่นี่เลยเพราะราคาแพง เมื่อครั้งอยู่ที่จีนเคยตัดชุดเพียงชุดเดียว ส่วนเสื้อเชิ้ตนั้นนาน ๆ จะซื้อสักตัวหนึ่ง

ข้าวของใช้ที่ฟุ่มเฟือย เป็นต้นว่า น้ำหอม แป้ง น้ำมันใส่ผม ท่านไม่เคยซื้อหามาใช้เลย เคยใช้แต่น้ำยาใส่ผมกันรังแคกับไอซ์โคโลญ แต่ก็เพียงชั่วระยะหนึ่งแล้วก็เลิกไป เดือนหนึ่งท่านจะตัดผมสองครั้ง ที่ร้านเล็ก ๆ อยู่ห่างจากบ้านไปไม่ไกลนัก ของจุกจิกก็มีแต่ยาดมของสหการโอสถกับวิคที่ใช้สูดดม และทาให้โล่งจมูกหายใจคล่องเท่านั้น

ท่านปรีดีตื่นแต่เช้าเป็นปกติ เข้านอนแต่หัวค่ำ ตอนตีห้าครึ่งท่านต้องตื่นขึ้นเพื่อรับฟังข่าวจากวิทยุ ทั้งจาก บี.บี.ซี. และสถานีของฝรั่งเศส จนกระทั่งถึง 8 นาฬิกาจึงค่อยรับประทานอาหารเช้า มักเป็นพวกอาหารฝรั่งมีแฮม ขนมปังทาเนยและชา เสร็จแล้วรอบุรุษไปรษณีย์นำจดหมายกับหนังสือพิมพ์มาส่ง ซึ่งจะมาส่งเป็นประจำทุกวัน ๆ ละหลาย ๆ เที่ยวจนบุรุษไปรษณีย์คุ้นเคย จดจำได้อย่างแม่นยำ แม้ผู้ส่งจะจ่าหน้าซองเขียนที่อยู่คลาดเคลื่อน แต่เมื่อเห็นชื่อท่านหรือคนในบ้าน ก็สามารถนำมาส่งได้อย่างถูกต้อง

หนังสือพิมพ์ไทยนั้นท่านรับแทบทุกฉบับทั้งรายวันและรายสัปดาห์ ส่วนหนังสือพิมพ์ฝรั่งก็มี อาทิ Herald Tribune, Le Monde Figaro ในแต่ละเดือนจึงต้องจ่ายค่าหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก หากใครมาเยี่ยมเยียนท่าน ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคน

ชาติอื่นของฝากที่ท่านโปรดปรานมากที่สุดก็เห็นจะเป็นหนังสือ ยกเว้นหนังสือประเภทมวย, ดารา หรือที่ไม่ค่อยมีสาระเท่านั้นที่ท่านไม่ชอบอ่าน

พอสายหน่อยสัก 10 นาฬิกา ก็จะเริ่มทำงานในระยะหลังนี้ งานหลักก็คือเขียนชีวประวัติตัวท่านเมื่อ 4—5 ปีก่อนท่านจะพิมพ์ดีดเอง แต่มาในช่วงหลังท่านให้คุณวิชิณี สุนทร—วิจารณ์หลานสะใภ้ท่านผู้หญิงเป็นเลขานุการพิมพ์จากข้อความที่ท่านเขียนให้ นอกจากนั้นก็อาจมีผู้ขอให้ท่านช่วยเขียนคำขวัญต่าง ๆ ให้หรือเรื่องเกี่ยวกับคดีฟ้องร้อง ทั้งงานเขียนชีวประวัติและคำขวัญนั้นกว่าจะเสร็จหรือได้ออกมาแต่ละหน้า มักต้องใช้เวลานานเพราะท่านต้องค้นคว้าหาหลักฐานอ้างอิงที่แน่ชัด และก็ต้องมีการตรวจทานแก้ไขเพิ่มเติมจนกว่าจะเป็นที่พอใจ

จนเที่ยง ก็รับประทานอาหารกลางวันโดยมากจะเป็นอาหารจานเดียว จำพวกปลาหรือไม่ก็อาหารฝรั่งเสร็จแล้วดูข่าวทีวี. บางวันอาจจะมีนอนพักบ้าง พอบ่ายสองโมงก็ทำงานที่คั่งค้าง จากช่วงเช้า ในช่วงบ่ายนี้บางทีอาจมีอาหารว่างเป็นพวกพายและผลไม้ต่าง ๆ โดยเฉพาะกล้วยเผานั้นชอบมากที่สุด ขนมขบเคี้ยวก็เป็นพวกท็อฟฟี่หรือถั่วปากอ้า

ในบางวัน อาจจะมีแขกมาเยี่ยมเยือน มีบ่อยครั้งที่เป็นนักศึกษาไทยในฝรั่งเศสมาขอคำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ แต่หากมาขอแนะนำด้วยเหตุเพราะท่านเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงหรือมีความรู้มาก โดยที่ผู้นั้นมิได้ค้นคว้ามาก่อนล่วงหน้าบ้างแล้วละก็ ท่านก็จะไล่กลับให้ไปค้นคว้ามาเสียก่อน ซึ่งท่านมักจะปรารภอยู่เสมอว่า "ต้องพยายามค้นคว้าใฝ่หาด้วยตนเองให้มาก ฟังคำแนะนำแล้วอย่าเพิ่งเชื่อ ให้คิดตริตรองให้ดี"

บางทีผู้ที่มาขอความรู้แทนที่จะเป็นผู้ซักถามหรือสัมภาษณ์ กลับเป็นฝ่ายถูกท่านสัมภาษณ์เอาเสียเอง เนื่องจากมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนั้นน้อยเกินไป หรือไม่ศึกษามาเสียก่อน บ้างหวังแต่จะมารับจากท่านแต่อย่างเดียว แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ท่านก็มิได้รังเกียจที่จะให้ความรู้ที่มีอยู่ผู้ใดมาหาท่านมักจะไม่ค่อยผิดหวัง บางทีได้ความรู้ในเรื่องอื่น ๆ แถมพกกลับไปอีกด้วย ท่านสามารถสนทนาได้กับบุคคลทุกวัย มิเคยถือยศถือศักดิ์ จนนักศึกษาที่นั่นมักเรียกท่านว่า "คุณปู่หรือคุณตา" เสียมากกว่าที่จะเรียกว่า "ท่านครับ...ท่านขา..."

อาหารเย็นส่วนมาก จะเป็นพวกข้าวต้ม หลังจากนั้นก็ดูข่าว ทีวี. ต่อจากนั้นก็จะเป็นภาพยนตร์ ที่ชอบมากที่สุดก็คือพวกสารคดี โดยเฉพาะเรื่องทางประวัติศาสตร์ หรือไม่ก็เรื่องเกี่ยวกับจักร ๆ วงศ์ ๆ ของรัสเซียด้วยความที่ท่านมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์มาก ท่านก็มักจะอธิบายเพิ่มเติมให้แก่ผู้ที่ร่วมชมอยู่ ณ ที่นั้นด้วยเรื่องที่ไม่ชอบดูเป็นที่สุดก็เห็นจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอินเดียนแดงที่สร้างโดยชาวอเมริกัน ซ้ำท่านยังกล่าวบริภาษอีกด้วยว่า "พวกอเมริกันนี่ ไปรุกรานเขาแล้วยังสร้างภาพยนตร์บิดเบือนความจริงอีกเป็นการเอาเปรียบกันเกินไป"

ในบางสัปดาห์อาจมีรายการพิเศษพักผ่อนหย่อนใจนอกบ้านเป็นต้นว่าไปเดินดูของที่ตลาด หรือไม่ก็เดินเล่นตามสวนสาธารณะ หรืออาจจะปิกนิคที่ริมแม่น้ำกับท่านผู้หญิง และลูก ๆ หลาน ๆ ท่านมีรถเปอโยต์ขนาดเล็กรุ่น 305 ที่ซื้อเมื่อเดือนเมษายน 2525 ในราคาแสนกว่าบาท แทนคันเก่ารุ่น 504 ที่ใช้มา 12 ปีจนเสื่อมสมรรถภาพไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากท่านขับรถไม่เป็นจึงต้องให้บุตรหรือหลานเป็นผู้ขับให้ ซึ่งท่านก็มักจะนั่งตอนหน้าเคียงคู่กับคนขับ เมื่อรถผ่านยังสถานที่ใดท่านก็มักจะอธิบายถึงความเป็นมาตลอดจนความสำคัญของสถานที่นั้นให้แก่ผู้ร่วมเดินทางฟังอีกด้วย แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีพหูสูตรและสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

บุคลิกของท่านอีกอย่างหนึ่งคือความมีนิสัยอ่อนโยน รักเด็กและสัตว์เลี้ยง หากพบปะเด็กไม่ว่าที่ใดก็ตามจะหยุดทักทายพูดคุย ยิ่งถ้าเป็นเด็กที่ช่างคิด ตอบคำถามเก่ง ก็อาจคุยกันเป็นนานเอาเลยเสียทีเดียว ส่วนสัตว์เลี้ยงนั้นสมัยอยู่ที่จีน ท่านเคยเลี้ยงสุนัขตัวหนึ่งทั้งแสนรู้และซื่อสัตย์ แต่เมื่อมาอยู่ที่ฝรั่งเศสไม่ได้เลี้ยงเพราะค่าอาหารแพง แต่กระนั้นก็มีกระต่ายตัวน้อย ๆ ที่หลานของท่านเลี้ยงไว้ท่านก็คอยดูแลเอาใจใส่อยู่มิได้ขาด

เรื่องอาหารการกินนั้น ต้องเป็นรสจืด เพราะหมอซองส์ แพทย์ประจำตัวสั่งห้ามเอาไว้ว่า ไม่ควรรับประทานอาหารที่มีรสจัดหรือมันเกินไป ปกติแล้วท่านจะไม่ดื่มสุราสมัยเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศไทย ท่านเคยแต่จิบเพื่อเรียกน้ำย่อยก่อนอาหารเท่านั้น ไม่เคยดื่มถึงขนาดเมามาย ส่วนบุหรี่นั้น ไม่ได้สูบมาหลายปีแล้วและท่านยังสั่งห้ามมิให้ผู้ใดสูบบุหรี่ในบ้านโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้ผู้ที่ไม่สูบได้รับควันเข้าไปด้วย แต่ในสมัยที่

ท่านยังสูบอยู่นั้น เคยทำสถิติมากถึง 60 มวนในวันเดียว บุหรี่ที่ชอบสูบประจำคือเบนสันและโกลด์แฟล็กของอังกฤษ

บุหรี่ในสมัยนั้น มิได้บรรจุในซองเหมือนปัจจุบัน แต่จะบรรจุในกระป๋องรูปทรงกระบอก เวลาเปิดกระป๋องครั้งแรกจะมีเสียงดัง ฟี้...และถ้าหากท่านได้สูบบุหรี่ดี ๆ มา ท่านจะไม่ยอมให้ผู้ใดเปิดกระป๋องก่อนเป็นอันขาด ด้วยเหตุที่ชอบฟังเสียง ฟี้...นั่นเอง

เมื่อไม่ดื่มสุรา ไม่สูบบุหรี่ และรับประทานอาหารตามที่แพทย์สั่ง จึงทำสุขภาพของท่านแข็งแรงดีเยี่ยม ไม่ค่อยจะเจ็บป่วย จะมีก็เพียงแต่ท้องเฟ้อเท่านั้น หมอเบนสันจะมาเยี่ยมดูแลท่านเพียงเดือนละครั้ง แต่ก็มีที่บางครั้งท่านเห็นอาหารที่อยู่ในบัญชีสั่งห้าม แต่อยากรับประทานขึ้นมา ก็ลองแอบชิมสักคำสองคำ พอบุตรหลานเห็นเข้าและร้องห้าม ท่านก็หยุดทันทีพร้อมกับหัวเราะชอบใจ ส่วนสุขภาพของคนอื่น ๆ ในบ้านนั้นท่านเอาใจใส่เป็นพิเศษ แม้จะเพียงปวดหัวตัวร้อนเพียงเล็กน้อยแต่ท่านก็อุตส่าห์กระวีกระวาดหายูกยามาให้ทันที

ญาติมิตรผู้ใกล้ชิดผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ฝีมือการทำอาหารของท่านปรีดีนั้นเป็นเลิศทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง" แกงเขียวหวานของท่านนั้นอร่อยยิ่งนัก โดยไม่จำเป็นต้องใส่ผงชูรสหรือบรั่นดีแต่อย่างไร สมัยที่อยู่ในเมืองไทยเคยมีคนแนะนำให้ท่านทำไก่อบ โดยเอาน้ำมันเนยฉีดเข้าไปในเส้นเลือดแล้วนำไปอบก็จะได้ไก่อบรสหอมหวานโอชาไม่น้อย

ถึงแม้ว่า ท่านปรีดีจะเป็นนักการเมือง แต่ท่านก็มีอารมณ์สุนทรีทางด้านศิลปะอยู่ในจิตใจ ท่านชอบฟังเพลงที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทยเป็นอาจิณ หากผู้ใดเคยได้ชมภาพยนตร์เรื่อง "พระเจ้าช้างเผือก" ซึ่งท่านกำกับการแสดงเองแล้วจะเห็นว่า ท่านสามารถจัดฉากและให้เพลงประกอบได้อย่างดีเยี่ยม สิ่งนี้แหละแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ท่านมีความซาบซึ้งและเข้าใจในศิลปะได้ดีเพียงใด โดยเฉพาะเรื่องดนตรีทั้ง ๆ ที่ท่านเล่นดนตรีไม่เป็นเลยสักอย่างเดียว แม้กระทั่งการเต้นรำ ท่านก็เต้นไม่เป็น

มีอยู่ครั้งหนึ่ง สมัยที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีได้มีการจัดงานเฉลิมฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ในงานนี้มีการลีลาศ ตัวท่านในฐานะประธานจัดงานต้อง

ออกมาลีลาศเบิดฟลอร์ตามธรรมเนียม เมื่อโฆษกกล่าวเชิญท่านก็จูงมือท่านผู้หญิงออกมาหน้าเวทีทำให้ผู้ที่ทราบว่าท่านเต้นรำไม่เป็นต่างก็ฉงนอยู่ในใจ แต่ท่านก็แก้ปัญหาได้โดยการโค้งคำนับพร้อมกับกล่าวเชิญผู้มาร่วมงานให้ออกมาลีลาศได้ตามอัธยาศัย แล้วท่านก็จูงมือท่านผู้หญิงเดินลงเวทีไป

ในเรื่องของความเชื่อนั้น ท่านปรีดีนิยมในความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ท่านจะไม่เชื่อในสิ่งที่งมงายอย่างเด็ดขาดเมื่อครั้งที่เกิดแผ่นดินไหวติดต่อกัน 2 ครั้งในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้นั้น ท่านก็เล่าเป็นเชิงให้ความรู้กับผู้ใกล้ชิดว่า คนสมัยโบราณความรู้ยังมีไม่มากมักจะถือว่า การเกิดแผ่นดินไหว 2 ครั้งในระยะเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักนี้จะต้องมีบุคคลสำคัญผู้หนึ่งผู้ใดตายลง ผู้ใกล้ชิดทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นั้น ต่างก็รับฟังไว้โดยคิดแต่เพียงว่าเป็นความรู้ไม่ได้เชื่อตามคนโบราณ

แต่ไม่มีใครเลยสักคนจะฉุกคิดว่า บุคคลสำคัญที่เมืองไทยจะต้องสูญเสียนั้นจะเป็นท่านปรีดี พนมยงค์

10. ปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี

แสดงหน้าสรีระ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์

ก่อนการฌาปนกิจ

ณ สุสานแปร์ ลา แชส ปารีส ฝรั่งเศส

วันที่ 9 พฤษภาคม 2526

ในขณะนี้เรามาประชุมกันที่ฌาปนสถานเพื่อทำการฌาปนกิจสรีระร่างกายของบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งได้เกิดมาในโลก ได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติแก่บ้านเมืองมาโดยลำดับ บัดนี้ ชีวิตของท่านผู้นี้ได้ถึงที่สุดตามกฎธรรมชาติที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีความเกิด ก็ต้องมีความแตกดับเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่จะอยู่ยั่งยืนถาวร เมื่อมีเกิดแล้ว ก็ต้องมีการแตกดับทั้งนั้น แต่ว่าชีวิตของคนเรานั้น เมื่อเกิดมาอยู่ในโลก ถ้าได้ใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น โดยเฉพาะแก่ส่วนรวมคือประเทศชาติ ก็นับว่าไม่เสียทีที่เกิดได้มาเป็นผู้เป็นคน แม้ผู้นั้นจะถึงแก่กรรมไป ก็เรียกว่าดับไปแต่ร่างกาย อันเป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่ว่าคุณงามความดีทั้งหลายที่ได้กระทำไว้ในชีวิตนี้ หาได้แตกดับไปตามร่างกายไม่ สิ่งนั้นจะคงอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่ความทรงจำของมนุษย์ยังมีอยู่ในโลกนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "รูปำ ชีรติ มจฺจานำ นามโคตฺตำ น ชีรติ" ร่างกายของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องแตกสลาย แต่ว่าคุณธรรมคุณงามความดีนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สูญหาย ยังคงปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมืองต่อไป บุคคลผู้นี้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปเมื่ออายุ 83 ปียังไม่เต็มบริบูรณ์ ชีวิตของท่านส่วนมากตั้งแต่เริ่มต้นทำงานทำการได้ ก็ได้ทำงานการที่เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเห็นว่า บ้านเมืองของเรานั้นควรจะได้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเหมือนชาวโลกทั้งหลายที่เขาเจริญแล้ว จึงได้รวบรวมพรรคพวกวางแผนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องรบราฆ่าฟันกัน

ให้เกิดความเสียหาย เพราะว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถือธรรมะเป็นธง เป็นดวงประทีปนำทางชีวิต จึงได้ทำการเปลี่ยนแปลงด้วยความเรียบร้อย ได้รัฐธรรมนูญ ได้ระบอบประชาธิบไตย พาให้ชาวเราทั้งหลายที่เป็นคนไทยได้มีความสบายใจในการปกครองบ้านเมือง แต่ทว่าบุคคลผู้มีความคิดเปลี่ยนแปลงและได้ทำงานโดยไม่ได้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแม้แต่น้อย ไม่ได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่ที่ตนมีตนได้เพื่อแสวงหาประโยชน์เข้าตน ทำงานในหน้าที่ไปก็ต้องการให้งานในที่นั้นเจริญก้าวหน้าโดยไม่หวังอะไรตอบแทน แต่ว่าต้องการให้งานเจริญ จึงได้สร้างงานให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ แต่ว่าโลกนี้มีมนุษย์ที่ยังอยู่ภายใต้กิเลสครอบงำ ย่อมมีการเบียดเบียนกัน ริษยากัน ไม่อยากให้ใครเจริญก้าวหน้าได้ดิบได้ดี หรือเด่นไปกว่าตัว จึงมีการทำลายกันด้วยประการต่าง ๆ ก็เป็นตัวอย่างให้เราเห็นว่าโลกมนุษย์นี้คนยังมีกิเลส กิเลสเป็นพิษเป็นภัยแก่ความสุขความสงบ เป็นพิษเป็นภัยแก่ความเจริญก้าวหน้าของสังคม เราไม่ควรจะโกรธแค้นชิงชังบุคคลนั้น ๆ แต่เราควรเกลียดชังกิเลสอันเป็นสิ่งชั่วร้าย เราไม่ควรจะทำลายคน แต่เราควรจะช่วยกันทำลายสิ่งชั่วร้ายที่มันจะเกิดขึ้นในคนให้ลดน้อยลงไป การทำลายสิ่งชั่วร้าย เราก็ต้องหันหน้าเข้าหาธรรมะอันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เอาธรรมะมาเป็นหลักเป็นเครื่องเตือนใจแล้วจะได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์เป็นคุณเป็นค่า ไม่ใช่เพื่อตัวเรา แต่เพื่อประโยชน์ส่วนรวม คือประเทศชาติ เท่าที่เราสามารถจะกระทำได้ ชีวิตก็จะมีค่า บุคคลผู้นี้คือ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ท่านได้เกิดมาใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมตามความรู้ความสามารถของท่านแล้ว ท่านก็จากพวกเราไป เรามาที่นี่ก็ไว้อาลัยในคุณงามความดีนั้น ๆ แล้วเราจะเผาสรีระร่างกายอันเป็นส่วนเหลือนี้ให้เป็นเถ้าถ่านต่อไป ก่อนที่จะได้ขึ้นไปเอาดอกไม้วางเป็นเครื่องสักการะแก่คุณงามความดีนั้น ข้าพเจ้าใคร่ขอร้องให้ท่านทั้งหลาย ได้ยืนขึ้นแสดงความอาลัยในยามนี้

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย บัดนี้เจ้าหน้าที่ได้นำสรีระร่างกายของท่านปรีดี พนมยงค์ ไปเข้าสู่เตาแล้ว พวกเราทั้งหลายไม่มีหน้าที่ในการไปเผาศพ นั่งอยู่ที่นี่ก็จะได้ฟังอะไรบ้างอีกนิดหน่อย เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจได้กำไรของชีวิต จากการที่มาร่วมในงานศพครั้งนี้ การมาในงานศพนั้น เรามาเพื่อประโยชน์ในทางสังคมอย่างหนึ่ง

มาเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาอย่างหนึ่ง ประโยชน์ในทางสังคมนั้นเพราะว่าคนเราไม่ได้อยู่ผู้เดียวในโลก ชีวิตเรามีความเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ตลอดเวลา จึงเกิดมีความสัมพันธ์ทางจิตใจแก่กันและกัน เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นแก่คนหนึ่ง ย่อมกระทบกระเทือนไปถึงอีกคนหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกลุ่มของหมู่คณะของชาติต่าง ๆ ในโลก ย่อมมีการกระทบกระเทือนถึงกัน ผลที่กระทบกระเทือนถึงกันนั้นมันเป็นเรื่องของสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมีเรื่องเศร้าโศกเป็นทุกข์ในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง เราที่มีความรู้จักมักคุ้นก็ย่อมกระทบกระเทือนใจ จึงต้องไปช่วยเหลือกันตามฐานะที่จะช่วยได้ โดยเฉพาะในเมืองไทยเรานั้น การช่วยเหลือแก่กันและกันในเมื่อใครมีความทุกข์มีปัญหา เป็นเรื่องที่ทำกันอย่างดีและแพร่หลายตลอดมา เราทั้งหลายที่มาในวันนี้ ก็มาตามแบบที่เราเคยกระทำในในบ้านเมืองของเรา เพราะเรามีส่วนร่วมในความเศร้าโศกเสียใจในการจากไปของบุคคลที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง เราจึงได้มาให้เกียรติ การที่เรามานี้ก็เท่ากับว่าเรามาเชิดชูคุณงามความดีของบุคคลที่ได้ประกอบคุณงามความดี เพราะเราเป็นคนรักดี เราเสียดายดี เราอยากจะให้ความดีอยู่คู่โลกต่อไป เพราะตราบใดที่โลกนี้ยังมีความดีคุ้มครองรักษา ความสุขความสงบในสังคมก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าไม่มีความดีคุ้มครองแล้ว เราทั้งหลายก็จะเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ท่านทั้งหลายที่มาร่วมกันนับตั้งแต่ท่านเอกอัครราชทูตและท่านผู้แทนอื่น ๆ ที่ได้มาร่วมในวันนี้ ก็เรียกว่ามาอย่างคนดี มาเพื่อบูชาความดีของคนดีที่เรารู้จัก และท่านได้จากเราไป อันนี้เป็นเรื่องของสังคม

อีกประการหนึ่ง เรามาในงานเพื่อการศึกษาจากงานศพ เพราะว่างานศพเป็นงานที่ให้ความรู้ให้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของเรา เรื่องชีวิตเป็นเรื่องที่น่าศึกษาน่าสนใจ คนเราแม้จะมีการศึกษาเล่าเรียน มีความรู้สำเร็จอะไรก็ตาม แต่ถ้ายังไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักสิ่งที่มันเกิดขึ้นในตัวเรา ไม่รู้สาเหตุของสิ่งนั้น ไม่รู้ว่าเราจะแก้ไขสิ่งนั้นอย่างไร ชีวิตยังมีปัญหา ยังมีความยุ่งยากเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นในชีวิต คือความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยความรู้ที่สำเร็จมาจากมหาวิทยาลัย แต่จะแก้ไขด้วยความรู้ที่เราศึกษาจากสัจธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา การศึกษาสัจธรรมนั้นเราทำได้ทุกโอกาส แต่ไม่มีเหมือนกับในงานศพ เพราะในงานศพนั้นมีภาพ

ตัวอย่างให้เราเห็นอยู่เฉพาะหน้า ภาพนั้นก็คือศพที่นอนอยู่ในหีบ เป็นร่างไร้วิญญาณ ไร้ความรู้สึกนึกคิดเรื่องประการทั้งปวง เป็นร่างกายที่เป็นบทเรียน เป็นกำลังใจให้เราได้พิจารณา พระพุทธเจ้าท่านตรัสให้เราคิดว่า เมื่อเราเห็นซากศพเรา จะต้องคิดว่าเราจะต้องเป็นอย่างนั้น เราหนีจากความเป็นอย่างนั้นไปไม่ได้ มีคำบาลี "เอวำภาวี เอวำอนตีโต" แปลว่าเราจะต้องเป็นอย่างนี้ เราจะหนีความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้คือหมายความว่าเราจะจะต้องแตกดับเหมือนกับที่เขาแตกดับกันทั่วๆ ไป นั่นคือสิ่งที่ควรเรียนควรรู้ คนเราที่มันมีปัญหายุ่งยากในชีวิต เพราะไม่ได้คิดถึงเรื่องธรรมชาติของชีวิต ไม่ได้คิดถึงความเปลี่ยนแปลงอันเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต จึงได้หลงไหลมัวเมาในเรื่องอะไรต่างๆ แล้วก็สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ในชีวิตของบุคคลอื่น ในสังคมที่เราได้อยู่อาศัย เพราะเขาไม่เข้าใจว่าเขาเกิดมาทำไม เขาอยู่เพื่ออะไร ควรจะใช้ชีวิตในรูปใด จึงจะเป็นคุณเป็นค่า เมื่อไม่ได้คิดไม่ได้คำนึงในเรื่องอย่างนี้ ก็อยู่ไปตามเรื่องตามราว กินไปดื่มไปสนุกไปตามเรื่องตามราวของชาวโลกทั้งหลาย โดยไม่ได้คำนึงว่าเราอยู่เพื่ออะไรเราควรจะใช้ชีวิตเพื่ออะไร ชีวิตนั้นก็ไม่มีความหมาย *การมีชีวิตไม่ได้หมายความแต่เพียงว่ามีลมหายใจเข้าออกเท่านั้น* แต่การมีชีวิตนั้นต้องหมายความถึง การรู้จักใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นให้มากที่สุดที่จะมากได้ เรื่องของตัวเรานั้น ไม่ต้องคิดถึง แต่เราต้องคิดว่าเราเกิดมาเพื่อผู้อื่น เราอยู่เพื่อผู้อื่น เราจะคิดอะไร เราจะพูดอะไร เราจะทำอะไร เราก็ต้องคิดว่าเราทำเพื่อผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขความสบาย ถ้าทุกคนมีความคิดในรูปอย่างนี้ก็ช่วยกันทำในเรื่องเป็นประโยชน์ทั้งนั้น จะไม่ทำในเรื่องเดือดร้อนแก่ใครๆ เพราะไม่มีความคิดในเรื่องให้ความทุกข์ แต่คิดในเรื่องให้ความสุขความเจริญแก่บุคคลอื่น แม้เราจะเป็นนักศึกษาวิชาการ เราก็ควรคิดไว้ในใจว่า เราเรียนเพื่อนำวิชานี้ไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายในชาติในประเทศของเรา ในโลกที่เราอาศัยเพราะเราเกิดมาในโลกเราเป็นหนี้โลก เราอาศัยแผ่นดินอยู่ อาศัยน้ำ อาศัยวัตถุต่างๆ ก็เท่ากับว่าเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติ เมื่อเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติเราก็ควรจะอยู่อย่างคนที่คอยเปลื้องหนี้ธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ

คนที่คิดอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิต ชีวิตจะมีคุณค่ามากเป็นประโยชน์มาก เพราะเขาอยู่เพื่อผู้อื่น ไม่ได้อยู่เพื่อตนเองในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท เราควรนึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลาย พระองค์อยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชาวโลกตลอดเวลา พระองค์เสียสละความสุขในวังออกไปนั่งอยู่ในป่าอย่างง่าย ๆ อยู่อย่างคนจน แต่ว่าใช้เวลาคิดค้นแสวงหาธรรมะเพื่อนำมาแก้ไขปัญหา คือความทุกข์ของชาวโลก เป็นเวลานานจึงจะพบความจริง ท่านเมื่อพบแล้วไม่ได้สงวนความจริงนั้นไว้เฉพาะพระองค์ พระองค์ได้คิดทันทีเมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่า ต่อไปนี้เราจะมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน แล้วก็เสด็จไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนตลอดเวลา ไม่ว่าที่ไกลที่ใกล้ ที่ยากลำบาก พระองค์ก็เสด็จไปเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน

อันนี้เป็นตัวอย่างในฐานะเป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลายเราทั้งหลายที่นับถือพระองค์ ไม่ควรนับถือเฉย ๆ แต่เราควรจะเดินตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยการตั้งจิตอธิษฐานไว้ ในใจว่า เราอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เราจะทำหน้าที่อะไรก็ทำเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เรื่องของตัวเราไม่ต้องคิด เพราะเมื่อเราให้ เราก็จะได้รับ เราทำให้คนอื่นสบาย เราก็จะได้รับความสบาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราทำคนอื่นให้เกิดความทุกข์เกิดความเดือดร้อน เราก็จะมีความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เราจึงไม่ควรคิดว่า เราจะทำอะไรเพื่อตัวเรา ตัดตัวเราทิ้งไป แต่เราเสียสละชีวิตของเราเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มนุษยชาติทั้งหลาย อันนี้เป็นอุดมการที่ชาวโลกควรจะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ เพราะสังคมในยุคปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยปัญหา มีการเบียดเบียนข่มเหงกัน ให้ร้ายกันด้วยประการต่าง ๆ เพราะขาดอุดมการเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ คนคนเราอยู่ในโลกได้สักกี่วันไม่เท่าไรเราก็จะจากโลกนี้ไป เวลาเรามาก็ไม่ได้เอาอะไรมาเวลาเราไปเราก็ไม่ได้เอาอะไรไป ทรัพย์สมบัติเงินทองข้าวของทั้งหลายที่เราแสวงหานั้น เราแสวงหาเพื่อทำชีวิตของเราให้เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นทุกถ้วนหน้า นี่ควรจะเป็นอุดมการแก่พวกเราทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ยังไม่ถึงแก่ตาย แต่วันหนึ่งเราก็ต้องเป็นอย่างนี้เราหนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ แต่ก่อนที่จะถึงจุดนี้ เราก็ควร

จะคิดว่า เราอยู่เพื่ออะไร คิดบ่อย ๆ ตื่นแต่เช้าก็คิดว่าวันนี้ เราจะมีโอกาสรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยวิธีใดบ้างถ้ามีวิธีใดที่เราจะได้รับใช้เพื่อนมนุษย์ เราก็ต้องทำทันทีอย่าช้าเป็นอันขาด

พระพุทธเจ้าสอนเราว่า เมื่อคิดว่าจะทำสิ่งใดที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้ว จงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด เพราะการชักช้าเพียงวินาทีเดียว จะทำให้เราล้าหลังไม่ทันเหตุทันการณ์ และเมื่อชีวิตเราจะแตกดับ เราจะบิดพริ้วก็ไม่ได้ ต่อสู้ก็ไม่ได้ จะทำอะไร ๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น ชีวิตก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เราก็จะเสียใจในขณะสิ้นใจว่า ยังมีอะไรที่เรายังไม่ได้ทำอยู่อีกมาก และเราจะทำกันได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเมื่อนึกว่าจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้วจงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด ท่านปรีดี พนมยงค์ท่านมีอุดมการประจำจิตใจในรูปอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงใช้ชีวิตเป็นงานเป็นการอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่ได้ทำราชการ ก็ปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันเหมือนกับทำราชการ ทำงานตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงวัน พักนิดหน่อย แล้วทำงานต่อไป เป็นงานขีดงานเขียน งานค้นคว้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ใครเข้ามานั่งใกล้ก็จะให้ความรู้ให้แนวคิดแก่คนเหล่านั้น เพื่อให้คนเหล่านั้นได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไป แต่ว่าท่านเป็นคนรักงาน มีความตั้งใจทำงานมากไปหน่อย ร่างกายชราภาพแล้วก็ไม่สามารถจะทนทานได้ จึงต้องลาจากพวกเราทั้งหลายไป การจากไปของท่านเป็นการจากไปที่ได้ทิ้งลายไว้ชื่อ ชาติเสือไว้ลาย ชาติชายไว้ชื่อ คือ ไว้คุณงามความดีให้เราทั้งหลายได้คิดได้เห็นเป็นตัวอย่างแก่ชีวิตของเราทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวผู้เฒ่าผู้แก่ จะได้คิดว่า อ้อ ชีวิตของคนเรานั้น เกิดมาแล้วก็จะต้องจากไปเป็นธรรมดา แต่ว่าจะจากไปก็ขอให้มีคนอาลัยคิดถึงเรา เขาจะคิดถึงเราด้วยอะไร ก็ด้วยคุณธรรมความดี การใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์เท่านั้น ถ้าเราไม่ได้ทำอะไรที่เป็นประโยชน์ ตายไปก็ไม่มีใครให้เกียรติไม่มีใครมาในงานศพ เพราะไม่มีคุณธรรมดึงดูดจิตใจคน เป็นคนไม่มีเสน่ห์เครื่องดึงดูดคนก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นเครื่องจูงใจ แต่ผู้ใดใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ เป็นคุณงามความดี ผู้นั้นก็เป็นเสมือนหนึ่งบุคคลไม่ตายไปจากโลกนี้ ประวัติศาสตร์ของชาติจะจารึกไว้ว่าคนอย่างนั้นได้ริเริ่มกระทำการอันเป็นประโยชน์ เป็นคุณแก่ชาติบ้านเมือง

เราทั้งหลายที่อยู่ในระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย ถ้านึกว่าระบอบนี้ใครเป็นผู้นำมาให้ ใครเป็นต้นคิด ใครริเริ่ม แล้วใครสร้างอะไรขึ้นในบ้านเมืองที่เป็นประโยชน์เป็นคุณเป็นค่าท่านผู้นั้นจะลอยเด่นอยู่ในดวงใจของเรา เราก็จะต้องระลึกถึงเคารพสักการะคนเราเมื่อมีชีวิตอยู่นั้น ยังมีคนเกลียดยังมีคนรักแต่เมื่อตายไปแล้ว ความเกลียดหายไปจะเหลืออยู่แต่ความรักเท่านั้น เพราะความชั่วหายไป ความดีนั้นคงอยู่ ให้คนทุกคนได้ระลึกถึง อันนี้ก็เป็นสิ่งเตือนใจแก่คณะเราทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในสถานที่นี้ในวันนี้ อาตมานี่เรียกว่ามาด้วยความบังเอิญ แต่ความจริงนั้นก็มาเรื่องที่กรุงลอนดอน แต่ก็พอดีท่านถึงแก่กรรมลงในวันที่ 2 ขณะพักอยู่ที่นั่น ขั้นแรกก็นึกเสียใจอยู่ว่าคงไม่มีโอกาสได้มาร่วมในงานศพ เพราะการวีซ่าของประเทศนี้ลำบาก แต่ว่าด้วยอำนาจความคุ้นเคยสนิทสนมอาลัยกันมานาน จึงเป็นเหตุให้ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อย ได้เดินทางมาร่วมในงานนี้ ได้แสดงความปลื้มใจให้ท่านทั้งหลายได้รู้ได้เข้าใจว่า เราได้มาร่วมกันเพื่อบูชาคุณงามความดีของบุคคลที่เกิดมา แล้วได้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แล้วก็จากไปตามเรื่องของธรรมชาติของร่างกาย เพราะร่างกายเป็นของผสม ไม่ใช่ของแท้ มันไม่มั่นคงถาวรอะไร เราควรใช้ของผสมนี้ให้เป็นประโยชน์ ด้วยการกระทำหน้าที่ของเราตามหน้าที่ที่เราสามารถจะกระทำได้ อันนี้ใคร่จะขอฝากไว้กับท่านทั้งหลาย

ถ้าเราระลึกถึงท่านปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องนึกถึงงานของท่าน นึกถึงความเสียสละของท่าน นึกถึงการทำจริงในงานของท่าน นึกถึงความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์และความสุขส่วนรวมของท่าน เราก็เชื่อว่า เดินตามรอยเท้าของท่านเราก็จะถึงจุดหมายปลายทางแห่งผลงานที่เราทั้งหลายได้ตั้งใจไว้ อันนี้เป็นข้อเตือนจิตสะกิดใจแก่ท่านทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในวันนี้ ขอเราทั้งหลายได้พร้อมใจกันยืน ตั้งจิตอธิษฐานแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้มาพร้อมใจกันมากระทำในวันนี้แด่ดวงวิญญาณของท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เราทั้งหลายเคารพสักการะบูชา อธิษฐานใจ ขอให้วิญญาณนั้นไปสู่สุคติแล้วก็มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะแห่งการกระทำของท่านทุกเมื่อ ขอเชิญท่านทั้งหลายสงบใจแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้พร้อมใจกัน ณ บัดนี้

11. ปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี

ในโอกาสที่ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรม ครบ 50 วัน

แสดง ณ วัดชลประทานรังสฤษดิ์

วันที่ 20 มิถุนายน 2526

ขอเจริญพรญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้มาชุมนุมกันในวันนี้ เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้มรณกรรมไป เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ กรุงปารีส และได้ทำการฌาปนกิจสรีระร่างกายเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 ณ กรุงปารีส พวกเราทั้งหลายที่อยู่ในประเทศไทย ไม่ได้มีโอกาสไปร่วมในการฌาปนกิจในวันนั้น แต่ว่าคนไทยและชาวต่างประเทศที่อยู่กรุงปารีส ลอนดอน บรัสเซล และประเทศใกล้เคียงได้มาชุมนุมกันประมาณ 400 คน งานศพเป็นไปด้วยความเรียบร้อยเป็นอย่างดี แต่ว่าไม่เหมือนกับที่ทำในประเทศไทย เพราะว่าท่านต้องไปสิ้นบุญที่ต่างประเทศ พวกเราทั้งหลายที่อยู่ในประเทศไทย แม้จะไม่ได้ไปร่วมในงานฌาปนกิจศพในวันนั้น ก็มีความระลึกถึงคุณงามความดีของท่าน ได้ส่งใจไป ฝากดอกไม้ธูปเทียนไปร่วมสักการะศพเหมือนกัน

มาวันนี้ เป็นวันครบรอบ 50 วันแห่งการมรณะ ตามธรรมเนียมของผู้นับถือพุทธศาสนาก็มีการทำบุญเป็นพิเศษ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านผู้ที่ถึงแก่มรณกรรมไปตามวิสัยของพุทธศาสนิกและเราได้มาร่วมชุมนุมกัน ณ สถานที่นี้ อาตมาที่เป็นเจ้าของบ้านรู้สึกไม่สบายใจนิดหนึ่ง ที่สถานที่ไม่เรียบร้อย ไม่พอนั่ง ก็จะต้องไปนั่งอยู่ข้างนอกบ้าง แต่ว่าได้ใช้ลำโพงขยายเสียงให้ดังออกไป เพื่อให้ทุกท่านได้ยินคำที่พูดอยู่นี้ และจะได้นำมาเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจให้มีความคิดในทางสร้างสรรค์เพื่อทำชีวิตของเราที่ยังอยู่ในโลกนี้ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไปเหมือนดังที่ท่านปรีดี ท่านได้เสียสละชีวิตเลือด-

เนื้อ กำลังสติ ปัญญา เพื่อทำให้ประเทศชาติของเรามีความพัฒนา เจริญในด้านประชาธิปไตย แต่ว่าทำไปไม่ได้ตลอด เพราะเหตุการณ์บางอย่างบังคับให้ต้องจากบ้านเมืองไปอยู่ต่างประเทศ แต่ว่าน้ำใจยังมีความคิดถึงชาติบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา ยังมีความคิดที่ว่าทำอย่างไรให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้าในระบอบประชาธิปไตย จึงได้ใช้เวลาที่เหลือทำการเขียนหนังสือประเภทต่าง ๆ เพื่อให้คนสนใจในการศึกษาได้ศึกษาเล่าเรียนจะได้นำมาใช้ เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมประชาธิปไตยในบ้านเมืองของเราต่อไปอีก ด้วยการทำงานทุกวันเหมือนกับทำงานราชการ 8 โมงเช้าก็เริ่มทำงานทั้งกลางวัน ทำงานตอนบ่ายมืดค่ำก็ทำงาน ในเวลาที่จะถึงแก่กรรมนั้น ก็ถึงแก่กรรมขณะที่นั่งทำงานอยู่กับโต๊ะที่เคยทำงาน แต่ว่ามีอาการผิดปกติทางสายตา จึงถอดแว่นออกมาเช็ด ก็นึกว่าแว่นคงจะฝ้ามัวเช็ดแล้วสวมเข้าก็ยังไม่แจ่มใส จึงขยี้ตาเพื่อจะให้หายมัว แต่ว่าไม่หาย แล้วท่านก็หมดลมหายใจไปด้วยความสะดวกสบาย ไม่ทรมานร่างกาย ไม่ทรมานคนที่จะต้องรักษาเยียวยาจากไปด้วยความสงบเรียบร้อย นับว่าก็เป็นบุญเหมือนกัน คนเราเวลาจะสิ้นลมหายใจบางคนก็มีความปรารถนาว่าเมื่อจะตายก็ขอให้ตายง่าย ๆ อย่าให้ทรมานสังขารร่างกาย อย่าสร้างปัญหาความทุกข์ให้เกิดแก่ผู้อยู่ข้างหลัง มักจะอธิษฐานใจไว้ในรูปอย่างนั้น สำหรับบางคน และคนที่อธิษฐานใจบางคนก็สำเร็จดังที่ตนปรารถนา เกิดถึงแก่กรรมง่าย ๆ ท่านปรีดี ท่านก็ถึงแก่กรรมแบบง่าย ๆ ณ ที่บ้านพักน้อย ๆ ชานกรุงปารีส

เวลานั้นอาตมาอยู่ที่กรุงลอนดอน เดินทางไปทอดผ้าป่าที่วัดป่าจิตวิเวก ก็ได้รับข่าวด้วยความสลดใจ และได้โทรศัพท์ไปแสดงความเสียใจกับท่านผู้หญิงด้วย ในใจคิดว่า วันที่ทำการฌาปนกิจก็อยากจะไปร่วมด้วย แต่ก็มีปัญหา เพราะว่าคนไทยถ้าจะไปประเทศฝรั่งเศส ไม่มีวีซ่าไปจากเมืองไทยแล้วก็จะลำบากฝรั่งเศสเขาไม่ค่อยให้ จึงนึกในใจว่าคงจะไปไม่ได้ แต่ว่าอาศัยบุญกุศลที่เคยร่วมกันมาแต่เมื่อก่อน จึงได้รับความสะดวกเพราะคุณหน่อย (หม่อมราชวงศ์เสริมสวาท) ท่านช่วยติดต่อสถานทูตจนสำเร็จ ได้ไปในงานสมความตั้งใจ ได้ไปร่วมในพิธีฌาปนกิจด้วย ซึ่งเป็นเรื่องสบายใจทั้งผู้ไป และเจ้าภาพ นับว่าเป็นการกระทำที่เรียบร้อยสมเกียรติทุกประการ คนมาร่วมชุมนุมกันเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยมีมาก่อนในป่าช้านั้น คนที่ทำงานในป่าช้าพูดว่า เผาศพมามากแล้ว

ยังไม่เคยเห็นศพไหนมีคนมากเท่าศพนี้ ก็นับว่าเป็นเรื่องที่ควรจะสบายใจในการกระทำกิจในวันนั้น แล้วอาตมาก็เดินทางกลับประเทศอังกฤษ แล้วก็กลับเมืองไทยมาอยู่ที่วัด ธิดาของท่านได้มาบอกว่าจะมาทำบุญ 50 วันที่นี่ อาตมาก็บอกว่าเต็มใจที่จะให้ความสะดวกทุกประการเพื่อต้อนรับญาติโยมที่มีความเห็นอกเห็นใจแก่เจ้าภาพ และมีความเลื่อมใสศรัทธาในคุณงามความดีของท่านผู้ที่ได้ถึงแก่กรรมไป ก็นึกว่าคงจะมากันพอสมควร แต่ว่าเมื่อถึงวันงานอย่างนี้ก็มากันมากมาย สถานที่ไม่สะดวกบางประการ ต้องขออภัยด้วย

พวกเราที่มาร่วมกันในงานวันนี้ พูดได้ว่ามาด้วยน้ำใจแท้ ๆ มาด้วยน้ำใจที่ระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่ได้ทำคุณงามความดีไว้แก่ประเทศชาติบ้านเมือง เรื่องความดีที่ทำไว้แก่ชาติบ้านเมืองนั้น ถ้าเราไม่คิดก็ไม่เห็น คิดน้อยก็เห็นน้อย คิดมาก ๆ ก็เห็นมาก คิดให้ลึกก็จะเห็นอย่างลึกซึ้ง ในสิ่งที่ท่านปรีดี พนมยงค์ได้ทำไว้แก่ชาติแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะท่านผู้มีอายุนั่งอยู่แถวหน้าหลายท่าน ซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจกันในการทำการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ย่อมรู้ดีว่า กิจการที่ทำนั้น หนักขนาดไหน เสี่ยงภัยขนาดไหน เอาชีวิตเข้าแลกอย่างไร และก็สำเร็จด้วยความเรียบร้อย ไม่ต้องเสียเลือดเสียเนื้อ ไม่เหมือนกับการปฏิวัติในต่างประเทศ ซึ่งต้องเสียเลือดเสียเนื้อกัน แต่เมืองไทยเรานั้นไม่ถึงกับเป็นอย่างนั้น แล้วก็สำเร็จสมความปรารถนา เมืองไทยก็ได้ระบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย แม้จะยังไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร ก็ควรจะมีความชื่นใจในสิ่งนี้ เพราะเวลานี้ทุกชาติในโลกเขาปกครองในระบอบประชาธิปไตย เราก็เป็นชาติที่มีน้ำใจงาม มีวัฒนธรรม มีภาษา มีอะไร ๆ เป็นของตัวทุกอย่างก็ควรจะได้มีบ้านเมืองตามแบบที่เขาได้มีกัน การเปลี่ยนการปกครองจึงได้เกิดขึ้น หัวเรี่ยวหัวแรงในการเปลี่ยนการปกครองนั้นก็อยู่ที่สมองของท่านปรีดี พนมยงค์นี่เอง เพราะท่านมีความคิดก้าวหน้า มีสมอง มีปัญญา มีมาตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะดูประวัติการศึกษาแล้ว เป็นผู้ที่รักการเรียน ขยันเอาใจใส่การเรียนด้วยสติปัญญา เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาแล้วก็เข้าเรียนกฎหมาย จนได้เนติบัณฑิตเมื่ออายุยังน้อยเพียง 19 ปี ยังเป็นไม่ได้ตามระเบียบของเนติบัณฑิต ก็ต้องไปทำงานเป็นเสมียนกรมราชทัณฑ์ แล้วก็ไปทำงานอยู่กระทรวงยุติธรรม ให้ทำงานธรรมดาไปก่อน ต่อมาเมื่ออายุครบ 20 ปีแล้ว กระทรวงยุติธรรมต้องการคัดเลือกคน ส่งไปเรียนวิชากฎหมาย

ในประเทศฝรั่งเศส เพื่อจะได้มาเป็นครู เป็นอาจารย์สั่งสอนนักเรียนไทยต่อไป ท่านก็ได้รับการคัดเลือกเพราะความปรีชาสามารถของตนว่าเรียนเก่ง มีความสามารถ เป็นที่ตั้งแห่งความไว้เนื้อเชื่อใจของผู้ใหญ่ในกระทรวงยุติธรรม จึงได้ไปเรียนสมความปรารถนาในการเรียนก็เรียนอย่างดี จนสำเร็จวิชากฎหมาย แล้วเรียนได้ปริญญาเอกทางกฎหมายและเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานให้แก่ประเทศชาติลุล่วงไปได้ด้วยดี

ในขณะที่อยู่กรุงปารีสนั้น ฝรั่งเศสเป็นประเทศประชาธิปไตย เขาพูดกันเรื่องเสรีภาพ ภราดรภาพ เสมอภาค อยู่ตลอดเวลา ความคิดในเรื่องที่ว่า เราควรทำประเทศไทยให้เป็นแบบนั้น ก็เกิดขึ้นในสมองของท่าน จึงได้ชักชวนเพื่อนฝูงมิตรสหายมาประชุมปรึกษาหารือกัน ณ ร้านกาแฟแห่งหนึ่ง ในกรุงปารีส อาตมาไม่ได้ไปดูว่าร้านตรงไหน เพราะไม่มีเวลา เป็นการประชุมครั้งแรกไม่กี่คน และในจำนวนไม่กี่คน (ประมาณ 7 คน) นั้น ก็ตายไปเกือบหมดแล้ว ยังเหลืออยู่คนเดียวเวลานี้คือหลวงศิริราชไมตรี นามสกุลสิงหเสนี อาตมาคุ้นเคยกับท่านผู้นี้เหมือนกัน แต่ว่าร่างกายค่อนข้างจะทุพพลภาพ ไม่สามารถจะมาร่วมในวันนี้ได้ ก็คงจะส่งใจมา คุณหลวงก็แก่แล้ว ใน 7 คน ที่ประชุมกันในครั้งแรกนั้นไปหมดแล้ว คุณพลโทประยูร ภมรมนตรีนี้ไปหลังเพื่อน แล้วท่านปรีดีนี่ไปเกือบคนสุดท้าย ก็ยังเหลือหลวงศิริราชไมตรี เป็นการประชุมปรึกษาหารือกัน ว่าเราควรจะเปลี่ยนการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คนที่คิดเปลี่ยนการปกครองนี้ ยังมีน้ำใจรักเคารพบูชาสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะเห็นว่าเมืองไทยนั้นต้องเป็นประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จึงไม่ทำการเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นแบบมีประธานาธิบดี อันนี้เป็นเครื่องชี้ถึงน้ำใจของคนที่คิดเปลี่ยนการปกครองว่า มีน้ำใจรัก เคารพบูชาต่อพระมหากษัตริย์อยากให้มีพระมหากษัตริย์ครองบ้านครองเมืองต่อไป ไม่มีน้ำจิตคิดประทุษร้ายต่อสถาบันนี้การเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มิได้มุ่งหมายไปในทางอื่น แต่เปลี่ยนเพื่อให้มีระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขต่อไป

องค์พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านทรงมีน้ำพระทัยโน้มเอียงไปในทางที่จะให้มีรัฐธรรมนูญปกครองบ้านเมืองอยู่แล้ว ในสมัยที่ท่านเสด็จไปต่างประเทศ คืออเมริกา ยังเคยทรงให้สัมภาษณ์แก่นักหนังสือพิมพ์ว่า เมืองไทยนี้จะปกครองมีรัฐธรรมนูญในไม่ช้า หนังสือพิมพ์อเมริกันยังเขียนภาพพระมหากษัตริย์ประทานรัฐธรรมนูญลงในหน้าหนังสือพิมพ์ ก็แสดงว่า น้ำพระทัยของกษัตริย์ของไทยเรานั้น ก็ไม่ทรงหวงพระราชอำนาจ ไม่ทรงเห็นแก่พระองค์และพระราชวงศ์ แต่เห็นแก่ประเทศชาติบ้านเมืองเหมือนกัน ก็ประจวบเหมาะกันกับความคิดของผู้ที่จะเปลี่ยนการปกครอง ก็มีความคิดตรงกัน เหตุการณ์ก็เลยเรียบร้อยเป็นไปด้วยดี เมื่อเปลี่ยนการปกครองแล้ว คนที่มีความคิดก้าวหน้าในเรื่องการงาน ถ้าเรียกตามภาษาปัจจุบันก็เรียกว่า คีแมน (key man) สำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น โดยท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีชื่อในสมัยนั้นว่า หลวงประดิษฐ์ มนูธรรม ในหลวงทรงตั้งบรรดาศักดิ์ว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ก็หมายความว่าเป็นคนสร้างรัฐธรรมนูญนั่นเอง สร้างกฎหมายรัฐธรรมนูญสมกับชื่อที่ในหลวงพระราชทานให้ การพระราชทานชื่อนั้น เจ้าแผ่นดินท่านมักจะมองดูคนว่าควรจะให้ชื่ออย่างไร ให้ชื่อตรงกับความคิดความเห็น น้ำใสใจจริงของคนนั้น จึงตั้งชื่อให้ว่า ประดิษฐ์มนูธรรม ก็หมายความว่า เป็นผู้สร้างธรรมนูญ หรือกฎหมายเกี่ยวกับธรรมนูญขึ้นมา นั่นเป็นชื่อที่ท่านตั้งให้แล้วก็เป็นดังชื่อนั้น เพราะท่านคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้เป็นระบอบประชาธิปไตย

แต่ว่าพลเรือนจะทำอะไรที่มันไม่มีพระเดช คือไม่มีกำลังก็ต้องไปร่วมมือกับฝ่ายทหาร เอาทหารเข้ามาร่วมมือด้วย เปลี่ยนแปลงการปกครองก็สำเร็จเรียบร้อยในขั้นต้น ก็ร่วมรักสามัคคีอะไรกันดี แต่ว่าต่อมาก็ไม่ค่อยจะเรียบร้อย มีกิเลสเกิดขึ้นในจิตใจบ้างพอสมควร เพราะกลัวว่าฝ่ายพลเรือนจะก้าวหน้ามากไป จะเป็นใหญ่เป็นโต เลยก็มีอะไรขัด ๆ กันขึ้นทีละเล็กทีละน้อย ค่อยเพิ่มปริมาณมากขึ้น ๆ ก็พอดีกับมีเหตุการณ์รัฐประหารเกิดขึ้นในประเทศไทย เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 คณะรัฐประหารใช้รถถังยิงและบุกทำเนียบท่าช้างที่ท่านอาศัยอยู่ เหตุการณ์นี้ทำให้บุคคลที่จะใช้สมอง ใช้สติปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไปตามระบอบประชาธิปไตยต้องหยุดชะงัก แล้วก็

ต้องเดินทางไปอยู่ต่างประเทศ ไม่มีโอกาสได้กลับมาสู่ประเทศไทยอีกต่อไป และไปสิ้นบุญในต่างประเทศอันนี้เป็นเรื่องที่คนผู้มีปัญญา มีความคิดความอ่าน เสียใจเสียดายว่าคนดี ๆ มีสมองนี้ไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติ ประเทศชาติเราเปลี่ยนแปลงการปกครองมา 50 ปีแล้ว น่าจะก้าวหน้ากว่านี้ การเศรษฐกิจ การเมือง การสังคมน่าจะเจริญกว่านี้ แต่ว่าก็เป็นไปไม่ได้ เพราะคนที่มีความคิด มีสมองในการจัดทำนั้น ไม่มีโอกาสจะได้ใช้ ไม่รู้จะโทษใคร นอกจากโทษว่าแผ่นดินไทยมันก็อย่างนี้ พูดตามแบบหมอก็ว่าดวงชะตาของประเทศมันเป็นอย่างนี้ ก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร ก็ต้องพูดกันไปอย่างนั้น เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย ถ้าได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติติดต่อกันมา สิ่งทั้งหลายจะก้าวหน้ามากกว่านี้ อาตมาพูดอย่างนี้ไม่ใช่พูดไปตามอารมณ์ แต่พูดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกิจการงานที่ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้กระทำให้แก่ประเทศชาติ เริ่มต้นแต่เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองมา ตัวรัฐธรรมนูญท่านก็เขียนทำขึ้น และเมื่อสำเร็จแล้วก็ได้วางแผนอะไรหลายอย่างหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ แผนเศรษฐกิจของบ้านเมืองเพราะท่านพูดกับใคร ๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ไม่ใช่เปลี่ยนเพียงระบอบประชาธิปไตย แต่ว่าต้องเปลี่ยนระบอบเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าตามหลักวิชาการที่ถูกต้อง จึงได้เขียนโครงร่างแบบนั้นขึ้น ก็ไม่เป็นที่พอใจของบุคคลบางพวก แล้วก็ถูกหาว่าเป็นอะไรไป เช่น เป็นคอมมิวนิสต์ ต้องส่งไปต่างประเทศให้ไปพักสมองเสียชั่วคราว แต่ว่าผลที่สุดด้วยอำนาจคุณงามความดี ด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ที่จะทำงานให้แก่ชาติแก่บ้านเมือง ก็ได้กลับมาอีก แล้วก็ได้มาทำงานต่อไปอีก

ขอให้เราสังเกตดูว่าท่านผู้นี้ เมื่อเข้าไปทำงานที่กระทรวงไหนก็มีอะไรใหม่ ๆ มีความคิดใหม่ ๆ มีการกระทำใหม่ ๆ มีการปฏิรูปกิจกรรมซึ่งกระทำอยู่นั้น ให้เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทุกครั้งทุกกระทรวงไป เช่นว่า เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ท่านก็เปลี่ยนระบบเก็บภาษี เพราะในสมัยก่อนนี้เก็บภาษีไม่ยุติธรรม คนที่ควรเสียมากไม่ได้เสียมาก คนเสียน้อยก็ไม่ต้องเสียไป เช่น ภาษีรัชชูปการ นี่คนละ 4 บาท คนร่ำรวยก็ 4 บาท คนจนก็ 4 บาท ไม่มีเสียก็เอาไปใช้แรงงานกันไปตามเรื่องตามราว เก็บภาษีได้น้อย เงินก็ไม่พอใช้บำรุงประเทศชาติ หนทางมันมีแต่ไม่มีใครคิดเท่านั้นเอง ท่านผู้นี้ก็มีความคิดว่ามัน

ต้องเปลี่ยนระบบการเก็บภาษี จึงได้เขียนประมวลรัษฎากรขึ้นใช้ แล้วเอาไปเสนอสภาผู้แทนราษฎรสมัยนั้น อาตมาเป็นพระหนุ่มๆ ก็อ่านหนังสือพิมพ์ทุกวันเหมือนกัน อ่านข่าวการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมาชิกบอกว่า ขอให้อย่าลงมติกันก่อนเลย ขอเอาไปพิจารณากันให้ละเอียดหน่อยท่านรัฐมนตรีคลังบอกว่าอุตส่าห์เขียนอดตาหลับขับตานอนมาตั้ง 2—3 คืนแล้ว เพื่อให้งานสำเร็จทันอกทันใจจะได้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง อย่าถ่วงกันให้มันช้านักเลย มาลงมติกันในวันนี้เถอะ สมาชิกทั้งหลายเห็นใจก็เลยลงมติให้รับหลักการแล้วก็ใช้เป็นกฎหมายได้ ได้ใช้มาจนกระทั่งทุกวัน ผลงานอันนี้ยังใช้กันอยู่จนทุกวันนี้ มีการแก้ไขบ้าง แต่ก็นั่นเป็นผลงานของท่านผู้นี้ ที่ได้กระทำไว้ในเรื่องเกี่ยวกับภาษีอากรให้เป็นไปด้วยความยุติธรรม

เมื่อไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศ ก็ได้พิจารณาเห็นว่าสัญญาต่างๆ ที่เราทำไว้กับต่างประเทศนั้นเสียเปรียบทั้งนั้น เขามัดมือชก เพราะฝรั่งทั้งหลายที่มาตะวันออกนั้นเขามาอย่างผู้แสวงหากำไร ไม่ได้มาเพราะสงเคราะห์ชาวตะวันออกให้ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นนักบวช เป็นนักการเมือง เป็นนักการค้าที่เดินทางมาจากตะวันตกมาสู่ตะวันออกนั้น เป็นพวกหวังกำไรในทางวัตถุทั้งนั้น และก็เห็นว่าภาคตะวันออกนี้ ยังไม่พัฒนายังไม่เจริญ ไม่ก้าวหน้าก็บีบทุกวิถีทาง เพื่อให้ได้กำไรมากที่สุดที่จะมากได้ เช่น เกี่ยวกับภาษีอากรเอาสินค้ามาขายประเทศไทยเราเก็บได้ร้อยละ 3 เท่านั้นเอง 100 สตางค์ เก็บได้ 3 สตางค์ 100 บาท เก็บได้ 3 บาท มันเสียเปรียบขนาดไหน แต่เราก็พูดไม่ได้ น้ำท่วมปากหมัดมันเล็ก กำหมัดคือความยุติธรรม จงจำไว้ ใครหมัดใหญ่ก็ได้เปรียบเทียบเทียมเกลือรัชกาลที่ 6 ท่านเขียนไว้แล้วที่นี้จะทำอย่างไร เมื่อได้อ่านดู พิจารณาดูแล้วเห็นว่าไม่เป็นธรรม สัญญานี้ไม่เป็นธรรมต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ก็เลยลงมือติดต่อกับประเทศนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้น และเมื่อได้วิ่งเต้นพยายามอย่างสุดขีด กิจอันนี้สำเร็จ เราได้รับความเป็นธรรมขึ้นบ้างพอสมควรไม่ 100% เพราะฝรั่งมันยังไม่ยอมหมัดมันยังใหญ่อยู่ก็ยังดีกว่าไม่ทำเสียเลย ก็ทำได้ตามสมควรแก่สติปัญญา นี่คือการแก้ไขในระบบเกี่ยวกับต่างประเทศ ทำให้เราคนไทยพอลืมตาอ้าปากพูดกับฝรั่งได้อย่างไม่ต้องเสียใจอะไรต่อไป ที่นี้เกิดเป็นความก้าวหน้าขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับสัญญานี้ประการหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความ

ก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศชาติ แล้วท่านก็มาอยู่กระทรวงมหาดไทย มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายประการให้ดีขึ้น แสดงว่าท่านไปอยู่ไหนไม่ได้ไปนั่งนิ่ง ๆ ไปทำงาน ไปใช้ความคิด ใช้สติปัญญา ใช้ความสามารถ เพื่อชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง กิจการต่าง ๆ ก็ก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี

อีกสิ่งที่สร้างขึ้นโดยความคิดของท่าน มีทั้งความสำคัญและเป็นประโยชน์แก่คนหนุ่มสาวจำนวนมาก คือการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สมัยนั้นชื่อเต็มว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ปัจจุบันการเมืองไม่มีในนั้น แต่ว่ามีแต่มหาวิทยาลัยชื่อไม่มี แต่มีการเมืองเยอะ ท่านตั้งขึ้นและท่านเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้ประศาสน์การนี่มันก็ได้เงินเพิ่มขึ้นมา แต่ว่าท่านผู้นี้ไม่เห็นแก่เงิน ไม่เห็นแก่วัตถุ แต่เห็นแก่การเจริญงอกงามของประเทศชาติเงินส่วนที่ได้จากการเป็นผู้ประศาสน์การนั้น ท่านได้มอบให้แก่มหาวิทยาลัย ฯ เพื่อไปช่วยเหลือนักศึกษา พัฒนาการศึกษาให้เจริญก้าวหน้าต่อไป คนอย่างนี้หาได้ที่ไหน และในสมัยนี้เราพูดกันแต่เรื่องเงินทั้งนั้น งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุขทำงานมันต้องเอาเงิน แล้วจึงจะเป็นสุข มันสุขที่ตัวเงิน ไม่ได้สุขที่การทำงาน ไม่ได้มีสุขที่การให้ แต่มีความสุขที่การจะเอา แล้วก็สภาพเป็นอย่างไร ใคร ๆ ก็คิดจะเอากันทั้งนั้น ไม่ว่าจะไปอยู่ในตำแหน่งไหน จะทำงานอะไร ก็คิดกันแต่ว่ามีอะไรจะได้อะไร จะมีทางร่ำรวยเป็นพิเศษบ้างไหม จากหน้าที่นั้น นี่คือความคิดของคนในยุคปัจจุบัน ที่มันเจริญงอกงามแต่ในทางจะเอา ไม่เจริญงอกงามในทางที่จะให้ ญาติโยมลองคิดดู แต่ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น ท่านไม่เอาท่านให้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเป็นดวงใจของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักศึกษาหลายรุ่นมาแล้ว บ้างก็เป็นข้าราชการบำนาญไป เจริญ ในอาชีพการงาน และนักศึกษารุ่นใหม่ที่เข้าไปเรียนในยุคนี้ก็ยังเคารพบูชาสักการะคุณธรรม ของบุคคลผู้นี้อยู่

เรื่องความมีธรรมะมันทำคนให้ไม่ตาย อธรรมทำคนให้ตายตั้งแต่ยังไม่ตาย แต่ถ้าประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นธรรมนี่ ตายเสียก่อนตายแล้ว ใจตายจากคุณงามความดี แม้จะมีชีวิตอยู่ในโลก ก็ไม่ได้มีราคาอะไร แต่คนที่มีธรรมะโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ความไม่เห็น

แก่ตัว มีความเสียสละเพื่อความสุข เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นบุคคลไม่ตาย เป็นบุคคลที่เป็นที่รักที่เคารพของผู้ที่ได้พบ ได้เห็น และได้ถือเอาเป็นแบบอย่างต่อไป นี่คือความเสียสละที่มีอยู่ในน้ำใจท่าน

ท่านเคยพูดเมื่อคราว พบกับอาตมาปี 2522 ที่กรุงปารีสเพราะเดินทางผ่านไปทางนั้นก็ไปแวะเยี่ยม ท่านบอกว่าผมนี่ทำงานหลายตำแหน่ง แต่ว่ารับเงินเดือนเพียงตำแหน่งเดียว เงินที่ได้รับนั้นก็เสียสละเพื่อประโยชน์ของการงานต่อไป อาตมาฟังแล้วก็รู้สึกว่าอ้อ คนอย่างนี้ คือคนที่ประเทศชาติต้องการ แต่กลายเป็นคนดีที่ประเทศชาติไม่ต้องการไปเสีย อาจเป็นเรื่องที่น่าคิด คนดี ๆ นี่ไม่มีโอกาสได้รับใช้ชาติ เพราะว่ากิเลสของมนุษย์มันมาก ก็เลยตกไป อันนี้ทำให้คนทั้งหลายได้ระลึกถึงคุณธรรม คุณงามความดีของท่าน อาตมาเคยถามท่าน เมื่อพบกันตอนนั้นว่า ท่านไม่คิดกลับไปเมืองไทยบ้างหรือ ท่านยิ้มแล้วก็บอกว่า ทุกคนก็อยากจะกลับบ้านกลับเมืองกันทั้งนั้น บ้านเมืองของตัวใคร ๆ ก็รัก ใคร ๆ ก็อยากจะไปอยู่ที่บ้าน แต่ว่าผมยังกลับไม่ได้ ถามว่าเพราะอะไร ไอ้เรื่องอะไร ๆ มันก็หมดแล้ว ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์แล้วโดยนิตินัย ประชาชนส่วนมากเขาก็เข้าใจว่าท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ได้มัวหมองในคดีอะไรเลย อันนี้ถูกต้อง แต่ว่าผมไปแล้วจะไปทำอะไร ยังหนักใจ และยิ่งอยู่ในบ้านเมืองมองเห็นอะไรที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข เราไม่มีโอกาสจะแก้ไข มันก็หนักใจเปล่า ๆ ไม่ใช่หนักใจแต่ผมคนเดียว ลูกศิษย์ลูกหาจะพลอยเดือดร้อน เพราะเขาจะมาเยี่ยมเยียนมาพบ มาหา ใคร ๆ เขาก็ระแวง สงสัยว่าไปพบท่านนี้บ่อย ๆ คงไปวางแผนปฏิวัติรัฐประหารอะไรกันอีกแล้ว ซึ่งความจริงท่านทำไม่ได้ พลเรือนนี่จะไปปฏิวัติไม่ได้ จะไปทำรัฐประหารก็ไม่ได้ ไม่มีปืน จะไปทำได้อย่างไร คือกลัวว่าพลเรือนจะปฏิวัติ นี่ไม่ต้องกลัวหรอก กลัวพวกกันเองที่ถือปืนน่ะ น่ากลัวกว่า เพราะว่าตั้งแต่เกิดประชาธิปไตยในบ้านเมืองมา 50 ปี ยังไม่เคยปรากฏว่าพลเรือนทำการปฏิวัติเลย มีแต่พวกทหารทั้งนั้นทำการปฏิวัติทุกครั้ง ทุกราย พลเรือนจะไปทำได้อย่างไร เอามือ 10 นิ้วไปจี้ใครมันจะกลัว ถ้าเอาปืนไปจี้น่ะจึงจะกลัว คุณควง อภัยวงศ์ ต้องวิ่งแจ้นไปเพราะอะไร เพราะกลัวปืนหากเอามือ 10 นิ้วไปพนมหรือไหว้ว่า ท่านออกไปได้แล้ว ท่านก็จะหัวเราะไปเท่านั้นเอง แต่นี่มันถือปืน จึงจำเป็นต้องออก แต่ว่าคนเรามัน

ก็อย่างว่าต้องระแวงกัน สงสัยกันไปในรูปต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นปัญหาอยู่ อยู่ชานกรุงปารีสสบายใจกว่า จะได้มีเวลาคิดกับเขียนหนังสือให้เป็นหลักวิชา ใช้สำหรับคนที่จะศึกษาหาวิชาต่างไป

ความจริงท่านอยู่ปารีสนั้น ก็ไม่ได้อยู่อย่างคนร่ำรวยอะไร บ้านเล็ก ๆ อยู่ชานกรุง ไม่หรูหรา โอ่อ่า เนื้อที่ก็นิดเดียว ตัวบ้านก็นิดเดียว แต่ก็อยู่ด้วยความสบายใจดีกว่าอยู่บ้านหลังใหญ่ แต่ทุกข์ตรมตรอมใจ ลาภผล เงินทองก็ไม่ค่อยจะมีหรอก ทรัพย์สมบัติอะไรที่มีอยู่ก่อนเป็นของท่านผู้หญิงสกุล ณ บ้อมเพชร ก็ขายไปเรื่อย ๆ ขายไป ๆ บางทีขาย คนก็ไม่ค่อยซื้อเสียด้วย แต่ผลที่สุดก็ขายได้ ขายเอาไปใช้จ่ายใช้สอยต่อไป ไม่ใช่ว่าไปอยู่อย่างสบาย อย่างเศรษฐีมั่งมีทรัพย์เงินทองอะไร บ้านก็ไม่ใหญ่โต เป็นการอยู่ด้วยความจำใจ ด้วยความคิดถึงชาติบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในเมืองไทย ท่านก็ต้องพลอยวิตกกังวลไปในเหตุการณ์นั้น ๆ วันที่อาตมาไปนั่งคุยนั้นเป็นวันที่หลังจากการเลือกตั้ง ปี 2522 มีโทรศัพท์ไปจากกรุงเทพ ฯ ว่า อ้อ วันนี้เป็นวันที่โทรศัพท์มาจากกรุงเทพ ฯ ท่านผู้หญิงก็เลยไปรับโทรศัพท์ แล้วท่านก็ไปรับต่อมาข่าวที่ได้ทราบในวันนั้นเกี่ยวกับการเลือกตั้งว่า คุณสมัคร สุนทรเวช กวาดเอาคะแนนจากกรุงเทพ ฯ ไปเกือบหมด ท่านว่าประหลาดใจ ๆ ว่าพรรคประชาธิปัตย์มันเป็นอย่างไรถึงแพ้เขาอย่างย่อยยับอย่างนี้ มีนักศึกษาไปนั่งอยู่คนหนึ่งท่านก็บอกว่าเธอต้องศึกษาเรื่องนี้ ต้องหาข้อมูล ต้องศึกษาให้ละเอียดว่ามันเป็นเพราะอะไร มีอะไรเกิดขึ้นจะต้องศึกษาทบทวนหาสาเหตุของเรื่องว่ามันเพราะอะไร ท่านแนะแนวให้นักศึกษา เพราะฉะนั้น นักศึกษาที่อยู่ปารีส ลอนดอน เมื่อว่างก็มักจะไปหาท่าน ไปแล้วท่านก็ชี้แนะแนวทางให้ความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดความคิดความอ่านในทางที่จะรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองต่อไป ท่านคิดอย่างนั้น เป็นห่วงชาติบ้านเมือง แล้วก็ปรารภอะไรให้ฟังหลายอย่างหลายประการ

แม้เรื่องคณะสงฆ์ ท่านก็ยังพูดให้ฟัง ว่าคณะสงฆ์ในเมืองไทยอยู่ในมือพระมหาเถระผู้ใหญ่อายุมากทั้งนั้น เถระสมาคมน่ะคนแก่ทั้งนั้น อายุ 70—80 ปีทั้งนั้นไปนั่งประชุมกัน แต่ละครั้งแต่ละคราว งานมันจะก้าวหน้าไปได้อย่างไร ผมมองเห็นว่ามันจะต้อง

มีคนหนุ่ม พระหนุ่มเข้าไปช่วยงาน งานถึงจะก้าวหน้าทันเหตุการณ์ จึงได้เขียนกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นให้มีสังฆสภาเพื่อให้มีพระหนุ่ม ได้มีโอกาสรับใช้งานพระพุทธศาสนาได้รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน จะได้มาปรึกษาหารือกัน เพราะพระหนุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ถ้าผู้ใหญ่ใช้แกก็รำคาญ เลยออกไปนุ่งกางเกงยีนส์เสียเท่านั้นเอง ถ้าจะให้อยู่ต้องให้งานทำให้ท่านมีส่วนในการบริหารงานของคณะสงฆ์ ก็เลยตั้งสภาขึ้นเรียกว่าสังฆสภามีระเบียบว่า ใครควรจะมาเป็นสมาชิกได้ก็ให้เป็นสมาชิก ส่วนพระเถระผู้ใหญ่นั้นอยู่ในฐานะเป็นที่ปรึกษา ผู้น้อยคิดอะไรก็เสนอท่าน อะไรไม่เหมาะก็สะกิดเบา ๆ ท้วงติงนิดหน่อยแล้วก็จะได้ดำเนินงานให้ก้าวหน้า พระศาสนากับชาติเป็นของคู่กัน ชาติจะอยู่โดยไม่มีศาสนาไม่ได้ ต้องมีศาสนา ประเทศไทยต้องพระพุทธศาสนาเป็นแกน เป็นหลักของชาติบ้านเมือง

คนที่พูดอย่างนี้จะมีหัวแดงได้อย่างไร จะมีความคิดที่จะทำอะไรซ้ายสุดได้อย่างไร มันเป็นไปไม่ได้ ความคิดท่านไม่ได้ไปอย่างนั้น แต่มีความคิดว่า เราควรจะปรับปรุงของเก่าให้เหมาะแก่สมัย ไม่ใช่พลิกทิ้ง ไม่ได้ทำการพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ต้องการกลับของเก่าให้ใช้ได้ เหมือนเรามีบ้านอยู่หลังหนึ่งแล้วจะเอาแทรกเตอร์ไปรุนทิ้ง และสร้างใหม่ มันก็ฉิบหายเท่านั้นเอง ท่านต้องการว่าบ้านหลังนั้นยังใช้ได้ก็ปรับปรุงก่อน มุงหลังคา ปรับปรุงหน้าต่างให้มันกว้าง ให้ลมโกรกจะได้สบาย แล้วก็ทำบริเวณให้สะอาดก็จะเป็นบ้านน่าอยู่ต่อไป นี่คือความคิดในรูปนั้น ไม่ใช่ความคิดว่าเป็นการล้มล้างอะไรอย่างที่เราเข้าใจ ไม่ได้เป็นอย่างนั้น ท่านมีความคิดในการสร้างสรรค์โดยการปรับปรุงของเก่าให้ใช้ได้ทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นลัทธิศาสนา ธรรมเนียม ประเพณีไทย ท่านคิดอย่างนั้น ท่านจึงสนใจศึกษาโบราณคดี ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร เอามาวิเคราะห์วิจัย เพื่อหาทางจะทำอะไรให้มันก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา นี่คือความคิดของท่าน นั่งคุยกันวันนั้นตั้งแต่ 9 โมงเช้า จนกระทั่ง 4 โมงเย็น จึงไปส่งอาตมาถึงที่พัก ก็ได้ฟังอะไรหลายอย่างเป็นเครื่องแสดงถึงน้ำใจว่ามีน้ำใจอย่างไร

ญาติโยมอาจสงสัยอาตมาไปคุ้นกับท่านได้อย่างไร เพราะอาตมาดังขึ้นเมื่อท่านไปแล้ว ไปคุ้นกันตรงไหน ในสมัยที่ท่านปรีดีเป็นผู้สำเร็จราชการที่ท่าช้างได้บอกกับคุณ

วุฒิ สุวรรณรัตน์ ผู้แทนจังหวัดสุราษฎร์ธานี บอกว่าไปนิมนต์ท่านพุทธทาสมาพูดทีเถอะ คุณวุฒิก็ไปพาท่านเจ้าคุณพุทธทาสมากรุงเทพ ฯ ไปพบกับท่านไปคุยกัน 3 วัน คุยกันตั้งแต่บ่ายโมง จนกระทั่งถึง 4 ทุ่ม 3 วัน ญาติโยมคิดดูว่าคุยอะไรกันนักหนาตั้ง 3 วัน คุยธรรมะกัน คุยกันหลายเรื่องหลายประการ คุยกันอย่างมาก พอจบ 3 วันแล้ว ท่านมีความคิดขึ้นมาว่า จะปรับปรุงวัดพนมยงค์ให้เป็นสถานส่งเสริมปฏิบัติธรรมแบบสวนโมกข์ บอกให้ท่านเจ้าคุณไปดู ท่านก็พาพวกช่างไปด้วยแล้วมาวางแปลนว่า ควรจะปรับปรุงตรงไหนบ้าง ถมอะไร จะปลูกต้นไม้ จะทำอะไรอย่างไรให้เรียบร้อย ทีนี้ท่านถามว่าแล้วจะเอาพระที่ไหนไปอยู่ล่ะ เวลานั้นอาตมายังอยู่วัดสามพระยา ยังเป็นนักเรียนบาลีอยู่ แต่ว่าได้เปรียญ 4 ประโยคแล้ว เจ้าคุณก็เรียกไปบอกว่าจะมาพาไปพบท่านปรีดีที่ท่าช้างหน่อย พอไปถึง ท่านก็บอกว่าองค์นี้จะเอามาอยู่ที่วัดพนมยงค์ เพื่อปฏิบัติงานแบบสวนโมกข์ ท่านบอกว่าเป็นเปรียญกี่ประโยค ท่านตอบว่า 4 ประโยค ท่านอาจจะคิดว่ามันน้อยไปก็ได้ แล้วอาตมาก็ 4 ประโยคจนกระทั่งบัดนี้ มันไม่ได้ขึ้นเป็น 5—6 อะไรหรอก เพราะว่าท่านเจ้าคุณพุทธทาสเองก็ 3 ประโยคเท่านั้นเอง ยังน้อยกว่าอาตมาด้วยซ้ำไป แต่ว่าผลงานเป็นอย่างไร งานของคน 3 ประโยคมันดีกว่า 9 ประโยคเสียด้วยซ้ำไป ท่านทำงานกว้างขวางโด่งดังไปทั่วโลกด้วยงานเขียน งานค้นคว้าของท่าน พูดอะไรออกมาแล้วลึกซึ้งเกิน 3 ประโยค อาตมา 4 ประโยคก็นึกว่าเอาอยู่ก็อยู่กันแต่ว่าไม่สำเร็จ เพราะญี่ปุ่นขึ้นเมืองไทย เหตุการณ์ผันผวนไปหมด เลยเลิกกันไม่ได้เรื่องอะไร แต่ก็คงจำชื่ออาตมาได้ ก็ยังสนใจอยู่ว่าพระองค์นี้ไปอยู่ที่ไหน ไปทำอะไร ก็คงจะได้ยินอยู่ว่าท่านบัญญานี้ชักจะดังขึ้นเรื่อย ๆ แล้วก็สนใจ เวลาที่ท่านทำบุญอายุที่นี่สั่งให้พวกทำ อาตมาก็ติดบัญชีเหมือนกัน ท่านพุทธทาสก็ติดบัญชีท่านมาไม่ได้ ไปที่โรงพยาบาลสงฆ์ บางองค์ติดบัญชีแต่ไม่กล้ามาเพราะกลัวว่าจะเป็นพวกเดียวกันไป อาตมาไม่กลัวใคร สิ่งใดถูกก็เอาทั้งนั้น สิ่งใดผิดล่ะก็ไม่เอา อาตมาโตพอแล้วที่จะรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ก็เลยไปที่โรงพยาบาลสงฆ์ไปสวดมนต์ สวดพรในวันเกิดของท่านครบรอบอะไรตอนนั้น พอไปก็ฝากหนังสือของท่านพุทธทาสส่งไปให้ท่านอ่าน ก็ได้รู้จักกันโดยทางอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น เมื่อไปถึงปารีสท่านก็มารับไปที่บ้าน ก็ได้เกิดความคุ้นเคยกัน ได้สนทนาแล้วก็เกิดความคิดว่า บุคคลอย่างนี้ควรจะได้อยู่ในเมืองไทย ควรจะได้ช่วยกันพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า แต่เป็นความอาภัพอับโชคของแผ่นดินไทย ท่านจึงไม่มีโอกาสได้อยู่ ได้ทำ นี่จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ แต่ว่าท่านก็ได้จากพวกเราไปแล้ว เราก็มานึกต่อไปว่าท่านดีอย่างไร เราก็จะได้สบายใจ และโดยเฉพาะคนหนุ่ม ๆ น้อย ๆ ทั้งหลายที่อุตส่าห์มาในงานวันนี้ หลวงพ่อก็อยากจะขอฝากให้ถ่ายทอดดวงวิญญาณของท่านผู้นี้มาใส่ไว้ในจิตใจของเรา ดวงวิญญาณแห่งความเสียสละเพื่อประเทศชาติ ซึ่งชาติประเทศเวลานี้กำลังต้องการ ประเทศไทยเวลานี้ไม่ขาดอะไร ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ พอกิน พอใช้ ขาดสิ่งเดียวเท่านั้นคือ คนที่เสียสละเลือดเนื้อเพื่อประเทศชาติ จะไปทำอะไรก็ให้เสียสละ อาตมาเทศน์บ่อย ๆ ว่า เราอยู่เพื่อให้ ไม่ใช่อยู่เพื่อจะเอา จะเข้าไปทำงานในที่ใดก็ให้อธิษฐานใจว่า ข้าพเจ้ามานั่งตรงนี้ เพื่อให้ ให้ความรู้ ให้ความสามารถ ให้ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อชาติ เพื่อประเทศ เพื่อทำชาติ ทำประเทศให้เจริญก้าวหน้า เพราะวัตถุนั้น เราเอาไปไม่ได้ มีสักเท่าไรก็เอาไปไม่ได้ ดูคนที่ตาย ๆ ไป มีเงิน 100 ล้าน 1,000 ล้านเอาไปได้เมื่อไหร่ เอาใส่ยัดปากก็ยังเอาไปไม่ได้ เอาไปทิ้งไว้เชิงตะกอนเท่านั้นเอง เราจะไปหลงไหลอะไรกับสิ่งเหล่านั้น สิ่งที่เราควรคิดทุกวันเวลาว่าวันนี้ข้าพเจ้าจะมีโอกาสรับใช้ประเทศชาติได้ในแง่ใดบ้าง ถ้ามีโอกาสอะไรที่จะทำได้อย่าชักช้า อย่าเสียเวลา จงทำสิ่งนั้นทันที เพราะชีวิตมันสั้นเหลือเกิน เราต้องช่วยกันกระทำให้สำเร็จสมความปรารถนาด้วยความรวดเร็ว

ท่านทั้งหลาย ที่มีความรักความเคารพในท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ท่านได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือคุณงามความดี เราควรจะได้ช่วยกันสนับสนุนคุณงามความดีนี้ ให้ตั้งมั่นต่อไป คืออยากจะเสนอแนะให้พวกเราทั้งหลาย วันก่อนนี้ก็มีท่านผู้หนึ่งมาพูดขึ้นแล้ว แต่อาตมาก็อยากจะเสนอแนะในที่ประชุม ท่านที่มาพูดขึ้นในที่นี้ก็คือ คุณไสว สุทธิพิทักษ์ บอกว่าเราควรจะก่อตั้งมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ขึ้นเหมือนกับมูลนิธิทั้งหลาย เช่น มูลนิธิแมกไซไซ มูลนิธิอะไรต่ออะไรก็เขาทำขึ้นไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ เป็นเครื่องเตือนใจให้คุณธรรม ความดีนั้นอยู่ในใจต่อไป และก็จะได้ใช้ปัจจัยของมูลนิธินี้เพื่อประโยชน์สงเคราะห์แก่นักศึกษา แก่คนที่ทำคุณ ทำประโยชน์แก่

ชาติ แก่บ้านเมือง ส่งเสริมสิ่งดี สิ่งงามในบ้านเมืองต่อไปนั้น เป็นเรื่องที่กรรมการควรจะได้ปรึกษาหารือกันว่า เราควรจะทำอย่างไรเพื่อจะให้มีอันนี้เกิดขึ้นเป็นอนุสรณ์

ลูกศิษย์ของท่านปรีดีนั้นมีมาก เป็นนายแบ๊งค์ เป็นพ่อค้าเป็นคหบดี เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นอะไร ๆ มากมายเต็มบ้านเต็มเมือง ไปเมืองไหนก็เจอลูกศิษย์ธรรมศาสตร์ ซึ่งรุ่นที่ท่านสอน ท่านอบรมนักกฎหมาย รุ่นที่ท่านสอนนักเรียนกฎหมายมีอยู่ทั่วไป ท่านเหล่านั้นก็แก่แล้ว ท่านก็ได้จากโลกไป เรามาช่วยกันสร้างอะไรขึ้นสักชิ้นหนึ่งเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของท่านผู้นี้ให้เป็นสิ่งเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไป จึงขอเสนอฝากไว้แก่ศิษย์ทั้งหลาย ที่มีความเคารพรักในครูบาอาจารย์ และกับท่านทั้งหลายที่มีคุณธรรมในจิตใจ มีความสำนึกในคุณงามความดีของบุคคลผู้นี้ และช่วยกันหล่อเลี้ยงคุณงามความดีนี้ไว้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไป

เป็นของฝากแก่ท่านทั้งหลาย อาตมาให้เพียงเท่านี้ แต่ว่าท่านทั้งหลายจะขอความร่วมมือ อาตมายินดีช่วย ช่วยกันสร้างสิ่งเป็นประโยชน์สมเจตนารมณ์ของท่าน เพราะการอยู่ด้วยความเสียสละ เพื่อความสุขแก่ชาติบ้านเมืองของเรานั่นคือ อุดมการไม่ใช่ของท่านผู้เดียว แต่เป็นอุดมการพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าของชาวเราทั้งหลายนั้นมีหลักการว่า อยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน พระองค์ได้ปฏิบัติตลอดพระชนม์ชีพ และในตอนสุดท้าย เมื่อใกล้จะหมดลมหายใจก็ยังได้ตรัสฝากไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นสิ่งไม่เที่ยง เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและผู้อื่น ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด" ประโยชน์ตนนั้น ไม่ใช่ประโยชน์ทางวัตถุ ประโยชน์ตนที่สำคัญก็คือ การเกลาจิตใจของเราให้สะอาด ปราศจากความเห็นแก่ตัว เป็นพื้นฐาน แล้วก็ให้ใช้จิตใจที่สะอาดนั้นบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นต่อไป นั่นคือ อุดมการทางพุทธศาสนา เรามาช่วยกัน อย่านับถือพระพุทธเจ้าเพียงมีพระห้อยคอแต่เรามาเอาหลักการของพุทธเจ้ามาปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อช่วยให้สิ่งทั้งหลายก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี อาตมาขอฝากแนวคิดนี้ไว้กับท่านทั้งหลาย คุณไสวก็มานั่งอยู่โน่นแล้ว แล้วก็จะได้พูดปรึกษากับพรรคพวกกันต่อไป อาตมาพูดมาก็สมควรแก่เวลา จะมีการสวดมนต์อะไรนิดหน่อยตามธรรมเนียม สวดมนต์นี้ไม่มาก เราฟังรู้เรื่อง

ต่อไปนี้พระสงฆ์ท่านจะได้เจริญพระพุทธมนต์ต่อไป

หลักการชั้นต้น
การจัดสถานที่ส่งเสริมปติบัติธัม อยุธยา

ปรารภมูลเหตุ

เนื่องจาก พนะท่านปรีดี พนมยงค์มีความประสงค์จะช่วยส่งเสริมการปติบัติธัมของพุทธบริสัท ตามแนวที่คนะธัมทาน ไชยา ริเริ่มขึ้นให้แพร่หลายขึ้นในภาคกลางของประเทศไทย และเพื่อเปนอนุสาวรีย์แด่ท่านลูกจันทน์ พนมยงค์ ผู้เปนมารดา ในการที่ผู้นี้เป็นผู้เลื่อมใสในพุทธสาสนาฝ่ายปติบัติธัมเปนพิเสสอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงให้มีการจัดทนุบำรุงสถานที่นี้ขึ้นด้วยเงินทุนท่านลูกจันทน์ ที่มีผู้บริจาคเนื่องในการพระราชทานเพลิงสพท่าน

ในการจัดสถานที่ส่งเสิมปติบัติธัมแห่งนี้ มีหลักการดังต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมาย

การจัดสถานที่เช่นกล่าวนี้ จะมุ่งหมายได้กว้างแคบหย่างไรย่อมขึ้นแก่ลักสนะของสถานที่อยู่บ้าง ถ้าธัมชาติของสถานที่ไม่อำนวย แม้จะทุ่มเททุนรอนหย่างมากก็ไม่ได้ผลคุ้มกัน เพราะฉะนั้นจึงต้องเพ่งเล็งให้เหมาะแก่สถานที่หยู่บ้าง

ตามธัมดา อาดจัดสถานที่ได้เปน 3 ชนิดคือ

1. เปนสถานที่อบรมขนาดหนัก อบรมครูฝ่ายปติบัติธัมทางจิตขั้นสูง พร้อมทั้งมีความรู้ความสามารถในการสั่งสอนอันทันสมัย

2. เปนสถานที่ให้การสั่งสอนอบรมแก่พุทธบริสัททั่ว ๆ ไปไม่ขัดขั้น มีครูสอนประจำ แต่ไม่เปนขนาดหนักถึงกับอบรมเปนนักเรียนครู

3. เปนเพียงสถานที่ที่จัดไว้เปนกลาง ๆ ให้ความสดวกแก่ภิกสุสามเนร ที่จบการสึกสาทางปริยัติมาแล้ว หรือพอควนแล้วเพื่อมาหยู่อาสัยอบรมตนเองตามความสมัคใปเรื่อย ไม่มีครูสถานที่นี้ทำหน้าที่เพียงเปนทายกผู้อุปถากหย่างเดียว ไม่มีครูรับหน้าที่สอน

หมายเหตุ : งานเขียนชิ้นนี้เป็นหลักการชั้นต้น ของท่านพุทธทาสภิกขุ ในการจัดวัดพนมยงค์ ให้เป็นสถานปฏิบัติธรรมแบบสวนโมกขพลาราม ทั้งยังได้รักษาอักขรวิธีสมัยรัฐนิยมไว้ อ่านประกอบรายละเอียดในปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี ซึ่งแสดงเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2526

สำหรับที่จะจัดขึ้นนี้ ควนจะจัดเปนชนิดที่ 3 ไปก่อนเพราะยังหาครูที่มีความสามารถไม่ได้ และทั้งธัมชาติของสถานที่นี้ก็ไม่อำนวยมากนัก อีกประการหนึ่ง ภิกสุสามเนรสมัยนี้ได้เคยเรียนปริยัติ เปนเปรียญและนักธัมชั้นสูงมาแล้วก็มากพอที่ฝึกฝนตนเอง ยังขาดหยู่ก็แต่สถานที่และสัปปายธัมบางหย่างเท่านั้น

อีกหย่างหนึ่ง สถานที่นี้นอกจากเปนที่ใช้สำหรับภิกสุสามเนรผู้รู้ปริยัติฝึกฝนตัวเองแล้ว ยังเปนสถานที่นัดพบเปนครั้งคราวของครีหัสถ์ที่เปนนักสึกสาพิเสสบางพวกด้วย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และหาความพักผ่อนทางจิตใจตามควน

2. การจัดสถานที่

โดยฉะเพาะสถานที่โคกวิหารพระนอนที่เปนอยู่ในบัดนี้ ยังไม่จัดว่าเปนรมนีย-สถานตามธัมชาติยังมีสถานที่ปติบัติธัมแห่งอื่น ๆ ซึ่งธัมชาติอำนวยความรื่นรมย์ตามทางธัมให้เปนหย่างมาก ซึ่งอาดดึงดูดนักสึกสาไปยังที่นั้นเสียมากกว่าที่จะยังที่นี่ เพียงเท่านี้ก็นับว่าเปนการเสียเปรียบกันมาก จึงจำเปนที่จะต้องแก้ไขสถานที่ให้เปนที่รื่นรมย์ตามควน โดยเพ่งให้เหมาะแก่การสึกสาหย่างหนึ่ง ให้เยือกเย็นสบายชวนหยู่หย่างหนึ่ง

โคกวิหารพระนอนที่เปนอยู่เวลานี้ ถ้าจะส้างกุติเล็ก ๆ หลายหลังเรียงรายกันไป และดัดแปลงตัววิหารเปนสถานกลางสำหรับประชุมแล้ว นับว่ายัดเยียดกันมาก จะต้องคิดขยายและหาอุบายกันการรบกวนให้ให้ผลเช่นเดียวกับบ่ากว้าง ๆ

(ข้าพเจ้าเห็นว่า ควนเอาดินพอกโคกวิหารพระนอนให้กว้างออกอีกโดยรอบ ๆ ยาว 4 เมตรเป็นอย่างน้อย ทั้งนี้มิใช่แต่เพื่อต้องการให้โคกกว้างออกอย่างเดียว เรายังจะได้คูขนาดกว้างรอบโคก จนดูคล้ายเกาะกลางทะเลสาป เมื่อปลูกกุติเล็ก ๆ หย่อนลงไนคูเชิงบันไดจดโคกแล้ว ก็ทำให้กุตินั้น ๆ สงัดจากการถูกรบกวนอย่างยิ่ง และเป็นที่รื่นรมย์ยิ่งขึ้นเป็นอย่างมากปลูกไม้ร่มที่งอกงามเร็วรอบโคก และรอบ ๆ ริมคูด้านนอกจนครึ้มเย็น ตัววิหารที่จะใช้เป็นสถานกลางนั้น ถ้าไม่เอาองค์พระนอนไว้ ต้องให้โตพอ ที่หลังพระนอนมีเนื้อที่พอใช้สำหรับการประชุมของคนราว 30 คนได้ ถ้าจะให้มีที่พักเป็นครั้งคราวของครีหัสถ์ด้วย ควนแบ่งแยกไว้ส่วนหนึ่ง เช่นแถวกุติพระอยู่ด้านหน้าวิหารประมาณ 5 กุติ หรือ 7 กุติ แถวที่พักครีหัสถ์อยู่ด้านหลังพระนอน อาคันตุกะที่เป็นบรรพชิตควนพักในวิหารพระนอนและบางพวกควนพักในวัดพนมยงค์ตอนในวัด)

3. กติกาผู้เข้ามาหยู่

เนื่องจากสถานที่นี้ในชั้นต้นยังไม่มีครูอาจารย์ผู้สามาถสอนโดยทั่วไป ทุกคนต้องช่วยตัวเอง จึงจำเปนจะรับฉะเพาะผู้มีความรู้ปริยัติพอควน—แล้ว หรือมีความรู้นักธรรมชั้นเอก หรือเปนเปรียญ 3 ประโยคขึ้นไป และมีอายุไม่เข้าขีดชรา คือไม่เกิน 40 ปี (การกำหนดความรู้นี้ ถ้าเป็นผู้ไม่เคยเรียนสอบ ต้องได้รับการสอบสวนเทียบความรู้โดยคนะกัมการคนะหนึ่ง)

ผู้เข้ามาหยู่ต้องไม่เปนโรคติดต่อ ไม่ติดของเสพติด เปนคนเลี้ยงง่าย มีหนังสือสำคันประจำตัวตามระเบียบคณะสงฆ์ และไม่มีข้ออันพึงรังเกียดของผู้ที่จะอยู่ร่วมกัน และมีเจตนาทำประโยชน์แก่ส่วนรวม คือพระสาสนา

4. กติกาการอยู่

ทุกคนต้องประพรีติวัตรปติบัติประจำวันตรงตามที่หมู่คนะนี้ตราขึ้นไว้เองโดยเสมอกัน มีการเปนอยู่และความคิดเห็นไม่เปนถึงกับเปนสัตรูกัน ถ้าหากถึงกับสมาชิกส่วนมากรังเกียดแล้ว จะออกไปเสียเองทันที

การฝึกฝนภาวนา ตามความรู้ความสามาถส่วนตน ทั้งในด้านสมถและวิปัสนาให้ถือว่าเปนความมุ่งหมายโดยตรงของการหยู่ที่นี่ เพื่อทำความรู้ทางปริยัติ ซึ่งยังเปนเหมือนวัตถุดิบให้กลายเปนของมีประโยชน์ เปนธัมโมชะ แก่จิตใจโดยตรง

การสึกสาพิเสสในฝ่ายปริยัติขั้นสูงเท่าที่จำเปนจะต้องค้นคว้า หรือการสึกสาวิชารอบตัวที่ทันสมัย และควนสึกสาเช่นวิชาปรัชญา จิตวิทยา วิทยาสาตรบางแขนง เหล่านี้สึกสาได้ตามควนแก่ โอกาสและความสามาถของบุคคล ส่วนการสึกสาพิเสสนอกไปจากนี้ซึ่งบางทีดูไม่เหมาะสมแก่สายตาของผู้เลื่อมไส ต้องได้รับอนุญาตพิเสสจากเจ้าหน้าที่เสียก่อน ถ้าหากเห็นว่าควนอนุญาต

การช่วยเหลือผู้อื่น หรือการช่วยเหลือร่วมมือในกิจการคนะสงค์นั้น จะทำเท่าที่หยู่ในขอบขีดอันพระประเภทนี้ควนทำและสมัคใจจะทำ

การขบฉัน นุ่งห่ม ที่อาสัย การเปนหยู่เหล่านี้ ต้องไปตามแนวของการมักน้อยทุก ๆ ประการ เพื่อฝึกฝนให้เคยชินกับชีวิตแบบธัมชาติ ส่วนงานที่ทำต้องมุ่งและพยายามสูงหรือสูงสุด หย่างที่เรียกกันว่า "Plain Living High Thinking"

การสมาคมติดต่อ ขอให้อยู่ในความควบคุมแนะนำตักเตือนของเพื่อนหรือเจ้าหน้าที่ผู้หวังดี

เหตุการน์เบ็ดเตล็ด ขอให้ถือหลักพระวินัยและพระธัมเปนสำคัน เมื่อวินัยเคร่งครัดหยู่ สิ่งต่าง ๆ ที่จะเปนไปเพื่อเสียหายย่อมไม่มีเปนธัมดา

5. เจ้าหน้าที่

ในชั้นต้นนี้ สถานที่นี้จะแบ่งเจ้าหน้าที่เปน 3 ฝ่าย คือ

ก. **เจ้าหน้าที่ปกครองและคุ้มครอง** ช่วยรับภาระเกี่ยวกับการปกครองตามระเบียบคนะสงค์และคุ้มครองให้ได้รับความผาสุกตลอดถึงการช่วยเหลือหย่างอื่นที่หยู่ในวงการปกครอง ในชั้นนี้ ได้แก่ ท่านพระสรีสุธัมมุนี รองเจ้าคนะจังหวัด วัดสุวรรนดาราราม

ข. **เจ้าหน้าที่ฝ่ายหลักวิชา** มีหน้าที่ให้ความรู้ความเห็นเกี่ยวกับหลักวิชาโดยฉะเพาะในชั้นนี้ ได้แก่ผู้มีอาวุโสและมีความชำนาญกว่าผู้อื่นในที่นั้น หรือที่หมู่คนะส่วนมากเห็นสมควน และมีพระภิกขุพุทธทาส อินทปญฺโญ สวนโมกขพลาราม ไชยา (ซึ่งมาช่วยเหลือเปนครั้งคราว) เปนที่ปรึกสา

ค. **เจ้าหน้าที่ฝ่ายอุปถาก** มีหน้าที่ให้การบำรุงในด้านการเปนอยู่ อุปกรน์การสึกสา การจร ในที่นี้ได้แก่คนะกัมการจัดการทุนท่านลูกจันทน์ประจำสำนักนี้ และเหล่าทายก อุบาสก อุบาสิกา ที่เอาใจช่วยโดยทั่วไป

6. ระเบียบการต่าง ๆ

ระเบียบการต่าง ๆ เช่นการทำวัตรปริยัติประจำวันของพระการเข้ามาขอสึกสาของครีหัสถ์ ตลอดจนมาปลูกส้างที่พักชั่วคราวและเรื่องอื่น ๆ ควนตราระเบียบนั้นเปนเรื่อง ๆ ไปโดยฉะเพาะ

พุทธทาสภิกขุ

12. ปาฐกถาธรรม

เกี่ยวกับ

ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*

พระราชนันทมุนี แสดง

ขอเจริญพรแด่ท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านนายกสมาคมธรรมศาสตร์ และพี่น้องพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุมในวันนี้ วันนี้เป็นวันสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะเป็นวันที่ครบรอบ 49 ปี แห่งการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ มหาวิทยาลัยแห่งนี้เกิดขึ้นเพราะมีจุดหมายเพื่อสร้างคนให้เหมาะแก่ระบอบประชาธิปไตย ผู้ที่คิดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้นก็คือท่านรัฐบุรุษอาวุโส ท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว แต่ว่าพวกเราทั้งหลายที่เป็นชาวธรรมศาสตร์หรือประชาชนทั่วไปที่รู้จักบุคคลผู้นี้ ย่อมมีความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงความดีความงามของท่าน จึงได้กระทำอะไรกันหลายอย่าง เป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจ ว่าเรามีความรัก มีความเคารพต่อท่านผู้นี้แม้พระสงฆ์องค์เจ้า โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรมวัดมหาธาตุ ท่านเคยอยู่อยุธยามาก่อน มีความคุ้นเคยต่อท่านรัฐบุรุษอาวุโสมาได้ทราบว่าท่านถึงแก่กรรม ก็ได้ทำบุญให้เป็นพิเศษที่วัดมหาธาตุด้วยเช่นเดียวกัน

อาตมานับว่ามีบุญอยู่หน่อยที่ได้ร่วมในพิธีงานศพ เนื่องที่ได้ไปร่วมก็เพราะเหตุผลที่ว่า เมื่อวันที่ 29 เมษายน ได้เดินทางไปทำบุญทอดผ้าป่า ที่วัดป่าจิตวิเวกซึ่งห่างจากกรุงลอนดอนไปประมาณสัก 50 ไมล์ เป็นวัดที่อยู่แบบป่า มีสงฆ์เป็นฝรั่งล้วน 14 รูป เคยไปเยี่ยมครั้งหนึ่งแล้ว เป็นพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบน่าเลื่อมใส ทำการเผยแพร่ศาสนา

---

* แสดง ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาสครบรอบ 49 ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย 27 มิถุนายน 2526

ได้ดีควรสนับสนุนช่วยเหลือให้กำลังใจ เมื่อกลับมาเมืองไทยก็ได้บุคคลกลุ่มหนึ่งได้คิดในเรื่องการจะไปทอดผ้าป่า ได้นิมนต์อาตมาไปด้วยก็เลยเดินทางไป เมื่อวันที่ 29 เมษายน ถึงนครลอนดอนเมื่อวันที่ 30 วันที่ 2 ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้ถึงแก่อนิจกรรม ขณะนั้นได้พักอยู่ที่วัดป่าแล้ว คุณหน่อย (หม่อมราชวงศ์เสริมสวาท) ได้ไปเรียนให้ทราบว่าท่านทราบข่าวอะไรเกี่ยวกับท่านปรีดีหรือเปล่า บอกว่ายังไม่ทราบ คุณหน่อยก็บอกว่าท่านปรีดี ได้ถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้วเมื่อวันนี้เอง เมื่อวันที่ 2 วันนั้น เมื่อได้ทราบข่าวเช่นนั้นก็รู้สึกสลดใจ แล้วก็นึกว่าควรจะได้พูดปลอบใจท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย ก็นึกว่าทำอย่างไรจึงพูดกันได้ คุณหม่อมก็ต่อโทรศัพท์ให้ ก็ได้พูดปลอบโยนไปแล้ว ก็บอกว่าเสียดายในวันเผาศพคงไม่ได้มีโอกาสมาร่วม เพราะว่าไม่ได้วีซ่าเข้าประเทศฝรั่งเศสจากประเทศไทย ฝรั่งเศสนี่เขาแปลกที่ว่าถ้าว่าคนในประเทศไทยจะไปวีซ่าในต่างประเทศเพื่อไปฝรั่งเศสเขาไม่ให้ เขาถามว่าเมืองไทยไม่มีกงศุลฝรั่งเศสหรือจึงมาวีซ่าที่นี่บอกว่ามี มีแล้วทำไมไม่ไปวีซ่าที่โน่น แล้วเขาก็ไม่ให้ อาตมาก็คิดว่าคงหมดหวังไม่มีโอกาสจะไปร่วมได้ แต่ว่าเมื่อใกล้วันที่จะทำการเผาสรีระร่างกายของท่านผู้นี้ ท่านผู้หญิงก็ได้โทรศัพท์มาบอกคุณหน่อย บอกว่าให้พยายามเอาท่านเจ้าคุณมาให้ได้ คุณหน่อยก็เข้ามาบอก อาตมาแจ้งว่ายินดีไปถ้าได้วีซ่า ก็วิ่งเต้นได้เหมือนกัน คือไปทำรีเอนทรานวีซ่า เข้าประเทศอังกฤษก่อนแล้วก็ไปที่กงสุลฝรั่งเศส แกเป็นสุภาพสตรีแกก็พูดจนกระทั่งกงศุลใจอ่อน บอกว่าเอาละให้เป็นพิเศษ แต่ว่าให้ไปเอาหนังสือจากสถานทูตมาหน่อย เมื่อไปสถานทูตท่านเอกอัครราชทูตไม่อยู่มากรุงเทพฯ ก็ไม่มีใครทำหนังสือให้ แต่มีข้าราชการคนหนึ่งเป็นเพื่อนกับคุณปาล พนมยงค์ บอกว่าไม่เป็นไรครับผมเป็นเพื่อนคุณปาลผมจะทำเอง แล้วก็ออกหนังสือในนามสถานทูตให้เรียบร้อย ได้เดินทางไปในวันที่ 8 เดือนพฤษภาคม เมื่อถึงก็มุ่งไปที่บ้านเลย ศพเข้าหีบเรียบร้อยแล้ว ไปยืนแอบแผ่ส่วนกุศลให้ตามสมควร แล้วจึงสนทนากับท่านผู้หญิงและคณะ หลังจากนั้นไปพักที่บ้านท่านเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส ท่านให้พักสะดวกสบายดี วันรุ่งขึ้นวันที่ 9 เวลาบ่าย 2 โมงก็เชิญศพไปสู่สุสาน ณ กรุงปารีส สุสานนี้เขาใหญ่โตมากมีบริเวณกว้างขวางมีถนน ซอยเป็นสิบๆ ซอย เวลาเข้าไปก็ต้องถามเขาว่าไปตรงไหน พอบอกให้

เรียบร้อย ก็ไปจนถึงบริเวณสุสานเวลา 14 นาฬิกา ศพไปถึงแล้วเอาไปวางไว้ข้างล่าง พวกเราไปทำพิธีกันข้างบน ขออนุญาตเอาศพขึ้นไปชั้นบนหน่อยเขาไม่ขัดข้อง และยกศพขึ้นไปทาง ณ ที่สมควรซึ่งได้จัดไว้ แล้วก็จัดโต๊ะหมู่บูชามีพระพุทธรูปเอาไปประดิษฐานไว้ด้วย ผู้คนที่มาร่วมงานศพวันนั้น จำนวนประมาณ 400 คน ที่รู้ว่า 400 คนเพราะว่าดอกไม้จันทน์ที่เอาไปจากกรุงเทพฯ นั้นมัน 400 กว่า นับแล้วหมดไป 400 ดอก แสดงว่ามีคน 400 คน ที่มาในงานวันนั้นมีเอกอัครราชทูตจากประเทศจีนนำพวงหรีดมาด้วย และประธานาธิบดีฝรั่งเศสนายมิสเตอรองด์ได้ส่งพวงหรีดมาวางหน้าศพด้วยเหมือนกัน พระสงฆ์ที่ไปประชุมกันวันนั้นก็มีจำนวนสิบกว่ารูป คือพระประเทศลาว พระที่มาจากวัดพุทธประทีปอีก 3 รูป 4 ทั้งอาตมา เป็นทั้งหมดก็ 10 กว่ารูป มีการทอดผ้ามหาบังสุกุลนิมนต์พระให้ท่านชักผ้า เสร็จแล้วอาตมาก็ได้ถือโอกาสกล่าว สัมโมทนียกถา หรือสังเวชกถา ต่อที่ประชุมวันนั้น อาตมาได้กล่าวมีใจความว่า ความจริงในคำที่กล่าวได้บันทึกเทปไว้เรียบร้อยแล้ว เขาก็ได้ถอดเทปเรียบร้อยแล้ว แต่ว่าจะเอามาอ่านมันก็ไม่ดี สู้พูดจากน้ำใจดีกว่า เพื่อให้เป็นที่ประทับใจผู้ฟังทั้งหลาย

เวลาอาตมาพูดถึงความดีคนอื่นที่ดีมากๆ นี้ มันมีข้อบกพร่องอยู่อย่างหนึ่งคือมักตื้นตันใจเวลาพูดมันพูดไม่ออก มันแย่ หน้าอกตันขึ้นมา ต้องหายใจแรงสักหน่อยจึงพูดต่อไปได้ ดังนั้นท่านเห็นว่าอาตมาหยุดนั้นไม่ใช่จนปัญญา แต่ว่ามันแน่นข้างในเป็นธรรมดาเช่นนั้น ถ้าพูดถึงเรื่องความดีของคนดีทั้งหลายทั้งปวงแล้วมันตื้นตันใจทุกที อาการเช่นนี้เป็นธรรมชาติของร่างกายไม่ใช่อะไร อันนี้จะพูดเล่าให้ฟังว่าวันนั้นเอกอัครราชทูตไทยกับภรรยาก็ไปด้วยเหมือนกันและคนไทยก็มีมาก มาจากประเทศอังกฤษ มาจากประเทศเบลเยี่ยม จากฮอลแลนด์ จากเยอรมัน จากประเทศอิตาลีก็มี มาจากเกาะเอลบาก็มี ที่มาร่วมกันในวันนั้น และไปจากกรุงเทพฯ ก็มี ทุกคนที่มานั้นมาด้วยน้ำใจจริงๆ มาด้วยความรัก มาด้วยความเคารพต่อผู้ที่จากพวกเราทั้งหลายไป ที่ประชุมบริเวณสุสานซึ่งเขาจัดไว้ แน่นจนเก้าอี้ไม่พอนั่ง เจ้าหน้าที่สุสานบอกว่า ตั้งแต่เผาศพมานานแล้วยังไม่เคยเห็นศพใดมีคนมากเท่าศพนี้ เพราะว่าพวกฝรั่งไม่ค่อยมีคนไปมาก ศพนี้มีคนมากที่สุดเขาว่าอย่างนั้น เมื่อได้เวลาอาตมาก็ยืนขึ้นพูดต่อที่ประชุมว่า

บัดนี้ พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมกันเพื่อให้เป็นเกียรติแก่บุคคลผู้หนึ่งที่ได้ทำประโยชน์แก่ชาติแก่เมืองไทยเป็นอย่างมาก ถ้าเราทั้งหลายมีความรักประชาธิปไตยเห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย เราทุกคนก็เป็นลูกหนี้ของบุคคลผู้นี้ เพราะโดยสมองปัญญาความสามารถของบุคคลผู้นี้ที่ได้นำระบอบประชาธิปไตยมาให้แก่พวกเราทั้งหลาย ที่เป็นผู้มีน้ำใจกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่ได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้อ กระทำความดีงามให้แก่ประเทศชาติ ได้มาประชุมกันเพื่อเป็นพยาน ในความงามความดีของบุคคลผู้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปนี้ เรามาจากสถานที่ไกลๆ เสียสละปัจจัยเป็นค่าเดินทาง เพื่อมาร่วมประชุมกันไว้อาลัยในคุณงามความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโส นับว่าเป็นการกระทำที่ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจที่เรามีความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่ได้ทำคุณประโยชน์ ให้แก่ชาติบ้านเมืองของเรา จึงนับเป็นการประชุมที่ยิ่งใหญ่ เป็นการประชุมที่เต็มไปด้วยเกียรติยศที่เราทั้งหลายจะพึงทำให้ได้กับบุคคลผู้นี้ ซึ่งท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมในต่างประเทศไม่เหมือนในประเทศไทย ถ้าท่านถึงแก่อนิจกรรมในประเทศไทย ศพของท่านก็จะได้บรรจุในโกศเกียรติยศ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณหลายอย่างหลายประการ ศพต้องไปทำการพระราชทานเพลิงที่วัดเทพศิรินทร์ ถ้าไปทำที่นั้นลูกศิษย์ลูกหาซึ่งมีจำนวนมากมายทั้งเป็นคนแก่คนวัยกลางและอยู่ในวัยหนุ่มวัยสาวจะไปประชุมกันจนสถานที่ไม่พอจะยืนจะนั่งกันก็ได้แต่ว่าท่านมาถึงแก่อนิจกรรมในต่างประเทศ พวกเราที่มีความเคารพก็อุตส่าห์มาร่วมชุมนุมกัน ทำให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่คือท่านผู้หญิงและลูกๆ และญาติของท่านผู้ถึงแก่อนิจกรรมมีความสบายใจแม้จะมีความทุกข์ มีความเศร้าโศกอันเกิดขึ้นจากการพลัดพรากจากบุคคลที่รักและพอใจ แต่เมื่อเราทั้งหลายได้มาประชุมกันในรูปอย่างนี้ ความเศร้าโศกความเสียใจ อาลัยอาวรณ์ที่มีอยู่นั้นก็จางไปบ้างเป็นบางครั้งบางคราว เราทุกคนจึงเป็นผู้มีส่วนในการช่วยให้คนที่มีความทุกข์ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจคลายจากความทุกข์ความเดือดร้อน การทำให้ผู้อื่นคลายจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้นเป็นอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา เมื่อใดเรามีโอกาสที่จะทำอะไรให้คนอื่นได้คลายจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้ เราควรจะทำทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด อาตมาจึงขอชมน้ำใจของพี่น้องทั้งหลายที่อยู่ในต่างประเทศ ที่อุตส่าห์ได้เดินทางมาให้เกียรติแก่งานศพในวันนี้แทนเจ้าภาพด้วย อัน

บุคคลที่นอนอยู่ในหีบน้อยบนอัฒจันทร์ที่วางไว้นี้ เราทั้งหลายควรได้สำนึกว่าเป็นบุคคลที่ได้กระทำคุณประโยชน์แก่ชาติไทยเมืองไทยมิใช่น้อย เพราะประเทศไทยเราได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้นก็โดยมันสมอง ด้วยความคิดความอ่านของบุคคลผู้นี้

ในสมัยที่ท่านมาทำการศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่กรุงปารีส ได้เห็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศยุโรปว่า เขาจัดกันอย่างไร ทุกคนมีสิทธิมีเสียงในบ้านเมืองของตนอย่างไร คนมีความสามารถก็มีโอกาสเข้ามารับใช้ประเทศชาติของตนได้ บ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้าไปตามสมควรแก่ฐานะ นึกถึงประเทศไทยที่ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กันอยู่ อำนาจการปกครองบ้านเมืองไปอยู่กับบุคคลเพียงกลุ่มเดียว ไม่ได้กระจายอำนาจออกไป เราควรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้เข้ากับระบอบที่ทันสมัย ซึ่งชาวโลกทั้งปลายเขาได้ปฏิบัติกันไปแล้ว ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นในจิตใจของท่านผู้นี้ แต่ว่างานใหญ่จะกระทำโดยผู้เดียวมิได้ ต้องหาพรรคหาพวกมาร่วมแรงร่วมใจกันในการหาพวกที่จะมาร่วมใจกันนั้น ไม่ใช่การหาพวกมาเที่ยวตามร้านขายสุรายาเมาหรือไปเที่ยวตามไนท์คลับ มันทำได้ง่าย แต่การหาพวกมาร่วมกันเสียสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อเสี่ยงกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง มันไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่าย ๆ จึงต้องไปเที่ยวสนทนาแย้มพรายความคิดความเห็นกับคนนั้นคนนี้ว่ามีความคิดความเห็นอย่างไรบ้าง ผลที่สุดก็ได้ครบพวก 7 คนด้วยกัน 7 คนนั้นเวลานี้ได้ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว เหลืออยู่คนเดียวคือ หลวงศิริราชไมตรี สิงหเสนี ท่านผู้นี้มีความคุ้นเคยกับอาตมาอยู่เหมือนกัน แต่เวลานี้ร่างกายก็ง่อนแง่นเต็มทีไม่ค่อยจะแข็งแรง ยังเหลือเพียงคนเดียวใน 7 คนนั้น ได้ไปประชุมกันที่ร้านกาแฟเพื่อปรึกษาหารือกันในเรื่องว่าเราจะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างไร แล้วในกลุ่มนั้นก็มีทหารอยู่ด้วย เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงทัศนัยนิยมศึก และมีพระยาพหลพลพยุหเสนา ก็คือนายแนบ พหลโยธิน ได้ร่วมกันปรึกษาหารือกันเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ และจะสงวนไว้ซึ่งพระมหากษัตริย์ให้อยู่ในบ้านเมืองของเราต่อไป น้ำใจของบุคคลที่จะคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นมิได้คิดทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ยังมีความจงรักภักดีต่อสถาบันนี้อยู่

จึงไม่ได้ทำลายให้สูญสิ้นไป เมื่อคิดได้แล้วก็ได้ร่วมพรรคร่วมพวกกลับมาเมืองไทย ก็ได้เริ่มอบรมบ่มนิสัยของนักศึกษาที่เลือกเรียนกฎหมาย พอท่านกลับมาแล้วก็เป็นอาจารย์สอนกฎหมาย ลูกศิษย์ของท่านในสมัยนั้นก็แก่ง่อมแล้ว

เมื่อวานซืนได้รับจดหมายฉบับหนึ่งจากคุณจินดา ชัยรัตน์แกบอกว่าแกเป็นลูกศิษย์รุ่นนั้น รุ่นเดียวกันตายไปกันหมดแล้ว ยังเหลืออยู่คนเดียวคือผม แต่ว่าตาก็ไม่ค่อยดีแล้วชักจะมองอะไรไม่ค่อยจะเห็น ท่านคนแรกที่สอบได้ที่ 1 นั้นไม่อยู่แล้ว แกได้ที่ 2 แต่เวลานี้ก็เป็นที่ 1 อยู่แล้วในหมู่คนทั้งหลาย เล่าให้ฟังอย่างนั้น

และการสอนกฎหมายก็คือสอนอุดมคติ ในการที่จะนึกคิดในทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ลงไปในสมองของนักกฎหมายเหล่านั้น ผลที่สุดก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องทำให้ใครเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน แม้พวกราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลายที่คณะราษฎรได้เชิญไปพักไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ก็มิได้รับความเสียหายในเรื่องร่างกายในชีวิต การเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเรียบร้อย เพราะผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีน้ำใจเป็นธรรมพอมากอยู่ ไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความเดือดร้อนแม้แต่น้อย ในเรื่องไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นคุณธรรมสำคัญที่สิงสถิตอยู่ในใจของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนี้ตลอดเวลา ซึ่งเราจะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายหลังจากการเปลี่ยนการปกครองแล้ว แม้ว่าเขาจะให้ทำอะไร ท่านก็มีหลักการอยู่ในใจว่าเราจะต้องทำในสิ่งที่จะไม่ให้ใครเดือดร้อน เพราะว่าในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ต้องการเปลี่ยนแปลงให้คนทุกคนได้มีความสุข ได้มีการทำมาหากินสะดวกสบาย ให้เจริญในการศึกษา ในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคม อะไรต่าง ๆ

พื้นฐานทางจิตใจของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้น มีคุณธรรมประจำใจอยู่ทุกเวลา และคุณธรรมประจำใจอีกอันหนึ่งซึ่งเราทั้งหลายควรจะได้รู้ และควรจะช่วยกันถ่ายทอดมาใส่ไว้ในจิตใจของเราที่เป็นศิษย์ทั้งหลายซึ่งมาประชุมพร้อมกันในวันนี้ คือท่านเป็นผู้ที่ไม่หวังลาภผลสักการะ ไม่ต้องการความมักใหญ่ใฝ่สูงอะไรมากนัก ต้องการเพียงประกาศเตือนว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำอะไร ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองเท่านั้น

ก็พอแล้ว อันนี้จะเห็นได้ในครั้งที่ท่านนายกรัฐมนตรีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งท่านมีความรักท่านรัฐบุรุษอาวุโสนี้มาก มีปัญหาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อตั้งรัฐบาลเสร็จแล้ว มีเรื่องไม่ค่อยจะเหมาะจะควรเกิดขึ้น คือได้ปิดสภา งดใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวอะไรอย่างนี้ ท่านปรีดีก็ต้องเดินทางไปต่างประเทศ เพราะว่าคนบอกให้ไปต่างประเทศเสียก่อน ในเวลาที่เดินทางไปนั้น เจ้าคุณพหล ฯ ท่านแสดงความรักแสดงความเมตตาออกนอกหน้าให้ใคร ๆ ทั้งหลายได้เห็น คือได้สวมกอดหอมแก้มท่านปรีดีขวาซ้ายมากมายหลายครั้งหลายหน แล้วท่านมาพูดในที่ประชุมสภาคราวหนึ่งว่า ข้าพเจ้ามีความจริงใจต่อบุคคลผู้นี้ ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในความคิดความอ่าน ในความรู้ความสามารถของบุคคลผู้นี้ ในวันที่จะต้องเดินทางไปต่างประเทศข้าพเจ้าไม่กลัวอะไร กล้าแสดงออกซึ่งความรักอันมีอยู่ในน้ำใจของข้าพเจ้าต่อท่านผู้นี้อย่างเปิดเผย ซึ่งท่านทั้งหลายได้เห็นอยู่แล้ว อันเป็นการแสดงน้ำใจท่านเชษฐบุรุษ ที่มีต่อรัฐบุรุษอยู่ในคราวนั้น ท่านแสดงออกด้วยความจริงใจ ไม่กลัวอันตรายใด ๆ อันจะเกิดขึ้นแก่ท่านและเมื่อภายหลังได้กลับมา เพราะว่าความจริงหนึ่งความจริงไม่พ้น ความบริสุทธิ์ยังคงมีอยู่ ธรรมะยังมีอยู่ ท่านก็ได้เดินทางกลับมารับใช้ประเทศชาติต่อไป และก็ได้เป็นรัฐมนตรี ท่านเป็นแต่เพียงรัฐมนตรีลอยเท่านั้นเอง ไม่ได้ว่าการกระทรวงใด แต่ท่านเชษฐบุรุษต้องการให้ว่าการกระทรวงมหาดไทย เพราะเห็นว่าเป็นกระทรวงที่สำคัญ เป็นงานที่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาระบบราชการเพื่อให้ทันสมัยให้ก้าวหน้าต่อไป แต่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านมีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตัว ท่านบอกว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงใหญ่ อย่าให้ผมไปว่าการเลย แต่ถ้าจะมีกิจธุระอันใดที่จะให้กระผมทำโดยไม่ต้องเป็นรัฐมนตรีก็ได้ ท่านยินดีจะทำให้ทุกสิ่งทุกประการ อันนี้เป็นเครื่องแสดงน้ำใจว่าท่านไม่ใช่เป็นคนปิดทองที่หน้าตักพระ แต่ว่าปิดทองหลังพระ ปิดทองไม่ให้ใครรู้ใครเห็นว่าท่านปิดทองไว้ที่หลังพระ เป็นนิสัยของท่านอย่างนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มักใหญ่ใฝ่สูงในอำนาจ แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูงในการที่จะปฏิบัติงานอันจะเป็นประโยชน์แก่ชาติ แก่บ้านเมืองเป็นส่วนใหญ่ ตำแหน่งไม่สำคัญ อยู่ที่งานที่ตัวจะพึงกระทำให้แก่ชาติบ้านเมืองเท่านั้น อันนี้เป็นเรื่องที่น่าคิดในเรื่องคุณงามความดีของท่าน ท่านเชษฐบุรุษ พระยาพหล ฯ ก็ไม่ได้เคี่ยว

เข็ญอะไร ให้ท่านทำงานตามชอบใจ แต่ว่าผลที่สุดก็ต้องเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยท่านก็พบว่ามันมีปัญหา ว่ามันมีอุปสรรค คือข้าราชการในกระทรวงนั้นยังนิยมระบบเก่า ๆ หัวคิดยังไม่เปลี่ยนแปลง ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงต้องมีการปรับปรุงอะไรกันเป็นการใหญ่ เพื่อให้สิ่งทั้งหลายเป็นเรียบร้อยด้วยดี ท่านเคารพในเหตุผลเคารพคนผู้ปฏิบัติงาน

อ่านในหนังสือประวัติของท่านปรีดีเล่มหนึ่งว่า ท่านรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมเห็นด้วย ในการที่ผู้ว่าราชการเมืองชายแดน ควรจะให้ทหารเป็นผู้ว่าราชการทั้งหมด แต่ว่าท่านรัฐมนตรีมหาดไทยไม่เห็นด้วยในการที่จะทำเช่นนั้น เพราะท่านเห็นว่าทหารนั้นมีความรู้จริง มีความสามารถจริง แต่มันคนละด้าน ผู้มีความสามารถในด้านยุทธวิธี มีความสามารถในการที่จะรบกับข้าศึกเพื่อป้องกันประเทศชาติ แต่จะให้ไปเป็นนักปกครองโดยไม่มีความรู้ในด้านรัฐศาสตร์นั้นเห็นว่าจะเป็นการไม่สมควร แล้วอีกประการหนึ่งจะเป็นการตัดทอนกำลังใจของข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทำงานมาตั้งแต่เป็นปลัด ทุกคนก็อยากเป็นผู้ว่าราชการทั้งนั้น ถ้าเราเอาคนอื่นเข้าไปแทรกอย่างนั้น ก็จะเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจไม่เป็นอันทำงาน ท่านก็ตอบไปว่า เป็นการไม่สมควรที่จะทำเช่นนั้น รัฐมนตรีกลาโหมก็คงไม่พออกพอใจเท่าใดนักในคำตอบเหล่านั้น อันนี้คือรากฐานแห่งปัญหาที่จะเกิดขึ้นในกาลต่อมา ในระหว่างคณะราษฎรทั้งหลาย ซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ว่าทีหลังมาอุดมการมันเปลี่ยนไป อุดมการของคนเรานั้นแม้ว่าตั้งต้นไว้ดี แต่เปลี่ยนแปลงไปได้เพราะเรื่องอะไร เรื่องความเป็นใหญ่เรื่องลาภสักการะ เรื่องพรรคเรื่องพวกอะไรต่าง ๆ นี่ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำลายอุดมการให้หมดสิ้นไป แต่ว่าตัวท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้นท่านไม่ได้เปลี่ยนอุดมการของท่าน ท่านยังมีความคิดแน่วแน่ที่จะจับทำสิ่งทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไปไม่ว่าจะเข้าไปจัดการงานในกระทรวงใด ก็ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการในกระทรวงนั้น อยู่มหาดไทยก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเช่น การขยายอำนาจ มีการตั้งเทศบาลท้องถิ่นเพื่อให้คนรู้จักปกครองท้องถิ่น รู้จักใช้สิทธิ์ใช้เสียงกัน ระบบเทศบาลจึงได้เกิดขึ้นในประเทศไทย ด้วยอาศัยสมองของท่านรัฐมนตรีมหาดไทยคนหนุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า ท่านทำอย่างนั้นแล้วก็เอาใจใส่ใน

ราชการงานเมืองไปเที่ยวตรวจตราดูแลท้องที่ แล้วก็เอาใจใส่ข้าราชการคนไหนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีความคิดริเริ่มมีความคิดสร้างสรรค์ก็ยกย่องเชิดชูให้ได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ขึ้นไป เพื่อจะให้ปฏิบัติงานให้เป็นที่กว้างขวางต่อไป อันนี้เป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในน้ำใจของท่าน แล้วก็เมื่อไปอยู่กระทรวงต่างประเทศก็ได้คิดในการที่จะเปลี่ยนแปลงสัญญาราชไมตรีที่เราทำไว้เหมือนกับถูกมัดมือชกจากฝรั่งที่มาแสวงหาลาภผลทางเอเชียในสมัยนั้นเป็นสัญญาที่ไม่ถูกต้องเพราะเราเสียเปรียบมาก ก็ไปพูดทำความเข้าใจกับชาติเหล่านั้นเพื่อแก้ไขสัญญา ได้เสนอเรื่องนี้ต่อคณะรัฐบาล คณะรัฐบาลก็อนุมัติให้ท่านไป ความจริงเขาก็อยากให้ไปต่างประเทศอยู่แล้ว เพราะอยู่ในเมืองไทยมันอะไรขวางคอคนบางพวกบางคนอยู่ก็อยากให้ไปเสีย แต่ว่าท่านไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของชาติไทยอีกเหมือนกัน แล้วในการไปก็เรียกว่าเสียสละอยู่สักหน่อย ไม่รู้ว่าจะไปทำได้สำเร็จหรือเปล่าเพราะชาวตะวันตกยังหวงอำนาจ ยังหวงประโยชน์กันอยู่นั้น แต่ต้องใช้ความพยายามเต็มที่เพื่อจะให้ได้สิ่งที่เราต้องการ ท่านก็เดินทางไปกรุงปารีส ไปประเทศอิตาลี ไปประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ที่มีสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย แล้วก็ได้ผลประโยชน์จากการไปในคราวนั้น เขาลดหย่อนข้อสัญญา ผ่อนคลายลงไปให้เราได้อะไรพอสมควรแก่ฐานะขึ้นมาบ้าง อันนี้คืองานที่มีการปรับปรุงในกระทรวงนั้น ๆ แล้วยังมีงานอื่นอีก

นอกจากนั้นที่กระทรวงการคลัง ก็เห็นว่าเรากู้เงินเขา เราเสียดอกเบี้ยให้เขาแพงเกินไป ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องดอกเบี้ย ก็ต้องเดินทางไปต่างประเทศเพื่อไปพูดจาให้ดอกเบี้ยมันน้อยลงไปซักหน่อย เพราะว่าคนยืมเงินเขาดอกเบี้ยแพง ๆ นี่มันก็ลำบากจะเดือดร้อนวุ่นวาย ท่านก็พยายามไปพูดจาหว่านล้อมประเทศนั้น ประเทศนี้ ที่เป็นเจ้าหนี้ของพวกเราทั้งหลาย ผลที่สุดก็ได้เปลี่ยนดอกเบี้ย อาตมาจำได้เคยอ่านหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น แล้วหนังสือพิมพ์เขาเขียนว่า ดอกเบี้ยที่ได้ลดลงนั้น ท่านปรีดี พนมยงค์ ทำงานอีก 3 ชาติก็ไม่สามารถจะมีเงินได้เท่านั้นอันนี้เรียกว่าท่านทำเพื่อประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง

เราทั้งหลายที่เกิดมาในรุ่นหลัง ที่ได้มาประชุมอยู่ต่อหน้าสรีระร่างกายอันไร้วิญญาณของท่านในหีบใบน้อยนี้ เราอาจจะไม่รู้ในเรื่องทุกสิ่งทุกประการที่ผ่านมาในบ้าน-

เมืองของเรา ว่าท่านผู้นี้ได้เสี่ยงชีวิตขนาดไหน เสียสละอย่างไรเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประชาชนโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ให้เรานึกเปรียบเทียบว่า คนที่เข้าไปเป็นใหญ่เป็นโตในบ้านเมืองส่วนมากเขาจะอยู่ในฐานะมั่นคง มีความร่ำรวยด้วยทรัพย์สินเงินทองกันทั้งนั้น แต่ว่าผู้ต้นคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใช้สมองใช้สติปัญญา ปฏิบัติงานให้แก่ประเทศชาติให้มาเกือบ 20 ปีที่ติดต่อกันนั้น ท่านไม่ได้มีทรัพย์สมบัติอะไรติดเนื้อติดตัว ที่อยู่ปารีสนี้ก็ได้อยู่บ้านไม่ใหญ่ไม่โตอะไร คนบางคนอาจคิดว่าท่านไปสบายอยู่กรุงปารีส

ความจริงท่านไม่ได้มีความสบายทางจิตใจ ร่างกายไม่ค่อยมีโรคภัยเบียดเบียนหรอก แต่ว่าทางใจนั้นท่านไม่สู้จะสบายใจเท่าไร เพราะว่าท่านฟังข่าวบ้านเมืองอยู่เสมอ รู้ว่าสภาพเมืองไทยเป็นอย่างไร ท่านก็มีความเป็นห่วงกังวล แต่ว่าท่านก็ไม่มีโอกาสมารับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองของเรา เมืองไทยนี้พูดไปแล้วมันก็อาภัพอยู่อย่างหนึ่ง คนดี ๆ มีปัญญาที่จะพอมีปัญญาใช้สติปัญญานั้น เพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ แต่ไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติได้ อย่างนี้เรียกตามภาษาพวกหมอดูเขาว่า ดวงเมืองมันไม่ค่อยจะดีนะ ไอ้วันที่วางศิลาฤกษ์ปักเสาหลักเมืองคงไม่ค่อยจะดีเท่าใด บ้านเมืองมันจึงอาภัพคนดี คนดีไม่มีโอกาสจะรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง ถ้าสมมุติว่าบุคคลผู้นี้ได้ทำงานติดต่อกันตลอดมา ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งท่านปลดเกษียณอายุราชการออกไป เมืองไทยคงจะต้องก้าวหน้ากว่านี้ในด้านเศรษฐกิจ ในด้านการคลัง และในด้านการศึกษาหลายแง่หลายมุม คงจะเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดของท่านผู้นี้เพราะว่าท่านผู้นี้ใช้เวลาใช้ความรู้เพื่อคิดเพื่อคุ้ยอยู่ตลอดเวลาค้นคว้าตำรับตำราการศึกษาเหตุการณ์ในต่างประเทศ เพื่อจะเอามาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองของเราอยู่ตลอดเวลา แต่ท่านไม่มีโอกาสจะทำได้ ต้องระเหเร่ร่อนออกจากบ้านจากเมือง ไปอยู่ต่างประเทศ เช่นไปอยู่ในเมืองจีน 21 ปี ไม่ใช่เวลาเล็กน้อย แต่คุณธรรมความรู้ความสามารถสติปัญญาที่มีอยู่นั้นไม่มีโอกาสได้รับใช้สนองคุณประเทศชาติบ้านเกิดเมืองมารดร อันนี้เป็นเรื่องที่เราทั้งหลายสลดใจในเรื่องนี้อยู่ แต่ว่าจะทำอย่างไรได้ เหตุการณ์นี้มันผ่านไปแล้ว และในที่สุดท่านก็มาอยู่กรุงปารีส เมื่อท่านมาอยู่กรุงปารีส ท่านก็ทวงสิทธิ์บางประการเช่น เงินบำนาญที่

ท่านพึงจะมีพึงจะได้ ในฐานะเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ผู้ทำราชการบ้านเมืองเป็นประโยชน์แก่ชาติมานานแต่ว่ารัฐบาลในสมัยนั้นก็ไม่ให้บำนาญแก่ท่าน ท่านจะต้องขอความยุติธรรมต่อศาล แล้วผลที่สุดศาลก็ตัดสินว่ามีสิทธิ์ควรจะได้รัฐบาลควรจะจ่ายเงินบำนาญให้แก่บุคคลผู้นี้ แล้วก็ได้เบิกย้อนหลัง เงินที่พอจะซื้อบ้านเป็นรังนอนอยู่ในชานกรุงปารีส ซึ่งไม่ใหญ่โตมโหฬารอะไร ถ้าเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในต่างประเทศในสมัยปัจจุบันนี้ เขามีบ้านใหญ่โตราคาแพง ๆ กันทั้งนั้น แต่ว่าบ้านของท่านไม่ใหญ่โตอะไร เล็กนิดเดียวพออยู่ได้ แล้วท่านก็อยู่อย่างผู้มักน้อยสันโดษ ทำการศึกษาค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา

เมื่อปี 2522 อาตมาได้เดินทางผ่านกรุงปารีส ในใจก็คิดถึงอยู่ อยากจะไปเยี่ยมเยียนให้ถึงสำนักหลักแหล่งของท่านแต่ก็ไม่รู้ว่าท่านอยู่ตรงไหน ก็พอดีมีนักศึกษาชายหญิง 2 คนมาเยี่ยมอาตมา อาตมาก็ถามว่าท่านปรีดีของเราอยู่ที่ไหนในกรุงปารีส หลวงพ่ออยากจะไปเยี่ยม พวกเรารู้จักบ้างไหม หนูผู้หญิงคนหนึ่งเขาบอกว่าหนูรู้ หนูรู้โทรศัพท์ท่าน หนูจะโทรศัพท์ไปเรียนท่านเอง แล้วเขาก็โทรศัพท์ไปบอกท่าน รุ่งขึ้นท่านก็มารับอาตมาที่โรงแรม 9 โมงเช้า มารับไปที่บ้านแล้วก็ไปสนทนาเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ บางเรื่องบางประการจนเวลาฉันเพล ฉันเพลเสร็จแล้วก็สนทนากันต่อไป จนกระทั่ง 4 โมงเย็นจึงให้คนเอารถไปส่งที่โรงแรมที่พัก วันนั้นเป็นวันที่มีการรู้ข่าวเรื่องการเลือกตั้งในประเทศไทย เพราะว่าทางกรุงเทพฯ โทรศัพท์ไป ท่านก็ว่าคุณผู้หญิงไปรับโทรศัพท์ ท่านก็ว่าวันนี้เป็นวันที่มีนัดหมายโทรศัพท์จากกรุงเทพฯ คืออาทิตย์หนึ่งก็โทรศัพท์กันครั้งหนึ่ง เพื่อส่งข่าวคราวในบ้านในเมือง แล้วก็ได้รู้ข่าวว่าผลการเลือกตั้งในประเทศเป็นอย่างไร มีนักศึกษามานั่งอยู่คนหนึ่ง ท่านก็บอกว่าคุณจะต้องศึกษา ต้องหาข้อมูลว่าทำไมพรรคประชาธิปัตย์จึงพ่ายแพ้ยุบยับอย่างนี้ มันเรื่องอะไรที่น่าสนใจ น่าสนใจเพราะว่าพรรคนี้ครองความเป็นใหญ่ในกรุงเทพฯ มานานแล้ว แต่ทำไมไปแพ้เขา นี่เป็นเรื่องอะไร น่าศึกษาหาความรู้ความเข้าใจ ท่านพูดกับเด็กอย่างนั้น อาตมาก็นึกในใจว่าท่านเป็นผู้คิดถึงบ้านถึงเมืองตลอดเวลา แล้วก็สนทนากันหลายเรื่อง แม้เรื่องทางศาสนาท่านก็สนทนาเหมือนกัน จะเล่าให้ฟังหน่อยคือท่านบอกว่ากิจการคณะสงฆ์ท่านว่าเป็นอย่างไร อาตมาก็บอกว่าเหมือนเดิมไม่ค่อยจะมีอะไรก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก เพราะว่าพระ-

มหาเถระท่านเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อายุมากๆ แล้วทั้งนั้น งานการอะไรก็เป็นไปตามเรื่องตามราว ท่านก็บอกว่า ผมวางแผนให้แล้วด้วยการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ปี 2484 (ตัวเลขไม่แน่นอน แต่ดูมันราวนั้น) ก็ให้มีสังฆสภา ให้มีสังฆมนตรี บอกว่าให้มีสังฆสภานี้ไม่ใช่เพื่ออะไร เพื่อให้พระหนุ่มได้มีโอกาสทำงาน เพราะได้เอามาร่วมชุมนุมกันได้ปรึกษาหารือกัน ในการที่จะจัดการอะไรๆ ให้มันก้าวหน้า คนแก่ที่เป็นพระมหาเถระจะเป็นแต่เพียงที่ปรึกษา เป็นผู้ที่วินิจฉัยว่า อะไรควร อะไรไม่ควร คนหนุ่มจะได้มีโอกาสรับใช้พระศาสนา เพราะคนหนุ่มที่เรียนสูงๆ เรียนเปรียญ 9 ประโยค เป็นบัณฑิต เป็นอะไรถ้าจบแล้วไม่มีงานทำท่านนั่งเฉยๆ ถ้าท่านนั่งเฉยๆ กิเลสก็จะเฟื่องฟู ผลที่สุดก็ลาสิกขาไปทำงานตามบริษัทห้างร้าน ทำงานราชการกันหมด พระศาสนาก็ขาดกำลังพระในเรื่องที่จะปฏิบัติงานพระศาสนา ผมมองเห็นว่ามันจะไปไม่รอด จึงได้ออกกฎหมายใหม่พระราชบัญญัติสงฆ์ให้เป็นอย่างนั้น แต่ที่หลังเขามายุบของผมเสียนี่มันน่าเสียดาย ท่านก็บอกว่าท่านเจ้าคุณลองไปหาวิธีที่จะกู้อันนี้ขึ้นมาใหม่ อาตมาบอกว่าอาตมาทำไม่ได้ อาตมามีหน้าที่เพียงสั่งสอนคนเพียงอย่างเดียว เรื่องการปกครองคณะสงฆ์ อาตมาไม่เกี่ยวข้อง ท่านบอกให้ไปหาวิธีพูดจาให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจให้พระตื่นตัว เพื่อจะได้ร่วมใจร่วมแรงกันปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์ขึ้น อันนี้เป็นข้อสนทนาที่ได้พูดกับท่านเมื่อปีโน้น 2522 แล้วอาตมาก็จากท่านมา แต่เมื่อรู้ว่าใครจะไป ก็ฝากหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสให้บ้าง ของอาตมาบ้าง ส่งไปให้ท่านได้อ่านได้สนใจในเรื่องนี้เสมอมา

ตลอดระยะเวลากาล โดยเฉพาะคุณฉลบชลัยย์ พลางกูล นี่แก่ไปทุกปี เวลาไปก็มักจะแวะไปที่วัดบอกว่า ดิฉันจะไปเยี่ยมท่านที่ปารีส ท่านมีอะไรจะฝากไปไหม อาตมาก็ได้ฝากไปทุกครั้งทุกคราว ได้มีความสัมพันธ์ทางจิตใจในรูปอย่างนี้ ไอ้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้ มันเนื่องมาจากครั้งหนึ่งจะเล่าให้ฟังสักหน่อย ว่ามันเป็นมาอย่างไร คือเมื่อสมัยท่านเป็นผู้สำเร็จราชการ งานมันก็น้อย ไม่รู้จะทำอะไร แต่ความจริงท่านก็คิดตลอดเวลา โดยเฉพาะในสงครามมหาเอเชีย ในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการ ท่านก็เป็นเสรีไทยติดต่อกับต่างประเทศตลอดเวลา แต่ตอนนั้นยังไม่เกิดสงครามท่านก็ยังมีเวลาว่าง ได้ส่งคุณวุฒิ สุวรรณรัตน์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้บอกนิมนต์ท่าน

เจ้าคุณพุทธทาสมาให้ผมสักหน่อย ไอ้ผมจะไปมันก็ไม่สะดวก ให้ท่านมาดีกว่า มาคุยกันซักหน่อยแล้วท่านเจ้าคุณก็ไป คุยกันตั้ง 3 วันคุยกันตั้งแต่บ่ายโมงถึง 4—5 ทุ่ม 3 วันติดต่อ คุยกันยาวเหลือเกิน ท่านมีความดำริเลื่อมใสในงานท่านพุทธทาส อยากจะทำอยุธยาให้เป็นเหมือนไชยาสักแห่งหนึ่ง แล้วท่านก็ให้ท่านเจ้าคุณไปดูวัดพนมยงค์ ว่าเป็นวัดที่ใกล้บ้านผม ไม่ใช่ตระกูลผมสร้างหรอก แต่ว่าบิดามารดาไปสร้างบ้านอยู่ตรงนั้น นามสกุลก็ไปตรงกับชื่อวัดเขา ที่ไปตรงกันเพราะว่าเวลาตั้งนามสกุลนี้ ท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดหน้าพระเมรุบอกว่า อยู่หน้าวัดพนมยงค์ เอานามสกุลพนมยงค์ก็แล้วกันเลยตระกูลก็ติดมาอย่างนั้น ก็เกิดสัมพันธ์กับวัดนั้นขึ้นมา ท่านก็เลยคิดจะบำรุงวัดนั้นให้มีสภาพแบบในไชยา ท่านเจ้าคุณก็ไปดูแล้วก็พาสถาปนิกไปด้วย วางแผนเขียนไว้เรียบร้อยแล้ว เขียนแปลนว่าควรจะถมอย่างไร ควรจะขุดตรงไหน สร้างกุฏิอย่างไร จะปลูกต้นไม้อย่างไรให้เรียบร้อย ปัญหามันเกิดว่า แล้วจะเอาพระที่ไหนไปอยู่ ท่านบอกว่ามีพระ จะเอาพระมาให้ ตอนนั้นอาตมาอยู่วัดสามพระยา ท่านเจ้าคุณก็สั่งให้มาพบที่วัดที่ท่านพัก แล้วก็ไปคุยกับท่านปรีดี ก็เลยไปกับท่าน นั่งคุยกันตั้งแต่ดังที่กล่าวไปตั้งแต่ 9 โมงเรื่อยไปคุยตั้งนาน ท่านก็กล่าวว่ามีความรู้ขนาดไหนพระองค์นี้ บอกว่าความรู้ 4 ประโยค ท่านก็ยิ้มๆ ไม่รู้ว่ามันความรู้น้อยไปหรืออย่างไร ท่านก็ยิ้มๆ ของท่าน แต่ว่าอาตมามี 4 ท่านเจ้าคุณพุทธทาสมี 3 เท่านั้นเอง แต่ว่าพระที่จะเป็นเปรียญ 3 นี่ทำมากกว่า ค้นคว้ามากกว่าเปรียญ 9 ประโยค ทำงานค้นคว้ากัน อาตมาก็เลยว่าจะไปดูให้ แต่ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงคือญี่ปุ่นบุกประเทศไทย ในการนี้จึงไม่สำเร็จตามความปรารถนา แต่ว่าชื่อท่านปัญญานันทะก็ยังอยู่ในใจของท่านแล้ว เพราะฉะนั้นเวลาทำอะไรเช่นว่าทำบุญอายุในกรุงเทพฯ ท่านก็นิมนต์ไปบ้าน ซึ่งอาตมาก็ติดเข้าไปด้วยเหมือนกัน ติดนิมนต์ไป แต่บางองค์แม้จะติดนิมนต์ ก็ไม่กล้ามา ไม่กล้าไปในงานบุญนั้นเพราะกลัวเหตุอะไรๆ ขึ้นมา อาตมานั้นไม่เป็นไร เรามันใจสุจริต ไม่คิดร้ายต่อบ้านเมือง เขานิมนต์ไปรับไทยทานไปสวดมนต์ก็ไปตามหน้าที่ มีอะไรจะแสดงออกก็แสดงออกได้ เพราะโดยน้ำใจนั้น อาตมาเชื่อว่าท่านผู้นี้บริสุทธิ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีอะไรที่เศร้าหมอง ไม่มีอะไรเสียหาย เป็นผู้ที่มีความรักชาติจริงๆ เสียสละจริงๆ เพื่อชาติเพื่อบ้านเมืองของเรา ดังนั้นคนจึงมีความรัก มี

ความเคารพ โดยเฉพาะพวกเราที่ในธรรมศาสตร์ อาตมาพูดไปในแนวอย่างนั้น ในวันนั้น เมื่อพูดสมควรแล้ว เขาก็บังสุกุล ทำการวางดอกไม้ ตัวแทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* กล่าวสดุดี และจากนั้น นำดอกไม้จันทน์ช่อใหญ่มอบให้อาตมา อาตมาก็ไปวางเป็นคนแรก วางเสร็จแล้วท่านทูตคนอื่น ๆ ขึ้นวางต่อไป แต่ว่าก่อนที่จะวางดอกไม้จันทน์นั้น อาตมาได้บอกสมาคมที่ประชุมว่า ขอให้เราลุกขึ้นยืนแสดงความสลดใจ ไว้อาลัยแก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส 1 นาที ทุกคนก็ยืนสงบนิ่ง เป็นภาพที่ประทับใจขณะนั้น

เสร็จแล้วก็เชิญศพไปข้างล่าง เพื่อเอาเข้าเตาเผา ได้ทราบว่าท่านพูดไว้ก่อนจะถึงแก่กรรมคือพูดบ่อย ๆ ว่า ถ้าฉันตายแล้วอย่าไปยุ่งอะไรมาก ไว้ให้เผาเป็นขี้เถ้าหมดไปเลย ให้เป็นขี้เถ้าแล้วก็เอาไปโปรยลงในน้ำซะก็หมดเรื่องไป อย่าเอาไปเที่ยวบรรจุไว้วัดนั้นวัดนี้ให้เป็นที่วุ่นวาย นี่เป็นความคิดของท่าน ไม่อยากจะให้เอากระดูกไปเที่ยวใส่นั่นใส่นี่ไว้วัดนั้นวัดนี้ ท่านไม่นิยมชมชอบในเรื่องอย่างนั้น ให้เอาไปทิ้งน้ำเสีย ไปลอยน้ำตามความนิยมของคนบางประเทศ ท่านคิดอย่างนั้น แต่ว่าแม้จะเอาขี้เถ้าไปทิ้งลอยในน้ำ แต่ว่าความดีที่ท่านได้กระทำไว้แก่ชาติแก่บ้านเมืองนั้นลอยไม่ได้ ไม่มีใครจะทิ้งความงามความดีของท่านได้ ไม่มีใครจะเอาความดีท่านไปลอยในสายน้ำสายไหนในประเทศไทยได้ ไม่มีใครจะทิ้งความงามความดีของท่านได้ ผู้ใดที่เคยรู้จักมักคุ้น เคยเห็นกิริยาอาการเห็นความคิดอ่านของบุคคลผู้นี้มากเท่าอาตมาก็คงจะนึกว่า สิ่งที่ท่านทำไว้มันเหลือหลายเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งชื่อสมัยแรกว่าธรรมศาสตร์การเมือง มีการเมืองด้วยนะ เพราะต้องการสอนคนให้รู้จักการเมือง รู้จักปฏิบัติตนต่อบ้านเมืองในทางที่ถูกที่ชอบ

อาตมาเคยมาแสดงปาฐกถาสมัยที่ยังไม่มีห้องประชุมนี้ แสดงบนตึกที่มียอดบอกว่ามหาวิทยาลัยนี้มีชื่อว่าธรรมศาสตร์การเมือง ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้เป็นบุคคลที่สนใจธรรมะ จึงเอาธรรมะขึ้นหน้าแล้วเอาการเมืองไว้ข้างหลังแสดงว่าคนจะเป็นนักการเมืองต้องมีคุณธรรม มีความรู้ มีความสามารถ คุณธรรมนักการเมืองที่สำคัญก็คือว่าต้องเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัวแก่ประเทศชาติ เราจะเข้าไปรับอาสาใช้ประเทศชาติ เพื่อจัดการบ้าน

---

* อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดี

เมืองให้เจริญให้ก้าวหน้า เราก็ไม่ควรจะหวังอะไรตอบแทน นอกจากว่ามันเกิดเองตามธรรมชาติ เพราะทำสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้น มันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ว่าโดยน้ำใจนั้น เราเข้าไปเพื่อให้ ไม่ได้เข้าไปเพื่อเอา เพราะเราเรียนธรรมะควบคู่กันกับการเมือง ชื่อของธรรมศาสตร์นั้น จึงมีชื่อว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์การเมือง แต่ต่อมานั้นคำว่าการเมืองถูกตัดออกไป อย่างกับว่าตัดสิทธิของคนไม่ให้เล่นการเมืองอย่างนั้นแหละ แล้วคนเขาก็เล่นการเมืองกันไม่เป็นระเบียบ เพราะไม่มีระบอบที่ได้ศึกษามาอย่างเรียบร้อยมันก็วุ่นวายสับสนกัน ความจริงควรจะมีคำนั้นไว้ด้วยตามที่ท่านได้ตั้งไว้ และเมื่อท่านเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกท่านก็ไม่ได้รับเงินเดือนอะไร เงินเดือนที่จะได้จะมีจากการเป็นผู้ประศาสน์การนั้นท่านไม่ได้เอา ท่านได้มอบให้แก่มหาวิทยาลัยเพื่อเอาไปจ่ายอะไรอย่างอื่นต่อไป แต่ท่านเป็นแล้วท่านไม่ได้รับผลตอบแทน อันนี้คือน้ำใจแห่งการเสียสละเพื่อความสุขแก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งเราหาคนอย่างนี้ได้ยาก เรียนการปกครองอย่างนี้มา 50 ปีแล้วหาคนอย่างนี้ได้กี่คน ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะ ว่ามีเพียงคนเดียว เท่าที่เรารู้จักก็มีอยู่เพียงหนึ่งเท่านั้น นอกนั้นก็ไม่ได้มีน้ำใจถึงขนาดอย่างนี้หรอก อันนี้แหละที่เราทั้งหลายควรจะได้ระลึกถึง ควรจะได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่าน

วันนี้เราได้มาประชุมกันที่มหาวิทยาลัยนี้ เพื่อระลึกถึงวันก่อตั้ง อันการก่อตั้งเราก็ระลึกถึงบุคคลผู้นั้น และเมื่อนึกถึงบุคคลผู้นั้น เราก็นึกว่าท่านมีคุณธรรมอย่างไร มีความงามความดีอย่างไร เราอย่าให้คุณธรรมนั้นสูญหายไป ให้สูญไปแต่เพียงร่างกายอันเป็นวัตถุ แต่ว่าคุณงามความดีทั้งหลายนั้น เราจะไม่ให้สูญหายไปไหน แต่จะให้อยู่ในจิตใจของเราต่อไป เราทั้งหลายที่เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ ควรจะได้ช่วยกันถ่ายทอดเจตนารมณ์แห่งความเสียสละของท่านผู้ประศาสน์การ ให้มาสถิตมั่นอยู่ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย เราทั้งหลายเกิดมาชาตินึ่งอยู่ในโลกคงไม่นานเท่าใด เราก็จะต้องจากโลกไป เราไม่มีอะไรที่แท้จริงเป็นของ ๆ เรา เรามาไม่ได้มีอะไรมา เราไปก็ไม่ได้มีอะไรไป แต่ว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้องทำงานตามหน้าที่ของเรา ว่าทำงานแล้วมีผลเกิดขึ้น อันนี้เป็นผลของงาน มันเป็นเรื่องธรรมดา เราก็มีส่วนมีผลจากการปฏิบัติงานนั้น แต่ว่าจิตใจของเรานั้นต้องมุ่งมั่นว่า เราจะรับใช้ประเทศชาติ รับใช้สังคม รับใช้เพื่อน

มนุษย์ มีอะไรที่เราจะช่วยเหลือสังคม มนุษยชาติ ผู้ร่วมบ้านเกิดเมืองนอนกันให้มีความสุข ให้มีความเจริญ ให้มีความก้าวหน้าได้ เราก็ต้องช่วยกันจัดด้วยกันทำ อย่างนี้ก็เรียกว่าเราได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่านผู้ประศาสน์การมาใส่ไว้ในจิต ใจของเราทั้งหลาย วิญญาณนี้น่ะควรจะถ่ายทอดวิญญาณที่ไปเชิญกันสำนักต่าง ๆ อันเป็นวิญญาณบ้า ๆ บอ ๆ ไม่ค่อยได้สาระอะไร สำนักทั้งหลายทั้งปวง สมัยรัชกาลที่ 4 ใครเชิญวิญญาณแบบนั้นถูกโบยหลัง 100 ที สมัยนั้นเจ้าทั้งหลายไม่กล้ามาทรง กลัวถูกโบยหลัง 100 ที เดี๋ยวนี้เจ้าเยอะแยะ วันนี้เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าพี่ เจ้าน้อง เจ้าเด็กตัวน้อย ๆ ก็มีแสดงว่าคนสมัยนี้โง่กว่าสมัยรัชกาลที่ 4 เราไม่ควรจะเชิญวิญญาณแบบนั้น แต่ว่าเราควรจะเชิญวิญญาณคนเพื่อคุณธรรม ความงาม ความดีของบรรพบุรุษมาใส่ไว้ในใจของเรา เช่น คุณพ่อ คุณแม่ เรามีความงาม ความดีอย่างไร เชิญวิญญาณนั้นมาใส่ไว้ในใจเรา ครูอาจารย์มีวิญญาณคือความดีอย่างไร เชิญมาใส่ไว้ในใจของเรา ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์การเมือง ซึ่งเริ่มตั้งในสมัยนั้นหลังเปลี่ยนการปกครองได้ 1 ปี ท่านมีคุณธรรมอย่างไร ช่วยรักษาคุณธรรมนั้นไว้ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย ก็ได้ชื่อว่าท่านไม่ตายไปจากพวกเรา อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะได้กระทำ

อีกอย่างหนึ่งที่ควรจะกระทำ ได้ทราบว่าทำแล้ว แต่อาตมายังไม่เห็นรายละเอียดยังไม่เห็นตราสารอะไร คือมูลนิธิของท่านควรกระทำ มูลนิธิของท่านปรีดี พนมยงค์ควรจะได้ตั้งไว้เป็นมูลนิธิถาวร เพื่อไว้จ่ายตามวัตถุประสงค์ที่เรากรรมกรทั้งหลายได้ช่วยกันจัดกันทำขึ้น ลูกศิษย์ลูกหาคนที่ได้รับประโยชน์จากระบอบการปกครองประชาธิปไตย มีเงินมีทองก็ควรจะเอามาช่วยกันเสียสละบ้าง และช่วยกันบริหารให้งานมูลนิธินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชุมชนตามอุดมการของท่านผู้ประศาสน์การ ถ้าหากท่านจะทราบโดยญาณวิถีทางใดทางหนึ่ง ว่าคณะศิษย์ของท่านมีความรักมีความเคารพในท่าน แล้วก็ได้ปฏิบัติงานด้วยการตั้งมูลนิธิ เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือตามอุดมการที่ตั้งไว้นั้นแหละจะทำให้ท่านปลื้มอกปลื้มใจ และได้ชื่อว่าเราทั้งหลายได้บูชา เคารพ สักการะวิญญาณของท่าน โดยการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขต่อไป เมื่อทำบุญ 50 วัน ที่วัดชลประทานรังสฤษดิ์ วันนั้นท่านนายพลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์ ท่านก็อุตส่าห์

ไปเหมือนกัน ไปแล้วท่านก็เซ็นเช็คให้ 5 หมื่นบาทวันนั้น เข้าร่วมเป็นมูลนิธิ คุณไสว สุทธิพิทักษ์ รับเอาไปแล้ว วันนี้มารีเปล่าไม่ทราบ คุณไสว สุทธิพิทักษ์ มารับเอาไป 5 หมื่น แล้วก็ยังมีคนอื่นเยอะแยะที่มีเงินมีทองมาก ๆ เช่น คุณบุญชู โรจนเสถียร เป็นต้น นี่เงินเยอะเอามาใช้จ่ายเป็นประโยชน์ต่อไป และก็มีพรรคมีพวกมากมาย วันนั้นได้คุยกับข้าราชการคนหนึ่งอยู่กรมอัยการ ว่าผมกำลังมองดูว่าคณะกรรมการผู้ก่อตั้ง มีความมั่นใจขนาดไหน ถ้าเห็นว่ามีความตั้งใจจริงเป็นประโยชน์ ก็จะชักชวนพวกเพื่อนรุ่นเดียวกันให้ช่วยบริจาค ก็คงจะได้หลายหมื่นเหมือนกัน มีคนจะให้อยู่เยอะเลยที่เขาตั้งใจจะให้ เพราะมีคนที่รักท่านเคารพท่านอยู่มากมาย แต่ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงเท่านั้นเอง เพราะว่ากลัวว่าจะเป็นอันตราย ในเรื่องที่เขาหาว่าท่านนี้เป็นคนคอมมิวนิสต์เป็นอะไรไป ความจริงไม่ได้เป็นอย่างนั้น ท่านมีความรักประเทศชาติ มีความเคารพสถาบันพระมหากษัตริย์แน่นแฟ้นมั่นคง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่เพราะอำนาจแห่งความริษยาแข่งดีกันในระหว่างมนุษย์นี่เอง ทำให้คนดีไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง อันนี้เป็นสิ่งที่เราต้องรู้ และเราต้องช่วยกันทำลายกิเลสทั้งหลายที่มันจะเกิดขึ้นรบกวนจิตใจของเรา อย่าให้มีโอกาสผุดขึ้นมาในใจ ให้ในใจของเราเต็มไปด้วยความคิดที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นทุกวันทุกเวลา ตื่นเช้าก็ตั้งจิตอธิษฐานว่าวันนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติ ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถ ใช้ทรัพย์สมบัติ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน ตามฐานะที่ข้าพเจ้าจะกระทำได้ ถ้าเราได้ช่วยกันตั้งใจประพฤติปฏิบัติกันในรูปอย่างนี้ เราก็จะมีความสุขใจและได้ชื่อว่า เราได้เดินตามรอยเท้าของท่านผู้ประศาสน์การ ซึ่งเป็นที่รักที่เคารพของพวกเราทั้งหลาย นี้เป็นเรื่องที่อาตมาขอฝากไว้ให้ช่วยพูดกันต่อ ๆ ไปถึงเรื่องนี้ และก็ช่วยกันจัด ช่วยกันทำ ให้เกิดความมั่นคงแก่มูลนิธิ อันจะเป็นประโยชน์ต่อไป ธรรมศาสตร์นี่ลูกศิษย์มากมายเหลือเกิน ทั่วบ้านทั่วเมือง ถ้าได้รู้กันก็คงจะได้ช่วยกัน ไม่ต้องอื่น ไปดูสมาคมธรรมศาสตร์ใหญ่กว่าใคร ๆ ทั้งหมด วันนั้นอาตมาไปในงานไว้อาลัยคุณปาล พนมยงค์ ได้เห็นสมาคมแล้วรู้สึก แหม...มั่นคงจริง ๆ น่าชื่นใจที่ได้เสียสละกันก่อสร้างขึ้นมา เป็นเรื่องที่เราจะภูมิใจในสิ่งนี้ เพราะคณะศิษย์ธรรมศาสตร์นั้น มีน้ำใจเต็มไปด้วยความเสียสละเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น

โดยเฉพาะนักศึกษาที่กำลังเข้ามาศึกษาเล่าเรียน ก็ให้นึกถึงวิญญาณแห่งความเสียสละ วิญญาณแห่งความสามัคคี วิญญาณแห่งความรักประเทศชาติบ้านเมืองของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้ และช่วยกันสืบต่อวิญญาณนั้น ให้เจริญงอกงามต่อไปตามสมควรแก่ฐานะแห่งตน

อาตมาภาพรู้สึกมีความสบายใจมาก ที่ได้มีโอกาสมาแสดงความในใจที่มีต่อบุคคลผู้นี้ มาปรากฏแก่ท่านทั้งหลายที่มาประชุมกันในวันนี้ วันก่อนนี้ได้รับจดหมายบัตรสนเท่ห์ฉบับหนึ่งเขียนมาจากแถวราชบุรีอะไรแถวนี้ เขียนมาบอกว่าท่านรู้ไหมว่า ท่านปรีดีคือใคร ทำอะไรไว้แก่พระมหากษัตริย์ และทำไมท่านจึงพูดยกย่องชมเชย เสียใจเหลือเกินที่ไม่ได้มีโอกาสจะตอบบุคคลผู้ขี้ขลาดตาขาวคนนั้นได้ แล้วเขียนมาไม่เซ็นชื่อไอ้เราจะตอบอย่างไรมันไม่ได้ประโยชน์อะไร เขียนอย่างนั้นน่ะ ถ้าหากว่ารู้ชื่อก็จะตอบไปให้รู้ว่าดีอย่างไร จะได้ลอกคัดไอ้ที่พูดที่กรุงปารีสส่งไปให้อ่าน จะได้รู้ว่า อ้อมันเป็นอย่างไร มันเป็นอย่างนี้ ไอ้คนเราบางคน มันก็แย่อย่างนั้นแหละ ไม่มองหาความดีของอื่น มองแต่แง่ร้ายกันตลอดเวลา การมองแง่ร้ายของคนอื่นเราเป็นทุกข์นะ ถ้าเรามองแง่ดี เราสบายใจ มีความสุขใจ จึงขอให้เข้าใจอย่างนี้

พูดมาถึงสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ ขออำนาจกุศลบุญราศี ที่เราทั้งหลายได้บำเพ็ญกันในวันก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ ขอบุญกุศลนี้จงประสบผลสำเร็จ แก่ท่านผู้ประศาสน์การที่ได้ถึงอนิจกรรมไปแล้ว จงทุกประการด้วย และขออวยพรให้ชาวธรรมศาสตร์ทั้งหลาย ที่ได้มาร่วมประชุมก็ดี ไม่ได้มาก็ดี จงเป็นผู้เจริญงอกงามในคุณธรรมความดี

13. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก

ประทานพระธรรมเทศนาครบ 100 วัน

รัฐบุรุษอาวุโส ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์

วัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ 7 สิงหาคม 2526

นโม ตัสสะ ภควโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภควโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นโม ตัสสะ ภควโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

ปัญญาวุฒิ สัมปันโน วิทานวิทิโก กาลันโย สะมะยันยูจะ ราชะวะสัญจิงวะเสหิ

บัดนี้จะแสดงพระธรรมเทศนา เป็นธรรมิกถาฉลองศรัทธาท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งเป็นประธานพร้อมด้วยบุตรธิดาและญาติมิตร ปรารภบำเพ็ญกุศลตามศาสนประเพณี เพื่อประมวลกุศลราศี เป็นทักษิณานุประธานอุทิศกัลปนาผลเฉพาะท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้ถึงอสัญกรรมล่วงมาได้ครบ 100 วัน ซึ่งเป็นโอกาสที่บิยชนทั้งหลายจะได้แสดงน้ำใจกตัญญูกตเวทีบูชาสถูปด้วยพร้อมเพรียงบำเพ็ญกุศลตามศาสนประเพณีเพื่อให้เกิดสุขสวัสดีในสัมปรายภพตามควรแก่อัตตวิสัย การที่บิยชนทั้งหลายมีภรรยา บุตร ธิดาเป็นต้น แสดงความอาลัยรักในท่านผู้เป็นบุพพการีผู้ล่วงลับดับขันธ์ไปตามธรรมดาของสังขารเช่นนี้ เป็นการแสดงถึงน้ำใจที่ยังจงรักภักดีด้วยน้ำใจอันงามตามหลักกตัญญูกตเวทีย่อมเป็นที่ควรสรรเสริญทุกกาละสมัย เพราะท่านบุพพการีที่เคารพรักนั้นท่านได้จากไปแต่เพียงชีวิตร่างกาย ควรคุณูปการที่เคยอนุเคราะห์สงเคราะห์มีประการต่าง ๆ

มาแล้ว หาได้แตกดับสูญสลายไปด้วยไม่ ย่อมยังคงปรากฏเด่นประจักษ์กับน้ำใจของอนุชนอยู่มิรู้วาย ดังที่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ พร้อมด้วยบุตรธิดา ญาติมิตรกำลังบำเพ็ญอยู่ ณ บัดนี้ก็อาศัยบุญบารมีที่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้ปฏิบัติบำเพ็ญมาแล้วในอดีตกาล เตือนความสำนึกให้หาทางตอบสนองอุปการะคุณของท่านอยู่มิรู้วาย บุคคลผู้ระลึกถึงอุปการะคุณที่ท่านได้อนุเคราะห์สงเคราะห์แก่ตนมาตามลำดับกาลแล้ว แสวงหาทางตอบสนองคุณูปการนั้นด้วยน้ำใจอันงาม ฉะนี้ ทางพระพุทธศาสนายกย่องว่าเป็นลักษณะของคนดี เพราะทำความดีตอบสนองความดีของท่าน ประกาศน้ำใจอันงามของตนบูชาคุณุปการของท่านให้รุ่งเรืองตลอดกาล

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลมหัศจรรย์ยากที่จะมีผู้เทียมถึง เพราะท่านมีชาติกำเนิดเป็นเพียงลูกชาวนาของเมืองกรุงเก่าคือพระนครศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาตามชาติคุณแล้วไม่มีลู่ทางที่จะดำเนินชีวิตให้รุ่งโรจน์ถึงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโสซึ่งเป็นคนแรกและคนเดียวที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าแต่งตั้งในประเทศไทย แต่ที่เจริญชีวิตรุ่งเรืองสูงเด่นเกินกว่าคติความคาดคิดของญาติมิตรมาได้ถึงเพียงนี้ ทางพระพุทธศาสนานิยมว่า เพราะคุณงามความดีในปางก่อนส่งเสริมเป็นกำลัง นำให้ชีวิตในปัจจุบันสู่ทางของความรุ่งเรือง เริ่มแต่เป็นนักเรียนศึกษาวิชาสามัญมาตราบเท่าได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมและศึกษาภาษาฝรั่งมีความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่องด้วยสติปัญญาสามารถมาก จึงสอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้เมื่ออายุยังไม่ทันครบ 20 ปี จากนั้นได้สมัครทำงานในหน้าที่เสมียนสำนักงานทนายความและกรมราชทัณฑ์ตราบเท่าถึงได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส ได้เล่าเรียนจนได้รับปริญญาเป็นดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมาย และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ อาศัยท่านรัฐบุรุษอาวุโสมีสมองปราดเปรื่องในด้านกฎหมาย มุ่งมั่นแต่จะให้ประเทศชาติมีความเจริญเทียมทันนานาอารยประเทศ ได้ชักชวนบุคคลกลุ่มหนึ่งให้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ได้ร่วมดำเนินการตามระบอบประชาธิปไตยจัดการปกครองปรับปรุงแก้ไขเพื่อความเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ เพราะปราดเปรื่องในความคิด ผู้ที่ร่วมคณะตามไม่ทันจึงมีความเห็นขัดกันเป็นธรรมดา เมื่อถูกกระทบกระเทือน

ในกลุ่มนักการเมืองชวนให้เป็นที่อิดหนาระอาใจอยู่เสมอ แต่เพราะมีใจมั่นคงจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น จึงชวนให้เกิดกำลังใจ มีความอดทนเพื่อส่วนรวมอยู่ได้ ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้มอบกายถวายชีวิตโดยใช้สติปัญญาสามารถดำเนินรัฐถาภิกาลโนบาย ด้วยนโยบายอันเฉียบแหลม จัดระบบการปกครองให้ทันเหตุการณ์ทุกตำแหน่งหน้าที่ ดังจะเห็นความสำคัญในสมัยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ปฏิบัติงานเป็นผลดีแก่บ้านเมืองที่สำคัญหลายประการ เช่น การร่างพระราชบัญญัติเทศบาลเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายภายใต้ทัณฑนิคมเพื่อให้ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตนเอง และเสนอให้รัฐบาลจัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง สมัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญคือได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ อาศัยหลักดุลยภาพแห่งอำนาจให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ ซึ่งประเทศไทยได้รับเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ตลอดมาถึงปัจจุบัน ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้ร่วมกับคนไทยผู้รักชาติทั้งภายในประเทศและนอกประเทศจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร ต่อต้านและกวาดล้างกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย จนกระทั่งได้รับการรับรองและยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตร มีผลให้การประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นโมฆะไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย นับว่าเป็นกำลังอันยิ่งใหญ่นำประเทศให้รอดจากการเป็นผู้แพ้ให้กลับเป็นฝ่ายชนะอย่างน่าอัศจรรย์

อนึ่ง เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัติสู่นครทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ท่านได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นเอนกประการ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าย่องไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไกล นับเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ที่ไม่มีใครเทียมถึงอีกประการหนึ่งตามนัยยะบางประการที่นำชีวประวัติมาแสดงพอเป็นอุทาหรณ์นี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปรีชาสามารถปราดเปรื่อง ไม่เลือกว่าจะจับงานประเภทใด ล้วนแต่ยังงานประเภทนั้นให้สมบูรณ์พูนผลเจริญทันเหตุการณ์ด้วยความเหมาะสมทุกตำแหน่ง ทั้งนี้ก็

เพราะอาศัยปริชาสามารถที่ได้อบรมศึกษาเป็นส่วนสำคัญ แม้จะมีชาติตระกูลต่ำต้อยเพียงไร ก็ย่อมตั้งตนได้เพราะความสามารถฉลาดเฉลียว สมที่จะเป็นข้าราชการสนองพระเดชพระคุณ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี สมดังอุบาลีพุทธภาษิตที่เชิญมาเป็นหัวข้อเทศนาว่า ปัญญาวุฒิสัมปัญโน วิทานะวิทิโกวิโท กาลันโย สะมะยันยูจะ ราชะวะสัญจิงวะเสหิมีความว่า ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดงาน รู้กาลและรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้ดังนี้ อันคุณธรรมคือปัญญานี้ ถึงจะมีจิตอัธยาศัยมาแต่ชาติกำเนิดบ้าง ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับใช้ในการดำเนินชีวิต ยังต้องอาศัยการศึกษาในปัจจุบันประกอบอบรมเพื่อเพิ่มเติมจากครูอาจารย์อีกตามสามารถ ด้วยวิธีศึกษาจดจำความรู้ของครูอาจารย์มาเป็นความรู้ของตน ถ้าไม่พยายามอบรมประกอบการศึกษาให้ทวีอยู่เสมอแล้ว ย่อมถึงความเสื่อมสิ้นสูญเป็นผู้ด้อยถอยปัญญา ท่านสรรเสริญคุณปัญญาไว้หลายประการ เช่น แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี ปัญญาเป็นดังแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน ความได้ปัญญาให้เกิดผลดังนี้ การที่จะอบรมปัญญาให้เกิดมี ต้องอาศัยประพฤติตนอยู่ในหลักเกณฑ์การศึกษาลักษณะหนึ่ง ว่าด้วยยึดองค์คุณคือ สุ จิ ปุ ลิ หรือฟัง คิด ถาม จด อีกลักษณะหนึ่งว่าต้องอาศัยการหมั่นสดับตรับฟังจากการสอนของครูอาจารย์ หรือการอ่านตำรับตำราเรียกว่า "ตรรกยะ" หมั่นคิดนึกตรึกตรองใคร่ครวญเหตุการณ์ ความรู้ที่ได้สดับมาเรียกว่า "จิตตามัย" และหมั่นฝึกฝนอบรมพากเพียรพยายามฝึกฝนอบรมจนสมเหตุสมผล เรียกว่า "พลานามัย" ทั้ง 2 ลักษณะนี้ ก็เป็นแนวทางความฉลาดอย่างเดียวกันคือ ต้องอาศัยการสดับตรับฟังจากครูอาจารย์หรือตำรับตำราต่าง ๆ เป็นการจดจำความรู้ของอาจารย์มาเป็นความรู้ของตนเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะความรู้ของครูอาจารย์ที่ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ก็คือปริชาสามารถของท่านเมื่อท่านสั่งสอนก็คือ ถ่ายความรู้ให้แก่เด็ก เมื่อศิษย์จดจำคำสอนของครูไว้ได้ละเอียดถี่ถ้วนเพียงไร ก็ชื่อว่านำความรู้ของครูมาเพิ่มเติมความรู้ของเด็กให้สูงเด่น เฉลียวฉลาดกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงเรียกได้ว่าจะเกิดมีความรู้เฉลียวฉลาดเป็นปัญญาสามารถในการดำรงชีวิตสืบไป เบื้องต้นต้องอาศัยการสดับตรับฟังภายในครอบครัวมีจากมารดาบิดาเป็นต้นก่อน และท่านกล่าวว่ามารดาบิดาเป็นครูแรกของลูกอยู่แล้ว เมื่อมีการศึกษาศิลปวิทยาการด้วยการสดับตรับฟังคำสอนของครูอาจารย์ ตลอดทั้งอ่านจากตำราซึ่งบรรจุคำสอนของครูอาจารย์ ต้องอาศัยความใคร่ครวญตรึกตรองตามหลัก เหตุผล ดีเลว ควรไม่ควร เป็นประโยชน์หรือไร้ประโยชน์อย่างไรอีกชั้นหนึ่ง มิใช่เชื่อกันตามไปโดยง่าย เป็นการน้อมใจ

เชื่อหลงใหลใฝ่ผันไปตามเป็นโลกาธิปไตยเมื่อใคร่ครวญคิดพิจารณาเหมาะเหตุสมผล สิ่งชั่วควรละเว้นก็ละเว้น ไม่ประพฤติส่วนชั่วใหม่เพิ่มเติม อบรมฝึกฝนส่วนที่เป็นคุณงามความดี มีคุณประโยชน์แท้จริงทั้งแก่ตนและผู้อื่น จึงยึดดำเนินตาม ทำนองพึ่งด้วยย่อมได้ปัญญาเข้าลักษณะ "จินตามะยะปัญญา" ถ้าไม่สะดวกใจด้วยยังติดใจสงสัยเคลือบแคลงบางข้อบางตอนก็อย่าอมภูมิหรือทำนองคมในฝัก เกรงเสียศักดิ์ศรีภูมิฐาน จะเป็นการทอนความเฉลียวฉลาดเนื่องมาจากการสดับ และการใคร่ครวญให้น้อยถอยกำลังอันจะหมดความเข้มแข็ง เพราะไม่รอบรู้ในกิจการนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ อย่างนี้ก็ต้องอาศัยการอบรมฝึกฝนบากบั่นหมั่นเพียรในการไต่ถามสอบสวนจากครูอาจารย์ หรือผู้รู้ทั้งหลายจนสิ้นสงสัยหมดความลังเล มีแต่ความโปร่งใจ ปลื้มใจโดยคนเดียว และถ้ามีคนติดใจสงสัยในบางเรื่องบางราว นำให้ต้องไต่ถามเพื่อความเข้าใจถูกต้องสืบไปเช่นนี้ เมื่อเกิดความหลงลืมหรือเข้าใจผิดพลาด ก็ยากที่จะมีหลักฐานยืนยันแก้ไขได้ จึงจำเป็นต้องจดจำบันทึกเหตุการณ์นั้นไว้เพื่อเป็นหลักฐาน ยิ่งจดจำติดสมองได้นับว่าเป็นการจารึกอย่างวิเศษ เพราะติดตัวอยู่เสมอไม่เหมือนจดอยู่ในสมุดหรือภาชนะอย่างอื่น ย่อมนำไปไหนได้ยาก เมื่อมีการจดจำจารึกได้เช่นนี้แล้ว เป็นอันได้ปฏิบัติตนครบองค์พระคุณของผู้ฉลาดเฉลียวที่ท่านกล่าวเตือนว่า คนที่ขาดการฟัง คิด ถาม และจดเสียแล้ว เขาจะเป็นคนฉลาดไม่ได้เลย ด้วยประการเช่นนี้

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้ดำเนินชีวิตตามหลักของนักปราชญ์ที่มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาการมาแต่เยาว์วัย และเร่งศึกษาวิชาการให้เจริญกว้างขวางตามลำดับอายุเป็นการเพิ่มเติมความเฉลียวฉลาด จนสามารถหยั่งทราบเหตุแห่งความเสื่อมเสียอย่างเกิดเหตุแห่งความเจริญวัฒนาและทราบเหตุเพื่อละความเลวและอบรม อดทน จึงเป็นผู้สามารถยกตนขึ้นจากฐานะลูกชาวนาขึ้นสู่ฐานะรัฐบุรุษอาวุโส เป็นองพึ่งด้วยเกียรติคุณทั่วประเทศตลอดถึงต่างประเทศ แม้ว่าชีวิตจะแตกดับถึงอสัญกรรมไปแล้วก็ตาม ส่วนคุณงามความดีที่ประดับประเทศชาติยังคงเป็นอนุสาวรีย์ปรากฏรับความสดุดีจากกัลยาณชนตลอดกัลปาวสาน ขออำนาจกุศลทักษิณานุประทานที่บิยชนทั้งหลายมีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์เป็นประธานได้พร้อมใจกันบำเพ็ญเนื่องในดิถีศุภวาระ 100 วัน แห่งการถึงอสัญกรรมคืนนี้จงประมวลเป็นมหากุศล บันดาลถึงรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ให้มีแต่ความเกษมสำราญตามควรแก่ปีติวิสัยในสัมปรายภพสมเจตนาปรารภที่คิดถึงของบิยชนทั้งหลายทุกประการ

14. Pridi's Tumultuous Life

บางกอกโพสต์ วันอาทิตย์ ที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2523

ANTHONY PAUL in Paris talks to one time Prime Minister Of Thailand Pridi Phanomyong about his Controversial life

Reprinted by kind permission of ASIAWEEK

THE house at No. 173 Aristide Briand is a two-storey cream-stucco-and-red-brick structure, typical of residences in this sleepy Parisian suburb of Antony. Opposite the villa is a vast sports stadium for transport workers. From nearby Orly Airport, the roar of jets may sometimes be heard.

Nearby, also, is a row of small shops. In one of these, a showroom for fishing and hunting gear, a jolly, middle-aged French proprietor flourishes a list of sporting weapons which includes seven kinds of Colt. 45 automatic pistols, the prices ranging from 2,000 to 4,000 francs, "depending on age and attachments.

The neighbourhood and the house at 173 are thus comfortable and commonplace enough. But the resident on whom I recently called—Pridi Phanomyong, Thailand's one-time Regent and Prime Minister—is neither. Pridi, principal leader of Thailand's 1932 Revolution, has been in exile, here and in China, for 32 years.

The Royal Thai jets which occasionally fly eastwards from Orly, are, I fear, never likely to take this ailing 79-year-old back to his beloved Bangkok—and the Colts available at that nearby store are a curious echo of the reason. On June 9, 1946, a bullet from one such weapon killed Ananda Mahidol, 20-year-old King of Thailand. And Pridi, one of the most striking and controversial political leaders in 20th Century Asia, was named as an accamplice in the King's alleged assassination.

Though nearing its end, now, in the drowsiness of Antony, Pridi's life has often been crowded, tumultuous. He was born into a rice-merchant family near Ayutthaya, the former capital just north of Bangkok, on May 5, 1900. Very bright at primary and secondary school, he scored top marks in Comparative Law in Paris. Returning home in 1925, he quickly became a leader in the movement to modernise Thailand.

When the absolute monarch, King Prajadhipok, appeared to be resisting the new political winds, Pridi became a civilian leader of the People's Party, an organisation of young military officers and civil servants who demanded that the throne be moved above politics. On June 24, 1932, this group of just 114 people staged modern Thailand's first coup. With the help of King Prajadhipok—who, as the present King Bhumibol has sometimes done, surprised the youthful faction with his liberalism—Pridi and his colleagues presided over the country's transition to constitutional monarchy.

The first governments organised under the new constitution were obliged to tackle the Depression's effects on the Thai economy. Appointed Finance Minister, Pridi sought to resolve Thailand's crisis with an economic plan which included proposals for nationalising all agriculture and commerce. In the uproar which followed, the Cabinet split, Pridi resigned. After a brief exile in France, he returned to face an inquiry into his alleged Communism. He was exonerated and, shortly after, as the new Interior Minister, he introduced a law banning Communism.

One of the People's Party's young military Co-conspirators, Major Pibul Songkhram, had been Pridi's fellow-student and close friend in Paris. Over the years which followed the coup, the two took separate political tacks : Pibul towards Mussolini-like fascism, Pridi towards what he calls "scientific democratic socialism." The former friendship turned into a deep and reciprocated enmity.

In March 1947, Pibul (who had been in disgrace because of his closeness to Thailand's Japanese occupiers during World War II) returned to politics at the head of the Might Is Right Party. Six months later, in the wake of a coup which overthrew Pridi's government, he became Armed Forces Commander. Accused of complicity in King Mahidol's death and fearing for his life, Pridi fled—first, to a long exile in China, then in 1970 to Paris.

It was here that I recently spoke with him, in his living room at 173 Aristide Briand, beside a fireplace decorated with France's recognition of his contribution to the century: The Grand Cross of the Legion of Honour. Excerpts from our two-hour talk (on the transcript of which Pridi later wrote some lengthy additions):

How would you characterise the current political situation in Thailand? In your view, what are the main political forces at work?

The principal force, as everyone should admit, is the people. But the people, as you know, are divided into several classes and sub-classes. Then there are forces which received the majority of votes in the National Assembly. But beside that we have to consider forces which are outside the sphere of Parliament. As you know, in our country there are extra-parliamentary forces which have to be taken into account: Survivals of feudalism, survivals of Thai Nazism, social-ethnocentrists, socialists and Communists of various tendencies, bourgeois or Western-style democrats, military democrats, et cetera.

Do you think that the present Constitution copes adequately with this situation?

The Constitution prohibits the freedom of certain ideologies to struggle in a parliamentary way.

Would you advocate, then, involvement of the Communists in the parliamentary process ?

I think it's better for everyone to discuss things openly and legally in Parliament. Just as in England, in France, and in Western Europe, where the Communists are free... I think that's better. Of course, there are several kinds of Communists and they have different views on this matter.

The Communists of real Marxist-Leninist tendency follow the teaching of Lenin on "Partisan Warfare" written in October 1906, and keep in mind Lenin's critiques of the self-styled Communists in his book entitled "Left wing Communism. An Infantile Disorder!" written in 1920. Especially, Lenin advised his disciples in many countries under a parliamentary system to utilise parliamentary struggle. His advice to British Communists was categorical and unequivocal: "The Communists in Great Britain should constantly, unremittingly and undeviatingly utilise parliamentary elections." But there are some formalistic Marxist-Leninists who omit the real teaching of their great teacher.

What do you think would be the result in Thailand if Communists stood for Parliament ?

It depends on the strategy and tactics used by each kind of Communists to get people's support for its cause. As you know, the Italian and the French communist parties could obtain more than 20% of popular vote in parliamentary elections in their respective countries, while communist parties in some other countries have totally lost in the elections because the people are not ready to accept them, or because of the parties' own shortcomings.

In the current Parliament in Bangkok, there are many different political parties, of course. With which of the current political party programmes do you find yourself the most compatible ?

I don't belong to any party, so I would like to refrain from commenting.

Could you characterise in one phrase your political philosophy ?

My philosophy is scientific democratic socialism. Because democracy and socialism should base on science. Even in Parliament. Parliamentary struggle is one way of struggle, too. We must judge the choice of struggle according to time, condition and place, Perhaps parliamentary struggle is good for some times, some circumstances. We should not reject outright parliamentary struggle.

Let's move to regional developments. Vietnamese troops from an army much bigger than Thailand's are active near Thailand's borders with Kampuchea and Laos. What do you think are Vietnam's ultimate goals in these two countries ? And do you think Hanoi is likely to extend the fighting to Thailand ?

These questions are indeed very delicate. So as a sincere patriot who has sacrificed my life for my beloved country. I will not let myself to be under the influence of either side in regional conflicts. I shall answer your questions from my patriotic standpoint of scientific democratic socialism's five principles, namely national independence, national sovereignty, peace, neutrality, and people's prosperity, together with democracy. Not only my many Thai compatriots agree to the five principles, but Chairman Mao Tse-tung, Chou En-lai, and President Ho Chi Minh told me that my five principles were suitable and proper for Thailand.

Regarding the comparison between military forces of Vietnam and Thailand, I should like to ask you to be careful of the propagandists who, to frighten the innocent population of Thailand, spread alarming rumours that the Vietnamese Army is much bigger than that of Thailand. If the propagandists' allegations are true, the Thai Government should submit to Parliament a new fiscal law imposing multiplied

taxes and duties on the Thai people in order to increase many fold the present military budget up to a level sufficient for confronting the Vietnamese Army. But the Thai Premier, General Kriangsak, and some other senior Thai generals have repeatedly assured our fellow countrymen that Thailand has enough men and weapons to resist an invasion from Vietnam. General Kriangsak has rightly said that Thailand has 48 million people. The propagandists' military experts know or ought to know that the population of North Vietnam was 23,787,375 at the census of April 1, 1974, and the population of South Vietnam was 20 million according to the official estimate in 1976.

I have to mention also that since 1917 Thailand has had a compulsory military service system modelled on German, Russian and French systems. So in case of war or emergency, Thailand can mobilise several million reservists of many classes.

I think the Vietnamese Government knows very well the Thai military system. That's why I have not heard Premier Pham Van Dong nor any Vietnamese senior general boasting that their army is much bigger than that of Thailand.

On Vietnam's ultimate goals in Kampuchea and Laos, I have no concrete evidence to counter the Vietnamese official statement about its goals. However, if some government has discovered convincing proof to the contrary, it will be better for such government to ask the UN to discuss this matter seriously and thoroughly, instead of wasting time and money creating hatred among peoples in the region.

As to whether Vietnam would want to extend the fighting to Thailand, there are two ways of thinking. Firstly, the visionary perception that Vietnam has a great ambition to dominate all countries in Southeast Asia, so it would risk committing aggressive war against Thailand et cetera merely for its idealistic saatisfction,

without evaluating the correct percentage of possibility to win the war. Secondly, there is the materialistic or realist way of thinking (by which Vietnam would) evaluate correctly its percentage of success before committing aggressive war against Thailand.

I think Pham Van Dong and his general staff are mentally healthy. So I expect they use the second way of thinking. As most of them were educated in French schools, they know the elementary rule of warfare formulated by Napoleon: Soldiers march on by their stomachs." Soldiers of a famous army may be strongminded enough to go without food for a few days, but if lack of food continues too long, they naturally would not have the strength to fight.

You know very well that there are shortages of food in Vietnam and Kampuchea. Therefore I don't see realistic reason why the present leaders of Vietnam would commit aggressive war against Thailand.

Vietnam is confronting many problems. Inside Vietnam, the economic problem. In Kampuchea, many problems. And as you know Vietnam has hostilities with China. When you have so many problems to your rear, you don't want to have more problems all around you.

But there exist international warmongers who are not content with localisation of the war to Indochina's area; They want to extend the war as far as possible by pushing Thailand and Vietnam into armed conflicts. You can observe from some pressure group's publications and war provocations in and outside Thailand that warmongers' agents have alreaby extended the international cold war of their respective masters into Thailand, by malicious and vociferous (statements intended) to excite anger and mistrust between the Thai and Vietnamese peoples. About 3 to 4 months ago, these agents expected to cooperate with Kriangsak to go to war against Vietnam.

But recently, when Kriangsak agreed with Pham Van Dong to settle peacefully their differences, the agents strongly attacked Kriangsak in the hope of replacing him with another Thai government leaning to the warmongers.

If events show that Vietnam does have designs on Thailand, is there any step you believe Thailand should take ?

Before events can show what you suppose, there should appear some symptoms that Pham Van Dong and his general staff are beginning to loose their normal mental function contrary to my expectation. Then the Thai Government might consider some first steps which warmongers' propagandists could not oppose because their propaganda implicitly requires them :

● Proclamation of a state of emergency together with martial law (and) preparation for mobilisation of reservists. Then, since Kriangsak has accepted Pham Van Dong's invitation to go to Hanoi for a friendly return visit, so the Prime Minister should take this opportunity to see for himself whether Pham Van Dong and his general staff have (developed) mental deficiency or not.

● If Kriangsak has seen that the Vietnamese leaders and generals would risk their nation to satisfy their great ambition to dominate Thailand, then after his return to Bangkok, Kriangsak must accelerate the mobilisation of reservists as quick as possible, and put Thailand's civil administration, agriculture, commerce, industries, finance and economics on war footing.

● (However), if Kriangsak has observed that the Vietnamese leaders and generals are still mentally healthy and are using the materialist or realist way of thinking as I have previously outlined, then, after his return to Bangkok, Kriangsak should continue to maintain Thailand's strict neutrality and uproot warmongers' agents in order to save Thailand from adventurous war.

So you approve of Kriangsak's Government?

Please don't use the word "approve" or "disapprove" because I am outside of the Government. If I say something it may infuence the other parties because there are many parties.

But as far as you are concerned the Government is following a policy of strict neutrality?

I say that Kriangsak tries to maintain strict neutrality. That's all of my answer.

What role, if any, does the United States still have in maintaining Thailand's security? Can Bangkok depend upon its defence understandings with Washington?

Well, you know, if the Government of Thailand tries to maintain strict neutrality I think the United States will respect that. One may say that the United States does not want to get involved again in Southeast Asia. The Americans have had enough lessons there. Now they have many of their own economic problems inside the US, conflicts with Iran, commitments in Europe and in other continents, confontation with USSR., et cetera.

And what of China's role? Is China currently a threat or a prop to the established order in Thailand?

China, you know, has no common border with Thailand. There is one buffer state between Thailand and China.

But do you think China is a menace or a friend?

I think the Chinese people in general are friends of Thailand, except a small number of Chinese who still uphold the ideology of "Greater Hanism" contrary to the real teaching of Mao Tse-tung.

The allegation is often made in certain Bangkok circles that you have in the past aided the insurgency in Thailand. Do you have any comment on such charges ?

There are many rumours. Some are worse. There's one that I killed the King. Many rumours. Since I left China, there are from time to time articles and rumours and slander about me and I have to sue those people in the courts. And that's why I prefer not to answer rumour. You understand ?

Could you tell me which case you've most recently won ?

The most recent case on the King's death was a libel suit I won in Bangkok several months ago. Somebody accused me of having killed the King. A journalist had written that in the Thai Press. And I won against (former Prime Minister) Kukrit (Pramoj) also after I had arrived here in 1970. From time to time my enemies try to revive the case against me and that's why I have to sue them.

And you always win ?

Always.

At a Press conference in Hong Kong in April 1978 I asked Prime Minister Kriangsak why he did not invite Pridi to return to Thailand. And the PM replied that you are welcome to return at any time, Your former aide, Lt Vacharachai, who was also implicated in the alleged assassination, returned and was not, so far as I know, harmed in anyway. Why don't you go back ?

In general, the circumstances are not yet suitable fot me to go back. Second thing, you know, I'm innocent about the King's death. And if I return to my country because the period of time fixed by the statute of limitations has already expired the people would say. "Hah! He's coveered by the statute of limitations on his crime and now he's coming back." Therefore, people would say he wasn't all that

innocent since he waited until he was covered by the statute. It is a question of honour and equity not a legal question! I can go now, as Kriangsak has said.

You'll never go back?

I did not say that. I'm waiting for the circumstances.

What circumstances?

Oh many circumstances. When the majority of the people understand that I am innocent.

Do you think most people think you're guilty?

No, it's not at all that clear-cut. The majority of people are in a shady zone. They probably don't know or it doesn't trouble them that much but I'm bothered by the idea that people could think that I'm returning because I'm covered by the statute of limitation. I'm in no hurry.

Do you maintain contact with the Thai Embassy here?

Yes.

Are you aware of any kind of surveillance by the Thai authorities?

No.

They don't watch you?

(Chuckle) It's very difficult, you know. Now, there are several methods of watching. It's not important to watch all day. You know, last October 5 the ambassador called my wife saying that he had received instructions from his ministry that I was planning to go back to Thailand that day and asking if this was true or not. If it was true, then they would give me protection after arrival. My wife replied that I had been in hospital for heart disease.

Do you keep in touch with Thai students or Thai residents in France?

Yes, I see students, Because some students want to study history, they come to see me from time to time to talk about my past experiences.

A writer once paid you a compliment: "Pridi, without ever having been young, has never been old." I'd like to explore your reflections on the early part of your life and those of your long exile. Firstly, your youth. When you were a student in Paris in the 1920s you must have had a vision of the kind of society which should prevail in Thailand, the kind that you as a young man wanted to help build, Could you summarise that vision for us?

As you know, I studied law in the French Faculty of Law (*Faculte de Droit*) The programme of studies in those days was extensive, for we had to learn not only private and public law but also political economy. That's why I understand that economics is the foundation of society. Laws and institutions are a kind of super strucure. My revolutionary ideas were based on economics.

Would you describe your view as Marxist, neo-Marxist?

Oh, no, no. I have already said that my philosophy is scientific democratic socialism. Even if Marx said this or that, I have to consider if it is true or not according to scientific democratic socialism. There are several kinds of socialism. Even Marxism has different kinds : Marxism. Marxism Leninism, Trotskyism and so on. I am free to choose any kind of theory on the conditon that it conforms to our five principles as I have already mentioned.

We cannot in one jump arrive at the supreme stage of scientific democratic socialism. We have to go step by step, as one gets better and better. As you can see in my country, even after the Revolution of 1932, when they wanted to go too fast usually they failed.

In your idea of a democratic society, what were your priorities? Education? Full literacy?

Economics first. Economics first.

What was the premise of your economic theory? You thought that government should direct the economy?

Well, you know, at first (when a country starts out) the government cannot do everything. We must give a role to private interests. It's not (time for) nationalisation. No, no. If we do that, it s bankruptcy. If a nation wants to nationalise immediately, that's contrary to scientific democratic socialism.

You've had many years now to reflect on the period between the 1920s and the 1940s, when you were an active participant in Thai politics. Which of your contributions to Thailand during those years gives you now the greatest satisfaction?

The change from absolute monarchy into constitutional, democratic monarchy in 1932 and my service with my "Free Thais" comrades during World War II to fight the Japanese invaders and to regain full national independence and sovereignty after the war.

Is Thailand now as constitutional and democratic as you would like it to be?

Well, I think I must add. you know, democratic. If we say constitutional monarchy . . . well, constitutional monarchy is something different. There are many kinds of constitutions. Even the Kingdom of Italy under Mussolini's fascist regime had a constitution. That's why I prefer the term "constituional democratic monarchy." I think you understand.

What do you feel might have been your greatest mistake? If you had the power to return and correct just one part of your life, which decision or action would you most like to change?

If you're asking what I would do if I returned as Prime Minister... Well, I have no interest in entering politics again. I'm too old now. But I can reply to you about my past mistakes.

In 1925, when we began to organise the nucleus of a revolutionary party in Paris I was only 25 years old. Very young. Too young. Inexperienced. Although I obtained my degree. I had top marks, but there is nothing more theoretical (than comparative law). I had no experience. Without experience, I applied theory sometimes dogmatically, I did not take into account the realities in our country. I did not make enough contact with the people. All my knowledge was book knowledge. I did not take into account human elements as much as I should have. In 1932, I was 32 years old. We had a revolution but I was inexperienced. When I had power, I had no experience and when I had more experience, I had no power,

Any other mistakes?

Yes, my incorrect way of presenting my economic plan. I proposed an economic plan, but I should have spent more time explaining it to the people. At that time, few people, even among the old generation, members of former governments whom we invited to participate in running the country, understood my economic plan. They interpreted it differently. They did not understand it. I should have tried harder to explain to them what it all meant.

Bul also, it was not a proper economic plan, you know. I proposed not exactly a final economic plan. Rather, it was a prepartory project. Many people took it for the plan itself, not for the outline or proposition on which a plan should be based. There was a conflict between the old and new, you understand, in the society. And the old were so afraid of something socialist. They did not understand what Socialism, what Communism was They took everything contrary to private enterprise to be Communism.

15. PRIDI BANOMYONG

'I want to die in Thailand'

- Interviewed by SUTHICHAI YOON.

THE NATION BANGKOK SUNDAY MORNING, JANUARY 17. 1982

PRIDI BANOMYONG, who has been living in exile in China amd France for 32 years, recently gave an exclusive interview to The Nation at his house in the suburbs of Paris.

THE FIRST SNOW of Paris for this year's winter is falling outside. Pridi Banomyong, 81, nurses his hands over a hot rubber bag to keep warm. His face has changed little despite the age. His eyes are bright and alert.

"I am a Thai. I want to die in Thailand. But I don't want to return home for the time being yet. The circumstances aren't conducive just yet," Pridi, former Regent, ex-premier and the country's best-known personality in exile, told The Nation in a recent interview.

The house at No. 173 Aristide Briand, about six kilometres from the heart of Paris, is a two-storey structure in the suburban town of Antony. Pridi, always neatly dressed, would not elaborate on what he means by "unconducive conditions" which still prevent him from returning to Thailand, having lived in China for 21 years after moving to France in 1970. Thailand's "elder statesman" has been in exile for 32 years.

Some of his followers back in Thailand had tried in several ways to induce him to return to Bangkok. "Last time, they wrote to me asking me to return

to Thailand to mark my 80 th birthday anniversary. But I couldn't comply with their good wishes," Pridi recalled.

He speaks slowly but still with an emphatic tone. "My health hasn't been very good lately," he said, adding that a combination of heart complaints, bronchitis and lung problems have been disturbing his daily life.

"In September, 1979, just a few months before I turned 80, I had some severe breathing problems. An ambulance had to be sent for. Last year, on my birthday anniversary, at about four in the morning, I had that problem again. So, now I get tired easily..."

But Pridi, principal leader of the 1932 Revolution, remains mentally and intellectually alert. He remembers dafes vividly. To him, history seems to have left some clear marks stored forever in his mind.

"I don't think I can see complete and genuine democracy in my life-time. But you would. Don't give up hope," Pridi says, with a smile.

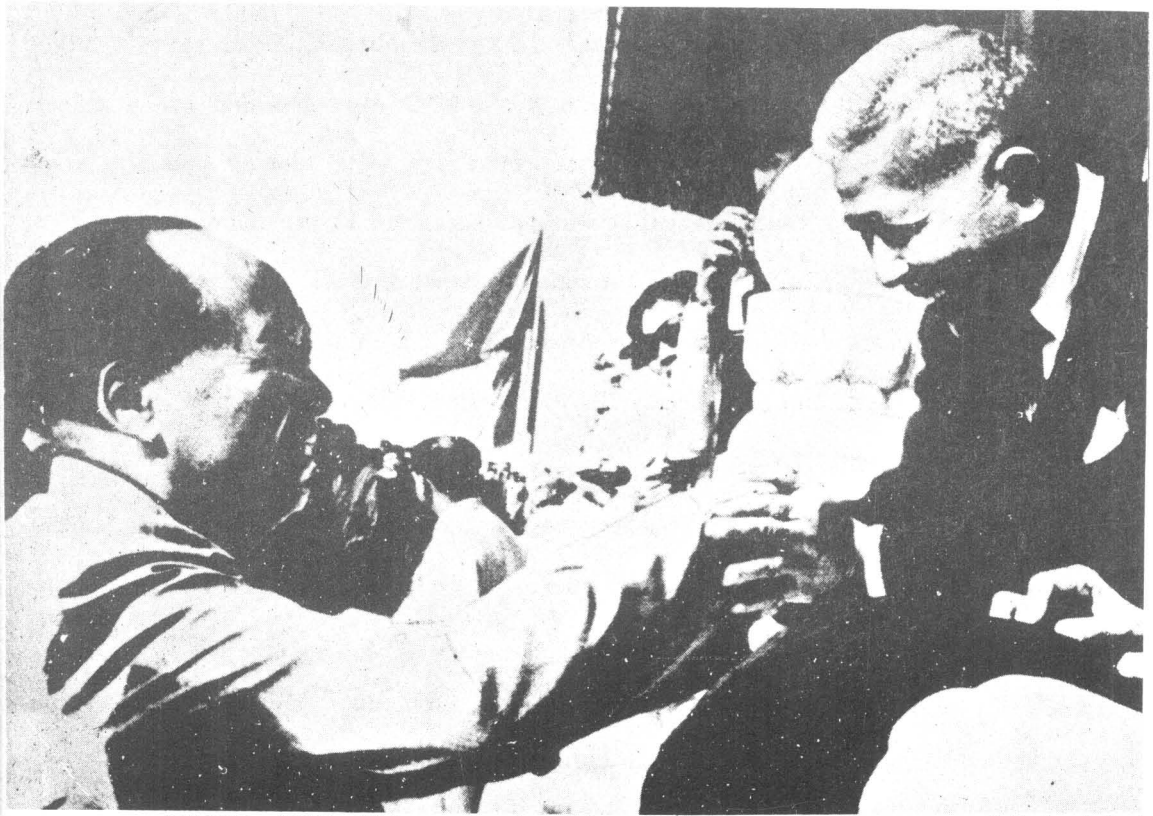
He still keeps posted with the latest developments back in Thailand. He gets a weekly package of newspapers, magazines and books from Bangkok. And Pridi reads them with great care and attention.

Pridi continues to write articles, notes, personal opinion pieces all of which represent chapters in his memoirs. Life has taken its twists and turns for Pridi since he went into exile in China after a right-wing military coup in November 1947 which overthrew him from the premiership that he had assumed in 1946. During the Second World War, he headed the anti-Japanese Free Thai Movement.

"After long court proceedings, I managed to win a case which now entitles me to a monthly pension of around 4,000 baht from the Thai Government," he says. His relatives reported that Pridi had sold his house on Silom Rd in Bangkok and had bought the small house in Parisian suburbs.

Looking back at the 1932 Revolution, Pridi was asked, would he agree with some critics that the change never actually introduced genuine democracy to Thailand?

"Criticism is a good thing. But critics must consider the prevailing circumstances at that time. They must also look into the economic and political circumstances at the time. Can they cite any country where a change could be described as perfect and complete in every aspect? These critics may be university lecturers, some of whom only go by hearsay, instead of applying scientific methods of analysis Judging from the questions they raise, one could come to the conclusion that they weren't asked with the sincerity to seek the truth."



PRIDI AND Chinese leader Mao Zedong at the Gateway of Celestial Peace on Oct. 1, 1965

How does he view the current political situation in Thailand? "I have always said that the roots of the Thai society's problems are based on the economy. Politics is also based on economics. Political powers come from economic powers. Everything comes from economics..."

What does he think of the role of the military and the constitutional structure?

Pridi paused briefly. "Thailand's political system envisaged by the Constitution promulgated in 1974 up to the coup of Oct 6, 1976 only provided for semi-democracy since it had a permanent provision for a Senate and only the Lower House was elected..."

Recalling history soon after the 1932 Revolution, Pridi says it might have been true that the constitution of Dec 10, 1932 also provided for a transitional period in which half of the Parliament members were elected and the other half appointed. But he contends that it was not a permanent provision. "In 1946, when it was deemed appropriate, the provisional clause was abolished and Parliament consisted of a Senate and a House of Representatives, both popularly elected... But subsequently another coup dispensed with that system. It was replaced by another dictatorial regime until 1974..."

For Pridi, a military leader doesn't necessarily have to be dictatorial. "As we have seen in Thailand and elsewhere, a civilian leader could be a worse dictator," he says.

He cites Salazar as a civilian dictator of Portugal. Mussolini was a retired lieutenant who later became a civilian before becoming the Italian dictator.

"You also have Gen De Gaulle of France who governed his country under a bourgeois democracy," he adds.

"I am not against all military men. There are good and there are bad military men. We should support good soldiers..."

Asked about the April 1, 1981 April Fool abortive coup in Thailand, the former leading politician would only say: "I can't comment on that. It's against the criminal code if I did..."

The Oct 1973 Student Revolution and the Oct 1976 Thammasat blood-bath have offered their own different lessons. How would he describe them?

"After the victory of the students in October, 1973, many people wanted to usurp power for their own benefit. These people did not help the students in consolidating their victory. Other people proceeded to draft the semi-democratic 1974 constitution. Yet others advocated "ready-made formula" to press for social development in a premature way. They did not consider the prevailing situation, time and place.

"After October 1976, another set of lessons was learned. We must all admire the students for their noble spirit and readiness to sacrifice themselves for the people and country. But some theoreticians gave the students the wrong strategy and tactics. They should not have used the students to test their formula. I know that some people got away from the attacks at Thammasat. Other theoreticians obviously were advocating the theory that the more people killed or arrested by the reactionaries the better for the movement since that would have given them more followers later on..."

Pridi says that before they fled into the jungles, in 1976, some activists had gone to see him. "I explained to them the theories and the scientific way of analysing the situation. They weren't too happy when I cautioned them. Some of those who had left the jungles recently met me and said if they had read my books carefully, they wouldn't have gone in there in the first place..."



PRIDI AND HIS WIFE, Thanpuying Phoonsuk, in front of Mao's birthplace in Hunan in 1954

"Lenin himself used to say that reading Communist pamphlets alone simply wasn't enough..." Pridi says, turning somewhat pensive.

Pridi met the late Chinese leader Mao Zedong several times during his 21-year exile in that country up to 1970 when Pridi left for France.

"Once Mao told me to tell the Thai Communists not to follow the Chinese way in every aspect since, Mao said, the Chinese Communists had also made mistakes. In fact. Mao once told me that they had to do the Long March because they had made some mistakes before..." Pridi recalls.

"Mao often said that the Chinese way wasn't the right way in every aspect. But at that time (after Oct 6, 1976), the activists were very adamant to go into the jungles. The current was extremely strong. It was very difficult to caution them..."

In the parlour of the house, a map of Thailand hangs on the wall. A world map is on the other side. A small Buddha image sits graciously on top of a cabinet. An oil painting completes the simple decorations of the room. In one corner of the room is a huge pile of newspapers, magazines and periodicals from Bangkok.

"I am writing and compiling my articles on various issues to be published for distribution in my son's funeral ceremony," he says. Pridi's eldest son, Pan Banomyong, had just died several weeks earlier in Bangkok of cancer at the age of 50.

Pridi insists that his philosophy is "scientific democratic socialism." "Parliamentary struggle is one way of struggle too. And that should not be rejected outright," he recently told a foreign correspondent.

What does he think of Vietnam's motives in the region? Would China pose a threat in the long run to Thailand's security?

Pridi turns pensive. "These are delicate questions. I personally believe that we should not come under the influence of either side in regional conflicts..."

He says that he hopes that the Vietnamese leadership would have to correctly evaluate its chances of success before committing any aggressive war against Thailand. He says that most of the Vietnamese leaders had been educated in French schools.

"So they know the elementary rule of warfare formulated by Napoleon: Soldiers march on by their stomachs..." he adds.

Pridi also points to "international warmongers" who may want to extend the war as far as possible by pushing Thailand and Vietnam into armed conflicts, through malicious and vociferous statements intended to create anger and mistrust between the Thai and Vietnamese peoples.

As for China, Pridi says that he believes the Chinese people in general are friends of Thailand. But there may be a small number of Chinese who still uphold the ideology of "Greater Hanism" which he says goes against Mao's teaching.

Looking back, would he have regretted some of the mistakes? Pridi gestured vigorously: "Some people, when they criticize me would not take into account the fact that I was only 25 years old when in 1925 we began to organize the revolutionary party in Paris. Some of them talk against me as if I was already 40 or 50 years old. That's unfair. I was young and inexperienced then. And naturally, I was very keen. The current, as we say, was running very strong for me then.

"When I presented my economic plan — and mind you, it was only a preliminary project and not a complete plan — I didn't have time to explain it to the people. They interpreted it differently. Some senior people who had good intentions towards me tried then to advise me to be more moderate. But there was a conflict between the new and old generations then. Many people took it as the plan itself but it was for me only an outline, a preliminary project. I simply wanted them to accept the outline in principle. But there was some misunderstanding..."

Pridi looks towards the window. The snow was getting heavier. It was all white outside.

"But I don't regret it. I believe in Buddhism. It is all part of life...I did my best in things I believed in for the good of the country...At least, I didn't betray my own conscience..."

16. Pridi Dies of Heart Failure

บางกอกโพสต์ วันอังคารที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ONE-TIME prime minister Pridi Banomyong died of heart failure yesterday in exile at his Paris home, an informed source said. He was 83.

Pridi died at his No. 173 Aristide Briand two-storey residence in a Paris suburb while working at his desk around noon Paris time (6 p.m. Bangkok time last evening), the source said.

His wife, Thanpuying Phunsuk, 71, was at his side when he passed away.

He is expected to be cremated in Paris with his ashes being sent to Thailand later, the source said.

Pridi, a prominent Thai statesman, along with his colleagues in the "People's Party," had always fought to maintain the sovereignty of the beloved country he had not seen in close to 36 years.

He was one of the leaders who staged a coup in June 24, 1932 in an attempt to bring democracy to Thailand, replacing the absolute monarchy with constitutional monarchy for the first time in Thai history.

When national independence was again at stake with foreign troops impinging on Thai territory in 1941, he successfully organised a resistance movement to preserve Thailand's sovereignty.

For 15 years he played a leading role in shaping the course of the country's development.

Although he accomplished much for the country, his personal suffering was far greater than that of any man in public life.

Appointed Finance Minister in the first government set up under the new Constitution, he proposed an economic programme to eradicate poverty and social injustice, but as a result was branded a communist.

He resigned and went into brief exile in France. Upon his return, he faced an inquiry into his alleged communist leanings. Shortly after he became Interior Minister and introduced a law banning Communism.

In August 1947, as Prime Minister, Pridi's government was overthrown by one of the People's Party's young military co-conspirators, Major Pibul Songkram, who had been Pridi's fellow-student and close friend in Paris,

Later when King Ananda Mahidol, whom he had loyally served as regent, met his tragic death, Pridi was accused of being involved.

For more than 35 years he had been living in exile in China and France, despite the fact that in early May 1980 Prime Minister Prem Tinsulanonda stated that he could return to Thailand whenever he wished.

Pridi is survived by his wife, daughter Lalita and son Parn.

17. Thammasat Holds Rites for Pridi

บางกอกโพสต์ วันพฤหัสบดี ที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

THAMMASAT University lecturers and students yesterday performed religious rites in memory of the late statesman and former prime minister Pridi Banomyong, who died in Paris on Monday.

The Lecturers Council announced a three-day mourning on campus starting yesterday for Dr Pridi, a founder of the university which was established in 1944.

The ceremony was attended by several prominent personalities who were former students of Dr Pridi, including Parliament President Charubutr Ruengsuwan and former Thammasat rector Dr Prapas Uaychai as well as Pridi's sister Mrs Chuanchuen Nitiphanprapas, 79, and his relatives in Thailand.

At the main building on the campus where religious rites were held, his portrait was bedecked with flowers and a book of condolences was made available for people to sign.

University authorities had sent a telegramme expressing condolences to Dr Pridi's family in Paris and also had asked the Thai Embassy in Paris to send a wreath at his funeral in the university's name.

Thammasat students also sent a portrait of Pridi to Paris and Thammasat vice rector Dr Charnvit Kasetsiri is scheduled to leave tomorrow to attend the funeral.

Dr Charnvit said yesterday that the university was planning to establish a "Dr Pridi Banomyong, the Thammasat University founder's scholarship fund" in his memory, adding that they must first seek his family's consent.

The university would hold a panel discussion on "Dr Pridi and Thai Society" on Monday.

At the 100-day anniversary of Dr Pridi's death, the university would also hold an exhibition presenting his life, works and movies about him.

18. Pridi As A Talented Poet

บางกอกโพสต์ วันอาทิตย์ ที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

A GREAT many Thais accepted the recent death of our "senior statesman," Dr Pridi Banomyong, tacitly. Whilst several newspapers also remained taciturn in reporting this loss, a few did retain their consistency by giving their readers rare and valuable imformation on this man who made such important contributions to our country during this century.

I don't want to sound partial, but Matichon is one source that has been faithfully running stories, both insight and "out-of-sight," in their pages since the day of Dr Pridi's death. I also don't wish to make a talking encyclopaedia out of this paper, but its recent "Weekly" issue raises another side of Dr Pridi, which I find pertinent to this page. His literary talent.

In his article entitled, "The Poetic Work of Dr Pridi Banomyong", "Thaveepvorn" talks about Dr Pridi as a talented poet, of how he artfully accepted Queen Laksami Lawan's challenge to recite the sakawa. Focussing on one particular poem which Dr Pridi wrote, "Songkram lae Santiparp" (War and Peace), "Thaveepvorn" says that considering the time when this was written which was in 1946, it's rare that anyone would use such a theme quite so effectively in poetic writing.

Due to extenuating circumstance, or rather my extenuating inability to translate the whole poem, what appears here is part of the poem which I feel summarises the cry of the "senior statesman" for independence which he exhibited throughout his life.

"...For as long as there's the problem of a colony

Bitterness will be the driving, encouraging force

Atomic bomb — or whatever

How can it prevent war from taking place?

Now, who said politicians are illiterate? Certainly not those in the old days. Can it be helped if the literacy rate has definitely gone down along with the true spirit of politics today? Politics today is only a matter of verbalisation.

19. รำลึกถึงท่านผู้ประศาสน์การ

พูน จักรเสน

เมื่อ พ.ศ. 2482 พวกเราชาว ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 เข้าเรียนในแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองปีที่ 1

เรามาจากทุกสารทิศของประเทศไทย

เราแต่งตัวด้วยชุดลูกเสือสมุทรเสนา

เมื่อมีงานใหญ่เราแต่งด้วยชุดขาว กางเกงขายาว เต็มยศ

อาจเป็นกางเกงขายาวตัวแรกในชีวิตของเราก็ได้

เราเดินจากมหาวิทยาลัยไปพระบรมรูป เพื่อถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม แล้วก็เดินทางกลับ

เรามาเป็นแถวทั้งหมด ทั้งเตรียมรุ่น 1 และ รุ่น 2 ดูงามสง่าน่าเกรงขาม ตามความคิดอันอ่อนเยาว์ของเราขณะนั้นเพราะมีวงดุริยางค์นำหน้า

ทุกคนภาคภูมิว่าต่างเป็นลูกศิษย์ของพระเจนดุริยางค์ สำนึกในขณะนั้น น้อมรำลึกถึงประวัติศาสตร์ชาติไทย

ซึ่งเคยเป็นไทสมัยไทสุโขไทแล้ว ต่อมามีเหตุทำให้ไทกลายเป็นทาษ จึงชนชาติเดียวกันมีทั้งคนเป็นทาษและคนเป็นไทย

พระบิยมหาราชทรงเลิกทาสให้มีแต่ไทย

ปลูกฝั่งประชาธิปไตยให้ปรากฏ เราต้องน้อมเคารพ

เมื่อมาถึงมหาวิทยาลัย เราดีใจสุดขีด

เราพบท่านผู้ประศาสน์การมารอรับเราอยู่

ทุกคนได้รับแจกน้ำส้มกรีนสปอตและขนมอย่างไม่อั้น เราไม่ใช่ตายอดตายอยากมาจากไหน แต่ปลื้มใจที่ได้พบท่านผู้ประศาสน์การ

อานิสงค์ที่เราเดินไปกลับ จากท่าพระจันทร์ถึงพระบรมรูป ทำให้เรามีพลังแข็งแกร่ง ยังเดินได้ดี บางคนเป็นนักเดินทนเสียด้วย

เมื่อเราเรียนปีที่ 2

บ้านเมืองอยู่ในกระแสร์ธาร ที่เห็นกันว่า ต้องเด็ดขาดถึงจะเป็นใหญ่ได้ เก็บประชาธิปไตยใส่ ห้อง ไอ.ซี.ยู. ไว้ก่อน

มีการโฆษณาแพร่หลาย ซึ่งความคิดที่ว่า

"เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย".....

"ว่าอะไรว่าตามกัน" ติดเป็นคำขวัญในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับ วิทยุโฆษณาวันละนับร้อยเที่ยว และแพร่เข้าไป ในมหาวิทยาลัย

โดยอาจารย์ภาษาไทยกำหนดหัวข้อให้เรียงความตามที่หนังสือพิมพ์และวิทยุโหมประโคมกันลือลั่นสนั่นเมืองอยู่

นักศึกษาเตรียมปริญญา ซึ่งเกิดมาในยุคประชาธิปไตยอืดอัดใจเป็นล้นพ้น มิรู้ที่จะบรรยายความตามไท้ได้อย่างไร ปรึกษากันจ้าละหวั่นว่าจะขึ้นต้นลงท้ายอย่างไร ถามไถ่กันให้วุ่น เปรียบเทียบเหตุการณ์ครั้งนั้น ช่างเหมือนจารึกสุโขไทที่ว่า

"ไพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกู หนีญญ่าย พ่ายจแจ้น"

แต่ยังมิทันได้รับทุกข์ทรมานนานเท่าไรนัก ฟ้าแจ้งจางปาง อาจารย์ภาษาไทยให้เรียงความหัวข้อกระทู้ใหม่ว่า

"นิสมฺม กรณ์ เสยฺโย

ใคร่ครวญก่อนแล้ว จึ่งทำ ดีกว่า

และในตอนนั้นท่านเปรียญ 9 ประโยคทั้งหลาย ต่างดีอกดีใจที่จะได้ขึ้นธรรมาสน์ แสดงธรรมใน กาลามสูตรกถา สอนให้รู้จักเหตุรู้จักผล รู้ต้นรู้ปลาย รู้ซ้าย รู้ขวา รู้หน้ารู้หลัง

เข้าเฉื่อนอย่าลืมพร้า ได้หน้าอย่าลืมหลัง

อย่าเชื่อตามที่พูด ๆ กันมา ตามที่ฟังกันมา

อาจารย์บางท่าน ให้ข้อคิดว่า สุภาษิต นี้เป็นต้นเค้าของการใช้สติปัญญา หาเหตุผล ดังที่ปรากฏในพระพิมพ์เก่า ๆ ครั้งก่อนโน้นว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
เตสํ เหตุ ตถาคโต
เตสญ จ โย นิโรโธ จ
เอวํ วาที มหาสมโณติ
แปลความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ
พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น
และความดับของธรรมเหล่านั้น
พระมหาสมณเจ้ามีวาทะอย่างนี้...

เรารับทราบในเวลาต่อมาว่า ท่านผู้ประศาสน์การทราบความวิบัติดังกล่าว จึงได้กำหนดกระทู้เรียงความเสียใหม่ เพื่อเป็นการชักจูงให้นักศึกษามีเหตุมีผล เราทั้งหลายได้จดจำใส่กระดองใจไว้นับแต่นั้นมา พร้อมกับคติของท่านผู้ประศาสน์การที่ยึดพุทธภาษิตที่ว่า ธมฺโม ห เว รกฺติ ธมฺมจารึ

ธรรมนั่นแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

20. อาจารย์ปรีดี ในทัศนะของ ส. ศิวรักษ์

โดย ส. สุพรรณสาร

อยู่ดี ๆ ผมก็ได้รับคำสั่งจากท่านประธานรุ่นถึงผมว่า

"ขอบังคับเชิญชวนกวนผู้อ่าน
เขียนเรื่องลงสารหนังสือบี
เว้นไว้หนึ่งเดียวเจียวน้องพี่
นอกเหนือจากนี้ไม่ต้องการ"

ศิษย์แห่งท่านผู้ประศาสน์การ
แต่จะเขียนเรื่องอื่นไม่ได้
คือเรื่องเกี่ยวกับท่านปรีดี

สำนวนกลอนแปดของท่านประธาน อ่านแล้วไพเราะซาบซึ้งตรึงใจดีจริงสมกับท่านเป็นศานุศิษย์เอกของอาจารย์พร มะลิทอง แต่บังคับแบบเผด็จการของท่านที่ให้เขียนเกี่ยวกับเรื่องอาจารย์ปรีดีเท่านั้น อ่านแล้วเกิดอาการเหี่ยวแห้งหัวใจอย่างยิ่ง ผมกินไม่ได้นอนไม่หลับอยู่หลายเพลา เพราะไม่รู้จะเขียนอย่างไรดี

จริงอยู่ผมเป็นชาวอยุธยาบ้านเดียวกับท่านผู้ประศาสน์การ เคยได้สัมผัสมือกับท่าน 2 ครั้ง ครั้งแรกในวันรับประกาศนียบัตรเตรียมปริญญา และครั้งที่ 2 ได้รับรางวัลที่ 1 ภาษาลาติน นอกจากนั้นก็มิได้คุ้นเคยอะไรกับท่านเลย ผมได้ทราบเรื่องราวของท่านผู้ประศาสน์การก็โดยอ่านหนังสือซึ่งคนอื่นเขาเขียนไว้เท่านั้น เมื่อท่านผู้ประศาสน์การถึงอนิจกรรมแล้วได้มีผู้เขียนหนังสือถึงท่านไว้หลายเล่ม มีทั้งประวัติและผลงานของท่าน และมีอีกหลายเล่มที่ท่านผู้ประศาสน์การเขียนไว้เอง แต่เพิ่งมีผู้เอามาพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งผมก็เชื่อว่าเพื่อนรักของผมทุกคนคงจะได้อ่านหนังสือเหล่านั้นกันแล้ว ผมจึงว่าเป็นการยากเย็นที่จะเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับผู้ประศาสน์การ เพราะ

1. หากจะให้ผมเขียนก็คงจะต้องคัดลอกเอามาจากหนังสืออื่น ๆ ที่เพื่อน ๆ ได้อ่านกันแล้ว และในหนังสือรุ่นนี้ก็คงมีเรื่องซ้ำซ้อนกันทั้งนั้น

2. รู้สึกว่าจะเป็นการอาจเอื้อมเกินไป ที่จะเขียนเรื่องของท่านผู้หลักผู้ใหญ่ผมเป็นเพียงนกกระจอกตัวน้อย ๆ จะไปเขียนถึงพญาอินทรีย์ซึ่งอยู่บนภูเขาสูงดูจะเป็นการบังอาจเกินไปหน่อย

เอ แต่เพื่อนฝูงเขาว่า ท่านประธานของเราเป็นคนใจน้อย ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามคำสั่งท่านจะโกรธเอาง่าย ๆ ผมกลัวท่านประธานจะโกรธก็จำต้องปฏิบัติตามคำสั่งของท่านสักหน่อย

จากหนังสือหลายเล่มซึ่งมีผู้เขียนถึงท่านอาจารย์ปรีดีหลังจากท่านถึงอนิจกรรมแล้วต่างสรรเสริญยกย่องเกียรติคุณความดีของท่านที่มีต่อประเทศชาติ แต่เพื่อน ๆ เชื่อไหมว่า คนที่เขียนให้ร้ายป้ายสีท่านอาจารย์ปรีดีของเราก็มี เขากล้าเขียนลงในวารสารต่าง ๆ หลายฉบับ กล่าวถึงพฤติกรรมของท่านอาจารย์ปรีดีไปในทำนองเลวร้าย ผมจะไม่กล่าวถึงคดีแพ่งซึ่งท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ฟ้อง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับพวกผู้ทำหนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ซึ่งเขียนดูหมิ่นท่านอาจารย์ปรีดีว่าเป็นผู้ทรยศต่อชาติ ไร้ศีลธรรม และคดีนี้ ศาลแพ่งได้พิพากษาให้จำเลยเป็นฝ่ายแพ้คดีไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2511 (จากหนังสือสำนวนคดีท่านผู้หญิงพูนศุข โจทก์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กับพวก จำเลย ซึ่งสำนักพิมพ์วิทยาศาสน์พิมพ์จำหน่าย) และผมจะไม่กล่าวถึงคดีแพ่ง ซึ่งท่านอาจารย์ปรีดีเป็นโจทก์ฟ้องนายชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ กับพวก ผู้พิมพ์หนังสือชื่อ "ในหลวงอานันท์กับคดีลอบปลงพระชนม์" ซึ่งเขาหาเหตุผลแวดล้อมสรุปว่า ท่านอาจารย์ปรีดีพัวพันเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคตของในหลวงอานันท์ด้วย ซึ่งคดีนี้จำเลยยอมขอขมาโดยการโฆษณาในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ

มีบุคคลสำคัญอยู่คนหนึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาสังคมศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขามีปริญญาจากอังกฤษ เป็นนักเขียนประเภทรุนแรงแบบ Pessimist บุคคลนั้นชื่อ นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นามปากกาเขาว่า "ส. ศิวรักษ์" เขาเขียนบทความเรื่อง "ความนึกคิด เมื่อได้อ่านบทเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2" ซึ่งคุณสุพจน์ ด่านตระกูล เอามาวิจารณ์ในหนังสือชื่อ "ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโส" เป็นเรื่องที่เขาวจารณ์ท่านอาจารย์ปรีดีไปในแง่เสียหายตลอดทั้งเล่มโดยเขาออกตัวว่าเขาวิจารณ์โดยความสุจริตใจ มีข้อความหลายตอน ซึ่งผมจะคัดลอกลงมาทั้งหมดคงไม่มีหน้ากระดาษเหลือพอให้คนอื่นเขียนแน่

ตอนหนึ่งเขาเขียนว่า **"แม้นายปรีดีจะไม่ได้สั่งประหารชีวิตคน 18 คน (ในคดีกบฏบวรเดช) ที่หาความผิดมิได้ แต่เวลานั้นนายปรีดีก็เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย"** เขาสรุปว่า ท่านอาจารย์ปรีดีจะต้องมีส่วนรับผิดด้วย เพราะอาจารย์ปรีดีอาฆาตแค้นจ้าวนายอยู่

คดีนั้น จำเลยทั้ง 18 คน ซึ่งมีเจ้านายหลายพระองค์ถูกประหารชีวิตโดยคำพิพากษาของศาลพิเศษ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2482 และยังถูกจำคุกตลอดชีวิตอีกหลายคนซึ่งคุณสุพจน์ ด่านตระกูล ได้เขียนเหตุผลแก้ข้อหานี้แทนอาจารย์ปรีดีไว้ยืดยาว โดยยกกรณีที่ว่าเมื่ออาจารย์ปรีดีได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว ในปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 ท่านอาจารย์ปรีดี ก็จัดให้มีการนิรโทษกรรมนักการเมืองรุ่นนั้นทันที และได้ถวายคืนฐานันดรศักดิ์แก่ นายรังสิต ประยูรศักดิ์ ให้เป็น กรมขุนชัยนาทนเรนทร ตามเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท่านอาจารย์ปรีดีมิได้เห็นพ้องด้วยกับคำสั่งประหารชีวิตกบฏทั้ง 18 คนครั้งนั้นเลย

อีกตอนหนึ่ง นาย ส. ศิวรักษ์ เขียนว่า **"นายปรีดีก็เหมือนปุถุชนทั้งหลายนั่นเอง คือชอบเจ้าที่ยกย่องตน แต่ถ้าองค์ไหนรู้เท่าทันพฤติกรรมของตนหรือเกลียดชังตน ตนก็ย่อมรังเกียจเจ้าอยู่เอง"** ผมว่าข้อความดังกล่าวนี้เป็นการกล่าวที่โอหังบังอาจสบประมาทเจ้า และท่านอาจารย์ปรีดีอย่างรุนแรงที่เดียว กรณีนี้คุณสุพจน์ ด่านตระกูล ได้เขียนแก้โดยยกเอาคำพูดตลอดจนเอกสารหลายฉบับของเจ้านายบางพระองค์ที่กล่าวถึงคุณงามความดีของท่านอาจารย์ปรีดีหลายประการมาหักล้าง

อีกตอนหนึ่งเขาเรียกว่า **"แท้จริงมนุษย์เราย่อมมีทั้งด้านหน้าและด้านหลังฉันใดนายปรีดีก็ฉันนั้น หนังสือเล่มนี้เป็นแต่เล่าให้เห็นแต่ด้านหน้าของนายปรีดีเท่านั้น...."** ข้อความนี้เขาเขียนมุ่งจะให้ผู้อ่านมองท่านอาจารย์ปรีดีว่าเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก ซึ่งคุณสุพจน์ได้กล่าวแก้ว่า ในฐานะที่ท่านปรีดีเป็นมันสมองของคณะราษฎร ได้เป็นผู้เปลี่ยนอำนาจการปกครองบ้านเมืองให้มาอยู่กำมือของราษฎร ที่เรียกว่าประชาธิปไตย ทำให้บุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งเคยแสวงสุขได้รับประโยชน์จากการปกครองแบบเก่าไม่พอใจใน

พฤติกรรมของท่านปรีดี แต่ก็ไม่กล้าหาญพอที่จะออกมาเผชิญหน้ากับท่านปรีดี และต่อสู้โดยธรรม จึงได้แต่ใช้เล่ห์เพทุบายใส่ร้ายลับหลังด้วยความอาฆาตมาดร้ายและมุ่งทำลายท่านปรีดี โดยโมหะจริตตลอดมา

นาย ส. ศิวรักษ์ มิได้กล่าวยกย่องท่านอาจารย์ปรีดี ที่ได้เป็นผู้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยกอบกู้ประเทศชาติ เขากล่าวว่า **"ใช่ว่านายปรีดีจะแสดงความปราดเปรื่องให้เลื่องลือถึงเพียงไหนก็เปล่า อาศัยให้คนดีมีผีมีออื่น ๆ เข้าช่วยกับจังหวะที่หนุนขึ้น"** ดูเถอะครับเขาเขียนไว้เช่นนี้จริง ๆ ผมคิดไม่ถึงเลยว่าจะมีคนจิตทรามไม่รู้ถึงพระคุณคนเช่นนาย ส. ศิวรักษ์ มีอยู่บนผืนธรณีไทยนี้อีก

นอกจากนี้ นาย ส. ศิวรักษ์ ยังได้เขียนบทความชื่อ "วิวาทะ" ลงในหนังสือ "อนาคต" ค้านบทความของท่านอาจารย์ปรีดีเรื่อง "บทเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" โดยเขาตำหนิท่านอาจารย์ปรีดี **"ข้าพเจ้าเห็นว่านายปรีดีออกจะอ่อนวิชาประวัติศาสตร์เอามาก ๆ ทีเดียว ทั้งการเหมาเอาเองในแง่ศักดินาของฝรั่งว่าแบบเดียวกับไทย ยิ่งแสดงว่า อ่อนต่อความเข้าใจที่มีต่อสังคมไทยและสังคมฝรั่งอีกด้วย"** ฯลฯ

ท่านเชื่อไหมว่าบุคคลผู้เขียนบทความตำหนิติเตียนและท้าทายชวนวิวาทท่านอาจารย์ปรีดีของเรานี้ เมื่อท่านอาจารย์ปรีดีถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ประชาชนต่างสำนึกได้ถึงพระคุณของท่านอาจารย์ปรีดี ได้ทำกิจกรรมหลายอย่างเพื่อเป็นอนุสรณ์ความดีของท่านอาจารย์ปรีดี **นาย ส. ศิวรักษ์ ผู้นี้ได้เปลี่ยนแนวการเขียนใหม่ โดยเขียนสดุดีอาจารย์ปรีดีบ้าง** อย่างกลับหน้ามือเป็นหลังเท้า บทความดังกล่าวเขาเขียนไว้ในหนังสือพิมพ์ **มาตุภูมิ** รายวัน ซึ่งเพื่อนฝูงคงจะได้อ่านกันแล้ว คนอย่างนี้ก็มีด้วย

ผมเขียนเรื่องนี้เพื่อเพื่อนจะได้ความรู้ว่า คนที่มุ่งร้ายป้ายสีท่านอาจารย์ปรีดียังมีอยู่ และยังมีชีวิตอยู่ในขณะนี้ เราสมควรจะได้ศึกษาและติดตามการกระทำของเขาต่อไป บทความของผมนี้อาจจะผิดวัตถุประสงค์ของท่านประธานไปบ้าง ก็ต้องขออภัย หรือหากท่านประธานเห็นไม่เป็นการสมควรจะนำลงในหนังสือรุ่น จะโยนทิ้งเสียก็ได้ผมก็ไม่ว่า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ท่านบริสุทธิ์หมดจดปราศจากกิเลส แต่ก็ยังไม่วายถูกพวกมิจฉาทิษฐิติฉินนินทา สัมมะหาอะไรกับท่านอาจารย์ปรีดีของเรา ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาจะพ้นจากการให้ร้ายป้ายสีจากมารสังคมไปได้ แต่การที่ท่านได้กอปรคุณงามความดีให้แก่ประเทศอย่างไม่มีอะไรจะเปรียบได้ กลับมีคนมองเห็นท่านเป็นคนชั่วร้ายนี่ซิเราจะเรียกคนพวกนั้นว่าเป็นตัวอะไรดี

เมื่อท่านอาจารย์ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านได้ร่วมกับหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์สร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าสักสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาขึ้น ให้ชื่อว่า "สะพานปรีดีธำรง" ทำให้การคมนาคมระหว่างตัวจังหวัดกับจังหวัดอื่นได้รับความสะดวกสบายกว่าเดิม นอกจากนั้นท่านยังวางโครงการบูรณะเกาะเมืองทำถนนหนทางหลายสาย ท่านเห็นว่าที่ดินในเกาะเมืองล้วนเป็นที่วัดและที่ราชพัสดุทั้งสิ้น ราษฎรจะปลูกสร้างบ้านเรือนถาวรก็ทำไม่ได้ เพราะสร้างแล้วจะต้องโอนบ้านให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่ทางราชการด้วย บ้านเมืองจึงรกร้างอยู่ตลอดมา ท่านได้ดำเนินการให้ประชาชนได้ออกโฉนดที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้ แต่ทำได้เพียงเล็กน้อย ท่านก็หมดอำนาจ ที่ดินในเกาะเมืองส่วนใหญ่จึงรกร้างอยู่จนบัดนี้

ชาวอยุธยารู้ซึ้งถึงพระคุณของท่าน อยากจะสร้างอนุสรณ์สถานอะไรสักแห่งไว้ที่อยุธยา โดยสร้างไว้ที่วงเวียนสี่แยกซึ่งมีอยู่หลายแห่ง แต่ก็ไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ ผมจึงบอกผ่านเพื่อนฝูงที่เป็นใหญ่เป็นโตอยู่ในกระทรวงมหาดไทยขณะนี้ให้ช่วยสนับสนุนให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ท่านอาจารย์ปรีดีขึ้นที่สี่แยกแห่งใดแห่งหนึ่งในเกาะเมือง เพื่อให้เป็นอนุสรณ์ถึงคุณงามความดีของท่าน ก็ทำไมนายกรัฐมนตรีบางคนซึ่งทำความเสียหายให้แก่ชาติบ้านเมืองไว้มิใช่น้อย ทางราชการเขายังสร้างอนุสาวรีย์ไว้ให้คนกราบไหว้บูชากันได้ละครับ ?

งานฟุตบอลล์ประเพณีที่ผ่านไปเมื่อ 2 วันมานี้ ธรรมศาสตร์เป็นฝ่ายได้ชัยชนะ เราคิดถึงวันที่ผ่านมาเมื่อครั้งที่ท่านยังดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ฯ ท่านอาจารย์ปรีดีจะเปิดแชมเปญใส่ลงขันเงินรางวัล และมอบให้พวกเราแย่งกันดื่ม แล้วพวก

เราก็จะรุมกันแบกท่านอาจารย์ของเราเดินขบวนไปรอบ ๆ โดม ภาพในอดีตเหล่านั้นยังประทับใจเราอยู่ งานฟุตบอลล์ประเพณีครั้งที่ผ่านมาไม่มีท่านอาจารย์ปรีดี เพื่อนรักคงใจหายเหมือนผม

ชื่ออาจารย์ปรีดี จะต้องอยู่ในความทรงจำของเราชั่วชีวิตสลาย

จาก สมนึก สุพรรณสาร

สำนักงาน สมนึก สุพรรณสาร ทนายความ

ใกล้พอพักบัวหลวง ถนนโรจนะ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

ท่านประธาน กรุณาแก้ที่อยู่ให้ผมด้วย ตามนี้

21. "คุณหลวงประดิษฐ ฯ โดนขโมยบุหรี่"

หัวเรื่องอ่านแล้วน่าตกใจ แต่เพื่อนอย่าเพิ่งวิตกและหวาดเสียวไปในเหตุการณ์ครั้งนี้เพราะบุหรี่ที่โดนขโมยมีจำนวนเพียง 3 มวนเท่านั้น แต่เป็นบุหรี่ที่มีราคาและโดยเฉพาะในตอนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีราคาเทียบเท่าทองคำทีเดียวและสงสัยว่าจะมีคนได้ดูดนับตัวได้ในตอนอยู่ระหว่างสงครามโลกเนื่องด้วยเป็นสิ่งหายาก แต่ท่านผู้ประศาสน์การของพวกเรามีสูบอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากท่านเป็นผู้เล็งการณ์ไกลจึงตุนไว้เป็นจำนวนมากไม่ต้องเดือดร้อนหาสูบเหมือนคนทั่วไป บุหรี่ชนิดนี้คือบุหรี่ "555" หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าบุหรี่สามห้า ในสมัยนั้นเพื่อนที่เป็นนักดูดด้วยคงจะจำได้ว่าควันบุหรี่ชนิดนี้มันหอมหวลเพียงใด เมื่อมีคนสูบนั่งสูบอยู่บนรถรางชั้นที่ 1 หัวขบวนความหอมของควันนั้นคนที่ยืนอยู่ท้ายรถจะได้กลิ่นและรู้ว่ามันเป็นบุหรี่ยี่ห้ออะไร เพราะสมัยเป็นนักเรียนนั้นผมนิยมอยู่ท้ายรถสุดเพื่อสะดวกแก่การที่จะได้มีโอกาสนั่งรถรางฟรีทั้งที่ราคาเพียง 2 สตางค์เท่านั้น คือเมื่อกระเป๋าจะมาเก็บเงินเราก็จะลงเสียก่อนและคอยขึ้นคันหลังใหม่เรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะถึงโรงเรียน ถ้าใช้คูปองฉบับหนึ่งอาจจะใช้ได้ถึง 3 วัน เพราะถ้าคูปองยังไม่โดนฉีกเราก็จะใช้ได้อีกบางโอกาสจะถูกใช้เสียจนคูปองเก่าเลย

ฝอยเสียเพลินขอวกกลับเข้าหัวเรื่องเสียที คือในปี พ.ศ. 2482 ผมมีโอกาสได้เข้าเล่นฟุตบอลล์ทีมประเพณีของมหาลัยทั้งที่ยังตัดผมสั้น 1 เซ็นต์ ฯ และก่อนจะถึงกำหนดวันแข่งขันประมาณ 15 วัน จะต้องโดนเก็บตัวเพื่อบำรุงร่างกายที่ตึกด้านติดกับมหาวิทยาลัยศิลปากร ในวันหนึ่งเพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้เล่น ท่านผู้ประศาสน์การจึงมาค้างนอนกับพวกนักกีฬา 1 คืน เพื่อเป็นกำลังใจ ผมมีโอกาสนอนเตียงติดกับท่าน และท่านเห็นว่าเราเป็นเด็กยังคงไม่กล้าดูดบุหรี่ให้ผู้ใหญ่เห็น ท่านหารู้ไม่ว่าเราสูบมาแล้วตั้งแต่ยังอยู่ชั้นม. 3 เลยเอากระป๋องบุหรี่วางไว้ข้างเรา จึงเป็นโอกาสให้เราได้ขโมยสูบ เพียงเอาไปสูบยังไม่พอแถมขโมยตุนไว้อีก 3 มวนด้วย ถ้าบาปกรรมมีจริงขอท่านได้โปรดอภัยและยกโทษให้ด้วย

สวรรค์ สุมานนท์

22. "สดุดี แด่ท่าน ปรีดี พนมยงค์"

ดำเกิง โลห์สุวรรณ

เมื่อพุทธศักราช 2482 คือปีที่ 46 ซึ่งล่วงพ้นมานี้ พวกเราชาวเตรียม-ปริญญารุ่น 2 ได้ก้าวมาสู่อาณาจักรอันยิ่งใหญ่ คือ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ภายใต้การนำของ ฯพณฯ ผู้ประศาสน์การ ดร. ปรีดี พนมยงค์ หรือหลวง-ประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในขณะนั้น พวกเราในฐานะเป็นเยาวชนในโรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อำนวยการโดยท่านอาจารย์ ดร. ทวี ตะเวทิกุล ได้เริ่มรู้สึกเหมือนอยู่ในความฝันอันสูงสุดที่บันดาลความสุขใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้มีโอกาสมาศึกษาเล่าเรียน ณ สถาบันอันมีเกียรติแห่งนี้

ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยวิชา-ธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อพุทธศักราช 2477 และท่านให้กำเนิดแก่โรงเรียนเตรียม-ปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2481 ซึ่ง ณ บัดนี้ ลูกหลานเหลนของท่านจำนวนแสนได้ประกอบอาชีพการงานรับใช้ชาติ ทะนุบำรุงบ้าน-เมืองอยู่ในสาขาต่าง ๆ อันเนื่องมาจากพระเดชพระคุณของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ นั่นเอง

ปวงข้าเจ้าเหล่าเชื้อลูกเหลืองแดงจึงมีความภาคภูมิใจยิ่งนักที่จะประกาศตนว่าข้านี้คือลูกโดมของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ อันคุณงามความดีของท่านนี้ มีนานานับประการ แต่ขอยกมากล่าวเล่าสู่กันประการหนึ่ง คือ กรณีที่ท่านกู้ชาติไทย ประ-เทศไทยจากหายนะ ไว้ด้วยการประกาศว่า การประกาศสงครามระหว่างประเทศไทยกับสหราชอาณาจักรบริเตน และสหรัฐอเมริกาในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองนั้นเป็นโมฆะ

กล่าวคือ ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นยาตราทัพผ่านไทยไปยังพม่าและสิงคโปร์ และต่อมาเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 รัฐบาลไทยโดยหลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ) นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศสงครามกับประเทศอเมริกาและอังกฤษ นโยบายที่ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาของหลวงพิบูลสงครามนี้ ขัดแย้งกับแนวทางของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ดังนั้น หลังจากประกาศสงครามเพียง 9 วัน ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เพื่อให้พ้นจากหน้าที่ทางการเมือง

แต่ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ฯ นั้น ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้น เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นและให้การสนับสนุนแก่อังกฤษและอเมริกา ความสำคัญของขบวนการเสรีไทยนี้ ยังผลให้เมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยไม่ได้ถูกปรับให้เป็นประเทศผู้แพ้สงคราม เพราะเหตุสงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลงเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2488 และต่อมาในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ในฐานะเป็นผู้สำเร็จแทนพระองค์ ได้ร่างประกาศสันติภาพด้วยตนเอง และมอบให้นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นเป็นผู้ประกาศ โดยมีนายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีสั่งราชการสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ดังปรากฏข้อความคือ

ประกาศสันติภาพ

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ 1 สิงหาคม พุทธศักราช 2487)

ปรีดี พนมยงค์

โดยที่ประเทศไทยได้เคยถือนโยบายอันแน่วแน่ที่จะรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และจะต่อสู้การรุกรานของต่างประเทศทุกวิถีทางดังปรากฏเห็นได้ชัดจากการที่ได้มีกฎหมายกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบเมื่อพุทธศักราช 2484 อยู่แล้วนั้น ความจำนงอันแน่วแน่ดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วในเมื่อญี่ปุ่นได้ยาตราทัพเข้าในดินแดนประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2485 โดยได้มีการต่อสู้การรุกรานทุกแห่งและทหาร ตำรวจ ประชาชนพลเมืองได้เสียชีวิตไปในการนี้เป็นอันมาก

เหตุการณ์อันปรากฏเป็นสักขีพยานนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า การประกาศสงครามเมื่อวันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2485 ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา ตลอดทั้งการกระทำทั้งหลายซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อสหประชาชาตินั้น เป็นการกระทำอันผิดจากเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทย และฝ่าฝืนขืนขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบ้านเมือง ประชาชนชาวไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือสนับสนุนสหประชาชาติผู้รักที่จะให้มีสันติภาพในโลกนี้ได้กระทำการทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติ ดังที่สหประชาชาติส่วนมากย่อมทราบอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นการแสดงเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทยอีกครั้งหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยต่อการประกาศสงครามและการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติดังกล่าวมาแล้ว

บัดนี้ ประเทศญี่ปุ่นได้ยอมปฏิบัติตามคำประกาศของสหรัฐอเมริกาบริเตนใหญ่ จีน และสหภาพโซเวียต ซึ่งได้กระทำ ณ นครปอตสดัมแล้ว สันติภาพจึงกลับคืนมาสู่ประเทศไทย อันเป็นความประสงค์ของประชาชนชาวไทย

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่า การประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินใจที่จะให้กลับคืนมา ซึ่งสัมพันธไมตรีอันดีอันเคยมีมากับสหประชาชาติเมื่อก่อนวันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2484 และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้

บรรดาดินแดนซึ่งญี่ปุ่นได้มอบให้ไทยครอบครอง คือ รัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปะลิส เชียงตุง และเมืองพานนั้น ประเทศไทยไม่มีความปรารถนาที่จะได้ดินแดนเหล่านี้ และพร้อมที่จะจัดการเพื่อส่งมอบในเมื่อบริเตนใหญ่พร้อมที่จะรับมอบไป

ส่วนบรรดาบทกฎหมายอื่น ๆ ใดอันมีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่และเครือจักรวรรดิก็จะได้พิจารณายกเลิกไปในภายหน้า บรรดาความเสียหายอย่างใด ๆ จากกฎหมายเหล่านั้นก็จะได้รับชดใช้โดยชอบธรรม

ในที่สุดนี้ ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งหลาย ตลอดจนชนต่างด้าวซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทยจงตั้งอยู่ในความสงบ และไม่กระทำการใด ๆ อันจะเป็นการก่อกวนความสงบเรียบร้อย พึงยึดมั่นในอุดมคติซึ่งได้วางไว้ในข้อตกลงของสหประชาชาติ ณ นครซานฟรานซิสโก

ประกาศ ณ วันที่ 16 สิงหาคม พุทธศักราช 2488 เป็นปีที่ 12 ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ทวี บุณยเกตุ

รัฐมนตรี

นอกจากการที่ท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ได้ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจแล้ว ยังเป็นการช่วยชีวิต หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ) ผู้ประกาศสงครามและเป็นศัตรูการเมืองของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ได้อีกด้วย มิฉะนั้นแล้วหลวงพิบูลสงครามจะต้องพบจุดจบอย่างนายกรัฐมนตรีโตโจของญี่ปุ่นในความผิดฐานเป็นอาชญากรสงครามอย่างแน่แท้

ขออธิษฐานให้คุณงามความดีนานานัปการของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ จงมีส่วนช่วยให้วิญญาณของท่านอยู่ในที่สุคติ เทอญ.

23. "บันทึกการสนทนาระหว่างประธานาธิบดี เจียงไคเช็ค กับ ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสประเทศสยาม"

จากบันทึกเอกสารประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 3 "เรื่อง พระราชอาณาจักรสยามในสงครามโลก ครั้งที่ 2"

ส่งมาโดย ไทยเลิศ จุลละจาริตต์

กรุงนานกิง วันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489 (ค.ศ. 1947)

ผู้ร่วมสนทนาฝ่ายจีน..... (1) ประธานาธิบดี เจียงไคเช็ค (2) ดร. ที.วี. ซุง ประธานสภาบริหาร (นายกรัฐมนตรี)

ผู้ร่วมสนทนาฝ่ายไทย..... (1) ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสประเทศไทย
(2) หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ เลขาธิการ ก.พ. ทำหน้าที่เลขาธิการชั่วคราวของรัฐบุรุษอาวุโส

สถานที่สนทนา.....ทำเนียบประธานาธิบดีจีนในบริเวณกระทรวงกลาโหมจีน

ภาษาที่ใช้ในการสนทนา.....ประธานาธิบดีพูดภาษาจีนกลาง ดร. ที.วี. ซุง แปลเป็นภาษาอังกฤษ ท่านปรีดี ฯ พูดภาษาอังกฤษ ดร. ที.วี. ซุง แปลเป็นภาษาจีนกลาง หลวงสุขุม ฯ ผู้จดบันทึก

.....

(1) ประธานาธิบดีจีน ที่ห้องรับรองวันวานนี้ไม่มีโอกาสสนทนาเรื่องสำคัญที่จะขอพูดกับท่านปรีดี ฯ วันนี้จึงเชิญท่านปรีดี ฯ มาสนทนาอีกอย่างมิตรที่ร่วมกันกับสัมพันธมิตรต่อสู้ญี่ปุ่นระหว่างสงครามและได้ช่วยชาวจีนในสยาม (ประเทศไทย) ที่ถูกจอมพลพิบูล ฯ กดขี่

รัฐบาลจีนยินดีฟังว่ารัฐบาลไทยมีเรื่องใดที่ต้องการให้รัฐบาลจีนช่วยบ้าง ขอให้บอกโดยไม่ต้องเกรงใจ

(2) ท่านปรีดี พนมยงค์ ขอบคุณท่านประธานาธิบดี ฯ อีกครั้งหนึ่งในการต้อนรับอย่างอบอุ่นที่ได้รับเชิญมาเยือนประเทศจีน และขอบคุณที่เชิญมาสนทนาเป็นพิเศษวันนี้

รัฐบาลฝ่ากเรื่องมาเสนอขอความสนับสนุนรัฐบาลจีน ซึ่งมีผู้แทนอยู่ในสภาความมั่นคงสหประชาชาติให้ลงมติเห็นชอบด้วยเสียงหนึ่งในการรับประเทศไทยเป็นสมาชิกสหประชาชาติ

ประธานาธิบดี จีนยินดีสนับสนุนเต็มที่ แต่อเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส โซเวียต จะสนับสนุนหรือไม่

ท่านปรีดี ฯ อเมริกา อังกฤษ ได้แจ้งให้ทราบแล้วว่าสนับสนุน ส่วนโซเวียต และ ฝรั่งเศสข้าพเจ้าจะเดินทางไปพบผู้แทนของประเทศทั้งสองนั้นที่อเมริกา เพื่อทำความเข้าใจกับเขา ถ้าเขาทราบว่า จีน — อเมริกา อังกฤษสนับสนุนแล้ว โซเวียต ฝรั่งเศสคงไม่คัดค้าน

ประธานาธิบดี ขอให้ท่านปรีดี ฯ แจ้งแก่ฝรั่งเศสและโซเวียตว่า รัฐบาลจีนได้แจ้งสัมพันธมิตรมาตั้งแต่ต้นสงครามแล้วว่า รัฐบาลจีนรับรองขบวนต่อต้านในประเทศไทย จึงไม่ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู รัฐบาลจีนถือว่าพิบูล ฯ เท่านั้นเป็นศัตรู และเมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว รัฐบาลจีนเห็นพ้องด้วยกับอเมริกา อังกฤษที่อนุญาตให้เมาท์แบตเตนส่งโทรเลขไปยังท่านปรีดี ฯ ให้บอกเลิกประกาศสงครามที่พิบูล ฯ ทำไว้กับอเมริกาและอังกฤษ และก่อสถานะสงครามกับจีน จึงไม่ถือว่าประเทศไทยเป็นผู้แพ้สงคราม เพราะขบวนต่อต้านหรือเสรีไทยได้มีอุปการะคุณแก่สัมพันธมิตร

รัฐบาลจีนได้สั่งให้ผู้แทนในสภาความมั่นคงสหประชาชาติลงคะแนนให้ไทย และจะสั่งให้ทูตจีนในอังกฤษและอเมริกาในประเทศฝรั่งเศสต้อนรับท่านปรีดี ฯ ที่จะเดินทางไปประเทศเหล่านั้น ถ้าท่านปรีดี ฯ ต้องการให้ทูตเหล่านั้นช่วยเหลืออย่างใดก็บอกพวกเขาได้

ดร. ที.วี. ซุง จะโทรเลขวันนี้

ท่านปรีดี ฯ ขอบคุณท่านประธานาธิบดี และ ดร. ที.วี. ซุง

(3) ประธานาธิบดีจีน อยากทราบว่าเหตุใดรัฐบาลไทยปล่อยจอมพลพิบูล ฯ ที่เป็นอาชญากรสงคราม

ท่านปรีดี ฯ รัฐบาลไทยมิได้ปล่อยจอมพลพิบูล ฯ ศาลฎีกาเป็นผู้ตัดสินปล่อย โดยวินิจฉัยว่ากฎหมายอาชญากรสงครามเป็นโมฆะ (ประธานาธิบดีจีน และ ดร. ที.วี. ซุงเปิดแฟ้มเอกสารที่เตรียมไว้ สองท่านพลิกดูหลายฉบับ พูดระหว่างกันเป็นภาษาจีนประมาณ 6—7 นาทีแล้ว ดร. ที.วี. ซุง ได้แปลคำสนทนาระหว่างท่านกับประธานาธิบดีจีนให้ท่านปรีดี ฯ ฟัง)

ดร. ที.วี. ซุง ประธานาธิบดีได้ถาม ดร. ที.วี. ซุง ว่า กฎหมายย้อนหลังคืออะไร ดร. ฯ ชี้แจงว่าเป็นกฎหมายอาญาภายในของบางประเทศที่บุคคลจะถูกลงโทษอาญาต่อเมื่อมีกฎหมายนั้นบัญญัติไว้ก่อนที่บุคคลนั้นทำผิด ประธานาธิบดี ฯ จึงถามว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องปล่อยอาชญากรสงครามจีน ญี่ปุ่น เยอรมันทุกคน หรือ ดร. ซุง ฯ ได้ชี้แจงว่า กฎหมายภายในประเทศต้องขึ้นต่อกฎหมายระหว่างประเทศกับสัญญาระหว่างประเทศที่ประเทศนั้นเป็นภาคี รัฐบาลจีนสนใจมากจึงได้เตรียมแฟ้มเกี่ยวกับเรื่องพิบูล ฯ มาด้วย ได้ตรวจดูกับประธานาธิบดีแล้วพบว่ารัฐบาลไทยทำข้อตกลงสมบูรณ์แบบกับอังกฤษ เมื่อ

วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1974 และได้มี ANNEX (ภาคผนวกต่อท้ายข้อตกลง) ไว้ซึ่ง ดร. ที.วี. ซุง ได้อ่านฉบับภาษาอังกฤษให้หลวงสุขุม ฯ จดไว้ (แปลเป็นไทยใจความว่า หัวข้อที่ต้องทำความตกลงกับผู้บัญชาการสูงสุด สัมพันธมิตรในเรื่องที่ต้องทำความพอใจให้บริเตนใหญ่และอินเดีย 4. "จะร่วมมือในการจับกุมและชำระบุคคลที่ต้องหาว่าได้กระทำอาชญากรสงครามหรือขึ้นชื่อว่าให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นกิจการแก่ญี่ปุ่น)

ประธานาธิบดีจีน

พิบูล ฯ ข่มเหงคนจีนไม่ว่าจีนขวาหรือจีนซ้ายตลอดมา ตั้งแต่ก่อนสงครามและข่มเหงหนักขึ้นระหว่างสงคราม ในแฟ้มเรื่องที่รัฐบาลจีนเก็บรวบรวมไว้ปรากฏว่าระหว่างวันที่ 25 — 31 ธ.ค. ค.ศ. 1941 (พ.ศ. 2484) วิทยุไทยได้กระจายเสียงสาสน์ของพิบูล ฯ ยกย่องญี่ปุ่นแล้วชวนประธานาธิบดี-จีน ฯ ให้ร่วมมือกับญี่ปุ่นต่อสู้สัมพันธมิตร พิบูล ฯ หมิ่นประมาทจีนอย่างร้ายแรงที่ชวนให้ประธานาธิบดีจีน ฯ ก้มหัวต่อญี่ปุ่น พิบูล ฯ สาบานตนต่อหน้าพระแก้วมรกตร่วมกับญี่ปุ่นว่าจะซื่อสัตย์ต่อกัน และแทบไม่เว้นแต่ละวันวิทยุของพิบูล ฯ ยกย่องญี่ปุ่นจะชนะสงครามแน่นอน แม้ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) ก่อนพิบูล ฯ ออกจากตำแหน่งก็ยังโฆษณาว่า ถ้าสัมพันธมิตรจะตีปารีสคืนได้ก็ต้องใช้เวลาหลายสิบปี และถ้าจะตีกรุงเบอร์ลินได้ก็ต้องใช้เวลาหลายแสนเท่าของการตีเกาะซิซิลี

พิบูล ฯ หยามหน้าชาติจีนมากนักที่รับรองรัฐบาลแมนจูกั๊วะและรัฐบาลวังจิไว ที่ทรยศต่อชาติจีน ประธานาธิบดีจีน ฯ ได้ให้โฆษกรัฐบาลจีนประกาศแล้วว่า ถ้าสงครามเสร็จสิ้นก็

จะเอาตัวจอมพลพิบูล ฯ มาขึ้นศาลอาชญากรสงครามตะวันออกไกล ผู้แทนจีนในคณะอนุกรรมการ (SUBCOMMISSION) อาชญากรสงครามภาคตะวันออกไกลซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่นครจุงกิงนั้น ได้เตรียมหลักฐานไว้พร้อมแล้ว แต่เมื่อรัฐบาลไทยจัดการจับกุมและชำระจอมพลพิบูล ฯ ได้เอง รัฐบาลจีนจึงไม่ติดใจ แต่พิบูล ฯ ได้รับการปล่อยตัวจึงขอให้ท่านปรีดี ฯ แจ้งรัฐบาลไทยว่าจะดำเนินการจับพิบูล ฯ มาชำระตาม ANNEX ที่ตกลงกับอังกฤษหรือไม่ ถ้ารัฐบาลไทยทำไม่ได้จะมอบให้รัฐบาลจีนจัดการได้หรือไม่

ท่านปรีดี ฯ

รัฐบาลไทยได้ซื่อสัตย์ตามหลักกฎหมายและข้อตกลงระหว่างประเทศ แต่ศาลฎีกาเป็นผู้ตัดสินปล่อยตัวจอมพลพิบูล ฯ คือศาลฎีกาได้สืบพยานโจทก์ในข้อเท็จจริงมาเป็นเวลาหลายเดือนโดยไม่ตัดสินข้อกฎหมายก่อนว่ากฎหมายอาชญากรสงครามเป็นโมฆะ แต่ครั้นรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ลาออกในวันที่ 18 มีนาคม ค.ศ. 1946 แล้ว ก่อนที่ท่านปรีดี ฯ รับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 24 เดือนนั้นเป็นระหว่างที่ประเทศไทยยังไม่มีรัฐบาลประจำ ศาลฎีกาก็ตัดสินด่วนเมื่อวันที่ 23 เดือนนั้น วินิจฉัยข้อกฎหมายอย่างเดียวว่ากฎหมายอาชญากรสงครามเป็นโมฆะ ถ้าศาลฎีกาตัดสินข้อกฎหมายก่อนตั้งแต่โจทก์ฟ้องจอมพลพิบูล ฯ ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1946 แล้ว ศาลฎีกาก็ไม่ต้องเสียเวลาพิจารณาพยานโจทก์ในปัญหาข้อเท็จจริงเป็นเวลาอีกหลายเดือน ข้าพเจ้าได้เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่เพียง 5 เดือนเศษต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญ ๆ หลายอย่างจนไม่มีเวลาพอที่จะจัดการอย่างใดกับอาชญากรสงครามตามข้อตกลงระหว่างประเทศได้ ส่วนรัฐบาล

หลวงธำรง ฯ ซึ่งรับหน้าที่ต่อจากข้าพเจ้า จะพิจารณาอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบ เพราะรัฐบาลใหม่ไม่บอกให้ทราบก่อนที่ข้าพเจ้าจะเดินทางมากรุงนานกิง

ขอบคุณที่ท่านประธานาธิบดี ฯ ให้เกียรติแก่ข้าพเจ้า แต่การร่วมกับสัมพันธมิตรนั้นมิใช่ข้าพเจ้าคนเดียวหากเป็นเรื่องของเสรีไทยทั้งหลาย และของประชาชนชาวไทยที่รักชาติทุกๆคน ส่วนทางจอมพลพิบูล ฯ นั้นก็มีผู้แพร่ข่าวในกองทหารหลายหน่วยและในหลายสถานการศึกษาว่า จอมพลพิบูล ฯ ให้นายทหารที่ชายแดนติดต่อกับนายทหารจีน และว่าจอมพล-พิบูล ฯ พูดวิทยุโทรศัพท์โดยตรงกับท่านประธานาธิบดี ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น แม้ส่งตัวจอมพลพิบูล ฯ ให้ศาล-อาชญากรสัมพันธมิตรที่กรุงโตเกียวชำระ ศาลนั้นก็ต้องปล่อยพิบูล ฯ

ประธานาธิบดีจีน

(หัวเราะพลางสั่นศีรษะพลาง แล้วกล่าวว่า) ชะรอยโฆษกของพิบูล ฯ จะเอาเรื่องที่นายทหารไทยชายแดนขอติดต่อกับนายทหารจีนที่ทำกันอยู่ทุก ๆ ส่วนต่าง ๆ ของแนวรบในโลกมาระบายสีเพิ่มเติมขึ้นว่าพิบูล ฯ ติดต่อและพูดวิทยุโทรศัพท์กับประธานาธิบดี

(ครั้นแล้วประธานาธิบดีจีน ฯ ให้ดร.ที.วี.ซุง แปลรายงานนายทหารจีนที่ชายแดนและคำสั่งที่ประธานาธิบดีจีนแทงไว้ในหัวรายงานนั้นว่า)

ดร. ที.วี. ซุง

ภายหลังที่อิตาลียอมแพ้สัมพันธมิตรในเดือนกันยายน ค.ศ.-1943 (พ.ศ. 2486) และเยอรมันพ่ายแพ้ที่สตาลินกราด ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ทางเรือ ทางอากาศ และพ่ายแพ้ทางบกในประเทศจีนและในพม่าตะวันออกแล้วท่านเจียง ฯ ได้รับรายงานจากนายทหารชายแดน 2 ฉบับ

(ก) ฉบับ 10 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1944

นายทหารจีนรายงานว่านายทหารไทยที่ชายแดนติดต่อเสนอคำขอของพิบูล ฯ ว่าจะปลีกตัวจากญี่ปุ่นมาร่วมจีนรบญี่ปุ่น ประธานาธิบดีจีนได้เขียนคำสั่งในหัวรายงานนั้นว่า

(1) เมื่อเขาเห็นว่าญี่ปุ่นชนะในตอนต้นสงคราม เขาชวนเรา (จีน) ก้มหัวให้ญี่ปุ่น เขาสาบานต่อหน้าพระพุทธรูปว่าจะซื่อสัตย์ต่อญี่ปุ่น เหตุใดยอมผิดคำสาบานนั้น

(2) นายสิบนายร้อยจีนรู้เบื้องต้นว่า การทำสงครามของสัมพันธมิตรนั้นแยกกองบัญชาการสูงสุดออกเป็นเขตยุทธภูมิต่าง ๆ ข้าพเจ้า (จอมทัพเจียง ฯ) เป็นผู้บัญชาการสูงสุดยุทธภูมิจีน เมาท์แบทตันเป็นผู้บัญชาการสูงสุดภาคเอเชียอาคเนย์ เหตุใดพิบูล ฯ ไม่ติดต่อกับเมาท์แบทเตน

(3) กลยุทธญี่ปุ่นชัด ๆ หวังทำให้สัมพันธมิตรแตกกัน

(ข) รายงานฉบับ 15 เมษายน ค.ศ. 1944

นายทหารไทยชายแดนแจ้งว่าเขา (พิบูลฯ) ร้อนใจมากอยากตกลงร่วมจีนรบญี่ปุ่น และอ้างว่าพิบูล ฯ สร้างฐานทัพเพื่อสู้ญี่ปุ่นไว้ที่เพชรบูรณ์แล้ว นายทหารแสดงความเห็นของตนต่อท้ายรายงานที่เสนอมายังกองบัญชาการจีนว่า

(1) เมืองใหม่สร้างด้วยไม้บ้าง ไผ่บ้าง ไม่มีวัสดุก่อสร้างแข็งแรง ถ้าฝนตกหนัก มีลมพัดแรงก็พังทลาย

(2) ราษฎรถูกเกณฑ์ไปสร้างเมืองใหม่ล้มตายมากเพราะไข้จับสั่นยารักษาโรคมีไม่พอ ทหารไทยที่เชียงตุงตายมากเพราะขาดยา

(3) กว่าจะสร้างเมืองใหม่สำเร็จต้องใช้เวลาหลายสิบปี ไม่ทันสงครามที่ใกล้สิ้นสุดเข้ามาแล้ว

(4) เพชรบูรณ์ไม่เหมาะเป็นฐานทัพ ถ้าญี่ปุ่นถอยมาทางแม่สอด อีกสามวันก็ตีเพชรบูรณ์แตก

(5) ทหารไทยทั่วประเทศมีประมาณสองแสนคน จะย้ายไปเพชรบูรณ์ได้อย่างมากห้าหมื่นคน ทหารไทยที่เหลืออยู่ในภาคอื่น ๆ จะต้องถูกญี่ปุ่นทำลาย

ประธานาธิบดีเจียง ฯ เขียนในหัวรายงานว่า

(1) เห็นด้วยว่าข้ออ้างฐานทัพเพชรบูรณ์เหลวไหล

(2) สร้างเพชรบูรณ์เพื่อพิบูล ฯ เอาตัวรอด เพราะเห็นว่าญี่ปุ่นกำลังจะแพ้หรือเป็นกลลวงเรา (จีน) ให้ขัดกับเมาท์-แบทเตน

(3) ทิ้งบางกอกไปอยู่เพชรบูรณ์ ญี่ปุ่นจะปล้นเอาของดีมีค่าของไทยและของคนจีน ญี่ปุ่นจะยึดภาคกลางอู่ข้าวอู่น้ำ คนไทยและทหารไทยที่ไปอยู่เพชรบูรณ์ก็อดข้าวตาย

(4) จีนไม่ก้าวก่ายยุทธภูมิของเมาท์แบทเตน แต่พิบูล ฯ ยั่วจะให้กองทัพจีนเข้าไปในประเทศไทยให้ได้

ดร. ที.วี. ซุง ปูยี (จักรพรรดิแมนจูกั๋ว) และอาชญากรสงครามจีนก็ขอติดต่อกับเรา (รัฐบาลจีน) เพื่อเอาตัวรอดเมื่อเห็นว่าญี่ปุ่นกำลังจะแพ้ แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าเรา (รัฐบาลจีน) ได้ตกลงด้วยหรือไม่ จะอ้างว่าติดต่อกับเราเพียงเท่านั้นไม่มีความหมาย มิฉะนั้นอาชญากรสงครามทุกคนก็อ้างได้ รัฐบาลจีนขอยืนยันว่าไม่เคยยอมตกลงตามที่อ้างว่าจะขอร่วมกับเรา (จีน) รบญี่ปุ่น

ท่านปรีดี ฯ ขอบคุณประธานาธิบดีและ ดร. ที.วี.ซุง ที่แสดงรายงานและชี้แจงความจริงให้ทราบ เพื่อจะได้นำไปชี้แจงแก่ผู้ต้องการทราบความจริง ขออภัยที่จะเรียนถามว่า จะแก้ข่าวโฆษณาว่าจอมพลพิบูล ฯ ได้พูดวิทยุโทรศัพท์กับประธานาธิบดีจีนนั้นว่าอย่างไร

(ประธานาธิบดีและ ดร. ที.วี.ซุง หัวเราะพลางและสั่นศีรษะพลาง แล้วประธานาธิบดีจีนกล่าวต่อไปว่า)

ประธานาธิบดีจีน คนไทยเชื่อข่าวตลกนั้นมากน้อยเพียงใด

ท่านปรีดี ฯ ข้าพเจ้าไม่เชื่อข่าวตลกนั้น แต่ก็มีคนจำนวนหนึ่งเชื่อเรื่องตลก ๆ

ประธานาธิบดีจีน ท่านปรีดี ฯ เป็นหัวหน้าเสรีไทย รู้อยู่แล้วว่าวิธีการติดต่อทางการเมืองกับการยุทธศาสตร์ขั้นสูงระหว่างสงครามนั้น ไม่มีชาติใดใช้วิธีพูดวิทยุโทรศัพท์ระหว่างกัน เพราะข้าศึกฟังได้ง่ายมาก แม้ว่าทางวิทยุโทรเลขก็ต้องใช้ระหัสที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้า และต้องเปลี่ยนกุญแจใหม่ทุก ๆ ครั้ง และก็ดักฟังและมีผู้ชำนาญแปลระหัสได้ เช่นเดือนเมษายน ค.ศ. 1943 (พ.ศ. 2486) กองทัพเรืออเมริกันดักรับวิทยุโทรเลขญี่ปุ่นได้แล้ว ผู้ชำนาญแปลระหัสญี่ปุ่นได้ความว่า จอมพลเรือยามาโมโตจะเดินทางโดยเครื่องบินไปตรวจฐานทัพในแปซิฟิคใต้ เครื่องบินอเมริกันจึงคอยดักเครื่องบินญี่ปุ่น เมื่อเห็นว่าเครื่องบินญี่ปุ่นบินมาจริงตามเส้นทางนั้น เครื่องบินอเมริกันก็โจมตีทำลายเครื่องบินหมู่นั้น ยามาโมโตก็ตายทันที พิบูลฯ จะใช้ภาษาอะไรพูดวิทยุโทรศัพท์กับข้าพเจ้า (ประธานาธิบดี-จีน) เพราะข้าพเจ้าพูดได้แต่ภาษาจีนถ้าจะพูดเรื่องการเมืองกับยุทธศาสตร์ขั้นสูงก็ต้องใช้ล่ามที่มีความรู้ดีทั้งสองภาษา เช่นวันนี้เชิญท่านปรีดีมาสนทนา ก็ต้องขอให้ ดร.ที.วี.ซุง ฯ ที่รู้ภาษาจีนและภาษาอังกฤษมาช่วยเป็นล่าม จึงต่างกับการสนทนาธรรมดาว่าไปไหนมา กินข้าวแล้วหรือยัง ก็ใช้ล่ามตามตลาดได้ แม้คนจีนเองต่างเมืองก็ใช้สำเนียงของตน บางคนพูดภาษากลางไม่ชัด แปลคำผิดคำเดียวก็เสียความหมาย

ทำให้เข้าใจผิดกันได้ ถ้าพิบูล ฯ พูดวิทยุโทรศัพท์กับข้าพเจ้า (ประธานาธิบดีจีน) ญี่ปุ่นก็ต้องดักฟังได้ แล้วก็จะทำลายพิบูลฯ และบางกอกกับเพชรบูรณ์ทันที แม้จะใช้วิทยุโทรเลขติดต่อก็ต้องตกลงระหัสกันก่อน แต่ข้าพเจ้า (ประธานาธิบดีจีน) ไม่เคยตกลงระหัสกับพิบูล ฯ เลย ข้าพเจ้า (ประธานาธิบดีจีน) จะเชื่อพิบูล ฯ ได้อย่างไรว่าจะเอาระหัสไปให้ญี่ปุ่น การติดต่อกับข้าพเจ้า (ประธานาธิบดีจีน) เรื่องการเมืองกับยุทธศาสตร์นั้นท่านปรีดี ฯ ทำถูกแล้วที่ส่งตัวแทนมาเจรจาที่จุงกิง

ท่านปรีดี ฯ ขอบคุณท่านประธานาธิบดี และ ดร.ที.วี.ซุง ที่สละเวลาอันมีค่าของท่านในการให้เกียรติมาสนทนาเป็นพิเศษในวันนี้

(ลงนาม) สุขุมนัยประดิษฐ ผู้จดบันทึกการสนทนา จดบันทึกถูกต้องตามสนทนาแล้วให้หลวงสุขุมฯเก็บต้นฉบับไว้และให้ส่งสำเนาไปยัง ดร. ที.วี. ซุง เสนอประธานาธิบดี

ดร. ที.วี. ซุงโทรศัพท์ว่าได้รับสำเนาบันทึกสนทนาแล้วให้เจ้าหน้าที่ภาษาไทยแปลเป็นภาษาจีนได้ตรงความตรงกับที่ได้สนทนา

(ลงชื่อ) สุขุม

24. "หลังโดม"

โดย บรรจบ เทียมทัด

ในระหว่างปี พ.ศ. 2479—2480 ทางการได้จัดระบบการศึกษาใหม่ โดยยกเลิกมัธยมปีที่ 7—8 เมื่อผมเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร ซึ่งท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก็เคยศึกษาที่โรงเรียนนี้ และผู้บัญชาการทหารสูงสุดคนปัจจุบัน ก็จบมัธยม 6 ที่โรงเรียนนี้ด้วย ผู้ใดที่จะเรียนต่อก็ต้องไปสมัครสอบเข้าเตรียมอุดม ผมเป็นคนจน ๆ มาจากลูกทุ่งชาวนา ไม่มีปัญญาจะเรียนต่อ ต้องไปสมัครทำงานเป็นกรรมกรคนงานแบกของที่กองพัสดุรถไฟ ได้ค่าจ้างวันละ 80 สตางค์ ในสมัยนั้นเหลือเก็บไว้ทุกเดือน เพราะข้าวราดแกงและก๋วยเตี๋ยวชามละ 3 สตางค์ ผมทนทำอยู่ 2—3 เดือน หัวหน้ากองเห็นผมท่านก็มองด้วยความกรุณา ผมก็นึกในใจว่า ถ้าขืนทนทำงานอยู่อย่างนี้คงไม่ก้าวหน้า คงไม่มีโอกาสได้เป็นหัวหน้ากองกับเขาแน่ เพื่อนบางคนจบ ม.6 ก็ได้เป็นเสมียน ผมจึงเก็บค่าแรงไว้และไปสมัครสอบเข้าเตรียมธรรมศาสตร์ฯ ได้ที่ 100 กว่า เขารับไว้ราว 300 คน มีผู้สมัครสอบ 500 กว่าคน ผมก็ลาออกจากกองพัสดุ ไปเข้าเรียนเตรียมรุ่น 2 ในปี พ.ศ. 2482 ได้มีโอกาสไปอยู่ใต้หลังคาโดม ซึ่งผมเคยมองตอนมาจากบ้านนอกนครปฐม ลงรถไฟที่บางกอกน้อย ลงเรือข้ามฟากมาขึ้นที่ท่าพระจันทร์

โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองในสมัยนั้น เป็นอาคารตึกสร้างใหม่ 2 ชั้น อยู่ด้านหลังโดม ริมกำแพงวังหน้าด้านใต้ วันแรกที่เราเข้าเรียนให้พร้อมกันที่ห้องประชุมก่อน ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ได้พบพวกเราและให้โอวาท ท่านได้วางโครงการในการให้การศึกษาแก่พวกเราในการเรียนเตรียมปีที่ 1—2 มีวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์มาก เช่น ภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส มคธ บาลี (ที่พวกเรา

ยังไม่ลืม คือ ทบุโป โลเก อุปฺปนฺโน) ภาษาลาติน จิตวิทยา เชาวเลข พิมพ์ดีด เทคโนโลยี่เป็นต้น ซึ่งมีประโยชน์เมื่อเราจบเตรียมมาแล้ว ก็สามารถหางานทำเพื่อหาเงินมาเรียนต่อปริญญา และบางวิชาที่มีค่าติดตัวเรามาจนทุกวันนี้

ด้านใต้ของโดม มีวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ เดิมชื่อวัดสลัก เป็นวัดสร้างก่อนสร้างกรุงเทพมหานคร สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช เคยเสด็จมาขึ้นที่หน้าวัดนี้เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา และพระองค์ท่านเคยทรงผนวชที่วัดนี้และถวายดาบคู่พระหัตถ์

ที่ลานวัดนี้ดูเหมือนคุณสุสุทธิ์ก็เคยประลองกำลังภายในกับสหายคนหนึ่งเมื่ออยู่เตรียม ด้านใต้ของโดมมีวัดมหาธาตุฯ มีท่าพระจันทร์คู่กับถนนพระอาทิตย์ด้านตะวันออก มีสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา และมีตึกอาคาร 2 ชั้น ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเคยเป็นที่พักของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ท่านจะนั่งคิดและพักผ่อนที่ศาลาเล็กริมแม่น้ำเป็นประจำ ปัจจุบันเป็นสำนักงาน เอฟ เอ โอ

หลังโดม มีอาคารที่พวกเราเรียน มีสนามกีฬา มีโรงพิมพ์ โรงอาหารที่คนงานก่อสร้างถูกไฟดูดบนหลังคา มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งเดิมเป็นวังหน้าที่ประทับของสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท มีโรงเรียนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการเป็นอธิบดีในขณะนั้น พวกเราเคยปีนกำแพงดูการซ้อมละคร ท่านมองพวกเราด้วยความหวงลูกหลานสาวของท่าน

วันหนึ่ง ท่านอาจารย์ทวี ตะเวทิกุล และมีผู้ติดตามหนึ่งท่าน ได้ซื้อตั๋วไปเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เห็นท่านเดินอยู่ ผมเข้าไปยกมือไหว้ด้วยความเคารพที่ท่านก็เคยสอนเรามา แล้วถามท่านว่า อาจารย์จะไปไหน ท่านตอบว่าจะมาชมพิพิธภัณฑ์ฯ ท่านจำผมไม่ได้ เพราะเป็นธรรมดามีลูกศิษย์มากมาย ใครจะไปจำได้หมดแม้แต่พวกเรากันเอง ผมบอกท่านว่า ผมจะนำชมพิพิธภัณฑ์ฯ ให้ ท่านบอกว่าไม่ต้องหรอก แล้วท่านก็เดินไปด้านหลังพิพิธภัณฑ์ฯ เลยผมมองดูไม่เห็นท่านเข้าชมพิพิธภัณฑ์ฯ เห็นท่านไปที่กำแพงด้านหลังติดกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านดูอยู่นานพอสมควร ผมก็แปลกใจว่า

ท่านดูอะไรหนอ จะดูตามลายแทงหาของเก่าก็ไม่ใช่ เพราะไม่ได้ถือลายแทงมา หรือจะสร้างกำแพงใหม่ระหว่างมหาวิทยาลัยที่ติดกับพิพิธภัณฑ์ฯ และก็แปลกท่านไม่ยักเข้าชมพิพิธภัณฑ์ฯ ต่อมาอีก 2—3 เดือน จึงถึงบางอ้อ เมื่อเกิดเหตุการณ์ฯ ขึ้น

หน้าโดม อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีต้นจำปีที่เราเคยอาศัยเป็นร่มนั่งคุยกัน ดูเหมือนคุณสุดจิตต์กับคุณเจิม และคุณปรีชากับคุณประทุม ที่มานั่งคุยกันมากกว่าเพื่อนเรานั่งมองดูเรือจ้างบรรทุกคนข้ามฟาก มองดูคลื่นที่กระทบกัน ดูกระแสน้ำที่ไหลขึ้นไหลลง บางปีก็มีเรือล่มพาคนจมน้ำ บางปีก็มีน้ำท่วมล้นตลิ่ง ไม่แน่นอน เหมือนสงครามความรัก นักการเมือง เอาแน่นอนนักมักไม่ได้

หลังโดม เคยมีอาคารที่พวกเราเคยเรียน เมื่อพวกเราสอบเตรียมได้ ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้มอบประกาศนียบัตรด้วยมือท่านเองที่พวกเรายังไม่ลืม บรรดาครูอาจารย์ที่เคยสอนพวกเราหลายท่าน และพวกเพื่อนรุ่นเดียวกับพวกเราก็ได้จากไปหลายคนแล้ว อาคารที่เคยเรียนก็ถูกรื้อ แต่ยังเคราะห์ดีโดมที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การได้สร้างไว้ ยังคงอยู่คู่กับความดีที่ท่านได้สร้างไว้ ขอให้ท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ

25. "วันรับใบประกาศนียบัตร ต.ม.ธ.ก. รุ่นที่ 2"

เฉียบ ปรางค์พันธุ์

ต้นเดือนมีนาคม ปี 2482 หรือ 2483 จำไม่ได้ ประมาณ 45,46 ปีมาแล้ว เป็นวันที่พวกเราเตรียมรุ่น 2 รู้สึกตื่นเต้นเป็นที่สุดในชีวิตที่สำเร็จการศึกษาชั้น ปีที่ 2 เป็นปีสุดท้ายของหลักสูตร ซึ่งเทียบเท่าชั้น ม. 8 ในขณะนั้น (ม. 7, 8 ยกเลิก) ต่อจากนั้นพวกเราส่วนมากก็เข้าเรียนชั้นปริญญาตรี ธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) กับสาขาบัญชีชั้นสูงเทียบเท่าชั้นปริญญาโท โดยไม่ต้องสอบเข้าเรียนเหมือนในขณะนี้ เพราะมีผู้เข้าสอบกันน้อยเหลือเกิน จนกระทั่งจะแย่งกันเข้าเรียนก็ว่าได้ ถ้าจะเปรียบกันสมัยนี้แล้วเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือเลยทีเดียว ต้องแย่งสอบแข่งขันกันแทบจะล้มตายกันไปเลย

จำได้ว่าห้องพิธีมอบประกาศนียบัตรใช้ห้องขวามือของตึกโดมนั่นแหละ พวกเรากะมีประมาณ 300 คนเศษเห็นจะได้ ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง คือ ท่านปรีดี พนมยงค์ มาเป็นประธานในพิธีมอบประกาศนียบัตรใบขนาดใหญ่มาก ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ ทุกคนต่างเข้ารับจากมือท่านเองทุกคน ต่างซาบซึ้งในใจกันเหลือเกิน ท่านตัดผมสั้นใบหน้าอิ่มแย้มแจ่มใส เป็นที่น่าเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ให้โอวาทด้วย จะว่าอย่างไรบ้างก็จำไม่ได้เสียแล้ว ก็คงจะเป็นให้ศีลให้พรและให้เรียนสำเร็จชั้นปริญญาต่อไปนั่นแหละ หลักสูตรเตรียมจัดให้เรียนอย่างสมบูรณ์ที่สุดจนสมองของเราในขณะนั้นแทบรับไม่ไหว หารู้ไม่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพในภายหลังเป็นอย่างยิ่ง นี่เป็นหัวคิดท่านผู้ประศาสน์การและครูอาจารย์อื่น ๆ อีกหลายท่าน จึงขอคารวะไว้ในโอกาสนี้ด้วย

ท่านปรีดี พนมยงค์ ของเราท่านไปทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยเอนกประการสุดจะพรรณาให้หมดได้ ดังประวัติที่บุตรชายของท่านได้พิมพ์เป็นเล่มไว้แล้ว

เนื่องจากการเมืองในสมัยนั้นได้ผันแปรชีวิตของท่านต้องจากผืนแผ่นดินไทยไปอยู่ในต่างประเทศจนตราบเท่าท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมในต่างประเทศอย่างสงบด้วยวัยชราของท่าน

ขอให้ดวงวิญญาณของท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพอยู่เป็นสุขตลอดไปกาลนานเทอญ.

26. ขบวนการเสรีไทย

พ.ต.ท. โสภณ โสรธร

หนังสือรุ่นปีที่ 46 วันเสาร์ที่ 3 มีนาคม 2527 นี้ **คุณประสงค์ สุวรรณ-ประเทศ** ประธานรุ่นได้แจ้งตามสารลงวันที่ 26 ธันวาคม 2526 ว่า คณะผู้จัดทำตั้งเข็มไว้ที่จะให้เป็นหนังสือที่มีสาระสำคัญหนักไปในเรื่องเกี่ยวกับ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองทั้งเล่ม ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงกตเวทิตาต่ออาจารย์ผู้มีพระคุณต่อพวกเรา

หนังสือรุ่นปีที่ 45 วันเสาร์ที่ 5 มีนาคม 2526 **คุณละออ เชื้ออภัย** ร่วมกับ **คุณเสน่ห์ โพธิปฐม** ได้แปลจดหมายจากท่านปรีดี พนมยงค์ ณ กรุงปารีสในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ฉบับวันพุธที่ 24 พฤศจิกายน 2525 มีข้อความหน้า 9 ว่า "คุณประสิทธิ์ ลุลิตานนท์ เป็นเพื่อนที่เชื่อถือได้ของข้าพเจ้ามามากกว่า 50 ปี และคุณประสิทธิ์ ฯ ได้เคยมีส่วนช่วยเหลือคณะราษฎร์เมื่อปี 2475 รวมทั้ง**ขบวนการเสรีไทยซึ่งเป็นงานที่มีค่าแก่ประเทศไทย** และคุณประสิทธิ์ ฯ ได้เสียสละร่วมกับข้าพเจ้าในการต่อสู้กับเผด็จการจนกระทั่งเขาจะถูกจำคุก" ดังนั้น ผมจึงได้นำเอาเรื่องราวเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยมาลงในหนังสือเล่มนี้ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องราวที่มีค่าแก่ประเทศไทยและคนไทยทั้งปวง และมีเพื่อน ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 หลายคนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคนสำคัญในขบวนการเสรีไทยที่ออกไปปฏิบัติการรบในสนามทั้งภายในและภายนอกประเทศ อาทิ **คุณอำนวย สุวรรณกิจบริหาร คุณพล วงศ์พรหม คุณละออ เชื้ออภัย** ซึ่งพวกเราจะขอทราบรายละเอียดในการดำเนินงานของขบวนการเสรีไทยได้จากท่านทั้ง 3 คน ผมจึงขอส่งลูกไปให้คุณอำนวย คุณพล และคุณละอออรับไปเป็นผู้บรรยายถึงการปฏิบัติการกู้ชาติไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 ของขบวนการเสรีไทยให้พวกเราฟังต่อไป

ความหมายของคำว่า "ขบวน"

เป็นอาการนาม หมายถึงการเคลื่อนไหวอย่างใดอย่างหนึ่งของคณะบุคคลหรือองค์การใดองค์การหนึ่งเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เพื่อให้ความเคลื่อนไหวนั้น ๆ มีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องมีองค์การจัดตั้ง เพื่อรวมศูนย์ของการเคลื่อนไหวให้เป็นเอกภาพ แต่เมื่อได้บรรลุวัตถุประสงค์แล้วขบวนการนั้นก็เป็นอันหมดภาระหน้าที่และสลายตัวเองไปในที่สุด คงเหลืออยู่แต่ความทรงจำของผู้ร่วมขบวนการหรือมวลชน ดังตัวอย่างเช่น

"ขบวนการเสรีไทย" เป็นขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้รักชาติที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการต่อต้านญี่ปุ่นผู้รุกรานในสงครามโลกครั้งที่แล้ว

"ขบวนการ 4 พฤษภาคม" เป็นขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาจีนในปักกิ่ง ในปี ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) ซึ่งดำเนินการค้านสัญญากรุงปารีสหรือสัญญาแวร์ซายส์

"ขบวนการสหกรณ์" เป็นรูปแบบดั้งเดิมของขบวนการสังคมนิยมในยุโรป ซึ่งตั้งขึ้นภายในสังคมนายทุน ในอังกฤษขบวนการนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายระหว่างปี พ.ศ. 2370—2377 แต่ถูกรัฐบาลขัดขวางจนต้องสลายตัวไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2387 พวกคนงานได้ช่วยฟื้นฟูขบวนการนี้ขึ้นมาใหม่ที่เมืองรอชเดล โดยจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ของตนขึ้น และแบ่งปันผลกำไรให้แก่สมาชิกทุกปี ไม่ช้าก็เป็นที่นิยมกันทั่วไปและแพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ ในยุโรปด้วย หลังจากนั้นจึงมีสหกรณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นลำดับ เมื่อปี พ.ศ. 2460 ชาวสหกรณ์ในประเทศอังกฤษได้จัดตั้งพรรคการเมืองของตนเองขึ้น เรียกว่า "พรรคสหกรณ์" และในปี พ.ศ. 2461 ได้ส่งผู้แทนเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาสามัญโดยร่วมพันธมิตรกับบรรดากรรมกรอังกฤษ นโยบายสำคัญของพรรคสหกรณ์นี้คือ ส่งเสริมให้ขบวนการสหกรณ์เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขบวนการ อาจเป็นขบวนการในทางใดก็ได้ เช่น ในทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม หรือศาสนา เป็นต้น

ความเป็นมาของขบวนการเสรีไทย

โดยที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ยังความไม่พอใจให้กับผู้รักชาติที่มองเห็นการณ์ไกล และทำนายเหตุการณ์ว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรจะเป็นฝ่ายมีชัยชนะในสงครามครั้งนี้

ดังนั้น เพื่อไม่ให้ประเทศไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามร่วมกับญี่ปุ่น ประชาชนผู้รักชาติจึงได้ร่วมกันจัดตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น และหาทางให้ความร่วมมือและช่วยเหลือแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างลับ ๆ ขึ้นในประเทศไทย โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นเป็นหัวหน้าของขบวนการ (อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับงานของขบวนการเสรีไทยได้จาก**ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง** โดย นายดิเรก ชัยนาม **เสรีไทยอังกฤษ** โดย ดร. บ่วย อึ๊งภากรณ์ **บันทึกของนายทวี บุญยเกตุ ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์** โดยสุพจน์ ด่านตระกูล **งานใต้ดินของพันเอกโยธี** โดยพลตรีเนตร เขมะโยธิน **บันทึกของนายกำจัด พลางกูร**)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงด้วยชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตรดังที่ผู้รักชาติได้ทำนายเหตุการณ์ไว้ ขบวนการเสรีไทยที่ได้เข้าแบกภาระทางประวัติศาสตร์ในระหว่างสงครามก็ได้สลายตัวไปในที่สุด **คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทยที่ได้กล่าวในท่ามกลางการชุมนุมครั้งใหญ่ของสมาชิกแห่งขบวนการเสรีไทยภายหลังที่สงครามได้ยุติลง**

"ท่านผู้ร่วมงานขบวนเสรีไทยทั้งหลาย การร่วมมือกระทำงานเพื่อรับใช้ชาติประเทศในคราวนี้ มิได้ก่อตั้งเป็นคณะหรือพรรคการเมือง แต่เป็นการร่วมงานประกอบกิจ เพื่อให้ประเทศชาติได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ 8 ธันวาคม 2484 แม้ว่าการดำเนินงานจะได้จัดให้มีองค์การบริหารหรือกองบัญชาการ สำนักงานหรือสาขาใด ๆ ขึ้น ก็เพื่อความจำเป็นที่จะให้งานนี้มีระเบียบอันนำมาซึ่งวินัยและสมรรถภาพ สมาคมซึ่งมีสมาชิก

น้อยกว่าผู้ร่วมงานคราวนี้ต้องมีกรรมการฉันใด ผู้ร่วมงานคราวนี้ซึ่งมีจำนวนมากก็ยิ่งจำเป็นต้องมีองค์การบัญชาการฉันนั้น เมื่อองค์การรับใช้ชาติจำเป็นที่จะต้องมีชื่นดังกล่าวแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องมีนามสำหรับใช้ในการนี้ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้แทนของประชาชนชาวไทยอยู่ในต่างประเทศได้รับความรับรองตลอดมาก็มีความจำเป็นที่จะต้องเรียกองค์การ และผู้ร่วมงานในต่างประเทศว่า "เสรีไทย" เพราะเวลานั้นต่างประเทศเข้าใจว่า ประเทศไทยอยู่ภายใต้ความครอบครองของญี่ปุ่น ความหมายก็คือไทยที่เป็นเสรีไทยหรือคนไทยทั้งหลายที่ต้องการให้ประเทศชาติของตนเป็นอิสระ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ต่างประเทศได้รับรองการกระทำของผู้ที่อยู่ในต่างประเทศ หาใช่คณะหรือพรรคการเมืองไม่ ส่วนองค์การต่อต้านในประเทศนั้น ในชั้นเดิมไม่มีชื่อเรียกองค์การว่าอย่างใด การชักชวนให้ร่วมงานตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม 2484 เป็นต้นมา ก็ชักชวนกันเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นให้พ้นไปจากประเทศ และเมื่อองค์การภายในและภายนอกประเทศได้ติดต่อกันแล้ว ในชั้นหลังสารที่เจ้าหน้าที่ต่างประเทศมีมายังข้าพเจ้าเรียกขานองค์การที่เราร่วมงานระหว่างคนไทยทั้งภายในและภายนอกนี้ว่าฟรีไทยมูพเม้นท์ หรือขบวนการเสรีไทย เป็นนามสมญาที่ควรยอมรับ ข้าพเจ้าก็ได้ถือโอกาสเอานามนี้โต้ตอบกับต่างประเทศโดยใช้นามองค์การว่า ขบวนเสรีไทย ซึ่งเราทั้งหลายก็จะเห็นได้ชัดอีกว่า ไม่ใช่เรื่องคณะพรรคการเมือง

วัตถุประสงค์ของเราทำงานคราวนี้มีจำกัดดังกล่าวแล้ว และมีเงื่อนไขเวลาสุดสิ้นกล่าวคือสภาพการณ์เรียบร้อยแล้วองค์การเหล่านี้ก็จะเลิกและสิ่งซึ่งจะเหลืออยู่ในความทรงจำของเราทั้งหลายก็คือ มิตรภาพอันดีในทางส่วนตัวที่เราได้ร่วมกันรับใช้ประเทศชาติโดยปราศจากความคิดเห็นที่จะเปลี่ยนสภาพองค์การเหล่านี้ให้เป็นคณะหรือพรรคการเมืองและเพราะเหตุที่การกระทำคราวนี้ เป็นการสนองคุณประเทศชาติผู้ใดจะรับราชการตำแหน่งใดหรือไม่นั้น จึงเป็นไปตามความสามารถตามกฎหมาย และระเบียบแบบแผนเหมือนดังคนไทยอื่นทั้งหลาย เราพึงพอใจด้วยความระลึกแและความภูมิใจว่า เราได้ปฏิบัติหน้าที่ที่เกิดมาเป็นคนไทย จริงอยู่ในระหว่างสะสางให้สภาพของประเทศไทยกลับเข้าสู่ฐานะเดิม ได้มีผู้ร่วมงานคราวนี้ บางคนรับตำแหน่งในราชการ แต่ทั้งนี้ขอให้เข้าใจว่าบุคคลเหล่านี้เข้ารับหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายโดยพระบรมราชโองการให้ปฏิบัติ หรือนัยหนึ่งเป็นการ

ปฏิบัติตามคำสั่ง เพื่อจัดการเรื่องที่เกี่ยวพันกับนานาประเทศให้เสร็จสิ้นไปเท่านั้น หาใช่เป็นการเอาตำแหน่งราชการมาเป็นรางวัลไม่

ผู้ที่ได้ร่วมงานกับข้าพเจ้าคราวนี้ ถือว่าทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ชาติ และเสียสละอุทิศชีวิตเป็นชาติพลี มิได้ถือว่าเป็นผู้กู้ชาติ การกู้ชาติเป็นการกระทำของคนไทยทั้งประเทศ ซึ่งแม้ผู้ไม่ได้ร่วมองค์การนี้โดยตรงก็ยังมีอีกประมาณ 17 ล้านคน ที่ได้กระทำโดยอิสระของตนในการต่อต้านด้วยวิถีทางที่เขาเหล่านั้นสามารถทำ หรือเอากำลังใจช่วยขับไล่ญี่ปุ่นพ้นไปจากประเทศไทยโดยเร็วก็มี หรือแม้แต่คนไทยที่นั่งอยู่โดยไม่ทำการขัดขวางต่อต้านญี่ปุ่นหรือผู้รับใช้ชาติ ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้รับใช้ชาติทำการได้สะดวกเป็นต้น คนไทยทั้งปวงเหล่านี้ทุก ๆ คนร่วมกันทำการกู้ชาติของตนด้วยทั้งสิ้น ส่วนผู้ที่คอยขัดขวางการต่อต้านของผู้รับใช้ชาติจะเป็นโดยทางกาย ทางวาจา หรือทางใจนั้น มีบ้างเล็กน้อยเป็นธรรมดา แต่เขาเหล่านั้นโดยทางพฤตินัยไม่ใช่คนไทย เพราะการกระทำของเขาเหล่านั้นไม่ใช่การกระทำของคนที่เป็นไทย เขามีสัญชาติไทยแต่เพียงนิตินัย คือเป็นคนไทยเพราะกฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น

ข้าพเจ้าจึงกล่าวได้ในนามของเพื่อนร่วมตายทั้งหลายว่า ราษฎรทั้งปวงประมาณ 17 ล้านคน ที่เป็นคนไทยทั้งโดยนิตินัยและพฤตินัยนั้นเอง เป็นผู้กู้ชาติไทย ฉะนั้นผู้ซึ่งข้าพเจ้าจะต้องขอบคุณอย่างยิ่งก่อนอื่นก็คือคนไทยทั้งปวงนี้

ในส่วนผู้ที่ร่วมงานกับข้าพเจ้าในการรับใช้ชาติ ข้าพเจ้าขอขอบใจคนไทยในสหรัฐอเมริกา คนไทยในอังกฤษ คนไทยในจักรภพของอังกฤษและคนไทยในประเทศจีนผู้ที่ได้ช่วยเหลือกิจการอยู่ในต่างประเทศจนสันติภาพได้กลับคืนมา

ส่วนภายในประเทศ ข้าพเจ้าขอขอบใจหัวหน้าผู้ใหญ่ในกองบัญชาการทุกท่านซึ่งได้เป็นหัวหน้าบัญชาการต่อต้านให้ดำเนินไปด้วยดี และขอให้ท่านได้สำนึกถึงวีรกรรมของเพื่อนร่วมตายซึ่งต้องเสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ครั้งนี้คือ นายกำจัด พลางกูร นายการเวก ศรีวิจารณ์ และนายสมพงษ์ ศัลยพงษ์ ชีวิตเขาสิ้นไปเพื่อได้มาซึ่งเอกราชและความคงอยู่ของชาติไทย ซึ่งชาวไทยไม่ควรลืม ข้าพเจ้าขอขอบคุณคนไทยทั้งปวงที่เป็นผู้กู้ชาติไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกครั้งหนึ่ง"

27. ประชาธิปไตย สมัยนายปรีดี พนมยงค์

โดย พ.ต.ท. โสภณ โสรธร

เมื่อรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช **หัวหน้าเสรีไทยนอกประเทศ** เจรจาสันติภาพเบื้องต้นกับพันธมิตรผู้ชนะสงครามลุล่วงถึงขั้นวางใจได้ว่า ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้แล้ว รัฐบาลจึงยุบสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 ให้มีการเลือกตั้งใหม่ให้ชอบด้วยรัฐธรรมนูญแห่งระบอบประชาธิปไตย และเพื่อสร้างทรรศนะวิสัยใหม่ของสภาผู้แทนราษฎรในความรู้สึกของฝ่ายสัมพันธมิตร ให้รัฐบาลไทยสามารถเจรจาทำสัญญาสมบูรณ์แบบกับสัมพันธมิตรได้ราบรื่นยิ่งขึ้น

การเลือกตั้งได้กระทำเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 1 (รับเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรง) 96 คน รวมสมาชิกประเภท 2 (โดยการแต่งตั้งจำนวนเท่ากัน) เป็น 196 คน ในสภาผู้แทนราษฎร เสรีไทย สายนายปรีดี พนมยงค์ ได้เข้ามามีที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรจำนวนหนึ่ง

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งนั้น ส่วนใหญ่แบ่งเป็นฝ่ายนิยม นายควง อภัยวงศ์ อดีตนายกรัฐมนตรีกลุ่มหนึ่ง และฝ่ายนิยม นายปรีดี พนมยงค์ **หัวหน้าเสรีไทยในประเทศ** กลุ่มหนึ่ง

ปรีดีไม่เป็นนายก

ประธานสภาได้หยั่งเสียงสมาชิกเลือกนายกรัฐมนตรีครั้งแรก ได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ แต่นายปรีดีปฏิเสธ นายควง อภัยวงศ์ จึงได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาล และได้นำคณะรัฐมนตรีแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร หลังจากมีการอภิปรายซักถามนโยบายถึง 2 วัน จึงได้รับความไว้วางใจเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489

ในระยะนี้ได้มีการจับกลุ่มเป็น **พรรคการเมือง** ขึ้นโดยเปิดเผย พรรคสำคัญได้แก่ **พรรคประชาธิปัตย์** มี **นายควง อภัยวงศ์เป็นหัวหน้า** และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นรองหัวหน้า **พรรคสหชีพ** มี **นายเดือน บุนนาค เป็นหัวหน้า พรรคแนวรัฐธรรมนูญ** มี**พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า พรรคกสิกร** มี**พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นหัวหน้า พรรคสหชีพ แนวรัฐธรรมนูญ** และ **พรรคกสิกร** เป็น **กลุ่มนิยมนายปรีดี**

ล้มรัฐบาลนายควง

กลุ่มนิยมนายปรีดี พนมยงค์ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านและสามารถล้มรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ สำเร็จภายในเวลา 2 เดือน ด้วยร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชน(ต่อมาเรียกกันว่ากฎหมายปิดป้ายราคาข้าวเหนียว) ซึ่ง ส.ส. กลุ่มนิยมนายปรีดีเป็นผู้เสนอ และฝ่ายรัฐบาลแพ้โหวตเพียง 2 คะแนน รัฐบาลนายควงลาออกด้วยมารยาททางการเมือง เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2489

ครั้งนี้นายปรีดี พนมยงค์ ยอมรับเป็นนายกรัฐมนตรีและสามารถจัดตั้งคณะรัฐมนตรีได้ในวันเดียวกับที่ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้ง**เป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489** และคณะรัฐมนตรีเข้าแถลงนโยบายขอรับความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันรุ่งขึ้น

ออก พรบ. นิรโทษกรรม

รัฐบาลนายปรีดีได้รับความไว้วางใจเกือบเป็นเอกฉันท์ โดยพรรคประชาธิปัตย์ของนายควงงดออกเสียง คงมี ส.ส. ในสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ยกมือไม่ให้ความไว้วางใจเพียง 3 คนเท่านั้น

อนึ่ง ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนซึ่ง ส.ส. ฝ่ายนิยมนายปรีดีเป็นผู้เสนอ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ต้องลาออกเพราะแพ้โหวตนั้น เมื่อนายปรีดีได้เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ส.ส. กลุ่มนิยมนายปรีดีก็ได้ทำให้ร่างพระบัญญัติฉบับนี้ตกไป มิได้นำมาดำเนินการต่อเพื่อใช้เป็นกฎหมาย

รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ได้ออกกฎหมายนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำการต่อต้านการดำเนินสงครามของญี่ปุ่น ปล่อยนักโทษและผู้ถูกคุมขังในกรณีนี้เป็นอิสระ

ปล่อยอาชญากรสงคราม

การเจรจาทำสัญญาสมบูรณ์แบบกับสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส กับประเทศเครือสัมพันธมิตรราบรื่นขึ้น เป็นผลดีแก่ประเทศไทยอย่างพอสมควร ประเทศสัมพันธมิตรเหล่านั้นได้ผ่อนปรนเงื่อนไขบีบคั้นและพันธะต่าง ๆ ลงไปเป็นอันมาก

อนึ่ง ศาลฎีกาได้พิพากษาให้ปล่อยตัวบรรดาจำเลยคดีอาชญากรสงครามพ้นข้อหาไปด้วยศาลฎีกาวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พ.ศ. 2489 นั้นขัดรัฐธรรมนูญ เพราะความผิดของจำเลยได้กระทำขึ้นก่อนมีพระราชบัญญัติฉบับนั้น และรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ว่าจะลงโทษแก่บุคคลที่กระทำผิดก่อนมีพระราชบัญญัติมิได้

ใช้รัฐธรรมนูญใหม่

การพิจารณายกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งได้ริเริ่มมาตั้งแต่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนเรื่อยมา ได้สำเร็จลงในสมัยรัฐบาลนี้ **เป็นรัฐธรรมนูญแยกข้าราชการประจำกับข้าราชการการเมืองออกจากกันเด็ดขาด** รัฐสภาประกอบด้วยพฤฒิสภาทำหน้าที่สภาสูง และสภาผู้แทนทำหน้าที่สภาล่าง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 (โดยการแต่งตั้งนั้น) เลิกไป สมาชิกพฤฒิสภาเข้าดำรงตำแหน่งด้วยการสมัครรับเลือกตั้งโดย "องค์การเลือกตั้ง" อันประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งสภาชิกวุฒิสภา ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนนั้นเข้าดำรงตำแหน่งด้วยการรับเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรง รัฐธรรมนูญฉบับนั้นเรียกว่า "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489"

ในหลวงเสด็จนิวัติพระนคร

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งเสด็จประทับเพื่อการศึกษา ณ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ได้เสด็จนิวัติสู่พระมหานคร เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2488 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเป็นองค์ประธานรัฐพิธีลงพระปรมาภิไธย และพระราชทานรัฐธรรมนูญ ณ ที่ประชุมสโมสรสันนิบาตพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 เวลา 10 นาฬิกา

บทเฉพาะกาล ในรัฐธรรมนูญใหม่ทำให้ต้องมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนเพิ่มอีกจำนวนหนึ่ง **นายปรีดี พนมยงค์ ได้สมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรกและได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดอยุธยา อันเป็นบ้านเกิด**

นายปรีดี พนมยงค์ นำคณะรัฐมนตรีลาออกตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ และได้รับคะแนนนิยมให้เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นรัฐบาลต่อไป โดยพระบรมราชโองการสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2489

เกิดกรณีสวรรคต

รุ่งขึ้น วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืนบนพระที่ในพระบรมมหาราชวัง

รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์สาเหตุการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยการสันนิษฐานว่า "คงจะทรงจับคลำพระแสงปืนตามพระราชอัธยาศัยที่ทรงชอบแล้วเกิดอุบัติเหตุขึ้น"

นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีเสนอและด้วยความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ของรัฐสภา อันประกอบด้วยพฤฒิสภาและสภาผู้แทนให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์

แล้วนายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีจึงลาออกจากตำแหน่งในวันนั้นด้วยเหตุผลว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีได้เสด็จสวรรคต ฐานะนายกรัฐมนตรีจึงจำต้องสิ้นลง แต่ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาลต่อไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ

รัฐบาลถูกตำหนิ

รัฐบาลนายปรีดีได้ถูกประชาชนและหนังสือพิมพ์ตำหนิประท้วง แถลงการณ์สาเหตุแห่งการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลของรัฐบาลคลุมเครือไม่แจ่มแจ้ง ประชาชนและหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ไม่เชื่อว่าสาเหตุเนื่องจากอุบัติเหตุตามข้อสันนิษฐานของรัฐบาล ปฏิกิริยาต่อรัฐบาลได้แพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางและ

รุนแรง หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ได้วิพากษ์วิจารณ์โจมตีรัฐบาลโดยเฉพาะนายปรีดีอย่างรุนแรงกล่าวหาว่าอำพรางความจริงในสาเหตุแห่งการสวรรคตสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประชาชนเกือบโดยทั่วไปมีความเชื่ออย่างแข็งแรงว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลถูกปลงพระชนม์ และเรียกร้องให้รัฐบาลคลี่คลายกรณีสวรรคตโดยเร็ว

บรรณาธิการหนังสือพิมพ์หลายฉบับ และสมาชิกสภาผู้แทนหลายคนที่วิพากษ์วิจารณ์โจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรง ถูกรัฐบาลจับกุมด้วยข้อหาต่าง ๆ กัน รัฐบาลประกาศภาวะฉุกเฉินและทำการเซ็นเซ่อร์ตรวจข่าวบทความหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด

ตั้งกรรมการสอบสวน

เสียงวิพากษ์วิจารณ์โจมตีระดมมาที่นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีเป็นจุดเดียวกัน นายปรีดีจึงตัดสินใจตั้งคณะกรรมการสอบสวนพฤติการณ์สวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีประธานศาลฎีกาเป็นประธานกรรมการ และนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นเลขานุการคณะกรรมการ คณะกรรมการได้แต่งตั้งนายแพทย์คณะหนึ่งวิเคราะห์พิสูจน์พระบรมศพทางอาชญาวิทยาการแพทย์ คณะกรรมการแพทย์มีความเห็น 16 เสียงว่าเป็นไปในทางถูกลอบปลงพระชนม์มากที่สุด 4 เสียงมีความเห็นว่าเป็นไปในทางปลงพระชนม์เองมากที่สุด และอีก 2 เสียงมีความเห็นว่าเป็นอุบัติเหตุมากที่สุด ส่วนนายแพทย์ชาวต่างประเทศที่ได้รับเชิญเข้าร่วมพิสูจน์ได้ปฏิเสธไม่ยอมออกความเห็น

พร้อมกันนั้นคณะกรรมการก็ได้ดำเนินการสอบสวนในลักษณะคล้ายดำเนินการพิจารณาคดีในศาล ณ ห้องโถงกระทรวงยุติธรรมซึ่งต่อมาเรียกกันว่า **"ศาลกลางเมือง"** คณะกรรมการได้เชิญเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งปวงมาให้การและได้เข้าเฝ้า ฯ เผชิญสืบสมเด็จพระราชชนนีและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชอนุชา การสอบสวนได้ดำเนินการอย่างละเอียดถี่ถ้วนครบกระบวนการสอบสวนแบบศาล การพิจารณาของคณะกรรมการสรุปได้ว่า คณะกรรมการมีความเห็นเป็นเด็ดขาดให้ตัดกรณีอุบัติเหตุนั้นออกไป คงเหลือแต่จะเป็นการลอบปลงพระชนม์และปลงพระชนม์เองซึ่งคณะกรรมการสุดวิสัยที่จะวินิจฉัยได้

อำลาชีวิตการเมือง

ผลการสอบสวนของคณะกรรมการมิได้ยุติความข้องใจของประชาชน นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีผู้รับผิดชอบไม่สามารถจะทนต่อการโจมตีวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชนทั่วสารทิศในขณะนั้นได้ นายปรีดี จึง**ตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2489** โดยให้เหตุผลว่า ได้ตรากตรำทำงานสนองพระเดชพระคุณของประเทศชาติมาเป็นเวลานานพอสมควรจนสุขภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถจะปฏิบัติภาระกิจของรัฐได้เต็มที่ รวมเวลาเป็นนายกรัฐมนตรีติดต่อกันได้นาน 5 เดือน

ต่อมาเขาก็ได้ลาออกสมาชิกผู้แทนด้วย เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2490

ชีวิตทางการเมืองในองค์กรการเมืองการแผ่นดินของรัฐของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงโปรดเกล้า ฯ ยกย่องขึ้นเป็นรัฐบุรุษอาวุโส เมื่อครั้งเสด็จนิวัตสู่พระมหานครครั้งสุดท้ายและก่อนจะเสด็จสวรรคต ได้สิ้นสุดลงด้วยกรณีสวรรคตเพียงเท่านี้

28. CONCERT FOR
PRIDI BANOMYONG FOUNDATION

เสน่ห์ โพธิปฐม

ชั่วชีวิตของผมเห็นท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ หลายครั้ง และมีโอกาสได้สัมผัสมือท่าน 2 ครั้ง คือ เมื่อสำเร็จเตรียมปริญญาครั้งหนึ่งและสำเร็จปริญญาตรี เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตอีกครั้งหนึ่ง เป็นความอบอุ่นของชีวิต ที่ผมต้องระลึกต่อไปชั่วชีวิต

วันศุกร์ที่ 9 ธันวาคม 2526 ผม ภรรยา และลูกๆ ได้ไปชมและฟังคอนเสิร์ทการกุศลนำรายได้สมทบทุนมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ณ หอประชุมสถาบันสอนภาษา เอ.ยู.เอ. ถนนราชดำริ

วันนั้นรถแน่นเป็นพิเศษ ต้องจอดรถด้านถนนริมสนามม้า บริเวณชั้นล่างของหอประชุม — ทางมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์ ได้จัดนิทรรศการประวัติและชีวิตการทำงานของ ฯพณฯ แต่ต้นจนวาระสุดท้ายเช่นเดียวกับที่จัดในวันทอดกฐินที่วัดพนมยงค์

ถึงเวลา 20.00 น. คุณพิชัย วาสนาส่ง พิธีกรได้ขึ้นเวทีกล่าวสดุดีคุณความดี ที่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ มีต่อประเทศชาติและปวงชนชาวไทยเอนกประการ และเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่าน ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ โดยมีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธานกรรมการ และกรรมการที่เป็นลูกศิษย์และลูกหลานรวม 12 ท่านด้วยกัน และค่ำคืนวันนี้ลูกและหลานของท่านผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ จะได้แสดงดนตรีและร้องเพลงของนักดนตรีเอกของโลก เช่น โมสาร์ท โชแปง ชูเบิร์ต ปุชชินี เดอบุสซี และราเวล จะเป็นการเดี่ยวเปียโนของ คุณสุดา พนมยงค์ ร้องเดี่ยวโซปราโน โดยคุณดุษฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล เปียโนประกอบโดย คุณดีนี่ นิติทัณฑ์ประ-

ภาส และอนุตตรา ลีนะวัต ซึ่งเป็นหลาน นอกจากนี้จะมีการประยุกต์เพลงไทยที่มีหลาย ๆ เถา แต่จะรวมย่อทั้งหลาย ๆ เถา ให้ใช้เวลาเพียง 10 นาที โดย บรูซ แกสตัน เพลงไทยที่จะเดี่ยวประยุกต์คือ อาหนู

ผู้ชมประกอบด้วยนักศึกษาหนุ่มสาวเกือบครึ่งหนึ่ง

คุณสุดา พนมยงค์ ผู้เดี่ยวเปียโน ได้ทำความประทับใจแก่ผู้ชมมาก นั่งตัวตรง หายใจยาวตั้งสมาธิประมาณครึ่งนาทีลงมือเล่นเปียโนด้วยความชำนาญ เมื่อสิ้นเพลงจะเอนตัวกลับนั่งตรงอยู่กับที่สักครึ่งนาทีแล้วจะเดินออกมาโค้งผู้ชม ด้วยเสียงปรบมือดังลั่นห้องประชุมเป็นครั้งแรกที่คุณสุดาเดี่ยวเปียโนในประเทศไทย

คุณดุษฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล ร้องเดี่ยวโซปราโนได้สะเทือนอารมณ์มาก ด้วยลีลาที่หาตัวจับยาก

ดนตรีเริ่มด้วย คุณสุดา พนมยงค์ เดี่ยวเปียโน เพลง "แฟนเตเชีย ดีไมเนอร์" ของโมสาร์ท เป็นเพลงสั้น ๆ ที่แสดงอารมณ์หลายแบบ เริ่มด้วยทำนองช้า ๆ ประสานเสียงอย่างเรียบง่าย สลับด้วยการเล่นเสียงตามบันไดเสียง แล้วจบลงด้วยทำนองกับจังหวะที่สดใสร่าเริง โมสาร์ทเกิด ค.ศ. 1756 ถึงแก่กรรม ค.ศ. 1791

คุณสุดา พนมยงค์ เริ่มเพลงที่ 2 ชื่อ "คืนหนึ่งในกรานาดา" ของเดอบุสซี่ (1862—1918) เพลงนี้เป็นเพลงหนึ่งในชุดภาพพิมพ์ แต่งเมื่อ ค.ศ. 1903 เดอบุสซี่เป็นนักแต่งเพลงชาวฝรั่งเศสที่แหวกแนวทฤษฎีคลาสสิค ทั้งการเรียบเรียงทำนองและเสียงประสาน สำหรับเพลงนี้ผู้แต่งใช้จังหวะระบำฮาบาเนเร เป็นพื้นตลอดเพลง เพื่อถ่ายทอดบรรยากาศในคืนหนึ่งของเมืองกรานาดาในสเปญ ฟังแล้วจะรู้สึกถึงความเคลื่อนไหวตามถนนต่าง ๆ บางครั้งฟังคล้ายกับเพลงร้องที่แว่วมาแต่ไกลบ้าง เสียงกีตาร์บ้าง เสียงเพลงประกอบการเต้นระบำพื้นเมืองอันครึกครื้นบ้าง จนกระทั่งเสียงเหล่านั้นห่างไกลออกไป

คุณสุดา ฯ เดี่ยวเปียโน "น้ำพุลีลา" ของราแวล (1875—1937) เป็นเพลงที่ 3 เพลงนี้ราแวลแต่งขึ้นใน ค.ศ. 1901 ผู้แต่งใช้เสียงเปียโนโดยเรียบเรียงเสียงประสานในแนวแปลกกับเทคนิคต่าง ๆ ของการเล่นเปียโนมาบรรยายความอ่อนช้อยของละอองและความโลดแล่นของสายน้ำพุ

จบเพลงที่ 3 คุณสุดา ฯ ยังคงนั่งตัวตรงหันหน้าเข้าเปียโน (เปียโนตั้งหันข้างให้ผู้ชม) อยู่ เสียงประกาศเพลงที่ 4 เป็นการร้องเดี่ยวโซปราโนโดยคุณดุษฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล และคุณสุดา ฯ เดี่ยวเปียโน เพลงเซเรเนดของชูเบิร์ต (1797 — 1828) เพลงนี้ดูเหมือนเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว มีท่วงทำนองอ่อนหวานนุ่มนวล

เพลงที่ 5 ก็เช่นเดียวกัน คุณสุดา ฯ ดีดเปียโน คุณดุษฎี ฯ ร้องเดี่ยวโซปราโน "สาวชาวกาดิกซ์" ของเดอลิบส์ (1836—1891) เป็นนักแต่งเพลงชาวฝรั่งเศส ซึ่งแต่งเพลงสำหรับอุปรากรและบัลเล่ต์ไว้หลายเรื่อง สำหรับเพลงนี้เขาแต่งทำนองและเปียโนประกอบจากบทกวีของอัลเฟรด เดอมุสเซต์

เพลงที่ 6 ก็เช่นเดียวกับเพลงที่ 5 ชื่อเพลง "สายธารแห่งฤดูใบไม้ผลิ" ของรัคมานินอฟ (1873—1943) เนื้อร้องบรรยายถึงฤดูใบไม้ผลิในเมืองที่มีอากาศหนาวจัด เมื่อหิมะละลายจะกลายเป็นสายน้ำที่ไหลแรง และอากาศในเดือนพฤษภาคมจะอบอุ่นขึ้น เป็นสัญญาณของการเริ่มต้นชีวิตใหม่ รัคมานินอฟเป็นนักแต่งเพลงชาวรัสเซีย ได้แต่งทำนองและเรียบเรียงเสียงประสานของเปียโนประกอบได้กลมกลืนกันดี ทำให้รู้สึกถึงความสว่างแจ่มใสของฤดูใบไม้ผลิ

เพลงที่ 7 จากอุปรากรเรื่อง ลาโบแอม ของปุชชินี (1858—1924) เพลง "มูเซตตาวอลท์ซ" มูเซตตาเป็นตัวละครหนึ่งในอุปรากร เรื่อง "ลาโบแอม" ซึ่งร้องเพลงนี้ในจังหวะวอลท์ซที่ไม่เร็วนัก

เพลงที่ 8 จากอุปรากรเรื่อง มาดามบัตเตอร์ฟลาย ของปุชชินี (1858 — 1924) เพลง "วันรอคอย" จากอุปรากรเรื่อง "มาดามบัตเตอร์ฟลาย" นางเอกคือ โจโจ้ซังร้องเพลงแสดงความหวังว่า สามีนายทหารเรืออเมริกันจะกลับมาหาอีก

เพลงที่ 9 ก็เป็นเพลงของปุชชินีจากอุปรากรเรื่อง ทอสกา เพลง "ชีวิตและศิลปะ" นางเอกคือ ฟลอรา ทอสกา บรรยายถึงความอยุติธรรมที่ตนได้รับทั้ง ๆ ที่ตนเองทำแต่ความดี

จบการเดี่ยวเปียโนของคุณสุดา ฯ และร้องเดี่ยวโซปราโนของคุณดุษฎี ฯ ในตอนแรก

ขึ้นเพลงที่ 10 เปลี่ยนบรรยากาศเป็นเพลงไทย ชื่อ "อาหนู" เป็นเพลงเถาหลายชั้น และบรูซ แกสตัน นำเพลงนี้มาประยุกต์ด้วยลีลาการเดี่ยวเบี่ยโนที่น่าฟังและตื่นเต้นมาก กระแทกกระทั้น แผ่วเบา

บรูซ แกสตัน เป็นอาจารย์สอนดนตรีอยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หยุดพัก 15 นาที

ช่วงนี้ขอนำท่านมาพบคุณสุดาและคุณดุษฎี

เมื่อเอ่ยถึงตระกูล "พนมยงค์" ก่อนอื่นเราก็นึกถึงการเมืองเป็นเรื่องแรก คืนนี้เราเห็นและฟังเสียงดนตรีและเสียงร้องแล้ว ก็ต้องยอมรับว่า มิใช่การเมืองเรื่องเดียวเสียแล้วยังเก่งทางดนตรีด้วย ทั้งลูกและหลานท่านปรีดี พนมยงค์

คอนเสิร์ทจะเป็นบรรณาการแด่ท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้รักดนตรีเป็นชีวิตจิตใจขณะเดียวกันเป็นการหาเงินบำรุงมูลนิธิด้วย

คุณสุดา พนมยงค์ เพิ่งมาจากปารีส และครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่เล่นดนตรีในกรุงเทพมหานคร ครอบครัวพนมยงค์ชอบดนตรีมาก ท่านผู้หญิงพูนศุขก็บินจากปารีสมาชมการแสดงคอนเสิร์ทครั้งนี้ด้วย ผมเห็นท่านเมื่อตอนเลิก ท่านยืนอยู่เชิงบันไดที่ห้องโถงชั้นล่างกับคุณศุขปรีดี บุตรของท่าน พวกเราคงจำได้ผู้ที่สมน็ก สุพรรณสารกล่าวเชิญให้พูดในนามมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์ บนศาลาวัด พนมยงค์ วันทอดกฐิน

ผู้ใหญ่ของตระกูล พนมยงค์ และตระกูล ณ ป้อมเพ็ชร รักดนตรีทั้งสองตระกูล คุณปู่ (คุณพ่อของท่านปรีดี) เล่นซอและมีวงดนตรีไทยด้วย คุณย่ารักดนตรีไทยและดนตรีฝรั่ง และลูกหลานก็ชอบดนตรีไทยและฝรั่งตามไปด้วย

ท่านผู้หญิงพูนศุขเรียนเบี่ยโนและยังเล่นอยู่ทุกวันนี้ สิ่งนี้เป็นมรดกให้คุณสุดารักเบี่ยโน

ขณะที่ลี้ภัยอยู่ปารีส คุณสุดาดีดเบี่ยโนชั้นล่าง ชั้นบนเป็นที่นอนของท่านปรีดี ท่านปรีดีชอบดนตรีมาก

การเมืองทำให้คุณสุดาต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนไปอยู่ปารีสตั้งแต่เด็กรุ่น ๆ ที่ปารีส คุณสุดาเรียนเบี่ยโนที่คองแซร์วาตัว นาซิอองนาล เดอ มิวสิค แล้วจึงข้ามไป

เรียนที่อังกฤษได้รับปริญญาที่โรยัล คอลเลช ทางดนตรี หลังจากนั้นคุณสุดาได้ไปเยี่ยมท่านปรีดีที่ปักกิ่ง และตั้งใจจะกลับเมืองไทย แต่เกิดรัฐประหารขึ้นโดย จอมพล-สฤษฎ์ จึงต้องอยู่ปักกิ่งต่อไป

ปารีสให้ความรู้ความชำนาญในการเล่นเปียโนแก่คุณสุดา ปักกิ่งให้ความบันดาลใจแก่คุณสุดา

ปักกิ่งเน้นเนื้อหาของเพลง สิ่งที่ผู้แต่งเพลงถ่ายทอด ขณะที่ปารีสเน้นหนักทางเทคนิค

หลังจากที่จบการศึกษาดนตรีจาก เซนตรัล คอนเซอวาทอรี ออฟมิวสิค ที่ปักกิ่งแล้วคุณสุดาก็กลับไปปารีส และเป็นครั้งแรกที่ต้องเผชิญกับชีวิต

การจะพึ่งดนตรีอย่างเดียวเป็นเรื่องยาก คุณสุดาตัดสินใจเข้าเรียนในมหา-วิทยาลัยปารีส สำเร็จปริญญาโททางภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศส ขณะนั้นอายุ 30 กว่าปีแล้ว คงไม่แก่เกินเรียน

เป็นครูภาษาไทยในคณะภาษาตะวันออกของมหาวิทยาลัยปารีส และพร้อมกันนั้นหันไปเล่นดนตรี แม้ว่ามีวุฒิบัตรรับรองว่าเป็นครูสอนดนตรีได้ แต่คุณสุดายังคิดเสมอว่า เธอยังเป็นนักศึกษาอยู่

"การศึกษาดนตรียังไม่จบ การเป็นครูที่ดีจะต้องศึกษาหาประสบการณ์ความชำนาญต่อไปอีก มิฉะนั้นจะเป็นคนเฉื่อยชา"

ท่านปรีดีเป็นกำลังใจกระตุ้นให้ศึกษาดนตรี ไม่เพียงแต่เธอชอบดนตรีเท่านั้น เธอยังได้รับแรงใจอันเป็นหลักชีวิตจากท่านปรีดีด้วย

ท่านปรีดีสอนให้พวกลูกมีกำลังเข้มแข็งในการเรียนและขณะเดียวกันก็สอนให้ใช้เหตุผลและการตัดสินใจของตนเอง ท่านสอนลูกให้ครองชีวิตง่าย ๆ ทำงานหนักและทำตามหน้าที่ของตน "สิ่งนี้ไม่ทำให้เราคิดว่าเราตกต่ำหรือสูงส่ง ในสมัยที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรี เรามีชีวิตอย่างไรในสมัยนั้น และแม้เมื่อสิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนไป ไม่สะดวกสบายเหมือนสมัยก่อน เราก็เหมือนเดิม และก็รู้ว่าเรายังโชคดีกว่าคนอีกหลายล้านในโลกนี้"

และสำหรับคุณสุดาก็โชคดีมากที่ได้ดนตรีเป็นเพื่อนชีวิต ไม่เคยกังวลถึงเวลาหรือจะอยู่สถานที่อย่างไร เมื่อได้เล่นดนตรีเธอลืมทุกสิ่งรอบ ๆ ตัว

เพื่อเป็นที่ระลึกแก่ท่านปรีดี พนมยงค์ คุณพ่อของเธอ เธอจะเดี่ยวเปียโนแฟนตาเซีย ในดีไมเนอร์ของโมสาร์ท คืนหนึ่งในเกรนาดาของเดอบุสซี น้ำพุลีลาของรีแวล และเพลงของโชแปง

ขณะเดียวกัน คุณดุษฎี ร้องเสียงโซปราโน จะร้องเพลงเป็นภาษาต่างประเทศ 6 ภาษา มีดนตรีประกอบของหลาน

"เราต้องการทำทุกสิ่งที่เป็นความสามารถของพวกเรา เพื่ออุทิศแก่มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ แต่สิ่งเดียวที่เราอุทิศได้อย่างดีคือ ดนตรี"

ครับ / เพลงที่ 11 ซานตา ลูเซีย คุณดุษฎีร้องเดี่ยวโซปราโน ดีนี่ นิติทัณฑ์ ประภาส และอนุตตา ลีนะวัต ผลัดกันเล่นเปียโนประกอบ เพลงนี้เป็นเพลงพื้นเมืองในเนเปิลส์ ภาคใต้ของอิตาลี ทำนองคงจะเป็นที่คุ้นหูกัน

เพลงที่ 12 แดนนี่บอย เพลงพื้นเมืองของชาวไอริช เป็นที่รู้จักกันในชื่อ "ลอนดอนเดอรี่แอร์" ด้วย และมีผู้แต่งเนื้อร้องเป็นภาษาไทยแทนเนื้อร้องภาษาอังกฤษ

เพลงที่ 13 หงเหมยจ้าน กล่าวถึงดอกเหมยที่บานก่อนดอกไม้อื่น ๆ ในฤดูใบไม้ผลิ เป็นเพลงจีน เนื้อเพลงมีว่า เมื่อดอกเหมยเริ่มบานแล้ว ดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ก็จะบานตามมา นอกจากนี้ยังบรรยายถึงความคงทนต่อลมฟ้าอากาศของดอกเหมยลักษณะของทำนองและเสียงประกอบของเปียโน จะแสดงความแจ่มใส และมีการเลียนเสียงธรรมชาติ

เพลงที่ 14 เป็นเพลงฝรั่งชื่อ "เมื่อดอกเชอรี่บาน" ของเคลบ็องต์ แต่งขึ้นในปี 1866 และ 1871 เนื้อเพลงบรรยายถึงความสวยงามเมื่อดอกเชอรี่บานในเดือนพฤษภาคม แต่ก็แฝงไว้ด้วยความเศร้าในเนื้อร้องท่อนสุดท้าย ที่รำลึกเป็นนัยถึงเหตุการณ์นองเลือดที่ปารีส ในปี พ.ศ. 1871

เพลงที่ 15 ซื่อลาวิ ออองโรส เป็นเพลงฝรั่งเศสที่นิยมร้องกันทั่วโลก

เพลงที่ 16 เป็นเพลงในชุดของโชแปง (1810 — 1849) ซึ่งคุณสุดาเดี่ยวเปียโน เอติวด์ หมายเลข 3 และ 11 จากชุดที่ 10 หมายเลข 6 และ 9 จากชุดที่ 25

โชแปงเป็นชาวโปแลนด์ เกิดใกล้ ๆ กรุงวอร์ซอร์ แต่เนื่องจากเข้าร่วมในการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ จึงต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างแดน จนกระทั่งจบชีวิตลง ร่างของเขาฝังอยู่ในสุสาน "แปร์ ลาแชส" ส่วนหัวใจนั้นได้รับการนำไปบรรจุไว้ในโบสถ์เซ็นต์ครอสส์ ในกรุงวอร์ซอร์ เพลงประเภท เอติวค์ ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงที่ผู้แต่งตั้งใจจะให้เป็นแบบฝึกหัด แต่เอติวค์ทั้ง 24 บทของโชแปงเป็นบทเพลงที่น่าฟังทุกบท เพราะถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างลึกซึ้ง เพลงของโชแปงเป็นเพลงที่มีทำนองไพเราะ ตามบันทึกของ อดอลฟ์ กุตมานน์ ศิษย์คนหนึ่งของโชแปงเล่าว่า เขาฝึกเพลงนี้กับโชแปง โชแปงได้พูดขึ้นเป็นภาษาฝรั่งว่า "O ma patrie !" ซึ่งเป็นการแสดงของจิตใจที่ผูกพันอยู่กับบ้านเกิดเมืองนอนของเขา

เพลงที่ 17 บัลลาด หมายเลข 1 ของโชแปง เพลงนี้มีลีลาหลายแบบอยู่ในเพลงเดียวกัน มีทั้งทำนองที่แสดงความใฝ่ฝัน ความปรารถนา และความเด็ดเดี่ยว นักดนตรีศาสตร์บางท่านเคยชี้แจงว่า โชแปงแต่งเพลงชุดนี้ขึ้นจากบทกวีของ "มิคกีวิคส์" ซึ่งลี้ภัยไปอยู่ปารีสเช่นกัน บทกวีที่โชแปงนำมาแต่งเป็นบัลลาด หมายเลข 1 นี้ เล่าเป็นนิยายเกี่ยวกับวีรชนคนหนึ่ง

ครับ / สองชั่วโมงสำหรับการเล่นดนตรีและร้องโซปราโน ท่านเล่าได้อะไรจากเพลงบ้าง

ผมจำท่วงท่า บุคคลิกลักษณะของผู้เดี่ยวเปียโน และผู้ร้องโซปราโนได้ดี สมกับคำว่า "We want to do things is our capacity for our father's memorial foundation, But the only thing we know well is music. So here we are" Suda Banomyong said

ครับ / ผมขอจบด้วยขอเชิญชวนเพื่อนเราญาติมิตรสหาย แสดงกตัญญูกตเวทิตาแด่ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ โดยการบริจาคเงินบำรุงมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธานกรรมการ และกองทุนอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสมาคมธรรมศาสตร์ ดังนี้

1. มูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์

ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ปรีดี พนมยงค์ ได้ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส รวมสิริอายุ 82 ปี 11 เดือน 22 วัน และได้ทำพิธีฌาปนกิจศพไปแล้ว ที่กรุงปารีส เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526

เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ได้มีการก่อตั้งมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ โดยมีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธานกรรมการ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดตั้ง กองทุนอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งจะได้ก่อตั้งเป็นมูลนิธิต่อไป

มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ซึ่งท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประธาน มีสำนักงานตั้งอยู่เลขที่ 172 ซอยสวนพลู ถนนสาธรใต้ แขวงทุ่งมหาเมฆ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

มีวัตถุประสงค์

1. ให้การช่วยเหลือกิจการของวัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ส่งเสริมการศึกษาและวัฒนธรรมอันดีของชาติ
3. ดำเนินการในด้านการกุศลสาธารณประโยชน์ และการสังคมสงเคราะห์
4. เพื่อร่วมมือกับองค์การอื่น ๆ เพื่อสาธารณประโยชน์
5. ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด

โดยมีโครงการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ

1. จัดสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งรวมถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพนมยงค์ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบริเวณใกล้เคียง พระอาราม การจัดสร้างอาคาร ซึ่งจะเป็นหอสมุด และพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนอาศรมสำหรับการสัมมนาและเจริญสมณธรรม และการจัดทำสวนอนุสรณ์ ณ บริเวณที่ปฏิสนธิ

2. จัดสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ณ กรุงเทพมหานคร โดยจะมีโครงการที่จะจัดสร้างหอสมุดและพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของปัญญาชน

ผู้ซึ่งมีความศรัทธาในอุดมการณ์ และเจตนารมณ์ในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนวิชาการต่าง ๆ ซึ่งท่านผู้ประศาสน์การมีความสนใจ

3. ส่งเสริมการศึกษาและการวิจัยในสถาบันอุดมศึกษา โดยมีโครงการที่จะสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษา การวิจัยและความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยังมีโครงการที่จะสนับสนุนการศึกษา การวิจัยของนิสิตนักศึกษาบัณฑิตชน ในหัวข้อเรื่องซึ่งเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และงานของท่านผู้ประศาสน์การ

4. จัดพิมพ์หนังสือและข้อเขียนของท่านผู้ประศาสน์การ ซึ่งปัจจุบันดำเนินการโดยกรรมการดำเนินการจัดพิมพ์ หนังสือโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ซึ่งมูลนิธิจักให้ความสนับสนุนและรับโอนงานด้านนี้มาจัดทำเมื่อโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ได้สลายตัวไปแล้ว

คณะกรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ มีจำนวน 12 ท่าน

คณะกรรมการมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์

1. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์	*ประธานกรรมการ*
2. นายเสวต เปี่ยมพงศ์สานต์	*รองประธานกรรมการ*
3. นายไสว สุทธิพิทักษ์	*รองประธานกรรมการ*
4. นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์	*รองประธานกรรมการ*
5. นายศิริ สันตบุตร	*กรรมการ*
6. นางสาวนวลฉันทร์ ณ บ้อมเพชร	*กรรมการ*
7. นางฉลบชลัยย์ พลางกูร	*กรรมการ*
8. นายประยูร จินดาประดิษฐ์	*กรรมการ*
9. นายเสน่ห์ จามริก	*กรรมการ*
10. นายศุขปรีดา พนมยงค์	*กรรมการ*
11. นายวิชิตวงศ์ ณ บ้อมเพชร	*กรรมการและเลขานุการ*
12. นายสมคิด พนมยงค์	*กรรมการและเหรัญญิก*

บริจาคเงินสมทบทุนมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ได้ตามที่แจ้งไว้ข้างบน

2. กองทุน อนุสรณ์ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์

เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสมาคมธรรมศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดตั้งกองทุนอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ขึ้น ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ในการจัดตั้งอนุสรณ์สถาน ซึ่งจะใช้เป็นห้องสมุด ห้องประชุม และพิพิธภัณฑ์สถานของท่านผู้ประศาสน์การแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเพื่อสนับสนุนการศึกษาและการค้นคว้าทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนวิชาการด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขอชวนเชิญศิษย์เก่าและผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ช่วยบริจาคทุนทรัพย์เพื่อสมทบทุนในกิจกรรมนี้โดยทั่วหน้ากัน

ใบแจ้งความจำนงบริจาคเงิน

เพื่อสมทบกองทุนอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์

ข้าพเจ้า.....

สถานที่ติดต่อ.....

โทรศัพท์.....ประสงค์จะบริจาคเงินเพื่อสมทบกองทุนอนุสรณ์ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ จำนวน.....บาท (.....)

☐ ข้าพเจ้าได้ส่งเช็ค ขีดคร่อม ของธนาคาร.....

สาขา.....เลขที่.....จำนวน.....บาท (.....) สั่งจ่าย "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" มาพร้อมนี้ด้วยแล้ว

☐ โปรดติดต่อกับข้าพเจ้า ตามที่อยู่ข้างต้น

☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

.....

ลงชื่อ.....

ผู้ประสงค์บริจาคทุน

วันที่...../...../.....

หมายเหตุ 1. เงินที่ท่านบริจาคนี้สามารถไปหักในการคำนวณภาษีเงินได้ประจำปีได้

2. โปรดส่งใบแจ้งความจำนงไปทางไปรษณีย์ ที่ ผู้อำนวยการกองคลัง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กทม. 10200

โทร. 221—1465, 221—2860

29. หนทางประหยัด

"พลแตร"

บีนี้ เป็นบีที่ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การของเราได้จากไป สมควรที่ชาวธรรมศาสตร์จะได้รำลึกถึงคุณความดีของท่านที่ได้สร้างไว้ เพื่อแสดงกตัญญูกตเวทีตาคุณ สำหรับผมมีสิ่งที่ประทับใจ นับตั้งแต่วันแรกที่ย่างก้าวเข้าไปรับการศึกษา เตรียมปริญญา ม.ธ.ก. ท่านผู้ประศาสน์การได้มาเป็นประธานในพิธีรับนักเรียนเตรียมปริญญาให้โอวาท และแจกแฟ้มเก็บเอกสารที่ใช้ในการศึกษาระดับเตรียมปริญญาเป็นแฟ้มสีน้ำตาลเก็บเอกสารในการทำแบบฝึกหัด ในการศึกษาเตรียมปริญญา ปีที่ 1 และ ปีที่ 2 มีหลักสูตรที่บรรจุวิชาการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในภายหลัง จากการสำเร็จการศึกษาแล้วดังนี้ ภาษาไทย วรรณคดีและประวัติวรรณคดี ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาบาลี ภาษาลาติน พิมพ์ดีด ชวเลข ดนตรีดุริยางค์ พาณิชย์ เรขาคณิต ประวัติศาสตร์ไทย สากลกฎหมายเบื้องต้น เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น บัญชี เทคโนโลยี่ เมื่อนักศึกษาสำเร็จการศึกษาไปแล้ว ไปพลิกหนังสือรุ่นดูจะเห็นได้ว่า พวกเราได้เข้าไปทำงานและรับราชการในเกือบทุกแขนงของอาชีพ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า ท่านผู้ประศาสน์การได้เล็งการไกลแล้วว่า สำเร็จการศึกษาแล้วต้องทำงานได้ ท่านโปรดพิจารณาดูอีกครั้ง จะเห็นได้ว่าโครงการศึกษาและหลักสูตรของเตรียมปริญญา ก็เป็นหลักสูตรวิชาบริหารธุรกิจที่เขาเรียนกันในปัจจุบัน แต่พวกเราได้เรียนกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2482 แล้ว สิ่งที่ประทับใจอีกอย่างหนึ่งของชาวธรรมศาสตร์ ซึ่งไม่ได้ล่วงรู้กันทั่วไปถ้าหากไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมวงดนตรีโยทวาธิตของมหาวิทยาลัย ซึ่งทำการฝึกหัดและบรรเลงโดยนักเรียนเตรียมปริญญา ฉะเพาะเครื่องดนตรีชนิดเป่าและตีสั่งมาจากประเทศฝรั่งเศส มีด้วยกันทั้งสิ้นประมาณ 100 กว่าชิ้น เป็นเนื้อโลหะขาว ด้าน สวยมาก ผู้ฝึกสอนและเรียบเรียงเสียงดนตรี คือ อาจารย์พระเจนดุริยางค์ วงดนตรีในขณะนั้นของธรรมศาสตร์เป็นเยี่ยมที่สุด การบรรเลงก็อยู่ในเกณฑ์ดี ได้รับ

เชิญให้ไปบรรเลงในงานชุมนุม ลูกเสือแห่งชาติ ขณะนั้นอยู่ระหว่างการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส มีการเดินขบวน วงดนตรีธรรมศาสตร์ซึ่งบรรเลงโดยนักเรียนเตรียมปริญญา แต่งเครื่องแบบลูกเสือสมุทรเสนา สวมกางเกงขาวขายาว แลดูสง่างามยิ่งนัก และบรรเลงเพลงต่างที่มีเสียงประสานอันไพเราะ นับเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งของชาวธรรมศาสตร์ที่ท่านผู้ประศาสน์การได้สร้างขึ้นไว้

ผมละเป็นคนหนึ่งที่เป่าแตรเดี่ยวชักธงชาติสู่ยอดโดมทุกเช้า ร่วมกับ พล.ต.ท. จุมพล กาญจนพนัง

แล้วก็พวกเราทราบหรือไม่ แตรวงเขาเราเก็บรักษาไว้ที่ใด ไม่เคยมีใครรู้มาก่อนว่า ในตัวโดมที่มีหน้าต่างอยู่สองหน้าต่าง ทางมหาวิทยาลัยใช้เก็บของมีค่ารวมทั้งแตรวงด้วย เวลาจะซ้อมแตรวง ทุกคนจะต้องขึ้นไปเบิกบนตัวโดม ซ้อมเสร็จก็ต้องนำไปส่งที่เดิม รวมทั้งการเป่าแตรเดี่ยวชักธงชาติทุกเช้าด้วย

ประธานรุ่นของเราบอกว่าถ้าไม่ช่วยกันเขียนหนังสือรุ่นของเราก็จะไร้ค่าและถ้าไม่มีเรื่องที่จะพิมพ์หนังสือรุ่นก็นับวันจะหมดไปในที่สุด ถ้าจะเปรียบเทียบหนังสือรุ่นด้วยกันแล้วหนังสือรุ่นของเรามีออกเป็นประจำทุกปีมิเคยว่างเว้น นับว่ารวมกันได้อย่างแข็งแกร่งและนำหน้า จึงต้องช่วยกันให้หนังสือรุ่นของเรา ออกได้นานเท่านานที่จะทำได้ เราต้องยอมรับกันไว้ก่อนว่า สักวันหนึ่งขีดความสามารถในการจัดทำหนังสือมันจะต้องค่อย ๆ หมดสิ้นไป นับตั้งแต่การหาเงินเพื่อจัดทำหนังสือ บุคคลากร และเรื่องราวที่จะส่งบ้อนมาจัดพิมพ์ อย่างไรก็ดี ขอให้ "สารจากใจ" ขอเราคงอยู่ชั่วฟ้าดิน เพราะจะได้สื่อสัมพันธ์ส่งข่าวถึงเพื่อนร่วมรุ่น

ปีนี้มาคุยกันเรื่องหนทางประหยัดกันดีกว่าอายุมากแล้ว หาเงินได้น้อยลงจึงต้องใช้จ่ายเงินที่มีอยู่ให้คุ้มค่าของมัน ชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่ตื่นนอนมาจนกระทั่งเข้านอนก็หนีไม่พ้นปัจจัยสี่อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แต่ปัจจุบันใครกล้าปฏิเสธว่า การใช้พาหนะเดินทางไปประกอบกิจประจำวัน นับเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับชีวิตประจำวัน บ้างก็โดยสารรถประจำทางซึ่งประหยัดกว่า แต่ก็กำลัง

เป็นปัญหาอยู่เพราะการดำเนินการขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพมหานคร ขาดทุนเรื่อยมาจะขึ้นราคาค่าโดยสารก็ถูกคัดค้าน จำเป็นต้องหาหนทางแก้ไขด้วยประการอื่น ผมเคยไปโดยสารรถประจำทางที่เมืองหลุยสวิลส์มลรัฐเคนตั๊กกี้ สหรัฐอเมริกา ค่าโดยสาร 15 เซนต์ สำหรับเวลาปกติ บนเส้นทาง 15 ไมล์ และ 25 เซนต์ บนเส้นทาง 25 ไมล์ แต่ถ้าเป็นเวลาชั่วโมงเร่งด่วน มีการจราจรคับคั่ง จะต้องเสียค่าโดยสารเพิ่มอีก 1 เท่า คนสูงอายุและคนพิการ ได้ลดราคาค่าโดยสาร และได้รับบริการเป็นพิเศษมีคนเอาใจใส่คอยดูแลช่วยให้ขึ้นรถเรียบร้อย ขอวกกลับมาพูดถึงการเดินทางไปประกอบธุรกิจบ้านเราต่อ บ้างก็ใช้รถยนต์ส่วนตัว ความสิ้นเปลืองก็อยู่ที่น้ำมันเชื้อเพลิง ในกรุงเทพฯ การจราจรคับคั่งรถติดไฟแดง ก็ทำให้สิ้นเปลืองมากกว่ารถวิ่งทางไกล เดี๋ยวนี้น้ำมันเชื้อเพลิงมีราคาแพง โดยเฉพาะน้ำมันชนิดซูเปอร์ และเบ็นซินธรรมดาส่วนน้ำมันโซล่ามีราคาต่ำกว่า ที่ถูกที่สุดก็ได้แก่ แก๊ส ฉะนั้นคนส่วนมากจึงนิยมเปลี่ยนเครื่องยนต์ใช้แก๊ส หรือ โซล่า สำหรับตัวผมเองมีรถยนต์ที่ใช้มานานแล้วอยู่ 2 คัน และก็ได้เปลี่ยนเครื่องยนต์ใช้น้ำมันโซล่าคันหนึ่ง อีกคันหนึ่งเป็นเครื่องยนต์ที่ปรับติดตั้งหม้อต้มใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิง และกว่าจะตกลงใจได้ก็ต้องศึกษาอยู่นานเกือบปีเศษ เมื่อเปลี่ยนแล้วก็ประหยัดได้สมความตั้งใจตลอดจนค่าใช้จ่ายก็ไม่แพงนัก จึงอยากนำมาสู่กันฟัง เนื่องจากพวกเราก็เข้าขั้นสูงอายุแล้ว เงินทองก็ไม่คล่องตัวเหมือนเมื่อหนุ่ม ๆ จึงต้องหาทางประหยัดใช้เงินให้คุ้มค่าจริง ๆ

การพิจารณาว่ารถคันใดควรเปลี่ยนใช้ แก๊ส คันใดควรเปลี่ยนใช้ โซล่า นั้นความสำคัญขึ้นอยู่กับเครื่องยนต์ ถ้าเครื่องยนต์ถูกใช้การมานานเกินควรแล้วก็ควรเปลี่ยนเครื่องยนต์เสียใหม่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลแทน เหตุผลก็คือ เครื่องยนต์เก่าชำรุด ซ่อมแล้วซ่อมอีก และถึงขั้นต้องยกเครื่องใหม่ค่าใช้จ่ายในการยกเครื่อง ค่าอะไหล่ ค่าแรง รวมแล้วแพงกว่าราคาซื้อเครื่องยนต์ใช้แล้วจากญี่ปุ่นสำหรับรถยนต์ที่เครื่องยนต์ยังอยู่ในสภาพดีไม่มีปัญหา ก็ควรไปติดตั้งเครื่องประกอบใช้ แก๊ส กับเครื่องยนต์เดิม

ตอนนี้เราก็จะมาคุยกันถึงเรื่องค่าใช้จ่าย ในการเปลี่ยนเครื่องยนต์ดีเซลกับค่าใช้จ่ายในการติดเครื่องประกอบใช้แก๊ส สำหรับเครื่องยนต์ดีเซลต้องเข้าใจในชั้นต้นเสียก่อนว่ามันมีอยู่ 2 ชนิด คือ ดีเซล รอบช้า ใช้กับรถบรรทุก ฉุดลาก กำลังดี ราคา

ถูกกว่า กับดีเซล รอบเร็ว (หมุนเร็ว) ใช้กับรถยนต์ราคาแพงกว่า สำหรับรถยนต์ของผมเปลี่ยนเป็นเครื่องยนต์ดีเซล หมุนช้า เหตุผล ก็คือเป็นรถยนต์เชฟวี่ทู 6 สูบ รุ่นปี 1966 ใช้การมานาน 16 ปี ถ้าจะเอาไปแลกเปลี่ยนรถใหม่ เขาตีราคาให้เพียงหมื่นบาทเศษ รู้สึกเสียดาย เพราะสภาพรถยังดี จึงทำการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลแล้วตกลงใจ เปลี่ยนเครื่องยนต์ เป็น เครื่องยนต์ดีเซล ยี่ห้อ อีซูซุ แอล 75 เป็นเครื่อง 75 แรงม้า 2,400 ซี.ซี. เหตุผลคือ เป็นรถใหญ่ ค่อนข้างหนัก ต้องการแรงม้ามากกำลังฉุดดี และรถยนต์เบ็นซ์ ที่วิ่งแท็กซี่ เมืองชลบุรี เขาใช้เครื่องชนิดนี้ ได้ผลดี ตกลงซื้อเครื่องยนต์ พร้อมอุปกรณ์ มีเกียร์ 5 สปีด ยี่ห้อโตโยต้าเซลิก้า และ หัวหมู ครอบต่อห้องเกียร์ รวมเป็นเงิน 13,000 บาท เพื่อนแนะนำอู่ที่จะติดตั้งเครื่องยนต์ให้เพราะเคยทำมาแล้ว ราคาพอสมควร เสียค่าแรง 3,000 บาท นอกจากนั้นมีค่าอุปกรณ์จุกจิกในการติดตั้ง 3,458 บาท เปลี่ยนเป็นหม้อแบ๊ตเตอรี่ 1 ใบเป็น 70 วัต 1,200 บาท รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 20,658 บาท สิ้นเวลาในการเปลี่ยนเครื่องประมาณ 7 วัน ได้นำไปทดลองวิ่งทางไกลเพื่อหาผลการสิ้นเปลือง ไปโคราช สิ้นค่าน้ำมันโซล่าไป เที่ยวเดียว 115 บาท ไปเชียงใหม่เที่ยวเดียวหมดไป 330 บาท ทดลองไปเชียงใหม่เที่ยวนั้นรวมค่าน้ำมันไปกลับรวมทั้งวิ่งอยู่ 8 วัน สิ้นค่าน้ำมันไปรวม 830 บาท ผมก็ว่ามันประหยัดดีพอใช้ส่วนกำลังเครื่องยนต์ สบายมาก เร่งขึ้น แซงรถได้อย่างสบาย เหมือนรถ 6 สูบลืมบอกไปว่า เครื่องยนต์ที่เปลี่ยนใหม่ เป็นเครื่อง 4 สูบเท่านั้น วิ่งในกรุงเทพฯ เดือนหนึ่งสิ้นค่าน้ำมันไปประมาณ 1,000 บาท รับส่งหลานปู่ไปโรงเรียน ใกล้สะพานลอยอโศกไปธุระจ่ายตลาดบ้าง ส่วนเครื่องยนต์ดีเซลหมุนเร็วนับว่ามีประโยชน์มาก สำหรับผู้ที่มีรถยนต์ญี่ปุ่น ตัวถังเบา ควรเปลี่ยนเครื่องชนิดนี้ ราคาแพงกว่าเล็กน้อย ค่าเครื่องรวมทั้งค่าแรงแล้วประมาณ 26,000 ถึง 29,000 บาท มีทหารซึ่งรับราชการอยู่ในวิทยาลัย-กองทัพบก เขามีอู่ส่วนตัวรับทำในราคามิตรภาพ เคยเสนอราคาไว้ดังนี้ เครื่องยนต์ดีเซลยี่ห้อนิสสัน 2,000 ซี.ซี. ราคา 26,000 บาท ติดตั้งเสร็จ และขนาด 2,200 ซี.ซี. ราคา 29,000 บาท ทั้ง 2 ชนิดดังกล่าวมานี้เป็นเครื่องยนต์ดีเซลหมุนเร็ว

ตอนนี้ก็มาคุยกันถึงเรื่องติดตั้งเครื่องประกอบใช้แก๊สกับเครื่องยนต์เบ็นซิน ซึ่งใช้เชื้อเพลิงได้ทั้งชนิด เบ็นซิน และ แก๊ส ปัจจุบันนี้คนส่วนมากที่ใช้รถยนต์ค่อนข้างใหม่มักจะนิยมติดเครื่องประกอบใช้แก๊ส บางทีออกรถมาใหม่เอี่ยม ก็นำไปติดตั้งเครื่องประกอบใช้แก๊ส ทั้งนี้เพราะราคาเบ็นซินชนิดซุบเปอร์ 11.70 บาท ส่วนราคาแก๊ส 5.40 บาทต่อลิตร ผลต่างของราคาทั้งสอง ยังไม่ใช่จำนวนเงินที่ประหยัดได้ ราคาที่ประหยัดได้จริง ๆ เป็นดังนี้ กล่าวคือ แก๊สเมื่อนำมาใช้ต้องผ่านกรรมวิธีการต้มเสียก่อน แล้วจึงนำไปใช้ให้เป็นความร้อนเกิดเป็นพลังงาน ราคาก็จะตกราว 6.90 บาทต่อลิตร เชื้อเพลิงที่เคยใช้เบ็นซิน 11 กม./ลิตร เมื่อใช้แก๊สก็คงสิ้นเปลืองเชื้อเพลิงเท่าเดิม จะประหยัดก็ตรงราคาเชื้อเพลิง ตามสถิติที่วิจัยแล้วการประหยัดมีดังนี้

ตารางการประหยัดค่าเชื้อเพลิงเมื่อใช้แก๊สแทนน้ำมัน

ระยะทาง / อัตราการสิ้นเปลืองน้ำมัน	20,000 กม. ต่อปี	30,000 กม. ต่อปี	40,000 กม. ต่อปี
5 กม./ลิตร	25,400	38,100	50,800
8 กม./ลิตร	15,875	23,812	31,705
10 กม./ลิตร	12,700	19,050	25,400
12 กม./ลิตร	10,583	15,875	21,167

เมื่อใช้รถยนต์ปีละ 30,000 กม. อัตราการสิ้นเปลืองน้ำมัน 5 กม./ลิตร เมื่อติดตั้งอุปกรณ์ แก๊ส 2 ระบบ จะประหยัดได้ 38,000 บาทต่อปี

รถยนต์ของผมที่นำไปติดตั้ง อุปกรณ์แก๊ส 2 ระบบ เป็นรถวอลโว่ ปี 1971 รุ่น 144 เอส 2 คาร์บิว ถ้าวิ่งในกรุงเทพฯ เปิดแอร์ด้วย จะสิ้นเปลืองน้ำมัน 3 กม./ลิตร ถ้าวิ่งทางไกลก็สิ้นน้ำมัน 6 กม./ลิตร ทนค่าใช้จ่ายไม่ไหวจึงต้องนำไปเปลี่ยน กว่าจะตกลงใจได้ ก็ต้องศึกษาอยู่นาน เพราะเพื่อน เภตรา บ้านอยู่ติดกันเขาเปลี่ยนใช้แก๊สมาแล้ว เป็นของอิตาลี ราคา 12,000 บาท ผมได้ไปตรวจดูหลายแห่ง ของหมู่แท็กซี่ เขาเปลี่ยน

ใช้แก๊สสิ้นเปลืองประมาณ 5,000 บาท ในที่สุดก็ผมก็มาตกลงใจใช้ของอเมริกา ซึ่งผ่านการทดสอบของรัฐบาล รับรองความปลอดภัยแล้ว เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญความปลอดภัยต้องมาเป็นอันดับแรก ผมไปติดตั้งกับบริษัทที่เชื่อถือได้ใกล้บ้าน เขาคิดราคาผม 12,000 บาท ถ้าเป็น 2 คาร์บิวต้องเพิ่มอีก 1,000 บาท ก่อนติดตั้งผมไปสังเกตการณ์ที่อู่ของเขาก่อน ไปดูเห็นมีรถหลายชนิด รถยนต์ชั้นดีใหม่เอี่ยมก็มี เป็นรถญี่ปุ่นคันเล็กก็มี เขาติดตั้งถังแก๊สไว้ที่กระโปรงหลัง เป็นถังขนาดต่างๆ ชนิด 60 ลิตร 40 ลิตร เป็นส่วนใหญ่ พอดีวันนั้นมีรถวอลล์โว่ขนาดเดียวกับของผมกำลังติดตั้งอยู่เขาใช้ถังขนาด 60 ลิตร มองดูแล้วไม่แนบเนียน เกะกะทำให้เก็บของไว้ท้ายรถได้น้อย ผมจึงตกลงใจใช้ถังขนาด 40 ลิตร วางแล้วแนบสนิท มีที่ว่าง เรียบร้อยเสียด้วยราคาถังทุกขนาดเท่ากัน ผมไปซื้อถังจากโรงงานผลิตมาให้เขาติดตั้ง ประหยัดไปได้อีก 2,000 บาท ถังแก๊สที่ใช้กับรถยนต์ที่ผลิตในประเทศไทยและได้รับการรับรองจากรัฐบาลแล้วมีอยู่เพียง 2 โรงงาน เมื่อตกลงใจจะติดตั้งกับบริษัทแล้วเขาจะนัดวัน ประกอบวันเดียวเสร็จ เมื่อประกอบอุปกรณ์แก๊ส 2 ระบบแล้ว เขาก็นำออกไปสาธิตการใช้รถยนต์กำลังวิ่งอยู่ด้วยเชื้อเพลิงน้ำมัน เมื่อจะเปลี่ยนเป็นใช้แก๊ส ก็ปิดสวิทช์น้ำมัน ให้น้ำมันในคาร์บิวเผาไหม้ต่อไปน้ำมันจวนจะหมดมีอาการเครื่องสะอึก ก็เปิดแก๊สมาใช้ทันที รู้สึกว่าง่ายมาก และเมื่อใช้วิ่งนานพอสมควรก็รู้สึกว่าขณะวิ่งรถใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงนั้น กำลังอัดดีมาก เร่งได้ดีกว่าน้ำมัน เพราะเผาไหม้ได้หมด อีกอย่างหนึ่ง แต่ก่อนนี้ใช้น้ำมัน เวลาจอดรถดับเครื่องมันจะมีอาการสะอึกสะอื้นอยู่ 3—4 ครั้งแล้วเครื่องจึงจะหยุด เมื่อใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงแล้วดับเครื่อง เครื่องจะหยุดทันที อาการที่เคยมีมาก่อนจะไม่ปรากฏ ทั้งนี้เป็นผลมาจากได้ถูกใช้เผาไหม้หมดไปไม่มีแก๊สค้างอยู่ในคาร์บิว มักจะมีการกล่าวกันทั่วไปว่า เครื่องยนต์ที่ใช้ระบบแก๊สมักจะทำให้วาวแห้งนั้นเป็นความจริง เนื่องจากแก๊สถูกใช้เผาไหม้จนหมดสิ้น และระเหยง่าย จึงทำให้วาวแห้ง ไม่เพียงเท่านั้นยังทำให้พวกเครื่องกรองที่เป็นหนังหรือวัสดุอื่นพลอยกรอบแห้งไปด้วย เพื่อแก้ไขปัญหานี้ให้ลุล่วงไป เวลาใช้เครื่องยนต์วิ่งไปตามถนน เราใช้ระบบแก๊ส แต่เมื่อรถยนต์กลับถึงบ้านจะต้องจอดข้ามคืน เราก็เปลี่ยนจากระบบใช้แก๊ส มาใช้ระบบน้ำมัน อย่าลืมว่าเราใช้ได้ทั้ง 2 ระบบ เมื่อใช้น้ำมันแล้ว

เราก็ดับเครื่อง น้ำมันก็จะหล่อเลี้ยงอยู่ในคาร์บิวและปั๊ม เอ.ซี. วาวและพวกเครื่องกรองก็จะไม่แห้ง รุ่งขึ้นเช้าติดเครื่องยนต์ด้วยระบบน้ำมันเพราะตอนจอดเราเปลี่ยนใช้ระบบน้ำมันอยู่แล้ว เราก็วิ่งรถออกจากบ้านขณะที่วิ่งอยู่ก็ทำการปิดก๊อกน้ำมัน รถก็ยังคงวิ่งได้อยู่เพราะยังมีน้ำมันค้างอยู่ในคาร์บิว วิ่งไปได้ประมาณเกือบ 1 กม. ก็เปลี่ยนเป็นระบบใช้แก๊ส แก๊สก็เข้ามาทำหน้าที่แทนทันที รถยนต์ก็ยังคงวิ่งต่อไป การเปลี่ยนใช้ระบบน้ำมันตอนจอดรถ ไม่จำเป็นต้องทำทุกวัน 3 วันต่อครั้งก็ใช้การได้ดี จะไม่ทำให้วาวแห้ง

ที่นำมาเล่าสู่กันฟังนี้ไม่ใช่ว่ารู้เรื่องดี แต่เป็นประสบการณ์อย่างหนึ่งที่ผ่านมาเห็นว่าเป็นประโยชน์ จึงนำมาถ่ายทอด ถ้าผู้ใดสนใจ โทร. ไปคุยกันไปได้ที่ โทร. 2796970 หรือจะไปดูรถยนต์ที่เปลี่ยนเครื่องยนต์เป็นดีเซล และรถยนต์ที่ติดตั้งอุปกรณ์แก๊ส 2 ระบบ ผมพร้อมที่จะอธิบาย และสาธิตการปฏิบัติให้ดู จอดอยู่ที่บ้านสพานควายทั้ง 2 คัน


สัตตวัตร
ปฏิบัติพ่อแม่
เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล
วาจาอ่อนหวาน
ไม่ส่อเสียด
ไม่ตระหนี่
มีสัตย์
ข่มความโกรธ
จิตรกร
มี.ค.๔๕

ผมค้นหาอะไรต่ออะไรจะนำมาเขียนเรื่องลงในหนังสือรุ่น เพื่อว่าหนังสือที่ระลึกของรุ่นเราจะได้ไม่มีแต่กระดาษขาว ๆ สู้หนังสือรุ่นอื่น ๆ เขาไม่ได้ บังเอิญพบภาพนี้เข้าจึงหยิบส่งมา

ภาพนี้ผมวาดเมื่อ พ.ศ. 2484 เอาแบบมาจากหนังสือฝรั่งสมัยเป็นนักเรียนอยู่โรงเรียนอัสสัมชัญ เห็นว่าสวยดี จึงเอามาวาดเป็นกรอบใส่ภาษิตซึ่งผมจำมาจากคุณเรืองยศ ทองโรจน์เพื่อนผม เมื่อตอนอยู่เตรียมปริญญา ฯ

สัตตวัตร หรือการปฏิบัติเจ็ดประการ เป็นกิจซึ่งพระอินทร์ปฏิบัติ ก่อนจะส่งผลให้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ ผมเองไม่ได้หวังเป็นพระอินทร์ดอก แต่เห็นว่า การปฏิบัติทั้งเจ็ดประการนั้นมีแต่จะทำให้คนเป็นคนดี ผมอยากจะเป็นคนดีกับเขาบ้าง จึงได้พยายามปฏิบัติตลอดมา ภาษิตในกรอบอาจจะเป็นประโยชน์แก่ลูก ๆ หลาน ๆ แต่ในสมัยที่เขานิยมวัตถุมากกว่าศีลธรรม เขาอาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องเชย ๆ ของคนแก่คนหนึ่งก็เป็นได้

"เดือน จิตรกร"

30. เขียนไปตามวิสัยผม

"เดือน จิตรกร"

สวัสดีครับ เพื่อน ๆ ที่รัก ผมคิดจะเขียนถึงเพื่อน ๆ มาตั้งแต่กลางปีก่อน แต่ก็ได้แต่คิด ๆ ไม่ได้ลงมือเขียน จนกระทั่งได้รับใบบ่าวประกาศจากประธานรุ่นปีนี้ โอดครวญมาว่า อีกหน่อยหนังสือที่ระลึกคงมีแต่หน้าขาว ๆ ไม่มีเรื่อง หรืออะไรทำนองนั้น ผมจำได้คลับคล้ายคลับคลา เพราะใบบ่าวประกาศเกิดหายไป ไม่ทราบว่าเอาไปซุกไว้ที่ไหน ก็เลยต้องรีบจับปากกามาขีดเขียน ก่อนอื่นขอเรียนท่านประธานรุ่นว่า ถ้ามีหน้าขาว ๆ แยะ ๆ ในหนังสือรุ่นก็ดีเหมือนกัน ผมจะได้เอาไว้บันทึกเรื่องต่าง ๆ ไว้สำหรับเขียนถึงเพื่อน ๆ ในปีต่อไป ไม่ต้องเที่ยวหาซื้อกระดาษอีก กลัวแต่ว่าจะไม่มีให้อย่างว่าเท่านั้นแฮะ แฮะ ล้อเล่นหน่อย อย่าทำใจน้อยให้เข้าภาษิตนะขอรับ แล้วก็อยากจะเรียนท่านประธานรุ่นอีกด้วยว่า ผมน่ะ ถ้ามีโอกาสเขียนเล่าอะไรสู่เพื่อนฝูงได้ตามประสาผม อย่างที่เคยปวารณาตัวไว้ ผมก็จะเขียนไปเรื่อย ๆ จนกว่าเพื่อน ๆ จะเลิกอ่าน หรือขอร้องไม่ให้เขียน เรียกว่าไม่ไล่ก็ไม่เลิกนั่นแหละครับ แต่ปีนี้ผมรู้สึกอึดอัดใจในเรื่องที่จะเขียน เพราะตามปกติใครจะเขียนอะไรในหนังสือรุ่นก็ย่อมจะเขียนได้ตราบใดที่ไม่ไปกระทบกระทั่งสิทธิความเป็นอยู่ของผู้อื่น ที่อึดอัดใจก็คือว่า ถ้าผมจำไม่ผิด ตามหนังสือบอกกล่าว ท่านประธานรุ่นท่านประสงค์จะให้หนังสือที่ระลึกปีนี้มีแต่เรื่องของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ ผมเอง ขอเรียนตรง ๆ โดยไม่หวั่นเกรงว่าใคร ๆ จะมาเขม่นผม หาว่าฝักใฝ่ฝ่ายใด ว่า ผมเองก็มีความรักและเคารพท่านอาจารย์ปรีดี เหมือน ๆ เพื่อนทั้งหลายนั่นแหละ พุทธภาษิตที่ว่า ปูชาจปูชนียานำ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ หรือ บูชาผู้ที่ควรบูชา เป็นมงคลอันประเสริฐ ผมก็ได้ยินจากท่านอาจารย์ปรีดีเป็นครั้งแรกและตัวท่านเองก็เป็นบุคคลที่เหมาะสมแก่ภาษิตนั้น แต่ผมไม่มีบัญญาจะเขียนเรื่องของท่าน เพราะผมไม่ถนัดในการเขียนชีวะประวัติของใคร เพราะแม้แต่จะเขียนชีวะประวัติของผมไว้ให้ลูก ๆ พิมพ์แจกในงานศพ ผมยังเขียน

แล้วเขียนเล่าเผ้าแต่ฉีก ไม่เป็นผลสำเร็จ เลยต้องทิ้งไว้ให้คนข้างหลังเขียนดีกว่า เผื่อผมจะได้เป็นคนดีที่ควรจะได้รับการยกย่องบูชาในสายตาของคนอื่นบ้าง เมื่อเขียนเรื่องของท่านอาจารย์ปรีดีไม่ได้ ก็เลยเกิดความอึดอัด คิดจะงดเขียนเสียสักปีหนึ่ง เพราะเกรงจะไปขัดความตั้งใจของท่านประธานรุ่นที่ตั้งใจจะให้หนังสือที่ระลึกของเตรียมปริญญา ฯ รุ่น 2 ปีนี้เป็นหนังสือที่ระลึกถึงท่านอาจารย์ปรีดี และเมื่อเกิดความอึดอัดแล้ว ผมก็ไม่ชอบที่จะเก็บความอึดอัดไว้ในตัวผมให้เสียสุขภาพจิต จึงได้ระบายออกมาเสีย เมื่อระบายหายความอึดอัดแล้ว ก็เลยเกิดความคิดที่จะขีดจะเขียน ก็เลยเขียนเสี่ยง ๆ มาตามประสาผม โดยคิดว่า ถ้าไปขัดกับความประสงค์ของท่านประธานรุ่น ท่านก็คงไม่ลงเอง ซึ่งผมก็ไม่ว่ากะไรเพราะคำว่า "เสี่ยง" ก็แสดงว่ามีทั้งได้ทั้งเสียอยู่แล้ว

ก่อนจะเล่าเรื่องอื่น ก็ขอเล่าเรื่องที่ฮิตที่สุดในรอบปีที่ผ่านมา คือเรื่องน้ำท่วม ผมเองเกือบจะเรียกได้ว่าอยู่ใต้บาดาลเกือบสองเดือน เพราะโผล่มายืนที่ซอยหน้าบ้านแลเห็นน้ำสูงเกือบถึงบั้นเอว เรือหางยาวแล่นไปมาขวักไขว่ทั้งกลางวันกลางคืน รวมทั้งเรือขายก๋วยเตี๋ยว น้ำชากาแฟ และขนมหวาน วันดีคืนดี มีเรือบรรทุกวีดีโอเทปมาให้เช่าเสียอีกด้วย และสำหรับแม่บ้านที่รักสวยรักงาม แม้น้ำจะท่วมถนนหนทางรถราแล่นไม่ได้ ก็มีเรือมารับไปทำผมที่ร้านเจ้าของเรือ โดยไม่คิดค่าโดยสาร เป็นการบริการให้ความสะดวกแก่บ้านที่ถูกน้ำท่วมเป็นอย่างดี แต่ผู้ที่ถูกน้ำท่วมต่างก็ย่ำแย่กันไปแทบทุกคน ผมเองถูกน้ำท่วมในบ้านในห้องรับแขกสูงเกือบถึงหัวเข่า และท่วมถึงสองครั้ง รวม 5 วัน แต่ก็ทำความเสียหายให้แก่บ้านผมเป็นหมื่น ต้องถูกเรี่ยไรซื้อกระสอบทรายมากั้นน้ำที่หัวซอยท้ายซอย และซื้อสูบพญานาค 2 ตัวมาสูบน้ำออกจากซอย พื้นปาเก้ในบ้านเสียหายหมด เคราะห์ดีที่หลุดลอยตามน้ำออกมาเพียง 200 ชิ้น ไม่ถึงกับหลุดหมดทั้งบ้านมิฉะนั้นคงจะเสียหายมากกว่านี้ ที่น้ำท่วมถึงสองครั้งก็คือครั้งแรกเห็นน้ำเอ่อสูงขึ้นมา ชาวบ้านในซอยรู้ว่าน้ำจะท่วมแน่ รีบเอาแผงเหล็กที่เรี่ยไรเงินกันทำไว้มาปิดกั้นเป็นเขื่อนเอากระสอบทรายมายันแผ่นเหล็กไว้ ในคืนนั้นเองน้ำก็ท่วมขึ้นมาถึงหัวเข่า แต่ก็เข้ามาในซอยไม่ได้ ซอยบ้านผมเป็นซอยแรกที่กั้นน้ำไม่ให้ท่วมบ้านในซอยได้ ไอ้พวกที่ชอบ

เห็นความเดือดร้อนของผู้อื่นก็กลั้นแกล้งเพื่อหาผลประโยชน์ใส่ตัว คือพวกรถบรรทุกทราย เพื่อเอาทรายไปขาย โดยแกล้งแล่นเร็ว ๆ ให้คลื่นที่เกิดจากรถวิ่งไปกระแทกเขื่อนที่ชาวบ้านทำกั้นน้ำไว้ให้พังลง เพื่อมันจะได้ขายทรายได้ ผลที่มันทำก็คือ กำแพงบ้านใกล้ซอยบ้านผมหลายหลังได้พังลง ทำให้เจ้าของบ้านต้องเสียเงินเป็นหมื่นซื้อกระสอบทรายมาตั้งกันน้ำแทนกำแพงที่พัง ซอยบ้านผมกั้นน้ำได้สองวัน คืนวันที่สองประมาณตีสาม ผมสะดุ้งตื่นเพราะเสียงโทรศัพท์ พอผมรับก็ได้ยินเสียงพูดว่า "คุณอาคะ รีบลุกขึ้นมาขนของเถอะค่ะ เขื่อนพังแล้ว" ผมตอบขอบใจผู้ที่บอกให้ทราบ ซึ่งเป็นบุตรสาวอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งอยู่ข้างบ้าน และไปนั่งเฝ้าเขื่อนกับน้องชายอยู่ พอลงบันไดมาถึงชั้นล่าง ผมต้องตกตลึงเมื่อเปิดไฟฟ้า เห็นน้ำไหลลอดเข้าประตูทุกประตูในห้องชั้นล่างเข้ามาจนถึงหลังเท้าแล้ว ผมรีบเก็บของในตู้ไซด์บอร์ดและลิ้นชักตู้ขึ้นไว้บนที่สูง เปิดประตูห้องจะไปดูหนังสือที่เก็บไว้ในห้องเก็บของ น้ำก็เลยทะลักพรวดเข้ามายังกับน้ำบ่า ไหลแรงจนเดินเท้าปัด ในห้องเก็บของน้ำท่วมหิบใส่หนังสือทุกหิบเกือบคืบ และยังไม่ทันจะได้ทำอะไร หลังจากได้รับโทรศัพท์เพียงห้านาที น้ำท่วมปลั๊กไฟฟ้าทำให้ไฟฟ้าลัดวงจร สวิทช์อัตโนมัติจึงปิดไฟทันที ผมต้องจุดเทียนขนของ ซึ่งขนได้เพียงเล็กน้อยเพราะน้ำทะลักเข้ามาในบ้านเกือบถึงหน้าแข้งแล้ว เลยที่สุดต้องช่วยกันยกตู้เย็นขึ้นให้พ้นน้ำเพื่อมิให้น้ำท่วมมอเตอร์และคอมเพรสเซอร์สำหรับทำความเย็น เพราะจะทำให้เสียค่าซ่อมหลาย และยกอีเล็คโทนของภรรยาผมขึ้นวางไว้บนเตียงไม้สำหรับนอนเล่น ขนของได้เพียงแค่นี้เท่านั้นก็หมดแรง เพราะในบ้านผมมีผู้ใหญ่เพียงสามคน คือ ผม ภรรยา และสาวใช้ ไฟก็มืดวับ ๆ แวม ๆ รุ่งขึ้นชาวบ้านในซอยช่วยกันระดมเอาสูบไดรโว่มาสูบน้ำออกจากซอย และยืมสูบขนาดหกนิ้วของทหารมาเครื่องหนึ่ง สูบอยู่สองวันน้ำแห้ง ภรรยาผมดีอกดีใจลุกขึ้นมาตอนเช้าเห็นน้ำแห้ง รีบเอาน้ำมาฉีดล้างไส้เดือนหลายสิบตัวซึ่งเข้ามาตายในห้องชั้นล่าง มองดูเกลื่อนไปหมด รวมทั้งเลนซึ่งไหลตามน้ำเข้ามาทั้งเหม็นทั้งสกปรก กว่าจะขัดพื้นสกปรกออกทำความสะอาดและเช็ดให้แห้ง ใช้เวลาเกือบค่อนวัน ที่เขื่อนก็จัดการซ่อม เอาถังขนาดสองร้อยลิตรสี่ถังใส่น้ำเต็มมาตั้งยันเขื่อนไว้ เพิ่มกระสอบทรายทั้งหน้าและหลังตัวเขื่อนอีกหลายร้อยกระสอบ เป็นอันแน่ใจได้ว่าเขื่อนสามารถป้องกันน้ำ

ซึ่งกำลังสูงขึ้นอยู่ทุกวันได้ และสามารถทนคลื่นจากรถบรรทุกได้ สาเหตุที่เขื่อนในซอยบ้านผมพัง ได้ทราบจากบุตรสาวอดีตผู้ว่า ฯ ว่ามีรถบรรทุกแล่นมากลางดึก พอใกล้จะถึงเขื่อนเสียงเด็กซึ่งอยู่ในกระบะตอนท้ายตะโกนบอกคนขับว่า เร่งเข้าพี่ เร่งเข้าพี่ เจ้าคนขับก็เร่งเครื่องแล่นอย่างเร็วเพื่อให้ลูกคลื่นกระทบเขื่อน ในที่สุดเขื่อนก็พังสมกับความสนุกอันอุบาทว์ของเจ้าคนขับรถบรรทุกและเด็กท้ายรถ ยังความเสียหายให้แก่ชาวบ้านในซอยบ้านผมกว่า 20 หลังคาเรือน หลังจากล้างพื้นบ้านเสร็จคืนนั้นภรรยาผมนอนหลับด้วยความเหนื่อยอ่อนจนไม่ได้ยินเสียงเจ้าพายุ "คิม" ซึ่งลอบมาเยือนชาวกรุงในตอนดึกจนกระทั่งสว่าง ฝนตกไม่ยอมหยุดจนสูบน้ำต้องยอมแพ้ ให้น้ำในซอยมีระดับสูงขึ้นเรื่อยจนกระทั่งไหลเข้าไปในบ้านท่วมเกือบถึงหัวเข่า รถยนต์ซึ่งจอดไว้ในโรงรถน้ำท่วมเกือบมิดเบาะที่นั่งขับ ที่หน้าเขื่อนน้ำขึ้นสูงเกือบถึงบั้นเอว ในที่สุดชาวบ้านในซอยบ้านผมก็ตกลงกันให้ซื้อสูบพญานาคมาหนึ่งตัวขนาดแปดนิ้ว สูบน้ำในซอยออก น้ำจึงค่อย ๆ ลดลงอย่างเชื่องช้า และด้วยความประหวั่นต่อฝนซึ่งยังไม่ยอมหยุดตก ทุกบ้านในซอยรวมทั้งบ้านผมด้วย ต่างก็ซื้อกระสอบใส่ทรายมาปิดกั้นน้ำไว้หน้าประตูบ้าน และพร้อมกันนั้นได้ร่วมกันซื้อสูบพญานาคขนาดสิบนิ้วมาอีกตัวหนึ่ง พอพญานาคตัวหลังมาได้ไม่กี่ชั่วโมงน้ำก็ถูกสูบแห้งหายไปจากซอยหลังจากที่ท่วมครั้งแรกต่อมาอีกสามวัน ส่วนน้ำที่ท่วมอยู่นอกเขื่อนสูงเกือบท่วมบั้นเอวก็ยังคงท่วมต่อไปอีกเกือบสองเดือน จนกระทั่งดำและเหม็นทุก ๆ บ้าน ในซอยบ้านผมต่างไม่มีใครยอมเอากระสอบทรายออกจากหน้าบ้าน และต่างมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่า ตราบใดที่น้ำนอกเขื่อนยังไม่ลด ก็จะไม่เอาออก เพราะไม่แน่ว่าน้ำนอกเขื่อนจะทะลักท่วมเข้ามาในซอยอีกเมื่อใด แม้น้ำนอกเขื่อนลดจนรถยนต์ภายนอกหมู่บ้านเข้ามาวิ่งแล้ว ก็ไม่มีใครยอมเอาเขื่อนและกระสอบทรายหน้าบ้านออก เพราะน้ำยังท่วมซอยซึ่งติดอยู่กับมหาวิทยาลัยรามคำแหงอยู่ จนกระทั่งพระอาทิตย์แผดแสงจากกองกำลังรักษาพระนครทำให้น้ำซึ่งสูบออกจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงแห้งหายไปจากซอยหมู่บ้านเสรีตอนหลังมหาวิทยาลัยรามคำแหง นั่นแหละทุกคนในหมู่บ้านและซอยบ้านผมจึงช่วยกันรื้อเขื่อนและกระสอบทรายออกจากหน้าบ้าน แต่จนกระทั่งบัดนี้แทบทุกบ้านก็ยังซ่อมแซมความเสียหายซึ่งเกิดจากน้ำท่วมยังไม่แล้วเสร็จ และเมื่อพบหน้า

กัน ต่างก็จะหาวิธีที่จะป้องกันมิให้เสียหายเนื่องจากน้ำท่วมในหน้าฝนซึ่งกำลังจะย่างเข้ามาในอีก 4—5 เดือนข้างหน้าต่อไปอีก บางซอยเริ่มทำคันกั้นน้ำถาวรโดยทำทางลาดให้รถแล่นเข้าไปได้แล้วก็มี น้ำท่วมคราวนี้ นอกจากบ้านช่อง รถยนต์จะเสียหายแล้ว ผมต้องขนหนังสือที่อุตส่าห์เก็บมาเป็นเวลายี่สิบสามสิบปีทิ้ง เพราะถูกน้ำสกปรกท่วมทำให้เน่าเหม็นเปื่อยยุ่ยเสียหายหมด เสียดายจนบอกไม่ถูก ที่เกิดน้ำท่วมมากคราวนี้ชาวบ้านแถวบ้านผมเขาว่า เพราะไอ้พวกที่มีหน้าที่บางคนมันไม่ทำงาน ต้องถูกจิกหัวให้ทำ จึงทำทั้ง ๆ ที่มีพระราชดำริจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแนะทางไว้แล้ว ก็ไม่ทำ จนพระองค์ต้องลำบากต้องดำเนินบุกน้ำไปหาทางแก้ไขช่วยเหลือราษฎรด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ไอ้พวกไม่มีหัวคิด นอกจากจะคิดก่อความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนยังจะคิดทำความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนที่ได้รับความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัสจากน้ำท่วมอีก โดยมีความเห็นว่ารัฐบาลต้องเสียเงินช่วยเหลือป้องกันความเดือดร้อนให้แก่พวกที่ถูกน้ำท่วม จึงควรเก็บภาษีเอาจากพวกที่ถูกน้ำท่วมมาชดเชยเลยถูกขุดเอาโคตรขึ้นมาก่นด่าก็มองๆ กันเห็นอยู่แล้วว่าที่น้ำท่วมขังอยู่ตามบริเวณแถบชานเมือง ก็เพราะไปกั้นมันไว้ไม่ให้ไหลผ่านตัวเมือง โดยอ้างว่าเป็นเขตเศรษฐกิจน้ำไม่ อาจไหลไปตามธรรมชาติได้มันก็ต้องอยู่ในที่ ที่ไปกักมันไว้ มันเป็นความผิดของประชาชน ที่อยู่ในเขตน้ำท่วมหรือ อย่างนี้เห็นอยู่ชัด ๆ ว่า ผู้ที่อยู่ในเขตเศรษฐกิจได้รับประโยชน์โดยการก่อความเสียหายให้แก่ผู้อื่นอย่างมหาศาล การเก็บภาษีจึงควรเก็บเอาจากผู้ที่ได้รับประโยชน์ จึงจะถูกต้องด้วยหลักความยุติธรรม คนที่มีความคิดเห็นจะให้เก็บภาษีจากผู้ที่ถูกน้ำท่วม จึงสมควรจะถูกสาปแช่งไม่ให้ไปผุดเกิด ถ้าไม่เกรงจะถูกหาว่าเป็นคนหยาบคายผมจะด่าให้หยาบยิ่งกว่านี้

น้ำท่วมคราวนี้ไม่ได้ท่วมแต่ที่บ้านอย่างเดียว ที่สวนผมที่รังสิตซึ่งไม่เคยท่วมมากกว่ายี่สิบปีก็ท่วมด้วย ระดับน้ำบนร่องสวนเกือบถึงหัวเข่า ดีที่มีขึ้นมีลง ไม่ท่วมขังเหมือนที่ท่วมบ้าน และท่วมเพียง 5 วัน มิฉะนั้นมะม่วงคงตายหมด เพียงแค่ห้าวัน มะม่วงยังตายไป 3 ต้น ต้นไม้อื่น ๆ ตายหลายสิบต้น ถ้าท่วมนาน ๆ ปีนี้ผมคงเศร้า เพราะมะม่วงตายหมดไม่ได้เห็นผลดกดังที่ผมจะเล่าให้ฟังต่อไป

ปีที่แล้วที่ผมเล่าให้ฟังว่ามะม่วงติดช่อแล้วหนอนเข้าไปไชกัดกินก้านช่อต้องตัดทิ้งเกือบร้อย เพราะยอดเหี่ยวหมด ที่ยังไม่ทันเหี่ยวผมให้คนสวนฉีดด้วยยาแอมบุช – 100 ซึ่งเป็นยาประเภทดูดซึมเข้าไปในใบและก้านช่อ ก็เอาไว้อยู่เหมือนกัน มะม่วงเจ้าคุณทิพย์ ซึ่งเป็นมะม่วงมัน เก็บได้หลายเช่ง เขียวเสวย หนังกลางวัน พิมเสน พ้าลั่นเก็บได้มาก พอสมควร พอเก็บผลหมด ภรรยาผมก็จัดการแต่งเนื้อแต่งตัวให้ต้นมะม่วงทันที โดยตัดปลายกิ่งออกให้เสมอกัน กิ่งที่ทะแยงเข้าหาลำต้นตัดออกหมด ต้นที่ยอดสูงกว่า 3 เมตร ก็ตัดยอดลงด้วย ไม่ยอมให้ต้นสูง เพราะดูแลรักษายาก ความจริงการตัดกิ่งที่ทะแยงเข้าหาลำต้นทิ้งนั้น ไม่ถูกต้อง ภาษิตของชาวสวนมะม่วงสมัยใหม่เขามีอยู่ว่า "ในตัดออก นอกตัดออก" ถ้าผมเข้าใจไม่ผิด คือ กิ่งที่ทะแยงเข้าหาลำต้นนั้น เขาให้ทาบกิ่งไว้ เมื่อติดแล้วให้ตัดไปขาย (ตัดออก) ส่วนกิ่งนอกให้ตัดปลายกิ่งทิ้งเล็กน้อย เพื่อให้แตกยอด จะได้ออกผล ได้เงินเข้ากระเป๋า (ตัดเข้า) ภรรยาผมตัดกิ่งมะม่วงจนต้นโปร่งเป็นพุ่มสวยไปทั้งสวน ถัดจากนั้นไม่เท่าไรก็แตกยอด ออกใบอ่อน ผมติดต่อซื้อขี้เป็ดมาได้รถหนึ่ง จัดการให้คนสวนขุดร่องตรงปลายพุ่มใบแล้วใส่ปุ๋ย ทั้งปุ๋ยขี้เป็ดและปุ๋ยเคมีสูตร 15—15—15 พอใส่เสร็จทั่วทั้งสวน รุ่งขึ้นก็ฝนตกพอดี ตอนกลางเดือนกันยายนใบมะม่วงที่แตกออกมาก็แก่ ใบเขียว เมื่อบีบใบกรอบและหัก แสดงว่าจะออกช่อได้แล้ว ผมเตรียมจะบังคับให้ออกช่อ ก็พอดีน้ำท่วมเลยติดเกาะอยู่ในบ้าน ไปไหนไม่ได้ จนกระทั่งน้ำลดออกจากบ้านได้ จึงได้ฉีดยาเร่งให้ออกช่อเมื่อปลายเดือนพฤศจิกายนนี้เอง เลยออกช่อพร้อม ๆ กับคนอื่น ๆ แต่ออกหมดทั้งต้นเล็กต้นใหญ่ มะม่วงอกร่องที่ดื้อทำท่าจะไม่ออกช่อ จนกระทั่งต้นที่ออกช่อติดผลเกือบเท่าหัวแม่มือ เห็นจะเป็นเพราะฤทธิ์ยากระตุ้น เพิ่งจะแทงช่อออกมาเมื่ออาทิตย์ที่แล้วนี้เอง (20 มกราคม 27)

มะม่วงปีนี้มีเหตุการณ์แปลกขึ้นมาอีก คือ มะม่วงเจ้าคุณทิพย์ ซึ่งปกติจะออกช่อติดผลก่อนมะม่วงชนิดอื่น และแก่เก็บขายได้เงินก่อนมะม่วงชนิดอื่น ปีนี้ออกช่อมาแล้ว ไม่ผสมเกษร ดอกเหี่ยวแห้งหล่นหมด ติดไม่กี่ต้นและไม่มาก ที่ติดก็เป็นรุ่นที่ออกพร้อมกับมะม่วงชนิดอื่น ผมก็งง จะโทษคนสวนว่าฉีดยาฆ่าแมลงตอนดอกบานจะผสม ก็ทำไมต้นอื่น ๆ ติดผลจนเต็มช่อ ไม่ติดแต่เจ้าคุณทิพย์และน้ำดอกไม้ทวายบางต้น แต่

น้ำดอกไม้ทวายยิ่งมีอาการแปลกไปกว่าเจ้าคุณทิพย์อีก คือ ด้านที่อยู่ทางทิศเหนือติดผล แต่ด้านที่อยู่ทางทิศใต้ไม่ผสมเช่นเดียวกับเจ้าคุณทิพย์ ภรรยาผมโทษแมงกะอ้ากับเชื้อรา ผมตรวจช่อดูแล้วไม่มีลักษณะว่าแมลงกินหรือเป็นเชื้อรา หาเหตุผลไม่ได้ เลยชักกลุ้มใจ บังเอิญไปพบศาสตราจารย์ทางเกษตรเข้าท่านหนึ่ง ได้คุยกันจึงทราบเหตุผล คือ เมื่อปลายฝนที่แล้ว อากาศเย็นจัด และเป็นระยะที่มะม่วงเจ้าคุณทิพย์ กับน้ำดอกไม้ทะวายออกช่อพอออกช่อยังไม่ทันผสมเกษร อากาศเปลี่ยนเป็นร้อนจัด เกษรมะม่วงตัวเมียกลายเพศเป็นเกษรตัวผู้ไปหมด เลยไม่มีการผสม แต่มะม่วงน้ำดอกไม้ทะวายทนอากาศได้มากกว่า ด้านเหนือที่ไม่ถูกแสงแดดจัดก็เลยติดผล แต่ด้านใต้ซึ่งถูกแสงแดดตะวันอ้อมข้าว ร้อนจัดเลยกลายเพศไม่ผสม เช่นเดียวกัน ส่วนมะม่วงชนิดอื่นที่ออกผลกันอยู่เวลานี้ เป็นพวกที่ออกช่อรุ่นหลังเมื่ออากาศหนาวอีกครั้งหนึ่ง และไม่มีร้อนมากระทบ และอาจจะเป็นเพราะผมให้ฉีดยาบังคับเข้าหรืออย่างไรไม่ทราบ ขณะที่เขียนอยู่นี้ (25 มกราคม 27) มะม่วงเจ้าคุณทิพย์ก็เลยออกช่อแข่งกับมะม่วงอกร่องซึ่งกำลังแทงช่อขึ้นมาได้สัก 2 เซ็นติเมตร ส่วนต้นอื่น ๆ ที่ออกช่อเมื่อเดือนธันวาคม ขณะนี้ผลโตเท่าหัวแม่มือ ตอนมะม่วงผสมเกษร ผมไปเดินในสวนเสียงแมลงที่มากินน้ำหวานที่เกษรหึ่งไปหมดทั่วทั้งสวน เวลาผมเดินผ่านไปใต้ต้นมะม่วง แมลงบินขึ้นจากเกษรเสียงหึ่งเสียงวู้วี้ ดังเหมือนเสียงดนตรี ฟังแล้วมีความสุขอย่างบอกไม่ถูก

ปีนี้พอมะม่วงติดผลเล็ก ๆ มีฝนตกมาชะช่อมะม่วง ทำให้มะม่วงติดผลกันเป็นแถว ที่สวนผมใช้ยาฉีดกันแมลงและกันเชื้อราผสมกับยาทำให้ขั้วมะม่วงเหนียว บทเรียนจากปีที่แล้วที่ผีเสื้อมวนหวานมาไข่แล้วกลายเป็นหนอนกินช่อมะม่วง พอมะม่วงแทงช่อขึ้นมายังไม่ทันเป็นดอก ผมก็ให้รีบฉีดยากันแมลงทันที พอช่อออกเกือบจะสุดช่อผมก็ให้ฉีดอีกครั้งหนึ่ง ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ คือมะม่วงออกช่อติดผลเต็มไปหมดโดยไม่มีแมลงและหนอนมารบกวนไชกินช่อเลย บางต้นติดช่อจนน่ากลัวกิ่งจะหัก ถ้าลูกติดทั้งหมดคนสวนผมต้องเอาไม้ไปค้ำกิ่งไว้ เห็นแล้วรู้สึกชื่นใจ ที่อุตส่าห์ประคบประหงมมันมา แต่ภรรยาผมเกิดวิตกกังวล คนอื่นมีแต่เขากังวลว่ามะม่วงจะไม่ติดผล ส่วนภรรยาผมแกกังวลว่าผลมันมากเกินไป จะทำอย่างไรดี เพราะผมไปนับผลที่ช่อมะม่วง บางช่อติดถึง 50 ผล

ที่ติดผลน้อยที่สุด ช่อหนึ่งไม่น้อยกว่า 15 ผล นอกจากต้นเล็ก ๆ ซึ่งติดผล 3—4 ผล และไม่มีที่ท่าว่าจะร่วง เพราะผมฉีดยาขั้วเหนียวไว้ ผมลองเขย่าช่อแรง ๆ ก็ไม่ร่วง ภรรยาผมสั่งให้คนสวนหาไม้มาค้ำ และแกจะปลิดทิ้งเสียบ้าง ผมก็เสียดาย ต่อรองแกว่าไว้ให้ผลมันโตอีกสักหน่อยจึงค่อยปลิดทิ้ง เพราะตอนนี้ยังไม่รู้ว่ามันจะร่วงบ้างหรือเปล่า ความจริงผมอยากให้ผลมันโตให้หายฝาดเสียก่อน จะได้ปลิดเอาไปแช่น้ำเกลือ แล้วเอาไปทำมะม่วงแช่อิ่มเสียชุดหนึ่งก่อน ส่วนที่เหลือจะได้ปล่อยให้โตสักกึ่งละ 2—3 ผล แกก็บ่นว่าขืนปล่อยให้มันโตมันก็จะแย่งอาหารกันกิน ในที่สุดผลก็จะโตเท่าหัวแม่มือเท่านั้น พอดีมีคนบอกว่ารอให้มันร่วงเสียก่อน ถ้าเหลือมากจึงค่อยปลิด จึงได้ตกลงกันได้

ตอนนี้มะม่วงที่โตที่สุด ขนาดเท่าหัวแม่มือ และกำลังทะยอยกันโต และมีร่วงบ้างเล็กน้อย ผมเขย่ากิ่งแรง ๆ ก็ไม่ค่อยร่วง เพราะเวลาฉีดยาฆ่าแมลงและยาฆ่าเชื้อรา ผมจะผสมยาขั้วเหนียวและยาจับใบไปด้วย นอกจากนี้คนสวนผมยังเอาไดรโว่ฉีดน้ำล้างช่อมะม่วง ให้ดอกที่แก่ร่วงติดอยู่กับขั้วมะม่วงร่วงไปหมด ทำให้ผลและขั้วสะอาด ไม่เป็นเชื้อรา ส่วนแมงกะอ้าไม่มีเลย ไม่เหมือนที่บ้านผม เพราะมัวแต่ไปดูมะม่วงที่สวน เลยไม่ได้สนใจมะม่วงน้ำดอกไม้ทะวายที่บ้าน วันหนึ่งเลิกงานกลับบ้านไม่มีอะไรจะทำ ก็เลยเดินไปดูที่ต้นมะม่วงซึ่งติดผลเท่าปลายไม้ขีด ปรากฏว่า เจ้าเพลี้ยจั๊กกระจั่นหรือแมงกะอ้าเดินขบวนอยู่ตามช่อเต็มไปหมด ผมรีบเอายามาฉีด มันวิ่งเรียงแถวหนีกันใหญ่ เจ้าแมงกะอ้านี่รูปร่างมันเหมือนกับหางเครื่องบินอันที่ตั้งขึ้น ถ้าเพื่อน ๆ ไปดูที่ช่อมะม่วง เห็นแมลงตัวเล็ก ๆ บีกตอนก้นยกขึ้นเหมือนหางเครื่องบินละก็นั่นแหละ เขาละ รีบจัดการฉีดยาเสียโดยเร็ว ไม่งั้นจะไม่ได้ชิมรสมะม่วงของเพื่อนเองเลย มันจะกัดกินน้ำเลี้ยงขั้วมะม่วงจนผลร่วงหมด กินไปถ่ายมูลไปจนเปียกไปทั่วทั้งใบและต้นมะม่วง รวมทั้งต้นไม้หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่อยู่ใต้ต้นมะม่วงด้วย ในเวลาไม่กี่ชั่วโมงราดำก็จะมากินมูลเพลี้ยจั๊กกระจั่นจนเป็นสีดำไปหมด โดยเฉพาะใบมะม่วงและต้นไม้ที่อยู่ใต้ต้นมะม่วง เมื่อราจับใบจนดำแสงอาทิตย์ส่องผ่านไม่ได้ ก็ไม่อาจอาศัยแสงอาทิตย์สังเคราะห์อาหารส่งไปให้ลำต้นได้ ทำให้ต้นแคระแกร็น แต่ราดำก็ยังไม่ร้ายเท่าเจ้าเพลี้ยจั๊กกระจั่น ผลมะม่วงทั้งต้นมันกินไม่ให้เหลือถึงเจ้าของเลยทีเดียว จึงควรต้องรีบทำลายมันเสีย แต่ฉีดยาครั้งเดียว

บางทีก็ป้องกันไม่ได้ มันยังแอบอาศัยอยู่ตามใต้ใบไม้ที่ถูกยาได้บางทีต้องสองสามครั้งจึงจะหมด แต่ก็ไม่ควรไว้ใจ ต้องหมั่นตรวจตราดูแล เพราะที่บ้านผมฉีดยาแล้วหลายวัน ไปดูยังเห็นหางเครื่องบินวิ่งไปมาบนช่อดอกอีก ก็เลยต้องเอายามาฉีดซ้ำ โดยปกติเขาให้ฉีดทุก ๆ สิบห้าวัน แต่ถ้าเพลี้ยมากต้องฉีดทุกอาทิตย์จนกว่ามะม่วงจะโต

พูดถึงเรื่องมะม่วง ถ้าเราสนใจกับมันเหมือนปลูกต้นไม้อื่น ๆ ก็สนุกดีเหมือนกัน ที่สวนผมมีต้นมะม่วง ซึ่งผู้จัดสรรแอบเอาต้นตอที่เพาะเม็ดมาปลูกไว้ 3—4 ต้น ภรรยาผมจะให้ขุดทิ้ง ผมเห็นต้นมันแข็งแรง ก็เลยขอไว้ จะหายอดพันธุ์ดีมาเสียบที่โคนต้นสัก 2—3 ยอด พอมันติดก็จะตัดต้นเดิมเหนือยอดพันธุ์ดีทิ้ง ให้ยอดใหม่เจริญเติบโตแทนที่ หรือถ้าคิดสนุกจะเสียบยอดหลายชนิดในต้นเดียวกันก็ได้ การปลูกมะม่วงสมัยใหม่นอกจากซื้อมะม่วงทาบกิ่ง ซึ่งไม่กลายพันธุ์มาปลูกแล้ว บางสวนเขาใช้เม็ดมะม่วงแก้วปลูกลงไปในร่องสวนเป็นระยะตามที่ต้องการ พอต้นโตขนาดดินสอดำ ก็ตัดต้นให้เหลือโคนสักสามนิ้ว แล้วเอายอดพันธุ์ดีมาเสียบเปลี่ยนยอดใหม่ วิธีนี้จะได้ต้นมะม่วงที่แข็งแรงมีรากแก้ว ไม่โค่นล้มง่าย เหมือนต้นมะม่วงตามบ้านเศรษฐีสมัยใหม่ ทำอะไรก็ทำอย่างเศรษฐีให้ได้อย่างใจทันทีตามประสาคนมีเงิน คือซื้อมะม่วงต้นโต ๆ สูงท่วมศีรษะชนิดที่ปลูกไว้ในเข่งไปปลูก พอปลูกเสร็จวันนั้นก็ได้กินผลมะม่วงเลย เพราะมันออกผลอยู่แล้ว แต่มะม่วงชนิดนี้ไม่มีรากแก้วและรากฝอยจะยึดดินให้แข็งแรง พอถูกลมแรงเข้าหน่อยก็โค่นล้มกันเป็นแถว บางบ้านต้องใช้ไม้ค้ำยันรอบต้นกันล้ม ดูเหมือนมีลูกกรงรอบต้น ไม่น่าดู ไม่เป็นธรรมชาติ แต่สำหรับผมแล้ว ไม่รู้สึกภาคภูมิใจ เพราะรู้สึกว่าไม่ได้ปลูกเพาะด้วยมือและเลี้ยงให้เติบโตมาด้วยตนเอง

เทคโนโลยีการปลูกมะม่วงเดี๋ยวนี้มีมากมาย เราจะเล่นมะม่วงเหมือนเล่นต้นไม้อื่น ๆ ก็ยังทำได้ อย่างที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว คือให้มะม่วงต้นหนึ่งมีผลหลาย ๆ ชนิดก็ได้ โดยการเสียบยอด นอกจากนี้บางทีมะม่วงที่เพิ่งปลูกต้นเล็กจะออกช่อ เราก็ให้น้ำมันมากๆ แต่อย่าให้แฉะ หรือให้ปุ๋ยไนโตรเจนสูง ช่อก็จะกลายเป็นใบไป หรือมะม่วงต้นเล็กมีตาจะออกช่อ เราไม่อยากจะให้ช่อเป็นผล เพราะจะทำให้ต้นแคระแกรน แต่ก็อยากจะทราบว่ามะม่วงต้นนี้มีผลรสเป็นอย่างไร หรือมะม่วงต้นไหนออกช่อมาก จะทำให้ต้นโทรม ก็เล่นไม่ยาก เห็นมะม่วงในบ้านต้นไหนไม่ออกช่อ เราก็ตัดยอดที่จะออกช่อ คือมีตาเป็น

ตุ่ม จากต้นเล็กหรือต้นที่ออกช่อมากไปฝากต้นที่ไม่ออกช่อเลี้ยงไว้แทน โดยเอาไปเสียบกิ่งไว้ตามวิธีเสียบกิ่ง ถ้ากิ่งยาวก็อาจเสียบได้หลายยอด ครบ 28 วันยอดที่เอาไปฝากไว้ก็จะติด เมื่อตัดเทปที่พันยอดออก ปล่อยให้ยอดที่เสียบไว้ออกช่อติดผล พอผลแก่เก็บแล้วยอดก็จะแห้งเหี่ยวไป ปีใหม่ถ้าต้นนี้ไม่ออกช่ออีก เราก็หายอดช่อมาฝากเลี้ยงใหม่ ให้ทำหน้าที่เป็นแม่เลี้ยงต่อไป หรือใครไม่อยากปีนต้นมะม่วงสูง ๆ จะปลูกมะม่วงค่อมไว้กินผลก็โตไม่ทันใจ ก็เล่นไม่ยากอีกแหละครับ หายอดมะม่วงค่อมซึ่งมีผลปีละหลายครั้งมาเสียบเข้ากับต้นมะม่วงต้นสูง แถว ๆ โคนต้น พอยอดติดแข็งแรงดีเราก็ตัดยอดมะม่วงต้นสูงออกไม่นานก็ได้กินมะม่วงค่อมซึ่งมีต้นเตี้ย ๆ ไม่ต้องบ่ายปีน ใครอยากเล่นมะม่วงเหมือนเล่นต้นไม้อื่น ๆ ก็ลองทำดูสิครับ วิธีต่อยอดเสียบยอด ทาบกิ่ง แบบต่าง ๆ เขาพิมพ์เป็นตำรามีทั้งรูปเขียนรูปถ่าย มีขายที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ที่ร้านขายหนังสือใกล้ประตูสองด้านถนนงามวงศ์วาน เมื่อทำได้อย่างที่เราต้องการ มันก็สนุกและมีความสุขดีเหมือนกันนะครับ สำหรับผมตอนนี้ต้องการอย่างเดียวคือบังคับให้มะม่วงออกผลก่อนคนอื่น กำลังทดลองอยู่ ยังถ้าทำให้ออกนอกฤดูได้ก็จะยิ่งดี

เพื่อน ๆ ถามอยู่เรื่อยเรื่องการบำรุงรักษามะม่วงให้สมบูรณ์แข็งแรงและออกผลตามฤดูกาล ผมก็เลยเขียนมาแนะนำไว้ในที่นี้ โดยให้เริ่มบำรุงกันหลังจากเก็บผลมะม่วงแล้วเป็นต้นไป คือราวปลายเดือนเมษายนหรือต้นพฤษภาคมของทุก ๆ ปี อย่างไรก็ตามถ้าหากดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลงไป ก็ต้องยืดหยุ่นไปตามฤดูกาลนะครับ

วิธีบำรุงรักษาต้นและผลมะม่วง

พฤษภาคม–มิถุนายน ระยะนี้เริ่มเข้าหน้าฝน 1. ให้ตกแต่งตัดกิ่งมะม่วงที่ทะแยงเข้าหาลำต้นออกเพื่อให้ต้นโปร่ง ได้รับแสงแดดทั่วถึง และควรตัดปลายกิ่งที่เก็บผลแล้ว เพื่อให้แตกยอดใหม่ จะตัดสั้นหรือยาวก็แล้วแต่ทรงพุ่ม อย่างน้อยสักนิ้วหนึ่ง

2. ใส่ปุ๋ย ควรใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ผสมกับปุ๋ยเคมี สูตร 15–15–15 ปุ๋ยเคมีไม่ควรใส่มาก ละลายน้ำรดตามรอบพุ่มใบก็ดี (จะฉีดฮอร์โมนหรือปุ๋ยทางใบด้วยก็ได้) ถ้าใช้ปุ๋ยเคมี สูตร 30–20–10 ละลายน้ำรดก็ยิ่งดี

กรกฎาคม—สิงหาคม เข้ากลางหน้าฝน ควรใส่ปุ๋ยเคมีครั้งที่สอง (รวมทั้งฉีดฮอร์โมนหรือปุ๋ยทางใบด้วยก็ได้) ปุ๋ยเคมีครั้งนี้ควรเป็นสูตร 15—15—15 เท่ากัน

กันยายน—ตุลาคม เข้าปลายหน้าฝน ใส่ปุ๋ยเป็นครั้งสุดท้าย ใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกผสมกับปุ๋ยเคมีสูตร 15—15—15 หรือสูตรตัวกลางสูง โดยใช้ปุ๋ยเคมีชนิดเกร็ดละลายน้ำใช้พ่นทางใบ สูตร 10—45—10 หรือ 17—34—17 เป็นการเร่งให้ออกช่อ

พฤศจิกายน—ธันวาคม เข้าหน้าหนาว ต้นมะม่วงพักผ่อนและหยุดอาหาร ต้องหยุดการให้น้ำและปุ๋ยเพื่อให้มะม่วงพักตัวเตรียมออกช่อ ถ้าอากาศเย็นจัดอาจกระตุ้นให้มะม่วงออกช่อได้ โดยใช้ยาฉีดเร่ง หรือปล่อยไว้เฉย ๆ มะม่วงก็อาจจะออกช่อในระยะนี้ได้ ถ้ามะม่วงออกช่อในระยะนี้ ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับในเดือนมกราคม

มกราคม อากาศยังหนาว มะม่วงจะเริ่มออกช่อตามปกติ เพลี้ยจั๊กกระจั่น (แมงกะอ้า) เพลี้ย และหนอนจะรุมกินช่อดอก

1. พอมะม่วงแทงช่อดอกออกมาสัก 1 เซนติเมตร ให้ฉีดยาฆ่าแมลง ใช้ยาแอมบุช— 100 หรือ เอส—85 หรือ เซฟวิน ฉีดผสมยาทำให้ใบเบียกด้วยยิ่งดี เพราะยาเบียกใบจับใบทำให้ไม่เกิดการสูญเสียน้ำยาที่ฉีดไปเปล่า ๆ ให้ฉีดครั้งสุดท้ายเมื่อช่อดอกยาวเกือบสุดช่อ และก่อนดอกบาน ถ้าดอกบานแล้วห้ามฉีดยาเป็นอันขาด มิฉะนั้นแมลงจะไม่มาผสมเกษร เมื่อแมลงผสมเกษรและมะม่วงติดผลเป็นตุ่มเล็ก ๆ แล้ว ให้ฉีดยาใหม่ แต่ผสมให้อ่อนกว่าเดิมสักครึ่งหนึ่งจนกว่ามะม่วงผลโตขนาดเม็ดพริกไทย จึงผสมยาฉีดตามปกติ

2. ถ้ามะม่วงออกช่อในเดือนธันวาคม เดือนมกราคมก็จะติดผลเล็กขนาดเม็ดพริกไทย ให้ทำเหมือนในเดือนกุมภาพันธ์

กุมภาพันธ์

อากาศเริ่มแล้ง มะม่วงจะขาดน้ำ ผลเล็ก ๆ จะร่วง

1. ให้น้ำต้นมะม่วงเป็นระยะ 2—3 วันครั้ง

2. ให้ปุ๋ยทั้งทางใบและทางราก ทั้งปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมัก และปุ๋ยเคมีสูตรเท่ากันทั้งสามตัว (บางคนเมื่อผลมะม่วงติดโตขนาดเมล็ดข้าวโพด ใช้ปุ๋ยเกล็ดสูตร 30—20—10 ฉีดทางใบ ว่าทำให้ผลโต ผมเองยังไม่ได้ทดลอง ว่าจะแอบไปลองฉีดดูสักต้น โดยไม่ให้เจ้าของต้นมะม่วงที่บ้านเขารู้ เพราะพอผมพูดขึ้นก็ถูกคัดค้านโดยอ้างว่าจะไปทำให้ผลมะม่วงของเขาร่วงหมด)

3. ถ้ามะม่วงติดผลขนาดเม็ดพริกไทย ควรฉีดยาฆ่าแมลงและยากันเชื้อรา เพราะดอกมะม่วงแก่ที่ร่วง จะหล่นมาเกาะตามขั้วผลมะม่วง พอได้รับความชื้นในอากาศ ก็จะเกิดเชื้อราทำให้ผลมะม่วงเน่าหล่น ส่วนแมลง คือแมงกะอ้าก็จะมากัดกินน้ำเลี้ยงที่ขั้วมะม่วง ทำให้ผลมะม่วงร่วงหมด ยาที่ใช้ฆ่าเชื้อรา คือ เลนเนท หรือออโธไซด์ผสมกับยาฆ่าแมลง แอมบุช—100 หรือ เอส—85 หรือเซฟวิน และยาเบียกใบ และควรใช้ยาทำให้ขั้วเหนียว เช่น พลาโนฟิกซ์ สัก 10—20 หยดผสมรวมไปด้วยเพื่อกันมิให้ผลร่วง

มีนาคม

มะม่วงเริ่มมีผลโต ต้องบำรุงผล และปรุงแต่งรส

1. รดน้ำให้ชุ่ม (อย่าให้แฉะ) ให้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก และปุ๋ยเคมี และควรใช้ปุ๋ยเกร็ดชนิดท้ายสูง เช่น 12—22—32 หรือ 10—20—30 ฉีดให้ทั่วต้น เพื่อให้ผลสมบูรณ์และรสดี

2. ฉีดยากันเชื้อราที่ทำให้เป็นจุดดำบนผิวมะม่วง คือยาเลนเนท หรือออโธไซด์

เมษายน

ผลมะม่วงแก่ ทะยอยเก็บผลได้

หมายเหตุ

— ยาฆ่าแมลงก็ดี ยาฆ่าเชื้อราก็ดี รวมทั้งยาทำให้ขั้วเหนียวและยาจับใบเบียกใบ มีหลายชนิด หลายยี่ห้อ ที่กล่าวมาข้างต้นผมกล่าวแต่เฉพาะที่ผมเคยใช้

— ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยเม็ดตามที่เรียกกัน เมื่อนำมาใช้กับต้นมะม่วงอายุสัก 4—5 ปีขึ้นไป ควรใช้ครั้งละ 170—200 กรัม ไม่ควรให้มากกว่านี้ หว่านตามรอบพุ่มใบไปพร้อมกับปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยอินทรีย์ ถ้าละลายน้ำรดได้ยิ่งดี โดยใช้ปุ๋ยเม็ด 5 ช้อนแกงต่อน้ำ 1 บีบ ที่กล่าวถึงปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกข้างต้นนั้นให้รวมถึงปุ๋ยอินทรีย์ด้วย

— การหาซื้อยาฆ่าแมลง ฆ่าเชื้อรา ยาอื่น ๆ และปุ๋ยต่าง ๆ ในกรุงเทพ ฯ หาซื้อได้ตามร้านขายปุ๋ยทั่ว ๆ ไป และที่ขายยาเกี่ยวกับการเกษตรมากมายหลายชนิด ก็คือที่บริเวณสะพานหัวช้างสี่แยกราชเทวี องค์การตลาดเกษตรกลางใกล้สวนจตุจักร ถนนงามวงค์วานตอนใกล้สามแยกเกษตร

วิธีบำรุงรักษาต้นและผลมะม่วงดังกล่าวข้างต้น เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจและมีเวลาอยู่บ้านเพื่อดูแลรักษาต้นไม้ในบ้าน หรือสำหรับผู้ที่มีความสุขในการอยู่บ้าน ไม่ตะลอน ๆ เตร็ดเตร่ไปเที่ยวที่อื่น แต่เพื่อประโยชน์ของผู้ที่ไม่มีเวลาจะบำรุงรักษาหรือดูแล มีต้นไม้ก็ปล่อยให้เทวดาเลี้ยง ผมก็มีวิธีบำรุงรักษาผลมะม่วง เพื่อให้ได้มีรับประทานโดยไม่ต้องซื้อหา โดยวิธีต่อไปนี้

วิธีบำรุงรักษาต้นและผลมะม่วงกึ่งเทวดาเลี้ยง

ก่อนจะเข้าหน้าฝน คือในราวต้นเดือนพฤษภาคม หาซื้อปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์ที่เขาใส่ถุงขาย ติดมือหรือติดรถกลับบ้าน ไม่ทำเองก็ให้เด็กรับใช้เอาปุ๋ยดังกล่าวไปโรยตรงรอบพุ่มใบต้นมะม่วง (ถ้าขยัน ก็ขุดเป็นหลุมกว้างสัก 1 ศอก ลึกสัก 1 คืบ รอบพุ่มไม้สัก 3—4 หลุม แล้วใส่ปุ๋ยลงไป ถ้าไม่ลำบาก ซื้อปุ๋ยเคมี สูตร 15—15—15 มาใส่ลงไปพร้อมกับปุ๋ยในหลุมดังกล่าวอีกสักหลุมละ 1 ช้อนแกง) เมื่อใส่ปุ๋ยแล้วก็เอาดินกลบไว้อย่างเดิม แล้วรดน้ำที่หลุม ถ้าขี้เกียจก็ปล่อยไว้ให้เทวดาท่านช่วย โดยรอน้ำจากฟ้า แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร นั่งรอคอยจนกว่ามะม่วงจะออกช่อ เมื่อมะม่วงออก

ช่อแล้ว ตอนนี้ถ้าท่านไม่ช่วยตัวเองบ้าง ก็เห็นจะไม่ได้รับประทานมะม่วง เพราะมะม่วงออกช่อเต็มต้นให้ท่านได้ชื่นชมสักพักก็จะร่วงหมด แล้วทั้งต้นก็จะมีแต่ใบสีดำ ๆ มาแทนที่ เป็นการไว้ทุกข์ให้แก่ผลมะม่วงที่ร่วงหล่นไปหมด เพราะแมลงและเชื้อรา เมื่อมะม่วงออกช่อ ก็แวะซื้อยาฆ่าแมลง (ไม่ใช่ดีดีที) ยาฆ่าแมลงในที่นี้เป็นยาฆ่าแมลงทางเกษตรกรรม ยาชนิดไหนขอให้ท่านอ่านดูในวิธีบำรุงรักษาต้นและผลมะม่วงของผู้ที่สนใจบำรุงรักษาต้นและผลมะม่วง ได้ยาฆ่าแมลงมาแล้วก็นำมาฉีดที่ช่อดอกตามส่วนผสมที่เขาบอกไว้ข้างขวดหรือหน้าซอง ฉีดสัก 2—3 หนก่อนช่อมะม่วงบาน พอช่อมะม่วงยาวเต็มที่จวนจะบานแล้วห้ามฉีดเด็ดขาด ปล่อยให้แมลงมาผสมเกษร พอมะม่วงติดผลแล้วก็ฉีดอีกสัก 2—3 ครั้ง ห่างกันประมาณ 15 วัน เพื่อป้องกันมิให้แมงกะอ้ามากินน้ำเลี้ยงขั้วมะม่วง

ระยะที่ติดผลเล็ก ๆ ดอกมะม่วงแก่จะร่วงมาค้างที่ขั้ว เอายาฆ่าเชื้อราฉีด หรือวิธีง่าย ๆ ก็ให้เอาน้ำเปล่าฉีดชะช่อแต่เพียงเบา เพื่อให้ดอกแก่ที่ตกค้างอยู่หลุดตามน้ำไป ทำให้ขั้วมะม่วงสะอาด ไม่เป็นราแล้วก็นั่งรอเวลาที่จะให้ผลมะม่วงแก่ต่อไป

ยังมีวิธีบำรุงรักษามะม่วงง่าย ๆ เรียกว่าแบบเทวดาเลี้ยงจริง ๆ อีกวิธีหนึ่งสำหรับผู้ที่ไม่มีเวลาแม้แต่จะแวะร้านขายปุ๋ย วิธีนี้เจ้าของต้นมะม่วงไม่ต้องทำอะไรเลย ปล่อยให้ต้นมะม่วงหาเลี้ยงตัวของมันเอง มันจะออกช่อหรือไม่ออกก็ช่าง แต่ถ้ามันออกช่อเมื่อไรเห็นมีผลเล็ก ๆ ติดอยู่ ก็เอาน้ำฉีดชะช่อล้างดอกแก่ที่ร่วงติดอยู่ออกไป บางคนโชคดี เทวดาท่านเมตตา เกรงว่าจะเหนื่อย เลยโปรยฝนลงมาชะช่อมะม่วงให้ก็เลยสบาย นั่งรอให้ผลแก่ ออกแรงเก็บผลหน่อย ก็ได้รับประทานมะม่วงสบายแฮไป นอกจากปลูกมะม่วงแบบเทวดาเลี้ยงแล้ว ผมยังมีวิธีที่ง่ายที่สุดที่จะได้ผลมะม่วงมารับประทานโดยไม่ต้องเหนื่อยแรงบำรุงรักษาอย่างใดทั้งสิ้น คือรอให้ถึงหน้ามะม่วง พอมีมะม่วงวางขาย ก็ควักเงินซื้อเลย เป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับผู้ที่ไม่มีเวลาจะทำอะไรเลย

ปีนี้ผมขอจบเพียงแค่นี้นะครับ ถ้ามีเรื่องมะม่วงแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่น่าสนใจปีหน้าผมจะคุยมาให้ฟังใหม่ ขอให้เพื่อน ๆ ที่รักจงประสบสุขสวัสดี เจริญศรีเจริญชนม์ จนกว่าจะได้มาคุยกันใหม่ในปีหน้า อ้อ! ผมมีคาถายาอายุวัฒนะอยู่บทหนึ่ง อยากมอบให้เพื่อน ๆ ไว้ เพื่อจะได้อยู่คุยกันนาน ๆ คาถามีว่าดังนี้ครับ

กินกระเทียมวันละเจ็ดกลีบ ไม่ต้องเร่งรีบไปตามหมอมา (รักษา)

แกว่งแขนวันละสองเวลา จักมีกายาแข็งแรงสมบูรณ์ (เอ้า อ้าไฮ้ เจี๊ยบ เจี๊ยบ)

สวัสดีครับ

หมายเหตุ วิธีกินกระเทียมโดยไม่ต้องเคี้ยวให้เผ็ดและเหม็นปาก ผมเขียนไว้ในฉบับที่แล้ว แต่วิธีใหม่เพื่อให้ย่อยง่าย ผมให้เขาหั่น (ไม่ใช่สับ) ให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ เกือบเหมือนสับ แล้วตักรับประทานวันละสองช้อนชา โดยตักใส่ปากแล้วกลืนกับน้ำลงไปทีละช้อนโดยไม่เคี้ยว ส่วนวิธีแกว่งแขนผมเขียนไว้ในหนังสือรุ่นสิบกว่าปีมาแล้วครับ มีภาพประกอบด้วย ขอให้ไปลองพลิกหาดู

31. ผมฟังเขาเล่ามาถึงเรื่องยาแก้มะเร็ง

มีคนรู้จักกันเขาเล่าให้ฟังว่า มีชายไทยคนหนึ่งไปหาหมอเพื่อรักษามะเร็งที่อเมริกา ชายผู้นั้นไม่รู้จักที่อยู่ของหมอที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับโรคมะเร็งคนนั้น แต่ทราบว่าอยู่ในบริเวณเมืองแถบที่เขากำลังขับรถหาอยู่ เห็นเด็กสองคนยืนอยู่ข้างถนน จึงจอดรถลงถามเด็กถามว่าจะไปหาหมอทำไม ชายผู้นั้นบอกว่าจะไปให้รักษาโรคมะเร็ง เด็กสองคนนั้นบอกว่าต้องไปหาหมอทำไม เดี๋ยวนี้มียาง่าย ๆ รักษาให้ทายได้ จะจดให้ไปลองกินดู แล้วเด็กก็จดยาใส่กระดาษให้ ชายผู้นั้นรับไว้อย่างไม่สนใจ แล้วถามถึงที่อยู่ของหมอ เด็กทั้งสองคนก็ชี้ทางให้ ชายคนนั้นจึงกลับขึ้นรถแล้วเอากระดาษจดยารักษามะเร็งของเด็กวางทิ้งไว้ที่เบาะในรถและขับรถไปหาหมอ หลังจากตรวจโดยละเอียดแล้ว หมอแจ้งให้ชายผู้นั้นทราบว่าตนเองเป็นโรคมะเร็ง และอยู่ในระยะอันตราย จะต้องรีบทำการผ่าตัดโดยนัดวันเวลาให้ชายคนนั้นไปพบในอาทิตย์ถัดไป ชายผู้นั้นเมื่อทราบความจริงจากหมอก็ใจเสีย เดินใจลอยกลับมาขึ้นรถ เห็นกระดาษจดยาที่เด็กให้มาตกอยู่ในรถ ก็หยิบขึ้นมาอ่านดู ในกระดาษนั้นมีข้อความเขียนไว้ว่า "กินข้าวกล้องต้มกับผักเละ ๆ อย่ากินเนื้อสัตว์ มะเร็งจะหาย" ชายผู้นั้นเหมือนคนตกน้ำ จะจมน้ำตายอยู่แล้ว เห็นอะไรลอยมาก็ต้องไขว่คว้าก่อนเพื่อให้รอดชีวิต แม้แต่ฟางเส้นเล็กๆ ลอยผ่านมาก็ต้องคว้าไว้ เมื่อเห็นเด็กเขียนดังนั้นนึกว่าไหนๆ ก็จะตาย ลองทำตามเด็กว่าดูปะไร จึงไปซื้อข้าวกล้องมาต้มกับผักพอเละๆ แล้วรับประทานเป็นอาหาร โดยไม่รับประทานเนื้อสัตว์ เป็นเวลา 4—6 วัน พอถึงวันนัดหมอไปทำการผ่าตัด หมอได้ตรวจโดยละเอียดอีกครั้งหนึ่งปรากฏว่า อาการของมะเร็งที่ว่าอยู่ในระยะอันตรายนั้นดีขึ้น แทนที่จะต้องตายภายในหนึ่งเดือนดังที่ได้ตรวจครั้งแรก ชายผู้นั้นยังอาจมีชีวิตอยู่ได้อย่างสบายอีกสักปีหนึ่งเป็นอย่างน้อยโดยไม่ต้องผ่าตัด ชายผู้นั้นจึงกลับบ้านและนำเรื่องราวมาเขียนเผยแพร่ให้คนอื่น ๆ ทราบ

ผมได้ฟังเขาเล่าแล้ว เห็นว่าคงจะมีประโยชน์แก่เพื่อน ๆ บ้างก็เลยเอามาเล่าต่อ อย่างน้อยประโยชน์ของข้าวกล้อง ต้มกับผักเละ ๆ และการเป็นมังสะวิรัต คือไม่รับประทานเนื้อสัตว์ คงจะต่ออายุผู้บริโภคให้ยืนยาวขึ้นได้บ้างเป็นแน่ เพื่อนผู้ใดที่ออดแอดอ่อนแอน่าจะทดลองดู ก็ไม่น่าจะเสียหายอย่างไรนะครับ ได้ผลอย่างไรเล่าต่อ ๆ กันไปด้วย

"เดือน จิตรกร"

32. ท่านอาจารย์ปรีดีกับครอบครัวของเรา

ผมได้รู้จักท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 จากคุณพ่อซึ่งคุ้นเคยกับท่านพอสมควร บอกว่าท่านเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นมหาวิทยาลัยที่ท่านอาจารย์เป็นผู้ริเริ่มตั้งขึ้นมาเพื่อสอนวิชากฎหมายแก่ผู้ที่สนใจโดยทั่วไป คุณพ่อของผมมีความปรารถนาจะให้ผมได้เข้าศึกษาต่อในชั้นอุดมศึกษาจากมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ในขณะนั้นผมกำลังเรียนอยู่ที่โรงเรียนอำนวยศิลป์ ชั้นมัธยมปีที่ 7

ต่อมา เมื่อเริ่มปี 2481 ผมเรียนอยู่ในชั้นมัธยมปีที่ 8 ของโรงเรียนอำนวยศิลป์ คุณพ่อก็บอกผมว่า ท่านอาจารย์ได้เปิดโรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยขึ้นใหม่ โดยมีหลักสูตรการเรียนสองปีจบ แล้วจึงจะเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยได้ ผมจึงได้ลาออกจากโรงเรียนอำนวยศิลป์มาเข้าเรียนที่โรงเรียนเตรียม ๆ ซึ่งเป็นรุ่นแรกหรือรุ่นที่หนึ่ง ตั้งแต่ปี 2481 และได้เรียนจนจบหลักสูตรเตรียมและได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ปี 2483 เป็นต้นมา

ในระหว่างที่มีชีวิตเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอยู่ 5 ปี ได้รู้จักกับอาจารย์และเพื่อนนักศึกษาทั้งวิชากฎหมายและการบัญชีมากมาย ก็เพราะผมเป็นนักกีฬา นักแสดง และไม่ว่ากิจกรรมอะไรภายในมหาวิทยาลัย ผมก็มักจะต้องเข้าไปเป็นคณะกรรมการ หรือเป็นตัวแทนของหมู่คณะอยู่เสมอ จึงเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกับเพื่อน ๆ ต่างรุ่นและต่างคณะเป็นอย่างดี เพราะสาเหตุนี้แหละผมจึงได้คู่ชีวิต คือคุณสุดจิตต์ ศรีสาคร (คุณต่อย) นักเรียน ตมธก. รุ่นสองและเป็นนักศึกษาวิชาการบัญชี ซึ่งมีอุปนิสัยใจคอคล้ายผมคือเป็นทั้งนักกีฬาและนักแสดง อุทิศเวลาให้แก่มหาวิทยาลัยมาตลอด จากความเป็นเพื่อนถึงแม้จะต่างรุ่นต่างคณะกันก็จริง แต่เราทั้งสองจะต้องพบกันอยู่เสมอ ในเมื่อมีหน้าที่ทำงานเพื่อมหาวิทยาลัย ในที่สุดเมื่อความเป็นเพื่อนกลายเป็นความรัก ซึ่งเราได้รับการสนับสนุนจากพวกเพื่อน ๆ ทั้งสองฝ่ายอย่างหนาแน่นจนเป็นที่รู้จักกันทั่วทั้งมหาวิทยาลัยว่าเรารักกันและจะแต่งงานกันเมื่อเราเรียนจบและมีงานทำเป็นหลักฐานแล้ว

ในปี 2487 ผมเรียนจนได้อนุปริญญาทางนิติศาสตร์ ก็ไปสมัครงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ทำงานเป็นประจำแผนก(รองนายเวร)รับผิดชอบในหน้าที่เป็นพนักงานควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (Exchange Control) ที่ทำงานขณะนั้นอยู่ที่ตึกริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตรอกธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ถนนเจริญกรุง ในอัตราเงินเดือน ๆ ละ 132 บาท ผมจึงคิดถึงเรื่องแต่งงาน จึงได้เรียนหารือคุณพ่อคุณแม่ทั้งของผมและของคุณต่อย ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก็ไม่ขัดข้อง คุณพ่อผมจึงพาผมไปพบกับท่านอาจารย์ปรีดีที่บ้านท่าช้างเพื่อขอให้ท่านอาจารย์เป็นเจ้าภาพให้แก่เราทั้งสอง และขอให้ประกอบพิธีสมรสที่หอประชุมมหาวิทยาลัยด้วย

วันที่ 5 พฤษภาคม 2487 เป็นวันสมรสของเรา ท่านอาจารย์ปรีดีท่านมาทำพิธีสวมมงคล เจิมหน้า คล้องพวงมาลัยและรดน้ำสังข์ พร้อมทั้งท่านให้ศีลให้พรแก่เรา ผมยังจำได้ว่าพรที่ท่านให้เรานั้น ท่านกล่าวว่า "ขอให้คุณทั้งสองจงครองรักครองเรือนร่วมกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุขชั่วกาลนาน" ซึ่งเราทั้งสองก็ก้มลงกราบพร้อมกันในความรู้สึกขณะนั้น ผมตื้นตันใจอย่างบอกไม่ถูก ดีใจและปลื้มใจเหมือนได้รับพรจากเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์จากสวรรค์ชั้นฟ้า

หลังจากที่เราได้แต่งงานกันจนกระทั่งลูกชายหญิงของเรา 4 คนโตขึ้นจนเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว จึงได้ส่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ด้วยความสำนึกว่าเราจะพยายามให้วิชาความรู้แก่เขามากที่สุดเท่าที่ปัญญาและความสามารถของเราจะพึงมีให้ ฉะนั้นลูกชายคนโตและคนสุดท้องจึงถูกส่งไปเรียนต่อประเทศสหรัฐอเมริกา ลูกสาวคนที่สองไปประเทศอังกฤษ และลูกสาวคนที่สามไปเรียนที่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ แล้วมาต่อที่กรุงปารีส ณ ที่นี้เองความผูกพันของครอบครัวเรากับท่านก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ลูกสาวศึกษาอยู่ที่กรุงปารีสได้ไปมาหาสู่ท่านเป็นประจำ จนกระทั่งท่านทั้งสองได้ทราบว่าเป็นหลานใคร ลูกใคร ความจำของท่านนับว่าเป็นเลิศ ท่านจำได้ว่าได้ว่าเคยแต่งงานให้กับเราทั้งสองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ต่อมาวันหนึ่งเราทั้งสองตกใจมาก เนื่องจากท่านผู้หญิงได้โทรศัพท์ทางไกลจากกรุงปารีสมาว่า ท่านทั้งสองจะจัดพิธีแต่งงานให้กับลูกสาว ซึ่งชอบพอกับนักเรียนไทยซึ่งเป็นเด็กใกล้ชิดและเป็นผู้ที่ท่านรักและเมตตามาก โดยท่านรับเป็นภาระให้ทุกอย่างขออย่าให้เราเป็นห่วง พร้อมทั้งจัดการเลี้ยงฉลองการสมรสให้อย่างสมเกียรติ เราทั้งสองเองก็ไม่มีโอกาสไปร่วมในพิธีสมรสในครั้งนี้ สิ่งต่าง ๆ ที่ท่านให้แก่ครอบครัวเรานี้ ทำความตื้นตันใจและซึ้งในน้ำใจอันประเสริฐสุดอย่างหาที่เปรียบมิได้ซึ่งเรามิได้มีโอกาสได้ทดแทนพระคุณของท่านเลย และจนกระทั่งวันนี้จิตสำนึกของเราทั้งสองยังระลึกถึงและจะระลึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์และท่านผู้หญิงอยู่ตลอดไปตราบชั่วชีวิตของเราทั้งสอง

เราใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันมาจนบัดนี้เป็นเวลาครบ 40 ปี มีบุตรชายหญิง 4 คน มีเขยและสะใภ้ 4 คน มีหลาน 11 คน ครอบครัวของเราอยู่ร่วมกันมาด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตามอัตตภาพ โดยยึดถือสัจจธรรมที่ว่า "ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺม จารึ" ซึ่งแปลว่า "ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ธรรมคาถาบทนี้ท่านอาจารย์ปรีดีได้นำมาใช้เป็นหัวข้อในการปฏิบัติ และยึดถือพร้อมนั้นได้แนะนำให้นักศึกษาทุกคนได้ปฏิบัติตามโดยทั่วหน้ากัน แล้วความสุขความเจริญจะบังเกิดแก่ผู้นั้นเอง

เจิม–สุดจิตต์ ภูมิจิตร

33. ท่านผู้ประศาสน์การ ม.ธ.ก. ที่ผมรู้จัก

ความจริงผมรู้จักท่านผู้ประศาสน์การ ม.ธ.ก. ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ มาตั้งแต่ผมยังเรียนหนังสืออยู่ชั้นมัธยมสองโน่นแน่ะ แต่ตอนที่ผมรู้จักท่านนั้นท่านไม่ได้ใช้ชื่อนี้ ผมรู้จักท่านในนามหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ใครไม่รู้ความจริงก็จะหาว่าผมทำเขื่อง รู้จักคนใหญ่คนโตตั้งแต่ยังเป็นเด็กนักเรียน แต่มันก็เป็นเรื่องจริง ที่ผมรู้จักท่านก็เพราะเนื่องมาจากเหตุการณ์ปฏิวัติครั้งแรกในประเทศไทยนั่นเอง พอเกิดการปฏิวัติต่อต้านการปฏิวัติครั้งแรกนั้น โรงเรียนของผมซึ่งอยู่ในต่างจังหวัดก็เกณฑ์นักเรียนซึ่งอยู่ตั้งแต่ชั้นมัธยมหนึ่งขึ้นไปให้แต่งเครื่องแบบลูกเสือออกไปตระเวนดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยตามท้องถนนร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจและทหาร แต่ก่อนที่จะออกไปตระเวนทำการนั้น อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนก็ได้แถลงชี้แจงถึงเหตุการณ์ของการปฏิวัติและการปฏิวัติซ้อนให้ลูกเสือฟัง และนั่นจึงเป็นครั้งแรกที่ผมได้ยินชื่อของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ส่วนรูปร่างหน้าตาของท่านจะเป็นอย่างไรนั้นผมไม่ทราบ เพราะครั้งกระโน้นกิจการสื่อสารมวลชนไม่รุดหน้าเหมือนปัจจุบันนี้

จวบจนกระทั่งตอนต้นปี พ.ศ. 2482 ผมเข้ามาเรียนอยู่ใน ต.ม.ธ.ก. ซึ่งก็นับว่าอยู่ใกล้คุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรมแค่คืบ แต่ผมก็ยังโชคดีไม่พอที่มีโอกาสจะได้เห็นหน้าค่าตาของท่านผู้นี้อีก แต่แล้วพอตอนปลายปีนั้น ท่านเองก็มีโอกาสมาเห็นผมเข้า ทำไมท่านจึงมาเห็นผมโดยผมไม่ได้เห็นท่าน ก็เรื่องมันมีน่ะซี

ในโอกาสดังกล่าวข้างต้น มหาวิทยาลัยมีงานประสาทและฉลองปริญญาประจำปีและในการนั้นมีการแสดงละครกลางแจ้งด้วย เมื่อเป็นละครดนตรีก็ต้องมีการบรรเลงดนตรีเป็นเครื่องประกอบ ดังนั้นผมซึ่งสังกัดวงดุริยางค์ของ ต.ม.ธ.ก. จึงได้รับการคัดเลือกเข้ามาเล่นในวงดนตรีซึ่งควบคุมโดยอาจารย์โฉลก โกมารกุล ณ นคร ด้วยผู้หนึ่ง เพื่อนๆ คงจะจำได้ว่าในงานประสาทและฉลองปริญญาครั้งกระนั้น มหาวิทยาลัยเลี้ยงทั้งอาหารและ

เครื่องดื่มฟรีแก่นักศึกษา ความจริงผมไม่มีสิทธิ์สำหรับเครื่องดื่ม เพราะตอนไปเล่นดนตรีนั้นก็แต่งเครื่องแบบลูกเสือสมุทรเสนาชุดขาวไป แต่พอเล่นดนตรีจบแล้วพวกนักศึกษารุ่นพี่ (ซึ่งก็คงจะอึมครึมกันเข้าไปแล้ว) มากึ่งชวนกึ่งบังคับเอาผมไปนั่งร่วมวงกับพวกเขาที่กลางสนามฟุตบอลล์ตอนนั้นผมมันยิ่งกว่าไก่สอนขันเสียอีก คือไม่เอาไหนเลย พอจิบกับพวกรุ่นพี่เขาไปได้ไม่เท่าไรก็ถึงกับนอนแผ่สองสลึงลงบนสนามทั้งเครื่องแบบชุดขาว กลางคืนอย่างนั้นถ้ามองแต่ไกลคนก็อาจจะนึกว่าผมก็เป็นนักศึกษาคนหนึ่ง เพราะสมัยนั้นนักศึกษาเขาแต่งชุดสากลขาวกันทั้งนั้น

พอได้ลมเย็นและน้ำค้างพรมเล็กน้อยผมก็พอจะได้สติ แต่ก็ยังสะลึมสะลือลืมตาไม่ขึ้นสมองก็งุนงงปั่นป่วน พลันผมก็ได้ยินเสียงรุ่นพี่คนหนึ่งซึ่งนั่งอกแห่งกอยู่ใกล้ ๆ เอ่ยว่า "เฮ้ย ผู้ประศาสน์การกับอาจารย์เดือนมาโว้ย" ก็เท่านั้นเอง ไม่เห็นมีใครตกตื่นหรือพรวดพราดลุกขึ้นหนีไปอย่างไร สำหรับผมเองนั้น อย่าว่าแต่ลุกหนีไปเลย จะเบิ่งตาดูผู้ใหญ่ทั้งสองท่านนั้นให้เห็นเต็มตาสักหน่อยก็ยังไม่มีบุญญาเสียแล้ว เพียงอึดใจใหญ่ ทั้งสองท่านก็เดินมาหยุดอยู่ตรงหน้ากลุ่มผู้ตกเป็นฝ่ายปราชัยของ "น้ำเปลี่ยนนิสัย" ซึ่งมีผมรวมอยู่ด้วย ครั้นแล้วผมก็ได้ยินเสียงอาจารย์เดือนท่านอุทานมาว่า "เอ๊ะ นี่มันนักเรียนเตรียมนี่นา ไม่ไหว ดันมาเมามายกับเขาด้วย" แต่แล้วผมก็ได้ยินเสียงผู้ประศาสน์การกล่าวว่า "ช่างเขาเถอะ ปีหนึ่งจะได้มีโอกาสสนุกจริงจังอย่างนี้สักครั้งหนึ่ง" ครั้นแล้วผู้ประศาสน์การก็มีบัญชาการให้เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยผู้หนึ่ง (ผมมาทราบความภายหลังว่าคือคุณสวาสดิ์) ให้จัดรถ "ไอ้โกร่ง" นำเอาบรรดาผู้ที่ถูก "น้ำเปลี่ยนนิสัย" น็อคเอาเหล่านี้กลับไปส่งบ้านช่อง แถมท่านยังได้ควักกระเป๋ามอบเงินให้คนขับรถซื้อข้าวหน้าไก่ที่ร้านมีชื่อที่ห้าแยกพลับพลาไชยเพื่อแจกแก่นักศึกษา (รวมทั้งนักเรียน ต.ม.ธ.ก. อีก 1 คน) อีกคนละหนึ่งห่อด้วย นึกถึงเหตุการณ์เรื่องนี้แล้ว พวกเราเหล่าแพ้เหล้าทั้งหลายที่ถูกขนส่งกลับบ้านคืนนั้นต่างก็คงจะต้องคิดกันอยู่ในใจว่าผู้ประศาสน์การ ม.ธ.ก. ท่านนั้นท่านรักและเอ็นดูพวกนักศึกษาและนักเรียนเตรียมปริญญาเหมือนดังลูกหลานของท่านแท้ ๆ

ตอนกลางปีรุ่งขึ้น คือปี พ.ศ. 2484 ผมก็มีโอกาสได้เห็นหน้าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างเต็มหน้าเต็มตา ที่เห็นก็เพราะว่าท่านเรียกประชุมทั้งนักศึกษาและนักเรียน

เตรียมในห้องประชุมใหญ่ของตึกบัญชาการเพื่อชี้แจงเรื่องที่นักศึกษาและนักเรียนเตรียมจะไปร่วมเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนกับสถาบันอื่น ๆ เขาด้วย ผมยังจำได้ถึงการที่ท่านย้ำว่าพวกนักศึกษาและนักเรียนเตรียมปริญญาจะไปเดินขบวน หรือไม่นั้นเป็นสิทธิของแต่ละคน แต่ท่านก็ให้ข้อคิดว่าฝรั่งเศสอาจจะกำลังแย่ทำอะไรไม่ได้เพราะถูกเยอรมันยึดครองตอนต้นสงครามโลก แต่ท่านก็คิดว่าในบั้นปลายฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งเป็นฝ่ายข้างมากน่าจะเป็นฝ่ายมีชัยชนะและเมื่อนั้น สิ่งที่เรากำลังจะกระทำกันในวันนี้ก็อาจจะนำผลไม่ดีมาสู่เราได้ ผมยังเสียใจอยู่ไม่หายที่ไปเข้าแถวนำขบวนเรียกร้องดินแดนคืนเพราะความหยิ่งในเสรีภาพและประชาธิปไตยโดยไม่แยแสต่อคำเตือนให้สังวรของท่านผู้ประศาสน์การในวันนั้น ทั้งนี้เพราะการวิเคราะห์เหตุการณ์ของท่านนั้นถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์ และประเทศไทยเราก็ถูกฝรั่งเศสเล่นงานเอาเสียงอมตอนเสร็จสงครามโลกครั้งที่สอง

ตอนปลายปี พ.ศ. 2484 ผมก็มีโอกาสดีได้พบกับผู้ประศาสน์การอีก คราวนี้เป็นการพบกันอย่างเต็มภาคภูมิทีเดียว คือถึงกับได้จับไม้จับมือกับท่าน ก็ทำไมจะไม่ได้จับล่ะในเมื่อท่านกรุณามาแจกประกาศนียบัตรเตรียมปริญญาแก่นักเรียน ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

ตั้งแต่ได้จับไม้จับมือกับท่านผู้ประศาสน์การครั้งนั้นแล้วผมก็ไม่มีโอกาสได้เห็นท่านอีกเลยเป็นเวลาถึงสามปีเศษ ครั้นแล้ววันหนึ่งผมกับเพื่อนร่วมเป็นร่วมตายจำนวน 15 คน (เป็นนายร้อยตรีหนึ่งคน นักเรียนนายร้อยเทพนิคปีที่ 5 เจ็ดคน และนักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ อีก 7 คน ในจำนวนนี้มีนาม วุฒตาอภัย สมบุญ โรจนกร และตัวผมเองรวมอยู่ด้วย) ก็ถูกนำไปพบผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่ทำเนียบท่าช้าง เหตุการณ์ดูเหมือนจะเกิดขึ้นในราวกลางปี พ.ศ. 2487 และเป็นวันล่วงหน้าหนึ่งวันก่อนที่พวกจะออกเดินทางไปประเทศอินเดียเพื่อไปฝึกการรบแบบกองโจรกับกองบัญชาการภาคตะวันออกของอังกฤษ ทั้งนี้เป็นการเดินทางไปในฐานะของสมาชิกขบวนการเสรีไทยซึ่งมีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นหัวหน้าขบวนการ

ผมยังจำได้และยังรู้สึกซาบซึ้งในคำพูดของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ที่กล่าวต่อพวกเราในวันนั้นได้อย่างดี สรุปแล้วท่านกล่าวว่า ท่านขอบใจพวกเราเป็นอย่างมากที่ยินดีเสียสละเพื่อประเทศชาติ แต่ขณะเดียวกันท่านก็ใคร่ขอให้ทุกคนตระหนักไว้ว่าการออกไป

รับใช้ประเทศชาติครั้งนี้เป็นไปด้วยความสมัครใจของแต่ละคนเพื่อทดแทนหนี้บุญคุณของมาตุภูมิ โดยไม่มีใครขอร้องหรือบังคับ ฉะนั้น ภายหลังหากกลับมาประเทศชาติด้วยความปลอดภัยก็ถือว่าทุกคนได้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อชาติของตนลุล่วงไปแล้ว และไม่มีสิทธิ์ที่จะเรียกร้องสิ่งตอบแทนหรือทวงบุญคุณเอากับประเทศชาติแต่อย่างใด ขณะนั้นยังมีเวลาและโอกาส ฉะนั้นหากผู้ใดคิดจะกลับใจก็ย่อมจะกระทำได้

ปรากฏว่าสิบห้าเดนตายนั้นไม่มีใครคิดกลับใจ ต่างก็ลงเรือลำเล็กในวันรุ่งขึ้นฝ่าลมและคลื่นลอยเท้งเต้ง ๆ มุ่งหน้าไปสู่เกาะเต่ากลางอ่าวไทยเพื่อถ่ายทอดขึ้นเครื่องบินทะเลไปเสี่ยงเป็นเสี่ยงตายเอาในวันข้างหน้าดังที่ได้ตัดสินใจเด็ดขาดไว้ก่อนแล้ว

ประมาณเก้าเดือนหลังจากนั้น สิบห้ามนุษย์เดนตายนั้นก็มีโอกาสได้พบและจับมือกับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ณ สถานที่เดิม คือที่ทำเนียบท่าช้างอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เป็นการพบภายหลังที่สงครามโลกครั้งที่สองยุติลงแล้ว ผมก็ยังจำได้และยังรู้สึกซาบซึ้งในคำกล่าวของ ฯพณฯ ปรีดี ฯ ในวันนั้นได้อย่างดีอีกเช่นกัน สรุปคำกล่าวของท่านได้ว่าท่านรู้สึกโล่งอกและยินดีด้วยที่พวกเรากลับมาสู่ประเทศชาติได้ด้วยความปลอดภัย บัดนี้ก็เสร็จสิ้นภาระกิจการรับใช้ประเทศชาติมาตุภูมิของพวกเราแล้ว ท่านจึงขออวยพรให้พวกเราประสบผลสำเร็จในกิจการงานที่พวกเราต่างจะต้องไปปฏิบัติเพื่อตัวเองต่อไป อนึ่งท่านขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ท่านหวังว่าพวกเรายังคงจะจำได้ว่าพวกเราได้เดินทางออกไปปฏิบัติหน้าที่ในต่างประเทศเพื่อรับใช้ประเทศชาติด้วยความสมัครใจโดยไม่มีใครผู้ใดบังคับและต่างก็จะไม่เรียกร้องการตอบแทนหรือทวงบุญคุณเอากับประเทศชาติแต่อย่างใด

ตอนนั้นผมฟังท่านผู้ประศาสน์การกล่าวแล้วก็ไม่รู้สึกมีปฏิกิริยาแต่อย่างใด โดยคิดเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา ทำอะไรลงไปโดยสมัครใจโดยไม่มีใครบังคับ แล้วจะถือเอาเป็นบุญคุณเอากับผู้ใดเล่า แต่ต่อมาภายหลัง เมื่อเกิดปฏิวัติรัฐประหารจนเป็นผลทำให้ท่านผู้ประศาสน์การต้องระหกระเหินเร่ร่อนออกไปอยู่ต่างประเทศนั้น ผมจึงคิดได้ว่าเหตุการณ์นั้นก็มีผลส่วนหนึ่งมาจากอุดมคติของท่านนั้นเอง อุดมคติที่ว่านั้นก็คือ การทำความดีเพื่อคุณความดี มิใช่เพื่อผลตอบแทนอย่างอื่น นักการเมืองผู้มีอุดมคติเช่นนี้ย่อมจะตกอยู่ใน

ฐานะลำบากหน่อยเมื่อเป็นนักการเมืองของประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา และโดยเฉพาะนักการเมืองที่กำลังอยู่ในโลกแห่งยุควัตถุ เพราะโดยสภาพและเงื่อนไขเช่นว่านี้ นักการเมืองจะดังจะเด่นและไปได้ไกลก็แต่โดยการความร่วมมือและสนับสนุนจากสมัครพรรคพวก ก็เมื่อท่านผู้ประศาสน์การท่านเป็นนักการเมืองของประเทศที่เกือบจะด้อยพัฒนาอย่างประเทศไทยเราซึ่งกำลังอยู่ในโลกยุควัตถุนิยมเช่นนั้น ท่านจะหาผู้ที่มีอุดมคติเช่นท่านมาให้ความร่วมมือและสนับสนุนท่านอย่างจริงจังได้สักเท่าใด ความเคารพนับถือและนิยมชมชอบในตัวท่านนั้นท่านอาจจะได้รับมากมาย แต่การกล้าที่จะอุทิศตนให้แก่การงานของท่านโดยมิหวังผลตอบแทนอะไรเลยนั้นท่านจะได้รับสักเท่าใด ใครผู้ใดอย่าหาว่าผมเอาจริงเอาจังในเรื่องวัตถุนิยมเกินไปเลย แต่ความจริงก็ย่อมเป็นความจริง เหตุการณ์เกี่ยวกับบรรดาผู้นำทางการเมืองของประเทศไทยที่ท่านผู้ประศาสน์การต้องลี้ภัยออกไปนอกประเทศแล้วนั้นจะเป็นเครื่องชี้บอกอย่างชัดเจนที่สุด

น่าเสียดายจริง ๆ ที่บุคคลผู้มีวิชาการความรู้และอุดมคติอันสูงส่งอย่าง ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ กลับต้องมาถือกำเนิดในประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยแล้วไม่มีโอกาสได้ใช้วิชาความรู้และอุดมคติของท่านให้ประโยชน์แก่มาตุภูมิได้อย่างเต็มที่ หากท่านบังเอิญไปถือกำเนิดในประเทศที่พัฒนาแล้ว ชื่อเสียงของท่านก็คงจะขจรขจายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ก็อีกนั่นแหละ ถึงแม้ท่านจะถึงแก่อสัญกรรมไปแล้วโดยไม่ได้รับอะไรตอบแทนเลยจากประเทศชาติของท่าน แต่ผมก็เชื่อแน่ว่าวิญญาณของท่านซึ่งกำลังสถิตอยู่ในสรวงสรรค์โพ้นก็คงจะดื่มด่ำยินดีกับคุณความดีที่ท่านได้เคยกระทำมาแล้ว เพื่อประเทศชาติของท่านเป็นแน่แท้ ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีอุดมคตินั้นส่วนมากย่อมจะเป็นแต่ผู้ให้ มิใช่ผู้รับ ท่านได้ถูกให้ร้ายป้ายสีและกลั่นแกล้งนานับประการจากนักการเมืองร่วมสมัยของท่าน แต่จนกระทั่งวันที่ท่านได้อำลาจากโลกที่ไร้ความยุติธรรมต่อท่านไปท่านก็มิได้ให้ร้ายป้ายสีหรือกลั่นแกล้งผู้ใดเป็นการตอบแทน เหตุการณ์ที่น่าจะต้องถือเป็นคุณความดีในทางเมตตาธรรมของท่านอย่างยิ่งก็น่าจะได้แก่กรณีที่เกี่ยวกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใคร ๆ ก็น่าจะจำกันได้ดีว่าระหว่างสงครามจนกระทั่งก่อนถึงวันที่จอมพลผู้นั้นจะลี้ภัยออกไปอยู่ประเทศญี่ปุ่นนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งตัวเป็นปรปักษ์อย่างรุนแรงต่อหลวงประดิษฐ์

มนูธรรม ซึ่งเคยเสี่ยงภัยร่วมเป็นร่วมตายด้วยกันมาในการกระทำการปฏิวัติครั้งแรกในประเทศไทย เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เป็นเรื่องของเหตุผลทางการเมืองและเป็นเรื่องของใจมนุษย์ แต่สรุปแล้วก็กล่าวได้ว่าการที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องตกระกำลำบากจนกระทั่งไปสิ้นสุดชีวิตในดินแดนต่างประเทศนั้น ผู้หนึ่งที่มีส่วนรับผิดชอบอยู่ก็คือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ผมว่าดังนี้ก็เพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำคนหนึ่งในการกระทำปฏิวัติภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองอันมีผลทำให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องลี้ภัยออกไปนอกประเทศ ถึงแม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามจะเป็นอริอย่างรุนแรงกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในทางการเมืองเช่นนี้แต่ก็มิใช่เพราะหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหรอกหรือที่คัดค้านการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรจะนำเอาตัว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปขึ้นศาลทหารที่สิงคโปร์เพื่อพิจารณาความผิดในฐานอาชญากรสงคราม ฝ่ายสัมพันธมิตรต้องยอมจำนนต่อเหตุผลคัดค้านของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่ว่า เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับแล้วว่าประเทศไทยมิใช่เป็นประเทศผู้แพ้สงครามประเทศไทยก็ย่อมมีสิทธิ์และอธิปไตยเต็มที่ที่จะนำเรื่องนี้ขึ้นพิจารณาในศาลไทยเสียเองและอาจารย์ผู้สอนกฎหมายมาตั้งแต่ยังเป็นโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรมอย่างหลวงประดิษฐ์มนูธรรม นั้นจะไม่ทราบหรือมองเห็นล่วงหน้าเชียวหรือว่าอันกฎหมายย้อนหลังนั้นจะมีผลบังคับได้ในกรณีใดบ้าง และแล้วจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็กลับมีโอกาสมาเป็นใหญ่เป็นโตอีกครั้งหนึ่งเพราะมิตรที่เห็นแก่มิตรเช่นนี้เอง

ท่านจะสถิตอยู่ ณ หนใดก็ตาม แต่ขอให้ท่านผู้ประศาสน์การโปรดทราบด้วยเถิดว่าผู้ที่มีอุดมคติอย่างท่านในประเทศไทยนั้นยังมีอยู่อีกไม่น้อย และต่างก็พากันสรรเสริญและระลึกถึงคุณความดีของท่านอยู่เสมอ

ประสงค์

34. ครั้งหนึ่งยังจำได้...

ณ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

เมื่อปีพุทธศักราช 2483 ได้มีการถ่ายทำภาพยนตร์ที่ยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นคือ "พระเจ้าช้างเผือก" โดยบันทึกเสียงในฟิล์มเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้ส่งออกไปทำการฉายเพื่อเผยแพร่ยังต่างประเทศ ครูและนักเรียนบางคนได้ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมการแสดงด้วย มีคุณไพลิน เนียนเซ็น นางงามบุปผชาติปี 2482 นักเรียนเตรียมปริญญารุ่นที่ 3 เป็นผู้แสดงนำฝ่ายหญิง

ในตอนเย็นหลังจากเลิกเรียนแล้ว รถยนต์คันใหญ่ของมหาวิทยาลัยจะนำเราไปสู่โรงถ่ายภาพยนตร์ ณ ทุ่งมหาเมฆ ได้ถ่ายทำกันหลายฉากหลายขั้นตอนเป็นเวลาหลายวัน

เบื้องหลังการถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องนี้ มีฉากการรบกันอย่างดุเดือดตอนหนึ่งที่กลางทุ่งราบระหว่างทหารไทยกับฝ่ายพม่า พวกเราทั้งหมดต้องเข้าฉากแสดงสองหน คือครั้งแรกแต่งกายเป็นทหารไทยถือดาบวิ่งเข้าหาหน้ากล้อง เสร็จแล้วเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นทหารพม่าบ้าง ระหว่างที่วิ่งจะเข้าประจัญบาน บางคนเท้าพลาดตกลงไปในร่องพื้นนาที่แตกระแหงล้มกลิ้งไม่เป็นท่า บางคนโสร่งพม่าหลุด แต่อะไรก็ไม่ร้ายเท่าวิ่งเข้าหาหน้ากล้องทีไร เป็นต้องพากันหัวเราะคิกคักทุกทีไป ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายถ่ายทำกันใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

พอถึงฉากเข้าตะลุมบอนก็จะแบ่งออกเป็นสองฝ่าย เป็นทหารไทยครึ่งหนึ่งและทหารพม่าครึ่งหนึ่งเข้าต่อสู้ห้ำหั่นกันอย่างทรหด -บางคนถูกฟันถูกแทงจนฟุบธรณีลงไปแล้ว แต่ก็ยังไม่ยอมตายลุกขึ้นมาเต้นต่อไป ช่างภาพต้องตัดฟิล์มทิ้งไปอีกตามระเบียบ แต่ทว่าส่วนใหญ่แล้ว พวกเราแสดงได้ดีแนบเนียนสมบทบาท ซึ่งผู้กำกับการแสดงได้กล่าวชมไว้

การสร้างฉากกำแพงเมืองนั้น เขาต่อเป็นโครงไม้สูง ๆ มีความยาวไม่มาก แล้วกรุด้วยผ้าขาวด้านหน้าแต่เพียงด้านเดียว พอถ่ายทำออกมาแล้วจะแลดูกำแพงสูงตระหง่านยาวเหยียดเข้าสู่บรรยากาศเหมือนสมัยโบราณจริง ๆ

ฝ่ายหนึ่งอยู่บนกำแพงตามป้อมเชิงเทิน อีกฝ่ายหนึ่งกำลังปีนบ่ายเพื่อเข้าตีเมือง โดยใช้ไม้ไผ่ยาว ๆ มีขอตรงปลายเกาะเข้าที่ขอบกำแพงไต่ขึ้นไป คนข้างบนถูกทะลวงแทงหล่นลงมากระแทกคนข้างล่างยังผลให้ทรุดฮวบไปด้วยกันหลายคู่ที่เดียว

หลังจากเลิกการแสดงแล้วก็เป็นเวลาพลบค่ำ บางคืนมีการบันทึกเสียงประกอบลงไปในฟิล์มด้วย ส่วนมากจะเป็นฉากภายในท้องพระโรง ส่วนการถ่ายกลางแจ้งก็จะบันทึกสด ๆ ลงไปในฟิล์มเลย

แม้ว่าฟิล์มที่ถ่ายทำเสียใช้ไม่ได้จะถูกเฉือนทิ้งไปครั้งแล้วครั้งเล่า ย่อมเป็นธรรมดาของการสร้างหนังใหญ่ และแล้วในที่สุดภาพยนตร์เรื่องนี้ก็สำเร็จลุล่วงและจบบริบูรณ์ด้วยดี

ขอขอบคุณทางโรงถ่ายที่กรุณาจ่ายเบี้ยเลี้ยงเป็นประจำวันให้แก่ผู้แสดง

ขอขอบคุณอย่างสุดซึ้งที่ได้รับความเมตตาปราณีในการจัดเลี้ยงรับรองด้วยอาหารคาวหวานทุกวันจากท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ศรีภรรยาของท่านผู้ประศาสน์การ ซึ่งเป็นผู้ประกอบอาหารและตักแจกจ่ายแก่ผู้แสดงด้วยน้ำมือของท่านเอง.....

ครั้งหนึ่งยังจำได้.....

ในครั้งนั้นมหาวิทยาลัยของเราได้สั่งซื้อเรือกรรเชียงแบบอ๊อกซฟอร์ด และแคมบริดจ์เข้ามามีเรือเดี่ยว เรือ 4 และเรือ 8 จำนวนหลายลำ

เรือเหล่านี้เป็นเรือไม้ที่สร้างขึ้นอย่างประณีตและแข็งแรงเป็นพิเศษ รูปร่างยาวเพรียวลมท้องกลมมีความโคลงตัวจัด มีความเร็วดังจักรผัน ที่นั่งสบายได้ส่วนสัด ใต้ที่นั่งมีล้อเลื่อน เวลากรรเชียงโยกตัวไปมาได้ดีตามจังหวะ และมีเข็มขัดรัดที่ข้อเท้าทั้งสองข้างด้วย

คุณครูโฉลก โกมารกุล ณ นคร เป็นผู้ควบคุมการฝึกซ้อมอย่างใกล้ชิด ตามปกติเราใช้เรือ 4 เล่นและแข่งขันเป็นประจำ คือกรรเชียง 4 คน ถือท้าย 1 คน

การแข่งขันแต่ละทีมผ่านมาเป็นเวลาหลายเดือน ในที่สุดการชิงชนะเลิศครั้งสำคัญระหว่างเตรียมปีที่ 1 กับปีที่ 2 ก็ได้เริ่มขึ้น.....

กองทัพเรือได้อนุเคราะห์จัดส่งกองเรือเร็วมาร่วมอำนวยความสะดวกด้วยเป็นอย่างดี จุดเริ่มต้นที่สะพานพระรามหก

เมื่อเสียงสัญญาณดังขึ้น ! เรือทั้งสองลำพุ่งออกจากแหล่งอย่างรวดเร็วสุดพลัง เป็นเกมกีฬาที่น่าตื่นตาตื่นใจยิ่งนัก เสียงเชียร์ของแต่ละฝ่ายดังกึกก้องท้องน้ำ สองฟากฝั่งผู้คนต่างเฝ้าชมด้วยความสนใจเพราะยังไม่เคยเห็นรูปแบบเรือชนิดนี้มาก่อนในเมืองไทย

เรือทั้งสองลำโลดแล่นขนานคู่คี่กันมาเป็นระยะทางยาว..... จนกระทั่งถึงหลักชัย ซึ่งมีธงปักอยู่บนทุ่นกลางลำน้ำหน้ามหาวิทยาลัย ลำที่ชนะทิ้งกันสิบช่วงตัว

เมื่อกรรเชียงเรือเข้าฝั่งแล้ว...บรรดานักหนังสือพิมพ์พากันถ่ายรูปและสัมภาษณ์

คืนนั้น ช่างปวดร้าวระบมไปทั่วสรรพางค์กาย.....หลับสนิท

วันรุ่งขึ้น เราฉลองชัยชนะด้วยการพากันไปชมภาพยนตร์รอบเที่ยงคืน เรื่อง "โลกล้านปี" ที่ศาลาเฉลิมกรุง

ผู้ที่ชนะเลิศกรรเชียงเรือรุ่นแรก ซึ่งได้ถูกจารึกนามไว้ในโล่ห์เงินของมหาวิทยาลัย คือ

สงวน	ฤทธิเลิศ
เบ็ญจะ	มานุชานนท์
เจตส์	จันทรศรีวงษ์
แวน	สุขวัจน์
ผาศุข	ลิมปพันธ์

ในวันที่มหาวิทยาลัยจัดงานพิธีปิดภาคเรียน เราแต่งเครื่องแบบยุวชนทหารอย่างเรียบร้อย หลังจากที่ท่านผู้ประศาสน์การหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้ให้โอวาทอันประทับใจแล้ว เราก็เข้ารับรางวัลร่วมกับผู้ชนะเลิศการเรียนและการกีฬาประเภทต่าง ๆ

ยังจำได้.....ถึงการสัมผัสมืออันอ่อนนุ่มและอบอุ่นของท่านขณะเมื่อเข้ารับรางวัลกรรเชียงเงิน อีกทั้งแววตาอันเปี่ยมด้วยความเมตตาปราณีเสมือนพ่อกับลูก เป็นความรู้สึกที่ซาบซึ้งใจสุดประมาณมาตราบเท่าทุกวันนี้.....

จากการแสดงของนักศึกษาชายหญิงท่ามกลางเสียง แสง สีอันวิจิตรตระการตาในคืนวันนั้น ได้ผ่านพ้นไปนานแสนนานถึง 45 ปีแล้ว.....แต่ดูเหมือนว่าเพิ่งจะวันวานนี้เอง ยังจำได้.....ไม่ลืมเลย

สงวน ฤทธิเลิศ

ตาก

แด่ท่านผู้ให้แสงสว่าง

โดย

ห้อง 2 ฉ.

อรุณรุ่งที่บ้านนา

(ฟริตซ์ โกบุช ชาวอัลซัส ได้เดินทางมาพักผ่อนที่บ้านท้องนาของเขา)

หน้าต่างสองบานของห้องฟริตส์ได้เบิดออกไปยังหลังคาโรงนา จากเตียงนอนของเขามองปราดเดียวก็เห็นลำน้ำ สวนผลไม้อยู่ข้างหน้าและตามริมผั้ง ตอนใกล้รุ่งเมื่อไก่ส่งเสียงขันกังวานไปทั่วหุบเขาที่อากาศยังชุมกชมัว และเสียงที่ก้องไกลออกไปยังขุนเขาบิเชลเบอร์กได้สะท้อนกลับท่ามกลางความวิเวกวังเวง ต่อจากนั้นเมื่อทุกสิ่งกลับเงียบสงบลงชั่วครู่ ต้นไม้ใบพฤกษ์ก็เริ่มไหวระริกโดยไม่ทราบสาเหตุ ราวกับจะร่วมน้อมคำนับแก่บิดาแห่งแสงสว่างและชีวิตด้วย แล้วแสงสีทองก็ค่อย ๆ สาดส่องท้องฟ้า ในเวลานั้นโกบุชได้ตื่นขึ้น เขาได้สดับสรรพสำเนียงทั้งหลายเหล่านี้ ก่อนที่จะเบิดเปลือกตาขึ้นมองดู

ความมืดสลัวยังแวดล้อมตัวเขาอยู่ แต่ ณ เบื้องล่างที่ทางเดินแคบ ๆ ด้านโน้นเด็กคนงานกำลังเดินลากก้ามเข้าไปในฉางเพื่อนำอาหารไปให้สัตว์เลี้ยง โซ่ที่ล่ามไว้เคลื่อนไหวและวัวส่งเสียงร้องเบา ๆ ราวกับยังกำลังหลับอยู่ กีบของมันขยับไปมา หลังจากนั้นไม่นานนักแม่ออร์เซ่อร์ก็ลงมายังห้องครัว ฟริตส์นึ่งฟังหญิงผู้ใจดีจุดไฟ หยิบฉวยหม้อหุงต้มและรูดม่าน... แต่แล้วบ้านนาก็เริ่มเต็มไปด้วยสรรพสำเนียงต่าง ๆ ที่ลานบ้านไก่ตัวผู้แม่ไก่ สุนัขเดินขวักไขว่ไปมา บ้างก็ขัน บ้างก็เห่า... และแล้วก็กลับว่างเปล่าในบัดดล คงมีแต่พระอาทิตย์ซึ่งขณะนี้ปรากฏให้เห็นเต็มดวง อยู่ที่โน่นอย่างไรล่ะ สีแดงสุกสว่างวามวาวราวกับทองธรรมชาติ ฟริตส์มองเห็นสิ่งนี้ค่อย ๆ เคลื่อนพ้นช่องเนินสองลูกนั้นขึ้นมา

(แปลจากแบบเรียนภาษาฝรั่งเศสเล่มแรกของหลักสูตร ต.ม.ธ.ก. ชื่อ Le Premier Liver de Francais ou La Famille Dupont แต่งโดย Louis Marchand หน้า 161, 169)

ธารน้ำใจจากเพื่อน

พูน จักรเสน ประธานรุ่น

งานชุมนุม ต.ม.ธ.ก. รุ่น

เสาร์ที่ 5 มีนาคม 2526 เวลา 11.30 น.

นิวอัมรินทร์

เลขที่	นามผู้บริจาค	งานชุมนุม	สวัสดิการ	กฐินวัดพนมยงค์ อยุธยา
1.	คุณประนอม ก้องสมุทร	300	500	200
2.	คุณดำรง สุนทรศารทูล	200	200	100
3.	คุณไทยเลิศ จุลจาริตถ์	300	—	100
4.	คุณประภากร กรรณสูตร	300	—	—
5.	คุณบุญรักษ์ วิตร์ราชคำตา	100	100	30
6.	คุณฉลอง กล้าแข็ง	100	—	100
7.	คุณสุรพีร์ วุตตาภัย	—	100	100
8.	คุณสัจจา เหมวงศ์	—	300	100
9.	พล.ต.ท. ชนม์เจริญ สมบัติศิริ	200	500	100
10.	คุณเสน่ห์ โพธิปฐม	200	300	300
11.	คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ	100	200	300
12.	คุณดำรง วิทยาสุข	100	100	100
13.	คุณดาฉวี อรรถนิพนธ์ปรีชา	100	200	100
14.	คุณสมนึก สุพรรณสาร	100	100	100
15.	คุณมนัส นัยพินิจ	100	100	100
16.	พ.ท. หญิงจำนงค์ เจริญผล	100	100	200

เลขที่	นามผู้บริจาค	งานชุมนุม	สวัสดิการ	กฐินวัดพนมยงค์ อยุธยา
17.	คุณสมบุญ โรจนากร	100	100	100
18.	คุณมณี พิชัยวงค์	100	100	100
19.	พล.ต.ต. กัมปนาท จินตวิโรจน์	100	100	100
20.	พ.ต.อ. ประดับ ธีระเกาศัลย์	100	100	100
21.	คุณประวัติ วิริยวงศ์	100	100	100
22.	คุณละออ เชื้ออภัย	100	100	200
23.	พ.ต.อ. พงษ์ประยูร อิศรศักดิ์	200	300	100
24.	คุณสมรรค ศิริจันทร์	100	100	100
25.	คุณประเวศ ศิริลักษณ์	100	200	100
26.	คุณจรัล กุวานนท์	100	200	200
27.	คุณประทีป ตัณฑประศาสน์	100	100	100
28.	คุณประมวลพรรณ อหันตริก	100	—	100
29.	คุณบำรุงจิตต์ การุณยกร	100	—	100
30.	คุณบุญปลิว อภิสิงห์	100	—	—
31.	พ.ต.ท. เรืองชัย พันธ์เพ็ง	100	—	100
32.	คุณปรีชา พิทักษินากร	100	—	100
33.	คุณสวรรค์ สุมานนท์	100	—	—
34.	พ.ต.อ. ทศ กาญจนทัพพะ	100	—	100
35.	คุณอุทัย อติแพทย์	200	—	100
36.	พ.ต.ท. ทวี วิชัยดิษฐ์	200	—	100
37.	ร.ต.ท. เรือง เยรบุตร	200	—	200
38.	คุณเภตรา เวศอุรัย	100	—	100
39.	คุณประจำ ไวทยาภรณ์	100	—	100
40.	คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร	200	—	—

เลขที่	นามผู้บริจาค	งานชุมนุม	สวัสดิการ	กฐินวัดพนมยงค์ อยุธยา
41.	คุณไพบูลย์ ไวกาสี	200	—	100
42.	คุณจำนง สิงคิวิบูลย์	100	—	100
43.	คุณมณีพรรณ มหาผล	100	—	100
44.	คุณเจตน์ จันทร์ศรีวงษ์	100	—	100
45.	คุณรัตน์ ศยามานนท์	100	—	100
46.	คุณเรืองชัย สุนทรโกมล	100	—	100
47.	พ.ต.อ. สมจิตร บัวรอด	100	—	100
48.	พ.ต.อ. ประสิทธิ์ หุตายน	100	—	100
49.	คุณรำจวน วิชัยไพบูลย์	100	—	100
50.	พ.ต.ท. โสภณ โสรธร	100	—	100
51.	คุณเบญจรงค์ อาจศึกษา	100	—	100
52.	คุณแถม ดุลยสุข	100	—	100
53.	คุณไพโรจน์ ไวกาสี	250	—	100
54.	คุณปรุง เชาวนชาติ	100	—	100
55.	คุณสนัด มนูภาติ	100	—	100
56.	คุณประจวบกุล โกมลกนก	100	—	100
57.	พ.ต.อ. วิจารณ์ แสงไชย	100	—	100
58.	คุณแปลก สรรพช่าง	100	—	100
59.	คุณประจวบ บุนนาค	100	—	100
60.	คุณวีระพันธ์ มหากายี	100	—	100
61.	คุณเฉลียว อรรถดิษฐ์	100	—	100
62.	คุณสมชัย ทรัพย์วนิช	100	—	100
63.	คุณถวิล ชาติสุวรรณ	100	—	100
64.	คุณสง่า นาวิเจริญ	200	—	100

เลขที่	นามผู้บริจาค	งานชุมนุม	สวัสดิการ	กฐินวัดพนมยงค์ อยุธยา
65.	คุณประจวบ อัมพเศวต	100	—	100
66.	คุณประทีป ลักษณะพุกต์	200	—	100
67.	คุณชั้น นิยมฤกษ์	500	—	200
68.	คุณบรรจบ เทียมทัด	100	—	50
69.	คุณบรรทม จาติกานนท์	100	—	100
70.	คุณถนอม สุคนธสังข์	100	—	100
71.	คุณเดือน จิตรกร	100	—	100
72.	คุณชัยยะ จูฑะพุทธิ	100	—	100
73.	คุณเศรณี จินวาลา	100	—	100
74.	คุณกวี บำเพ็ญบุนย์	100	—	100
75.	คุณสำราญ สัคคะนายก	100	—	100
76.	พ.อ. ทันพงศ์ ธีระบุตร	100	—	10
77.	คุณสมาน มีสมมนต์	100	—	100
78.	คุณสังวร ดวงพลอย	100	—	100
79.	คุณสิมา บุณยรัตนพันธ์	100	—	100
80.	คุณสนอง จันทรไกรผล	100	—	100
81.	คุณอำนวย สุวรรณกิจบรรหาร	100	—	100
82.	คุณวรกาล ไชยกาล	100	—	100
83.	คุณสุทธิ มนูญปรัชญาเมธี	100	—	100
84.	คุณประยูร เพ็ญสุต	100	—	—
85.	คุณเฉียบ ปรางพันธ์	100	—	100
86.	ร.ต.ต. จิตติ กาญจนสุต	200	—	100
87.	คุณอุทัย สัตยจิตต์	200	—	100
88.	คุณชุ่ม แก้วกมล	100	—	100

เลขที่	นามผู้บริจาค	งานชุมนุม	สวัสดิการ	กฐินวัดพนมยงค์ อยุธยา
89.	คุณทองอ่อน ผลชอบ	100	—	100
90.	คุณใจประสาน สาริกบุตร	100	—	100
91.	คุณนพคุณ เจริญราช	100	—	100
92.	คุณหญิงกนก วิล	200	—	100
93.	คุณพูน จักรเสน	100	—	100
94.	คุณสนั่น เกิดลาภผล	100	—	100
95.	คุณบุญรักษ์ วิตร์ราชคำตา	—	100	—
96.	คุณเมรินทร์ จินดารัตน์	—	—	100
97.	พ.ต.อ. สุวิน ไชยเชาว์	—	—	50
98.	คุณประพจน์ เรขะรุจิ	—	—	100
99.	คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ	—	200	—
			รวมกฐิน	9,900
100.	คุณเชาว์ วณิกเกียรติ—สุวรรณ	—	—	500
101.	คุณเฉลียว อรรถสิทธิ์	—	—	100
			รวมกฐินเพิ่ม	10,500

280 เพื่อนที่เรายังไม่พรากจากกัน

242 ทราบที่อยู่

38 ไม่ทราบที่อยู่

หมายเหตุ ท่านใดเปลี่ยนแปลงที่ทำกิน ที่ทำงาน เกษียณ ที่อยู่และเบอร์โทรศัพท์ โปรดแจ้งผู้ทำหนังสือ หรือเหรัญญิก (คุณสุดจิตต์ ภูมิจิตร) จะได้ติดต่อได้สะดวกครับ

กนก สามเสน วิล—คุณหญิง (สามี—โรเบิร์ท)	12 ซอยอัครภัทร 1 ถนนสุขุมวิท 53 กทม. 10110 โทร. 391—1302 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร
กวี บำเพ็ญบุนย์	4/30 ซอยสุขสันต์ 7 ในซอยโชคชัย 4 ลาดพร้าว เขตบางกะปิ กทม. 10230
กึง เนียมทรัพย์	บ้านพัก อ. หนองโดน สระบุรี 18190
กัมปนาท จินตวิโรจน์—พล.ต.ต. (ภรรยา—อรดี)	66 หมู่ 5 ซอยสวัสดิการ ลาดพร้าว ซอย 124 กทม. 10230 โทร. 5141742 รองผู้บัญชาการตำรวจภูธรภาค 4 กองบัญชาการตำรวจภูธร 4 สงขลา 90000
ขจร โรจนวิภาต	185/9 ซอยเสนีย์วงศ์ ลาดพร้าว กทม. 10230 โทร. 377—5451
ขวัญชัย สุนทรมณี (ภรรยา—อนงค์)	สำนักงานทนายความชมพูและเพื่อน 5—7 ถนนบุญศิริ กทม. 10200 โทร. 221—8111—3, 221—9432
เครือ กนิษฐะเสน (ภรรยา—ละเอียด)	323 หมู่บ้านสันติธรรม ต. ช้างเผือก อ. เมือง เชียงใหม่ 50000
จงรักษ์ ฉัตรกุล ณ อยุธยา	เวิลด์ทราเวลเซอร์วิส แผนกบริการผู้โดยสาร ท่าอากาศยานดอนเมือง กทม. 10120 โทร. 523—7413—8
จรัณค์ ทวี (ภรรยา—อำไพ)	148/4 ซอยสังขวัฒนะ 2 ลาดพร้าว บางเขน กทม. 10230 โทร. 511—4006
จรัล กุวานนท์ (ภรรยา—บุญสนอง)	134 ถนนสุขุมวิท 36 กทม. 10110 โทร. 391—9681 หัวหน้ากอง 2 กองอาคาร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ถนนราชสีมา กทม. 10300

จรินทร์ นันทสุคนธ์	82/455 ซอยซิเมนต์ไทย ถนนประชาชื่น แขวงลาดยาว เขตบางเขน กทม. 10900 โทร. 585—2752 บริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด บางซื่อ กทม. 10800 โทร. 585—1111
จิตต์ เพียรวิจัยธรณี น.ท. (จิตต์ พานิชผล) (ภรรยา—บุญจอง)	18 หมู่ 10 ต. ตลาดขวัญ อ. เมือง นนทบุรี 11000 โทร. 525—1919
จิตติ กาญจนสุต ร.ต.ต. (ภรรยา—ศรีสุข)	สำนักงานทนายความ 99 ถนนชุมพล อ. เมือง ฉะเชิงเทรา 24000
จรูญ สุกกสังค์	642/7 หลังโรงเรียนเนติศึกษา ราชวัตร กทม. 10400 สำนักงานบัญจะบัณฑิตย์ 160 ถนนบุญศิริ ต. ศาลเจ้าพ่อเสือ กทม. 10200 โทร. 222—7051
เจตน์ จันทร์ศรีวงษ์	98/1 ถนนประธานเมือง อ. บางบูลนาค จ. พิจิตร 66120 โทร. 055—(พ.จ.) 631949 (ทางไกล)
เจิม ปาณชู	73 ซอยพัฒนเวศน์ สุขุมวิท 71 กทม. 10110 โทร. 392—7972
เจริญ ภูมาวงศ์	67/1 ต. กระหรอ อ. ท่าศาลา นครศรีธรรมราช 80160
เจริญ สุขได้พึ่ง ร.ต.ท.	83/40 หมู่ 2 ซอยกันตบุตร ต. บางเมือง สมุทรปราการ 10270 โทร. 394—5513
จำนง พุทธสุวรรณ	สำนักงานทนายความ ข./4190 ต. นครนายก อ. เมือง นครนายก 26000
จำนงค์ เกษมสวัสดิ์	2101/56 หลังโรงภาพยนตร์ อมรพันธ์รามา ศูนย์การค้าพหลโยธิน แขวงลาดยาว บางเขน กทม. 10900

จำนงค์ เจริญผล—พ.ท. หญิง	236 ซอยเกษมสุวรรณ สุขุมวิท กทม. 10110 โทร. 311—0633 สำนักงานเลขานุการ กองบัญชาการทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม กทม. 10100 โทร. 222—8819
จำนงค์ สิงคิวิบูลย์ (ภรรยา—จำนัญจ์)	67 หมู่ 3 ถนนเพชรเกษม (เก่า) ต. โคกหม้อ อ. เมือง ราชบุรี 7000 53/477 ซอยสามัคคี ถนนสุขาภิบาล 1 แขวงคลองกุ่ม บางกะปิ กทม. 10240
จำรูญ สรคุปต์ (สามี—สุเกษ)	58 ตรอกบางขุนพรหม ถนนสามเสน กทม. 10200
ใจประสาน สาริกบุตร	1044 ถนนสาย 1 ก. อาคารสงเคราะห์ ทุ่งมหาเมฆ ยานนาวา กทม. 10120 โทร. 286—2062 ศูนย์การบินพลเรือน ถนนพหลโยธิน บางเขน กทม. 10900 โทร. 278—3288
ฉลอง กล้าแข็ง (ภรรยา—ทองหล่อ)	341 ถนนองครักษ์ บางกระบือ เขตดุสิต กทม. 10300 โทร. 241—5099
เฉียบ ปรางค์พันธ์	12 หมู่ 8 ต. บางปลาม้า อ. บางปลาม้า สุพรรณบุรี 72150
เฉลียว อรรถสิษฐ์	72/6 ซอยพร้อมพรรณ ถนนดินแดง เขตพญาไท กทม. 10400
ชนม์เจริญ สมบัติศิริ—พล.ต.ท. (ภรรยา—ประทุม)	45/2 ซอยอัครภัทร์ สุขุมวิท 53 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—7516
ชรินทร์ ไวทยกิจกำจร	951 ซอยสิทธิเกษม ถนนสมเด็จเจ้าพระยา คลองสาน กทม. 10600 โทร. 466—6178

ชัชวาลย์ รัตนจันทร์	56/4 ซอยกานต์ประภา ถนนริมคลองประปา บางซื่อ กทม. 10800 โทร. 586—0375 กองตรวจบัญชี โรงงานยาสูบ ซอยนานาใต้ ถนนสุขุมวิท กทม. 10110 โทร. 252—8965
ชั้น นิยมฤกษ์ (ภรรยา—ประณตศรี)	1114/1 บ้าน "สองประยูร" สุขุมวิท 48 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—1919
ชัยยะ จูฑะพุทธิ	เลขานุการคณะกรรมการ, ผู้จัดการฝ่ายกฎหมาย ธนาคารกรุงไทย จำกัด 35 ถนนสุขุมวิท พระโขนง กทม. 10110 โทร. 251—5922
ชาตรี แต้สุจิ	210/1 ตลาดพระประแดง สมุทรปราการ 10130
ชาญ ชมะโชติ—พล.ต.ต.	12 ซอยอารีสัมพันธ์ 4 ถนนพหลโยธิน สามเสนใน กทม. 10400 โทร. 279—2557
ชาญชัย โมราถบ	153/2 ถนนเอกาทศรฐนอก ซอยพัฒนากีฬา อ. เมืองพิษณุโลก จ. พิษณุโลก 65000
ชีพ ชุมะโชติ—พระภิกษุ	วัดประดิษฐาราม (มอญ) หน้าวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจริญพาษน์ กทม. 10600
ชุน อิงคภากร (ภรรยา--ดวงแข)	87/7 ซอยศิริชัย 2 ถนนกรุงเทพ—นนทบุรี บางเขน อ. เมือง นนทบุรี 11000 โทร. 525—0543
ชุ่ม แก้วกมล	110/9 ถนนวิสุทธิกษัตริย์ บางขุนพรหม กทม. 10200 โทร. 282—8552
เชวง จินตะนานุช (ภรรยา—บัวแก้ว)	ถนนเจริญประเทศ อ. เมือง เชียงใหม่ 50000 แผนกธุรการ สำนักงานไร่ยาสูบเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่ 50000 โทร. 055—ชม. 239—236 (ทางไกล)
เชียงราย สุบรรณพงษ์	จ่าจังหวัดสิงห์บุรี ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี 16000

ชำนาญ โมรานนท์	No : 1033 South Beacon Ave # 103 Los Angeles California 90015 U.S.A. Tel. 213. 385—0769
ณรงค์ มกรเสน	2018/17 แฟลต 18 ชั้น 1 อาคารสงเคราะห์
(ภรรยา—สมรวย)	ห้วยขวาง เขตห้วยขวาง กทม. 10310
ดาฉวี อรรถนิพนธ์ปรีชา	664 ศรีย่าน ซอย 1 ถนนนครไชยศรี ดุสิต
(สามี—วิวิธ)	กทม. 10300
เดือน จิตรกร	3 ซอย 5 ถนนเสรี 2 หมู่บ้านเสรี 1 หัวหมาก
(ภรรยา—วนิดา)	เขตบางกะปิ กทม. 10240 โทร. 314—6449
	อาจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
	กทม. 10240 โทร. 314—2122 ต่อ 182
ดำเกิง โล่ห์สุวรรณ	อัยการพิเศษประจำกรม กองวิชาการ กรมอัยการ
	ถนนหับเผย กทม. 10200 โทร. 222—8121
ดำรง วิทยาสุข	138 ซอยวรพงษ์ บางลำพู กทม. 10200
(ภรรยา—ส่งศรี)	โทร. 281—8237
	47 เทเวศร์ซอย 3 ถนนกรุงเกษม กทม. 10200
	โทร. 281—8011, 2820178
ดำรง สุนทรศารทูล	99 หมู่ 3 ต. ยายชา ถนนเพชรเกษม อ. สามพราน
(ภรรยา—พัชรา)	จ. นครปฐม โทร. 034—311064
	ประธานที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย
	โทร. 222—7599 222—1141—55 ต่อ 136
ดำรัส แสงดอก	บ้านดำรัสสิริ ร่องซ้อ ซอย 2 อำเภอเมือง
(ภรรยา—ราณี)	จ. แพร่ 54000
แต่ง ทองภักดี	110/141 หมู่บ้านศานตินิเวศน์ ลาดพร้าว 115
(ภรรยา—ปรีดา)	กทม. 10230 โทร. 377—0811
ถนอม นพวรรณ	77 ซอยพัฒนเวศน์ 12 ถนนสุขุมวิท 71 พระโขนง
(ภรรยา—นพรัตน์)	กทม. 10110 โทร. 392—3728, 391—9089

ถนอม สุคนธสังข์ 502/8 ริมทางรถไฟสายแปดริ้ว ถนนพญาไท เขตพญาไท กทม. 10400
สำนักงานประยูรพูนบำเพ็ญทนายความ 37/1 ตรอกมาศ ถนนบุญศิริ กทม. 10200 โทร. 221—3369

ถวิล ชาติสุวรรณ (ภรรยา—อัจฉรา) 307/2 ซอยราชปรารภ วงเวียนมักกะสัน กทม. 10400 โทร. 245—2560
ผู้ตรวจราชการกระทรวง (ชั้น 1) กระทรวงพาณิชย์ ถนนมหาราช กทม. 10200 โทร. 222—8875

ถาวร ชิตานนท์ (ภรรยา — สมถวิล) 503/5 ถนนนครนอก สงขลา 90000

แถม ดุลย์สุข 100/8 ซอยนครน้อย ถนนสุทธิสาร สามเสนใน กทม 10400 โทร. 277—1888

ทวี วิชัยดิษฐ์ พ.ต.ท. (ภรรยา—เบี่ยมศรี) 9/86 ซอยโชคชัย 4 ถนนลาดพร้าว ต. ลาดยาว บางเขน กทม. 10900

ทรง ศิวะบวร (ภรรยา—อัมพล) 123 ถนนประชาอุทิศ อ. บ้านหมี่ ลพบุรี 15110

ทศ กาญจนทัพพะ พ.ต.อ. (ภรรยา—นิภา) 52 ถนนเรวดี ซอยศาสนา สามเสนใน พญาไท กทม. 10400 โทร. 279—2555

ทันพงษ์ ธีระบุตร พ.อ. 248 สุขุมวิท 49 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 392—2104
กรมสรรพาวุธทหารบก สะพานแดง บางซื่อ กทม. 10300 โทร. 241—4294,

ทิม เจยาคม 535 ซอยราชเทวี ถนนเพชรบุรี พญาไท กทม. 10500 โทร. 279—3142

ทองบัว จันทรศรีวงษ์	552 ซอย 28 ถนนประชาสงเคราะห์ คลองจั่น บางกะปิ กทม. 10240 โทร. 377—1798
ทองอ่อน ผลชอบ	359 ซอยยิ้มประยูร ถนนวงศ์สว่าง บางซื่อ กทม. 10800 โทร. 585—2117
ทองเอิบ ศุขเสงี่ยม (ภรรยา—เพ็ญศรี)	56/8 ถนนวิเชียรจำนงค์ อ. เมือง จ. สุโขทัย 64000
ไทยเลิศ จุลละจาริตต์ (ภรรยา—มันทนา)	1030/21 ถนนพหลโยธิน ซอย 18 (ศรีคณิตศาสตร์) ลาดยาว กทม. 10900
ธนู สุนทรฉาย (ภรรยา—ละออ)	300/1 แขวงสำโรงเหนือ อ. เมือง สมุทรปราการ 10270
ธรรมศักดิ์ จันทรศัพท์ (ภรรยา—อบเชย)	ผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาท่าแพ ถนนท่าแพ อ. เมือง เชียงใหม่ 50000
ธรรมศักดิ์ ดุลยพิทักษ์ (ภรรยา—เครือจิต)	30 สุขุมวิท 101/1 บางจาก กทม. 10260 โทร. 393—4003
ธรรมศักดิ์ ศรีจันทร์ (ภรรยา—สุรณี)	177 ถนนสวรรคโลก ดุสิต กทม. 10300 โทร. 281—0116 สำนักงานทนายความ 8/30 ถนนลาดพร้าว 62 กทม. 10230 โทร. 514—2182
ธาดา วัชรานันท์ (ภรรยา—พ.ญ. ประยงค์)	130/45 ซอยจิตร่วม ถนนติวานนท์ ต. ตลาดขวัญ นนทบุรี 11000 โทร. 588—0162
นพคุณ เจริญราช (ภรรยา—อำนวย)	132/66 ซอยเรวดี 46 ถนนติวานนท์ ตลาดขวัญ อ. เมือง นนทบุรี 11000
นวลเพ็ญ พรหมวีระ (สามี—สมปอง)	65 ซอยอุดมสุข สุขุมวิท 103 พระโขนง กทม. 10260 โทร. 393—4543

น้อย โปษณเจริญ
12/5 หมู่ 8 ถนนกรุงเทพ ฯ — นนทบุรี อ. ดุสิต
กทม. 10800 โทร. 585—1691

นริศ มีมาก
(ภรรยา—วนิดา)
ห้างเอ็น.เอส. เพรสคอนโทรล 539/4 ถนนธนบุรี—
ปากท่อ แขวงบางปะกอก เขตราษฎร์บูรณะ
กทม. 10140 โทร. 468—0643

นิกร เกษะโกมล
(ภรรยา—ฉลอง)
225/5 ซอยราษฎร์ศรัทธา ถนนจรัลสนิทวงศ์
กทม. 10700 โทร. 466—0995

นิพนธ์ แสนศักดิ์
(ภรรยา—บี๋ทมา)
สำนักงานทนายความ 1637 ถนนนครสวรรค์
อ. เมือง มหาสารคาม 44000
โทร. 034—ม.ค. 711013 (ทางไกล)

นิพันธ์ จิตการนทีกิจ
(ภรรยา—นันทา)
53/32 ถนนลาดพร้าว 136 บางกะปิ กทม. 10240
โทร. 377—5569
กองสวัสดิการ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ถนนงามวงศ์วาน
กทม. 10900 โทร. 588—3721 ต่อ 317 หรือ 316

นิลประไพ บุญ—หลง
105 ตรอกบางขวาง ถนนเจริญกรุง ยานนาวา
กทม. 10120 โทร. 289—1036

นิวัต นิลแก้ว
242 ถนนยี่สิบห้ามกรา อ. เมือง นครปฐม 73000

เนาว์ ตันสุวัฒน์
(ภรรยา—อุษา)
199 ซอยบางทัศน์ ถนนสุขสวัสดิ์ ราษฎร์บูรณะ
กทม. 10140 โทร. 468—6189

บรรจบ เทียมทัด
(ภรรยา—พาณี)
32/4 ซอยสังขวัฒนะ 2 ลาดพร้าว กทม. 10230
โทร. 511—0429

บรรทม จาตกานนท์
1813/119 ซอยจรัลสนิทวงศ์ 53 ถนนจรัลสนิทวงศ์
กทม. 10700 โทร. 424—4695
อธิบดีผู้พิพากษาภาค 2 ชลบุรี

บรรยง ลิ้มจำรูญ (ภรรยา—อารี)	236 ถนนเทอดไท กทม. 10700 โทร. 466—1112 สำนักงานมนูกิจทนายความ 59/6 ถนนเสือป่า ป้อมปราบ กทม. 10100 โทร. 221—3466, 221—6226
บุญธรรม ทองไข่มุกต์ (ภรรยา—อรสา)	89 ถนนสุขุมวิท 53 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—3513
บุญปลิว อภิสิงห์	40/2 ถนนลาดพร้าว 23 บางเขน กทม. 10900
บุญรักษ์ วิตร์ราชคำตา	11/58 หมู่บ้านเสรีอ่อนนุช ซอยอ่อนนุช พระโขนง กทม. 10110
บุญเรือง สุจินพรหม	ที่ทำการศาลจังหวัด ศรีสะเกษ 33000
บุรีรมย์ ปวโร—พระภิกษุ	สำนักวิปัสสนา เขาไกรลาศ ต. หนองแก อ. หัวหิน จ. ประจวบคีรีขันท์ 77110
เบญจรงค์ อาจศึกษา	เจ้าของ—ผู้จัดการโรงเรียนอาจศึกษา ต. กรุงเก่า อ. เมือง จ. พระนครศรีอยุธยา 13000
บำรุงจิตร การุณยกร (สามี—อนันต์)	3/087 ถนนแจ้งวัฒนะ ทุ่งสองห้อง บางเขน กทม. 10210 โทร. 588—0345
ประกอบ บุญสุวรรณ	8/3 หมู่บ้านชนินทร ดอนเมือง กทม. 10210 โทร. 523—8660
ประจวบ บุนนาค (ภรรยา—เฉลิม)	112 ซอยอรรถวิมล แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กทม. 10400
ประจวบ โพธิ	184 ซอยสมานมิตร (แพทย์ปัญญา) ถนนรามคำแหง คลองตัน กทม. 10240 ฝ่ายกฎหมาย ธนาคารไทยพาณิชย์ (สำนักงานใหญ่) ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ กทม. 10400

ประจวบ อัมพเศวต
(ภรรยา—ศรีธนา)
1875/25 ซอยเสริมสุข ถนนจรัลสนิทวงศ์
กทม. 10700 โทร. 424—2064

ประจวบกุล โกมลกนก
259 วัดสิตาราม ถนนจักรพรรดิพงษ์ ป้อมปราบ
กทม. 10200

ประจำ ไวยาภรณ์
(สามี—เฉลียว)
39 ถนนศรีอักษร ทุ่งมหาเมฆ ยานนาวา กทม. 10
โทร. 286—3377

ประชา ตันประเสริฐ พล ต.ต.
1215 ถนนจันทร์ ตรงข้ามธนาคารกรุงเทพ จ.ก.
สาขาตรอกจันทร์ ยานนาวา กทม. 10120
โทร. 281—2778
รองผู้บังคับการฝ่ายสืบสวนสอบสวน กองบัญชาการ
ตำรวจภูธร 3 ลำปาง 52000

ประชุม บุญประคอง
(ภรรยา—บรรจบพร)
11/1 ซอยอารี 2 ถนนพหลโยธิน
กทม. 10400 โทร. 279—2550

ประชุม บุญโยประการ
(ภรรยา—มาลี)
144 บ. สยามรัตนา ถนนประชาราษฎร์บำเพ็ญ
เขตห้วยขวาง กทม. 10310

ประดับ ธีระเกาศัลย์ พ.ต.อ.
(ภรรยา—ระเบียบ)
25 ซอยแสนสุข ถนนประดิพัทธ์ ดุสิต กทม. 10400
โทร. 279—6970

ประดิษฐ โสมกุล
(ภรรยา—อุไรวรรณ)
25 ซอย 53 การเคหะ ฯ คลองจั่น บางกะปิ
กทม. 10240 โทร. 377—1334

ประดิษฐ์ อังศุสิงห์
390/94 หมู่บ้านสวัสดิการทหารเรือ ถนนเทพารักษ์
สุขุมวิท ต. สำโรงเหนือ อ. เมือง สมุทรปราการ

ประทัง โทณวนิก	97/1 บ้านโทณวนิก ซอยเกตุนุติ ถนนลาดพร้าว บางกะปิ กทม. 10230 โทร. 377—7604 หน่วยเร่งรัดหนี้ สำนักงานผู้จัดการใหญ่ ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขาสามยอด ถนนมหาชัย กทม. 10100
ประทีป ตัณฑประศาสน์ (ภรรยา—ฉอ้อน)	1048 อาคารสงเคราะห์ ทุ่งมหาเมฆ ยานนาวา กทม. 10120 โทร. 286—3623
ประทีป บำรุงสุข	620 ถนนสี่พระยา บางรัก กทม. 10500
ประทีป ลักษณะพุกก์ (ภรรยา—จำนรรจ์)	622/38 ซอย 36 ถนนจรัลสนิทวงศ์ บางยี่ขัน กทม. 10700 โทร. 424—3155
ประทุม สุมาวงศ์—คุณหญิง	บ้านสวนสุข 634 ศรีย่าน ซอย 4 ถนนนครไชยศรี ดุสิต กทม. 10300 โทร. 585—3903, 581—9330
ประนอม ก้องสมุทร (ภรรยา—สุภา)	2/2 สุขุมวิท 71 พระโขนง 10110
PRANOM KONGSAMUT	H.E. THE EMBASSADOR, ROYAL THAI EMBASSY, SEN—AV. das NAÇÕES—LOTE 10 P.O. Box 10 — 2406 70. 433 BRASILLIA, DF—BRAZIL.
ประพงษ์ วัชราภัย	427/12 หมู่บ้านไทยสมุทร ซอยเสนานิคม 1. ถนนพหลโยธิน บางเขน กทม. 10900
ประพจน์ เรขะรุจิ (ภรรยา—ชลอจิตต์)	118/1—3 หมู่ 1 หลังหมู่บ้านโกสุมนิเวศน์ ถนนแจ้งวัฒนะ 10 เขตบางเขน กทม. 10210
ประพันธ์ มีชูโชติ	กองตรวจสินค้าขาเข้า กรมศุลกากร คลองเตย กทม. 10110 โทร. 286—1326
ประพล (พจน์) เลขธรากร	นายอำเภอสุไหงโกลก นราธิวาส 96120

ประภากร กรรณสูตร (สามี—ศุภชัย)
240 ซอยอาคารสงเคราะห์ ถนนพิชัย แขวง ถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กทม. 10300
กองการเจ้าหน้าที่ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงการต่างประเทศ กทม. 10200
โทร. 221—2850, 221—2885

ประมวลพรรณ อหันฑริก
22/18 ซอยวิทยาลัยครูจันทรเกษม ถนนลาดพร้าว บางเขน กทม. 10900 โทร. 511—2961

ประยุทธ บุญศิริ—ร.อ.อ. (ภรรยา—ประยูร)
40/5 ซอยภาวนา ถนนลาดพร้าว บางเขน กทม. 10900 โทร. 511—0799

ประยูร เพ็ญสุต (ภรรยา—มาลัย)
183 ซอยวัดราชา ถนนสามเสน กทม. 10300 โทร. 281—2363

ประหยัด บุญมงคล — พล.ท.
1355 ถนนจันทร์ สะพาน 4 ยานนาวา กทม. 10120 โทร. 286—0348, 286—8462
ที่ปรึกษากฎหมาย กองบัญชาการทหารสูงสุด

ประวิทย์ ตรีรัตน์
17/35 ซอยสุทธิพร ถนนประชาสงเคราะห์ กทม. 10400 โทร. 245—2030
บริษัทเสริมสุข จำกัด ถนนวิภาวดีรังสิต บางเขน กทม. 10900 โทร. 579—0121—6

ประวิทย์ เนาวเขตต์
266 ถนนจรดวิถีถ่อง อ. เมือง สุโขทัย 64000
ผู้จัดการบริษัทเมืองไทยประกันชีวิต จำกัด สาขาสุโขทัย 27—29 ถนนประเสริฐพงษ์ อ. เมือง จ. สุโขทัย 6400

ประเวศ ศิริลักษณ์
บริษัทหลุยส์ทีเลียวโนเวนส์ จำกัด ตรอกฮ่องกงแบงค์ สี่พระยา กทม. 10500
โทร. 233—5910, 234—5840

ประวัติ เตชะอินทร์	สำนักงานประวัติ เตชะอินทร์ ซอยศักดิ์เจริญ สามแยกท่าพระ ถนนจรัลสนิทวงศ์ บางกอกใหญ่ กทม. 10600 โทร. 467—0206
ประวัติ วัฒนเสวี	288/8 ถนนราชวิถี เชิงสะพานกรุงธน ฝั่งพระนคร แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กทม. 10300
ประวัติ วิริยวงศ์ (ภรรยา—สมนึก)	103/24 หมู่บ้านศุภฤกษ์ ซอย 26 ถนนลาดพร้าว บางเขน กทม. 10900 โทร. 511—2096 รองอธิบดีกรมอัยการ กรมอัยการ ถนนหับเผย กทม. 10200 โทร. 222—8121
ประสงค์ สุวรรณประเทศ (ภรรยา—ศรีเฉลิม)	146/1 ซอยเสนาสฤษดิ์เดช ถนนประชาราษฎร์ อำเภอเมือง นนทบุรี 11000 โทร. 525—0512
ประสิทธิ ประดิษฐเกษร	45 ซอยอ่อนนุช 1 ถนนสุขุมวิท 77 กทม. 10110 โทร. 311—4424 สำนักงานผลประโยชน์พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ท่าเตียน ถนนราชินี กทม. 10200
ประสิทธิ์ หุตายน พ.ต.อ. (ภรรยา—กุลศิริ)	253/3 ซอยหุตายน ถนนสวนพลู สาธรใต้ ยานนาวา กทม 10920 โทร. 286—9233, 286—3691 สหกรณ์กองบังคับการตำรวจนครบาล พญาไท กทม. 10500 โทร. 282—4170—9
ปรีชา พิทักษ์สินากร (ภรรยา—สมวงษ์)	175 ถนนสุขุมวิท 20 (สายน้ำผึ้ง) คลองตัน พระโขนง กทม. 10110
ปรีชา วัชรพงษ์ (ภรรยา—วารุณี)	124/212 ซอยเรวดี 18 ถนนติวานนท์ นนทบุรี 11000

ปรีชา สุมาวงศ์
(ภรรยา—คุณหญิงประทุม)

บ้านสวนสุข 634 ศรีย่าน ซอย 4 ถนนนครไชยศรี ดุสิต กทม. 10300 โทร. 585—3903, 585—9330
รองประธานศาลฎีกา กระทรวงยุติธรรม กทม. 10200 โทร. 222—0878

ปรีชา อุทยานานนท์

20/5 ซอยอาลาดิน ถนนพหลโยธิน บางเขน กทม. 10900 โทร. 579—1712

ปรีดา ใจสงฆ์
(ภรรยา—สุมนา)

ที่ปรึกษากฎหมาย องค์การขนส่งมวลชน 188 ประตูน้ำ ถนนเพชรบุรี กทม. 10500 โทร. 251—0924—5

ปรีดี พงษ์ปาละ
(ภรรยา—ภานี)

770/4 ซอยสารภี 3 ตำบลบางลำพูล่าง คลองสาน กทม. 10600

ปรุง เชาวน์ชาติ

26/1 ซอยสมถวิล—ซอยเทวรัตน์ ถนนกรุงเทพ ฯ—นนทบุรี ตรงข้ามปั๊มตราดาว บางซ่อน กทม. 10800
สำนักงานปรุง—พิศิษย์—ไพศาล 7 ถนนอัษฎางค์ บ้านหม้อ กทม. 10200 โทร. 221—0303

แปลก สรรพช่าง

97/9 ซอยสวนฝรั่ง ถนนประชาชื่น เขตบางซื่อ กทม. 10800 โทร. 585—6927

ผาศุข ลิมปะพันธุ์
(ภรรยา—ทัศนีย์)

121/2 ตรอกสีคาม ศรีย่าน ถนนสามเสน ดุสิต กทม. 10300 โทร. 241—5321

ผุสชา วรศะริน
(ภรรยา—จิตติวร)

259/21 ถนนสุขุมวิท 71 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—1056
กรรมการบริษัทแองโกลไทยมอร์เตอร์ จำกัด
บริษัทอุตสาหกรรมไทยมอร์เตอร์ จำกัด
บริษัทแองโกล—ไทยเงินทุนเพื่อการเกษตร จำกัด
149 ถนนสุรวงษ์ กทม. 10500
โทร. 233—6455—9, 233—1576

แผน วรรณเมธี	66 ถนนพระราม 6 พญาไท กทม. 10400
(ภรรยา—ม.ล. หิรัญยิกา)	โทร. 279—7887
(H.E. PAN VANAMETEE,)	ROYAL THAI EMBASSY,
	41 ALBERMARLE STREET,
	LONDON WIX 3 FE., ENGLAND.
พงษ์ประยูร อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา	82/1 ซอยสามัคคี ถนนพหลโยธิน 14 กทม.
—พ.ต.อ.	10210 โทร. 278—4939
(ภรรยา—พยงค์)	
พล วงศ์พรหม	ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ กระทรวงยุติธรรม
	กทม. 10200 โทร. 222—0001
พยุง บุณยสวัสดิ์	แผนกสรรพสามิต จังหวัดพิจิตร 66000
พ้อง อิ่มเอิบธรรม	250/3 ถนนเจริญกรุง แขวงวัดพญาไกร
	เขตยานนาวา กทม. 10120
พาณิช วัฒนานันท์	363/20 ซอยข้าวสาร ถนนเตชะวณิช
(ภรรยา—จำลอง)	บางซื่อ กทม. 10800
พิชัย เอมะรุจิ	62 เทเวศร์ ซอย 2 ถนนกรุงเกษม
	บางขุนพรหม กทม. 10200 โทร. 282—1249
พินิจ ศรีอรุณ	23 หมู่ 3 ต. บางพึ่ง พระประแดง
	สมุทรปราการ 10130
พิศิษฐ์ สุนสะธรรม ร.น.—น.ท.	119/9 หมู่ 2 ถนนพัฒนาการ ซอยข้าง ร.ร. ปทุม-
(ภรรยา—สมจิตร)	นุสรณ์ บางแค กทม. 10160 โทร. 413—1937
พิเศษพงษ์ มัธยมจันทร์	1788/131 ซอยร่วมพัฒนา ถนนจรัลสนิทวงศ์
(ภรรยา—บุญทิพย์)	กทม. 10700 โทร. 424—1764
พุ่ม วรรณเมธี	675 ถนนนครไชยศรี สามเสนใน ดุสิต
	กทม. 10300

พูน จักรเสน
(ภรรยา—เพิ่มจิตร)
15/6 ซอยสวนเงิน ถนนพระราม 6 พญาไท
กทม. 10400 โทร. 281—7934

ไพจิตต์ พิศาลสฤษดิ์กรรม
อัยการกองคดีศาลเด็กและเยาวชนกลาง กรมอัยการ
กทม. 10200 โทร. 222—8121

ไพบูลย์ ไวกาสี
(ภรรยา—สำรวย)
19/1 ซอย ป. โชติการ ถนนวิภาวดีรังสิต บางเขน
กทม. 10900 โทร. 579—0030

ไพโรจน์ ไวกาสี
(ภรรยา—นงเยาว์)
19 ซอยพรรณี ถนนวิภาวดีรังสิต กทม. 10900
โทร. 511—3630, 511—5155
รองประธานศาลฎีกา กระทรวงยุติธรรม
กทม. 10200 โทร. 222—7846

ไพรณรงค์ ผลเตมีย์ พ.ต.ท.
(ภรรยา—อมรา)
รองผู้กำกับการตำรวจภูธร 7 อ. เมือง จ. ลำปาง
52000

ไพศาล เชื้อธวัช
อัยการ กองคดี กรมอัยการ กทม. 10200

พ้อย มะลิขาว
(ภรรยา—นงลักษณ์)
523 มหาชัย อ. เมือง สมุทรสาคร 74000

ภาวนาโกศลเถร—พระ (เจ้าคุณ)
(คูนิโอ คาวาคีตะ)
กุฏิบวรเทพมุนี วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม. 10600
โทร. 467—1137

ภัทร์ รจนานนท์
271/35 ซอยศรีสกุล 26 ถนนปู่เจ้าสมิงพราย
ต. สำโรงใต้ อ. พระประแดง สมุทรปราการ 10130

ภิญโญ เทียบศรชัย พ.ต.ท.
(ภรรยา—ทัศนีย์)
107/1 ซอยตรงข้ามวชิรพยาบาล หลัง สน. สามเสน
ถนนสามเสน ดุสิต กทม. 10300
รองผู้กำกับการสายตรวจและปฏิบัติการพิเศษ
กองบังคับการตำรวจนครบาล พญาไท กทม. 10400
โทร. 282—4170—9

เภตรา เวศอุรัย (ภรรยา—สุนีย์)	21 ซอยแสนสุข ถนนประดิพัทธ์ สะพานควาย กทม. 10400 โทร. 279—7393
มนตรี ดวงเด่น (ภรรยา—อรสา)	108 ซอยสังขวัฒนะ 2 กทม. 10900 โทร. 511—0029
มณี พิชัยวงศ์ (ภรรยา—บุปผา)	45/1 ซอย 28 ถนนพหลโยธิน กทม. 10900 โทร. 579—2728
มณีพรรณ มหาผล	25 ซอยอารี 5 ใต้ ถนนพหลโยธิน สามเสนใน พญาไท กทม. 10400 โทร. 279—0570
มนัส นัยพินิจ (ภรรยา—ไขศรี)	23/1 ถนนองครักษ์ บางกระบือ กทม. 10300
มานะ โคตรวิชัย	สมาคมหมอลำอิสาน 320/2 หลังธนาคารออมสิน อ. วานรนิวาส จ. สกลนคร 47120
เมรินทร์ จินดาวัฒน์	61 ซอยมีสุวรรณ 3 ถนนสุขุมวิท 71 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—8502
โมรา เพชรานนท์ พ.ต.อ.	100/20 ก. ซอยชัยลาภ ถนนอินทามระ พญาไท กทม. 10400 โทร. 377—2072, 377—2657
ยรรยง พิกุลโสม	เรือนจำจังหวัดสระบุรี 1712/43 ถนนพหลโยธิน อ. เมือง จ. สระบุรี 1800
ยุพา ไวรักษาสัตว์	187 ถนนวงศ์สว่าง แขวงบางซื่อ เขตดุสิต กทม. 10800 โทร. 585—0452 รองศาสตราจารย์ โรงเรียนประถมสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ซอยประสานมิตร ถนนสุขุมวิท พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—1143

รัตน์ ศยามานนท์
(ภรรยา—อรทัย)
21/11 ซอยชวกุล ถนนรางน้ำ พญาไท
กทม. 10400 โทร. 251—7014
หัวหน้าฝ่ายสวัสดิการ โรงงานยาสูบ คลองเตย
ถนนพระราม 4 พระโขนง กทม. 10110
โทร. 252—8968

เรือง เยรบุตร ร.ต.ท.
ช. 53/122 ถนนวิมานแมน
29/3 โรงเรียนเขมพัฒน์ อ. เมือง จ. นครสวรรค์
60000
เทศบาลเมืองนครสวรรค์ จ. นครสวรรค์ 60000

เรืองชัย พันธ์เพ็ง พ.ต.ต.
81 ซอยยาสูบ 2 ถนนวิภาวดีรังสิต เขตลาดยาว
เขตบางเขน กทม. 10900 โทร. 277—0348
บริษัทไทยประกันชีวิต จำกัด 968 ตึกอื้อจือเหลียง
ถนนพระราม 4 กทม. 10500
โทร. 233—75805 ต่อ 154

เรืองชัย สุนทรโกมล
(ภรรยา—อารีย์)
37 เทศบาลนิมิตใต้ ซอย 1 ถนนประชาชื่น
บางซื่อ ลาดยาว บางเขน กทม. 10900
ธนาคารกรุงไทยจำกัด สาขาอินทร์บุรี อ. อินทร์บุรี
จ. สิงห์บุรี 16110 โทร. 360 สห.—511662,
511185 ต่อ วบ. 104

เรืองยศ ทองโรจน์
(ภรรยา—แพรเพ็ชร)
เวียงสันต์ อ. เมือง จ. มหาสารคาม 44000

รำจวน วิชัยไพบูลย์
(สามี—เจตร)
52 เทเวศร์ ซอย 1 ถนนกรุงเกษม บางขุนพรหม
กทม. 10200 โทร. 282—4589

ลออ เชื้ออภัย
252 ซอยวัดระฆังติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ศิริราช
กทม. 10700 โทร. 411—4422

ละเมียด ภัทรโรดม	63/117 ซอยทำเนียบ ลาดพร้าว กทม. 10230 โทร. 514—1233
วรการ ไชยกาล	สำนักงานวรการไชยกาลและเพื่อน 4 เทเวศร์ซอย 3 ถนนกรุงเกษม บางขุนพรหม กทม. 10200 โทร. 282—3866
วิจารณ์ แสงชัย พ.ต.ท.	เลขที่ 5 หมู่ 9 ต. บางปะกง อ. บางปะกง จ. ฉะเชิงเทรา 24130
วิชา พงษ์พานิช พ.ต.อ.	อาจารย์โรงเรียนนายร้อยตำรวจ สามพราน นครปฐม 73110 โทร. 281—1466
วิเชียร เริงทัย	แผนกสรรพากรอำเภอวัดสิงห์ จ. ชัยนาท 17120
วิชัย ประสิทธิชัย (ภรรยา—มัณฑนา)	สำนักงานทนายความวิชัย ประสิทธิชัย 476 ตรอกตรงข้ามเชาวเวชคลีนิค ใกล้สี่แยกพรานนก บางกอกน้อย กทม. 10700 โทร. 466—0606
วีระ ศรีวรกุล (ภรรยา—ประยงค์)	ปั๊มน้ำมันกิจโกศลบริการ 1652 ถนนจันทร์ สะพาน 3 ยานนาวา กทม. 10120 โทร. 286—6745
วีระพล ทิพยโส พ.ต.ท.	16 ซอยอินทามระ 36 ถนนสุทธิสาร กทม. 10400 หัวหน้าแผนกประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรม กรมตำรวจ กทม. 10500 โทร. 251—4943, 251—2131 ต่อ 16
วีระพันธ์ มหากายี	83 ซอยอรรถวิมล ถนนราชปรารภ กทม. 10400 โทร. 235—3592

แวน สุขวัจน์ พล ต.ต.
(ภรรยา–สุมาลี)
99/9 ถนนสนามบินน้ำ ปากเกร็ด
นนทบุรี 11000 โทร. 288–4795
รองผู้บังคับการตำรวจสันติบาล
กองบังคับการตำรวจสันติบาล สระปทุม ปทุมวัน
กทม. 10500 โทร. 252–7046, 252–7948–9

ศรีวัลลา เขตตานุรักษ์
(สามี–น.พ. ชัยศิริ)
636 ถนนสวนพลู สาธรใต้ ทุ่งมหาเมฆ ยานนาวา
กทม. 10120 โทร. 286–3349
บริษัทอเมริกันอินเตอร์เนชั่นแนลแอสชัวรันส์ จำกัด
ถนนสุริวงศ์ กทม. 10500 โทร. 234–9130

เศรณี จินวาลา
(ภรรยา–ลัดดาวัลย์)
253 ซอยกลาง ถนนสุขุมวิท พระโขนง
กทม. 10110 โทร. 391–2901
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกรุงเทพมหานคร

สง่า นาวิเจริญ
(ภรรยา–สุวัฒนา)
57/1 ซอยอภัยสงคราม ถนนพหลโยธิน ลาดพร้าว
กทม. 10900 โทร. 511–0944

สงวน คำวงษา
(ภรรยา–บุญมี)
20/75 ซอยจันทราสุข ถนนลาดพร้าว
กทม. 10900 โทร. 377–7568, 514–2561

สงวน ศรีเสริมวงศ์
(ภรรยา–สุพินทร์)
824 ซอย 50 ถนนสุขุมวิท พระโขนง
กทม. 10110 โทร. 311–2787
รองอธิบดีกรมอัยการ (ฝ่ายคดี) กรมอัยการ
กทม. 10200 โทร. 223–8974

สงวน ฤทธิเลิศ
131 หมู่ 13 หลังโรงเรียนมัธโนทัย ต. น้ำริม
อ. เมือง จ. ตาก 63000

สงัด สว่างเนตร
1303/2 ถนนตากสิน บุคคโล กทม. 10600
กองนิติการ กรมศุลกากร คลองเตย กทม. 10100
โทร. 286–1414

สนธิ ศรีบูรณะ ร.ต.อ.
กองกำกับการ 5 กองบังคับการผึกพิเศษ
ตำรวจตระเวนชายแดน อ. แม่แตง เชียงใหม่ 50150

สนอง จันไกรผล
(ภรรยา—ชรวยพร)
สำนักงานกฎหมายและบัญชีสนองและเพื่อนทนายความ
1774/8 ซอย 57 ถนนจรัลสนิทวงศ์ บางบำหรุ
บางกอกน้อย กทม. 10700 โทร. 424—0467

สนอง สกุลทอง
(ภรรยา—ทัศนีย์)
2234 ซอยแดงสว่าง ถนนกรุงเทพ—นนทบุรี
บางซื่อ กทม. 10800 โทร. 585—0098

สนัด มนูภาติ
(ภรรยา—บุญปลูก)
103/1 ถนนดินแดง สามเสนใน พญาไท
กทม. 10400

สนั่น เกิดลาภผล
(ภรรยา—ศรีพรรณ)
109/1 ซอยจันทิมา ลาดพร้าว กทม. 10900
โทร. 514—2723

สนั่น เนตรประไพ
ประจำจังหวัดชุมพร อ. เมือง จ. ชุมพร 86000

เสน่ห์ นาคสู่สุข
(ภรรยา—ลำเจียก)
รองผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ทำเนียบรัฐบาล
กทม. 10300 โทร. 221—1044 ต่อรองผู้อำนวยการ

เสน่ห์ โพธิปฐม
(ภรรยา—ธันยพร)
15 ซอยอินทามระ 28 ถนนสุทธิสาร สามเสนใน
กทม. 10400 โทร. 277—1083
ผู้อำนวยการกองสุราและยาสูบ กรมสรรพสามิต
ถนนนครไชยศรี ดุสิต กทม. 10300
โทร. 241—4773

สมรรค ศิริจันทร์
(ภรรยา—ศรีประไพ)
190/4 ต. ท้ายบ้าน อ. เมือง จ. สมุทรปราการ
10280 โทร. 3950140
สำนักงานทนายความ ภักดิ์—สมรรค
253/30 หน้ากองกำกับการตำรวจภูธร
จ. สมุทรปราการ 10280
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสมุทรปราการ
รองประธานสภาผู้แทนราษฎร

สมัย บุนนาค
(ภรรยา—วัฒนา)
14/13 ซอยมหาดไทย 2 ถนนลาดพร้าว บางเขน กทม. 10900 โทร. 377—5974

สมาน มีสมมนต์
33/801 ซอยโชคชัย 4 ลาดพร้าว กทม. 10230

สมจิตร บัวรอด พ.ต.อ.
(ภรรยา—สมพร)
337 หมู่ 7 ซอยตรงข้ามสำนักงานพาณิชย์จังหวัด ถนนราชมรรคา อ. เมือง นครปฐม 73000

สมชัย ทรัพย์วณิช
(ภรรยา—เฉลียว)
1855/157 ซอย 75 สกุลชัย 6 บางพลัด ถนนจรัลสนิทวงศ์ กทม. 10700 โทร. 424—6081

สมนึก สุพรรณสาร
(ภรรยา—กมลสุข)
สำนักงานทนายความสุพรรณสาร 6/2 ถนนโรจนะ ใกล้หอพักบัวหลวง จ. พระนครศรีอยุธยา 13000

สมบุญ โรจนากร
(ภรรยา—พิจิตรา)
180 ซอยมีสุวรรณ 3 ถนนสุขุมวิท 71 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—2917

สมปอง วัตรนันท์
(สามี—จรัล)
Upper Richmond Road, Pulney S.W. 15
London, England.

สวรรค์ สุมานนท์
(ภรรยา—เฉลียว)
125 ซอยทินกร ถนนดินแดง พญาไท กทม. 10400 โทร. 245—2157

สลวย เสมะสกุล
123 ถนนพหลโยธิน ซอย 44 ข้างการทางพิเศษ เขตบางเขน กทม. 10900

เสวกร์ เวชสวรรค์ ธ.บ.
600/1 ถนนพิษณุโลก—หล่มศักดิ์ เรือนแพพิษณุโลก 65000

สวัสดิ์ ภักตรานนท์
679/12 ถนนอิสรภาพ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กทม. 10600 โทร. 465—4071
อัยการกองคดีศาลเด็กและเยาวชนกลาง กรมอัยการ ถนนหับเผย กทม. 10200 โทร. 222—8121

สวัสดิ์ เอกอุ่น
(ภรรยา—สมปอง)
42 ซอยปุณวิถี 12 ถนนสุขุมวิท พระโขนง กทม. 10110 โทร. 311—0836

สหัสส์ พุทธารัตน์
(ภรรยา—สุมณฑา)
65/67 ถนนชมฐีระเวศ อ. ตะพานหิน จ. พิจิตร 66110

สาโรช สินอนันต์	สำนักงานทนายความธรรมสาโรช 182 หน้าสโมสรข้าราชการ อ. เมือง จ. ตรัง 92000
สังวร ดวงพลอย	133 อาคารพิบูลย์วัฒนาซอย 7 ถนนพระราม 6 กทม. 10400 โทร. 279—0532
สิมา เศรษฐสุทธิ	บริษัทตลาดพลอย จำกัด 987 ถนนสีลม อาคารรามาจีแวลรี่ ชั้น 6 กทม. 10500 โทร. 234—3900
สุชาดา รังสิมันต์	156 สี่แยกบ้านดินสอ ถนนดินสอ กทม. 10200 โทร. 221—6992
สุทิน เหล่าไพโรจน์ (ภรรยา—ทัศนพร)	23/9 ถนนศรีอยุธยา สี่เสาเทเวศร์ กทม. 10300 โทร. 282—1048
	บริษัทราชวัตร จำกัด 43/15 ถนนประชาราษฎร์ 1 เกียกกาย กทม. 10800 โทร. 585—6366
สุปรีย์ วิตระกูล	บริษัททิพย์ประกันภัย จำกัด ถนนราชดำเนินกลาง กทม. 10200 โทร. 222—9186
สุพรรณ ชลวิทย์	43 ซอยประชาสัมพันธ์ 9 ถนนพระราม 6 กทม. 10400 โทร. 278—1969
สุวิช ศิริวุฒิ (ภรรยา—หวลจิต)	52 หมู่ 9 ถนนติวานนท์ อ. เมือง จ. นนทบุรี 11000
สุวิน ไชยเชาว์ ,พ.ต.อ. (ภรรยา—พวงเล็ก)	281/3 ถนนเพชรเกษม ต. หน้าเมือง อ. เมือง จ. ราชบุรี 70000 โทร. 032—337201
สุสุทธิ วิจิตรานนท์	36 ซอยรุ่งทิวา ลาดพร้าว กทม. 10900 โทร. 511—0030
	ธนาคารเอเชียทรัสต์ จำกัด 1551—3 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ กทม. 10310 โทร. 251—9481—2, 251—6948, 251—6950

สุดจิตต์ ภูมิจิตร
(สามี—เจิม)
56 ซอยภูมิจิตร ถนนพระราม 4 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—1020

สุทธวาจน์ ธูปะวิโรจน์
(ภรรยา—เพ็ญศรี)
ผู้ตรวจราชการสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์
ถนนกรุงเกษม ปากคลองผดุงกรุงเกษม เทเวศร์
กทม. 10200

สุทธิ มนูญปรัชญาเมธี
(ภรรยา—ทิพวรรณ)
12 ซอยจิตวารี ถนนสุขุมวิท 71 กทม. 10110
โทร. 391—6751

สุนทร กล้าหาญ
308/6 ซอยสุจิตรา ถนนจรัลสนิทวงศ์ บางอ้อ
กทม. 10700 โทร. 424—9583

เสมา บุณยรัตพันธ์
50 แยกปุณณวิถี 10 ถนนสุขุมวิท 101 บางจาก
กทม. 10260 โทร. 311—0319

โสภณ โสรธร, พ.ต.ท.
(ภรรยา—นวพร)
129/10 ซอยสุทธา ถนนตากสิน สำเหร่
กทม. 10600 โทร. 485—6755

เสริม จีนาสวัสดิ์
สำนักงานทนายความ 14 ถนนบุญวาทย์ อ. เมือง
จ. ลำปาง 52000

สำราญ รังสิภัทร
1273 ซอยตากสิน 6 บุคคโล กทม. 10600

สำราญ สัคคะนายก
283 ซอย 5 อาคารสงเคราะห์คลองจั่น บางกะปิ
กทม. 10240

สำรวย โกสิยะกุล
(ภรรยา—ทูนสุข)
513 ซอยประดู่ 1 ถนนเจริญกรุง เขตยานนาวา
กทม. 10120 โทร. 289—2283
ห้างกางยีเปรมยี 364—366 ถนนสุรวงศ์ บางรัก
กทม. 10500 โทร. 234—0488. 234—0481

ไหม เฉกแสงทอง
(ภรรยา—บุญอาบ)
นายอำเภอลำลูกกา จ. ปทุมธานี 12150

อภิชัย ช่างหล่อ
799 ถนนอรุณอัมรินทร์ กทม. 10700
โทร. 645—9759

อรุณ สังศิละ
สำนักงานอัยการจังหวัด จ. นครสวรรค์ 60000

อาณันต์ ศิริรักษ์
(ภรรยา—สมจิตร)
สำนักงานทนายความศิริรักษ์
307 ถนนศรีธรรมโศกราช อ. เมือง นครศรีธรรมราช 80000 โทร. 075—นครฯ. 56184

อารักษ์ สันธิโยธิน
(ภรรยา—บุญล้อม)
746 ริมทางรถไฟ ถนนเทอดไทย บางยี่เรือ กทม. 10600 โทร. 466—5314
ป.ท. พลับพลาไชย ซอยนาคราช ถนนบำรุงเมือง กทม. 10100 โทร. 281—0498,281—0558

อารีพัฒน์ พิศาลบุตร
(สามี—ประทักษ์)
106/98 ถนนสุขาภิบาล 1 อ. บางกะปิ กทม. 10240 โทร. 377—5340

อุดม ผาสุข
สำนักงานทนายความ 459/7 ถนนราชดำเนิน อ. เมือง จ. เพชรบุรี 76000 โทร. 032—พ.บ. 25227

อุทัย สัตยจิตต์
(ภรรยา—จำเรียง)
40/8 ซอยลาซาล ถนนสุขุมวิท 108 บางนา กทม. 10260 โทร. 393—4008

อุทัย สินธุสาร
(ภรรยา—ประสานสุข)
112 ซอยพาสนา 2 ถนนเอกมัย สุขุมวิท 63 พระโขนง กทม. 10110 โทร. 391—1765

อุทัย อติแพทย์
(ภรรยา—ประกาย)
112/73 ซอยเรวดี 8 ถนนติวานนท์ อ. เมือง จ. นนทบุรี 11000 โทร. 588—1531

อำนวย สุวรรณกิจบริหาร
(ภรรยา—ปริญญา)
70 ร.ส.พ. นิเวศน์ ถนนพหลโยธิน กทม. 10900 โทร. 579—3872
อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กทม. 10200 โทร. 221—6111 ต่อ 156

อำไพ ไวถนอมสัตว์
(สามี—ชูวิทย์)
211 ซอยพระราชสิริยาภรณ์ พระประแดง สมุทรปราการ 10130 โทร. 468—6932

38 เพื่อนที่ไม่ทราบที่อยู่

(รวมทั้งที่ ป.ณ. ส่งคืน)

กิมฮง สุขสวัสดิ์
จำลอง บุณยสิงหานนท์
ชั้น รุ่งก่อน
โชติ ชนะมา
นภา จูฑะเกษตริน
บุญช่วย สุวรรณานนท ร.ต.อ.
บุญเสริม เอรวารพ
ประชุม บุญโยประการ
พุ่ม จุลเนตร
เพชรยูร ศิริกุล
ละม่อม ช่อเทียน
วรรณะ ไขเจริญ
วารี นิวรนุสิต
สมพงษ์ อรรถพจนีย์
สมัย บุนนาค
สลวย เสนะสกุล
โสภณ ณ เชียงใหม่
อินทรแปง วงศ์จันทร์
อุไร จีนสุ่นกี้
ขาล ศุวิรัช
ฉอ้อน วัฒนะ
ชูยศ จุลานุกะ
เฉี่ยง เต็งฟอง
บัญญัติ พูลยิ้ม
บุญเติม ชาติกุล
ประกอบ ดุลยไพรี
ประยงค์ เที่ยงตรง
พยุง อรุณทอง พ.ต.ท.
ภิมุข ชนินทร์ยุทธวงศ์
เล็ก ชุนิปา
วิสุทธิ์ ศรียะพันธ์
สมบัติ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา
สงัด ศจิเสวี
สุรพล หาญมนตรี
เสงี่ยม เผือกพูนผล
อรรถ โกมลวัตร
อุทัย สาริกบุตร
อำนวย พัฒนะบ่ระสิทธิ์

89. เพื่อนที่จากไปแล้ว

กมล จันทร์นวล
กสิณ เหมวงศ์
กุหลาบ กลัดสงวน
กุหลาบ ศิริลักษณ์
เกื้อ รอดศิริ
โกวิท โกมารสถิตย์
เกษม ศรีประภา
ขจิต ลียากาศ
ขาว แซ่ลี้
จรูญ บุญญสิทธิ์
เจริญ ถุงสุวรรณ
จำลอง กสิกพันธ์
ฉันท์ ภมรสูตร
ฉาน โกมารกุล ณ นคร
เฉลียว ศรีศุภภะ
ชัยชาญ โพธิรังสิยากร
ชัยยง ดีถาวร
เชาว์ วณิกเกียรติ์
ดำรัส พวงพุฒิ
เด่น เทศประทีป
ดำรัส สุวรรณจินดา
ทองหล่อ ปานรัตน์
เทพ สุทธิพงศ์
ทรง กิจมณี
ธวัช สุรธรรม
นาม วุตตาอภัย
บรรจง ชูจันทร์
บรรจง บุญครอง
บรรลือ รัตนทัศนีย์
บำรุง ศรีอรุณ
บุญเกิด สนธิสุต
บุญเกื้อ โพธิกลิ่น
บุญจันทร์ สุระโยธิน
บุญช่วย วันเพ็ญ
บุญช่วย ศศะประภา
บุญยิ่ง ตันเจริญ
เบญจะ มานุชานนท์
ประชัน ปาละนิติเสนา
ประยูร สมแสวงผล
ปรุง โยธาธะยักษะ
ประสบ ดับทานนท์
ประเสริฐ ระเบ็ง
ประสมศรี โรจนกุล
ปริญญา เทวะผลิน
ปรีชา (ราภิรมย์) ปกฺกโม (พระภิกษุ)
ผสม สระวาสี
พิศิษฐ์ เรืองอาจ
พิชัย มากคุณ
ไพโรจน์ ชาญเลขา
ไพรวัลย์ ศกุนะศิลปิน
เพ็ญศรี หวังแก้ว
เพิ่มศักดิ์ บูรณสิงห์
ภาณุมาส สุรรัศมี
มณฑป จำนง
วิมล ชาญเลขา
วิฑูร บุญยจินดา
วินัย สืบสายอ่อน
วัฒนา ไวทยกุล
ระแหง ภาสพันธ์
รุจ สมบุตร
ลิขิต วัฒนปกรณ์
ศารี อุทยานานนท์

ศรีโพธิ์ พุทธิแพทย์
สมเจตน์ ขาวสนิท
สักษี แพ่งสภา
สมชาย วงศ์พุทธา
สมคิด กบีลานนท์ (พระภิกษุ)
สมถวิล สอนจิตรา
สมดี โคตรประทุม
สมศรี มังคลี
สว่าง เจริญชัย
สมหมาย จีระเศรษฐ์
สว่าง วัฒนวิจารณ์
สวาทดิ์ ศิริพันธุ์
สง่า ศรีสมบูรณ์
เสรี อิทธิสมบัติ
เสงี่ยม ยมจินดา
เสงี่ยม สุวรรณเลิศ
เสงี่ยม นาคยศ
สนั่น สุขะบุตร
สนิท วาสะศิริ
สุจิตร ปัญจางคกุล
สุดจิตต์ จันทศิริ
สุวรรณบรรเจิด คงคานนท์
สุดใจ ศิริกุล
เสกล สามเสน
อุทิศ แสนโกศิก
อำนวยสุรินทร์ ไตรพิพัฒน์
เอื้อน อรรถวิจิตรจรรยารักษ์

ครอบครัวเพื่อนที่ถึงแก่กรรม

(เท่าที่ทราบ)

เกษร จันทศิริ (คุณสุดจิตต์)	124/4 ซอยอารีสัมพันธ์ 3 ถนนพหลโยธิน กทม. 10400
เจียมใจ อิทธิสมบัติ (คุณเสรี)	242/3 ถนนอุดรดุษฎี ซอยจันทร์สว่าง ต. หมากแข้ง อุดรธานี 41000
ไฉน บุญยจินดา (คุณวิฑูร)	231 ถนนสุทธิสาร สามเสนใน พญาไท กทม. 10400
ชุมทอง สุวรรณเลิศ (คุณเสงี่ยม)	(ฝากส่ง) 52 ถนนเรวดี ซอยศาสนา สามเสนใน กทม. 10400
ดวงใจ บูรณสิงห์ (คุณเพิ่มศักดิ์)	126 ถนนเทศบาล สาย 2 ต. บุบผาราม กทม. 10600
ถนอม วาสะสิริ (คุณสนิท)	227 ซอยสวนอ้อย ถนนสามเสน กทม. 10300
ทิพยา ศิริกุล (พ.ต.อ. สุดใจ)	8/10 ซอยปฐมวิถี ถนนสุทธิสาร กทม. 10400
นิตยา บัญจางคกุล (คุณสุดจิตต์)	415 ถนนอิสสระภาพตัดใหม่ คลองสาน กทม. 10600
นวลปลั่ง ศกุนะศิลปิน (คุณไพรวัลย์)	4/016 เมืองทองนิเวศน์ ทุ่งสองห้อง ถนนแจ้งวัฒนะ ซอยแสนหวี 3 กทม. 10900
บุญสม วัฒนปกรณ์ (พ.ต.อ. ลิขิต)	650 ร.ส.พ. นิเวศน์ ถนนพหลโยธิน กทม. 10900

พวงผกา บุญญสิทธิ (พ.ต.อ. จรูญ)	58 ถนนพายัพ บางขุนพรหม กทม. 10200
พวงมณี วันเพ็ญ (คุณบุญช่วย)	36/1 ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก กทม. 10600
ลำจวน ปาละนิติเสนา (พ.อ. ประชัน)	48 ซอยรัฐฎภัณฑ์ มักกะสัน พญาไท กทม. 10400
ส่งผ่าน ชาคริย์ ศิริรัตน์	
วิมลศรี เทวะผลิน (คุณปริญญา)	11 หมู่ 24 ซอยธรรมสโรช ถนนพิบูลสงคราม บางซื่อ กทม. 10800
สุภี วุตตาอภัย (คุณนาม)	40 ถนนกรุงเกษม ต. วัดสามพระยา กทม. 10200
สุวรรณ วณิกเกียรติ (คุณเชาวน์)	266 ถนนประชาธิปก วงเวียนเล็ก กทม. 10600
อุกฤษฎ์ เทศประทีป ร.ต.อ. (บุตร ร.ต.อ. เด่น เทศประทีป)	นายเวรผู้บังคับการกองการเงิน กรมตำรวจ โทร. 2527965 บ้าน 3116629

เพื่อนทำบุญและหรรษา

วันชุมนุม ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2

ประจำปี 2526

เมื่อ 5 มีนาคม 2526

และ

ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1–8

ร่วมกันถวายผ้ากฐิน

ณ วัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี

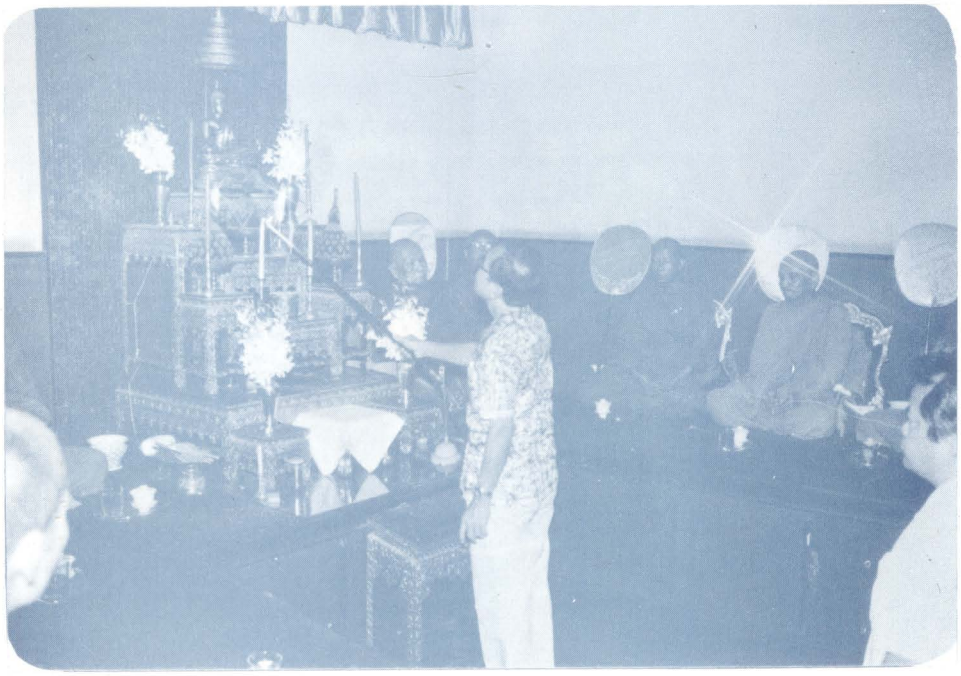
อ. พระนครศรีอยุธยา จ. พระนครศรีอยุธยา

วันที่ 5 พฤศจิกายน 2526



ต่อจากนั้น เลือกประธานในปีต่อไป และสังสรรค์อวดความชรา
และสามัคคีกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเช่นเคย





ทำบุญอุทิศส่วนกุศล
แด่ครูบาอาจารย์ และเพื่อน ที่ล่วงลับไปแล้ว



ทอดกฐินวัดพนมยงค์

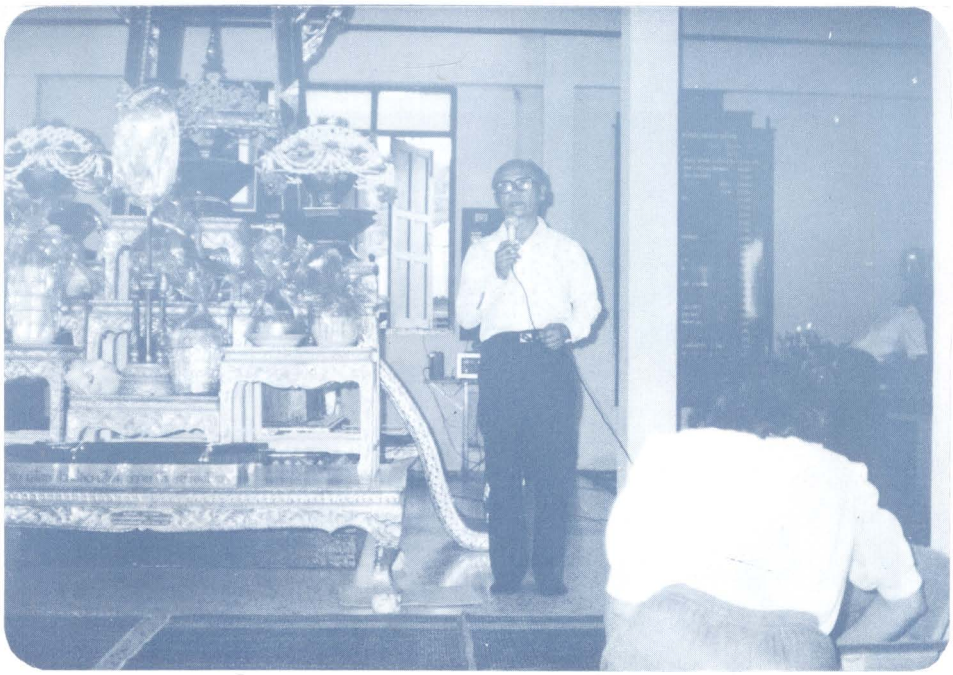
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1–8



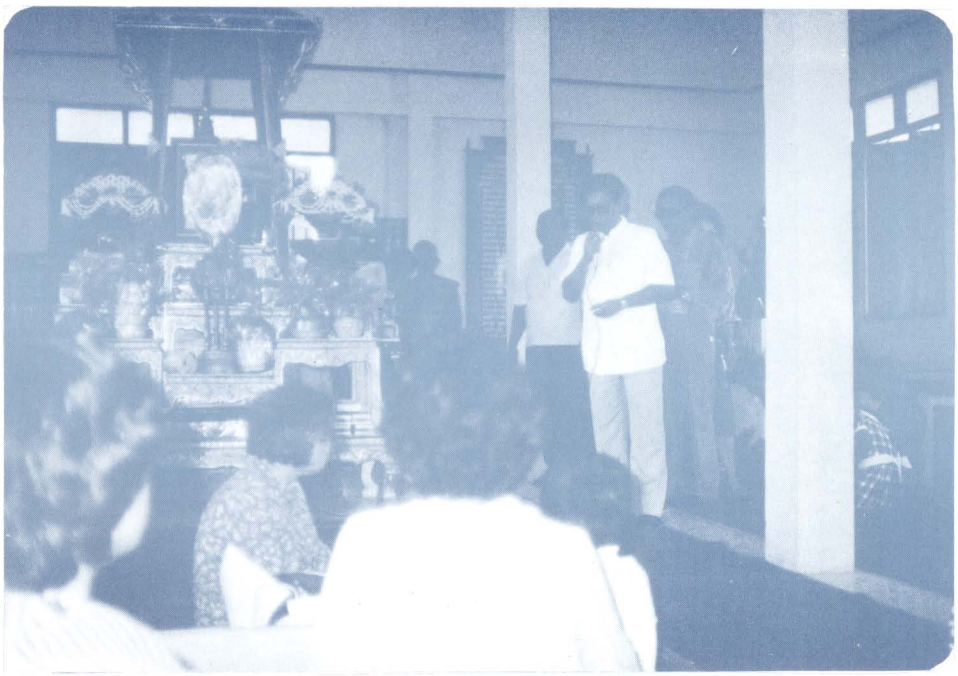
ถึงวัดพนมยงค์



เข้าแถวประกวด.....(อะไรดูเอาเอง)



ประธานรุ่น 2 กำลังกล่าวสัมโมทนียกถา



คุณศุขปรีดา พนมยงค์ กล่าวขอบคุณต.ม.ธ.ก. รุ่น 1–8 ในนามมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์



ดร. เฉลิมชัย วสีนนท์ รองอธิบดีกรมสรรพสามิต (รุ่น 6) ถวายเครื่องไทยทาน แก่พระอธิการเอื้อ เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์



ประธานรุ่น 1, 2, 3, 6, และรองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมทั้งพวกเรากำลังกรวดน้ำ



ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2 ถ่ายรูปร่วมกับอาจารย์นวลจันทร์ ณ บ้อมเพชร ที่หน้าบุษบกที่ประดิษฐานโกษที่จะใส่อัฐิท่านผู้ประศาสน์การ มีรูปถ่ายของท่านอยู่หน้าโกษ.



แถวนั่ง (จากซ้าย) เจิม ภูมิจิตร (รุ่น 1) ประสงค์ สุวรรณประเทศ (รุ่น 2) สมคิด พนมยงค์ (หลาน) อาจารย์นวลจันทร์ ณ บ้อมเพชร ศุขปรีดา พนมยงค์ (บุตร) จรูญ บี่ยัมปุตระ (รุ่น 3) รองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดร. เฉลิมชัย วสีนนท์ (รุ่น 6) โอฬาริก พยัฆมาภรณ์ (รุ่น 8)

แถวยืน (จากซ้าย) สุดจิตต์ ภูมิจิตร (รุ่น 2) เสน่ห์ โพธิปฐม (รุ่น 2) เบญจรงค์ อาจศึกษา (รุ่น 2/3) สมนึก สุพรรณสาร (รุ่น 2)



ประธาน ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1, 2 และ 3 กำลังนั่งดูเหรัญญิก สุดจิตต์ ภูมิจิตร กำลังนับเงินกฐิน



ต.ม.ธ.ก. รุ่น 3 ซึ่งมีคุณจำรูญ บีฮัมปุตระ รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน



นั่งโต๊ะซ้ายสุดคือคุณวิทยา อัศวนิก สรรพสามิตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และคุณจินดา อิสริยกุลการ ซึ่งเป็นเจ้าภาพจัดเลี้ยงอาหารพวกเราเป็นศิษย์เก่าธรรมศาสตร์เหมือนกัน เลือดเหลืองแดงเข้มข้น



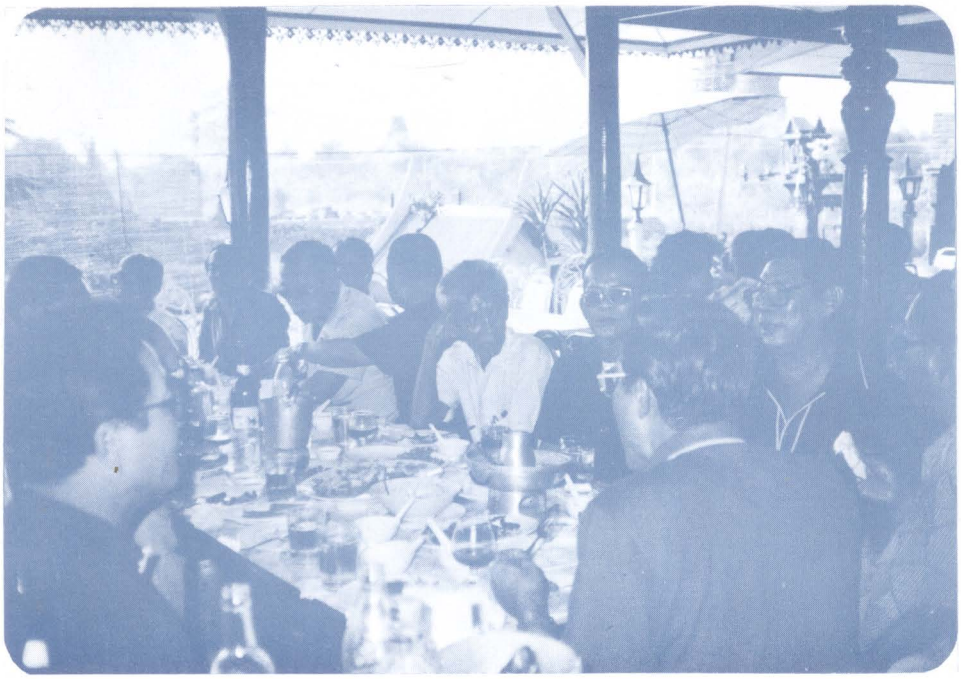
ท่านทูตประสงค์ ประธานรุ่น กล่าวสุนทรพจน์ขอบคุณเจ้าภาพผู้จัดเลี้ยงและพวกเราที่ดื่มไม่เมา



มือใครยาวสาวได้สาวเอา เอ๊ย ไม่ใช่ใครจะสาวกว่าใคร



ประวัติ วิริยวงค์ รองอธิบดีกรมอัยการพบหน้าทุกงาน ชื่นใจจริง



ใครเป็นใครดูกันเอง คุ้น ๆ หน้าทั้งน้าน



ครับ ! นี่ก็เหมือนกันวันชุมนุมรุ่น 2 มีมดแดง เอ๊ย ! เสื้อเหลืองแดงรุ่น I แฝงอยู่ คุณบุญปลิว อภิสิงห์ ยังเป็นนักเรียนเตรียมฯ อยู่เลยครับ !

น้ำใจขอมอบมิตร

เตรียม ม.ธ.ก. ทุกท่าน ทุกรุ่น

จาก

ประวัติ วิริยะวงศ์

รองอธิบดีกรมอัยการ

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์ยุคนธร จำกัด

(อุบลราชธานี)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์ศรีบุรินทร์ จำกัด

(บุรีรัมย์)

อภินันทนาการจาก

"แม่โขง" สระบุรี

บริษัท ซุ่ยฮองจั่นการสุรา

ห.จ.ก. สระบุรีแสงชัยเจริญการ

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์โสธรา จำกัด

(ฉะเชิงเทรา)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์นครเขต จำกัด

(หนองคาย)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์ศรีอรุณ จำกัด

(ปราจีนบุรี)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์มหาสิน จำกัด

(ขอนแก่น)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์เวียงพิงค์ จำกัด

(เชียงใหม่)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์สินสมุทร จำกัด

(ราชบุรี)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์ศรีตะลุง จำกัด

(สุราษฎร์ธานี)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์แสนสุขโข จำกัด

(พิษณุโลก)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์สวรรค์วิจิตร จำกัด

(นครสวรรค์)

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท ไทยอมฤตบริวเวอรี่ จำกัด

ผู้ผลิต

เบียร์อมฤต

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทใบยาเอเชียอาคเนย์ จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัทสุราทิพย์นครกาญจนา จำกัด

(กาญจนบุรี)

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท ประมวลผล จำกัด

56 ถนนสุขาภิบาล อ. นครชัยศรี จ. นครปฐม โทร. 241600

ผู้ผลิตและจำหน่ายสุราผลไม้–ไทยเร็ดไวน์–ไทยไวท์ไวน์

ไชยศรีไวน์–เหล้าผลไม้ ทั่วราชอาณาจักร

ผู้ผลิต และจำหน่าย สุราพิเศษ วิสกี้ แมวทอง

สิงห์เจ้าพระยา สุราพิเศษ รัมขาว "ไวท์โรส"

มีจำหน่ายทั่วไปทุกจังหวัด

รสชาติมาตรฐาน ดื่มแล้วทำให้สุขภาพสมบูรณ์

สังคมนิยมทั่วไป

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท อดัมส์อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด

5/26 ถนนศาลาแดง สีลม บางรัก กรุงเทพ ฯ

โทร. 234–1494, 234–1557, 233–9818, 233–9819

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท เทพวงศ์ จำกัด

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราขอนแก่น จำกัด

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท เพชรบุรีการสุรา จำกัด

อภินันทนาการ

จาก



ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท ปราจีนการสุรา จำกัด

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท เศรษฐการ จำกัด

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท วรวัฒน์ จำกัด

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท ไซแอมโทแบคโคเอ็กซ์ปอร์ตคอร์ปอเรชั่น จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท

สุพรรณการสุรา

จำกัด

อภินันทนาการจาก

บริษัท ตะวันออกเคมีเก้ล จำกัด

EASTERN CHEMICAL CO., LTD

ผู้ผลิตเอธิล แอลกอฮอล์ ส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ

โรงงาน : เลขที่ 111 หมู่ 6 ถนนฉะเชิงเทรา–สัตหีบ
ตำบลหนองอีรุณ อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

สำนักงานกรุงเทพ : ชั้น 4 อาคารศูนย์การค้าสยาม
965 ถนนพระราม 1
เขตปทุมวัน กทม.
โทร. 2522734–43 ต่อ 87, 89

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท กรุงเทพยาสูบ จำกัด

บริษัท เซ็นทรัลยาสูบ จำกัด

5/26 ถนนศาลาแดง สีลม บางรัก กรุงเทพมหานคร

โทร. 234-1494, 234-1577, 233-9818

233-9819

อภินันทนาการ

จาก

ผู้ขายส่งสุราขาว-ผสม

จังหวัดอุทัยธานี

67–69 ถนนพิบูลย์อุทิศ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี
โทร. 511504

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

ห.จ.ก. เอเชี่ยนฟู้ดดิสทรีบิวทิ่ง

ผู้แทนจำหน่ายสุรา CUTTY SARK

BLENDED SCOTS WHISKY

591/1 สุขุมวิท คลองตัน พระโขนง กรุงเทพฯ

โทร. 3917938

ไทยประกันชีวิต

บริษัทประกันภัยชีวิตแห่งแรกของชาติ

รับใช้ปวงชนชาวไทย มาจนครบรอบ 42 ปี เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2527

จนบัดนี้ เรามีทุนประกันกว่า 7,000 ล้านบาท สาขา 155 แห่ง

ตัวแทนที่ได้รับการอบรมอย่างดีนับหมื่น

และกรมธรรม์อีก 19 แบบ ที่ลูกค้ากว่า 300,000 ราย ลิขิตเป็นหลักประกันอนาคต

ไทยประกันชีวิต บันไดที่มั่นคง สู่อนาคตที่มั่นใจ

968 ถ. พระราม 4 ตรงข้ามสวนลุมพินี กท. 5

โทร. 2337580, 2337585, ส่วนประชาสัมพันธ์ 2347433

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท ใบคำ จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

ผู้ขายส่งสุราขาว-ผสม

จังหวัดชัยนาท

บริษัทประกันวินาศภัยแห่งแรกของชาติ

ก่อตั้งมาครบ 54 ปี เมื่อ 28 ธันวาคม 2526

บริการท่านด้วย การรับประกันวินาศภัยทุกประเภท

โดยเฉพาะ

อัคคีภัย ภัยทางทะเลและขนส่ง ภัยรถยนต์ และภัยเบ็ดเตล็ด

ไพบูลย์ประกันภัย

หลักค้ำจุน ยามที่คุณเสี่ยงภัย

68/1 ชั้น 4–5 อาคารบูรพาทรัสต์ ถนนสีลม เขตบางรัก กรุงเทพ 5

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท บางกอกลิกเกอร์ จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท ซี ที อิเคอร์เซ็นเตอร์จำกัด

ตั้งอยู่ที่ 45/7–13 ถนนราชดำริ ศูนย์การค้าเฉลิมโลก กรุงเทพฯ

ตัวแทนจำหน่าย สุราวิสกี้

"BALLANTINE'S"

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท แม็ค จำกัด

ถ้าคุณชอบยีนส์ เราคือ แม็ค

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สยามแอมโปรเซีย จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท บอร์เนียว (ประเทศไทย) จำกัด

แผนกสุราต่างประเทศ

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท

เอฟ แอนด์ บี (ประเทศไทย)

จำกัด

Follow the Leader...



BELL'S

SCOTCH WHISKY

Sole Agent in Thailand:

PIRIYAPUL TOBACCO LTD. 343/3 New Rd., Bangkok

Tel. 221-1954, 222-7772, 221-3618

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท พี.ที.ซี.ซี. การสุรา จำกัด

ผู้รับทำและขายส่งสุราจังหวัด

นครพนม ร้อยเอ็ด อุดรธานี ชัยภูมิ เลย

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์เวียงวัชระ จำกัด

ผู้รับทำและขายส่งสุราจังหวัดกำแพงเพชร

อภินันทนาการจาก "ซิยิ่นกุ้ย"

สุราพิเศษ 38°

ปรุงโดยผู้ชำนาญการปรุงสุราจีน

บริษัท สุรากลองกาญจน์ จำกัด

290 อาคารทีซีซี ถนนสุรวงศ์ เขตบางรัก กรุงเทพฯ

โทร. 2351350–69

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุรเศรษฐ์ จำกัด

ผู้รับทำและขายส่งสุราจังหวัด

เชียงราย ลำปาง สุโขทัย น่าน

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท ทิพย์นิมิต จำกัด

ผู้รับทำและขายส่งสุราจังหวัด

เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน นครศรีธรรมราช

สงขลา ยะลา

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท

โรงงานสุราพิเศษสุวรรณภูมิ

จำกัด

ผู้ผลิตสุรา

บรั่นดี "รีเจนซี่"

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท อุบลการสุรา จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราทิพย์ ฯ จำกัด

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดอ่างทอง

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดสิงห์บุรี

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดสระบุรี

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดลพบุรี

ผู้ขายส่งสุราจังหวัดนครราชสีมา

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท พันเจริญพาณิชยการ และอุตสาหกรรม จำกัด

โทร. 467–5065

จำหน่ายไม้แปรรูปจากต่างปาะเทศ

ทุกชนิด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท

คอลด์เบคค์ แมกเกรเกอร์ (ประเทศไทย)

จำกัด

ผู้เชี่ยวชาญด้าน สุราต่างประเทศ

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท วานิชวัฒนา (กรุงเทพฯ) จำกัด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงเลื่อยจักร ภู่วิจิตร

เลขที่ 576 ถนนประชาราษฎร์ 1 แขวงบางขื่อ เขตดุสิต

กรุงเทพมหานคร

POO VICHIT SAW MILL LTD., PART.

NO. 576 PRACHARAST 1 ROBD. BANGPOH. BANNKOK

โทร. 585-2177, 585-5939

จำหน่ายไม้กระยาเลยแปรรูปทุกชนิด

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

คุณสมพร สหวัฒน์

บริษัท วันชัยไม้อัด จำกัด

2/1 ถนนพิบูลย์สงคราม บางซื่อ กรุงเทพฯ

โทร. 585—0439, 285—3338

VANCHAI PLYWOOD, CO., LTD.

2/1 Phibulsongkram Rd., Bangsue. Bangkok, Thailand.

Tel. 585—0439, 584—3338

CABLE "SIAMDUT"

ด้วยอภินันทนาการ

จาก

บริษัท บางกอกอบไม้และอัดน้ำยาไม้ จำกัด
บริษัท โรงเลื่อยจักรแสงรุ่งเรือง จำกัด
บริษัท แสงรุ่งโรจน์พานิช จำกัด

1339 ถนนประชาราษฎร์ สาย 1 ใต้สะพานพระราม 6 บางซื่อ

โทร. 585—0413, 585—1263, 585—1334, 585—2386
585—2447, 585—3254, 585—3255, 585—8313

แผนกโรงเลื่อยจักร เลื่อยไม้ตะเคียนทอง มะค่าโมง แดง ตะเคียนทราย ยาง กะบาก และไม้เนื้อแข็งอื่น ๆ และรับซื้อซุงไม้ชนิดต่าง ๆ

แผนกโรงอบไม้และไสไม้ อบไม้แห้งได้มาตรฐาน ตามหลักวิชาการแผนใหม่ ไสไม้ทำรางลิ้นด้วยเครื่องจักรทันสมัย เข้าลิ้นได้สนิท

แผนกโรงทำไม้ปาร์เก้—โมเสค ทำการผลิตไม้พื้นปาร์เก้—โมเสค ไม้ลิ้นร่องรอบตัว และไม้ประดับภายในต่าง ๆ

แผนกโรงอัดน้ำยาไม้ รับจ้างอัดน้ำยาไม้ที่ใช้ในร่ม ใช้กลางแจ้ง ใช้ฝังดิน ใช้ในน้ำจืด และน้ำเค็ม ด้วยปริมาณตัวยาที่มีคุณภาพสูงถูกต้องตามหลักวิชา ทำให้ไม้มีความคงทนเป็นพิเศษ มีอายุการใช้งานหลายเท่าตัว ทั้งยังปลอดภัยจากมอด ปลวก และแมลงทำลายเนื้อไม้ต่าง ๆ อีกด้วย มีไม้เนื้อแข็งที่แปรรูปที่อัดน้ำยาแล้ว จำหน่ายในราคาย่อมเยาเป็นพิเศษ เพราะโรงงานดำเนินการในด้านการผลิตทุกอย่างด้วยตนเอง

RP 29

อภินันทนาการ

จาก

คุณเสรี ตันชูเกียรติ

บริษัท ไทยเอเชีย อินดัสตรี้ย์ จำกัด

THAI ASIA INDUSTRY LTD.

9/9 ตำบลบางกระสอ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

โทร. 5251151 – 9

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด **โรงพิมพ์อักษรไทย** 410/10-13 ถนนจรัญสนิทวงศ์
ซอย 40 แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพ 10700 โทร. 4244557, 4240694
นายณัฐ ปวิณวิวัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2527

อภินันทนาการ

จาก

บริษัท สุราไทยทำ จำกัด

ผู้ผลิต

สุราซันตอรี่วิสกี้

เสือดาว สิงห์ไทยทำ

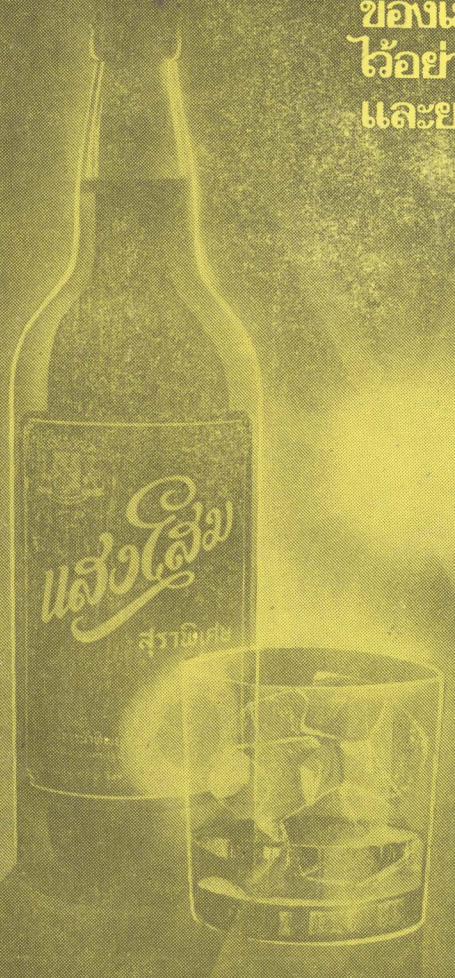
มังกรหยก

ดื่ม

แสงโสม

เหล้าไทย 40°

ปรุงโดยผู้ปรุงมือหนึ่ง
ของเมืองไทย เก็บ บ่ม
ไว้อย่างประณีต
และยาวนานกว่า



รินน้อยหน่อย ผสมมากหน่อย อร่อยกำลังเหมาะ